De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Albert Verwey

P.N. van Eyck en Albert Verwey

bezorgd door H.A. Wage

bron

P.N. van Eyck en Albert Verwey, *De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Albert Verwey* (ed. H.A. Wage). Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag 1988-1995

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eyck001hawa01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. LITERATUUR MUSEUM

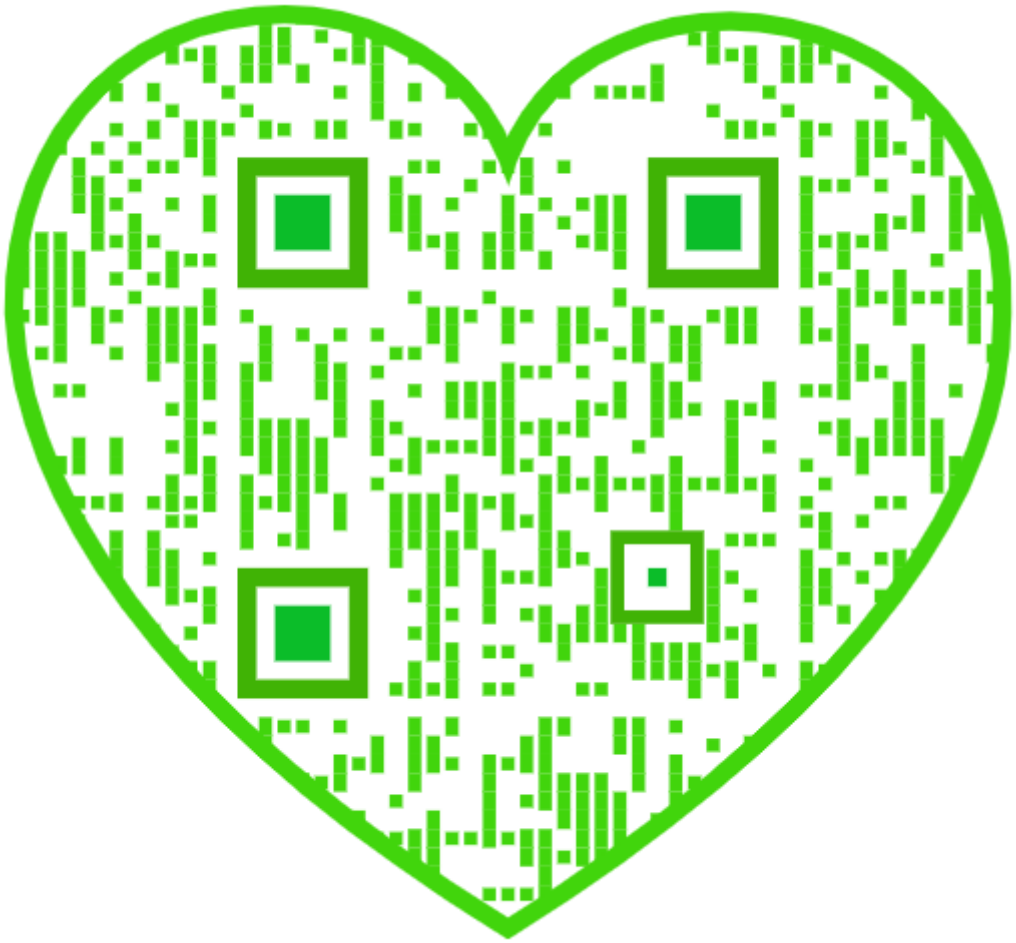

[Deel I: juli 1904 - april 1914]

Woord vooraf

Toen Pieter Nicolaas van Eijk, zoals men toen de naam spelde, zijn eerste brief naar Albert Verwey schreef, was deze kort daarvoor 39 jaar geworden. De afzender moest zijn zeventiende verjaardag nog vieren. De tekst die de jongere erbij in sloot, was niet zijn vroegste en zijn poging om hem gepubliceerd te krijgen, niet de eerste. Behalve schoolkranten van gymnasiale allure bleken algemene bladen zoals *De Vrije Tribune* , *Nederland* en *De Nederlandsche Spectator* bereid gedichten van zijn hand te publiceren. Blijkbaar had *De XXe Eeuw* een paar maanden voor de correspondentie met Verwey begon, een verhaal aanvaard, dat niet gepubliceerd werd. Nu was dat verhaal aangeboden aan Lodewijk van Deyssel, de redacteur die blijven zou. De eerste zending waarmee deze bijeengebrachte brieven beginnen, ging naar het andere lid van de redactie, Albert Verwey, die al voorbereidingen trof om een nieuw tijdschrift te stichten. Het zou op 1 januari 1905 verschijnen onder de licht polemiserende titel *De Beweging* . Daarvan zou de jonge Van Eijk een ‘belangrijke medewerker’ worden zoals hij vurig verlangde in een brief van 28 januari 1909.

De Tachtigers had hij gezien als jonge goden, hun poëzie en proza in elk geval als godenspijs geproefd. Kloos en Verwey hadden hem geboeid, maar zijn bewondering gold Van Deyssel die hij vooral in heftige uitbarstingen probeerde nabij te komen. Betrekkelijk korte tijd echter. De ‘stemmingen’ waarover hij later als over bedreigende gevaren zou schrijven, verschrikten hem al omstreeks 1904. Zo keerde hij zich naar de meer bezadigde, of in een kwalificatie die zowel *De Beweging* als Verwey moest raken, de bezonnen bestuurder van dat tijdschrift. De reactie op de stemmingskunst die op verschillende gebieden in die jaren valt waar te nemen, toonde rationele, intellectuele facetten. De bezinning was er een van, en tussen andere factoren moet Van Eyck, zoals hij in 1907 zijn naam wat gemaniëreerd spelt, vooral daardoor getroffen zijn. Het was de andere pool van zijn wezen, in scherp contrast en tegelijkertijd sterk verbonden met die van de roes, de drift. Verwey heeft in een daardoor belangrijke brief (2 februari 1912) de problematiek van zijn jonge correspondent eenvoudig maar treffend beschreven als een spanning tussen intellect en gevoel. Het dichten zelf, zo zegt hij daarin, herstelt een evenwicht dat voor de duur van het produktief bezig zijn een rustgevende invloed heeft. Van Eyck zal later in een vraaggesprek met E. d'Oliveira dit bevestigen en daarmee de temmende - of als men wil: de tuchtigende - kracht van zijn scherpzinnig intellect erkennen.

Gemakkelijk ging hem dit niet af. Men mag er een sterke wilskracht bij veronderstellen, die er zelfs toe geleid heeft, dat van een ‘voluntaristisch dichterschap’ gesproken werd. Misschien is die ook een factor geweest bij de lectuur van Franse dichters. *Les Fleurs du Mal* las hij met het woordenboek naast de bundel en het potlood in de hand. De brief van Verwey waarnaar even eerder werd verwezen, heeft een inzicht bevorderd dat nog niet tot de *Uitzichten* geleid had, waarvan de bundel onder die naam en in 1912 verschenen blijken moest geven. Aan vrijwel alle gedichten van *De Getooide Doolhof* tot en met die van *Het Ronde Perk* is die inwendige strijd merkbaar. In de brieven misschien het duidelijkst in zijn strak op het metrum gerichte aandacht - een ontbrekende versvoet brengt hem in een staat van een jammerende gemutileerde -, maar bijna tezelfder tijd deelt hij mede zich bij het schrijven van een gedicht ‘niet al te zeer aan banden te leggen’ en zich niet te bekommeren om ‘veel

regels van gebondenheid en caesuur'. Wat het spontane dichten betreft, meent hij dat weinig tijdgenoten hem daarin overtreffen. 'Niemand schrijft onbekommerder dan ik!' roept hij uit en die roep klinkt door tot in een Noordwijkse studeercel waar de bezonnenheid apart vereerd wordt.

Van Eyck zag zich in de eerste plaats als dichter, maar zijn studies verdienen bijzondere aandacht. Het valt mij moeilijk om van essays te spreken, zo sterk geven zelfs zijn vroege artikelen de indruk dat er diep geboord is en veel gewonnen. Bij die winning zijn niet alleen voor de besproken gedichten en dichters belangrijke elementen aan 't licht gebracht, ze zijn geliëerd aan grond-elementen van de jonge auteur, zoals zorgvuldige lectuur van *Albert Samain* leert. Het dichterschap was het principiële en hij wijdde zich daaraan door een overvloedige produktie waarvan hij zei zelf 'beteuterd' te staan. Verwey heeft hem voor die snelheid en gemakkelijkheid van vormgeving gewaarschuwd. De behoefte aan inkomsten stimuleerde een activiteit die van de publicitaire gretigheid der verschillende tijdschriften nog een extra duwtje kreeg. Dat een jonge dichter in zo'n geval aan bundelen denkt en er ondanks duidelijke vermanende woorden van zijn mentor toe overgaat, is begrijpelijk.

Maar soms wordt het de redacteur van *De Beweging* te veel. Kleine conflicten dreigen de tot vriendschap wassende medewerking aan te tasten. Verwey accepteert niet alles wat Van Eyck stuurt en als *De Getooide Doolhof* van 1909 niettemin door de redacteur afgewezen gedichten bevat, bevestigt dat voor de oudere correspondent de artistieke onvolgroeidheid van zijn partner. Zijn milde wijsheid laat hem daarover niet in het publiek spreken. Maar de dichter vindt daar geen vrede bij. Hij wil van een ander horen wat er aan de door Verwey gewraakte poëzie mis kan zijn en raadpleegt dan de meest intieme geestverwant van zijn criticus: Alex Gutteling, die men onverkort als een leerling van de Noordwijker mag beschouwen. Daarover is Verwey zeer ontstemd en op zijn advies staakt Gutteling de briefwisseling. Aan Van Eyck bericht de redacteur dat het hem nutteloos lijkt voort te gaan met corresponderen (nr.31). En hij legt de verantwoordelijkheid waar deze precies hoort: bij de wroetende auteur! Over deze kwestie is in *Juffrouw Ida* XII, 3, pp.20-23 al een en ander meegedeeld, zodat ik de belangstellende daarnaar mag verwijzen. Het 'wroeten' houdt ook verband met de onzekerheid van de jonge Van Eyck, met een rechtenstudie die hem nauwelijks interesseerde, maar die jarenlang - tot april 1914 ! - zijn energie en tijd vergde. Niettemin maakte hij door zijn herhaaldelijk speuren en door het wantrouwen dat bij elke terugwijzende kritiek nieuwe impulsen kreeg, de indruk van 'rechthaberisch' te zijn. Het bracht eens zijn vriend P.C.A. Geyl tot doffe woede. Verwey was ook in dit opzicht meer bezonnen. Als het examen eindelijk in zicht komt en daarmee de mogelijkheid van een huwelijk, hoopt hij dat Van Eyck daarmee de 'inhoud' verwerven zal 'waar je met een razende vormdrift naar hijgt . . .' schrijft hij op 6 november 1913. Die 'razende vormdrift' zal de dichter en criticus blijven kenmerken in latere perioden. Door het contact met Verwey is hij op weg steeds nader te komen tot zichzelf. En de redacteur van *De Beweging* zal, waar hij dat nodig acht, afwachten, vingerwijzingen geven met soms een bredere en vooral dieper snijdende analyse onder een terughoudende waardering voor de persoonlijkheid van de ander. Dat wordt in deze brieven al steeds duidelijker.

Bij de voltooiing van het eerste deel der briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Albert Verwey mag de samensteller een aantal personen en instellingen bedanken voor

de hulp die onderweg telkens met gulheid gegeven werd. Dit kan niet in de praktische vorm van een reeks namen, want er zijn enkelen die zich bijzonder ingespannen hebben om dit boekwerk tot stand te brengen. In de eerste plaats de dames G. Marks-van Lakerveld en J.C.M. Crépin-Vervaat, die als Geertrui van Lakerveld en Anneke Vervaat ervoor zorgden dat het zeer moeilijk te ontcijferen handschrift van Van Eyck in een leesbare tekst overgeschreven en vervolgens als kopij voor de drukker getikt werd. Long, long ago... Veel later werd het tikwerk op even onberispelijke wijze verricht door mevrouw G.J. Westerink-Fortanier. Tenslotte zou de vertraging van de verschijning nog ernstiger geweest zijn als niet Harry G.M. Prick, de redactiesecretaris met zijn befaamde nauwgezetheid en precisie, gesteund, gekritiseerd en bemoedigd had. Gezwegen nog van zijn fabelachtige kennis van personen, feiten, gegevens en van de wegen die een zoeker met zekerheid van vinden kan bewandelen.

De dames drs. L. Frerichs en drs. M. Stapert-van Eggen van het brievenproject in het Verwey-archief van de U.B. te Amsterdam, de heren drs. P. van Hees, drs. R.E.O. Ekkart, voormalig hoofdconservator en drs. N.J. van der Lof, medewerker van het Museum Meermanno Westreenianum in Den Haag, de antikwaar A. Putman te Amsterdam, dr. P.C.A. van Putte te Voorburg, dr. H.T.M. van Vliet te Utrecht, mr. F.M. Wachter in Den Haag en voorts het personeel van de Koninklijke Bibliotheek en het Letterkundig Museum dank ik zeer voor hun steeds met vriendelijkheid verleende steun. Enkele hier niet genoemde personen, die niet minder aanspraak op mijn hartelijke dank maken, vinden deze uitgedrukt ter plaatse waar zij de verwerking van hun advies of steun kunnen herkennen.

De meeste van deze brieven liggen in het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te 's-Gravenhage. Enkele die daar of niet of alleen in fotokopie aanwezig zijn, dragen aan 't hoofd de vermelding U.B.A. Soms met, soms zonder signatuur is het oorspronkelijke epistel dan te vinden in het Verwey-archief van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. M.M.W. verwijst naar Museum Meermanno Westreenianum, het Museum van het Boek in Den Haag, waarin zich het Zilverdistelarchief bevindt.

Wanneer in de noten verwezen wordt naar *Boek V*, is daarmee bedoeld één uit een reeks van zes forse schrijfboeken waarin P.N. van Eyck aanvankelijk een soort dagboek wilde bijhouden. Geleidelijk aan schreef hij er een groot deel van zijn vroegste werk in: gedichten, verhalen, beschouwingen, waarvan sommige het karakter van brieven aan vrienden krijgen.

Het aantal diakritische tekens is zeer gering. Tussen haakjes () staan letters of leestekens die in de brieven overtollig zijn. De schrijvers hanteerden zelf ook haakjes om opmerkingen of uitbreidingen hunnerzijds toe te voegen. Het onderscheid tussen de beide gebruikswijzen vereiste geen aparte maatregelen. Tussen vierkante haakjes [] leest men wat toegevoegd moet worden om een goed lopende zin te lezen of een juist gespeld woord.

Tenslotte: de schrijvers waren niet steeds consequent in het volgen van de eens geldende voorschriften voor 't woordgeslacht of genus. Daaraan is alleen enige aandacht besteed als 't lidwoord en 't bijvoeglijk naamwoord niet correspondeerden met elkaar. Voor 't overige is er niet aan geraakt.

De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Albert Verwey

1

[*Op 21 juli 1904 stuurde P.N.van Eijk zoals hij toen zijn naam spelde, de tekst van een 'dramatisch fragment' onder de titel* Akoitès *naar Albert Verwey , 'hoofdredacteur van* De XXe Eeuw'. *Aan de andere 'hoofdredacteur', Lodewijk van Deyssel had hij reeds op 24 januari 1904 een verhaal gezonden*: Een gang naar de Vreugde. *Het zou volgens de jonge schrijver aanvaard zijn, maar werd nooit in het tijdschrift opgenomen. De beide 'hoofdredacteuren' onderhielden geen contact meer met elkaar. Bijzonderheden over de situatie rond dit tijdschrift in dat jaar kan men vinden in het derde deel van de* Briefwisseling tussen Lodewijk van Deyssel en Albert Verwey, *bezorgd door Harry G.M. Prick, 's-Gravenhage, 1986*.

De jonge auteur schreef onder zijn vroegste werk het pseudoniem Jan van Maarsen, een nauwelijks versluierende verwijzing naar zijn geboortestreek. Behalve de tekst die hier volgt en die welke hij aan Van Deyssel gestuurd had, was er nog het verhaal Medoesa *dat in het tweede gedeelte van het proefschrift* Dagend Dichterschap/De ontwikkeling van P.N. van Eycks dichterschap tot en met de Italiaanse periode, *Leiden, 1967, p. 3-15, is gepubliceerd*.]

***Brief*.**

U.B.A. Verwey XXX.69
Weled.Heer Albert Verwey,
Hoofdred. v/d XX Eeuw.
Noordwijk a/Z

Weled.Heer,
Hierbij bied ik u ter opname in de XX Eeuw een Dramatisch fragment, getiteld *Akoitès*; wanneer het, bij opname in het tijdschrift, U wenschelijk voorkomt bij

P.N. van Eyck op zestienjarige leeftijd, voorjaar 1903. Foto: Firma Bouwmeester, Leiden.

sommige Egyptische namen, als Jaro, Sati enz.uitlegging te geven, zal ik die er gaarne bijvoegen.[1]
Hoogachtend, Uw dw.d.
P.N. van Eijk Jr.
Rijnsburgerweg 4,
Leiden. 21 Juli 1904.
U.B.A. Verwey 69

Akoïtès. (Dramatisch fragment) door *Jan van Maarsen*

Personen:

Akoitès van Samos, wijnhandelaar	*Petamoen*	Bezoekers van
Nitakert, zijne dochter	*Petisi en anderen*	het wijnhuis.
Bertreri, dienstmaagd		

In Saïs,[2] na de vermoording van Nitakert, waarvan Akoitès nog onbekend is. 's Middags, een heeten dag, in 't wijnhuis van Akoitès.De gasten zijn reeds velen.

Petamoen **(treedt binnen en neemt plaats)**

1 Deze 'uitlegging' is achterwege gebleven, omdat Van Eyck op 23 september 1904 aan Verwey vroeg de tekst van *Akoitès* te vernietigen. Prof. Dr. M. Heerma van Voss, hoogleraar in de Egyptologie aan de Universiteit van Amsterdam, was zo vriendelijk op mijn verzoek enkele Egyptische namen te vertalen. Ik dank hem daarvoor.
+ Enkele namen (in alfabetische volgorde):

Akoitès	bedgenoot
Choefoe of Cheops	was de pharao voor wie de grootste pyramide, bij Gizeh, gebouwd werd. Leefde ± 3000 v. Chr. Met hem begon de 4de dynastie. J.H. Leopold schreef een intrigerend gedicht over hem.
Jaro	dé rivier (= de Nijl)
Kemi	de zwarte = vruchtbare (= Egypte)
*Nitakert	de godin Neith is voortreffelijk.
Petamoen	hij die (god) Amoen gegeven heeft.
Petisi	hij die (godin) Isis gegeven heeft.
Phemeidia	n.a.v. Phemius, de zanger in Odusseus' paleis.
Sati	zijn dochter.

2 *Sais*, necropolis of dodenstad aan één der mondingen van de Nijl. De naam is in de Romantiek bekend geworden door Novalis' verhaal *Die Lehrlinge zu Sais* (1802). Omstreeks de eeuwwisseling verwierf dit werk nieuwe bekendheid via een vertaling in het Frans door Maurice Maeterlinck (1895).

Wijn, geef mij koelen wijn, Akoitès, die
Roode, die paarlende in het glas.

Akoitès
Hier is hij, heer, 't is Grieksche.
Wat heeten dag!
Sinds ik uit Samos hier kwam, was zóó warm
Eén dag niet, zóó strak-blauw welfde sinds
De hemel niet als nu,

***Petamoen* (drinkend met kleine teugjes)**
't Is goede wijn
En koel, de onze is zoo frisschend niet...
En Nitakert? Waar is ze? Waarom schenkt
Zij den wijn niet met haar blanke handen,
Hem reikend met een lieven lach? Waar is ze?

Akoitès
Met onze dienstmaagd ging ze baden, heer,
Ze vroeg mij, of ze mocht vandaag, omdat
De middag heet is, koel het water stroomt
Van Jaro.

Petamoen
Griek, Zijt gij reeds lang in Kemi? Waárom
Bleeft in een land gij niet, dat zulken wijn,
En zulke vrouwen geeft en kwaamt ge hier,
In 't heete Kemi, waar de schaduw zelfs
Van Choefoe's hooge graf té brandend en
Té heet is?

Akoitès
Reeds vijftien jaren woon ik hier ... vijftien jaren ...
Wat snel vliegt toch de tijd ... vijftien jaar,
Dat ik mijn vrouw moest brengen naar haar graf,
Mijn Phemeidia, haar, de moeder van
Mijn kind, mijn Nitakert.

Petamoen
Hoe heette zij in 't Grieksch?

Akoitès
Rodopareia, heer, de Rozenwang,
Als hier.

Petamoen.
Wat licht klinkt dat, wat mooi; de adem
Van een roos, een roze roos. En waarom dan
Bracht gij haar *hier*, die wonderschoone bloem,
En bleeft niet dáár?

Akoitès
Ik moest ...

Petamoen
Gij moest?

Akoitès
Te lang, heer, zou het zijn, u dat te zeggen,
Te smartelijk ook ...
Ja, te veel zou ik vergen
Van uw geduld.

Petamoen
Neen, vertel, koel immers
Is het hier en buiten brandt de zon. Vertel.

Andere gasten
Ja, vertel, Akoitès.

Akoitès
Nu dan, ik zal het doen.

Ik woonde op Samos,[3] 't schoonste eiland
Van Griekenland. De stad, zei men, was
Mooier nog dan Pallas' stad Athene.[4]
Er waren vele tempels, paleizen
Van blankwit marmer, edel dooraderd
Blauw en rood. Men kende 't overal, want
Vele dichters, beelders kwamen daàr vandaan,
Veel wijzen ook: Pythagoras[5] was één van hen.
De stad! Koel lag ze daar bij zee, gebouwd
Tegen de helling op der heuvelen.
En scheen de zon des middags heet, de palmen
Ceders wierpen schaduw, koeler dan
De wijn, dien ik U schonk.

3 *Samos*, eiland voor de kust van Klein-Azië, vrijwel tegenover Ephesus. Het werd o.m. bekend door zijn zoete wijn. Pythagoras was op dit eiland geboren. Met ‘De stad’ zal waarschijnlijk Limen Vatheus bedoeld zijn, de nu nog als hoofdstad fungerende plaats. Samos was in de Oudheid een belangrijk centrum van bouw- en beeldhouwkunst.

4 *Athene*, genoemd naar de beschermgodin van de stad, Pallas Athene. In volledige wapenrusting zou zij uit Zeus' hoofd te voorschijn gekomen zijn, nadat de oppergod haar moeder, Metis, ingeslikt had! Van moeder erfde zij wijsheid, van vader de macht. Tot haar functies behoorde ook de bescherming en begunstiging van kunsten en wetenschappen.

5 *Pythagoras* (± 530 v.C.). Een Griekse filosoof met bijzondere belangstelling voor wiskunde (‘stelling van P.’). Zijn aanhangers vormden een groep, waarvan de leden met P. en met elkaar verbonden waren door beloften. Het centrum van de Pythagoreeërs was Croton in Zuid-Italië (Groot-Griekenland). Uit die stad werden zij omstreeks 510 v.C. verdreven. Ascese en filosofie waren middelen om de ziel t'e zuiveren van de bezoedeling die zij opliep in haar verschillende reïncarnaties. Volkomen gereinigd kon zij in de wereldziel opgenomen worden.

Dáar woonde ik,
Lang, het was mijn vaderland, 'k was daar getrouwd,
En Phemeidia had één meisje mij
Geschonken. Mijn zaken bloeiden, als hier,
Want ieder wilde door mijn vrouw den wijn
Geschonken hebben, en als zij eens
Niet komen kon in 't wijnhuis, thuis moest blijven,
Wachtte men, tot *zij* kwam, Gelukkig was 'k.
Ja, mijn Rozenwang bleef leven, was gezond. -
Toen, 'k was drie jaar juist getrouwd en twee jaar reeds,
Was Rozenwang, en met haar wankle schreden
Liep ze àltijd om ons heen te spelen,
Toen brak een ziekte uit, een pest, loimos
Genoemd bij ons, die velen, velen doodde,
Zoodat heel Samos was in rouw en somber klagen
In de tempels opsteeg naar de goden, naar Zeus,[6]
Apolloon, om weg te nemen d'afgrijselijke plaag.
Genezen kon men niet, geen middel hielp.
Tot eindlijk ook in mijn huis, in mijn gezin
Het kwaad insloop en mijne vrouw aantastte.
Eerst leek het niet zoo erg, een lichte aanval,
En 'k dankte reeds de Goden, dat zij mij niet
Al dadelijk haar ontnamen ... Toen werd het erger,
O, ik scheurde mijn kleeren, liep als razend
Door de stad en naar den tempel van
Apolloon's zoon Asklepios[7] ... ik bad hem,
Plengde hem den duursten wijn, ik bad, bad
Alle goden, en één nog bovendien, bevreesd
Eén niet te tellen, die dat wrekend,
De kwaal zou levend houden ... 't Gaf niets.
En 's morgens vroeg, bij het rijzen van de zon
Stierf ze, in mijn armen ...

6 *Zeus* was de oppergod en heerste als zodanig in de hemel. Aan zijn broer Poseidoon was de macht over de zee gegeven en aan Hades, een andere broer, die over de onderwereld. Gezamenlijk beheersten zij de aarde. Een van zijn talrijke kinderen was Apollo, de god van het licht, broer van Artemis, de godin van de maan.

7 *Asklepios*, ook wel Aesculapios, zoon van Apolloon en opgevoed door Cheiroon, die hem leerde jagen en hem in de medicijnen onderrichtte. Hij werd vereerd in Epidaurus. Hem was de haan gewijd. Bij het sterven moest men zo'n dier aan Asklepios offeren.

Wat telde ik
't Gevaar van zelf oók ziek te worden door
Besmetting ... zij stierf ... zij stierf ...
'k Begroef haar, zelf, met eigen handen;
Niet één dag bleef ik daar. Bevreesd voor
Rozenwang scheepte ik me in naar Kemi,
En hier heb ik getracht haar te vergeten ...
.....
Vergeten, haar, mijn Phemeidia, nooit,
'k Beproefde het ... Maar nooit.
En in dien nacht,
Dien éénen gruwbren nacht zijn al mijn haren
Vergrijsd, zooals ze nu nog zijn, was ik
Een oude man geworden.
Zóó ben ik
Hier gekomen, heb hier mijn zaken voortgezet.
Slechts ééne vreugde had ik, één nog,
Rodopareia, mijne dochter, 't evenbeeld
Van Phemeidia, ik zag haar groeien,
De kleine, grooter, schooner, tot de maagd
Die zij nù is, met bruine hare' en oogen,
Diep als het heilge meer .....
..... En d'eenige vreugde
Bleef ze .....
(peinzend, met zachte stem)
Daarom kwam 'k hier, in 't vreemde land, nooit meer
Heb ik terug verlangd naar Griekenland,
Naar onze taal, en mooie verzen, want
Phemeidia ligt daar - ... dood ... daarginds, ver weg ...
Dood is ze, de schoonste, mijne vrouw ...

Bertreri **(hijgend, snel binnen loopend, met verschrikt gezicht)**
Meester! Meester!
(Akoitès zwijgt, het hoofd voorover in de handen)

Bertreri
Meester, spoedig, Nitakert is ...

Akoitès **(heft het hoofd op, eene starende uitdrukking in de oogen)**
Nitakert, Nitakert, het eenige
Dat mij van Phemeidia bleef ...

Bertreri
Meester!
Meester dan! Nitakert, ze is flauwgevallen,
Aan Jaro's oevers, ginds. Help spoedig.

Akoitès
Flauw gevallen, Nitakert flauwgevallen ...
(kijkt Bertreri woest aan)
Vrouw, liegt niet, is zij dood, dood?

***Bertreri* (angstig)**
Neen meester,
Alleen niet bij bewustzijn ... een man met
Uitgetogen zwaard en wild gezicht kwam
Op haar toe en ...

Akoitès
O Goden zij is dood, is dood.
Ik zie het aan je oogen, en beef je niet
Van vrees, Bertreri? O, zeg me. Is ze dood? Spreek,
Is ze dood?
Dood ... Nitakert en Phemeidia ... dood.
(hij valt neer)

***Bertreri* (schreiend)**
Meester, Meester!

Petamoen
Schrei niet, vrouw, wijs ons
De plaats, waar Nitakert viel, kom, spoedig,
Draal niet.

Bertreri
Meester, O, mijn Meester!

Petamoen
Kom, spoedig, vrouw, ga mee en wijs het ons.

Bertreri
Ze is niet dood, alleen maar flauw.

Petamoen
Schrei niet,
Kom.
(Petamoen en eenige andere gasten gaan weg met Bertreri.
Nog eenigen tijd blijft roerloos Akoitès zitten met gebogen
rug, het hoofd in de handen)

Akoitès
Dood ... Dood

Petisi
Niet dood, Akoitès, flauw slechts.

Akoitès
Neen, dood. Zag ik die vrouw niet beven, verbleeken
Toen ik 't vroeg? ... Dood is ze, Nitakert, Rodopareia,
Rozenwang, dood. Wat baatte mij mijn bidden
Tot de goden? Wat deed de groote Zeus,
De Bliksemsling'raar, wat Pallas, wat Apolloon? ...

Dood Phemeidia, Dood Rodopareia ...
Dood ... En wie, wie doodden beiden?
Wie wilden het?
Ik vloek U, goden, vloek U!
Ha! Goden, die barmhartig heeten,
En geen gebed verhooren! Ze zijn geen goden!
Zeus, zwaargebaarde koning, niets, Apolloon,
Citherspeler, herdersknaap, kwajongen,
Ha! goden, dat heet goden, een troepje
Schooiers!
(Een der gasten (sprekend met aarzelende stem))
Akoitès,
Vervloekt gij Uwe goden, die geen smaad
Verduren ongewroken?

Akoitès
Wat? Goden? Wreken?
Hoe zouden doode poppen kunnen wreken
Wat ik zeg. Goden *zijn* er niet, weg, weg.
Geen goden ... of 't moest Ploetoon zijn, de doodsgod,
de god des doods, des doods.
(hij weent)
Doode, lieve Phemeidia,
Eenige vreugde, Rozenwang,
Moet ik hiér nu blijven leven,
Heel alleen in 't vreemde land?
Vreemde bergen, lotusbloemen,
Pyramiden, vreemde goden, ...
Dood, mijn mooie Rozenwang ...
Ach! ... dan zal ook ik maar sterven ...
(luistert)
Hoort, daar komen de Rozenwang-dragers,
Hoort, komt niet de doodenstoet daar?
Hoort, dof dreunende voeten op d'aarde.
Zij dragen mijn Nitakert, dood op een baar.[8]

Gasten
Akoitès, bij Ammon, bedaar, Akoitès

8 Voor deze verzen zie men wat Jacobus van Looy in *De dood van mijn poes* schreef. *Proza*, Amsterdam, S.L. van Looy, 1904[3], p. 165 vlg.

***Akoitès* (opgewonden)**
Goden, ik vloek U. Al mijn leed, mijn verdriet,
Gij deedt het me aan, *gij* zijt het, die 't leven
Mij verwoestte. Laat ik nu sterven ...
Ik wíl haar niet dood zien, ik wil niet ...
Rodopareia, kleine, schoone,
Zijt gij dan dood? Zal ik nooit u meer zien?
Meisje, dochter, dan zal ik oòk sterven,
Dan zullen wij samen grafwaarts gaan.
(Hij steekt zich dood, met snel armgebaar,
voordat de gasten 't verhinderen kunnen)
Wee! Wee! Akoitès dood ...
en Nitakert?
Waar is ze? Is ook zíj dood? Was 't wèrkelijk
Eene flauwte slechts?
Akoitès ... dood.
(Petamoen, Bertreri en de anderen komen terug. Ze dragen
Nitakert, dood, bebloed).

Petamoen
Akoitès, waar is Akoitès?

Petisi
Dood ... hij vermoordde zich.

***Petamoen* (verschrikt)**
Dood? ... Dood? ...

Petisi
Ja, dood. Hij zeide, dat oók Nitakert dood was,
En geloofde niet, dat slechts een flauwte
Haar had bevangen.
Hij wond zich op,
vervloekte zijne goden en toèn doorstak hij zich,
Voordat één 't kon verhinderen.
(ze leggen Nitakert neer, op den grond).

Gasten
Is ook zìj dood? Dan beiden? Vader en
Kind?

Petamoen
Dood vonden wij haar; het zwaard,
Het rood-bebloede, stak diep in 't vleesch.
In hare borst, de blanke, zoo wreedelijk
verscheurd nu ... Dood is oòk zij ...

Petisi.
Hoe stierf ze?
Wie moordde haar?

Petamoen

O, wist ik dat, 'k vermoordde
Ook hèm.
Hier, dèze vrouw vluchtte, toen hij kwam,
Zeker had hij 't plan haar te verkrachten,
Te schenden haar lief lichaam. Misschien ook
Kwam ze dad'lijk weer bij kennis, weerde zich,
Wie weet ... maar dood is ze.
(met ontroerde stem)
Daar ligt ze, haar mond,
De roode, is half open, haar blank gezicht
is in den dood nog schoon
(weenend)
Nitakert, Nitakert, mooie doode,
Zal ik U balsemen later, geurige kruiden
Strooien daar tusschen Uw doodsgewaad?
Nitakert, mijn Rozenwang,
Schoone droom, ik zal U geven
Een vorstensarg, een doodenboek[9]
(Hij zet zich weenend neer. Dàn richt hij zich op
en draag haar lijk naar dat haars vaders. De
Egyptenaren treuren en zingen een rouwzang).

Alle gasten

Gegroet zijt gij, O Sati gelijke, dienstmaagd van Isi,
Van Isi, de draagster van den goddelijken kroon - Nitakert,
Groote Godin, Vrouwe der schoonheid, die in waarheid leefde,
Gij zijt de liefste in den Kring der Goden,
Gij, de groote Godin, de gracieuse, die stijgt, schoon als Horus,
Die leeft nu, schoon als op aarde, hooge ziel, vergeet ons niet.
Ga naar Isi, ziel van het lichaam,
Dat begraven zal worden in Saïs doodenstad.

9 Het dodenboek is de naam van een verzameling Egyptische toverspreuken waaraan men magische kracht toeschreef. Aanvankelijk vond men die op de wanden van gangen en grafkamers in de piramiden waar zij de overleden farao begeleidden. In een latere fase werden ze overgenomen op de lijkkisten en nog weer later op papyrusrollen. Zo'n rol werd in het graf bij de dode gelegd om deze de toegang ‘in het schone Westen’ te verzekeren.
De ‘vorstensarg’ waarvan hier gesproken wordt, was een stenen lijkkist vaak in- en uitwendig versierd met magisch functionerende reliëfs of schilderingen. Het woord ‘sarg’ zal wel verband houden met sarcofaag. Men schreef aan die kalkstenen ‘kisten’ de eigenschap toe de zachte delen van het lijk binnen veertig dagen te verteren, vandaar de naam.

Gegroet, Heer der krachten, dienstknecht van Osiri,
Van Osiri, die waarheid draagt en gerechtigheid,
Zoon van 't verre Griekenland, Akoitès,
Groote God, Heer der sterkte, die in waarheid leefde,
Grootste der kooplieden, lichtende dwaalster,
Gij, der grootsten nu daarboven, hooge ziel, vergeet ons niet.
Ga naar Osiri; ziel van het lichaam
Dat begraven zal worden in Saïs doodenstad.
Zweeft naar Isi en Osiri,
Hooge Goden, vergeet ons niet.
Gaat naar hem, wiens naam is Alles,
Reine zielen, zweeft daarheen.
(Langzaam verlaten zij het huis.
Petamoen blijft achter, en ziet naar
Nitakert, weenend; hij drukt haar een
kus op de lippen. Schreiend gaat hij heen.)

Juli 1904, Leiden.

2.
Briefkaart.

U.B.A. Verwey XXX.69
Aan den Weled.geb. Heer Alb. Verwey,
Hoofdred. XX^{ste} Eeuw,
Noordwijk a/Z.

's-Gravenhage, 23 Sept. 1904.[10]

Weled.geb. Heer,
Zou ik U beleefd mogen verzoeken, de copie, die ik U onder pseudoniem Jan van Maarsen zond (Akoitès) maar te verscheuren? Ik wilde liever niet dat U er verder op ingaat.
Hoogachtend,
Uw dw.dn. P.N. van Eijk
Kepplerstraat 174.

10 Oorspronkelijk stond hier: Leiden. Een andere hand dan die van P.N. van Eyck heeft deze naam met potlood doorgestreept en er 's-Gravenhage boven geschreven. Gebeurtenissen van ernstige aard hadden in de zomer van 1904 de familie zo ernstig getroffen, ook in financieel opzicht, dat een verhuizing uit de voorname woning in Leiden naar een bovenhuis in Den Haag noodzakelijk was. Werkte deze verandering deklasserend in op de beleving van de adspirerende dichter, de morele schok die faillissement en beschuldiging van verduistering teweeg brachten, trof hem diep. Hij poogde een streep achter dat verleden te trekken, het liefst had hij het afgesneden. Wanneer hij war later tot publiceren komt, in De Kroniek en De Amsterdammer van 1907, tekent hij met de naam die hem tot zijn dood zou vergezellen: P.N. van Eyck. Bij Kon. Besluit van 8 augustus 1957, Nr. 71, werd de aldus gespelde naam gewettigd voor zijn directe nakomelingen.

3.
Brief.

U.B.A. Verwey XXX.69
's-Gravenhage, 10 Nov. 1905.
Zeergeachte Heer,

Hierbij zend ik U een vijftal sonnetten, Herfstgedichten.[11] Dat ik den sonnetvorm voor deze gedichten gekozen heb, is niet uit sleur, omdat véle dichters tegenwoordig dien vorm gebruiken, doch omdat hij mij voor den aard mijner verzen het meest geschikt toescheen. Daarom zijn zij dan ook allen in 6-voetige jamben geschreven. Ik hoop dat deze gedichten door U geschikt zullen geacht worden voor de opname in de Beweging.

Hoewel reeds meer dan een week in deze maand verstreken is, zal naar ik voor sneller antwoord wensch, deze zending U nog vóór den 15e bereiken.

Hoogachtend, Uw. dw.
P.N. van Eijk
Kepplerstraat 174
Den Heere *Albert Verwey*/Noordwijk aan Zee.

11 Ruim een jaar na de tweede brief, op 10 november 1905, stuurt Van Eyck vijf gedichten naar Noordwijk, waarvan de beginverzen luiden:

1. *De boomen beven in den herfstwind heen en weer*;
2. *Nu is de avond na den langen dag nabij*;
3. *De dag wordt nu door mij in stil geschrei begraven*;
4. *En 'k sta eenzaam bij zijn murw-bedolven graf*;
5. *En ik sta eenzaam nu in 't wachtend avondbeiden*.

In dat jaar had Albert Verwey het maandblad De Beweging gesticht. Niettemin hoort Van Eyck niets uit Noordwijk, terwijl andere bladen als De Vrije Tribune (in juli en december 1906), In 't Boekhuis (in april 1907), De Nederlandsche Spektator (in mei en augustus 1907) en Nederland (in juli 1907) werk van de jonge dichter publiceren. Dan vraagt hij aan een van zijn vroegere leraren in oude talen. Dr. A.W. Timmerman hem bij Albert Verwey te willen introduceren. Vgl. Nr. 3a.
Timmerman had hem al eens aanbevolen bij Lodewijk van Deyssel, de overgebleven redacteur van De XXe Eeuw. Door zijn vriendelijke bemiddeling waren twee gedichten in handen van de door Van Eyck eens zo heftig bewonderde schrijver gekomen: *In pratis acerbis* en *Naar den avond*, beide geplaatst in De XXe Eeuw, september 1908 resp. 320 en 321. Geen van deze gedichten werd in *De Getooide Doolhof* van 1909, noch in die van 1911 opgenomen. Beide vonden een plaats in *V.W.*, 1, Amsterdam 1958; resp. op de pp. 9 en 25.

De classicus Dr. Aegidius W. Timmerman, gefotografeerd in 1917.

3a.
Brief.

U.B.A. Verwey XXX.69
Haag, Galilei 86
13 Juni 1907.
Beste Verwey,
Een gewezen leerling van mij thands student verzoekt mij hem bij je te introduceeren. Hij wilde je namelijk eenige verzen zenden, zooal niet om ze opgenomen te zien - natuurlijk ook graag - dan toch in de eerste plaats om je oordeel te mogen vernemen. Hij is namelijk een groot vereerder van den dichter A.V.
Nu schrijft hij alleronduidelijkst en is bang, dat je misschien daardoor afgeschrikt wordt. Ik voor mij geloof evenwel een onmiskenbaar talent in hem te zien. Doe mij dus het genoegen en lees zijn verzen met aandacht niettegenstaande het onmogelijke schrift. Het is P.van Eijk, op school indertijd een gevoelig dankbaar leerling.
Bijzonder vlug en begaafd en een fanaticus wat literatuur betreft.
Wat hebben wij in lang niets van elkaar gehoord. Gaat het jullie goed? Kom je nooit eens in Den Haag?
Groeten aan je vrouw
tt.
Timmerman.

[Aegidius Willem Timmerman (23.VIII.1858 Amsterdam - † 10.IV.1941 Blaricum) studeerde klassieke letteren te Amsterdam. Hij kwam in contact met dichters en critici die in de beweging van Tachtig een belangrijke plaats zouden innemen. Bijzonder bevriend werd hij met Willem Kloos. Zij ontmoetten elkaar weer in Den Haag, waar ‘Tim’ in 1892 tot leraar in de oude talen aan het gymnasium benoemd was, terwijl Kloos zich daar in 1900 vestigde. Behalve door zijn vertalingen van Ilias en Odyssee die waardering ondervonden, verwierf hij een ruimere lezerskring door het anecdotische boek *Tim's herinneringen* , dat in 1938 verscheen. Een tweede druk bij H.J. Paris, Amsterdam, zonder jaartal. In 1983 bezorgde Harry G.M. Prick een heruitgave met brede toelichting.]

U.B.A. Verwey XXX.69

Herfstgedichten.
I.

De boomen beven in den herfstwind heen en weer
En staan droeftreurend langs de weenend, leege wegen.
De bloemen zijn verwelkt en geúren lang niet meer,
Zij stèrven geurloos in den lekend-valen regen.

De blaren vallen van de dorre takken neer
Als oude droomen, die in nanacht nederzegen
De wind zingt dof en kreunend keer op keer,
En schreiend gaat de dag den avondschemer tegen.

En schreiend gaat de dag den droeven nacht temoet,
En troost míj niet, die stil en zonder klagen
Den windzang hooren wil, die tonend lijden doet,

Den windzang, door den valen regen heengedragen
Die nu nog schreit, maar toch weer peinzen moet,
Als met míjn leed, ook zíjn smart gaat vervagen.

II.

Nu is de avond na den langen dag nabij,
Den dag, die zóólang met zijn stil verscheiden wachtte
En zond de uren weenend, in een eender-droeve rij
Van wit-omwaasde vrouwen, die niet éven lachten.

O ziet, daar schrijden zij en snikken zij aan zij,
Daar gaán zij ... Zal de avond nu hun leed verzachten,
En zullen zij na lange smart weer leedloos-blij
En met een glimlach gaan door sterren-bleeke nachten?

O vleide hen de avond in zijn droomen peinzend neder
En waren stil hun hoofden, nu van lijdenstranen lauw!

Mocht nu de avond voor de dageüren teeder
En zeegnend zijn, gelijk een neigend-stille vrouw,
Die na veel lijden eindelijk haar glimlach wéder
En wéér haar stilheid vond, na langen doodenrouw.

III.

De dag wordt nu door mij in stil geschrei begraven,
De dag, die met zijn leed mij zóó omgeven heeft.
Ik draag hem uit in 't kleed, dat mij zijn uren gaven,
Een trillend leedgewaad, dat om zijn leden beeft.

Nu ben ik peinzend-droef, maar wil mijn droefheid laven,
Nu hij daar neerligt en de avond naderschrijdt,
De avond, die mij is gelijk een stille haven,
Waarin het schip na lang zijn moede zeilen reeft.

Ik draag den dag nu uit in vaag-berustend neuren:
Hoe is, nu hij daar ligt, zijn sterven innig-droef,
Hoe zou ik in mijn vreeverwachten willen treuren ...

Ik laat hem neer in 't graf, dat ik hem groef ...
Nu zal hij nimmermeer zijn doode leden beuren
En op zijn lichaam valt de aarde, snikkend droef.

IV.

En 'k sta nu eenzaam bij zijn murw-bedolven graf,
Waar híj terneer ligt gaat mijn dof-verklinkend treden,
En ik herpeins wat hij aan leed en weedom gaf,
Aan droeve uren, die mij somber klagen deden.

Wee, is dit nu zijn donkre, eeuwig-wreede straf,
Dat hij voor altijd néérligt in den grond beneden,
Eenzaam als ik ben, die op 't versch-gegraven graf
Neerknielend vrede smeek in stille leedgebeden.

Ik ween nu om den dag, die heengestorven is,
Want ik weet niet, wat mij de kracht zal geven,
Die als een duistre, dempend-vreemde nis

Buigt henen om het schreiend menschenleven,
Dat in het dónker kwijnt, gelijk een lentelisch,
Die sterft in zomer, wijl zijn teere bladen beven.

V.

En ik sta eenzaam nu in 't wachtend avondbeiden
En in mij snikt de angst, dat vree niet komen zal,
Dat d'avond niet naar mij zijn droom zal henen leiden
En dat de nacht niet troost, na waaz'gen schemerval.

Nog éénmaal denk ik nà, aan wie verscheiden
Daar roerloos neerligt in zijn duistre aardehal ...
Dan ga ik mijne ziel den stillen avond wijden,
Die voor mij zijn zal als een doornig zomerdal.

Nu stak 'k hier stil, mij is al leed ontnomen,
Ik wacht slechts op de vree, die deinend naderschrijdt
En mij doen slapen zal als in begeerde droomen.

Hoe ben ik eenzaam nog, hoe is mijn ziel nu wijd,
Wijd open naar haar ruischloos bleeke komen,
Haar komen, dat ik wachtte en weenend heb verbeid.

4.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52

[*ongedateerd*][12]

Weled.geb.Heer,

Hierbij heb ik de eer U een gedicht[13] aan te bieden ter opname in de Beweging. Wetend, hoe klein de kansen zijn tusschen waarschijnlijk zooveel inzendingen, opgemerkt te worden, en ook, hoe moeilijk het voor een onbekende is, de bepaalde aandacht van den Redacteur op zijn werk te vestigen, is het niet dan met schroom, dat ik dit vers, waarvan ik zelf inderdaad wel eenige verwachtingen koester, U toezend. Ik kan U niets zeggen om mij bij U m te leiden: alleen dit vers kan dit misschien.

Ik schreef een artikel in de Kroniek[14], er zal er een komen in De Amsterdammer over Moréas' Stances[15], de XX^{ste}Eeuw nam een klein gedichtje ter opname aan. In den Spectactor stond j.l. een gedicht over Vincent's teekening Sorrow: dat is *alles*.[16] Dingen, die voor dit vers niets zeggen en alleen het streven bij U kunnen doen opmerken iets meer te zijn dan de overtalrijke verzenschrijvende, Redacteurenlastigvallende jongelieden. Wilt u van mij aannemen, dat ik met het bovenstaande ook niets anders, - en geen pedanterie en opsomming van verdiensten, bedoel?

En dan, aangenomen of niet, zou ik van U de vriendelijkheid mogen vragen, mij met een paar woorden Uw oordeel aan te duiden? Het is zoo zeldzaam, wanneer men, - al is dit dan ook niet *noodig* om verder te gaan, - een woord van aanmoediging hoort, en,

12 Aan tenemen is, dat Van Eyck tegelijk met of direct na de brief van Aeg. W. Timmerman opnieuw een poging deed om gedichten in De Beweging geplaatst te krijgen. Dat ongedateerde epistel is na de 13e juni-Timmermans brief, zie 3a-en vòòr de 19e juni - Verweys antwoord; zie nr. 5 - geschreven. Deze brief ondertekende hij voor het eerst met de naam die hij zou behouden en aan zijn familie nalaten.

13 *I lock my door upon myself* verscheen in De Beweging van september 1907, pp. 299-303. Verweys oordeel en beslissingin nr. 5. *De Getooide Doolhof* van 1911 opent hiermee, pp. 8-12; in de uitgave van 1909 is het niet opgenomen. *V.W.*, 1, Amst. 1958; pp. 11-14. Fernand Khnopff (1858-1921) was een Belgische kunstenaar, in zijn land de belangrijkste aanhanger van het Symbolisme, die door zijn werk destijds voor- en tegenstanders sterk tegenover elkaar stelde. Hij voelde zich verwant aan dichters als Emile Verhaeren en Joséphin Péladan, wier werk hij illustreerde.

14 De Kroniek, 11 mei 1907, XIII Nr. 646: *Een protest. V.W.*, 3, Amsterdam 1959; pp. 11-16. Het artikel richtte zich tegen een kritiek van Aeg. W. Timmerman op een tentoonstelling van schilderijen van Jan Toorop in hetzelfde weekblad van 4 mei 1907. Van Eyck had de tentoonstelling bij Krüger in Den Haag ook gerecenseerd in De Vrije Tribune van 13 april 1907.

15 '*Les Stances*' van Jean Moréas, in De Amsterdammer, Weekblad voor Nederland, 14 juli 1907, p. 3.
Jean Moréas was een Franse dichter van Griekse geboorte; hij heette eigenlijk: Joannis Papadiamantopoulos (1856-1910). *Les Stances* van 1905 was een voorbeeld van klassicistische poëzie waartoe Moréas bij manifest in 1890 had opgeroepen. Daarmee distancieerde hij zich van de beruchte aankondiging in Le Figaro van 18.IX.1886 waarin hij voor 't eerst het woord Symbolisme gebruikte.

16 *Sorrow* staat in De Nederlandsche Spectator, Weekblad voor letteren, kunst en wetenschap onder redactie van Mr. H. Louis Israëls, 48ste jaargang, Nr. 20, p. 177; 18 mei 1907.
Het *Lied uit Kalupsoo*, werd geplaatst in hetzelfde blad, 48ste jaargang, Nr. 34, p. 287; 24 augustus 1907.

vooral wanneer dit dan komt uit de mond van een ervaren dichter en letterkundige, is het toch niet onnut voor dengene tegen wie het gericht is. Ik zie Uw oordeel, - in dankbaarheid bij voorbaat, - met groot verlangen tegemoet.

De copie behoeft U mij niet terug te zenden: voor het antwoord zal ik de postzegel insluiten.

Met de meeste Hoogachting,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Kepplerstraat 174
Den Haag

(19 Juni beantwoord. gevoelig en goed volgehouden. Aanvaard. Bezoek in Augustus)
[*potloodaantekening handschrift van Verwey*]

5.
Brief.

Noordwijk a/Zee
19 Juni 07.
Den Heer
P.N. van Eyck
den Haag.

Uw gedicht is gevoelig en goed volgehouden. Ik zal het met genoegen plaatsen. In de Kroniek las ik uw artikel over Toorop, dat me sympathiek was. En u schreef over de Stances ?[17] Daar stel ik belang in. Moréas heeft groote kwaliteiten en, hoezeer hier betrekkelijk veel fransch wordt gelezen, heeft men toch van de tegenwoordige dichters een heel verkeerd denkbeeld. Ik ben Juni en Juli zeer bezet, maar als u daarna eens op Noordwijk komt en wilt probeeren me thuis te treffen, zal het me genoegen doen.

Vriendelijk groetend,
Uw dw
Albert Verwey

17 Voor de bijdragen over Toorop en Moréas: zie nr. 4; noten 14 en 15.

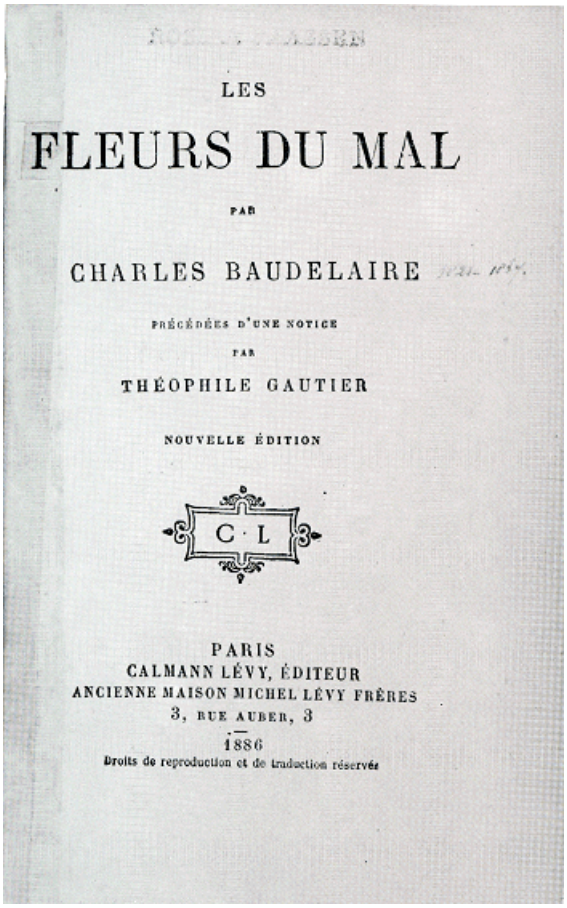

LES

FLEURS DU MAL

PAR

CHARLES BAUDELAIRE

PRÉCÉDÉES D'UNE NOTICE

PAR

THÉOPHILE GAUTIER

NOUVELLE ÉDITION

C · L

PARIS
CALMANN LÉVY, ÉDITEUR
ANCIENNE MAISON MICHEL LÉVY FRÈRES
3, RUE AUBER, 3
—
1886
Droits de reproduction et de traduction réservés

Titelblad van het door P.N. van Eyck levenslang gekoesterde exemplaar van Les Fleurs du Mal, *door hem aangekocht in het voorjaar van 1907 uit de boedel van de op 2 februari 1907 te Rotterdam overleden theaterdirecteur en gevierde karakterkomiek Rosier Faassen*.

6.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52

[*ongedateerd*][18]

Den Weled.geb.Heer Albert Verwey,
Noordwijk aan Zee.

Zeer geachte Hear,

Hoewel ik vrees U noodeloos op te houden, wilde ik toch even mijn hartelijken dank betuigen voor Uw vriendelijken brief en het meer dan aangenaam bericht dat die bevatte. *Zeer* gaarne zal ik in den loop van de zomer trachten U een bezoek te brengen, en U dat, daar ik bang zou zijn U ongelegen te komen, dan vooraf melden.

U moet evenwel *niets* verwachten van mijn 6 maanden geleden geschreven stukje over de Stances. Het is niet zoozeer een beoordeeling, als wel een, - natuurlijk *on*volledige - uitzegging van wat ik er in gevonden heb; zonder een dieper ingaan op eenheidskwesties, enz. waarvoor ik gevoegelijk naar een artikel in 'Vers et Prose' verwijzen kon.[19] Ik heb Moréas beschouwd zooals ik eenvoudig ieder dichter beginnen zou te beschouwen: niet met de gedachte: dit is nu werk van den eersten strijdschriftschrijver in de bij zoovelen beruchte, voor fumisterie en charlatanerie uitgescholden Symbolistenbeweging, maar zuiver als een maker van mooie verzen.[20] Naast dat, mij zelve door het schrijven wat genoegen te bezorgen, - is het doel van mijn stukje, den naam Moréas in een gelezen blad nog eens een paar maal te noemen. Want Baudelaire,

18 Te verwachten dankbare reactie. Waarschijnlijk onder indruk van Verweys gunstige oordeel, direct na ontvangst geschreven: 20.VI.'07.

19 Emile Godefroy, *Critique de la perfection*, in Vers et Prose, Tome VI (Juin, Juillet, Août 1906); pp. 109-128. *Les Stances* vormen naar Godefroy's inzicht één geheel, gaande van 'misère' over 'fortitude' naar 'sérénité'. Hij acht Moréas 'un poète classique', ontsnapt aan de romantiek, al toont zijn zoeken naar de volmaaktheid een romantische trek. Zie in dit verband ook John Davis Butler, *Jean Moréas*, The Hague, Paris, 1967.

20 'Pure fumisterie'. In 1891 publiceerde Jules Huret in Parijs een *Enquête sur l'Évolution littéraire*. De onderzoeker had met een aantal auteurs gesprekken gevoerd over de litteraire verschijnselen van het einde der 19de eeuw en over de ver- en geschillen die daarbij de aandacht trokken. Hij wilde uit de mond van de schrijvers horen hoe deze de stromingen definieerden. Aanvankelijk verschenen de vraaggesprekken in L'Echo de Paris van 3 maart tot 5 juli 1891. Om 't geheel wat overzichtelijk te maken groepeerde Huret de ondervraagden in acht afdelingen: psychologen, magiërs, symbolisten en décadenten, naturalisten, neo-realisten, 'parnassiens', onafhankelijken en theoretici. Gabriel Vicaire behoorde bij de voorlaatste groep. Op p. 376 van Hurets boek belijdt hij zijn vriendschap met symbolisten, maar bekent tegelijkertijd dat hun proclamaties 'de pures fumisteries de collégiens' zijn. Van Eyck heeft die uitdrukking meer veralgemeend dan Hurets (of Vicaires) formulering toelaat. Jules Lemaître, tot de psychologen gerekend, wijst alle symbolisten af of beter: 'Les symbolistes... ça n'existe pas... ils ne savent pas eux-mêmes ce qu'ils sont et ce qu'ils veulent... (p. 12). Eén bladzijde verder zegt hij: '... ce sont des fumistes...'.

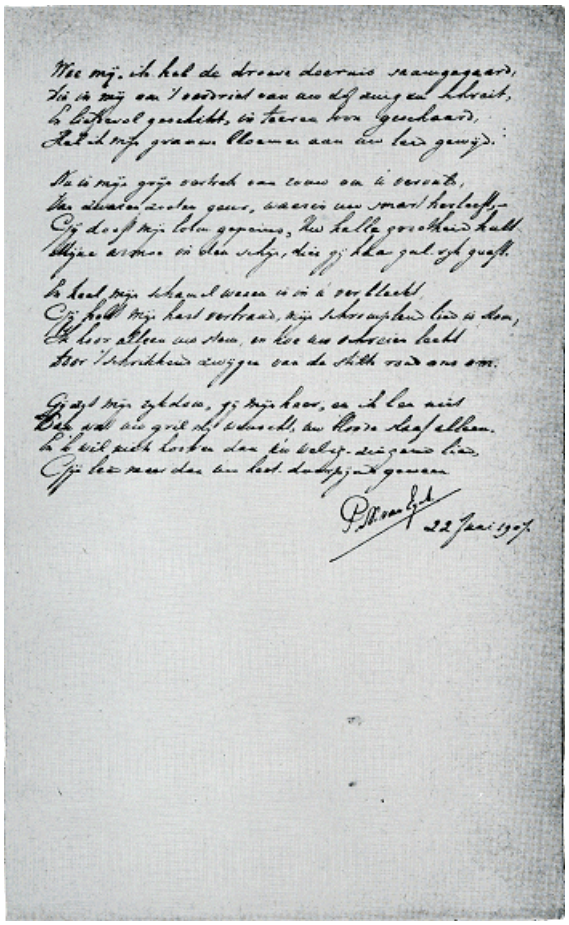

Op 22 juni 1907 bracht P.N. van Eyck dit gedicht aan in zijn exemplaar van Les Fleurs du Mal.

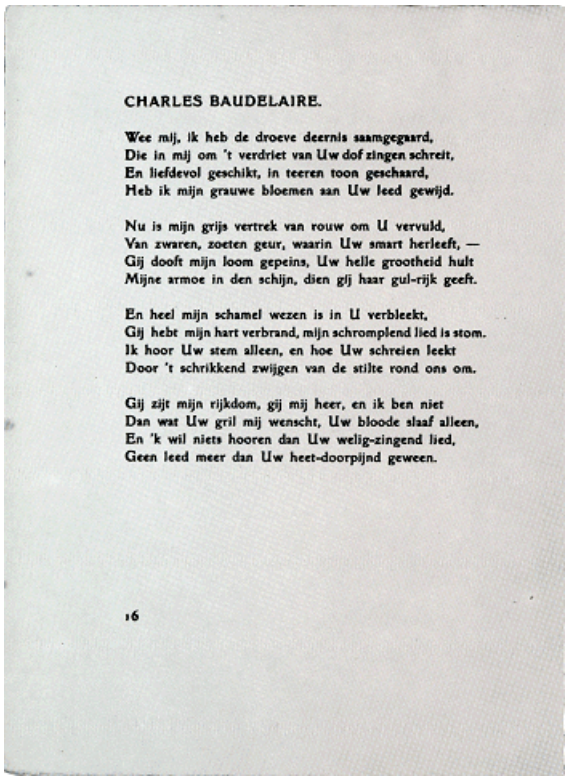

CHARLES BAUDELAIRE.

Wee mij, ik heb de droeve deernis saamgegaard,
Die in mij om 't verdriet van Uw dof zingen schreit,
En liefdevol geschikt, in teeren toon geschaard,
Heb ik mijn grauwe bloemen aan Uw leed gewijd.

Nu is mijn grijs vertrek van rouw om U vervuld,
Van zwaren, zoeten geur, waarin Uw smart herleeft, —
Gij dooft mijn loom gepeins, Uw helle grootheid hult
Mijne armoe in den schijn, dien gij haar gul-rijk geeft.

En heel mijn schamel wezen is in U verbleekt,
Gij hebt mijn hart verbrand, mijn schromplend lied is stom.
Ik hoor Uw stem alleen, en hoe Uw schreien leekt
Door 't schrikkend zwijgen van de stilte rond ons om.

Gij zijt mijn rijkdom, gij mij heer, en ik ben niet
Dan wat Uw gril mij wenscht, Uw bloode slaaf alleen,
En 'k wil niets hooren dan Uw welig-zingend lied,
Geen leed meer dan Uw heet-doorpijnd geween.

16

Het door P.N. van Eyck in de bundel Les Fleurs du Mal *aangebrachte gedicht werd, onder de titel 'Charles Baudelaire', door hem opgenomen in* De getooide doolhof, *Zeist, 1909, p. 16*.

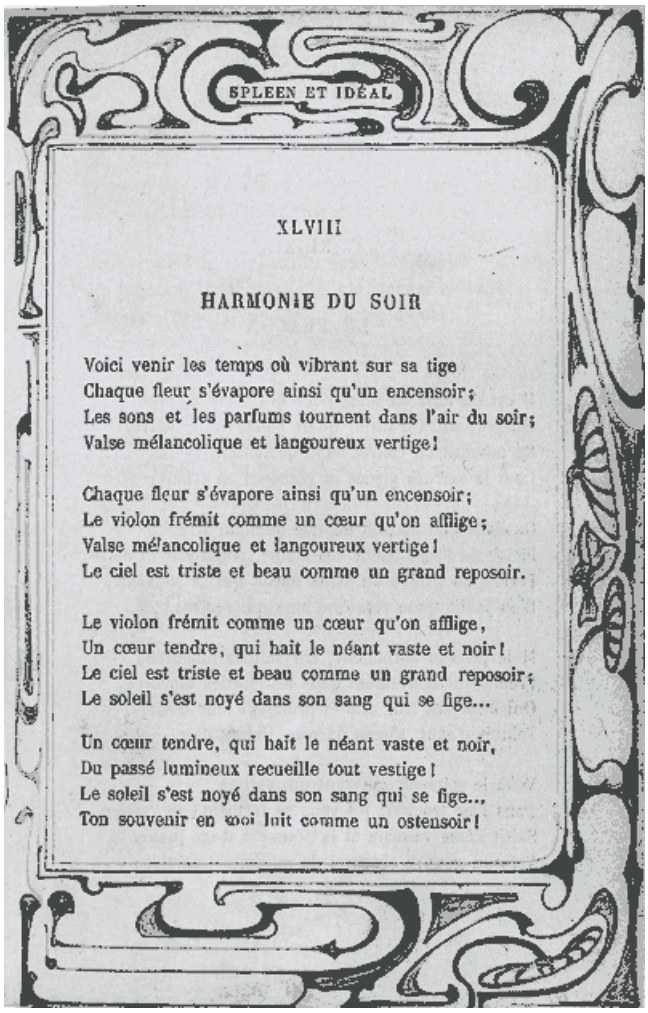

SPLEEN ET IDÉAL

XLVIII

HARMONIE DU SOIR

Voici venir les temps où vibrant sur sa tige
Chaque fleur s'évapore ainsi qu'un encensoir;
Les sons et les parfums tournent dans l'air du soir;
Valse mélancolique et langoureux vertige!

Chaque fleur s'évapore ainsi qu'un encensoir;
Le violon frémit comme un cœur qu'on afflige;
Valse mélancolique et langoureux vertige!
Le ciel est triste et beau comme un grand reposoir.

Le violon frémit comme un cœur qu'on afflige,
Un cœur tendre, qui hait le néant vaste et noir!
Le ciel est triste et beau comme un grand reposoir;
Le soleil s'est noyé dans son sang qui se fige...

Un cœur tendre, qui hait le néant vaste et noir,
Du passé lumineux recueille tout vestige!
Le soleil s'est noyé dans son sang qui se fige...
Ton souvenir en moi luit comme un ostensoir!

Het in Les Fleurs du Mal *op p. 155 afgedrukte gedicht 'Harmonie du soir' werd door P.N. van Eyck omkaderd of omrankt met Jugendstil danwel Art Nouveau-arabesken*.

Verlaine, Verhaeren mogen dan veel gelezen worden naast al het proza, - ik geloof toch niet dat velen bekend zijn, - en goed - met Mor., Samain of de Régnier.[21]

Of wàt er aan denkbeelden - heel weinig - in mijn stukje te vinden is, U, die krachtens vertalingen en kritieken, zóózeer bevoegd is, daarover te oordeelen, juist voorkomt, dat is iets, wat mij, zoo ik het hoorde, zeer aangenaam zou zijn.

Na bel. groeten en met de meeste Hoogachting
Uw dw.
P.N.van Eyck

7.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52
Weled.geb. Heer *A. Verwey,*
Noordwijk aan Zee.

Zeer geachte Heer,

Reeds had ik een brief klaar om U dien te zamen met de Kroniek van heden, waarin ik een stuk van mij over Verhaeren's nieuwe bundel meende opgenomem, toetezenden.[22] Ik wilde U dat artikel zenden, omdat ik niet weet of U de Kroniek bij abonnement en dus geregeld leest, en ik, van meening dat het van veel meer waarde is dan dat over Moréas *Stances*, Uw aandacht er gaarne op vestigen wilde. Ik zend U den brief nu toch met het plan U de volgende week het nummer v.d.Kroniek te doen toekomen, daar ik het heden niet geplaatst zag. Wat de verdere inhoud van de enveloppe betreft: Mag ik *trachten* mijn debuut in de Beweging te vergrooten door U

21 Albert Samain (1859-1900) was een van de symbolistische dichters. Het bekende maandblad Mercure de France werd mede door hem gesticht. Een belangrijk deel van zijn werk is geïnspireerd door het klassieke Hellas.
Henry de Régnier (1864-1936) schreef aanvankelijk Symbolistische gedichten, maar ontwikkelde zich geleidelijk in de richting van het neo-classicisme. Van zijn hand verschenen romans die overwegend in een meer of minder verwijderde voorbije tijd spelen. Zijn werk onderscheidde zich door aristocratische verfijning en een van melancholie doortrokken genegenheid voor het verleden.
Voor Moréas, zie noot 15.

22 Emile Verhaeren (1855-1916), Belgisch, Frans sprekende en schrijvende dichter. Medewerker van La Jeune Belgique sinds 1881. Aanvankelijk volgeling der ‘parnassiens’ schrijft hij omstreeks 1890 Symbolistische poëzie in het genre der ‘vers libres’. Maar ook dit bevredigt hem niet en hij keert zich naar een humanitair expressionisme. *La guirlande des dunes* is een van de schakels uit een cyclus: *Toute la Flandre* (1904-1911). Van Eyck schreef erover in De Kroniek van 20 en 27 juli 1907.

een dramatische dialoog toe te zenden?[23] Hij is ongeveer gelijk met I lock my door geëindigd.[24]

Nauwkeurig heb ik hem nagezien, daar ik niet gaarne bewerken zou dat de gunstige indruk die misschien één deel van mijn werk U gegeven heeft, door een ander deel weder werd weggenomen.

Ik hoop dat U mij de vrijheid het U te zenden, niet ten kwade zult duiden.

Met de meeste Hoogacht. en bel.gr.
Uw dw. P.N.van Eyck
Kepplerstraat 174
Den Haag
13 Juli '07

8.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52
De Weled.geb.Heer *Albert Verwey*,
Noordwijk aan Zee.
(*ongedateerd*)[25]

Zeergeachte Heer,

Daar de termijn Juni en Juli, die U mij in Uw schrijven stelde, verstreken is, en ik zelve, na een afwezigheid, weer in den Haag terug ben, kom ik U even vragen, wanneer U mij nu eens ontvangen kunt. Er is met één dag, die niet tot mijn beschikking is, U zoudt dus kunnen kiezen welke U het beste voorkomt. Ik zou dan gaarne 's middags bij U verschijnen, met het oog op de reis van den Haag naar Noordwijk.

De nummers van De Kroniek heb ik U maar toegezonden[26]. Het spijt mij eigenlijk een beetje. Nu ik 't na een tijdje weer eens herlees, valt het artikel me niet mee. Zoudt U, bij eventueel antwoord, mij even willen melden of U mijn vorig schrijven,

23 Op 28 oktober 1904 had Van Eyck een prozagedicht geschreven onder de titel *Pan*. De herdersgod klaagde daarin zijn verdriet zo indringend, dat de hem omringende natuur door treurigheid bevangen werd. Aldus groeide hij tot 'een beeld van groote smart' door een tekort aan liefde. Enkele jaren later neemt de dichter dit motief weer op: tussen 1 februari en 1 juni 1907 schreef hij een 'dramatische dialoog' waarin Pan en Silenus met elkaar spreken. Blijkens nr. 8 was deze dialoog naar Noordwijk verstuurd, maar zij is niet teruggevonden. (Wel kan men haar vinden in Boek V, pp. 258-260). Tenslotte ontstaat tussen 3 en 8 mei 1908 een gedicht waarin alleen Pan aanwezig is en spreekt. Het werd gepubliceerd in De Beweging IV (1908), 4; pp. 197-202. Zie ook *De Getooide Doolhof*, 1909, pp. 77-82; id. 1911, pp. 57-60; *V.W.*, I, pp. 44-48.

24 Dat was dan omstreekt 19 mei 1907.

25 De maanden juni en juli 1907 waren voorbij. Op 19 juni 1907 had Verwey een ontmoeting voorgesteld nà die maanden - zie nr. 5. In nr. 9 verschoof hij dat moment naar september 1907, wanneer De Beweging van die maand verschenen zou zijn mèt Van Eycks '*I lock my door*...'. Maar deze verplaatsing stood op de prentbriefkaart die Verwey 13 augustus 1907 naar Den Haag stuurde. Deze brief moet uit het vroege begin van augustus zijn: kort na 31 juli, zeker een dag of acht voor 13 augustus: Verwey reageerde er immers op van zijn vacantieverblijf uit.

26 De Kroniek van 4 en 11 mei 1907.

inhoudend ‘Pan en Silenus’ ontvangen hebt.[27] De eigenaardige manier waarop die brief op de post gekomen is, - hetgeen ik nog slechts onderstel, - kunnen [*sic*!] dit beleefd verzoek misschien billijken.

Met de meeste hoogachting en beleefde groeten
Uw dw. P.N.van Eyck
Kepplerstr. 174

9.
Prentbriefkaart. Poststempel: Bad Kreuznach. 13.8.07

Herrn P.N. van Eyck,
Kepplerstraat 174
den Haag.
Holland

Geachte Heer,

Uw brief hier ontvangen. Kronieken en vorig schrijven kreeg ik indertijd in goede orde[28]. ‘I lock my door’ komt in 't Sept^{r}-nr. Tegen dat dit verschijnt ben ik wel weer in Holland en hoop u dan in Septr eens te zien.

Vriendelijk gegroet.
Alb.V.

10.
Briefkaart.

U.B.A. Verwey X.52

Aan den Weled.geb. Heer *Albert Verwey*
Noordwijk a/Zee.

Zeergeachte Heer,

Gaarne zou ik U Donderdag komen bezoeken.[29] Met het oog op mijn reis van hier naar Noordwijk, lijkt het mij het beste des middags bij U te komen. Tusschen half drie en half vier kan ik er dan zeker wel zijn: ik kan nergens een stoomtram - naar N. - tijdsopgave vinden en kan dat dus eerst in Leiden zien[30].

Met de meeste hoogachting en bel. groeten.
uw dw.
P.N. van Eyck
Den Haag, 23 Sept. '07.

27 Zie nr. 7; noot 23.
28 Zie nrs. 6, 7 en 8.
29 Aangezien 23 september 1907 op maandag viel, werd het bezoek dus verlangd op donderdag 26 september 1907.
30 De ‘Noord- en Zuid-Hollandsche Tramweg Maatschappij’ (N.Z.H.M.) onderhield een stoomtramverbinding tussen Leiden, Katwijk en Noordwijk. Zie voor preciezere gegevens: nr. 59; noot 182.

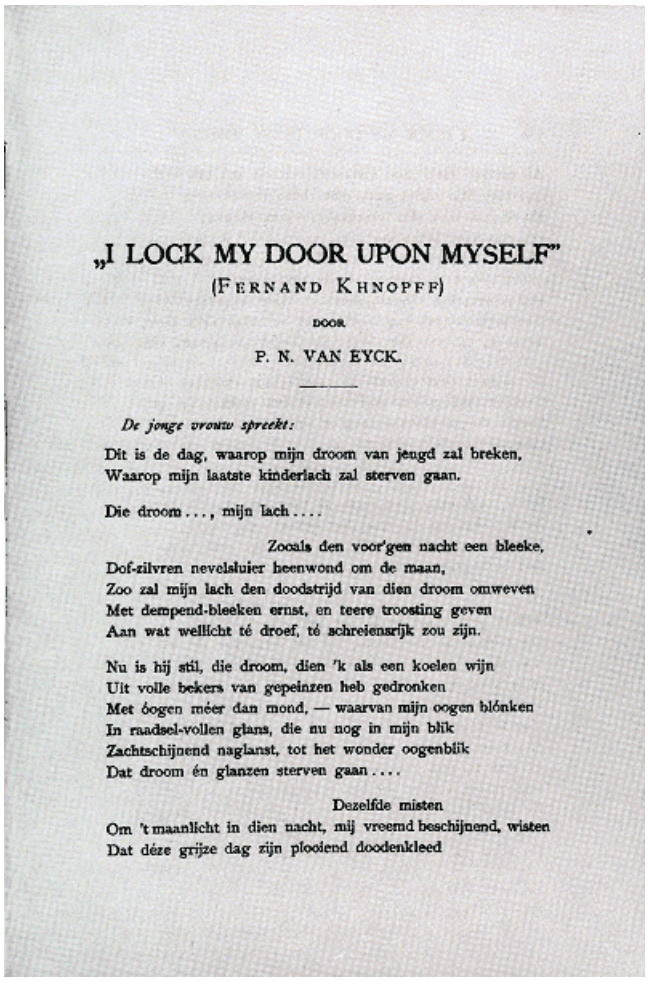

„I LOCK MY DOOR UPON MYSELF"
(FERNAND KHNOPFF)

DOOR

P. N. VAN EYCK.

De jonge vrouw spreekt:

Dit is de dag, waarop mijn droom van jeugd zal breken,
Waarop mijn laatste kinderlach zal sterven gaan.

Die droom . . . , mijn lach . . . .

Zooals den voor'gen nacht een bleeke,
Dof-zilvren nevelsluier heenwond om de maan,
Zoo zal mijn lach den doodstrijd van dien droom omweven
Met dempend-bleeken ernst, en teere troosting geven
Aan wat wellicht té droef, té schreiensrijk zou zijn.

Nu is hij stil, die droom, dien 'k als een koelen wijn
Uit volle bekers van gepeinzen heb gedronken
Met óogen méer dan mond, — waarvan mijn oogen blónken
In raadsel-vollen glans, die nu nog in mijn blik
Zachtschijnend naglanst, tot het wonder oogenblik
Dat droom én glanzen sterven gaan . . . .

Dezelfde misten
Om 't maanlicht in dien nacht, mij vreemd beschijnend, wisten
Dat déze grijze dag zijn plooiend doodenkleed

Aanhef van 'I lock my door upon myself', door P.N. van Eyck, in De Beweging, september 1907, p. 299.

'I lock my door upon myself', door Fernand Khnopff, 1891.

11.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52
Weled.geb. Heer Albert Verwey
Noordwijk
[*ongedateerd*.]
Zeergeachte Heer,

Hierbij heb ik de eer U te zenden, eerstens het gedicht, waarvan ik U gesproken heb[31]; *De Dichter en de Jonge* Vrouw[32], benevens een viertal andere kleinere verzen. Wat het eerste betreft: ik heb er veel hoop op gevestigd en het zal mij zéér aangenaam zijn, wanneer het goedgekeurd wordt. Niet zoozeer omdat ik dan weer een goed gedicht geschreven zou hebben, maar omdat het, in tegenstelling met gewone lyrische gedichten, die een korte geestes of ziels-toestand geven, een groot deel van mijn persoonlijk leven van een tamelijk groot deel van mijn leven-tot-nu, in zich dráágt. Daarom is het mij van zelf liever dan eenig ander voortbrengsel. Ook Avondgang heeft mijn bijzondere vriendschap. Zoodat ik het niet gaarne zou vallen zien om dingen die wellicht veranderd kunnen worden.

Met groot genoegen denk ik aan mijn bezoek bij U terug. Ik mag U dit schrijven zonder den schijn van vleien of zoo op mij te werpen. Het was de eerste maal dat ik sprak met één der dichters, die ik van den allereersten tijd dat ik verzen las af, kende. Zoo iets is toch altijd een gebeurtenis.

Zoudt U mij ook iets naders kunnen zeggen van den komenden bundel van George, en wanneer U denkt dat die verschijnen zal?[33] Zulke dingen dringen over 't algemeen zoo langzaam hier door!

Mij herinnerend wat U zeidet over alle auteurs, - ben ik toch zeer verlangend naar Uw beslissing, ofschoon ik moeilijk verwachten kan dat die even spoedig zal komen als die over I lock my door. Dit zal wel van omstandigheden afhangen,

Met bel.groet en de meeste hoogachting,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Kepplerstr. 174,
Haag.

Ik veroorloof mij hierbij een postzegel in te sluiten voor eventueel antwoord mèt terugzending, zij 't nu niet, dan later

31 Waarschijnlijk tijdens het bezoek van donderdag 26 september 1907 (zie nr. 10). Even verderop staat een tweede toespeling op dat bezoek. Op grond daarvan zal deze brief gedateerd kunnen worden op begin oktober 1907. Een briefkaart van 12 oktober 1907 - zie nr. 13 - behelst een verzoek tot correctie van de tekst der gestuurde dialoog. Vóór die datum moet de brief derhalve verzonden zijn.

32 *De Dichter en de Jonge Vrouw*, in De Beweging III [1908], 3; pp. 295-305. *De Getooide Doolhof*, 1909, pp. 49-60; Ed. 1911; pp. 22-30; *V.W.*, 1, pp. 15-22.

33 Bedoeld is hier Stefan George, *Der siebente Ring*, Bondi-Verlag, München, 1907.

12
Briefkaart. Poststempel: 12.10.07.

U.B.A. Verwey X.52
Aan den Weled. geb. Heer *Albert Verwey*
Red. v.d.Beweging
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer,
Wilt U mij s.v.p. nog even deze opmerking veroorloven? Ik heb vergeten een voorgenomen verandering aan te brengen, die door het afschrijven in mijn dialoog[34] geslopen was. Op 't eind n.l. bevindt zich één 5-voetige regel *, hetgeen veroorzaakt wordt doordat één maal 'naar waar?' is weggevallen. Die armzalige tienvoet tusschen mijn Alexandrijnen hinderde mij zoozeer, dat ik U dit bepaald even wilde schrijven,
Met de meeste Hoogachting en na bel.gr.
Uw dw.
P.N. van Eyck

Zaterdag[35]
*naar ik meen de 4e regel van achteraan.

13.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52
Noordwijk a/Zee
29 Oct[r] 07.
Waarde Heer Van Eyck,
De dialoog is goed[36]. Dat de kleine gedichten er bij zijn heeft mij nog bijzonder genoegen gedaan[37]. Zij laten mij weer een anderen kant van uw talent zien. Vooral het

34 De dialoog *De Dichter en de Jonge Vrouw* werd geschreven tussen 17 en 27 juli 1907. In de beide uitgaven van *De Getooide Doolhof* (resp. 1909 en 1911) en in *V.W.*, 1, is de berijmde opdracht 'Aan Piet en Corrie' opgenomen. De namen waren die van P.C.A. Geyl, een klasgenoot op het Gymnasium Haganum eerst, een vriend later, en Corrie van Slooten, Geyls verloofde. De opdracht dateert van 7 augustus 1907.

35 Tussen 8 december 1907 en 12 januari 1908 schreef Van Eyck nog een 'vervolg', dat hij *Castellum Vitae* noemde. Ook hieraan voegde hij een opdracht toe, die niet tot personen was gericht, maar tot de ziel. Dit werpt enig licht op de gepubliceerde dialoog. De andere sluimert in Boek V. Zoals het poststempel al aangaf: Zaterdag was 12 oktober.

36 Zie de voorgaande nrs. 11 en 12.

37 Dat waren *Celloconcert van Lalo* (*De Getooide Doolhof*, 1909, pp. 9-11; *Ed.* 1911, pp. 31-32); *Chopin* (*De Getooide Doolhof*, 1911, p. 13;); *Charles Baudelaire* (*De Getooide Doolhof*, 1909, p. 16; *Ed.* 1911, p. 21; *V.W.*, 1, p. 24); *Avondgang* (*De Getooide Doolhof*, 1909, pp. 12-15; *Ed.* 1911, pp. 33-35; *V.W.*, 1, p. 28-30) samen opgenomen in De Beweging IV [1908]. 3; pp. 40-47.

Celloconcert. Daar hangt geur in. Ik denk erover, juist terwille van de verscheidenheid, eerste die kleine gedichten te drukken, en eerst later het tweede gesprek[38]. Ik zeg dit evenwel nog niet zeker. Als het tijd is hoort u wel.

de Uwe
Albert Verwey

14.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52

Aan den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*,
Noordwijk aan Zee.

Zeer geachte Heer,

Onmiddellijk na de ontvangst van Uw schrijven[39], wil ik U even de ontvangst daarvan melden. Met hoeveel vreugde ik Uw brief kreeg, -U zult het begrijpen kunnen. Het is heerlijk bij de eerste stappen reeds in de literatuur zulk een voorspoed te hebben.

Mag ik U nog één ding vragen? Naar ik meen, worden de kleinere verzen in de Beweging doorgedrukt[40]. Is dit een vaste regel? Zou er geen mogelijkheid zijn, dat dit niet gebeurde, - met berekening overigens, voor zaken, waarbij het noodig is, alsof ze wèl doorgedrukt waren? Ik geloof, dat het mooier is, en ook beter wellicht, met het oog juist op de verscheidenheid ook tusschen 2 aan 2 van deze verzen, wanneer men niet plotseling b.v. van Baudelaire op Lalo valt. Wanneer er evenwel van de - gewoonte? nooit afgeweken wordt, dan spreekt het vanzelf, dat ik mij gaarne onderwerp.

Met de meeste Hoogachting en beleefde groeten,
Uw dw.
P.N. van Eyck

30 October '07
's-Gravenhage.

38 Het 'tweegesprek' werd evenwel éerst opgenomen in De Beweging IV (1908), 1; pp. 295-303.
39 Zie nr. 13.
40 Bedoeld: achter elkaar gedrukt, zodat meer gedichten op één bladzijde geplaatst kunnen worden.

'Maîtresse', ets door Louis Legrand, 1904.

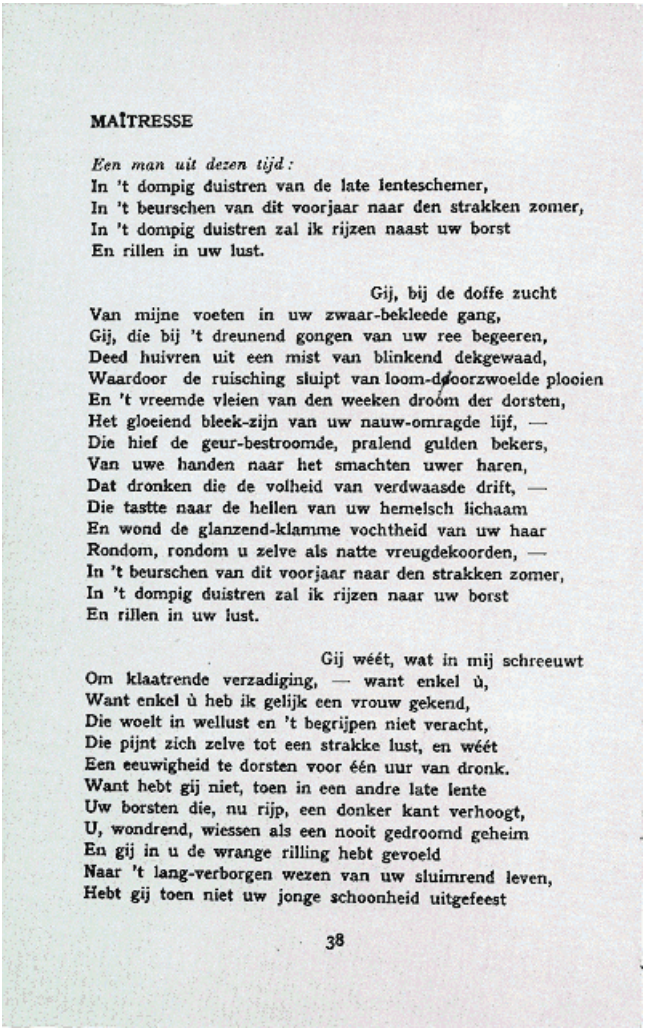

MAÎTRESSE

Een man uit dezen tijd:
In 't dompig duistren van de late lenteschemer,
In 't beurschen van dit voorjaar naar den strakken zomer,
In 't dompig duistren zal ik rijzen naast uw borst
En rillen in uw lust.

Gij, bij de doffe zucht
Van mijne voeten in uw zwaar-bekleede gang,
Gij, die bij 't dreunend gongen van uw ree begeeren,
Deed huivren uit een mist van blinkend dekgewaad,
Waardoor de ruisching sluipt van loom-doorzwoelde plooien
En 't vreemde vleien van den weeken droom der dorsten,
Het gloeiend bleek-zijn van uw nauw-omragde lijf, —
Die hief de geur-bestroomde, pralend gulden bekers,
Van uwe handen naar het smachten uwer haren,
Dat dronken die de volheid van verdwaasde drift, —
Die tastte naar de hellen van uw hemelsch lichaam
En wond de glanzend-klamme vochtheid van uw haar
Rondom, rondom u zelve als natte vreugdekoorden, —
In 't beurschen van dit voorjaar naar den strakken zomer,
In 't dompig duistren zal ik rijzen naar uw borst
En rillen in uw lust.

Gij wéét, wat in mij schreeuwt
Om klaatrende verzadiging, — want enkel ù,
Want enkel ù heb ik gelijk een vrouw gekend,
Die woelt in wellust en 't begrijpen niet veracht,
Die pijnt zich zelve tot een strakke lust, en wéét
Een eeuwigheid te dorsten voor één uur van dronk.
Want hebt gij niet, toen in een andre late lente
Uw borsten die, nu rijp, een donker kant verhoogt,
U, wondrend, wiessen als een nooit gedroomd geheim
En gij in u de wrange rilling hebt gevoeld
Naar 't lang-verborgen wezen van uw sluimrend leven,
Hebt gij toen niet uw jonge schoonheid uitgefeest

38

'Maîtresse', door P.N. van Eyck, zoals afgedrukt in De getooide doolhof. *Tweede vermeerderde druk, Amsterdam, 1911, p. 38 en 39*.

Voor 't grissen van dien schilder die u staren deed
Dóór 't dompig duistren van de late lenteschemer,
Dóór 't brandend bronnen van wit-mistend zonlicht,
(In 't prille droomen van uw rook-omvlamde jeugd,
In 't teeder waas dat om uw leden hing, en naakt,
En heerlijk naakt gelijk die dompe schemering)
Naar 't gretig wild-omstreeld en vreemd-geheim gezicht
Van eenen phallus, die zijn grooten, rooden gloed
Deed wédergloeien in uw nooit-ontmaagde lijf,
Dat in die zwoele gloeiing nòg niet werd ontmaagd?
Zoo hebt gij veel, heel veel geweten, en zoo weet
Ge een eeuwigheid te dorsten voor één uur van dronk.

Dit uur is thans nabij..
O vrouw, gij kent het reeds?
Hebt gij in 't zwijgen van mijn lange afwezigheid,
Die 't rekkend duren van een ganschen dag liet gáán,
Den geest des avonds niet bemijmerd in den brand
Der zware geuren door dit slaap-verloomd vertrek?
Kom dan, mijn heet genot, hem nogmaals te doorschouwen
Aan 't rillinglooze raam, dat, onbewogen glanzend,
Het doorzicht naar zoo groote weelde en weemoed draagt.
Op uwen tuin, — ziet gij? — daar blinkt geen bleeke dauw
In milde zoetigheid, het is een hof van enkle,
Naar 't diepst geboorde tint, het is, eenvoudig schoon,
Niets dan wat rijpe stilte om enkle roode rozen,
Niets dan die hooge, fel en schreeuwend-kleurge plant,
Die welig-week en vleeschig zwelt, die zwijgend zuigt
Der aarde ziel in zich, en draagt een bloem té zwaar,
Bloem nòg te zwaar voor de over-sterke stam,
En buigt haar bruine hart naar 't zand, waaruit het rijpte....
Dit, dit alleen, en roerloos-stil.... hoort ge één gerucht,
Hoor, hoor, één teer gerucht, dat deze stilte breekt?
Het is een stilte als van den dood, als van dien dood, dien wij
Ons denken vele malen huivrend deden sterven,
Wanneer mijn leden zich aan de uwe hijgend hechtten....
Niets roert of rucht, niets, niets beweegt, — wij voelen geen

15.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52
Den Weled.geb. Heer, den Heer Albert Verwey
Noordwijk a/Zee
[*Ongedateerd*][41]
Zeergeachte Heer,

Hierbij zend ik U een *In Memoriam* voor van Lerberghe[42]. Ik hoorde zijn dood een paar dagen geleden, en schreef dit gedicht. Wanneer het U als vers goed, en het opnemen van een herinnering aan een buitenlandsch dichter U gevoegelijk lijkt, zou het dan misschien spoedig geplaatst kunnen? Ook in Nederland mag toch wel een stem gehoord worden, wanneer een aanzienlijk, vreemd dichter sterft, en de poëzie heeft toch niet haar grenzen aan de grens van ieder land. Ook weet ik, naar wat U mij zeide, dat U van Lerberghe bewondert. Van harte hoop ik dus, dat het *gedicht* goed is.

Na bel. gr. en m.de meeste Hoogachting,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Kepplerstr. 174
Den Haag.
Zaterdag.

16.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52
's-Gravenhage April '08
Hooggeachte Heer,

Naar ik ten zeerste hoop, wilt U mij niet ten kwade duiden, dat ik U even om raad kom vragen. Gaarne nl. zou ik eenige verzen tot een bundeltje van ± 125 paginae willen verzamelen. Dit niet om mijzelf meerdere bekendheid te geven, maar omdat ik het zeer verklaarbare verlangen heb (niet slechts in overdrukken) een blijvende samengestelde verwerkelijking te bezitten van datgene, wat mij natuurlijk ten zeerste het meeste raakt: mijn leven en mijn kunst.

Eigenlijk zal het wel onnoodig zijn tegenover den dichter, die vanaf den eersten tijd

41 Van Eyck schreef het gedicht op 7 november 1907. Dat was een dinsdag. De brief dateert: zaterdag. Dat was waarschijnlijk 11 november 1907.

42 De Beweging III (1907), 4; pp. 324-325. Zie voorts: *De Getooide Doolhof*, 1911; p. 37; *V.W.*, 1; p. 31. Charles van Lerberghe (1862-1907), Belgische Franstalige dichter van Symbolistische poëzie. Van hem verschenen twee bundels: *Entrevision* (1898) en *La Chanson d'Ève* (1904). Verder twee spelen: *Les Flaireurs* (1889) en *Pan* (1906). Geestesziek overleed hij op 26 oktober 1907. In De Gids van 1911 publiceerde Van Eyck een essay over deze dichter. De tekst werd herdrukt in *V.W.* 3; Amsterdam 1959, pp. 157-158.

van zijn optreden reeds bundels heeft doen verschijnen,[43] deze wensch te verdedigen. De bundel van 125 paginae zou dan zorgvuldig gekozen zijn uit gedichten van het laatste jaar (behoudens een enkele uitzondering). Niet alles wat geschreven is zou opgenomen worden: dan zou het boek aanmerkelijk grooter zijn.

Er zou zijn: onder de titel ‘Gestalten’: 5 groote gedichten (met een kleine Epiloog) waarvan U enkele[n] bekend zijn. Voorts een groep Liederen, in elk geval lyrische verzen. Tenslotte een groep: ‘Bezinningen’,[44] De heele bundel mocht dan ‘Getijden’[45] heeten, zoowel in de beteekenis gebeden, en jaargetijden, als in die van waterwas en nedervloei in eb en vloed.

Nu wilde ik U vragen: Vindt U het geen geschikt idee? En dan, een belangrijke vraag voor mij, zoudt U zoo vriendelijk willen zijn mij aanteduiden, bij welken uitgever ik eenigen kans zou hebben? Daar zie ik erg tegenop: met mijn verzen te koop te loopen. En tenslotte: zoudt U het noodzakelijk vinden, dan àlle verzen te sturen aan den uitgever, of lijkt het U voldoende voorloopig eenige overdrukken te zenden.

Ik hoop dat U het niet lastig zult vinden, dat ik U met een dergelijke zaak lastig val, maar het scheen mij, dat ik bij U den besten raad zou kunnen krijgen. Wanneer U mij hierover eens wat wildet doen hooren, zoudt U mij 'n zeer groot genoegen doen. Ik herinner mij, bij mijne zending van gedichten geen postzegel voor antwoord te hebben ingesloten. Ik veroorloof mij dus dit hierbij te doen.

Wat die verzen aangaat: vooral van ‘Maîtresse’ hoop ik de plaatsing te zullen zien.[46]

43 Albert Verwey begon inderdaad al vroeg en vlug met bundelen. In 1885 verscheen te 's-Gravenhage *Persephone en andere gedichten*. Hij was toen net 20 jaar.

44 Het zestal ‘Bezinningen’ kan men vinden in het tekstgedeelte van de reeds vermelde studie *Dagend dichterschap*, Leiden, 1967, op pp. 74-82.

45 De naam werd *De Getooide Doolhof*. De hier voorgestelde titel werd die van Van Eycks tweede bundel, in 1910 bij C.A.J. van Dishoeck in Bussum verschenen.

46 *Maîtresse* werd gepubliceerd in *De Getooide Doolhof* van 1911 op pp. 38-42. Het werd niet in het *V.W.* opgenomen. Het gedicht dateert van 4 februari 1908. Bron van inspiratie: een schilderij van Louis Legrand onder dezelfde naam. In het gedicht komen toespelingen voor op een tekening van Felicien Rops.
Louis Legrand (1863-1951) etser, tekenaar, lithograaf, illustrator en schilder. Hij tekende onder de invloed van Felicien Rops en van Degas vooral erotische en macabere voorstellingen. Men zag in hem een goede illustrator van E.A. Poe's verhalen. *Maîtresse* was een ets uit 1904. In het album dat Camille Mauclair aan deze kunstenaar wijdde - in de reeks: *Études sur quelques artistes originaux*, Paris, s.d. - vindt men een reproductie van die ets op p. 193. Op de pp. 192-194 beschrijft Mauclair de suggestie die ervan uitgaat. Naar zijn mening moet de bron voor dit soort kunst te vinden zijn in Baudelaires werk wat van enig belang is om Van Eycks gefascineerdheid te begrijpen. Een tweede door Mauclair genoemd element versterkt dat belang: met een andere ets - *Les Amants* - toont *Maîtresse* een hoge graad van ‘émotion de pensée’, waardoor in zijn opvatting de beeldende kunst een superieure vorm bereikt.
Félicien Rops (1833-1898) hanteerde vrijwel alle technieken, maar verwierf vooral naam als etser, lithograaf en illustrator. Veel van de litteraire kunstenaars uit de laatste decennia van de 19de eeuw hebben daarvan geprofiteerd. De bekendheid van zijn werk berust met name op de talrijke erotische etsen en tekeningen al heeft hij nog even talrijke maar andersoortige schilderijen gemaakt. In 1982 verscheen een studie van Leo van Maris: *Félicien Rops over kunst, melancholie en perversiteit*. (Oorspr. proefschrift aan de R.U. te Leiden).

P.N. van Eyck in 1908. Foto: Firma Koenders, Den Haag.

Zeker wéét ik dat dit genre van zinnelijkheidsontleding hier in Holland *1°* niet beoefend is en *2°* veel terugstooting zal kunnen vinden, maar zooveel te liever zend ik het aan U, die in Uw tijdschrift van allen het meest de Kunst hoog houdt, en in de allereerste plaats de Schoonheid zoekt. Ik weet niet of U het reeds gelezen hebt. Zoo ja, dan heeft U misschien vel bezwaar tegen de versvorm van het laatste deel. (de verzen van het eerste zijn zwaar genoeg, geloof ik.) Inderdaad heb ik niet veel regels van caesuur en gebondenheid in acht genomen, maar het lijkt mij niet wenschelijk de hartstocht al te zeer aan banden te leggen, en zoodoende het nu wel nièt harmonieuse, maar meer levende hijgen min of meer te verstikken. Maar genoeg. Bij voorbaat betuig ik U mijn hartelijken dank en verblijf inmiddels

Met de meeste Hoogachting en na beleefde groeten,
Uw dw.
P.N.van Eyck
Columbusstraat 223.

17.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52
Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk a/Zee
[*Niet gedateerd*.]
[(*in potlood hs. van Verwey*: 19 Mei ontv.
20 Mei beantw. tegelijk met twee vorige)
De brief is dus waarschijnlijk geschreven op vrijdag 18 mei 1908).]

Hooggeachte Heer,

Hoewel U nog een viertal verzen van mij heeft[47], neem ik hierbij toch de vrijheid, U er nog enkele te zenden[48]. Niet zonder reden doe ik dat, en ten zeerste hoop ik, dat U deze reden zult billijken.

Alleen verzoek ik U dringend, mij niet ten kwade te duiden, dat ik over mijn persoonlijke aangelegenheden spreek. De zaak is nl. dat wij, door een financieele [*woord ontbreekt*] van vermogend het tegenovergestelde geworden zijn. Dit heeft, met vele andere onaangename gevolgen, ook dit met zich meegevoerd, dat ik eerst niet meer zou kunnen studeeren en zou meewerken moeten tot het onderhoud van ons gezin. Door de moeder van een mijner vrienden ben ik evenwel in staaf gesteld toch student te blijven, wat om zijn vrijen tijd voor mij het verkieslijkst is en blijft[49]. Datgene, wat ik zou moeten bijdragen, wordt gedeeltelijk door haar betaald; voor het

47 Voor die vier, zie nr. 13; noot 37.
48 *Ac Etiam* van 25 maart 1908 en *Maîtresse*, waarover in nr. 16. Het eerste werd opgenomen in Europa van 1908, dl. III (sept.); 193-194 en daarna en in *De Getooide Doolhof* van 1909, pp. 17-18; Ed. 1911, pp. 43-44; *V.W.*, 1, 32.
49 De dame die Van Eycks juridische studie mogelijk maakte, was de moeder van zijn vriend uit de jaren op het Gymnasium Haganum, C.J. van Schelle.

andere gedeelte ± ƒ.450,- moet ik zelf, d.i. door schrijven, trachten te voorzien. Wat nu mijn productie betreft, die is altijd overvloedig geweest en dat zal wel zoo blijven. De moeilijkheid is alleen, mijn werk geplaatst te krijgen. In die mate zal het dan waarschijnlijk alleen dit jaar noodig zijn, een volgend is er tot mijn groote vreugde weer kans, dat de omstandigheid in elk geval gedeeltelijk, in 't reine komt. Zoudt U ze, wanneer ze goed zijn, spoedig willen plaatsen? het zou voor een jong schrijver als ik, die juist bij U heb mogen debuteeren, misschien wat aanmatigend zijn, en mij wellicht van een van tijd tot tijd welkome gast een ongewenschte tafelschuimer kunnen maken.[50] Alleen hoop ik hierdoor den tijd, die tusschen bijdragen verloopt, omdat het niet anders kàn, -eenigszins te bekorten. Bij U, die mijn werk het spoedigste plaatste, zijn toch nog 6 maanden verloopen sinds de zending en de plaatsing van het eerste gedicht der vijf: de Dichter enz.[51] De maand van het zenden tot het antwoorden zou ik zoo uitsparen.

Mischien zou, bij goedkeuring van déze, een andere groepeering van alles wat U dan heeft, mogelijk zijn. Maar hoe dit zij, ik wil U nogmaals dringend verzoeken het mij te excuseeren, wanneer ik U te veeleischend of liever veelvragend voorkom: Ik weet niet hoe U over de belangrijkheid van mijn werk denkt, niet hoeveel en hoe spoedig U zoudt willen plaatsen, - en de vrees niet genoeg bij elkaar te krijgen, - het honorarium is ook niet hoog, helaas! - dringt mij openhartig over de zaak te schrijven.

Het leek mij juist het best, wanneer ik onomwonden zei, wat er is van deze zaak, misschien voelt U genoeg voor mijn werk, om den schrijver ervan op deze wijze eenigermate te willen helpen. De vriendelijkheid, die U tegenover mij betoond heeft, toen ik het eerst met werk bij U kwam en later, gaf mij aanleiding te denken, dat ik geen kwaad zou doen dit open te schrijven.

Wat de gedichten aangaat: In het lied van herinnering heb ik het woord prachen, niet zooals in:‘de Dichter’ in zijn eene betekenis van praten, pochen, gebruikt, maar in zijn tweede van smeekend, vleiend bedelen. Dit is toch niet verwarrend? Verder koos ik voor Maîtresse opzettelijk de jambische trimeter, omdat die mèt de 5-voeter de grootste ongebondenheid in zijn gebondenheid veroorlooft, en tenslotte hèm weer boven de 5-voeter ook, omdat hij de meerdere zwaarheid heeft, die mijn vers vooral in 't begin moet bezitten. - Eindelijk meld ik U nog dat mijn adres veranderd is, na aantstaande Woensdag, in *Columbusstraat* 223[52]. Inmiddels verblijf ik beleefd groetend en bij voorbaat dankend met de meeste Hoogachting

Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstraat 223.

50 Van Eyck publiceerde tamelijk intensief: in 1906 zond hij twee poëziebijdragen aan De Vrije Tribune, in 1907 drie aan In 't Boekhuis, twee aan de Nederlandsche Spectator, elf aan Nederland, twee aan De Beweging en vijf aan Europa, d.w.z. 25 in één jaar. In 1907 komen daarbij nog 9 prozateksten in De Vrije Tribune (4), de Kroniek (3) de Amsterdammer en Den Gulden Winckel.

51 *De Dichter en de Jonge Vrouw*; zie nrs. 11 en 13.

52 Aanvankelijk woonde de familie in de Kepplerstraat 174. Zij had die woning betrokken op 12 april 1904. Op 20 maart 1908 verhuisde zij naar de Columbusstraat 223, welke bovenwoning zij verruilde voor het benedenhuis van 221, op 23 juni 1914. P.N. van Eyck was op 5 april van dat jaar getrouwd en naar Rome vertrokken, waar hij als correspondent van de N.R.C. ging werken.

18.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52
Den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee
Hooggeachte Heer,

Hierbij heb ik de eer en het genoegen U een artikeltje toe te zenden over de sonnetten van Shakespeare[53]: het is de U hoogst waarschijnlijk[e?] onbekende opvatting van Wilde[54], door mij met een enkel argument vermeerderd, die ik onder de aandacht der letterkundigen wilde brengen.

Ook ben ik *zeker*, dat U haar met de grootste belangstelling zult lezen en houd mij overtuigd, dat U het voor plaatsing interessant genoeg zult vinden. Voor alle vragen geeft zij een rationeel antwoord en zij maakt eindelijk een ongestoord lezen van die mooie verzen mogelijk.

Het is mij ook aangenaam U dit te kunnen zenden, omdat U het misschien niet bezwaarlijk zult vinden, naast mijn verzen, wanneer het goed is, ook wat proza op te nemen. Zoo, zonder overlading, ben ik dan in staat wat meer in Uw tijdschrift te schrijven. Ook hierom voornamelijk ben ik blijde dit te kunnen zenden. Door het feit, dat U mij in veel en veel langer niet geantwoord hebt, dan te voren, ben ik eenigszins bevreesd geworden, dat ik U *met het een of ander onaangenaam mocht hebben aangedaan*. Het is nergens mijn doel geweest, natuurlijk, en het zou mij uiterst pijnlijk zijn, U die mij zoozeer tegemoet gekomen zijt, onwillens tegen mij te hebben ingenomen. Ik hoop dat ik U bij de blootlegging mijner financieele zorgen, niet de meening heb gegeven, als zou ik van mijn kunst een geldzaak maken. - ik meende het aan U te mogen schrijven en van U, zoo het mógelijk was, eenige hulp te kunnen verwachten. Mijn productie is van zichzelve overvloedig genoeg, en ik kweek geen kunstmatige inspiratie.

Ik wilde U vragen, of in het Julinummer wellicht werk van mij geplaatst zou kunnen worden[55]. U weet niet, uit welk een verlegenheid mij dit helpen zou. Van mijn onmisbare bijdrage voor 1 Juli ontbreekt mij nog een ƒ.25,- Zoudt U mij niet eens

53 Deze tekst is voor het eerst gepubliceerd in het *V.W.*, 3, pp. 86-102, Amsterdam 1959. Het originele handschrift dateert van 17 mei 1908. De tekst staat in Boek VI, p. 18 vlg. Een door mevrouw N. van Eyck-Benjamins gecopieerd exemplaar berust in het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum.

54 Oscar Wilde publiceerde in het julinummer van 1889 in Blackwood's Edinburgh Magazine op de pp. 1-21 een verhalende bijdrage over Shakespeares sonnetten onder de titel *The Portrait of Mr. W.H.* Van een 'privately printed' tekst werden 200 ex. onder een beperkt publiek verspreid. Het essay werd wat nader uitgewerkt en zou - zo werd tegen het einde van 1893 meegedeeld - weldra verschijnen. Op 5 april 1895 werd Wilde gearresteerd. Het manuscript dat de uitgever hem teruggezonden moet hebben, is voorzover mij bekend, niet teruggevonden.

55 In het julinummer van *De Beweging* werden de vier gedichten geplaatst die in noot 37 bij nr. 13 zijn genoemd.

willen schrijven? Ik hoop, dat U mij dit verzoek niet ten kwade duiden zult; er is eenige noodzaak toe. Heden ontving ik een briefkaart van de XXste Eeuw, dat mij van een prozaverhaal, verleden jaar Augustus aangenomen, geen voorschot gegeven kan worden.

Het loopt mij dus niet mee.[56]

Na beleefde groeten verblijf ik inmiddels
met de meeste Hoogacht.
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstraat 223, Haag
19 Mei '08

19.
Brief.

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, Kunst -
Wetenschap en Staatkunde
Redactie:
T.J.de Boer - Albert Verwey
en Is.P.de Vooys
Noordwijk a/Zee
20 Mei 08.

Waarde Heer Van Eyck,

Het beantwoorden van uw brieven en zendingen heb ik lang uitgesteld, voornamelijk omdat ik niet noodig vond U den moed te benemen in omstandigheden die op zichzelf weinig moedgevend zijn.[57]

Met werk als het uwe te rekenen op verdienste, is een misrekening.

Niet omdat U niet veel zoudt kunnen voortbrengen, maar omdat tijdschriften - en dan nog maar enkele - er slechts weinig en zelden iets van kunnen plaatsen. U merkte het nu aan De XXe Eeuw en uw ervaring met De Beweging kan niet anders zijn.[58]

Ik heb van U een 4-tal gedichten die nu aan de beurt komen. De gedichten aan Samain vind ik zwakker; ook de enkele andere die erneven gaan. Maîtresse is goed, maar het komt mij voor dat het *in zijn soort* door 'I lock my door' overtroffen wordt. Ware dat niet zoo dan zou ik de plaatsing van het gedicht, ondanks dat het voor een algemeen tijdschrift weinig geschikt is, in overweging nemen. Nu moet ik het terugzenden.

Het prozaopstel geeft mij een denkbeeld van Wilde's geschriftje; dat ik niet gelezen

56 Dit prozaverhaal, *Een Gang naar de Vreugde*, was volgens Van Eyck door de redacteur Lodewijk van Deyssel voor De XXe Eeuw aanvaard, maar werd nooit gepubliceerd.
57 Vgl. de voorgaande brieven over deze kwestie: de nrs. 16, 17 en 18.
58 Zie laatste passage van nr. 18.

heb. Toch veronderstel ik dat de waarde van dat geschrift in een schitterende paradoxaalheid liggen zal, in den stijl, die bij uw omwerking verdwenen is. De argumenten lijken mij zwak: voor den naam: eigenlijk geene; - zonder historische gegevens kan men in een dergelijk geval niet uitkomen; - voor bet beroep: wel verleidelijke, maar niet afdoende; niet op feiten, maar op uitleg berusten ze, en waar is de uitleg waar een scherpzinnig man niet een andere tegenoverstelt.?[59]

Uw plan een bundel te maken. Doe het niet voor u een kleine, maar rijke keus kan doen. Rijk door de verscheidenheid van vorm en idee; en dan van iedere soort slechts een enkel voorbeeld. Ik geloof dat, zoo gerangschikt, uw poëzie de meeste werking doet. Of een uitgever zulk een boek op mijn aanbeveling zal uitgeven? Geldelijk voordeel kan ik hem niet ervan beloven: welke poëzie geeft dat? En voor zoover bij oog heeft voor letterkundige deugden zal bij van uw medewerking aan de Beweging wel op de hoogte zijn. *Die* kunt u hem trouwens meedeelen.

Geloof mij, inmiddels, steeds gaarne Uw dw.

Albert Verwey

20.
Brief.

U.B.A. Verwey X.52

1908

Den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*

Noordwijk aan Zee

[*Niet gedateerd*][60]

Hooggeachte Heer,

Hierbij waag ik het nog eens een aantal (4) gedichten te zenden[61].

Van harte hoop ik dat Uw antwoord anders zal wezen dan het vorige. Het laatste heeft mij vooral hierin aan 't twijfelen gebracht: bezit mijn werk zulk een sterke eigenschap van verveling en drooge saaiheid, dat alleen verschillende soorten het genietbaar kunnen maken? Van elk soort één, schrijft U. Is dat eigenlijk geen veroordeeling? Want ik kan toch onmogelijk mijn leven lang altijd weer andere soorten, andere vormen toepassen. Dít zou het uitgeven van een bundel ook waarde geven: in een kritiek een uitgebreide(n) beschouwing te lezen. Zoo zou ik precies Uw meening en waarop zij steunt ter harte kunnen nemen, - en maar werken....werken... als er wat aan te doen is door werken. Ik ben nooit geleid, gelukkig misschien, maar wenken kunnen hun diepgaande werking hebben, - en ik heb er nooit een gehad.

59 Verweys reactie op Van Eycks opstel verraadt inzicht in Wildes stijl en wijze van schrijven. Wat diens verhaal inderdaad ‘schitterend van paradoxaalheid’ maakte, was in de Nederlandse versie ervan totaal verdwenen!

60 Verwey reageert direct op deze brief d.w.z. op 1 juni 1908 (zie nr. 21). Aan te nemen valt dat dit epistel gedateerd kan worden op 30 of 31 mei 1908.

61 Dat waren *Orpheus' vaart langs de Seirenen, Pan, Ode aan het Land, Bezinning*. De eerste twee werden geplaatst in De Beweging IV (1908), 4; pp. 191-202, onder de titel *Mythen en Gedaanten*. Het andere tweetal werd opgenomen in De Beweging V (1909), 1; pp. 308-318, onder de titel *Gedichten*. Hier was nog een gedicht bijgevoegd: *Erkentenis*.

Mag ik U nog even laten zien, dat mijn financieele berekening toch géén misrekening is geweest? Van de ƒ.400,- door mij dit jaar bijeen te krijgen, geeft mij alleen reeds een groot prozastuk in Europa (in 't najaar: Buveuse d'Absinthe) een ƒ.100,-[62]). Van de XXe Eeuw kreeg ik toezegging, dat mijn werk in 1908 geplaatst zou worden ± ƒ.50.[63] Europa geeft mij voor gedichten ƒ.2.50 en plaatst wel niet veel, maar nog al vaak[64]). Daarbij komen mijn losse opstellen over kritiek, de andere tijdschriften, de Gulden Winckel, enz.[65] Tenslotte, doordat ik gehoopt had in de Beweging elk jaargetijde, 4 × dit jaar, iets opgenomen te zien (het ging al Sept. Dec.-Maart) elke keer omtrent ƒ.20, (z.a.van 't jaar De Dichter e.d. J.V.) zag ik daarin een van mijn hoofdbronnen. U ziet: het gaat voortreffelijk. Alleen het meeste komt pas in 't najaar. Het eerste kwartaal kwam ik uit, nu waarschijnlijk, zal het een ƒ.20,- schelen, wat ik dan leen. Het is gelukkig maar voor dit jaar. Daarna zal de financieele toestand, hoop en verwacht ik, wel weer, voldoende tenminste, gerestaureerd zijn.

Die heele bekrimping is zeer onaangenaam, vooral daar wij aan weelde gewend waren, - maar gelukkig is 't slechts kort.

Ik heb nu allerlei gedichten uitgezocht. Toch zijn er twee, waarin iemand *spreekt*. Dit neemt niet weg dat ze *heel anders* zijn, dan vorige en ook onderling veel verschillen. In die groote gedichten geef ik eigenlijk eigen geestes(-) of gemoedstoestanden en zijn het dus ook in zekere zin geen lyrische gedichten, - is het niet of ík spreek? En ik maak de zaak algemeen, door de inkleeding.

Pan heeft natuurlijk alleen de naam gemeen met het gedicht dat ik U eens zond[66].

Orpheus, - ook daarvan zal het idee wel niet te veel verborgen zijn - kan ik evengoed

62 *Buveuse d'Absinthe* in Europa van maart, april, mei 1909. Europa, Maandschrift voor Nederlandsche en Vreemde Letteren, verscheen van 1838 tot 1910, toen het opging in Groot Nederland. Het had overigens een nòg bredere bedoeling en nam bijdragen op, 'ter bevordering van wereldkennis en aangenaam onderhoud'. In een lange reeks van jaren was er een wisseling van uitgevers onder wie de befaamde Chr. J.L.W.E. Gosler te Haarlem, die van 1881 tot 1883 Astrea uitgaf en beheerde. - Ook verscheen bij hem *Julia*, het spotgedicht van Kloos en Verwey. Hij besprak dit zelf in Europa onder het pseudoniem Krino. Onder de medewerkers van dit maandschrift vallen de namen van F. Coenen en Top Naeff op. Na de overneming van Het Leeskabinet - tussen 1904 en 1905 - werd Europa met ingang van 1907 uitsluitend een maandblad voor letterkunde onder leiding van Johan de Meester. Deze stelde zich tegenover Albert Verwey op o.a. in een Nutslezing die in mei 1907 in het blad gepubliceerd werd. Verwey reageerde daarop in De Beweging van november van dat jaar. P.N. van Eyck droeg gedichten bij, terwijl in de nrs. van maart, april en mei 1909 zijn grote verhaal *Buveuse d'Absinthe* opgenomen werd.
Ook te vinden in het tekstgedeelte van *Dagend Dichterschap*. Leiden 1967; pp. 85-109.

63 In de XXe Eeuw van september 1908 op de pp. 320 en 321 *In Pratis Acerbis* en *Naar den avond*. Zij werden niet opgenomen in de bundels. Het eerste is als 'motto-gedicht' opgenomen op p. 9 van *V.W.* 1; het tweede op p. 25 van dezelfde bundel.

64 Sinds december 1907 nam Europa vrij geregeld poëzie van Van Eyck op: drie gedichten in 1908: in april één: *Lied van Dag en Nacht*; juni één: *Middag* en september één: *Ac etiam*; in 1909: januari drie: *Lied, Na 't hooren van een wals van Brahms* en *Lentelied in de Herfst geschreven*; en in oktober één: *Aan een jonge zanger*.

65 Edw. B. Koster in Den Gulden Winckel (15 september 1907); Boutens' *Stemmen* in de Nederlandsche Spectator (25 januari 1908); *Nico van Suchtelen* in Den Gulden Winckel (15 maart 1908); *Emile Verhaeren 'Les Héros'* in De Amsterdammer (31 mei 1908).

66 Zie nr 7; noot 23.

Jan Greshoff in 1914.

overbrengen in de derde persoon, maar het is zoo natuurlijker. Zoo vooral ook Pan. Pan in de eenzaamheid sprekend, wordt door niemand beluisterd, niemand kàn het vertellen. De Ode aan het Land is heelemaal anders, meen ik, dan wat U tot nu toe van mij zag.

Het doet mij zeer veel genoegen, dat, naar ik zie, Uw mooie rede in ons auditorium, afzonderlijk is uitgekomen; wat zou er waardevoller zijn dan iets dat stukken leven van twee dichters tegelijk bevat?[67] Er worden in ons saaie 'intellectueel middelpunt' helaas te weinig zulke lezingen gehouden[68]. Waarvan het peil der meesten onzer 1400 studenten misschien wel de schuld is.

U zult het wel erg druk hebben. Toch hoop ik, dat U, mocht U een onplezierig antwoord sturen moeten, het mij maar dadelijk zult doen toekomen. Dat is veel zekerder voor mij. Inmiddels verblijf ik, Met de meeste Hoogachting, bij voorbaat dankend,

en na beleefde groeten,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223.

21.
Brief.

Noordwijk a/Zee
1 Juni 08

Waarde Heer Van Eyck,

Ziehier een snel antwoord. Uw gedichten zal ik met genoegen plaatsen. De klank en kleur van uw poëzie voel ik het sterkst in Orpheus' vaart. Toch hebben de anderen hun eigen tint en zuiverheid.

In een tijdschrift verlangt men meestal stalen, geen herhalingen. Dat veel gedichten van eenzelfde soort alle goed kunnen zijn, ontken ik niet. Toch bedoelde ik wel een wenk: u heeft, voor iemand van uw jeugd, een bizonder gelijk blijvende dictie, een *overheerschende* dictie. Komen daarbij ook nog de overheerschende kompositievormen, dan gaat alle gezag in uw werk naar die reflektief-vaststaande, en voor het vrijere scheppende vermogen, voor fantasie en woord, schiet niets over dan het, langs de eenmaal gegeven lijnen, ophoogen en aanvullen. Niet dat ik u van het 'inkleeden' wil afhouden: in Nederland zijn wij daarin voorloopig ten achter; - maar ik wil u de bron niet zien vergeten, om beekjes die zonder bron uitdrogen.

Het doet mij genoegen dat u er geldelijk beter voorstaat. Ik wist ook niet dat u, voor *Europa*, een zoo groote *proza* bijdrage geschreven had. De vorige verzen zijn bij den drukker en als er ruimte is, denk ik ze in het Juli-nr. optenemen.[69]

Vriendelijk gegroet
Albert Verwey

67 *Droom en Tucht*, rede op uitnodiging van de Litterarische Faculteit der Leidse Studentenvereniging op 27 juni 1908, Potgieters honderdste geboortedag, gehouden.
68 Het 'saaie intellectueel middelpunt' was de Rijksuniversiteit te Leiden.
69 Dat is blijkbaar niet gelukt: twee kwamen in het nummer van november 1908, de twee volgende in het nummer van maart 1909. Zie noot 61 bij nr. 20.

22.
Brief.

[*Datum ontbreekt*][70]
Weled.geb.Heer, den Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee
Hooggeachte Heer,

Daar ik de gelegenheid aangrijp, door Uw schrijven geboden, om nog enkele andere dingen dan de gevraagde, ter sprake te brengen, vraag ik U vergunning even per brief te mogen antwoorden. Voor de twee bedoelde gedichten zelf kan het niet anders dan voordeelig wezen, te zamen, à part van de anderen, opgenomen te worden.[71] Het spijt mij alleen eeniger mate voor de twee anderen, die met hun beitjes [*sic*], misschien een beetje mager zullen schijnen.[72] Jammer dat waarschijnlijk het zetsel niet zóó lang kan blijven, dat, voor een eventueele volgende opname van mijn werk, andere eraan toegevoegd konden worden. Dit is zeker onmogelijk?

Wat de titel betreft, *gaarne* kom ik los van dat prikkellooze opschrift. In mijn gedachten heeten ze te zamen (met anderen) 'Gestalten' wat ze inderdaad zijn, ver-beeld-e veralgemeende levensstaten van een particulier, een bijzonderheid.[73] Bevalt U dat? Ik zelf kan op 't oogenblik, zooals 't altijd gaat, alleen gemeenplaatsen of onvoldoendheden vinden. En een praedicaat bij Gedichten, valt bij mij altijd te didactisch uit op 't oogenblik. Ik denk ook met schrik aan 'Fijne', 'Nerveuze' vertellingen. Mocht ik, al schrijvende, nog wat vinden, dan zal ik 't in een post scriptum even bijvoegen.-

In Nov. waarschijnlijk verschijnt van mij in de Gids een uitgebreide studie over Samain, 2½ vel druks.[74] Ofschoon U natuurlijk De Gids ontvangt, zal ik U toch een overdruk zenden, - ik zou zéér veel prijs stellen op Uw oordeel daaromtrent, en verzoek U dus beleefd, of U, wanneer het U niet ontijdig is, een woord zoudt willen schrijven. Vindt U het op die wijze invoeren der moderne kunstenaars uit Fr. nuttig?

In De Beweging heb ik nog nooit proza geschreven. En ik heb een 8 of 9 pag. groot opstelletje over 'Janus met het Dubbele Voorhoofd'. Zoudt U *principieel* bezwaar hebben het op te nemen?[75] Ook dat zou ik wel gaarne vernemen: het is jammer dat er geen goede weekbladen meer zijn.

70 Deze brief is waarschijnlijk die van 5 juni 1908 waarop Verwey blijkens brief 23 op 7 juni geantwoord zou hebben.
71 Die twee gedichten waren: *Orpheus' vaart langs de Seirenen* en *Pan*, opgenomen in De Beweging IV (1908), 4; pp. 191-202.
72 De resterende gedichten waren *Ode aan het Land en Bezinning*. Zij werden met *Erkentenis* gepubliceerd in De Beweging V (1909), 1; pp. 308-318.
73 In het tijdschrift blijken de onder noot 71 vermelde gedichten in een verband van 'Mythen en Gedaanten' geplaatst te zijn.
74 De Gids 72 (1908) 4; pp. 253-291.
75 *Janus met het Dubbele Voorhoofd* werd opgenomen in het Vlaamse tijdschrift Nieuw Leven van januari 1909 op de pp. 32-39.

Tenslotte: Ik heb een uitvoerig gedicht in *4* zangen voltooid, eenigen tijd geleden; het heet *Medousa* en heeft 2350 regels. Ik meen dat er fragmenten in voorkomen, die het beste zijn, dat ik schreef, - maar kan mij vergissen. Het behandelt de geschiedenis van M. zoo, dat deze genomen voor de Menschelijke Schoonheid, die, boven de natuur uit, tot de Goddelijke Schoonheid niet reikt, in zelfvernietiging ten ondergaat, - waarna haar ziel, in die lange boete gezuiverd, in een andere gestalte, opvliegt naar den hemel. (Pegasos aldus een Medousa zelf.) en daar als sterrebeeld, eeuwig flonkert en praalt.[76]

Maar: het is, natuurlijk en wéér, geschreven in den jambischen 5-voet, - en het is weder een mythologisch verhaal, hoewel anders, (n.l. verhalend) dan Orpheus behandeld.

Daarom durf ik, - na verloop van tijd, - U eigenlijk niets ervan te sturen, uit vrees dat U weer eenvormigheid zoudt zien in mijn werk. Is dit bezwaar gegrond? Ik ben wel lastig, maar zoudt U mij niet nog eens een enkel woord willen schrijven? Bij voorbaat dankend, na bel. gr. Met de meeste Hoogacht.

Uw dw.
P.N. van Eyck

23.
Brief.

[*Ongedateerd*][77]

Den Weled.geb.Heer, den Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Hooggeachte Heer,

Daar mijne vorige zending van 5 en uw antwoord daarop van 7 Juni was, en het dus alweer bijna een half jaar geleden is, dat U lets van mijn hand ontvingt, neem ik thans de vrijheid U een arbeid aantebieden.[78] Het is wel de laatste der mythologische gedichten, die ik voorloopig schrijf - daar ik mij deze maanden met lyriek en een drama in verzen bezig houd, - het is ook het allergrootste, en ik zend er u twee fragmenten van. Ik sprak er over in mijn vorigen brief, en heb er veel hoop (op) gesteld. In 't eerste fragment zult u, meen ik, vooral in de eerste helft, een zuivere lijn vinden en

76 Geen van de fragmenten werd gepubliceerd in een tijdschrift. Een ervan *Medousa en Poseidoon* werd opgenomen in *De Getooide Doolhof* van 1911; pp. 73-87. De tekst van *Medousa. Een Gedicht in vier zangen* uit 1908 is als tekstbijlage bij het proefschrift *Imaginatio Dei* gepubliceerd door dr. K. Hellemans. Katholieke Universiteit, Leuven 1978. Het geheel vormde later het uitgangspunt voor een herdichting *Medousa, Een mythe* . Den Haag 1947.

77 Voor zover de aanwezige brieven daarover uitsluitsel geven, is er een door Verwey zelf zo genoemd ‘snel antwoord’ van 1 juni 1908 (nr. 21). Hij reageert op een door Van Eyck niet gedateerde brief (nr. 20) die in verband hiermee op 30 of 31 mei 1908 geplaatst moet worden. Van een zending op 5 juni en een reactie van Verwey op 7 juni 1908 tot nog toe geen spoor gevonden; ‘... bijna een halfjaar geleden ...’ suggereert dat deze brief dateert van begin december 1908, toen het laatste nummer van dat jaar verschenen was: uit de derde alinea blijkt, dat Van Eyck de inhoud daarvan wist. Daar ook de brief aan Gutteling die van [‘heden’=] 30 november dateert.

78 De twee fragmenten waren uit *Medousa* (zie nr. 22, noot 76).

minder bepalende bijv.naamwoorden, en ik meen, dat het tweede, 't verhaal van Poseidon en Medousa's liefde, geheel anders bewerkt dan de andere mythol.gedichten, tot het baste behooren dat ik tot nu toe schreef.

Ik had, eerlijk gezegd, met de gewone jeugdige onbedachtzaamheid, die mij van tijd tot tijd vergeten deed, hoe druk en bezet uw dagen zijn moeten, al eens uitgezien, of u niet het een en ander zoudt schrijven over wat ik in mijn vorigen brief aanroerde. Misschien heeft U er een[s] spoedig gelegenheid voor, wanneer ik Uw beslissing mag vernemen?

Ik stuur U wel wat veel, maar... U kunt er een heelen tijd mee doen, wanneer U dat wilt. Uw lijst in de Dec.aflev. is anders reeds rijk en wèl voorzien. Het trof mij alleen, dat mijn naam er niet bij genoemd staat, en daar tobben nog al eens een lastige kwaal van mij is, heb ik mij natuurlijk direct afgevraagd, of ik, in verband met Uw stilzwijgen, U eenigszins zou hebben kunnen ontstemmen. Vooral nu ik de financ.kant mijner medewerking heb aangeroerd, ben ik bang, dat ik lastig gevonden word, met mijn inzendingen; - en dat drukt mij nog al. Enfin, ik hoop dat U mij mijn gezeur zult vergeven. Ik geloof, dat ik zoo iets al eens vroeger geschreven heb.

Heden schreef ik aan Gutteling.[79] Mijn meening over zijn verzen, vooral zijn latere dan, is langzamerhand nogal gewijzigd en de vert. v. Shelley deed mij een oogenblik beduusd staan.[80] Ik bewonder de moed van iemand, die zoo'n zwak gestel heeft, zoo'n reuzenarbeid te willen herscheppen en het te volbrengen. Ik vroeg hem om een overdrukje, in de hoop dat wij tegelijkertijd een weinig in kennis konden komen. Met de meeste hoogacht. en na vr. en bel. groeten, verblijf ik inmiddels

Uw dw.
P.N. van Eyck

24.

Aan den Weled.geb. Heer, den Heer *Alb. Verwey*
Red. van de *Beweging*
Noordwijk a/Zee
[*met potlood (in Van Eycks schrift) geschreven*: eind 1908]

Hooggeachte Heer,

Hierbij heb ik de eer U een drietal gedichtjes ter opname aan te bieden van de hand van een jong dichter, *Jan Greshoff*.[81] Niet omdat ik meen, dat mijn begeleidend

79 Van Eycks eerste brief aan Alex Gutteling is van 30 november 1908.

80 Het eerste stuk van Guttelings vertaling (1e en 2e bedrijf) stond in het december nr. van De Beweging IV (1908), 4; pp. 292-340. In de eerste aflevering van dat tijdschrift in 1909 was het tweede stuk (3e bedrijf), tevens slot, geplaatst: De Beweging V (1909), 1; pp. 55-91. In 1910 verscheen *Prometheus ontboeid* in boekvorm bij de W.B. te Amsterdam.

81 Jan Greshoff (1888-1971), dichter en essayist. Schreef aanvankelijk in de trant van de dichters van Tien: ‘zware’ ritmen en ‘verheven’ woorden, maar keerde zich daarvan later af en schreef sindsdien door sneller ritme en woorden aan de omgangstaal ontleend lichtvoetige poëzie in ironische toon. Een aparte bekendheid verwierf hij zich door in begrijpelijke taal heldere kritische beschouwingen te schrijven over auteurs en boeken in verschillende bladen, waarvan Het Vaderland het voornaamste zou worden.

schrijven eenigen invloed zou kùnnen uitoefenen, ging ik op zijn verzoek ze te willen zenden, in, maar omdat, zooals hij zeide, op deze wijze een *schijn* van geringe bekendheid ontstaan zou, die altijd gunstiger moest zijn dan een geheele kille onbekendheid. Op mijn aanraden heeft hij slechts zéér weinig genomen, en, op mijn eigen gezag, zend ik er nog 2 minder, dan was afgesproken. Ik zal natuurlijk U niet vermoeien met de mededeeling van míjne meening, ofschoon het mij wellicht vergund is, te zeggen, dat er sommige delicate eigenschappen voor mij inliggen, die ze mij aangenaam maken. Hetgeen nòg een gevolg zou kunnen wezen van mijn sympathie met de persoon, die in de meeste opzichten een lijnrecht tegenovergestelde is aan de mijne. Zoudt U zoo vriendelijk willen zijn, het antwoord aan mijn adres te zenden?

Is er voor mij zelf kans op spoedige plaatsing mijner gedichten? Zooals U gezien hebt, misschien, nam ook de Nieuwe Gids een (oud) gedicht van mij op.[82] Een oogenblik dacht ik, dat dit U minder aangenaam kon zijn: maar het feit, dat U van mijne financiëele zwakheid eeniger mate op de hoogte is, deed mij toch tot de zending, waartoe Dr.Koster mij bovendien nog al drong, besluiten.[83]

Ik schreef U eenige maanden geleden over een uitgave. Voor den raad, toen door U gegeven, wil ik nog mijn dank betuigen. Het nieuwste plan is, niet een *bundel* gedichten, maar één gedicht uittegeven. Het zou een boekje van ± 80-90 paginae worden ('t gedicht telt ± 2350 regels) maar ik zie op tegen 't zoeken van een uitgever.[84]

Wanneer het mogelijk was, na niet àl te langen tijd, - als iedere jonge dichter is Greshoff zeer verlangend Uw beslissing te hooren, - zou ik dus gaarne iets van U hooren. Het vorig antwoord, 1½ dag na de zending, was waarlijk van een vriendelijke, zeer verrassende snelheid.[85] Na beleefde gr.

Met de meeste Hoogacht.
Uw dw.
P.N. van Eyck
Colombusstraat 223.

82 *Odysseus en Kalupsoo* werd geschreven op 2, 5 en 6 juni 1907. De Nieuwe Gids, Nieuwe reeks XXIII, pp. 923-929, september 1908. Verder in *De Getooide Doolhof* 1911; pp. 14-20. Van Eyck noemde het een ‘oud’ gedicht, omdat hij zoveel poëzie nadien geschreven had. Bovendien had hij veelvuldig het idee van een verandering, die een vernieuwing zou zijn, waarbij hij zijn verleden snel als verouderd zag.

83 Dr. Edw. B. Koster (1861-1937) was een Van Eycks leraren in de klassieke talen op het Haagse Gymnasium geweest. Hij behoorde tot de ‘kennissenkring’ van Nieuwe-Gidsfiguren als Kloos en Verwey. Van Deyssel kritiseerde in 1890 zijn poëzie zo onbarmhartig dat Koster voor goed gekwetst was. Hij schreef lyriek en epiek, vertaalde een aantal van Shakespeares stukken en was ook als vertaler uit het Duits, Italiaans en uit de Oude Talen bijzonder actief.

84 Vermoedelijk was dit *Medousa*, dat echter niet in die vorm en in dat jaar gepubliceerd is. Pas in *De Getooide Doolhof* van 1911 verscheen *Medousa en Poseidoon*: ‘fragment uit een gedicht in 4 zangen’. Hij had dit geschreven in 1908, toen hij in Leiden studeerde. (zie nr 22; noot 76).

85 Zie nr. 21.

Edward B. Koster. Foto: A.J.M. Steinmetz, Den Haag.

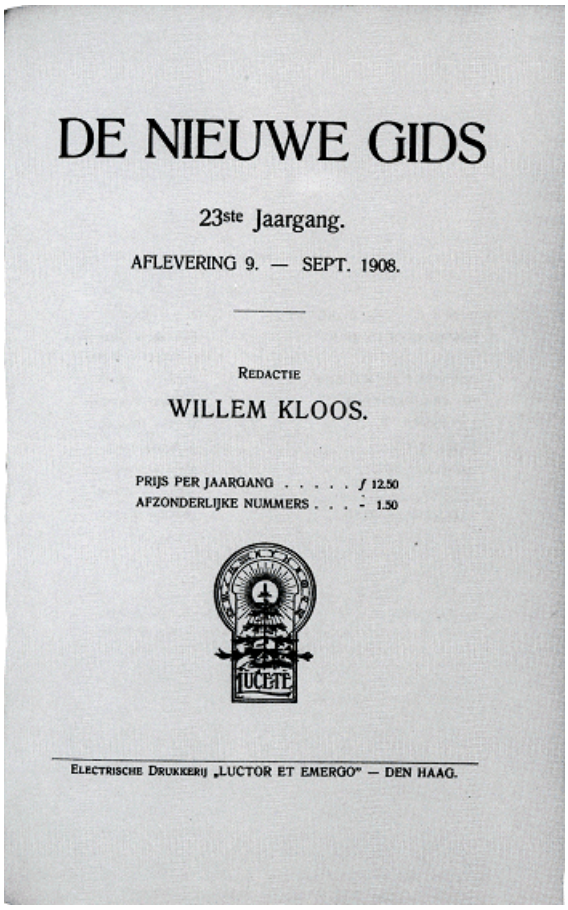

DE NIEUWE GIDS

23ste Jaargang.

AFLEVERING 9. — SEPT. 1908.

REDACTIE

WILLEM KLOOS.

PRIJS PER JAARGANG . . . . . f 12.50
AFZONDERLIJKE NUMMERS . . . - 1.50

LUCEAT

ELECTRISCHE DRUKKERIJ „LUCTOR ET EMERGO" — DEN HAAG.

Titelblad van De Nieuwe Gids, september 1908.

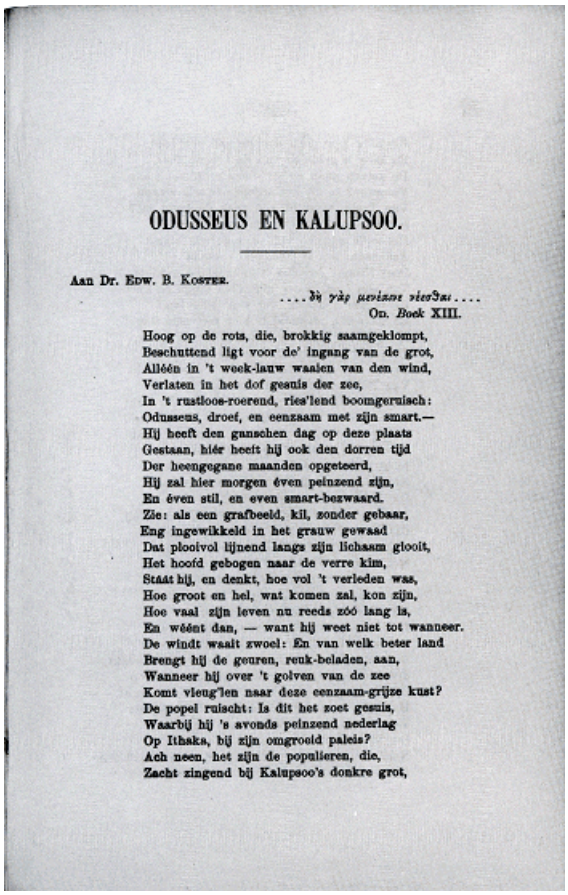

ODUSSEUS EN KALUPSOO.

Aan Dr. Edw. B. Koster.

....δὴ γὰρ μενίαινε νέεσθαι....
Od. *Boek* XIII.

Hoog op de rots, die, brokkig saamgeklompt,
Beschuttend ligt voor de' ingang van de grot,
Alléén in 't week-lauw waaien van den wind,
Verlaten in het dof gesuis der zee,
In 't rustlooze-roerend, ries'lend boomgeruisch:
Odusseus, droef, en eenzaam met zijn smart.—
Hij heeft den ganschen dag op deze plaats
Gestaan, hiér heeft hij ook den dorren tijd
Der heengegane maanden opgeteerd,
Hij zal hier morgen éven peinzend zijn,
En éven stil, en even smart-bezwaard.
Zie: als een grafbeeld, kil, zonder gebaar,
Eng ingewikkeld in het grauw gewaad
Dat plooivol lijnend langs zijn lichaam glooit,
Het hoofd gebogen naar de verre kim,
Staat hij, en denkt, hoe vol 't verleden was,
Hoe groot en hel, wat komen zal, kon zijn,
Hoe vaal zijn leven nu reeds zóó lang is,
En wéént dan, — want hij weet niet tot wanneer.
De windt waait zwoel: En van welk beter land
Brengt hij de geuren, reuk-beladen, aan,
Wanneer hij over 't golven van de zee
Komt vleug'len naar deze eenzaam-grijze kust?
De popel ruischt: Is dit het zoet gesuis,
Waarbij hij 's avonds peinzend nederlag
Op Ithaka, bij zijn omgroeid paleis?
Ach neen, het zijn de populieren, die,
Zacht zingend bij Kalupsoo's donkre grot,

Aanhef van 'Odusseus en Kalupsoo', door P.N. van Eyck, in De Nieuwe Gids, september 1908, p. 923.

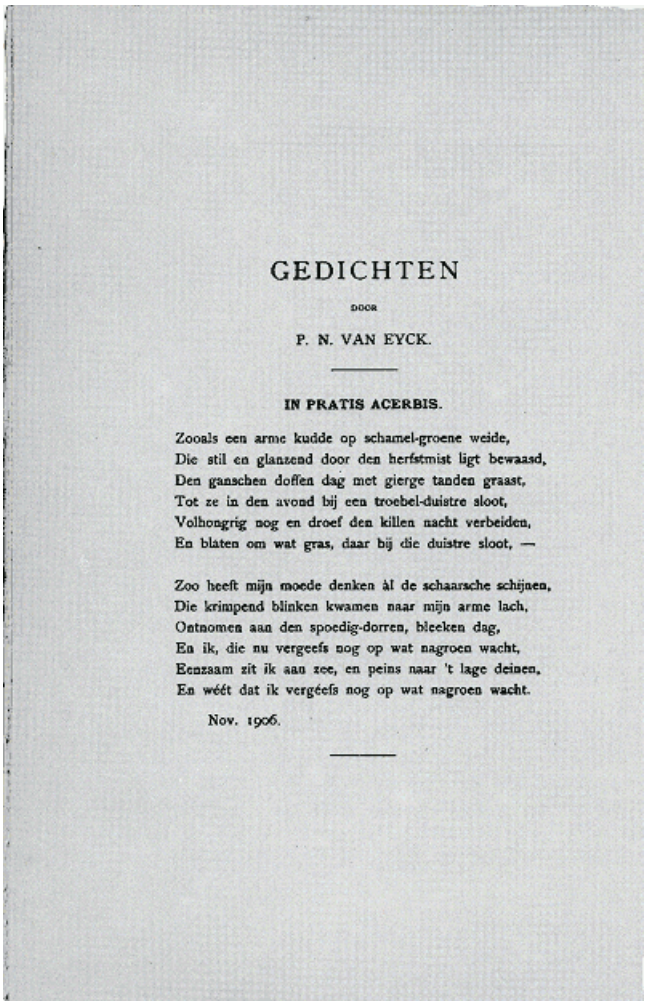

GEDICHTEN

DOOR

P. N. VAN EYCK.

IN PRATIS ACERBIS.

Zooals een arme kudde op schamel-groene weide,
Die stil en glanzend door den herfstmist ligt bewaasd,
Den ganschen doffen dag met gierge tanden graast,
Tot ze in den avond bij een troebel-duistre sloot,
Volhongrig nog en droef den killen nacht verbeiden,
En blaten om wat gras, daar bij die duistre sloot, —

Zoo heeft mijn moede denken àl de schaarsche schijnen,
Die krimpend blinken kwamen naar mijn arme lach,
Ontnomen aan den spoedig-dorren, bleeken dag,
En ik, die nu vergeefs nog op wat nagroen wacht,
Eenzaam zit ik aan zee, en peins naar 't lage deinen,
En wéét dat ik vergéefs nog op wat nagroen wacht.

Nov. 1906.

'In pratis acerbis' en 'Naar den avond...', door P.N. van Eyck bijgedragen aan De XXe Eeuw, september 1908, p. 320 en 321.

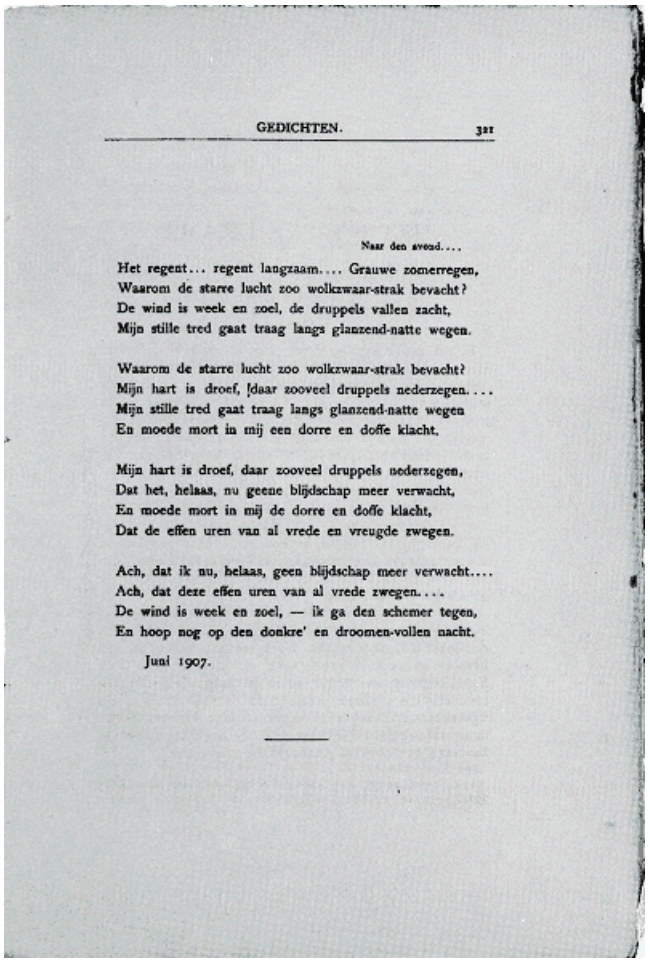

GEDICHTEN. 321

Naar den avond....

Het regent... regent langzaam.... Grauwe zomerregen,
Waarom de starre lucht zoo wolkzwaar-strak bevacht?
De wind is week en zoel, de druppels vallen zacht,
Mijn stille tred gaat traag langs glanzend-natte wegen.

Waarom de starre lucht zoo wolkzwaar-strak bevacht?
Mijn hart is droef, daar zooveel druppels nederzegen....
Mijn stille tred gaat traag langs glanzend-natte wegen
En moede mort in mij een dorre en doffe klacht.

Mijn hart is droef, daar zooveel druppels nederzegen,
Dat het, helaas, nu geene blijdschap meer verwacht,
En moede mort in mij de dorre en doffe klacht,
Dat de effen uren van al vrede en vreugde zwegen.

Ach, dat ik nu, helaas, geen blijdschap meer verwacht....
Ach, dat deze effen uren van al vrede zwegen....
De wind is week en zoel, — ik ga den schemer tegen,
En hoop nog op den donkre' en droomen-vollen nacht.

Juni 1907.

XIVe Jaarg. 9e Afl. September 1908.

DE XXste EEUW
MAANDSCHRIFT
VOOR LETTEREN, KUNST,
WETENSCHAP en POLITIEK.
[NIEUWE REEKS VAN HET TWEE-
MAANDELIJKSCH TIJDSCHRIFT.]
HOOFDREDACTEUR: L. VAN DEYSSEL.

Medewerkers: Dr. A. ALETRINO, Dr. FRANS BASTIAANSE, JOH. H. BEEN, Dr. J. D. BIERENS DE HAAN, Dr. P. BIERENS DE HAAN, Dr. H. J. BOEKEN, Prof. G. J. P. J. BOLLAND, Dr. P. C. BOUTENS, Prof. Dr. H. BRUGMANS, G. BUSKEN-HUËT, RICHARD DE CNEUDT, Mr. F. COENEN Jr., Dr. ALPH. DIEPENBROCK, Prof. Dr. D. VAN EMDEN, Mr. F. ERENS, F. VAN DER GOES, HERM. HEIJERMANS Jr., W. G. HONDIUS VAN DEN BROEK, G. VAN HULZEN, Dr. D. G. JELGERSMA, Prof. Dr. G. JELGERSMA, JAN KALFF, Prof. Dr. G. W. KERNKAMP, Dr. R. A. KOLLEWIJN, J. DE KOO, J. KOOPMANS, PROSPER VAN LANGENDONCK, Dr. J. H. LEOPOLD, JAC. VAN LOOY, Mr. H. P. MARCHANT, G. H. MARIUS, JOH. DE MEESTER, Mr. S. MULLER Fzn., F. NETSCHER, CHR. NUIJS, EDMOND VAN OFFEL, AUG. PEAUX, ARY PRINS, J. REDDINGIUS, GIZA RITSCHL, P. H. RITTER Jr., HERMAN ROBBERS, NICO VAN SUCHTELEN, STIJN STREUVELS, HERMAN TEIRLINCK, Prof. Dr. A. VERMEYLEN, Dr. JAN VETH, Dr. C. J. WIJNAENDTS FRANCKEN, K. VAN DE WOESTIJNE, E. A. + + + + + + + +

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR SCHELTEMA EN HOLKEMA'S BOEKHANDEL + + + + + MCMVIII.

Omslag van De XXe Eeuw, september 1908.

Omslag van Europa, september 1908.

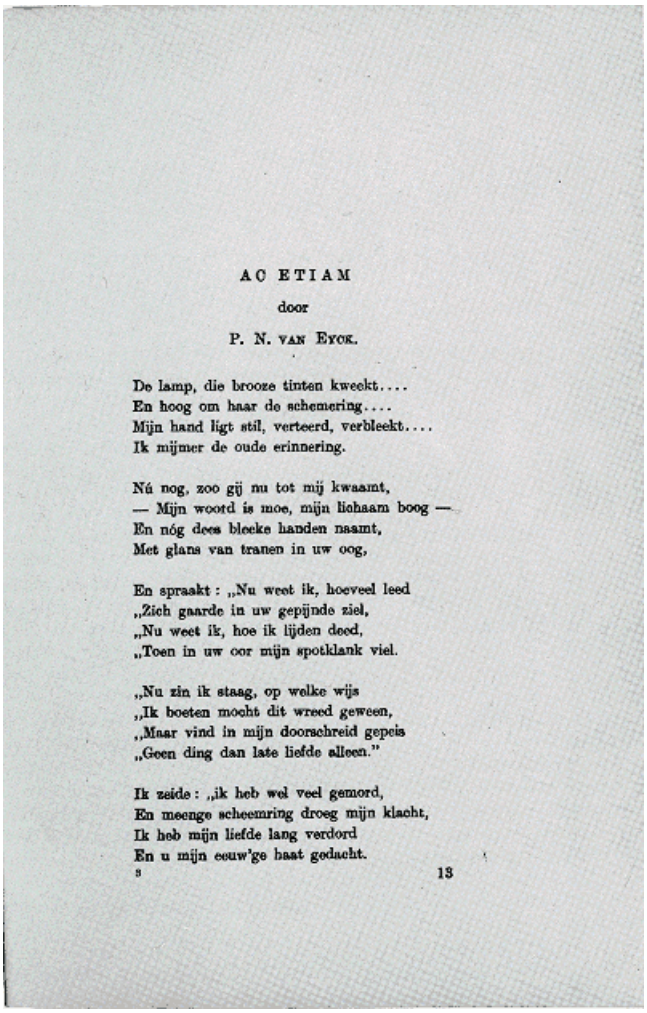

AC ETIAM

door

P. N. VAN EYCK.

De lamp, die brooze tinten kweekt....
En hoog om haar de schemering....
Mijn hand ligt stil, verteerd, verbleekt....
Ik mijmer de oude erinnering.

Ná nog, zoo gij nu tot mij kwaamt,
— Mijn woord is moe, mijn lichaam boog —
En nóg dees bleeke handen naamt,
Met glans van tranen in uw oog,

En spraakt: „Nu weet ik, hoeveel leed
„Zich gaarde in uw gepijnde ziel,
„Nu weet ik, hoe ik lijden deed,
„Toen in uw oor mijn spotklank viel.

„Nu zin ik staag, op welke wijs
„Ik boeten mocht dit wreed geween,
„Maar vind in mijn doorschreid gepeis
„Geen ding dan late liefde alleen."

Ik zeide: „ik heb wel veel gemord,
En menge scheemring droeg mijn klacht,
Ik heb mijn liefde lang verdord
En u mijn eeuw'ge haat gedacht.

'Ac etiam', door P.N. van Eyck, in Europa, september 1908, p. 193.

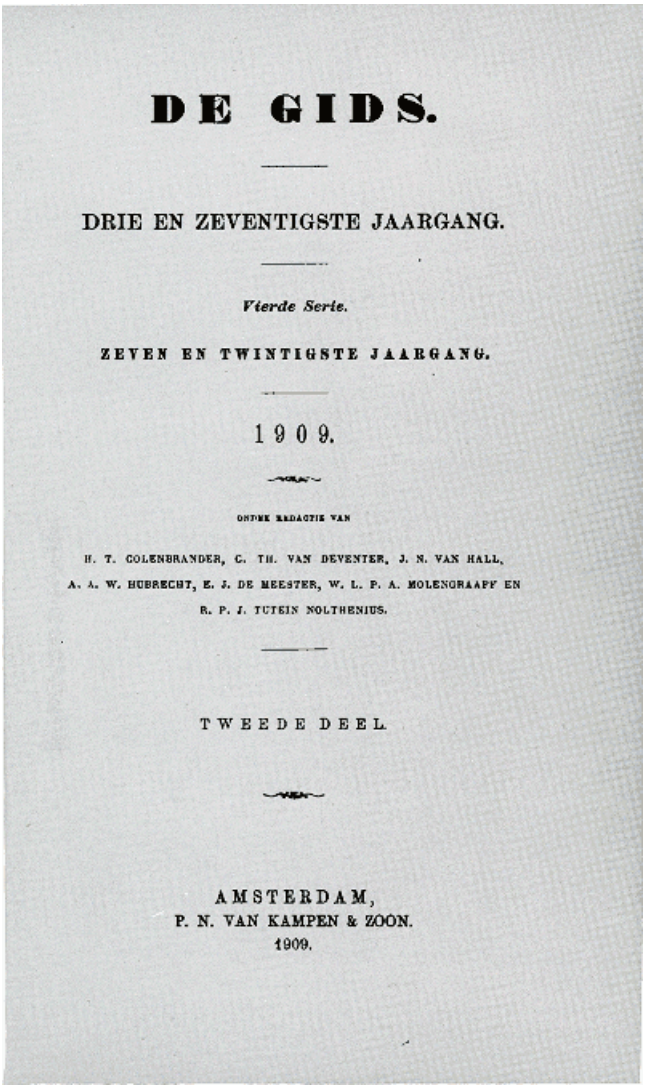

DE GIDS.

DRIE EN ZEVENTIGSTE JAARGANG.

Vierde Serie.

ZEVEN EN TWINTIGSTE JAARGANG.

1909.

ONDER REDACTIE VAN

H. T. COLENBRANDER, C. TH. VAN DEVENTER, J. N. VAN HALL,
A. A. W. HUBRECHT, E. J. DE MEESTER, W. L. P. A. MOLENGRAAFF EN
R. P. J. TUTEIN NOLTHENIUS.

TWEEDE DEEL.

AMSTERDAM,
P. N. VAN KAMPEN & ZOON.
1909.

Titelblad van de drie-en-zeventigste jaargang van De Gids.

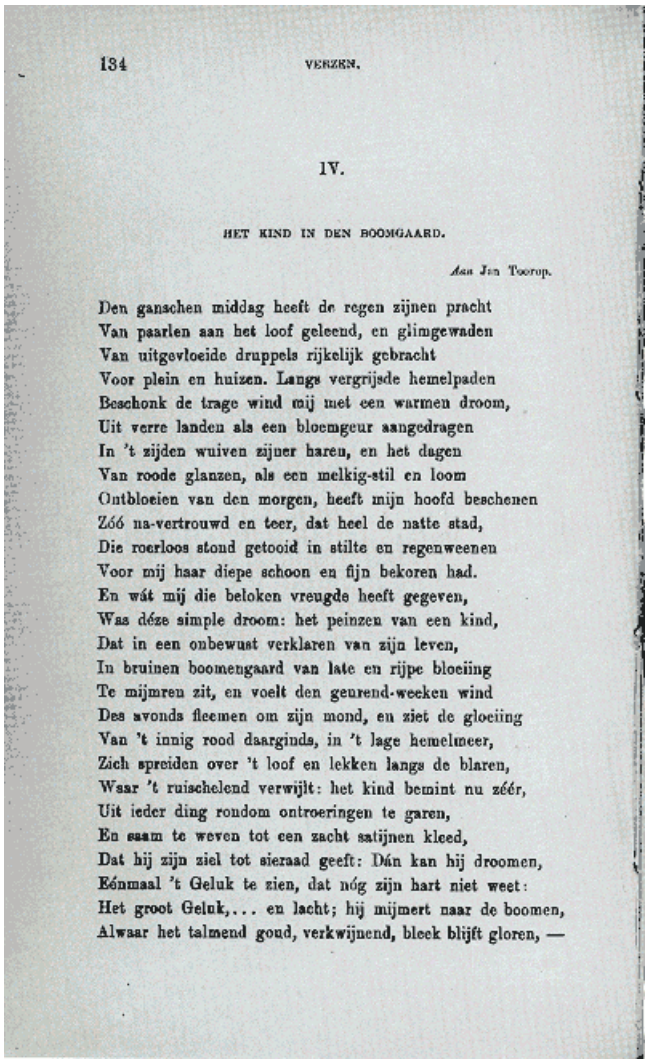

134 VERZEN.

IV.

HET KIND IN DEN BOOMGAARD.

Aan Jan Toorop.

Den ganschen middag heeft de regen zijnen pracht
Van paarlen aan het loof geleend, en glimgewaden
Van uitgevloeide druppels rijkelijk gebracht
Voor plein en huizen. Langs vergrijsde hemelpaden
Beschonk de trage wind mij met een warmen droom,
Uit verre landen als een bloemgeur aangedragen
In 't zijden wuiven zijner haren, en het dagen
Van roode glanzen, als een melkig-stil en loom
Ontbloeien van den morgen, heeft mijn hoofd beschenen
Zóó na-vertrouwd en teer, dat heel de natte stad,
Die roerloos stond getooid in stilte en regenweenen
Voor mij haar diepe schoon en fijn bekoren had.
En wát mij die beloken vreugde heeft gegeven,
Was déze simple droom: het peinzen van een kind,
Dat in een onbewust verklaren van zijn leven,
In bruinen boomengaard van late en rijpe bloeiing
Te mijmren zit, en voelt den geurend-weeken wind
Des avonds fleemen om zijn mond, en ziet de gloeiing
Van 't innig rood daarginds, in 't lage hemelmeer,
Zich spreiden over 't loof en lekken langs de blaren,
Waar 't ruischelend verwijlt: het kind bemint nu zéér,
Uit ieder ding rondom ontroeringen te garen,
En saam te weven tot een zacht satijnen kleed,
Dat hij zijn ziel tot sieraad geeft: Dán kan hij droomen,
Eénmaal 't Geluk te zien, dat nóg zijn hart niet weet:
Het groot Geluk,... en lacht; hij mijmert naar de boomen,
Alwaar het talmend goud, verkwijnend, bleek blijft gloren, —

Aanhef van 'Het kind in den boomgaard', door P.N. van Eyck, in De Gids, september 1909, p. 134.

25.
Brief.

's-Gravenhage, 4 Jan. '09

Hooggeachte Heer,

Met verwondering zag ik, dat ook in de Januari-aflevering de twee verzen die wegens plaatsgebrek in 't Nov. nummer niet verschijnen konden[86] nog niet voorkomen. Ik kon daarvoor geen andere reden vinden, dan dat U toestemde in 't voorstel, dat ik U in een vorigen brief deed: ze eenige maanden te laten liggen om ze daarna met een enkel ander vers tezaam op te nemen. Ik heb dan ook de eer U hierbij daartoe nog 2 kleinere gedichten aan te bieden, in de hoop, dat zoowel ùw opvatting over deze, als de mijne over het uitblijven der andere voor mij gunstig zal zijn.[87]

Ik had alreeds eenig schrijven van U verwacht, en het feit dat ik in die verwachting werd teleurgesteld, heeft mij langzamerhand in zulk een spanning gebracht, dat ik eigenlijk blij was, een aanleiding te hebben U nogmaals te schrijven. Alles ongeveer is tegengeloopen. Behalve de niet-plaatsing van de twee verzen, bleef ook het beloofde verschijnen in Europa van mijn ‘Buveuse d'Absinthe’ uit, even zoo de eveneens beloofde verschijning van mijn reeds zeer oud verhaal in de XXste Eeuw, beiden de bolwerken van mijn financ.positie.[88] Ik hoop dan ook, dat U zich bij eventueel ongunstig bericht, niet zult laten weerhouden mij dat te melden: ik heb liever slechte, dan geen tijding.

Kloos vroeg mij per brief om een studie over een Fransche mod. dichter, zoo spoedig mogelijk. Ik had er geen, en zag ze om 't hoogere honorarium liefst in de Gids.[89]

U begrijpt wel, wanneer ik 't niet noodig had, zou ik er niet aan denken, in àl die tijdschriften te schrijven. Nu moet ik maken dat de endjes bij mekaar komen.

86 *Ode aan het Land*, geschreven 15 maart en 18-21 april 1908 en *Bezinning*, ontstaan 28 maart 1908, werden beide opgenomen in *De Getooide Doolhof*, 1909, resp. op de pp. 61-66 en 23-26. In de uitgave van 1911 resp. pp. 52-56 en 45-47. In beide bundels met variaties t.o.v. de tekst in De Beweging. Niet in het *V.W.*

87 *Gebed* en *Erkentenis*, geschreven op 9 december 1908. In maart 1909 werden drie van de vier gedichten in De Beweging opgenomen: pp. 308-318. *Gebed* was volgens Verwey van deze poëzie verreweg het minste-zie nr. 26. Het werd nooit gepubliceerd. *Erkentenis* in *De Getooide Doolhof*, 1909, pp. 44-46; in de uitgave van *De Getooide Doolhof*, 1911, pp. 103-104.

88 Zie voor genoemde of aangeduide teksten nr. 20.

89 Toch zou dit verzoek van Kloos leiden tot medewerking van Van Eyck aan de Nieuwe Gids in de jaren 1910 en 1911. Zijn bijdragen werden opgenomen onder de algemene titel *Buitenlandsche literatuur*.

Ik ben gelukkig in correspondentie getreden met Gutteling,[90] zoodoende kom ik eindelijk eens althans een klein weinig, uit mijn geïsoleerdheid, want hièr is 't niet veel.[91]

Ik wilde U gaarne nog eens bezoeken, wanneer U dit niet onaangenaam is. Mag ik dan eens hooren, of U dit goed vindt.

Bij voorbaat dankend voor Uw antwoord.

Na bel. gr. met de meeste Hoogacht.

Uw dw.

P.N. van Eyck

26.
Brief.

Noordwijk a/Zee 19 Jan[i] 09

Waarde Heer Van Eyck,

Ik moet U nog danken voor uw toezending van een overdruk, en antwoorden op enkele brieven en bijdragen.

Het artikel over Samain lijkt mij goed wat de stof betreft: het denkbeeld dat ge u van hem gevormd hebt, en waarvan ik door uw schrijven belangstellend kennis nam.[92] Het onvoldoende lag in het uitgroeien van dat denkbeeld tot een opstel. Doorgezien in de kolommen van een weekblad zou het een belovenden indruk hebben nagelaten. Aangeboden als studie in een tijdschrift stelde het teleur.

Van uw Medousa-fragmenten zal ik er geen plaatsen.[93] Niet, omdat u daarin bij vorige gedichten vergeleken, te kort schiet, maar omdat dergelijke lange brokstukken noch de Beweging noch uw reputatie baten. Het tweede fragment heeft iets groots en

90 De eerste brief schreef Van Eyck direct na de lectuur van Guttelings vertaling van Shelley's *Prometheus Unbound* in het decembernummer van De Beweging 1908. (zie noot 80)
In De Vrije Tribune van 29 juni 1907 had Van Eyck de bundel *Een Jeugd van Liefde* van Alex Gutteling vernietigend besproken. Gutteling had wel waardering voor Van Eycks poëzie in De Beweging van 1907. Na de lectuur van Guttelings vertaling van Shelley's *Prometheus Unbound*, schreef Van Eyck een geestdriftige brief. De correspondentie verliep echter spoedig stroever èn door de afnemende waardering van Gutteling voor Van Eycks latere productie èn door de tijd- en energievergende beantwoording van vragen die Van Eyck hem voorlegde i.v.m. zijn eigen poëzie. Verwey, door Gutteling geraadpleegd, werd onaangenaam getroffen door deze houding en gaf Gutteling de raad niet aan Van Eycks verzoek te voldoen. Dat was in de zomer van 1909 na de verschijning van *De Getooide Doolhof*. Kort daarop beëindigde Gutteling van zijn kant de correspondentie.

91 Blijkens nr. 27 (24 januari 1909) had hij ‘zeer vele kennissen’; ‘want hier is 't niet veel’ is blijkbaar een kwalificatie die voor die velen geldt, al verwijst hij naar hen.

92 De Studie over Albert Samain werd opgenomen in De Gids 72 (1908), IV; pp. 253-291.

93 Van de fragmenten is alleen bekend dat van *Medousa en Poseidoon*, even verderop als ‘iets groots en overzichtelijks’ hebbend door Verwey genoemd als het tweede fragment. Het werd opgenomen in *De Getooide Doolhof*, 1911, pp. 73-87.

overzichtelijks.[94] Daarbij is uw vers voortdurend in goeden vorm. Maar die twee eigenschappen samen: overzichtelijke voorstelling en het handhaven van een goedgevormd vers, zijn een gevaar. Zij kunnen namelijk beide door een te lichte impuls worden aktief gemaakt. Gemak, overzichtelijkheid, en dientengevolge: lengte, - ze zijn er zonder dat daarom de *schoonheids-impuls* sterker wordt. Dit acht ik uw zwakke, het voor u *gevaarlijke* punt. Vooral omdat, door de omstandigheden gedwongen, veel te schrijven, - de bereidwilligheid van de tijdschriften om uw werk te plaatsen, een bijkomstige verlokking is.[95]

Van de twee kleine gedichten die u het laatst zond, is Gebed m.i. verreweg het minste. Erkentenis heeft niet zoozeer een sterk gevoel, als wel een gedachtefelheid, die in een enkel voorbeeld opmerkelijk is.

Met de Ode aan het Land (eigenlijk te lang) en Bezinning, kan dit Erkentenis tot één bijdrage vereenigd worden.[96]

Ware het mogelijk dan zou ik u het genoegen doen van spoedige, van dadelijke plaatsing. Maar er wachten veel bijdragen.

Met genoegen hoorde ik dat u in briefwisseling is met Gutteling. Houd u aan hem. Hij is een goed vriend en een goed raadgever.

Met vriendelijke groeten.
de uwe
Albert Verwey

27.
Brief.

24 Januari 1909

Hooggeachte Heer,

Gaarne wilde ik U over enkele dingen, in Uw brief voorkomend, spreken. Zooals ze daar staan, conclusies waarschijnlijk van redeneeringen die ik niet ken doch die juist het méést waardevolle voor mij zouden geweest zijn, kunnen zij mij van weinig nut zijn. Daar dit evenwel toch ongetwijfeld Uw oogmerk geweest is, toen U ze neerschreeft, wilde ik U beleefd en met aandrang verzoeken mij nader te willen inlichten. Gaarne had ik ze met U *besproken*, maar Uw zwijgen over mijn vraag dienaangaande, doet mij denken, dat een bezoek U niet aangenaam is. Ik moet natuurlijk berusten in Uw weigering van Medousa[97], maar wil u eerlijk zeggen, dat ik Uwe motieven niet begrijp. U geeft op: de opname zou nòch de Beweging, noch mijne reputatie baten. Verder: het handhaven van een goed vers en overzichtelijkheid kúnnen een gevaar worden; het medewerken aan meerdere tijdschriften kan mij

94 Beide fragmenten waren ontleend aan een episch gedicht *Medousa* in 4 zangen, gecomponeerd in 1908. Zie: P. Minderaa, *Medousa van P.N. van Eyck* in *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1953-1955, Leiden 1955; pp. 3-14. Zie nr. 22; noot 76.

95 Over de noodzaak om zo veel mogelijk te publiceren zie nr. 25.

96 Voor deze plaatsing eveneens nr. 25, noten 86 en 87.

97 Zie nr. 26; noot 93.

verlokken, - tot wat? tot copie-maken. Wat mijne reputatie betreft, ik zie niet in, dat deze niet gebaat zou worden door 't publiceeren door [= *van*] een waarlijk goed en tegelijk omvangrijk werk. Hoe grooter een gedicht wordt, hoe meer kans op zwakheden. Aangenomen nu, dat het waar is wat Gutteling van Orpheus schreef: dat het 'onberispelijke schoonheid' is[98], en in Uw brief lezend, dat U mij in Medousa niet te kort geschoten acht bij vorig werk niet alleen, maar bovendien 'iets groots' opgemerkt hebt en een voortdurend goede vorm erkent, vraag ik mij af: wat heeft een dichter anders te doen dan, laat ik zeggen, goede gedichten te schrijven, waarin hij zich zelf niet herhaalt. Temeer, wanneer zijn werk de heusch toch nog al schaarsche 'allure van grootheid' krijgt? U zult toch onmogelijk willen zeggen, dat ik alleen verzen moet publiceeren, die mijn reputatie kunnen baten, kunnen vooruithelpen. We schrijven toch allen sub specie aeternitatis, en na onzen dood verdwijnt die ijdele roem-climax. Ik zal U verkeerd hebben begrepen, want een dergelijke kunstbeschouwing ware toch al te utilistisch. In zeker opzicht geldt dit ook voor het 'baten' van de Beweging. In een vorigen brief schreef U reeds: - een tijdschrift wil stalen, geen herhalingen. Ik begrijp dus dat U de Beweging wilt hebben als een galerij van kunstwerken, die onderling verschillend zijn van soort, techniek, enz. Dit is aannemelijk, maar moet het dan niet consequent doorgevoerd worden? Aangenomen dat het niet alleen voor *mij* gezegd is, - waarom zie ik dan nog éénmaal lyrische gedichten van Uyldert, na b.v. de in zoo groote hoeveelheid te zamen als fragment van 'De zestig minuten' opgenomen verzen?[99] Werk dat toch niet bepaald, ander maal 'stalen' genoemd kan worden. Zoo kan ik ook redeneeren ten aanzien van Gutteling, Henriette Labberton[100], enz. *Dus*, - want U zult U wel niet aan zoo'n stellige inconsequentie schuldig maken, *is* het alleen voor mij gezegd. Maar dan vraag ik: 'Waarom?' Ben ik gedoemd mijn heele leven verzen te schrijven van *telkens* andere vorm, van altijd andere soort? En om welke reden? U zult niet zeggen: 'ze worden eentonig;' Wil men 10 lyr. ged. na elkander lezen, goed, maar wie leest 10 *groote* gedichten na elkaar? Iedere dichter heeft zijn eigenaardigheden, en wie belet den lezer, om, na de lezing van één gedicht, het andere tot een week later uit te stellen? En drie of vier maanden, als in een tijdschrift, is m.i. zeker lang genoeg. Ik heb zeer vele kennissen: nog niemand heeft de emotie eentonigheid ondervonden. En ik dacht, dat het meer lof dan blaam verdiende, wanneer een dichter *begon* met in zijn eigen leed en vreugde de algemeen menschelijke aandoeningen te zien, ze buiten zich te stellen, en in een gestalte den menschen te geven. En dàn is het toch een vereischte dat de korte ademtocht van het lyr.ged. wijkt voor den breeden wind van het algemeene, het door ieder herkenbare. Moet ik mij dan, als zoovelen, op mijn eigen zieltje blind blijven staren, en een steen geven, waar het misschien een koraal mag zijn?

98 Alex Gutteling schreef dat in een aan Van Eyck gestuurde brief dd. 1908.

99 *De Zestig minuten van het Geluk* in De Beweging IV (1908), 2, pp. 203-215.

100 Henriette Labberton heette van zichzelf Drabbe (1868-1928). Zij was gehuwd met Mr. J.H. Labberton, die als dichter onder de naam Th. van Ameide (1877-1955) vrij geregeld publiceerde in De Beweging. Haar gedichten verschenen eveneens in dat tijdschrift. Voor Gutteling zie nr. 25; noot 90.

Op deze wijze redeneerend, vat ik ook niet, waarom goede verzen, die toch al door hun meerdere breedte, een eigenschap hebben die hen van andere[n] onderscheidt, de Beweging niet zouden baten. Maar dat gaat après tout, niet mij aan. Ik kan alleen een bepaalde meening hebben. Ten aanzien van dat door U genoemde gevaar, wilde ik dit opmerken. Belang heeft *alleen* de vraag: Is het gevaar reeds *meèr* dan gevaar *geworden*. Het lijkt mij, dat U uitgegaan bent van mijn drukke medewerking aan Ned.tijdschriften en vervolgens teruggedacht hebt. Afgezien van het onzekere dezer methode: wanneer ik U zeg dat ik in 1908 ruim 400 bladz. vers geschreven heb, en dat daarvan geplaatst en aangenomen 60 pag. zijn, zult U wel willen inzien dat van verlokking geen sprake is, en vooral niet van zulk een verlokking. Ik schreef veel, omdat ik zoovele ideeën, plannen, concepties, onderwerpen heb, zooveel dat ik steeds nog een heel lijstje van te schrijven werk bezit. Ook ben ik een *te* serieus mensch, en te weinig ijdel, om zonder noodzaak of aandrang verzen samen te knoeien. *Daarvoor heb ik geen tijd* en het is te kinderachtig. Ik wieg er mijn geweten niet mee in slaap. Ik heb mijn proza met zijn omvangrijke voorarbeid, ik heb mijn rechtenstudie, en bovendien ben ik hulpmuziekverslaggever,[101] - beuzelarijen, spielerijen, daarvoor heb ik geen tijd. Het deed mij dan ook zeer pijnlijk aan, die ‘vele tijdschriftenkwestie’ aangeroerd te zien. U kunt er van verzekerd zijn: ik heb tot nu zonder leiding bereikt wat ik bereikt heb, en U ziet, hoop ik, in mij niet den jongen auteur, die van zich zelf onzeker, wankele stappen doet in de literatuur. Een goeden raad heb ik zeer, zeer, zeer gaarne, mits hij gemotiveerd is, en voor mijn verstand, dat niet te kampen heeft tegen bovenmatige zelfoverschatting, aannemelijk. U ziet nu zelf in, hoe *vreemd* mij ook die verlokking aan moest doen: het lijkt mij altijd gevaarlijk te spreken over aangelegenheden als productie-omvang, waarover ik U nooit ingelicht heb, en waarvan U dus volstrekt onkundig waart. Waarom, wanneer U niet zooveel verzen wilt, antwoordt U mij niet op mijn aanbod van proza. Nu zwijgt U, of zegt van een door en door doorwerkte en serieuse arbeid als mijn Samain-studie, dat het dóórgezien (d.i. dus 't 1e oppervlakkige) in de kolommen van een weekblad (d.i. 't 2e oppervlakkige) dat het, aldus, op uiterst nonchalante wijze doorgezien, een *belovende* indruk zou gemaakt *hebben*. U zult mij toegeven, dat dit, zoo geheel ongemotiveerd, meer is, dan zelfs door iemand die binnen *alle* perken der betamelijke bescheidenheid tegenover een man als U blijven wil, te accepteeren is. Ik wil in niets te kort schieten, wat betreft mijn houding als jongere tegen een ouder, ervaren dichter, maar bukken onder dingen, die ik zóó niet kan erkennen is mij onmogelijk. Ik vraag mij af, of U zich misschien van mijn persoonlijkheid niet een geheel verkeerde voorstelling gemaakt hebt. Hoe dit zij, ik vertrouw, dat U de billijkheid te veel zult op prijsstellen, om een en ander niet toe te geven, en ik ben er van overtuigd dat U, overdenkend de gevolgen die een brief als deze in elk geval zou *kunnen* hebben (vooral voor mij, in mijn omstandigheden van zooveel belang) de openhartigheid van mijn schrijven zult willen waardeeren. Tenslotte, ook

101 Dat was Van Eyck in de winter van 1908 op 1909 en in die van 1909 op 1910 bij het Haagse dagblad De Avondpost, waar hij Karel Bondam overwegend voor vocale concerten verving. Daarom tekende hij in de tweede periode zijn teksten met AD Interim.

van mij is die ‘Ode aan het Land’ geen charme. Is het zetsel vernield? Dan zou ik U willen voorstellen, mij te vergunnen U een ander gedicht van die grootte te sturen, wanneer het U althans niet te veel moeite oplevert. Mag ik er op rekenen, dit alsnog van U te mogen vernemen? En zou de opname dan in het Maart-nummer kunnen plaatshebben? Zóóveel schrijf ik, vergeleken b.v. met Gutt. toch waarlijk niet in de Beweging, over het gansche jaar 1908, 31 bladz. op de ± 1560.

In de hoop dat U zich de moeite zult willen veroorloven, mij even te antwoorden, verblijf ik, inmiddels na bel. gr.

Met de meeste Hoogachting,
Uw dw.
P.N. van Eyck

[*De door Verwey geciteerde zinsnede komt uit nr. 26, waarin de redacteur van* De Beweging *ook de Medousa-fragmenten afwijst. Van Eycks vergelijking met Uyldert en Gutteling als medewerkers aan dat tijdschrift moest wel een arrogante indruk maken: hij had nog geen anderhalf jaar geleden - september 1907 - in Verweys blad gedebuteerd, zoals hij zelf beweerde. Geaccepteerd worden en dan liefst als belangrijk gewaardeerd, was een hem kenmerkende trek sinds zijn jongensjaren. Zie* Dagend dichterschap, *Leiden 1967; hfdst. I sparsim*.]

28
Brief.

U.B.A. Verwey I*.247.
Noordwijk a/Zee
27 jan[i]. 09
DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, Kunst, -
Wetenschap en Staatkunde.
Redactie:
T.J. de Boer - Albert Verwey
en Is.P. de Vooys

Waarde Heer van Eyck,

Uw voorstel de Ode aan het Land door een ander gedicht te vervangen acht ik beter niet aan te nemen. Het kon korter, maar als facet van uw werk blijft de plaatsing wenschelijk. Het is bovendien gezet, en ik zal trachten het te plaatsen in het Maart-nummer.

Met ‘noch de Beweging noch uwe reputatie baten’ bedoel ik het volgende. Ik wensch u, zooals andere jonge dichters, aan kenners van poëzie voortestellen, van verschillende zijden. Als ik zoo doe zal de Beweging zelf, in haar jaargangen, een beeld geven, van wat er aan dichterlijke pogingen is omgegaan. Tegenover datgene wat van u in de Bew. verschenen is, was nu Medousa *1*° niet nieuw, *2*° niet zoo voortreffelijk dat het zijn omvang goedmaakt.

Het gevaar waarvoor ik u waarschuw is: gebrek aan concentratie, en daardoor herhaling van vormen en wendingen.

Een voorstel, door u gedaan, proza te schrijven voor De Beweging, moet mij of niet bereikt hebben of me ontgaan zijn. Sints het onderhoud waarbij ik u aanried over Samain te schrijven, herinner ik me niet dat daaromtrent iets tusschen ons verhandeld is.

U denkt over uw werk hoog en brengt u, niet alleen als dichter, maar meer bizonder als medewerker van De Beweging, in vergelijking met anderen. Ook hoopt u door mij niet als een jeugdig en van uzelf-onzeker auteur te worden aangezien.

U moet bedenken dat ik mij naar de bedoelde vergelijking niet kan regelen, en dat ik u inderdaad voor jeugdig en onzeker *houd*.

Ik heb niet willen nalaten uw brief te beantwoorden; - ten eerste omdat ik een vriend van verzet ben en het uwe alleszins begrijpelijk vind, - ten tweede omdat ik u genoeg verstand toeschrijf om de verhouding van De Beweging tot haar lezers en tot haar medewerkers onbevangen in te zien.

Geloof me, met vriendelijke groeten,
Uw dw.
Albert Verwey

29.
Brief.

's-Gravenhage 28 Jan. '09

Zeergeachte Heer,

Mag ik nog even en paar woorden zeggen? Ik wilde gaarne een verkeerden indruk wegnemen. U zult mij ongetwijfeld wel willen gelooven, dat ik *niet* hoog denk van mijn werk. Zoolang ik 't ‘en portefeuille’ heb, bezit ik er mijn genegenheden onder. Deze zijn meestal onafhankelijk van de letterk.waarde en bepalen in den regel de keuze mijner zending.[102] Wanneer het aangenomen is, wordt het mij dadelijk onverschillig, en na doorzage en correctie der drukproef krijg ik *in* den regel het land aan mijn werk. Ik herlees het dan ook nooit of zoo goed als nooit. Ook trek ik geen parallellen tusschen mijn en anders werk, omdat ik er de nuttigheid niet van inzie. Dat ik mij zelf de meerdere gevoel van de meeste verzenschrijvers die de andere tijdschriften vullen, U zult't mij niet ten kwade duiden. Maar zoodra ik ernstig, beteekenend werk onder 't oog krijg, is mijn eerste gedachte: ‘zoo zal ik 't nooit kunnen’. Die vergelijking, die ik maakte, was slechts *gesteld*: werd gemaakt voor 't geval U iets algemeen bedoeldet, of niet.

102 Deze omineuze mededeling is van belang om de houding van de jonge dichter tegenover de literatuur te begrijpen. Men kan aan de hierin gestipuleerde onafhankelijkheid twijfelen - hoe graag werd Van Eyck vóór alles als dichter gewaardeerd! - zonder een sterkere intentie in religieus-wijsgerige zin te ontkennen. Wat verder in deze alinea staat, bevestigt wat hij in 't begin geformuleerd heeft.

Misschien door mijn wijze van uitdrukking, hebt u mij omtrent het ‘onzeker wankelen’ misgevat. Ik bedoelde dit zuiver relatief. Wanneer ik het pedante denkbeeld had, mijn weg reeds gevonden te hebben, dan zou dit een flagrante stommiteit zijn. *Gelukkig niet*. De kennis van mijn eigen woelend, twijfelend tastend leven, dat ik in mijn verzen tracht te geven, maakt de bewustheid eener vastheid in de kunst onmogelijk.[103] Ik zoek. Maar ik meende, dat ik het *pijnlijk vallen*, het zóó storten dat de ontwikkeling er kort of lang door gestuit zou zijn, enz., dat dit voorbij was, en dat dit vroeger voorbij was dan dit in den regel het geval is, bij menschen, bij kunstenaars, wier leven een voortdurende worsteling is.

In een mijner brieven vroeg ik U: zoudt U *principieel* bereid zijn, een opstel op te nemen over Janus van v.d. Woestijne.[104] Dit had ik op het oog. Het principieel bereid zijn zou mij te kennen gegeven hebben, dat ook ander werk dan verzen geplaatst zou kunnen worden.

Het doet mij zoo'n groot genoegen dat U geantwoord hebt. Ik hoop dat door mijn brief geen verkoeling ten mijnen opzichte bij U heeft plaats gehad. Zij het, helaas, dat alleen bij gelegenheden brieven tusschen U en mij gewisseld worden, - zoo als aan U schrijf ik toch aan geen redacteur. En juist omdat de Beweging het éénige tijdschrift is, dat stijl heeft, en niet is een samenstelling zonder vaste lijn van vele, meerendeels slechte bijdragen, noem ik mij zelf altijd vóór alles medewerker aan de Beweging en het is mijn wensch, van dat tijdschrift een *belangrijk* medewerker te worden. -

U heeft van mij nog nooit zuiver lyrische, korte gedichten gehad. Zou ik U, eenigen tijd na plaatsing van wat U nog hebt, daarvan een aantal zenden?

Dan werk ik op 't oogenblik aan ‘Zeven Zinnebeeldige Verhalen’ in verzen, - geen bestaande stof, meerendeels, maar verbeelde inhoud. Eén, niet heel groot (34 strophes van 4 regels) heb ik af.[105] Ook dat lijkt mij van geheel andere geaardheid te zijn dan mijn voorgaande verzen.-

Met plaatsing in Maart, zoudt U mij gróót genoegen doen - Ik heb mij op de Bew. geabonn. en ook een vriend er toe overgehaald.[106] Ik zal trachten nog meerderen over te halen. Na bel.gr. en dankbet.

Hoogacht.
Uw dw.
v. Eyck

103 Nog in 1913 zal Van Eyck in het vraaggesprek met E. d'Oliveira (*De jongere generatie* . Nederlandsche Bibliotheek o.l.v. L. Simons; nr. 276-278. Amsterdam 1914) de klemtoon leggen op het ‘zoeken’ dat onzekerheid verraadt. Zie in a.w.: pp. 227 e.v. Vooral ook p. 229 i.v.m. het onder noot 102 aangeduide. Over Dostoievsky sprekend zegt hij daar: ‘Zijn geheele werk behandelt het zoeken naar den zin van het leven, en naar een ethiek, daarop gebouwd.’ En nu laat hij een van zijn figuren zeggen: ‘Ge moet het leven liefhebben boven den zin van het leven ...’ Daartoe heb ik nooit kunnen komen, en toch voel ik dat ik dàt noodig heb. Ik ben er niet in geslaagd het leven met geheel mijn gevoel en geheel mijn intellect te zaam lief te hebben, zoolang ik den zin van het leven niet gevonden heb.’

104 Zie nr. 22; noot 75.

105 Van de *Zeven Zinnebeeldige Verhalen* is er totnogtoe geen gevonden.

106 Van Eycks abonnement was het gevolg van een aansporing door Alex Gutteling. De vriend die ‘overgehaald’ werd, was P.C.A. Geyl.

30.
Brief.

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, Kunst -
Wetenschap en Staatkunde.
Redactie:
T.J. de Boer, - Albert Verwey
en Is.P. de Vooys

Noordwijk a/Zee 16 Maart 09

Waarde Heer van Eyck,

Van de gedichten die u mij gezonden hebt, vind ik dat kleine: 'Is dit dan nu mijn gansch gewin' het best, en plaatsbaar. Van de reeks waartoe het hoort lijken II en IV nog onbeduidend; I is beter, er zijn aardige dingen in.[107] 'Een Dichter zeide' heeft iets aardigs alleen in de tweede helft. Het langere 'De laatste Droom' is m.i. een onderwerp dat in een zeer kort gedicht gecondenseerd, treffen kon. Zooals het nu is blijkt voortdurend de zwakte van de te lang gerekte dictie. En iets soortgelijks is het geval met het fragment van 'Medousa', overeenkomstig trouwens met wat ik u over een ander fragment geschreven heb. Er blijkt uit dit stuk onweersprekelijk hoe goed u verzen kunt schrijven, maar tevens hoe gevaarlijk dat is waar de kracht van gevoel en verbeelding niet in dezelfde mate toenemen als de vaardigheid. Dat u een *onderwerp* als 'In Memoriam Mad (.) Sabatier' behandelt, is in zichzelf al lof waard, maar ook bij die behandeling is er aanleiding tot de vraag: hebben gevoel en verbeelding zich even sterk getoond als maat-, rijm- en redeneervermogen?

Als ik zie wat van u in De Beweging is uitgegeven en ik vergelijk daarmee wat u nu niet alleen zendt maar aanprijst, dan zie ik daarin wel niets ongewoons, en niets angstwekkends - het is bij mijn weten alle jonge dichters eveneens [zoo] gegaan -, maar dan vind ik reden u een 'Nu opgepast!' toe te roepen.

Het komt er voor u op aan, niet op de eerste tree die u bestegen hebt, den pas te blijven markeeren, maar door te gaan. U heeft daartoe het talent, maar niet het inzicht. Kan ik u helpen om dat te verkrijgen, dan ben ik tot uw dienst. U heeft dan maar uw vroeger geuit voornemen uittevoeren, en mij een bezoek te brengen.

Geloof me inmiddels, vriendelijk groetend,

Uw dw.
Albert Verwey

107 De 'reeks' was: *Om Liefde*. (Is dit dan nu mijn gansch gewin). *De Getooide Doolhof* 1911; p. 102.

Een dichter zeide;
De laatste Droom; De Getooide Doolhof 1911; p. 149.
[Ander] *Medousa-fragment;*
In Memoriam Mad. Sabatier.

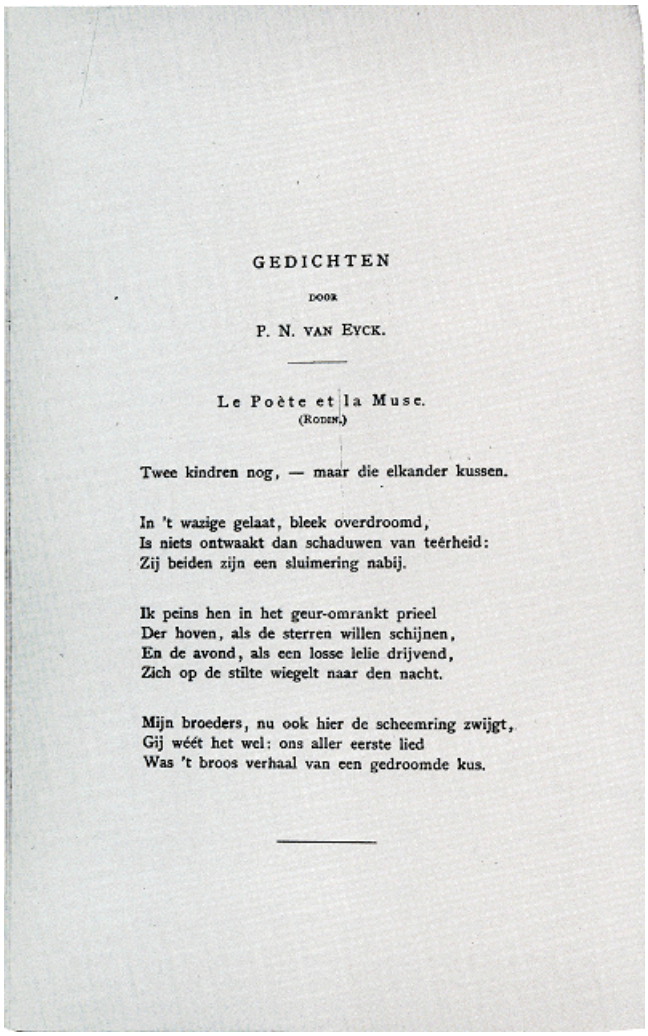

GEDICHTEN

DOOR

P. N. VAN EYCK.

Le Poète et la Muse.
(RODIN.)

Twee kindren nog, — maar die elkander kussen.

In 't wazige gelaat, bleek overdroomd,
Is niets ontwaakt dan schaduwen van teêrheid:
Zij beiden zijn een sluimering nabij.

Ik peins hen in het geur-omrankt prieel
Der hoven, als de sterren willen schijnen,
En de avond, als een losse lelie drijvend,
Zich op de stilte wiegelt naar den nacht.

Mijn broeders, nu ook hier de schemring zwijgt,
Gij wéét het wel: ons aller eerste lied
Was 't broos verhaal van een gedroomde kus.

'*Le Poète et la Muse*', door P.N. van Eyck, in Groot Nederland, april 1909, p. 484.

31.
Briefkaart.
Poststempel: 20.3.09 [*Nog eens met potlood-aantekening van de hand van Van Eyck*:
20 Maart 09]

den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,
Hedenmiddag in Leiden gekomen, bemerkte ik, dat eerst omstreeks 2 uur een tram naar Noordwijk vertrok, en dat de tram uit Noordwijk, waarmede ik, om tijdig thuis te zijn, weer zou moeten teruggaan, reeds een kwartier na mijn aankomst Noordwijk zou verlaten.[108] Daar ik hedenavond naar de Fransche opera *moet*, kon ik geen latere tram nemen. Doel van deze briefkaart is, mijne verontschuldigingen aan te bieden, en U beleefd te verzoeken, op bijgaande briefkaart, te willen melden, of, en wanneer U mij de volgende week zoudt kunnen en willen ontvangen. U begrijpt, dat het mij ten zeerste spijt, ik heb er nog vergeefsche reiskosten voor betaald en bovendien een gansche dag nutteloos voorbij laten gaan.
Bij voorb. dankend,
Hoogachtend
P.N. van Eyck
[*De retourkaart ontbreekt in de correspondentie*.]

32.
Brief.

's-Gravenhage, eind Maart,

Zeergeachte Heer,
Eerst wilde ik U nog eens hartelijk danken voor de vriendelijkheid, waarmede U mij ontvangen hebt, en de bereidwilligheid, waarmede U mij ten aanzien van mijn arbeid hebt willen helpen.[109] Hierbij zend ik U nu het besproken gedicht: 'Het gebed van Maria Magdalena', in ieder geval een belangwekkend onderwerp.[110] Wat mijn bundel betreft, (Mad.Sab. liet ik wegvallen) hij verschijnt in de tweede helft van Mei, en ik zou

108 Zie nr. 59; noot 182.
109 Aangezien het vorige bezoek op zaterdag 20 maart 1909 gesteld geweest moet zijn, mag aangenomen worden, dat het volgende ook voor zaterdag afgesproken werd. Dat moet dan op 27 maart gebracht zijn. Omdat Van Eyck niet alleen bedankt, maar ook nog een groter en een kleiner gedicht stuurt, is een brief op woensdag 31 maart begrijpelijk.
110 *Het gebed van Maria Magdalena* werd bij mijn weten nooit gepubliceerd. *Madame Sabatier* evenmin.

wel *zeer* gaarne dat eene kleinere versje nog opgenomen zien.[111] Zoo'n dadelijk lyrisch gedichtje zag ik nog niet in de Beweging, en het zou wel aardig zijn, wanneer ook die kant er nog in gestaan had. Het is zoo klein.

Ik heb tot mijn groote spijt nog geen antwoord gekregen v.d. uitgevers der Beweging.[112] Zou er niets meer aan te doen zijn? Dat zou mij spijten. In de hoop op een gunstig antwoord, verblijf ik inmiddels, na bel.gr.

Met de meeste Hoogacht.

Uw dw.

P.N. van Eyck

Columbusstr. 223

31 Maart '09

P.S. Ik zend U hierbij ook de vertaling van een sonnet van Baudelaire.

33.
Brief.

Noordwijk a/Zee

16 april 09

Waarde Heer Van Eyck,

Evenals 'De Vader' heeft 'Het Gebed van Maria Magdalena' veel goeds, zonder dat ik het daarom geschikt acht voor De Beweging.[113] Daar ook voorlopig de voor verzen beschikbare ruimte is ingenomen, geef ik er de voorkeur aan latere productie aftewachten.

Groetend,

Albert Verwey

Met de verzen in De Gids is u, geloof ik, op den verkeerden weg.[114] Dat zijn woorden, - *mooie* woorden, zoo u wilt, maar die met uw wezenlijken aanleg niets gemeen hebben.

111 *De Getooide Doolhof* verscheen 5 juni 1909 in Zeist bij Meindert Boogaert Jr. Het 'kleine lyrische gedichtje' was vermoedelijk *Le Poète et la Muse* op p. 143 van *De Getooide Doolhof*, 1909. In de uitgave van 1911 is het op p. 105 gezet en in het *V.W.* 1 op p. 61. Het was geïnspireerd op een beeld van Rodin.

112 Wat van Eyck hiermee bedoelde, is niet duidelijk. Vermoedelijk heeft hij die zich later op De Beweging geabonneerd had, geprobeerd om door aanvragen van vroege nummers zijn bezit te completeren.

113 *De Vader* werd nooit gepubliceerd.

114 'de verzen in De Gids' waren opgenomen in het nummer van april 1909: *Het blijde leed; Gedroomde liefde voor een bedroefde; Dichter's zielslied; Het kind in den boomgaard* en *Een droom uit het zuiden*. (Door een misverstand zijn deze niet vermeld in de *Verzenbibliografie, V.W.* 2, p. 520, evenmin als het alleen in *De Getooide Doolhof* van 1909 opgenomen *Vreugde's wonder*.)

34.
Briefkaart.
[16 Apr. *Poststempel:* 15.4.09 - *tweede stempel:* 16.4.09! (*1909 in potlood*)[115]]

Aan den Weled.geb. Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer,

Nu ik voor de vraag sta, of ik mijn bundel een naam zal geven, of niet, herinner ik mij een briefkaart van U, waarin U zeidet den naam ‘Verzen’ weinigzeggend te vinden. Hoewel ik de kans loop op onbescheiden wijze Uw tijd in beslag te nemen, wilde ik U nu beleefd verzoeken, mij ook voor den bundel Uw oordeel te zeggen. Het is voor mij zoo belangrijk te weten, dat het boekje althans uiterlijk een goeden indruk maakt. Ik had al gedacht er den titel: ‘De Getooide Doolhof’ aan te geven, aanduidend de gestalte, waaronder zich tot nu toe het Leven aan mij heeft voorgedaan. Zoudt U daarvoor iets voelen, of acht U ‘Verzen’ beter? Ik ontving geen proef van mijn versje, - is er geen plaats? 't Is wel jammer.[116] *Misschien* moet 't boekje begin Juni verschijnen, maar 't is niet waarschijnlijk. ‘Het Gebed’ is niet in Uw smaak gevallen?[117] Het zou mij wel spijten. Zoudt U mij dat éene genoegen nog willen doen, mij in een *paar* woorden Uw meening te zeggen? Ik zou U zeer dankbaar zijn.
Hoogacht., na bel.gr. Uw dw. P.N. van Eyck

35.
Briefkaart. Poststempel: 17.4.1909
17 April 09 [*in potlood Hs. van P.N. van Eyck*]

Aan den Heer P.N. van Eyck
Columbusstraat 223,
Den Haag

Waarde Heer Van Eyck,

Wat betreft dien titel moet u mij waarlijk verontschuldigen. De beste naam voor een bundel lijkt mij altijd die waardoor de inhoud wordt saamgevat. U oordeelt zelf het best of dat in uw geval zoo is.

Groetend, Uw dw
A.W.

115 De datering 16 april lijkt in strijd met het poststempel dat 15.4.09 afdrukt. Weliswaar is er een tweede stempel dat 16.4.09 geeft. Een ter post bezorging in de late avond van de vijftiende?

116 *Le Poète et la Muse* verscheen met *Verlangen* in Groot Nederland van april 1909. Voorts: *De Getooide Doolhof* 1909, p. 43 en p. 41; *De Getooide Doolhof* 1911, p. 105 en p. 102; *V.W.* 1, resp. p. 61 en p. 59.

117 Blijkbaar had Verwey 't *Gebed van Maria Magdalena* teruggestuurd.

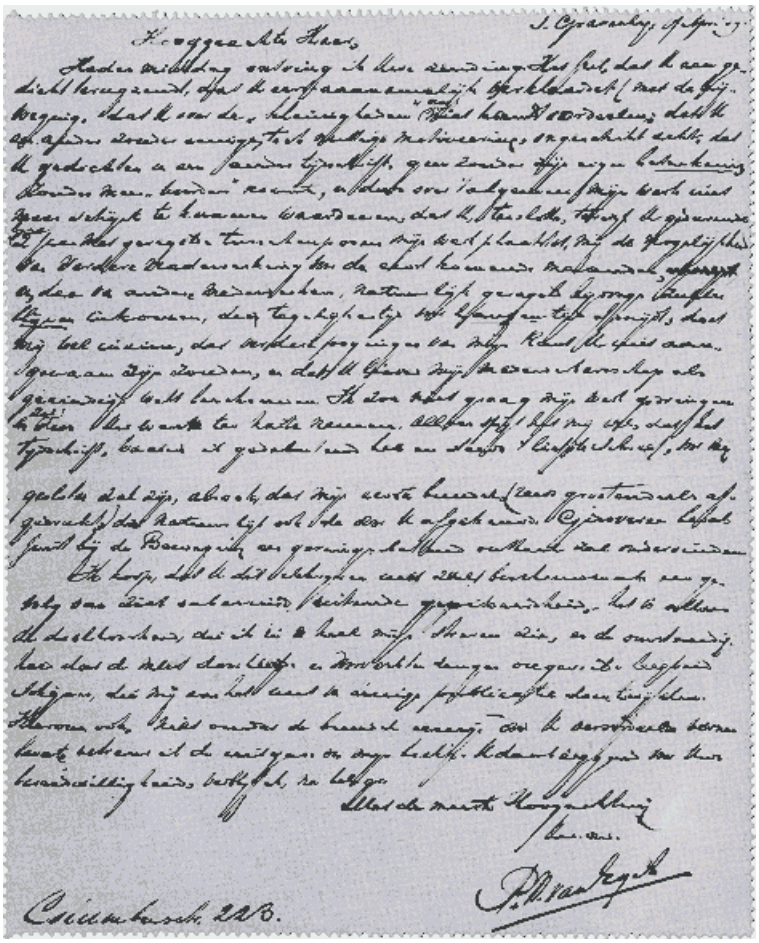

Brief door P.N. van Eyck op 17 april 1909 gericht aan Albert Verwey.

[*Dit bijzonder korte bericht en een 'zending' teruggestuurd werk van P.N. van Eyck worden misschien duidelijk, als men weet, dat op de 18e april van 1909 Albert Verwey zijn jonge medewerker Alex Gutteling waarschuwde om in het onderling verkeer met de andere jonge medewerker P.N. van Eyck heel voorzichtig te zijn! Deze zou de oordelen van beiden mogelijkerwijs tegen elkaar kunnen uitspelen en dat ontstemde de redacteur van De Beweging ernstig. In augustus van datzelfde jaar, nadat Verwey met Van Eyck over diens eerste bundel gesproken had, spitste het 'conflict' zich zó toe, dat Gutteling de correspondentie met Van Eyck verbrak, al liet deze in een brief aan A. Roland Holst het voorkomen of de verbreking door hem bewerkt was. In zekere zin was dat juist: de aanleiding tot de breuk lag in Van Eycks houding.*[118]]

36.
Postblad. Poststempel: 17.4.09

Aan den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee
Afzender:
Columbusstr.223,
Den Haag
's-Gravenhage, 17 Apr. '09
Hoog geachte Heer,

Hedenmiddag ontving ik Uwe zending. Het feit, dat U een gedicht terugzendt, dat U eerst aannemelijk verklaardet (met de bijvoeging, dat U over de 'kleinigheden' nog niet kondt oordeelen; dat U een ander zonder eenige, toch nuttige motiveering, ongeschikt acht;[119] dat U gedichten in een ander tijdschrift, geen zonder zijn eigen *beteekenis*, zonder meer 'woorden' noemt,[120] en dus over 't algemeen mijn werk niet meer schijnt te kunnen waardeeren, dat U, tenslotte, terwijl U gedurende bijna 2 jaar met geregelde tusschenpoozen mijn werk plaatstet, mij de mogelijkheid van verdere medewerking voor de eerstkomende maanden, en, daar van andere medewerkers, natuurlijk geregeld bijdragen zullen *blijven* inkomen, die tegelijkertijd voor *langen* tijd afsnijdt, doet mij wel inzien, dat verdere pogingen van mijn kant U niet aangenaam zijn zouden, en dat U liever mijn medewerkersschap als geëindigd wilt beschouwen. Ik zou niet graag mijn werk opdringen en zal dus Uw wenk ter harte nemen. Alleen spijt het mij wel, dat het tijdschrift, waarin ik gedebuteerd heb en steeds 't liefste

118 B.M. Wolvekamp-(née Baxter), *The Life and Work of Alex Gutteling*. Dissertatie London 1976; pp. 167-172. Een exemplaar is in de Koninklijke Bibliotheek.

119 Welke 'zending' hier bedoeld wordt, was niet te achterhalen. 'Hedenmiddag' wijst op zaterdag 17 april 1909. Op diezelfde dag en datum schreef Verwey het briefje onder no. 35 hier opgenomen. Onder nr. 33 is van zijn hand een mededeling geschreven op 16 april 1909. Deze brief kàn op de 17de 's middags in Den Haag besteld zijn.

120 Daarin staan de door Van Eyck geciteerde 'woorden'. Betrof de 'zending' de beide volgens Verwey 'veel goeds' bevattende gedichten?

schreef voor mij gesloten zal zijn, als ook, dat mijn eerste bundel, (reeds grootendeels afgedrukt), die natuurlijk ook de door U afgekeurde Gidsverzen bevat, juist bij de Beweging een geringschattend onthaal zal ondervinden.[121]

Ik hoop dat U dit schrijven niet zult beschouwen als een gevolg van zich onbesuisd uitende gepikeerdheid, - het is alleen de doelloosheid, die ik in heel mijn streven zie, en de omstandigheid dat de meest doorleefde en doorvochten dingen ongevoelde leegheid schijnen, die mij aan het nut van éénige publicatie doen twijfelen. Hierom ook, niet omdat de bundel eenige door U veroordeelde verzen bevat, betreur ik de uitgave van mijn boekje. U dankzeggend voor Uwe bereidwilligheid, verblijf ik, na bel.gr.

Met de meeste Hoogachting,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr. 223

37.
Brief.

4 Juni '09

Zeergeachte Heer,

Hierbij heb ik de eer en het groote genoegen U een exemplaar van mijn bundeltje toe te zenden,[122] waarvan ik hoop, dat het U aangenaam zal zijn. Ook bied ik U een nieuw gedicht aan, de tweede dialoog 'De Dichter en de Jonge Vrouw'.[123]

U zoudt mij groot genoegen doen, wanneer U over het boekje, van welks 74 bedrukte paginae 47 in de Beweging stonden, in het tijdschrift iets wildet schrijven.[124] Ik vroeg den uitgever U geen recensie ex. te zenden, omdat ik U liever zelf een gebonden ex. stuurde, dat U zeker tegelijkertijd wel als rec.-ex. zult willen beschouwen. Het bijgaande gedicht is mijn eenige productie van de laatste maanden, ik zal met spanning Uwe beslissing tegemoet zien: juist dit, natuurlijk, had ik bovenal gaarne, in de Beweging. Den 7e is het juist een jaar geleden dat U mijn vier gedichten van Nov. en

121 De beoordeling van *De Getooide Doolhof*, 1909 was zeker niet 'geringschattend', ondanks de door Verwey gewraakte gedichten (nr. 33, noot 114). Diens vooral 'pedagogische' kritiek - hij schreef in De Beweging geen woord over de minder geslaagde poëzie! - gaf blijk van een milde, vooral wijze houding.

122 De toon van deze anderhalve maand later door Van Eyck geschreven brief is aanmerkelijk opgewekter dan de mineur-stemming van 17 april daarvoor zou doen verwachten. *De Getooide Doolhof* was 5 juni 1909 verschenen. Zie nr. 32; noot 111.

123 Deze 'tweede dialoog' betrof *De Dichter en de Jonge Vrouw*. Een afschrift daarvan is niet gevonden. *De Getooide Doolhof*, 1909, pp. 49-60; 1911, pp. 22-30.

124 Zie nr. 39.

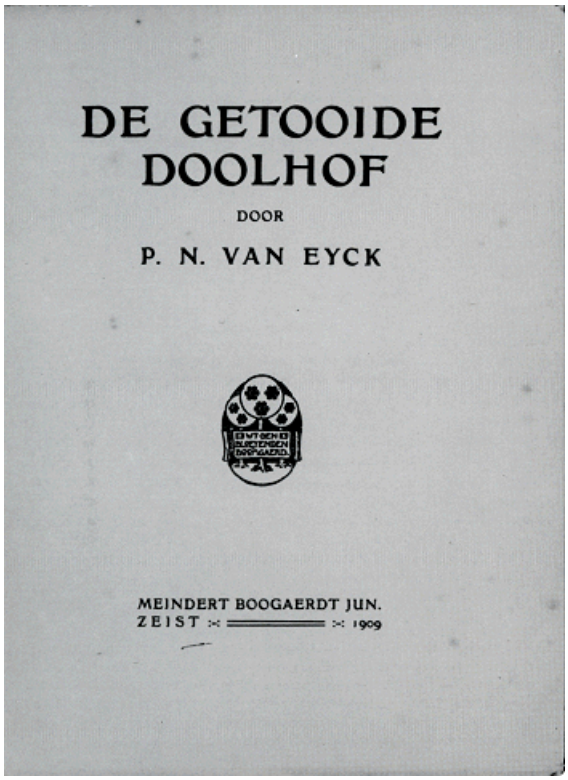
DE GETOOIDE
DOOLHOF

DOOR

P. N. VAN EYCK

MEINDERT BOOGAERDT JUN.
ZEIST ⋈ ⋈ 1909

Titelblad van de bundel De getooide doolhof.

Maart accepteerdet.[125] Dit kom[t] toevallig uit, ik hoop dat 't een voorteeken voor Uw beslissing is.

Na bel. groeten verblijf ik inmiddels

Met de meeste Hoogacht.

uw

P.N. van Eyck

Columbusstr.223

Den Haag

38.
Briefkaart.
Poststempel: 20.8.09
[*Potloodaantekening van de hand van Van Eyck*: 20 Aug.'09]

Columbusstraat 223

Haag

den Weled.geb. Heer *Alb. Verwey*

Noordwijk a/Zee

Hooggeachte Heer,

Daar ik er prijs op stel, dat U van mij niet den indruk verkrijgt als zou ik het zóó voorstellen, dat U mij nooit iets over het door U afgekeurde werk gezegd hebt, hetgeen ondankbaarheid zou insluiten, wilde ik U even uitdrukkelijk verklaren, dat ik alleen gezegd heb, dat U een gedeelte mijner verzen afkeurend, daarvan de waarschijnlijke *oorzaak* niet zeidet. Ik heb wel terdege erkend dat U er met mij over gesproken en gecorrespondeerd hebt.[126]

Mijn correspond. met Gutt. is geëindigd. Het spijt mij, dat U den indruk zult krijgen, dat *ik* daarvan de aanleiding ben.[127]

Mag ik U nu in alle bescheidenheid niet aandringen op Uwe beslissing omtrent mijn gedicht? Ik heb zelfs niet gehoord, of U mijn bundeltje ontvangen hebt. Na beleefde gr. Hoogacht.

Uw dw.

P.N. van Eyck

U.B.A. Verwey I*. 247

125 Op 7 juni 1908 - zie nr. 22; noot 70.

126 Dat Van Eyck op de kwestie van afkeuring van een aantal gedichten door Verwey terugkomt - zie nr. 33 - is vermoedelijk in verband te brengen met de correspondentie tussen hem en Gutteling. De laatste voelde zich wat beklemd door Van Eycks verzoek om kritiek en schreef daarover aan Verwey die hem adviseerde er niet op in te gaan. Verwey had Van Eyck mondeling daarover grondig gesproken. Het is denkbaar, dat Gutteling heeft laten blijken van dat kritische gesprek vernomen te hebben.

127 De briefwisseling met Gutteling eindigde vrij abrupt. Verwey had de jonge dichter aangespoord de correspondentie te beëindigen. Uiteraard was Van Eycks aandringen op een andere kritische reactie van Gutteling op de door Verwey ongunstig beoordeelde gedichten in feite de aanleiding tot de breuk. Dus toch...!

39.
Brief.

Noordwijk a/Zee
26 Aug^{s}.09

Waarde Heer Van Eyck,

Tot mijn leedwezen kan ik ook dit laatste werk dat u mij hebt toegezonden, Het Tweede Tweegesprek van De Dichter en de Jonge Vrouw, niet voor De Beweging aanvaarden.

Uw bundel heb ik indertijd ontvangen. Een bespreking ervan, die ik toen geschreven heb, verschijnt in het Sept^{r}.nr.[128] Op de verzen waarover ik een ongunstige meaning heb, ben ik daar niet uitvoerig ingegaan.[129] Voor het publiek was dat, docht me, niet noodig, en uzelf meende ik mondeling voldoende mijn bedoeling te hebben uiteengezet.[130] Ze kwam daarop neer dat verzen als Het Blijde Leed, Gedroomde Liefde, Dichters Zielslied, Vreugdes Wonder en dergelijke mij toeschijnen inhoudloos te zijn; en ik kan enkel hopen dat bij vernieuwden *gevoels*-aandrang het verschil tusschen dit en uw vroeger werk u zal in het oog vallen.

Zoolang dit niet geschiedt en u wel gedachtelijke composities en verzen en rijmen, maar geen nieuw innerlijk leven meedeelt, lijkt het mij nutteloos de korrespondentie voort te zetten.

Uit uzelf meet die vernieuwing voortkomen: het aannemen of verwerpen van mijn oordeel kan alleen het gevolg zijn van die verandering.

Geloof me inmiddels, dat ik u met genoegen geraden heb waar ik dat mogelijk vond.

Vriendelijk groetend,
Albert Verwey

[*Brief nr. 40 dateert van 1909, zoals Van Eyck er jaren later - na teruggave ervan door mevr. Verwey-van Vloten - met potlood onder zette. De correspondentie met Gutteling was voorbij en Verweys kritische opmerkingen van 26 augustus 1909 waren hard aangekomen.*
Van Eyck was niet onmiddellijk 'down': blijkens verwijzingen naar Verweys brief van 26 augustus en naar de kort daarvoor geëindigde correspondentie met Alex Gutteling - zie brief 38 - is deze brief of de 31ste augustus of in de eerste dagen van September 1909 geschreven.]

128 Zie De Beweging V (1909), 3; pp. 323-332.
129 Op de 'mildheid' der wijze beoordeling wees ik reeds: nr. 36, noot 121.
130 Voor dat gesprek zie nr. 35; noot 118: B.M. Wolvekamp-Baxter, a.w.;brief van Verwey aan Gutteling op 13 augustus 1909.

40.
Brief.
[*in potlood bijgeschreven* 'Zonder antwoord gebleven']

[*Ongedateerd. Met potlood onderaan: 1909.*
Zie Verweys brief van 26 augustus 1909]

Hooggeachte Heer,

Wanneer ik niet de vaste meening bezat, dat het werk dat ik U hier nog zend van anderen aard is, dan hetwelk U afkeurt, - dan zou ik U niet meer lastig gevallen hebben. Ik kán De Beweging maar niet zoo mij zien ontvallen: sta mij toe het nog éénmaal te beproeven, ik beloof U, daarna niets meer te zullen sturen. Zou dan werkelijk *alles* wat ik nu schrijf, minderwaardig zijn? *Erkentenis* en *Om Liefde* zijn van dezelfden tijd als de afgekeurde gedichten,[131] - dit mag mij de hoop geven, dat ook nu niet mijn geheele productie tot diegene behoort, die U verstandelijk-gecomponeerd en inhoudsloos noemt. *Bij de Ruïnen van Babylon* is *niet* verstandelijk gecomponeerd.[132] Welk gedicht ervan gekomen is, zult U misschien beoordeelen willen, maar ik weet, dat het een plotseling opgewelde idee was, die niet door een voorafgaande logische gedachtengang voorbereid werd. En inhoudsloos? Het kan zijn, dat ik niet meer de macht heb, de inhoud die ik *wil* geven, te geven. Maar het gedicht is mijzelf uit het leven gegrepen. Daarom durfde ik 't nog sturen. U begrijpt zelf, hoe verschrikkelijk het voor mij moet zijn, te *komen* tot de overtuiging, dat ik niets beduidends meer te zeggen heb. Dáárom juist zult U deze ééne zending nog wel aan Uw beoordeeling willen onderwerpen.

Ik wilde gaarne nog één ding zeggen: Dat het mij getroffen heeft hoe gematigd uw brief is, en hoe U het al of niet aannemen van uw oordeel als noodzakelijk afhankelijk stelt van mijn eigen toestand. Ik verzeker U, dat ik mij nooit in een zaak van dit belang zal laten leiden door mijne ijdelheid. Het verschil tusschen Uw brief en de brieven van Gutteling is te groot.[133] Wanneer ik U, zelfs, met deze schrijfsels in mijn hand, er de onjuistheden, de weifel-achtigheden en de flagrante afhankelijkheden van kon aantoonen, dan ben ik overtuigd dat U, niettegenstaande Uwe genegenheid voor G. zoudt inzien, dat de verhouding tusschen hem en mij niet anders *kon* loopen als zij

131 *Om Liefde* was van de 4de en *Erkentenis* van de 9de dec. 1908. Zij werden opgenomen in *De Getooide Doolhof* 1909, resp. op de pp. 42 en 44 vlg.; ook in *De Getooide Doolhof* 1911, resp. op de pp. 102 en 103 vlg. Het eerste werd niet in het *V.W.* toegelaten, het tweede staat in het eerste deel daarvan op pp. 57 vlg. Mèt *Ode aan het land* en *Bezinning* was *Erkentenis* gepubliceerd in De Beweging V. (1909); 1; pp. 308-318.

132 *Bij de ruïnen van Babylon* werd gepubliceerd in de eerste jaarg. van De Beweging op pp. 395-400. Verder alleen in *De Getooide Doolhof* 1911; pp. 120-124. De Boomgaard was een tijdschrift van de avant-garde in België. Het verscheen van november 1909 tot december 1911. Zie: Jean Weisgerber, *De Vlaamse literatuur op onbegane wegen. Het experiment van 'De Boomgaard', 1909-1920*, Antwerpen 1956; p. 29.

133 Gutteling was slechts drie jaar ouder dan Van Eyck wat uiteraard ook een bescheidener verschil in ervaring dan met de 32 jaar oudere Verwey betekende. Het door Van Eyck opgemerkte verschil krijgt een vreemd licht, als men zich gedwongen ziet aan naijver te denken. De verontschuldigende verklaring voor het verbroken contact versterkt die gedachte: Van Eyck acht zich daaraan niet 'schuldig'!

geloopen is. Hopend dat deze zending een begin moge wezen van een vernieuwde en welkome medewerking, verblijf ik, met àl de hoogachting, en àl de bewondering, die G. mij met een drogreden als voorgewend of zoo iets wilde doen aannemen, na beleefde groeten

Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223

41.
Brief.

[*Op de vorige brief had Verwey niet gereageerd en pas na enkele maanden probeerde Van Eyck opnieuw contact met hem op te nemen. Ondanks de mogelijkheden in nogal wat andere tijdschriften, miste de jonge dichter* De Beweging, *naar hij schreef. Ten eerste waren de meeste van de andere bladen algemener van opzet, maar ten tweede miste hij vooral de kritische reacties en begeleiding van Albert Verwey ! Het vermoeden van naijver op Gutteling b.v., die dichter bij de Noordwijkse meester stond dan hij, vindt ook hierin enige steun. De eerste cursieve zin getuigt voor het gevoelde gemis aan kritische begeleiding. Het slot van de eerste alinea versterkt de gedachte aan een wens tot nauwere relatie met Verwey. De eerbied voor en de erkenning van de laatste laat zich opnieuw merken in de tweede cursieve zin. Onverkort blijft Verweys oordeel gelden, waar hij Van Eyck voor 'onzeker' houdt.*]

[*1909 in potlood*]
Den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

[in *potlood bijgeschreven*: eerste verzen v. Getijden]

Hooggeachte Heer,

Het zal U wellicht verwonderen, nogmaals verzen van mij te ontvangen, niettegenstaande het feit, dat U, door mij op mijn vorige zending niet te antwoorden, duidelijk hebt laten merken dat het U vooralsnog niet aangenaam is, een aanbieding tot opname van mij te krijgen. *Alleen met de gedachte aan Uw kritiek en Uw laatsten brief* heb ik den moed gevat U te schrijven. In de laatste spraakt U van een 'te vernieuwen gevoelsaandrang' als voorwaarde voor verdere goede productie: Deze nieuwe gevoelsinhoud is inderdaad gekomen, en daarom wilde ik nu mijn gedichten aan Uw oordeel onderwerpen, in de hoop, dat mijn dichterschap onderhand niet gestorven is, en dat ook dít gevoel mij goede verzen mag gegeven hebben. Daar U zelf alleen bij verandering mijner opvattingen niet(s) zaagt in verdere correspondentie, meende ik dit oogenblik het gunstige: U zult zelf billijken, dat ik, meenende dat de voorwaarde vervuld is, weer tot U kom met hetzelfde verzoek, dat U mij reeds meermalen hebt toegestaan, en waarvan U het alleréérst de vervuller geweest bent: het verzoek om plaatsing.

Omslag van Groot Nederland, januari 1910.

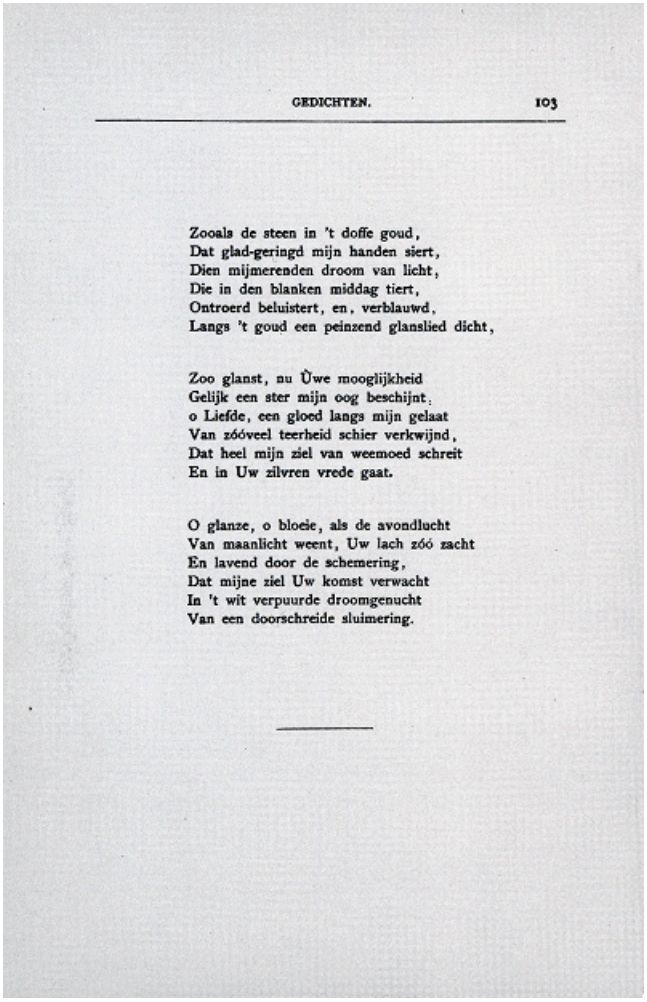

GEDICHTEN. 103

Zooals de steen in 't doffe goud,
Dat glad-geringd mijn handen siert,
Dien mijmerenden droom van licht,
Die in den blanken middag tiert,
Ontroerd beluistert, en, verblauwd,
Langs 't goud een peinzend glanslied dicht,

Zoo glanst, nu Ûwe mooglijkheid
Gelijk een ster mijn oog beschijnt;
o Liefde, een gloed langs mijn gelaat
Van zóóveel teerheid schier verkwijnd,
Dat heel mijn ziel van weemoed schreit
En in Uw zilvren vrede gaat.

O glanze, o bloeie, als de avondlucht
Van maanlicht weent, Uw lach zóó zacht
En lavend door de schemering,
Dat mijne ziel Uw komst verwacht
In 't wit verpuurde droomgenucht
Van een doorschreide sluimering.

'*Zooals de steen in 't doffe goud', door P.N. van Eyck, in Groot Nederland, januari 1910, p. 103*.

Al wat in andere tijdschriften tot nu toe geplaatst werd, is minstens een half jaar ouder dan wat ik nu zend.[134] De overgang is dus in elk geval niet kunstmatig geweest. U zult ook de beteekenis van deze zending voor mij beseffen: De onder*grond toch is feitelijk een poging uit den mond van een der meest bevoegden te hooren of ik bij verwarming van mijn gemoedsleven, mijn dichterschap heb mogen behouden*. Op grond hiervan waag ik het ook, U beleefd te verzoeken mij dan deze ééne maal (wanneer Uw oordeel ongunstig is) nog met Uwe beoordeeling ter wille te willen zijn. Misschien wilt U mij dan tegelijkertijd de andere verzen terugzenden, waarvoor ik zoo vrij ben, een postzegel in te sluiten. Inmiddels, bij voorbaat hart. dankend, verblijf ik, na beleefde groeten Met de meeste Hoogachting

Uw dw. P.N. van Eyck
24.1.10
Columbusstr.223, Den Haag.

42.
Brief.

U.B.A. Verwey. Geen Sign.

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, Kunst -
Wetenschap en Staatkunde
Redactie:
T.J.de Boer - Albert Verwey
en Is.P.de Vooys

Noordwijk [a]/Zee
8 febr. '10

Waarde Heer Van Eyck,

Dat ik u, nevens de vroegere, ook Uw laatste zending weer doe toekomen, is niet omdat ik ze zou afkeuren. Het zijn, vind ik, gevoelde en zuivere gedichten, waarvan het motief zich in vatbare schakeringen afteekent.[135]

134 Weliswaar bleef hij publiceren, maar de gedichten waren van oudere datum: voorjaar en zomer van 1909.

135 Van Eyck had tien gedichten gestuurd. Nadat hij ze voor de tweede maal had ingezonden, werden ze geplaatst in De Beweging VI 1910, 2; pp. 214-224.
In de bundel *Getijden* (Bussum 1910) staan ze op de er achter vermelde bladzijden.

Herfstmiddag - Mijn ziel is als een zwijgend woord	63-65
Gij waart een kind, toen U voor 't eerst het leven	40-41
Gij waart een kind, maar dat haar jong vermoeien	42-43
Maar dat Uw hart bij al zijn lijden	44-45
Was het dan vreemd, dat ik, die liefde's leven	46-47
Niet om Uw lach, mijn kind; wij leerden beiden,	48-49
Ach kind wat kan mij 't troosten geven,	50-51

In gewone omstandigheden zou ik ze alle opnemen. De reden voor het terugzenden ligt hierin dat deze jaargang van De Beweging geschreven wordt door schrijvers die zich daartoe, zonder aanspraak te maken op honorarium, hebben verbonden. De uitgever achtte, voorloopig, deze regeling wenschelijk.

Geloof mij, inmiddels, met vriendelijke gevoelens,

de uwe

Albert Verwey

43.
Brief.

[*In potlood*: (1910)][136]

Weled.geb. Heer, den Heer *Albert Verwey*

Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Daar, zooals dat te verwachten was, onze financieele positie zich in den loop van het vorige jaar weder in zooverre verbeterd heeft, dat mijn hulp geheel ontbeerd kan worden, en dus honorarium voor mij geen bijdoel meer is, heb ik de eer U mijn verzen wederom te doen toekomen in de hoop, dat U ze zult willen aanvaarden.[137] Het deed mij *buitengewoon* veel genoegen Uw oordeel te lezen; het is heusch niet om U in Uw tijdschrift te vleien, maar de medewerking aan alle andere tijdschriften heeft mij het gemis v.d. Beweging in mijn idee nooit kunnen vergoeden. Ik zou dan ook *veel* te blij zijn, wanneer ik weder eenmaal mocht medewerken aan de Beweging, om ook maar eenigszins door die honorariumkwestie beinvloed te kunnen worden. Wanneer U de terugzending maar niet onwelkom is!

Ik voeg hierbij een briefkaart, met het beleefd verzoek, of U mij daaromtrent even Uw definitieve beslissing wilt melden.

Zoowel voor Uw spoedig en gunstig antwoord, als voor het komende hartelijk dankend, verblijf ik inmiddels, na beleefde groeten, met de meeste Hoogachting

Uw dw.

P.N. van Eyck

Columbusstr. 223

[*In potlood eronder in hs.van Verwey*: uiterlijk Juni nr.plaatsen].[138]

Ik heb Uw ziel den ganschen langen morgen	55-56
O neen, het mag U nimmer deren	59-60
Aan den Eenzame. De middag grauwt	76-78

136 Men mag aannemen dat Van Eyck direct reageerde op Verweys brief van 8 februari 1910. Dat was een dinsdag. Woensdag 9 februari 1910 is geen overhaaste veronderstelling.

137 Voor nadere gegevens zie nr. 42; noot 135.

138 Voor alle duidelijkheid: het werd dus mei 1910.

44.
Brief.

[*Met potlood geschreven*: 23 maart '10.]
De Weled. geb. Heer, den Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk a/Zee
Hooggeachte Heer,

Even wilde ik U zeggen hoe blij mij Uw schrijven gemaakt heeft.[139]

Ik had niet gedacht, dat ik, die mij nu toch al zóó dikwijls gedrukt zag, nog zoo spontaan blij kon zijn over de aanneming van een gedicht. Dit komt ook doordat ik het plan had, het aan 't eind van 't jaar uittegeven in een apart boekje, - het is 1½ × zoo groot als Beatrijs[140] - waarvoor het door zijn afgeslotenheid zeer geschikt is, - en bij mij zelf had ik dit afhankelijk gemaakt van Uw oordeel.[141] Voelt U iets voor dit plannetje? Juist omdat het een gedachte bevat, die mij vroeger vreemd was en onwinbaar scheen, - een die veel modernen, vooral veel jongeren hetzelfde is en schijnt, - zou ik zoo graag dit werkje afzonderlijk uitgeven als een soort van getúigenis ook.

Zoudt U mij de groote dienst willen doen die plaatsen, waar het rhythme te kort schiet, op de copy aantemerken? Gaarne wilde ik die dan trachten te herstellen.

Van mijn vriend Bloem vernam ik eenige weken geleden, dat hij van U zoo'n mooi portretje ontvangen had, genomen in Uw studeerkamer. Ik nam mij voor, de eerste maal dat ik U schrijven zou, U beleefd te vragen, of U voor mij misschien ook een exemplaar beschikbaar hebt.

Ik herinner mij Uw kamer, met zijn wijde uitzichten nog zoo goed, het lijkt mij juist zoo verrassend Uw bekend gezicht in die bekende omgeving te zien. Ik hoop, dat U

139 Blijkens 't begin en 't slot moeten er twee brieven verloren zijn gegaan: één van Van Eyck waarin hij het bedoelde gedicht aan Verwey ter plaatsing aanbiedt; en één van deze die dan 't gedicht aanvaardt.

140 Deze vermelding is omineus. Met P.C. Boutens' werk verkeerde Van Eyck op grond van afstand en verwantschap. Enige naijver was daarin werkzaam. De verwantschap was die van een droom die voorbij de sterren reikte, anders gezegd die uit het niet-bekende inspirerend werkte, zo mag men veronderstellen. Maar een afstand scheidde de dichters en hun misschien niet geheel bewuste intenties. Boutens' *Beatrijs* beschouwde de tocht buiten het klooster als haar 'werelds werk'. Haar plaats bleef, dank zij Maria, in de kring van aan de wereld ontrukten. Van Eycks jonge dromer kon de aarde niet loslaten al werd hem dat waarschijnlijk niet of niet ten volle bewust. Boutens was in feite strakker, duidelijker in zijn Platonisch-christelijk bepaalde keuze. Van Eyck nog mistig-heiig; 'een driftige improvisatie', noemt hij dit gedicht in een toelichting achter *Het Zuiderkruis* van 1942 opgenomen. Tussen 1916 en 1927 had hij *De Sterren* in een gecondenseerde, strengere vorm herschreven en er de titel aan gegeven waaronder het in De Beweging van juni 1911 was gepubliceerd. [Zie volgende noot]. Mèt *Een Hooglied* dat in 1926 was gedicht en in 1941 voltooid, verscheen het in een bescheiden bundeltje in opdracht van de dichter gepubliceerd door N.V. Mouton en Co. in Den Haag.

141 Het anderhalf maal zo grote boekje als *Beatrijs* moet *De Sterren* geweest zijn, dat in 1911 bij C.A.J. van Dishoeck verscheen. Onder de titel *Het Zuiderkruis* werd het opgenomen in De Beweging VII [1911]; 2; pp. 250-269.

mijn verzoek niet als onbescheidenheid zult willen opvatten. U nogmaals hartelijk dankend voor Uw brief, verblijf ik inmiddels.

Na bel. gr.
Hoogachtend
Uw dw.dr.
P.N. van Eyck,
Columbusstr. 223
Den Haag
23 Maart 1910

45.
Brief.

Den Weled.geb. Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee.

[*In potlood*: voor 30 Oct. '10]

Hooggeachte Heer,

Hierbij zend ik U een gedicht ter beoordeeling. Gaarne zag ik 't, wanneer U 't goedkeurt, geplaatst in de Beweging.[142]

De heer v. Dishoeck heeft zich principieel bereid verklaard, van mij een bloemlezing van Heiman Dullaert uittegeven, ik wenschte deze dan te combineeren met een bloemlezing van Revius.[143] Ik wilde U nu een paar vragen stellen.

Zoudt U mij willen vergunnen, de bloemlezing aan U op te dragen ? Niemand anders dan U zou op iets dergelijks aanspraak kunnen maken, de reden weet U zelf.

Voorts: wat zoudt U mij raden: Dullaert en Revius tezamen of afzonderlijk te nemen ? v.Dishoeck had veel zin het mooi uittegeven, het bij Enschedé[144] te laten drukken, etc. Voelt U niet iets voor het plan ? Het is toch een feit, dat geen van de dichters heden ten dage de bekendheid hebben [*sic*], die zij verdienen.

142 Welk gedicht dit geweest is, viel niet te achterhalen. Ondanks de toezegging van de redacteur [zie nr. 46] verscheen het niet in De Beweging.

143 Heiman Dullaert (1636-1684), schilder en dichter. Hij schreef een wat lichter vloeiende poëzie dan zijn grote voorbeeld Vondel. Zijn vroomheid was doortrokken van een weemoedige stemming die misschien verband hield met een door pijnen geteisterd gestel.
Jacobus Revius (1586-1658), dominee en dichter, was een geharnaste Calvinist. Zijn poëzie was steviger dan die van Dullaert. Maar evenals de gedichten van deze waren die van R. een voorbeeld van oprechte vroomheid. Van Eyck voelde zich tot de poëzie van beide dichters aangetrokken door die oprechtheid, welke zich naar zijn mening vooral manifesteerde in het versritme.

144 Johannes Enschedé was een sinds 1774 gevestigde firma van fraai drukwerk in Haarlem. Zij is bekend geworden als uitgever van de Opregte Haarlemsche Courant en als drukker van Nederlandse postzegels. Bekende typografische ontwerpers als J. van Krimpen en S.L. Hartz hielden het door Enschedé geleverde drukwerk op hoog peil. Izaäk Enschedé (1681-1761) stichtte te Haarlem in 1703 een boekdrukkerij, waarbij later een lettergieterij kwam. Deze lettergieterij werd tot bloei gebracht door Johannes Enschedé (1708-1780), de zoon van Izaäk. Deze heeft de naam van de firma beroemd gemaakt.
In 1767 ging de helft van het letterbezit der Elseviers - via, via - over aan Enschedé, de andere helft kwam in handen van de Gebrs. Ploos van Amstel die het tenslotte aan de Enschedés verkochten.

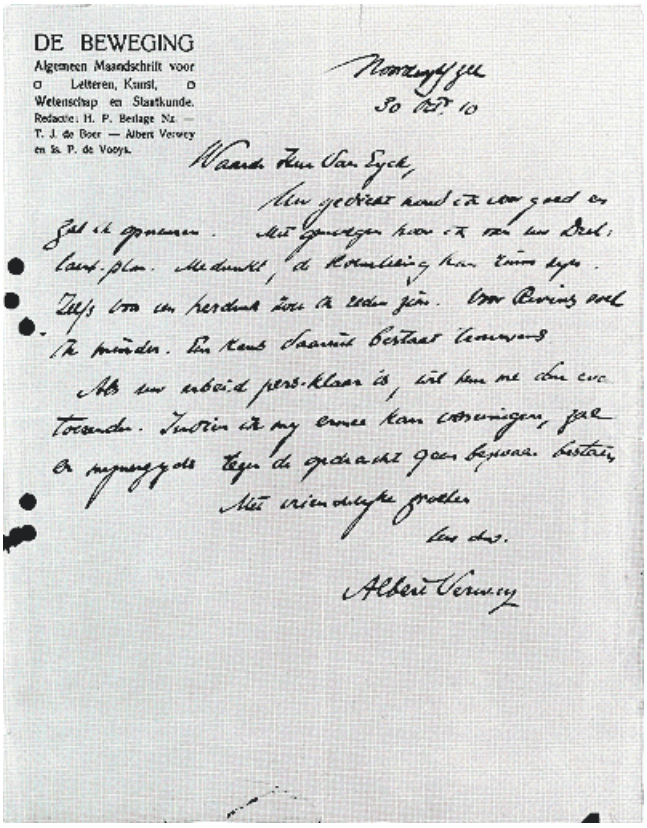

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
Letteren, Kunst,
Wetenschap en Staatkunde.
Redactie: H. P. Berlage Nz. —
T. J. de Boer — Albert Verwey
en S. P. de Vooys.

Noordwijk
30 Oct. 10

Waard. Heer Van Eyck,

Uw gedicht neem ik zeer gaarne
Zal ik opnemen. Met genoegen hoor ik van uw Debuut-plan. Me dunkt, de Kroniek is er toch wel.
Als ons een herdruk zou te veel zijn. Voor Bevrijd zal ik zorgen. En kans daarop bestaat genoeg.
Als uw arbeid persklaar is, zal hem me dan eens toezenden. Indien ik mij ernst kan abonneren, zal en mijnerzijds tegen de opdracht geen bezwaar bestaan.
Met vriendelijke groeten
Uw dw.
Albert Verwey

Brief door Albert Verwey op 30 oktober 1910 gericht aan P.N. van Eyck.

Mocht U zoo vriendelijk willen zijn, mij hierop te antwoorden, U zoudt mij een buitengewoon groot genoegen doen. Inmiddels, bij voorbaat dankend voor Uw moeite, verblijf ik, na bel. groeten,

Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr. 223
's-Gravenhage

46.
Brief.

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, Kunst -
Wetenschap en Statkunde
Redactie:
T.J.de Boer - Albert Verwey
en Is.P. de Vooys

Noordwijk [a]/Zee

30 Oct[r]. 10

Waarde Heer Van Eyck,

Uw gedicht houd ik voor goed en zal ik opnemen.[145] Met genoegen hoor ik van uw Dullaert-plan. Me dunkt, de bloemlezing kan ruim zijn. Zelfs voor een herdruk zou ik reden zien. Voor Revius voel ik minder. Een keus daaruit bestaat trouwens.[146]

Als uw arbeid pers-klaar is, wil hem me dan even toezenden. Indien ik mij ermee kan vereenigen, zal er mijnerzijds tegen de opdracht geen bezwaar bestaan.

Met vriendelijke groeten
Uw dw
Albert Verwey

145 Zie brief 45, noot 142.

146 Verwey werd meer bekoord door Dullaerts bescheiden, maar soms fraai beeldende gedichten dan door Revius' poëzie. Het ‘steile’ van deze predikant-poëet verhinderde zijn waardering tot genegenheid te laten rijpen.
Zowel Revius-Reefsen, zoals Verwey belieft te schrijven - als Dullaert kon de redacteur van De Beweging waarderen, maar Heiman Dullaert heeft zijn genegenheid wegens ‘een diepe en zoete toon, die door zinnen en ziel gaat’, ‘genotvol en smartelijk’ is. Diens oorspronkelijkheid berust volgens Verwey dáárop, dat hij ‘het sonnet tot de gestalte maakte van - een oogenblik buiten zichzelf tredende en dan in zich terugvluchtende ingetogenheid.’ (*Proza* V, Amsterdam 1922; p. 41), Revius vergelijkt hij liever met Huygens, beide ‘krachtige, temperamentvolle persoonlijkheden’, maar wier kunst niet voor alles naar de door Verwey als hoofdzaken gewaardeerde elementen ging: bouw en beweging (a.w.; p. 38).

47.
Briefkaart.

Den Heer
P.N. van Eyck,
Columbusstraat 223,
Den Haag

Waarde Heer van Eyck,

Heeft U lust en tijd, om voor De Beweging naar aanleiding van de Tien Vertellingen verschenen in de Wereldbiblioth. een opstel over E.A. Poe te schrijven, en meteen te toonen hoe zulke vertalingen moeten gemaakt worden.[147] Ik geloof dat er, ook over den invloed die Poe geoefend heeft, tot in Nederland toe, nog vrij wat te zeggen valt, en dat u daar de man voor is.

Gaarne even antwoord.

Albert Verwey
Noordwijk a/Zee
31 Octr 10

48.
Brief.

's-Gravenhage, 1 Nov. 1910

Hooggeachte Heer,

Uw briefkaart verraste mij buitengewoon aangenaam. Het deed mij zooveel genoegen, te bemerken, hoe U een meening over mij hebt, die mij tot zulk een moeilijke taak in staat rekent, en hoe ik thans door U zelf werd uitgenoodigd tot medewerking. Ik heb mij verschillende dingen ernstig afgevraagd. Ik weet niet, òf ik werkelijk berekend ben voor het volvoeren van dien taak. Twee jaar geleden had ik een studie willen schrijven over Baudelaire en ik heb haar uitgesteld, omdat ik, naar eigen oordeel, de bekwaamheid daartoe miste.[148]

Poe was psychisch een niet minder ingewikkeld complex van eigenschappen dan Baudelaire. Zoo denk ik: ben ik er nu wèl toe in staat ? Is het misschien niet beter, nog een paar jaar te wachten ? Daartegenover staat, dat het werk mij buitengewoon aanlokte en gaarne antwoord ik daarom: 'ik zal het probeeren, U kunt dan zelf het resultaat beoordeelen' (hoewel ik dan weer huiverig ben, want ik zou niet gaarne Uw gunstige opinie verliezen.)

En doen zich nu verscheidene dingen voor. 1°. Kunt U mij een niet te korten tijd gunnen ? Ik laat liever geen letter van Poe ongelezen en onherlezen. Voorts heb ik voor rechtenstudie en andere literaire studies, die ik op mij genomen heb ter regelmatige

147 Edgar Allen Poe, *Een tiental verhalen*, vertaald door J.F. Ankersmit. Inleiding van Henri van Booven, Amsterdam 1910. Uitgave van de Wereld Bibliotheek; Nr. 136.

148 De studie over Charles Baudelaire zou pas vorm krijgen, toen de Van Eycks reeds dachten over een terugkeer naar Nederland in de maanden augustus tot oktober 1915. In Siena voltrok zich die vormgeving tussen 11 augustus en 20 oktober van dat jaar. Zie: Maatstaf, jrg. 5 (1957-1958), nr. 3-4; pp. 150-188; *V.W.*, 3; pp. 606-699.

levering, veel tijd noodig. Is dit een bezwaar? Mij dunkt, voor 't eerste halfjaar van 1910 kan ik 't toch wel beloven.[149] Misschien kunt U zich daarmee vereenigen.

2°. is er tot mijn spijt een geldelijke kwestie. Wij zitten gelukkig wel niet meer voor geldelijke *armoede*, maar toch zijn mijn honoraria nog hoog noodige bijdragen. Daarom wilde ik U vragen: Is er mogelijkheid, dat mij een zeker honorarium wordt uitgekeerd in 1911? Allereerst moet ik natuurlijk de 'Verginia [*sic*] Edition' de meest complete en philologisch meest betrouwbare uitgave koopen, omdat ik er een tijd lang intiem made moet omgaan.[150] Gaarne verneem ik ook hieromtrent Uw opinie.

Het idee lacht mij anders wel toe. Ik zou bijzonder gaarne een reeks studies over belangwekkende personen schrijven en later vereenigen. Mijn artikel over Samain zou ik grondig onderhanden nemen, of herschrijven. Voor de Gids heb ik een studie over van Lerberghe gereed, die Februari verschijnt.[151]

En dan een serie kortere karakterschetsen. Ik meen dat U, toen ik voor 't eerst bij U was, veel nut zaagt in dergelijke arbeid.

Het verheugt mij, dat U het gezonden gedicht geaccepteerd hebt. Dat ik U slechts één gedicht zond, vond zijn reden hierin, dat ik voor grootere zending eenigermate terugschrok. Ik ken Uw oordeel over mijn werk van dit jaar niet, en ben dan bang voor weigering.

Binnen enkele dagen verschijnt mijn nieuwe bundel, die ik U hoop te zenden, en zoo ik in de Beweging van Uw eigen hand een beoordeeling mocht lezen, zou mij dat veel genoegen doen.[152]

149 Misschien bedoelde Van Eyck hier 1911, hoewel ook die tijdsaanduiding rijkelijk vroeg lijkt, als men leest wat hij ter voorbereiding wilde bestuderen. M.i. zou 1912 daarom beter passen.

150 Edgar Allan Poe (Boston 19.I.1809-Baltimore 7.X.1849) had een verdrietige jeugd. De vader verliet het gezin kort na de geboorte van zijn zoon. De moeder stierf in het kraambed. Materieel ging 't beter toen hij de stiefzoon werd van een gefortuneerde zakenman. Met zijn stiefouders woonde hij in Engeland van 1815-1820. Hij studeerde letteren aan de universiteit van Virginia, maar moest daarmee ophouden wegens speelschulden. Een opleiding aan de militaire academie in West Point werd evenmin een succes: wegens plichtsverzuim werd hij weggestuurd. Drankzucht teisterde zijn zwervend bestaan, waaraan in 1849 een einde kwam. Hij schreef een groot aantal, vaak scherpe kritieken; daarnaast poëzie en proza dat zich onderscheidt door een romantisch-gekleurde melancholie. Intuïtie en verbeelding voerden hem tot een kosmologie waarin een versplinterend heelal tenslotte weer tot eenheid zou komen. *The Philosophy of Composition* van 1846 kreeg door de vertaling van Charles Baudelaire enige invloed in de tweede helft van de 19de eeuw in Westeuropa. T.S. Eliot beweerde later dat een niet geheel correcte vertaling daartoe meegewerkt had. James A. Harrison, hoogleraar aan de Universiteit van Virginia bezorgde een complete uitgave van Poe's werk in 17 delen (1902). Op deze Virgina-Edition had Van Eyck het oog. Zij stond in zijn bibliotheek: '17 parts in 11 vols.', maar bleef voor 't grootste deel onopengesneden. Het artikel is bij mijn weten nooit geschreven.

151 *Charles van Lerberghe* verscheen in De Gids van juni 1911; *V.W.* 3, pp. 157-185.

152 De nieuwe bundel was: *Getijden*, uitgegeven door C.A.J. van Dishoeck in Bussum, 1910. Verwey besprak deze in De Beweging VII [1911]; 1; pp. 94-107 onder de titel 'Drieërlei levenshouding', nl. die van Gutteling en Uyldert, van Van Eyck en van Van Schendel. Op de pp. 96-99 staat een beschouwing over *Getijden*. Ook in *Proza* VIII (Amsterdam 1923); pp. 88-105; spec. pp. 91-94.

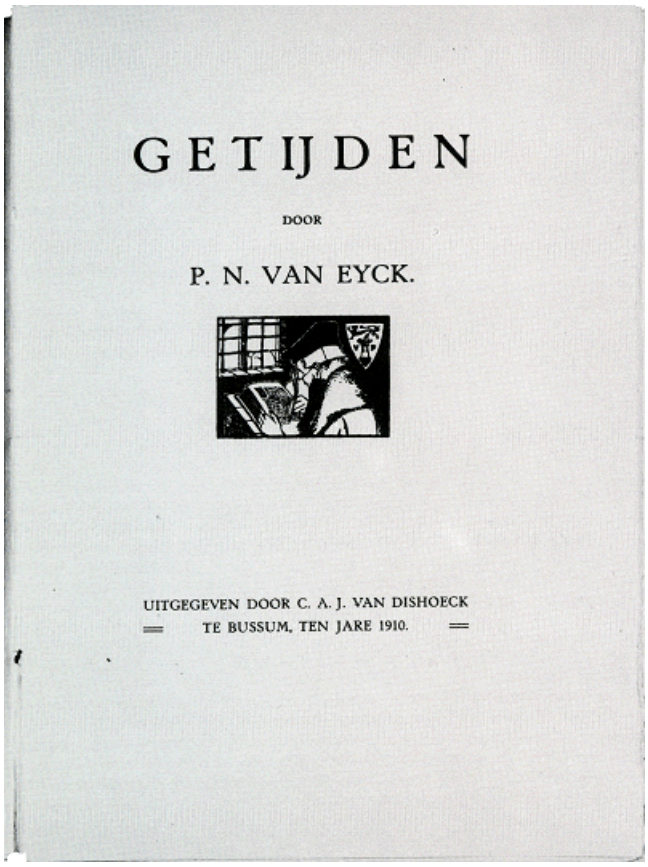
GETIJDEN

DOOR

P. N. VAN EYCK.

UITGEGEVEN DOOR C. A. J. VAN DISHOECK
TE BUSSUM, TEN JARE 1910.

Titelblad van de bundel Getijden.

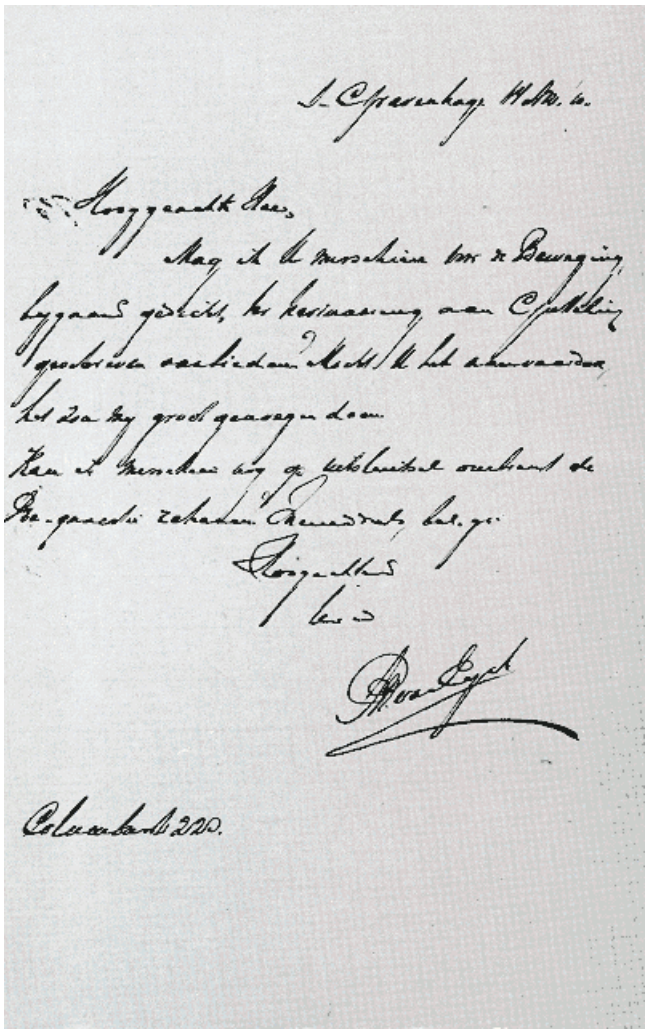

Brief door P.N. van Eyck op 14 november 1910 gericht aan Albert Verwey.

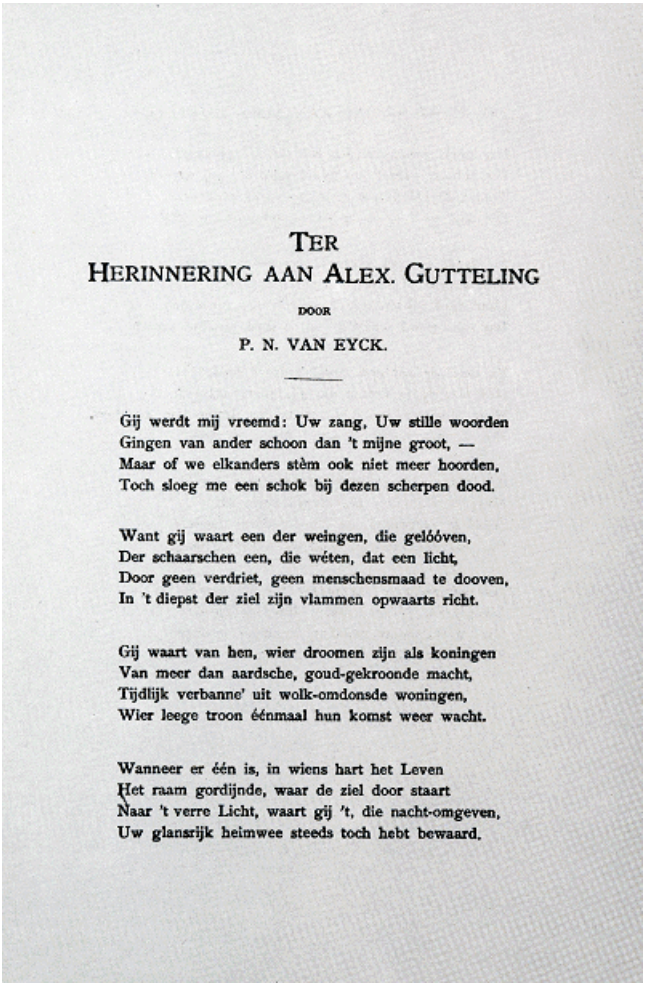

TER
HERINNERING AAN ALEX. GUTTELING

DOOR

P. N. VAN EYCK.

Gij werdt mij vreemd: Uw zang, Uw stille woorden
Gingen van ander schoon dan 't mijne groot, —
Maar of we elkanders stèm ook niet meer hoorden,
Toch sloeg me een schok bij dezen scherpen dood.

Want gij waart een der weingen, die gelóóven,
Der schaarschen een, die wéten, dat een licht,
Door geen verdriet, geen menschensmaad te dooven,
In 't diepst der ziel zijn vlammen opwaarts richt.

Gij waart van hen, wier droomen zijn als koningen
Van meer dan aardsche, goud-gekroonde macht,
Tijdlijk verbanne' uit wolk-omdonsde woningen,
Wier leege troon éénmaal hun komst weer wacht.

Wanneer er één is, in wiens hart het Leven
Het raam gordijnde, waar de ziel door staart
Naar 't verre Licht, waart gij 't, die nacht-omgeven,
Uw glansrijk heimwee steeds toch hebt bewaard.

'Ter herinnering aan Alex. Gutteling', door P.N. van Eyck, in De Beweging, december 1910, p. 233 en 234.

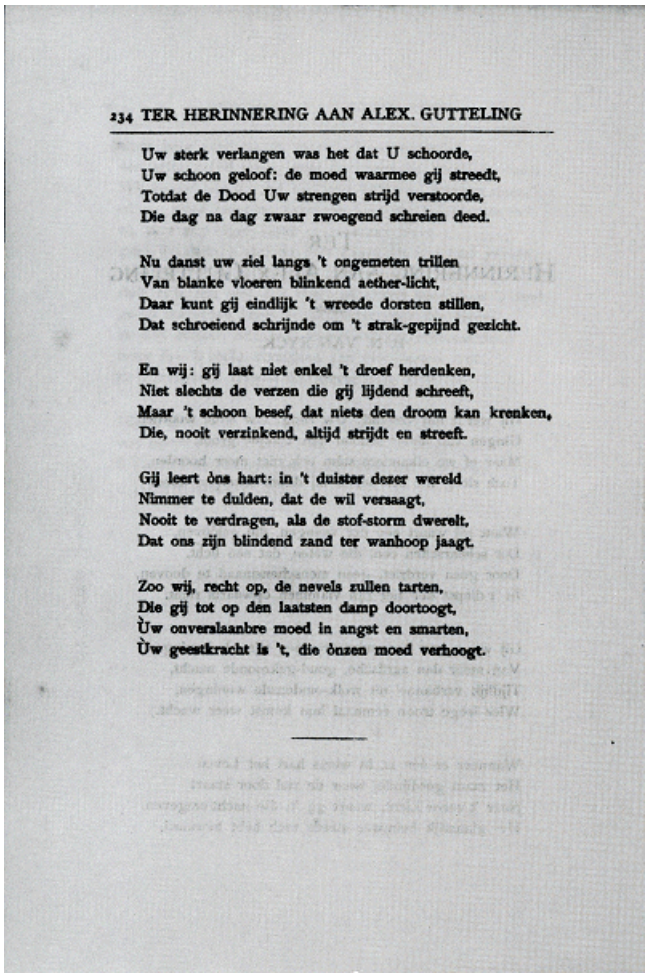

234 TER HERINNERING AAN ALEX. GUTTELING

Uw sterk verlangen was het dat U schoorde,
Uw schoon geloof: de moed waarmee gij streedt,
Totdat de Dood Uw strengen strijd verstoorde,
Die dag na dag zwaar zwoegend schreien deed.

Nu danst uw ziel langs 't ongemeten trillen
Van blanke vloeren blinkend aether-licht,
Daar kunt gij eindlijk 't wreede dorsten stillen,
Dat schroeiend schrijnde om 't strak-gepijnd gezicht.

En wij: gij laat niet enkel 't droef herdenken,
Niet slechts de verzen die gij lijdend schreeft,
Maar 't schoon besef, dat niets den droom kan krenken,
Die, nooit verzinkend, altijd strijdt en streeft.

Gij leert ons hart: in 't duister dezer wereld
Nimmer te dulden, dat de wil versaagt,
Nooit te verdragen, als de stof-storm dwerelt,
Dat ons zijn blindend zand ter wanhoop jaagt.

Zoo wij, recht op, de nevels zullen tarten,
Die gij tot op den laatsten damp doortoogt,
Uw onverslaanbre moed in angst en smarten,
Uw geestkracht is 't, die onzen moed verhoogt.

Kunt U reeds iets zeggen over de tijd van plaatsing van mijn vers?[153] Ik hoop dat ik U niet te lang ophield en verblijf inmiddels, na bel.gr.
Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck

Columbusstr. 223

49.
Brief.

's-Gravenhage 14 Nov. '10
Hooggeachte Heer,
Mag ik U misschien voor de Beweging bijgaand gedicht, ter herinnering aan Gutteling geschreven aanbieden?[154] Mocht U het aanvaarden, het zou mij groot genoegen doen.
Kan ik misschien nog op uitsluitsel omtrent de Poe-quaestie rekenen?[155]
Inmiddels bel.gr.
Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr. 223

50.
Brief.

Den Weled.geb. Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee.
Hooggeachte Heer,
Na U eerst mijn dank betuigd te hebben, voor de opname van mijn laatstgezonden gedicht[156], heb ik de eer U hierbij nog een paar gedichten aan te bieden, één grooter,

153 Zie nr. 45; noot 142.
154 Alex Gutteling overleed op 12 november 1910. Van Eyck had een klein halfjaar met hem gecorrespondeerd. Deze briefwisseling was op advies van Verwey door Gutteling zo niet beëindigd dan toch zo geschreven dat Van Eyck wel moest ophouden. In een brief aan A. Roland Holst sprak hij over een gebrouilleerd zijn met Gutteling wegens diens pedanterie. Tegenover Albert Verwey verdedigde hij die breuk als onvermijdelijk. Zie nrs. 38 en 40. Het gedicht werd opgenomen in De Beweging VI [1910], 1; pp. 233-234. Later in *Uitzichten*, Bussum 1912; pp. 20-22. Niet in *V.W.*
155 Zie nr. 48; noot 150.
156 *Ter herinnering aan Alex Gutteling*. Zie nr. 49; noot 154.

getiteld ‘Het Oproer der Dooden’, twee kleinere.[157] Zoo U ze hebben wildet, het zou mij zeer aangenaam zijn. U zult aan den aard dezer gedichten kunnen zien, in elk geval, dat mijn tweede bundel een afgesloten geheel is. In de hoop spoedig Uwe beslissing te mogen vernemen, verblijf ik inmiddels

na bel.gr.

Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstraat 223
[Eind Nov. 1910][158]

51.
Brief.

U.B.A. Verwey, geen sign.
Noordwijk a/Zee
19 Decr 10

Waarde Heer Van Eyck,

Met uw gedicht ter herinnering van Gutteling heeft u menigeen genoegen gedaan die zich met wat u daarin schreef zoo ten volle kon vereenigen.

Het *Oproer der Dooden* las ik met belangstelling. Het is breed en gedragen. Waarschijnlijk ligt het minder aan dit soort kunst als aan uw aard, dat dit dragen, zooals ook in andere verzen -hier en daar wat moeizaam is. U kiest veel en sterk aangezette bijvoegelijke naamwoorden, waar m.i. een soberder dictie beter was.

Ik stel mij voor dat ik dit grootere gedicht apart plaats (misschien in Feb^{i}.) en de kleinere die ik van u heb, daarna.[159]

157 *Het oproer der dooden*. Werd gepubliceerd in De Beweging VII [1911], 1; pp. 190-197. Later in *Uitzichten*, Bussum 1912, pp. 147-160. Niet in *V.W.* Voor de twee ‘kleinere’ zie noot 159.

158 De ‘opname van mijn laatstgezonden gedicht’ kan alleen betrekking hebben op het onder noot 156 genoemde. Dat werd geplaatst in het decembernummer van De Beweging. De later door Van Eyck toegevoegde ‘datering’ lijkt verschoven te moeten worden naar begin december 1910.

159 *Het oproer der dooden* werd inderdaad in het februarinummer van De Beweging VII [1911], 2; pp. 190-197 geplaatst. De kleinere gedichten zouden pas in het oktober-nummer van 1911 gepubliceerd worden: *Vóór de reis*; *Tot Eroos* en *Herborene tot het leven*. De Beweging VII [1911], 4; pp. 41-46. In De Beweging was het eerste gedicht opgedragen aan A. Roland Holst, het tweede aan dezelfde in de vorm van een verkorte mededeling: Peinzend aan een vriend. *Vóór de reis* was ook opgenomen in *Het jaar der dichters*, 1912, een ‘muzenalmanak’ onder redactie van Jan Greshoff, op de pp. 83-85. De bundel *Uitzichten* verenigde de beide gedichten onder de gezamenlijke titel *Twee gezichten aan* ... De naam A. Roland Holst werd daar weggelaten wegens een conflict tussen de jonge dichters [zie: nr. 85; noot 252]. In de *Verzamelde gedichten* I, (Bussum, 's-Gravenhage 1948) van A. Roland Holst vindt men op p. 88 het ‘ruilvers’: ‘Voor P.N. van Eyck’. Het stond oorspronkelijk in Holsts eerst gepubliceerde bundel *Verzen* [1911].

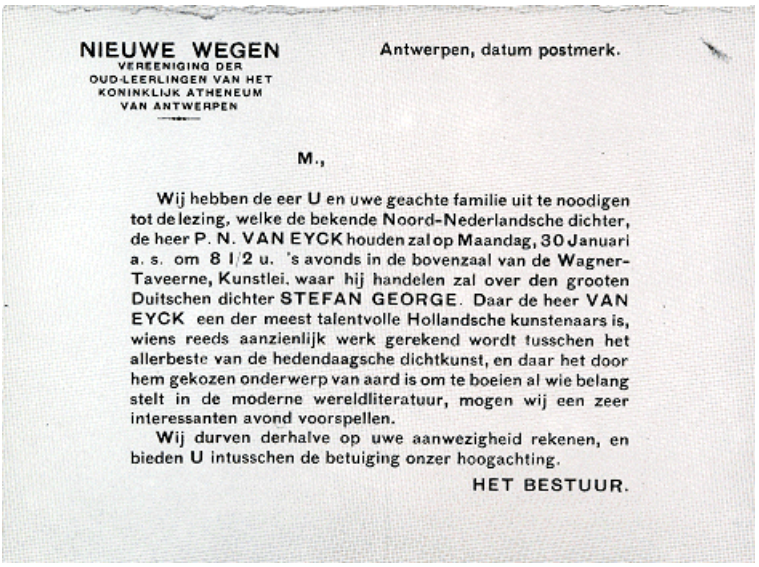

NIEUWE WEGEN
VEREENIGING DER
OUD-LEERLINGEN VAN HET
KONINKLIJK ATHENEUM
VAN ANTWERPEN

Antwerpen, datum postmerk.

M.,

Wij hebben de eer U en uwe geachte familie uit te noodigen tot de lezing, welke de bekende Noord-Nederlandsche dichter, de heer P. N. VAN EYCK houden zal op Maandag, 30 Januari a. s. om 8 1/2 u. 's avonds in de bovenzaal van de Wagner-Taveerne, Kunstlei, waar hij handelen zal over den grooten Duitschen dichter STEFAN GEORGE. Daar de heer VAN EYCK een der meest talentvolle Hollandsche kunstenaars is, wiens reeds aanzienlijk werk gerekend wordt tusschen het allerbeste van de hedendaagsche dichtkunst, en daar het door hem gekozen onderwerp van aard is om te boeien al wie belang stelt in de moderne wereldliteratuur, mogen wij een zeer interessanten avond voorspellen.

Wij durven derhalve op uwe aanwezigheid rekenen, en bieden U intusschen de betuiging onzer hoogachting.

HET BESTUUR.

Uitnodiging voor een door P.N. van Eyck op 30 januari 1911 te houden lezing over Stefan George.

Op uw vraag inzake Poe kan ik weinig antwoorden. Het is namelijk nog niet vast te stellen in hoeverre in het volgend jaar op onzen regel uitzonderingen zullen worden gemaakt.[160]
Met vriendelijke groeten
Uw dw
Albert Verwey

52.
Briefkaart. Poststempel: 20.12.1910

Den Weled. geb.Heer, den Heer *Alb.Verwey*
Noordwijk

[*Ongedateerd*.]
Hooggeachte Heer,
Met groote blijdschap ontving ik Uw schrijven. Ik dank U voor Uw opmerking over mijn dictie, ik hoop haar te benutten.[161] Ik wilde U even iets vragen. Uit Antwerpen kreeg ik de uitnoodiging een lezing te houden over George en Hofmannsthal (naar ik meen twee namen voor ongeveer denzelfden geest in de verbeelding der uitnoodigers.) voor de vereenig. v. oud-leden v.'t Athenaeum.[162] Nu wilde ik mij gaarne op de hoogte stellen van *Friedrich Wolters, Herrschaft und Dienst*, waarvan ik in het Jahrboek [*sic*] der Geist.Bewegung las.[163] Noch ik, noch mijn boekhandelaars kunnen mij echter den uitgever zeggen. Zoudt U mij daarmede misschien kunnen helpen, alsmede met de opgave v.d. prijs? Of is 't een Sonderausgabe geweest? Zoo U zoo vriendelijk wildet zijn, mij hieromtrent in te lichten, dan zou ik U zeer dankbaar zijn. Ik bied U wel mijn verontschuldiging aan voor het tijdverlies, dat ik U op deze wijze bezorg. Na bel.gr. Hoogachtend
Uw dw.
P.N. v.Eyck
Columbusstr. 223.

160 De 'regel' had Verwey al vroeger geformuleerd: Geen honoraria i.v.m. situatie van het tijdschrift. Zie nr. 42.
161 Zie voor die 'dictie' nr. 51.
162 Deze voordracht werd gehouden op maandag 30 januari 1911 's avonds om half negen in de bovenzaal van de Wagner-Taveerne aan de Kunstlei. Blijkens de uitnodiging aan de leden van 'Nieuwe Wegen, Vereeniging der oud-leerlingen van het Koninklijk Athenaeum van Antwerpen' zou Van Eyck 'een der meest talentvolle Hollandsche kunstenaars' dan en daar alleén spreken over Stefan George.
163 *Jahrbuch für die geistige Bewegung* verscheen van 1910-1912. Het werd geredigeerd door Friedrich Gundolf en Friedrich Wolters, en uitgegeven door het 'Verlag der Blätter für die Kunst. Geschäftsstelle Otto von Holten. Berlin C'. Friedrich Wolters' opstel *Herrschaft und Dienst* was al in 1909 door dezelfde uitgever, 'die Einhornpresse', gepubliceerd in 500 exx. Opzet en uitvoering waren toevertrouwd aan Melchior Lechter, een van de leden der George-Kreis. Met de heerser wordt in dit geschrift Stefan George bedoeld, wiens 'rijk' dat van de geest heet. Het was het eerste boek dat genoemde pers uitgaf.

53.
Brief.

Den Weled.geb. Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Hopende, dat U het voor de Beweging zult kunnen gebruiken, zend ik U hierbij een groot gedicht ‘De Sterren’.[164]

Ik moet U nog dankzeggen voor Uw kritiek. Dat ik het al niet eerder deed, vindt zijn reden hierin, dat ik U dit gedicht reeds een maand eerder had willen zenden, maar daarin door omstandigheden verhinderd werd.[165] Het heeft mij werkelijk buitenwoon blijgemaakt, dat Uw oordeel zoo mocht wezen, en wanneer er één ding is, dat ik hoop, dan is het, dat het zoo mocht blijven of nog gunstiger worden.

Met mijn studie over Poe heb ik nog niet kunnen beginnen. Wel maakte ik deze week een aanvang met de algeheele herlezing. Ik hoop nu goed op te schieten, hoewel mijn artikel over Nietzsche mij ook veel werk geeft.[166]

Ik bedenk daar, dat de gedachte van ‘De Sterren’ dezelfde is, als die van het eerste gedicht van Aart v.d. Leeuw in 't Februarinummer, - een heel gewone gedachte overigens.[167] Maar het is toch geoorloofd op zulk een gedachte een geheel verhaal te bouwen, dat dan de hoofdzaak wordt?

Ik ben wel nieuwsgierig naar Uw beslissing. Inmiddels, na bel.gr. verblijf ik

Hoogachtend

Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr. 223
's-Gravenhage

8 Febr. 1911

164 Zie hiervoor de nrs. 45 en 46. Op Van Eycks verzoek had de redacteur van De Beweging kritiek geoefend, in 't bijzonder op het ritme.

165 Welke precies die ‘omstandigheden’ waren, viel niet te achterhalen.

166 De studie over E.A. Poe wilde niet uit de pen komen. Die over Nietzsche verscheen in de Nieuwe Gids van XXVI [1911], 2; pp. 109-136 onder de algemene titel: *Buitenlandsche Literatuur* VIII en onder de bijzondere: *Nietzsche en zijn ‘Ecce Homo’*. V.W. 3; pp. 286-318.

167 De Beweging, VII [1911], 1; pp. 198-200.
Aart van der Leeuw, *De Zwemmers*. In *Verzamelde gedichten*, Rotterdam, 's-Gravenhage, Santpoort, z.j. pp. 73-75. Oorspr. in *Liederen en Balladen*, Amsterdam, 1911; p. 100.

Omslag van De Beweging, februari 1911.

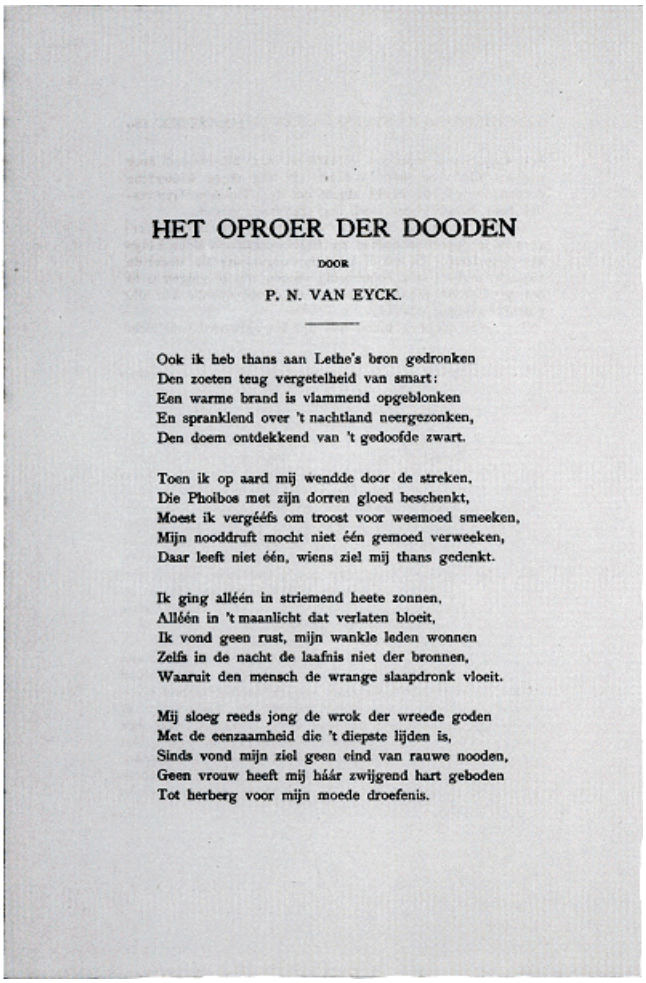

HET OPROER DER DOODEN

DOOR

P. N. VAN EYCK.

Ook ik heb thans aan Lethe's bron gedronken
Den zoeten teug vergetelheid van smart:
Een warme brand is vlammend opgeblonken
En spranklend over 't nachtland neergezonken,
Den doem ontdekkend van 't gedoofde zwart.

Toen ik op aard mij wendde door de streken,
Die Phoibos met zijn dorren gloed beschenkt,
Moest ik vergéefs om troost voor weemoed smeeken,
Mijn nooddruft mocht niet één gemoed verweeken,
Daar leeft niet één, wiens ziel mij thans gedenkt.

Ik ging alléén in striemend heete zonnen,
Alléén in 't maanlicht dat verlaten bloeit,
Ik vond geen rust, mijn wankle leden wonnen
Zelfs in de nacht de laafnis niet der bronnen,
Waaruit den mensch de wrange slaapdronk vloeit.

Mij sloeg reeds jong de wrok der wreede goden
Met de eenzaamheid die 't diepste lijden is,
Sinds vond mijn ziel geen eind van rauwe nooden,
Geen vrouw heeft mij háár zwijgend hart geboden
Tot herberg voor mijn moede droefenis.

Aanhef van 'Het oproer der dooden', door P.N. van Eyck, in De Beweging, februari 1911, p. 190.

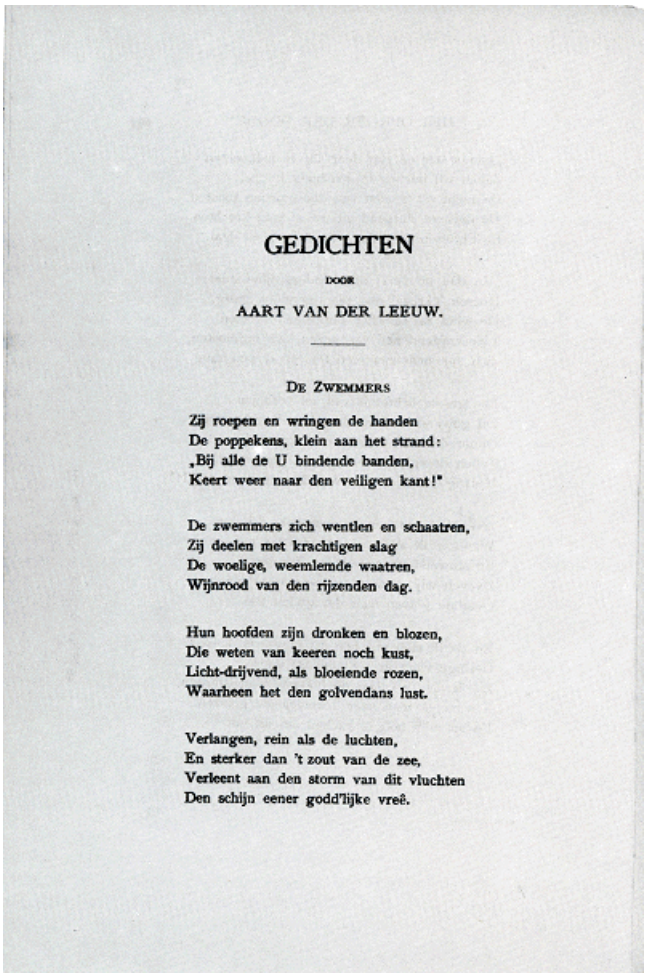

GEDICHTEN

DOOR

AART VAN DER LEEUW.

DE ZWEMMERS

Zij roepen en wringen de handen
De poppekens, klein aan het strand:
„Bij alle de U bindende banden,
Keert weer naar den veiligen kant!"

De zwemmers zich wentlen en schaatren,
Zij deelen met krachtigen slag
De woelige, weemlemde waatren,
Wijnrood van den rijzenden dag.

Hun hoofden zijn dronken en blozen,
Die weten van keeren noch kust,
Licht-drijvend, als bloeiende rozen,
Waarheen het den golvendans lust.

Verlangen, rein als de luchten,
En sterker dan 't zout van de zee,
Verleent aan den storm van dit vluchten
Den schijn eener godd'lijke vreê.

Aanhef van 'De Zwemmers', door Aart van der Leeuw, in De Beweging, februari 1911, p. 198.

54.
Brief.

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, Kunst -
Wetenschap en Staatkunde
Redactie:
T.J. de Boer - Albert Verwey
en Is.P.de Vooys

Noordwijk [a]/Zee
23 Maart 11

Waarde Heer Van Eyck,

Als ik niet meende dat langer wachten u verdroot zou ik ‘De Sterren’ een derde maal lezen en dan eerst het gevoel hebben dat ik tot in alle onderdeelen erover kon oordeelen. Het heeft in zijn klank een subtiele zoetvloeiendheid en in zijn zin een groot aantal fijne spiegelingen. Van strofe tot strofe schiet het in die eigenschappen niet te kort: Ik heb zelfs maar twee of drie plaatsen aangeteekend waar het ritme iets beter kon. De lijn die de heele vertelling bijeenhoudt, is eenvoudig, hoewel langgerekt.

- Ziedaar mijn voorloopige indrukken die voldoende zijn om me, voor De Beweging, op het gedicht - ondanks zijn lengte - te doen prijs stellen.

Laat ik erbij zeggen dat die eigenschappen van klank en zin me wel degelijk de adequate uitdrukking schijnen van wat de ziel van het werk is: verlangen en sterrestralen.

Maar ik moet me in acht nemen dat mijn brief niet meer van een dichterlijke bespreking krijgt dan van een redactioneele mededeeling.

Het ga u wel.

de uwe
Albert Verwey

[*Op 23 maart 1911 deelde Van Eyck aan Verwey mee, dat hij een groot gedicht* De Sterren *had geschreven. Als bundel zou het ongeveer anderhalf maal zo groot zijn als* Beatrijs *van P.C. Boutens dat in 1908 verschenen was. Het wordt 8 februari 1911 eer hij het naar Noordwijk stuurt. Uit brief 54 blijkt, dat de redacteur het wil opnemen in* De Beweging, *wat in juni 1911 gebeurde. (VII.2.pp.250-269)*.

Aan zijn vriend P.C.A. Geyl schreef hij enkele dagen na ontvangst van Verweys brief dat deze ‘uiterst vleiend’ - en - ‘vol éloges’ was. Ook hier vermeldt hij de omvang in een vergelijking met Boutens' gedicht en voegt er dan bij dat het zijne ‘op een dergelijke manier uitgegeven wordt.’

In het najaar van 1911 kwam De Sterren uit bij C.A.J. van Dishoeck in Bussum.]

Albert Verwey, gezeten achter zijn werktafel in Villa Nova te Noordwijk aan Zee, 1910.

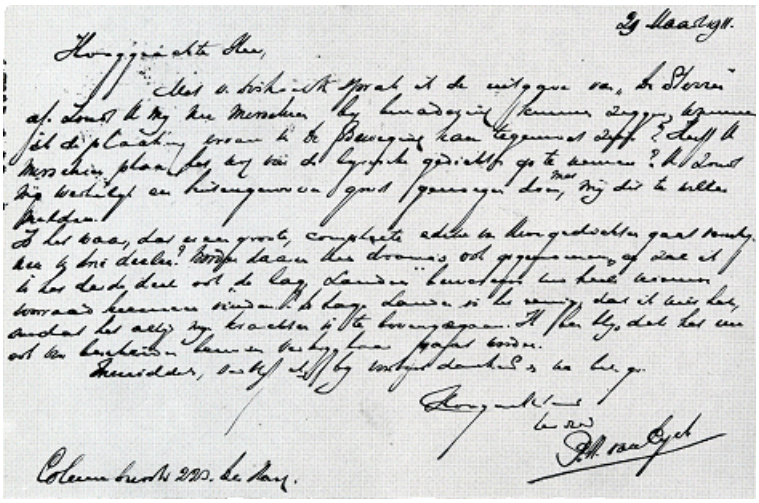

Briefkaart door P.N. van Eyck op 29 maart 1911 gericht aan Albert Verwey.

55.
Briefkaart.

Den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey,*
Noordwijk aan Zee
29 Maart 1911.
Hooggeachte Heer,
Met v.Dishoeck sprak ik de uitgave van 'De Sterren' af. Zoudt U mij nu misschien bij benadering kunnen zeggen, wanneer ik de plaatsing ervan in De Beweging kan tegemoet zien?[168] Heeft U misschien plan, het nog vóór de lyrische gedichten op te nemen?[169] U zoudt mij werkelijk een buitengewoon groot genoegen doen, met mij dit te willen melden.
Is het waar, dat er een groote, complete editie van Uwe gedichten gaat verschijnen in drie deelen?[170] Worden daarin Uw drama's ook opgenomen, en zal ik in het derde deel ook 'de lage Landen' benevens Uw heele nieuwe voorraad kunnen vinden? De lage Landen is het eenige dat ik niet heb, omdat het altijd mijn krachten is te bovengegaan.[171] Ik ben blij, dat het nu ook voor bescheiden beurzen verkrijgbaar gaat worden.
Inmiddels, verblijf ik, bij voorbaat dankend en na bel. gr.
Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck,
Columbusstr. 223, Den Haag

56.
Brief.

Noordwijk [a]/Zee
1 april 11
Waarde Heer Van Eyck,
Het is zooals u zegt: in drie deelen is een uitgaaf van mijn gedichten ter perse, die ook de dramaas, en ook Het Levensfeest bevatten zal. 'De Lage Landen' opent het derde deel dat waarschijnlijk voor het tweede, en nog in dit jaar, verschijnt.[173]

168 Zie nr. 44; noot 141. Vgl. ook noot 140.
169 Dat gebeurde inderdaad: *De Sterren* werd opgenomen in juni 1911, de 'lyrische gedichten' (zie nr. 55) werden geplaatst in oktober van dat jaar (zie nr. 51; noot 159).
170 *Verzamelde gedichten* door Albert Verwey verscheen in de jaren 1911 en 1912 bij W. Versluys, toen nog de uitgever van De Beweging, in Amsterdam in 3 delen. Daarin was alle poëzie tot op dat laatste jaar bijeen gebracht. De inleiding tot het eerste deel - eigenlijk tot de gehele verzameling - is van belang voor het verstaan van Verweys belangrijke inspiratrice: de Idee.
171 *Uit de Lage Landen bij de Zee* was een bibliofiele uitgave die in 1904 te Amsterdam verscheen bij W. Versluys. De dichter had zelf de verzorging op zich genomen.
173 Zie nr. 55; noot 169. Verder: nr. 54, toelichting.

Ik heb geen bezwaar uw ‘Sterren’ te drukken vóór de kleinere gedichten. Aan den anderen kant neem ik aan dat de afzonderlijke uitgaaf niet verschijnt voor het najaar.[172]

Van de foto die ik J.C. Bloem zond, heb ik op 't oogenblik geen tweede beschikbaar. Ik zal evenwel trachten den Münchener Schilder die de plaat bezit te vermurwen, opdat hij nog eenige afdrukken tot mijn beschikking stelt.[174]

Als hij het doet, zal ik er u een doen toekomen.

Gegroet.

Albert Verwey

57.
Briefkaart.

den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee.

12.5.11

Hooggeachte Heer,

Zooeven ontving ik de proef van ‘De Sterren’. Ik wilde u even hartelijk dank zeggen voor het spoedig zetten van het gedicht, dat mij in staat stelt den uitgever de definitieve lezing te geven[175], en bovenal voor Uw vriendelijkheid de hortende plaatsen aan te teekenen. Ik heb de door U voorgestelde lezingen overgenomen.[176] Hebt U nog iets van het portretje gehoord? Er schijnen dit jaar verschillende boeken van Beweging-medewerkers uittekomen.[177] Van mijn boekhandelaar hoorde ik dat Uw derde deel reeds bij de voorjaarsreis werd aangeboden.[178] Ik ben nieuwsgierig naar de uitgave. Heeft U er niet over gedacht ze ook in leer gebonden verkrijgbaar te stellen?

172 De delen 1 en 3 verschenen inderdaad in 1911, het tweede werd in 1912 publiek gemaakt.

174 Op 23 maart 1910 had Van Eyck al om die foto gevraagd: het was het nu welbekende plaatje van Albert Verwey achter zijn schrijftafel. Zie nr. 44, 3e al. Met die ‘Münchener Schilder’ werd de tot de ‘George-Kreis’ behorende Michael Lechter aangewezen. Zie Maurits Uyldert, *Dichterlijke Strijdbaarheid. Uit het leven van Albert Verwey* , Amsterdam 1955; t.o.p. 224.

175 De hier genoemde proef kwam van de drukker van De Beweging. Dat was de firma L. van Nifterik Hz. Op 1 januari 1911 heette zij N.V. Boekdrukkerij v.h. L. van Nifterik Hz. Het bedrijf was in Leiden gevestigd. De uitgever in de volgende afhankelijke zin was C.A.J. van Dishoeck in Bussum. *De Sterren* werd in diens fonds opgenomen. Daarin bevond zich reeds *Getijden* van 1910.

176 Tot nog toe is geen hs. dat door Verwey ‘gecorrigeerd’ zou zijn, aangetroffen.

177 In 1911 publiceerden de volgende medewerkers van De Beweging: Aart van der Leeuw: *Liederen en Balladen* ; P.N. van Eyck: *De getooide doolhof* en *De Sterren* ; Geerten Gossaert: *Experimenten* (de uitgave van de Zilverdistel). Vrij snel in 1912 voegde Van der Leeuw *Kinderland* aan zijn productie toe. Voorts verschenen in dat jaar *De pelgrim met de lier* van J. Jac. Thomson; *Doorgloeide wolken* van Alex Gutteling; *Tochten* van Jan Prins; *Uitzichten* van P.N. van Eyck.

178 Vermoedelijk was die boekhandelaar nog steeds die in wiens winkel Van Eyck en J. Greshoff elkaar voor het eerst ontmoetten: firma Van der Haar en Van Ketel, Prins Hendrikstraat te Den Haag. Greshoff woonde daar dicht bij: Bilderdijkstraat 9. Firmant Van der Haar schreef en publiceerde gedichten onder het pseudoniem Walther van Weide. Zie *Standpunte* VII. 2 (dec. 1952) waarin op de pp. 29-47 Jan Greshoff herinneringen ophaalt onder de titel *Bilderdijkstraat 9*.

Dat komt dan veel goedkooper dan wanneer de kooper ze zelf moet laten binden en een leeren band lijkt mij voor een verzamel-werk van dezen aard heel aanbevelenswaardig. Inmiddels, na bel.gr.

Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstraat 223
Den Haag

58.
Briefkaart. Poststempel: 26-8-11

Den Weled. geb.Heer, *den Heer Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Zou het mogelijk zijn, dat de drie gedichten, die U nog van mij heeft, in 't November nummer kwamen?[179] Voor de Muzenalmanak had ik gaarne 'Voor de Reis' uitgezocht. Intusschen, als 't niet mogelijk is, zou ik mijn keuze anders moeten maken.[180]

Hebt U nog iets gehoord van Uw schilder-photograaf uit München, en nog enkele afdrukken van uw portret ontvangen? Zooals U weet, zoudt [U] mij daarmede zeer verheugen. Graag zou ik U nog wel eens een bezoek willen brengen. 't Is meer dan twee jaar geleden, sinds ik U voor 't laatst sprak. Inmiddels, na bel.groeten

Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstraat 223
Den Haag.

179 De drie gedichten waren: *Vóór de Reis*, dat opgedragen was 'Aan A. Roland Holst', *Tot Eroos* (Peinzend aan een Vriend) en *Herborene tot het leven*. Zij werden opgenomen in het octobernummer van De Beweging VII (1911), 4; (pp. 41-46).

180 'Muzenalmanak' was de ondertitel van *Het jaar der dichters*. De samensteller was Jan Greshoff. De 'almanak' bood na een Calendarium poëzie van jonge dichters als Bloem, De Haan, Gossaert, Van Nijlen e.t.q. Ook Van Eyck droeg gedichten bij, in 1912 o.a. 'Voor de Reis'. Er verschenen 5 jaargangen van 1911 t.e.m. 1915, bij verschillende uitgevers. De fraaiste was de laatste door Jan van Krimpens medewerking. Opvallend is bij de boekaankondigingen van 1915 Van Eycks *Het ronde Perk* , waarvan 'Epiloog' en 'Nachtwaken' in de almanak waren gepubliceerd. Het verblijf van de dichter in Italië (tot 31 december 1915) èn de oorlogsomstandigheden verhinderden deze publikatie. Zij kwam pas tot stand in 1917, toen de Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur te Amsterdam de voor 1915 bestemde bundel vermeerderd met *Lichtende Golven* uitgaf onder de titel *Gedichten* .

59.
Briefkaart. Poststempel 7.9.1911.

Den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee.
Hooggeachte Heer,
Zeer gaarne maak ik van Uwe uitnoodiging, in de volgende week te komen, gebruik. Ik ben heel blij, U nog eens te mogen ontmoeten. Zou het U dan Dinsdag schikken?[181] Ik denk dan omstreeks 11 uur in Noordwijk te komen.[182] Ik kan dan wel ergens een café opzoeken om koffie te drinken, en zou dan tusschen een uur en half twee bij U kunnen verschijnen, wanneer U dat niet te vroeg is. Inmiddels, U dankend voor Uw bereidwilligheid, mij te onvangen, na bel.gr.
Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223 's-Gravenhage.

60.
Briefkaart. Poststempel 11.9.11.

Den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Villa Nova
Noordwijk aan Zee
Hooggeachte Heer,
Zeer gaarne zal ik van Uwe vriendelijke uitnoodiging gebruik maken. Het zal mij buitengewoon aangenaam zijn, bij U te mogen koffiedrinken. Na bel.gr.
Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223
Den Haag.

181 De zevende september 1911, datum van deze brief, viel op zaterdag. De aangevraagde dinsdag was bijgevolg 12 september 1911.

182 Om in Noordwijk te komen moest Van Eyck eerst met de trein naar Leiden reizen. Daar moest hij van het station naar de Blauwpoortsbrug wandelen. Daarvandaan reed een stoomtram naar Katwijk [op 17.X.1911 was de elektrificatie hiervan voltooid en kon het publiek sneller vervoerd worden]. Vervolgens moest hij in Rijnsburg overstappen op de stoomtram naar Noordwijk. Pas op 15 juni 1912 kon men ook op die lijn van een elektrische tram gebruik maken. De gehele reis van Leiden naar Noordwijk vergde zo'n 70 minuten. De 'oude' situatie verheldert het ontstaan van de problemen die in nr. 10 en in nr. 31 vermeld worden.

61.
Brief.

Waarde Van Eyck,

Hierbij de gebroken Verleider.[183] Als ik u was zou ik het vers tot mijn goede gedichten rekenen. Ik vind het gevoeld en duidelijk.

Vriendelijk groetend,
de uwe
A.V.

Nw/Z

13 Sept.r 11

Z.O. [= zie onder]

In mijn Dullaert[184] zijn van vel M5 zes paginaas afgesneden; nochtans heeft pag. 194 onderaan het woord Des waarmee op de volgende blz. 201, de titel begint. Pag. 66 is gepagineerd 66 tot 70. Op blz. 122 volgt een titelblad en dan blz. 127.

Na blz. 160 komt dadelijk 163. Toch heeft 160 onderaan Zege van den titel Zegezang. Het Register vermeldt het gedicht van p. 127 op 125 en het op 131 beginnende niet. De verzen van p. 194 vermeldt het als staande op de (niet bestaande) pag. 200. Er zijn meer slordigheden in 't Register. 't Geheel een puzzle voor bibliofilen.-

183 *De Gebroken Verleider* werd gepubliceerd in Groot Nederland 1912, I, pp. 720-721. Van Eyck had dit gedicht op 6 september 1911 naar zijn vriend P.C.A. Geyl gestuurd, met de mededeling dat Geyl in de sprekende figuur niet de dichter moest zien. Het werd in de bundel *Uitzichten* , Bussum 1912, opgenomen op de pp. 100-101.
Zoals uit de tekst wèl kan blijken, was een mislukte liefdesaffaire de aanleiding tot dit gedicht. Op 20 september 1911 besloot Van Eyck een brief hierover aan Geyl door te vermelden dat hij zich als Don Juan 'kapot' voelde.

184 Dank zij Verwey werd het onverschillige stof van Dullaerts enige bundel poëzie geblazen. In 1898 publiceerde hij een studie over deze dichter in het Tweemaandelijksch Tijdschrift, in 1901 opgenomen in de toen verschenen *Stille Toernooien* op de pp. 175-188. Hij spelde diens voornaam als Heiman, zoals Greshoff in 1923 ook deed bij *Enkele gedichten van H. Dullaert*, een van de *Keurbundels uit het Nederlandsche lierdicht* onder zijn leiding bij Hijman, Stenfert Kroese en Van der Zande in Arnhem verschenen. H.A. Mulder volgde hem daarin, toen hij een bloemlezing samenstelde voor de Libellen-serie (no. 6) van de fa. Bosch en Keuning te Baarn z.j. Dr. P.C.A. van Putte corrigeerde deze naam in zijn proefschrift van 1978 in 'Heimen'. De slordigheden door Verwey vermeld, komen voor in Dullaerts gedichten: *'t Amsterdam, Bij Gerard onder de Linden, Boekverkooper op den hoek van de Nes en Langebrugsteeg, 1719*. De 'tekstverzorger' was D. Hoogstraten die Heiman Dullaert spelde. Op deze uitgave wilde Van Eyck die van De Zilverdistel baseren.
Deze brief moet na 13 september 1911 geschreven zijn, zoals blijkt uit de eerste zin die een reactie is op Verweys waardering voor *De gebroken Verleider* in de brief van die datum. Hij is vóór 18 september 1911 te plaatsen, want dan bedankt de oudere dichter voor de toezending van *Worstelingen*, het grote gedicht dat Van Eyck tegelijk met deze brief verstuurt. Zie de 3e alinea.

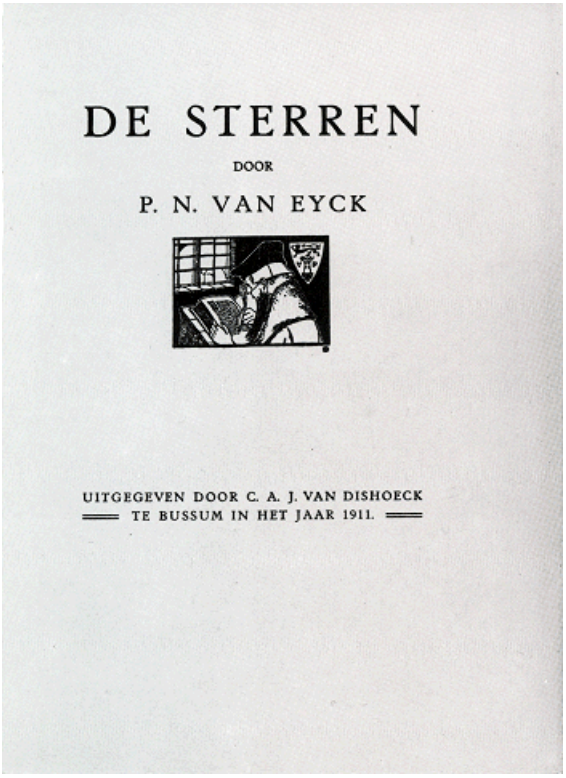

Titelblad van de bundel De Sterren.

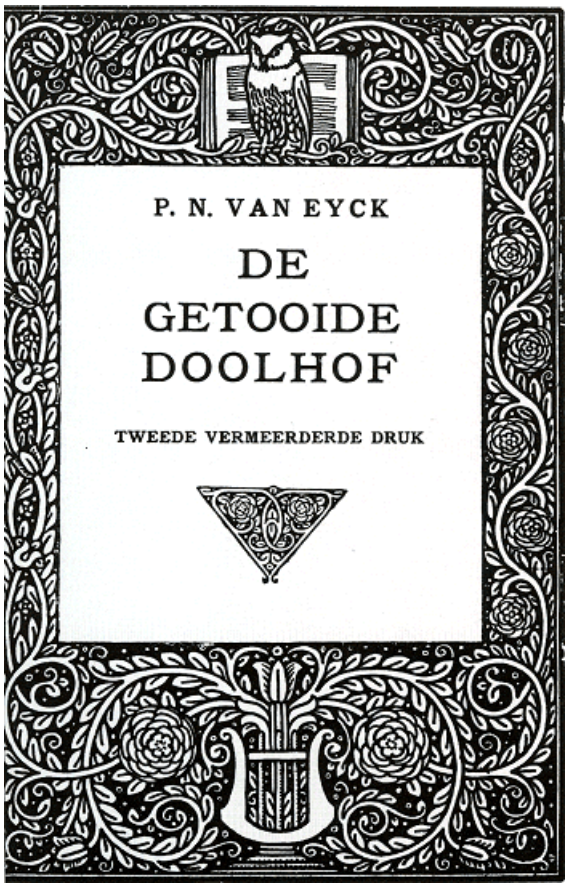

Titelblad van de tweede vermeerderde druk van de bundel De getooide doolhof, *1911*.

62.
Brief. [*met potlood* 1911].

Den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw oordeel over mijn gedicht. Ik zal mij aan Uw uitspraak houden.[185] Ik zal het andere nogmaals Kloos aanbieden, zonder dat 'gehavend' veranderd te hebben.[186] Niet omdat ik er prijs op stel, dat het in de N.G. komt, maar omdat ik Kloos toch gaarne wil zien erkennen, dat hij, wanneer hij erkent dat een gedicht goed is, het toch niet kan weigeren omdat ik naar aanleiding van één woord een principieel verschil van opvatting heb. Eveneens nog mijn dank voor Uw bericht over Dullaert. Wanneer U zich, bij al die vreemdheden, niet met een cijfer vergist heeft, dan ontdek ik nog een verschil tusschen Uw exempl. en de 2, die ik onder mij heb. U zegt: op blz. 122 volgt een titelblad en dan bladz.127. Het Register vermeldt het gedicht van 127 op 125. Dat gedicht begint bij mij inderdaad op pag. 125.[187] Jacq. Bloem vertelde mij van een in Amersfoort wonende afstammeling van Dullaert, die een verzameling handschriften van den dichter schijnt te hebben.[188] Wanneer mijn uitgave tot stand komt, zal ik mij daarvan eerst vergewissen. Misschien brengt dat nog op eenige wijze interessante ontdekkingen.

Hierbij zend ik U in dank Gundolf's boekje terug. Ik lees verbazend graag geschriften in die vlug-rhythmische, vurige stijl. Het trof mij, dat Gundolf met op 2 punten dezelfde woorden van Hölderlins goden spreekt, als ik zelf het over de Régniers Dryaden, Faunen, Centauren, enz. enz. Vindt U dat een bezwaar? Zou ik die woorden niet veranderen?[189]

185 De uitspraak nl. dat 'het vers' tot zijn 'goede' te rekenen valt - 'als ik U was'.

186 Vermoedelijk *Een vrouw* in De Nieuwe Gids van 1911, tweede deel; pp. 485-487, al komt 'gehavend' hierin niet [meer] voor. *Uitzichten* (1912); pp. 94-99.

187 Het in de Kon. Bibliotheek aanwezige exemplaar (344 H.13.1) toont de problemen waarover Verwey schrijft. Overigens lijkt deze uitgave op die welke Van Eyck kende: de door hem aangeduide 'goede' voorlichting van het Register is daarin opgenomen. Wèl staan er volgens datzelfde Register gedichten op p. 200, welk nummer in de bundel niet voorkomt. Behalve de lofdichten op Dullaerts poëzie - in een keurig handschrift - treft men er een 'Uitbreiding over het Hooglied en Psalm XLV' door Tielman van Bracht. Dit alles gevoegd bij de ongeregeldheden waarop Verwey stuitte, was dit illustratief voor de eigenaardige wijze van uitgeven en tekst verzorgen in de achttiende eeuw? En waarom? Was haast in 't geding wegens kapers op de kust? Of was ook D. Hoogstraten toch niet zo op Dullaerts werk gesteld, waardoor hij de uitgave als een bagatel behandelde? Raadselachtig!

188 Wie dat geweest moet zijn, kon ook Dr. P.C.A. van Putte mij niet meedelen. Uit de correspondentie van J.C. Bloem met P.N. van Eyck is daaromtrent niets te halen. In een noot bij haar artikel over Heimen Dullaert in Oud-Holland XXXI (1913) heeft Dr. H.J.A. Ruys ook van in Amersfoort aanwezige documenten gewag gemaakt, zonder enige nadere informatie te (kunnen?) verstrekken.

189 Uit de correspondentie blijkt niet, dat Verwey op de gestelde vragen antwoord heeft gegeven. Misschien is Van Eyck langs een andere, mogelijk indirecte wijze diens mening te weten gekomen. In elk geval komen in de bijdrage over Henri de Régnier naar aanleiding van *Le Miroir des Heures* in De Nieuwe gids XXVI (1911), 2; pp. 527-546 genoemde woorden niet voor. Het artikel is herdrukt in V.W. 3; pp. 319-340.

Tegelijk zend ik U hier een ex. van Worstelingen. Het is in elk geval mooi gedrukt, echt Enschedé-werk, maar ik zou toch graag hebben, dat u het een goed werk vondt; juist omdat het zoo synthetisch voor mij zelf is, omdat het zoo heelemaal vol is van de dingen, die ik in der tijd doorleefd en doordacht heb, zou mij dat een buitengewoon genoegen doen. Het laatste gedicht 'Terugblik' achterin is nieuw.[190] Kunt U overigens gelooven dat mijn nieuwe Doolhof 2½ × zoo groot is als de eerste?

Ik heb mijn bezoek aan U nog telkens in mijn gedachten. Uw portret heeft een eereplaats bij Stefan George. Ik ben U v.a. zeer dankbaar voor het inzicht dat U mij zoo duidelijk gaf in de overgangsperiode tusschen Uw eerste en tweede dichtertijdperk en in de beteekenis van het tweede zelf. Wilt U zoo vriendelijk zijn Mevrouw mijn beleefde groeten overtebrengen?

Inmiddels, verblijf ik, na bel.gr.
Met de meeste Hoogachting
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223
Den Haag.

63.
Brief.

Noordwijk a/Zee
18 Septr 11

Waarde Heer van Eyck,

Dank voor uw fraaie boek.[191] Ik begrijp nu waarom het gedicht - dat zulk een voortreffelijken titel draagt - voor u zoo belangrijk is. Gelezen als een lyrische dialoog (die het moeilijk valt, b.v. veel moeielijker dan bij Hofmannsthal, in verband met mise-en-scène etc. als ruimte en beweging op te vatten)[192], geeft het werkelijk de

190 *Terugblik* werd gepubliceerd in De Tijdspiegel van maart 1911, pp. 272-273. Het gedicht werd opgenomen in *Uitzichten*, Bussum 1912; pp. 17-19; *V.W.*, 1; pp. 119-120. Ook werd het opgenomen in de bibliofiele uitgave van *Worstelingen*; zie noot 191.

191 *Worstelingen*.
Eerste uitgave van De Zilverdistel, een door Jan Greshoff en J.C. Bloem gestichte bibliofiele uitgeverij. Weldra voegde P.N. van Eyck zich bij hen en zo kwam deze eerste publikatie tot stand. Zij was gedrukt door de fa. Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem met een 18de- eeuwse letter: Joan Michael Fleischman had deze gesneden. Het papier was Oudhollands vergé van Van Gelder en Zonen.
Als 'boekverzorgers' staan er de namen van de drie reeds genoemde dichters. Die van P.N. van Eyck is echter doorgestreept en er boven staat: Joh. Enschedé en Zonen. Dit althans in ex. no. 22 dat zich in Museum Meermanno Westreenianum bevindt. Er waren 40 exemplaren gedrukt en door P.N. van Eyck getekend. *Worstelingen* staat op de pp. 12 t.e.m. 45. Een tweede gedicht onder de titel *Terugblik* vult de pp. 49 t.e.m. 51.
Het 'tweegesprek' is ook opgenomen in *De Getooide Doolhof* van 1911, pp. 125-144. De toespeling die Verwey in deze brief maakt - slot van de 3e alinea - wijst naar de toelichting, die aan het gedicht vooraf gaat. Over de functie van de muziek en die van het donker dat mede de sfeer bepaalt: *Dagend dichterschap*, p. 176 vlg.

192 Dichter bij huis waren dialogen van Karel van de Woestijne te lezen, waardoor P.N. van Eyck ook beïnvloed kan zijn!

worstelingen van uw gemoed en gedachten weer, en wat mij het meest erin aangrijpt - en laat ik, met dit te zeggen, tegen mijn gewoonte uit mijn estetisch kritische houding treden - dat is de hartstocht, d.w.z. de *ernst* van uw innerlijk wezen die zich m.i., in vroegere dergelijke gedichten van u, nooit zoo groot en zoo overtuigend heeft uitgesproken. Dit is het element dat, ook achter uw Getijden aanwezig, meer dan eenig ander vertrouwen wekt.

De terugblik aan het eind geeft een gelukkige en verzoenende afsluiting.

Waarom te bang te zijn voor overeenstemming met anderen? We zijn niet enkel onszelf, maar organen van een heel leven dat meerdere monden heeft. Laat het zich hier of daar op overeenkomstige wijs uitspreken - het is een teeken dat er in ons allen een verwantschap is, zooals, naar uw gevoel, de muziek aan de voorwerpen in een kamer geeft.

Het gedicht bij Dullaert begint inderdaad op pag. 125, *maar* - die bladzij is abusievelijk genummerd 127, zoodat dit nummer tweemaal voorkomt. Ik had dat niet opgemerkt.[193]

Ook als uw plan niet doorgaat, moet, dunkt mij, naar de papieren van dien Amersfoortschen heer geïnformeerd worden.[194] Ik stel daar zeer veel belang in en hoop dat u mij op de hoogte houdt.

Groetend de uwe
Albert Verwey

64.
Briefkaart. Poststempel: 20.9.11.

Den Weledgeb.Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Dank U hartelijk zoowel voor Uw brief, die mij, vooral op de plaats, waar U Uw aesthetisch-kritische houding verliet, zoo bijzonder aangenaam en versterkend was, als voor deze briefkaart.[195] Ik voelde oogenblikkelijk wat U bedoelde. Ik heb mij in 't vers nog eens ingeleefd en getracht te veranderen. Het was lastig, want stoplappen moeten uitgesloten blijven. Ik dacht nu dit:

Denk dan, vriend, hoe éénmaal mijne handen ....

een zeer eenvoudige verandering, waardoor de regel niets kwijt raakt. Het meervoud-uitdrukkende e-tje behoeft toch géén stoplap te zijn. En vervolgens:

Denk dan, hoe 'k in 't lange, ontroerde wachten
onzer stilte ...[196]

193 Voor Dullaert: zie nr. 61; noot 184.
194 Vgl. nr. 62; noot 188.
195 De brief was de vorige nr. 64. Een briefkaart van de 19de is niet gevonden.
196 De beide voorgestelde wijzigingen werden overgenomen door de redacteur van De Beweging.

waarin een verder en waar detail van den toestand geteekend wordt. Dat ‘onzer’ onderstreep ik alleen, omdat ik beleefd zou willen verzoeken of U tegelijk het nu aanwezige Uwer daarin wilt veranderen. Hopend, dat de aangeboden veranderingen zóó zijn, dat het U niet berouwt mij geschreven te hebben, dank ik U zeer voor de extra moeite en verblijf ik, met beleefde groeten aan U en mevrouw, Hoogachtend

Uw dw.
P.N. van Eyck

65.
Brief.

's-Gravenhage, Oct. '11.

Hooggeachte Heer,

Hierbij heb ik de eer, U een tweetal gedichten ter opname aan te bieden.[197] Zij zijn beide, het tweede in 't bijzonder, nog al ‘hevig’ van sentiment en visie. Het is eigenlijk daarom juist, dat ik hoop, dat zij U zullen bevallen. Met verwachting zie ik Uw beslissing tegen.

Ik kan U niet zeggen, hoeveel genoegen mij Uw twee stukken in 't October--nummer vooral de laatste pagina's gedaan hebben.[198] Uw bezadigde, maar uiterst besliste afwijzing van Boutens' geöutreerde individualisme vond ik, niet alleen als protest, maar ook om haar positieve stellingen een genot om te lezen. Ik wilde U dit

197 Deze waren: *Verzoeking* en *De Val*, overigens in omgekeerde volgorde geplaatst onder de nrs. V en I. Zie nr. 66. In de bundel *Uitzichten* stonden ze in deze volgorde als eerste en laatste gedicht van *De kluizenaar in de woestijn*, resp. op de pp. 111-113 en 123-128. De Beweging gaf eerst *De Val* en daarna *De verzoeking*; De Beweging VIII (1912), 2; resp. pp. 255-258 en 258-260.

198 De ‘twee stukken’ waren kritische beschouwingen die Verwey in De Beweging placht te publiceren onder de algemene titel *Boeken, Menschen en Stroomingen* . In het oktobernummer van 1912 waren dat een bespreking van prof. G. Heymans' studie *Psychologie der vrouwen* op de pp. 79-90; en een beschouwing over *De Profundis* van Oscar Wilde in de vertaling van P.C. Boutens op de pp. 91-102.
Verwey vindt die vertaling ‘voortreffelijk’, maar oppert een drietal bedenkingen. Boutens heeft z.i. verzuimd het karakter van de oorspronkelijke brief in 't oog te houden. In de laatste maanden van zijn verblijf in het tuchthuis had Wilde een brief aan Alfred Douglas geschreven. Hij stuurde die brief naar zijn vriend Robert Ross. Deze publiceerde, na weglating van wat strikt voor Douglas bestemd was, het grotere gedeelte onder de titel *De Profundis* in 1905. De eenheid die Boutens miste, vond Verwey in een bij een brief passende minder strakke vorm als ‘een zekere eenheid van gedachte’.
Als de vertaler in zijn inleiding de auteur kwalificeert als een ‘geestelijk hulpbehoevende’ kan Verwey daarmee niet akkoord gaan.
De laatste bedenking is van principiële aard; de Tachtigers prezen destijds het individualisme, maar dertig jaar later krijgt het deelgenoot zijn van de mensheid volgens Verwey meer nadruk. Een zo absoluut gesteld individualisme als Boutens proclameert, klinkt bijna als een leuze, die de Beweger niet wenst te volgen. Even verderop sluit Van Eyck zich bij Verwey aan als hij het over ‘Boutens' geöutreerd individualisme’ heeft. Geöutreerd, want - zoals Verwey óók zei - elk individu behoudt natuurlijk zijn eigen recht en vervult een eigen functie in 't geheel.

bepaald nog even zeggen, want het deed mij goed, dat die voorrede niet geheel onweerlegd zou blijven, nu zij in zooveel exemplaren verspreid wordt.

Inmiddels, na bel. gr., ook aan Mevrouw,

Hoogachtend,

Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223

66.
Brief.

Noordwijk / Zee
26 Oct.r 11

Waarde Heer van Eyck,

Uw gedicht is, dunkt me, qua vinding, kracht en voorstelling, gelijkelijk geslaagd. Ik bedoel het tweede, De Heilige Antonius (waarom er, ook in den titel, het mythisch karakter niet aan toegestaan?)[199] Het eerste is goed, maar verstaan als inleiding (dat doet men onvermijdelijk) werkt het averechts. Men betrekt namelijk de eerste woorden van het volgende erop.

Ik geloof niet dat de voorstelling een bezwaar tegen de plaatsing hoeft te zijn; maar ik wil daaromtrent niet beslissen buiten overleg met de redactie, over de plaatsing schrijf ik dus later.

Hierbij een uitknipsel, waar u, om het onderstreepte woord, misschien belang in stelt.[200]

Vriendelijk groetend,
de uwe
Albert Verwey

67.
Brief.

[*potlood* 1911][201]

Aan den Weled.geb.Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Met heel veel genoegen las ik Uw oordeel over mijn gedichten. Wat die opeenvolging en het ontbreken van de mythische titel betreft: deze gedichten benevens een paar andere[n] zouden deel hebben uitgemaakt van een grooteren cyclus, waarin de cardinale strijd tusschen zinnelijkheid en geestelijkheid uitgewerkt zou

199 Zie nr. 65; noot 197.
200 Van welk 'uitknipsel' hier gesproken wordt, viel niet te achterhalen.
201 De datering ontbreekt. De brief is echter een reactie op nr. 66 en zal op grond van die datum - 26.X.1911 - in de laatste dage van oktober 1911 geschreven zijn.

worden in verzen door den Kluizenaar gesproken.[202] Gedichten, die dus de opwellingen van verschillende dagen zouden bevatten. Zulke nu zijn de gezondene[n]. Het tweede reeds een van de eerste. Ten slotte gaf ik voorloopig het plan op, omdat meerdere gedichten slechts nuances zouden kunnen en moeten bevatten van altijd denzelfden, naar hetzelfde toedrijvenden, alleen in andere beelden vertoonden strijd. En dat leek mij aesthetisch niet te verdedigen, vooral niet, omdat een der hevigste uitingen één der eerste moest zijn en dit de volgende schade zou doen ..-

Zou het gevonden kunnen worden, door het eerste als tweede te laten drukken? Onder verschillende titels misschien? Ik heb natuurlijk aan de figuur v.Antonius gedacht. Zoo er één bezwaar is tegen dien titel, zou het alleen dit zijn: dat de legendarische Antonius niet bezweek, zooals deze Kluizenaar. Mij is dit allerminst een beletsel, om dat gedicht zijn naam te geven. Ik laat dit dus aan U over, - misschien vindt U 't wel een bezwaar. Maar deze titel aangenomen, kan de ander wellicht De Kluizenaar heeten? Ik hoop, dat de verdere Redactie niet tegen de plaatsing zal zijn.

Voorts dank ik U hartelijk voor Uw uitknipsel, waarvan ik gebruik hoop te maken. Dezer dagen ontvangt U 'De sterren'. Op mijn verzoek zendt v. Dishoeck U een gebonden ex., dat veel mooier is dan het ongebonden.

Ik ben, niettegenstaande ik Uw brief reeds als kritiek heb, zeer benieuwd naar Uw oordeel in de Beweging.[203]

Gerretson vertelde mij, dat hij zoo graag een kritiek van U in de Beweging zou gehad hebben, maar dat hij die mogelijkheid op 't laatste oogenblik zelf had afgesneden, door op het pakje van zijn bundel 'niet voor 't tijdschrift' of zoo te plaatsen. Hij was n.l.plotseling bang, dat in zijn zenden van het boekje anders niet zuiver en alleen het bewijs van hoogachting zou liggen, maar ook nog de niet onbaatzuchtige aandrang, om er over te schrijven.[204]

Ik heb meermalen die eene regel van Gutteling in mijn hoofd gehad, met het gevolg dat ik voor mij zelf de beteekenis voor steeds en altijd, niet meer zien kan, er geen beteekenis meer in hoor en de innerlijke overtuiging kreeg, dat Uw opvatting de juiste

202 Dat was dan *De Kluizenaar in de Woestijn* waarvan in de vorige brief door een noot (197) gewag gemaakt werd. Het eerste en vijfde verscheen in Verweys tijdschrift. Het tweede en derde onder de gemeenschappelijke titel: *Uit de Woestijn*, werden opgenomen in Groot Nederland van 1912, I; pp. 723-726; het vierde stond in Onze Eeuw 1912, I; pp. 458-459. Het heeft daar een andere titel dan in *Uitzichten*, nl. *Uit de Woestijn*.

203 Verweys oordeel is te vinden in De Beweging VIII (1912), 1; pp. 100-106. Het verschijnen van *De Sterren* en *De Getooide Doolhof* van 1911 is voor hem aanleiding om een wat bredere beschouwing te schrijven, omdat z.i. 'een oordeel over zijn [P.N. van Eycks] ontwikkeling mogelijk is'. Hetzelfde artikel in *Proza* IV, Amsterdam 1921; pp. 54-62. De criticus waardeert met name *Worstelingen*, 'deze hartstochtelijk uitgesproken onvoldaanheid' en *De Sterren*, 'als muziek en symbool - van Van Eycks wezen en zijn kunst de volledigste uitdrukking.'

204 In hetzelfde nummer van De Beweging en in dezelfde rubriek schreef Verwey een beschouwing over Geerten Gossaerts *Experimenten* (pp. 93-99); in *Proza* IV op de pp. 46-53. Het betrof de Zilverdisteluitgave die Van Eyck verzorgd had, al worden bij deze derde publikatie van die uitgeverij nog de namen van Greshoff en Bloem vermeld.

F.C. Gerretson, zojuist eerste luitenant geworden.

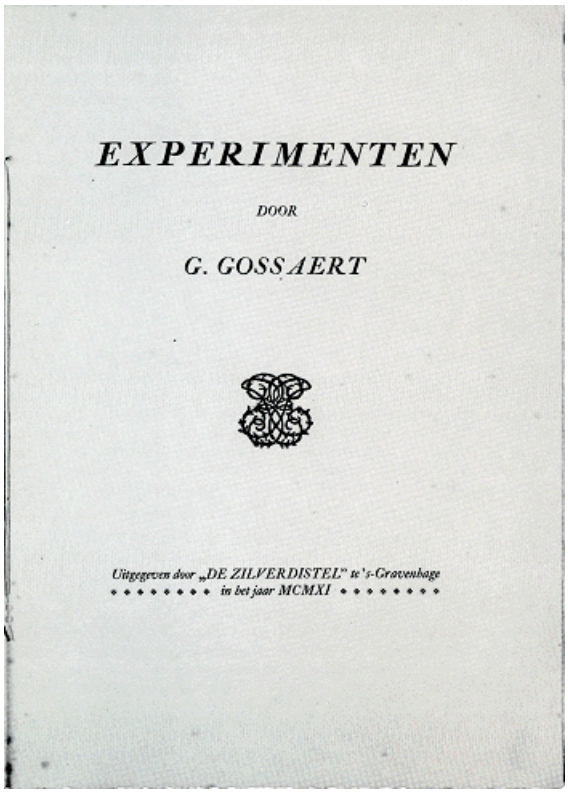
EXPERIMENTEN

DOOR

G. GOSSAERT

Uitgegeven door „DE ZILVERDISTEL" te 's-Gravenhage
in het jaar MCMXI

Titelblad van de bundel Experimenten, *door G. Gossaert, 1911*.

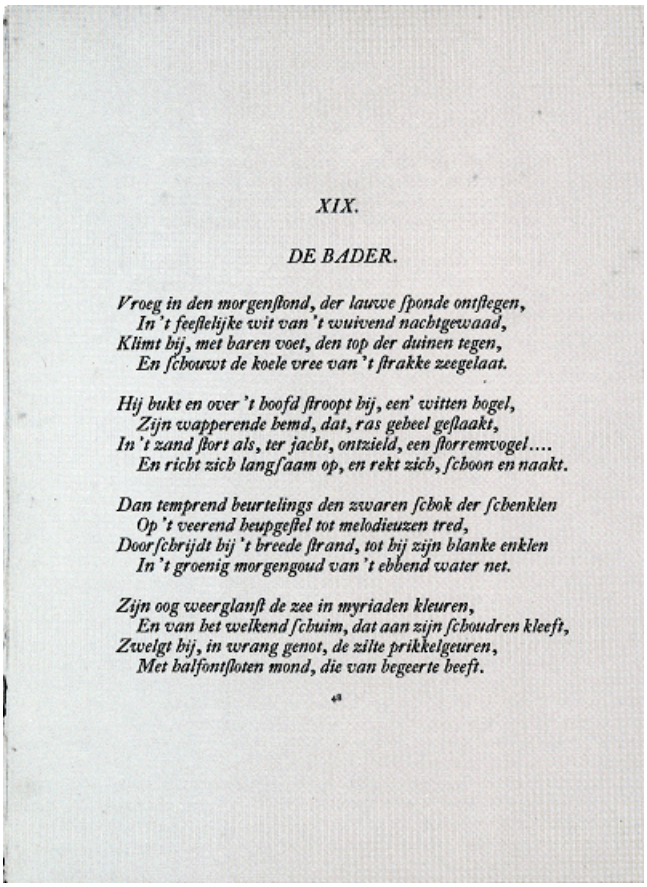

XIX.

DE BADER.

Vroeg in den morgenſtond, der lauwe ſponde ontſtegen,
In 't feeſtelijke wit van 't wuivend nachtgewaad,
Klimt hij, met baren voet, den top der duinen tegen,
En ſchouwt de koele vree van 't ſtrakke zeegelaat.

Hij bukt en over 't hoofd ſtroopt hij, een' witten hogel,
Zijn wapperende hemd, dat, ras geheel geſtaakt,
In 't zand ſtort als, ter jacht, ontzield, een ſtormvogel....
En richt zich langſaam op, en rekt zich, ſchoon en naakt.

Dan temprend beurtelings den zwaren ſchok der ſchenklen
Op 't veerend heupgeſtel tot melodieuzen tred,
Doorſchrijdt hij 't breede ſtrand, tot hij zijn blanke enklen
In 't groenig morgengoud van 't ebbend water net.

Zijn oog weerglanſt de zee in myriaden kleuren,
En van het welkend ſchuim, dat aan zijn ſchoudren kleeft,
Zwelgt hij, in wrang genot, de zilte prikkelgeuren,
Met halfontſloten mond, die van begeerte beeft.

Gossaert, zoals afgedrukt in de Zilverdisteluitgave van Experimenten, *p. 48 en 49*.

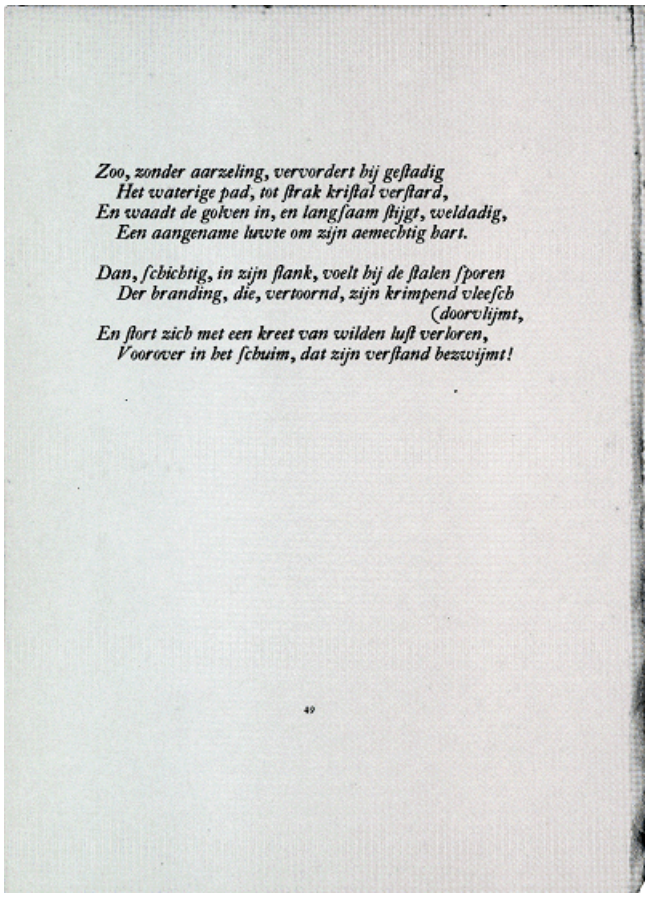

Zoo, zonder aarzeling, vervordert hij geſtadig
Het waterige pad, tot ſtrak kriſtal verſtard,
En waadt de golven in, en langſaam ſtijgt, weldadig,
Een aangename luwte om zijn aemechtig hart.

Dan, ſchichtig, in zijn ſlank, voelt hij de ſtalen ſporen
Der branding, die, vertoornd, zijn krimpend vleeſch
(doorvlijmt,
En ſtort zich met een kreet van wilden luſt verloren,
Voorover in het ſchuim, dat zijn verſtand bezwijmt!

49

is.[205] Het is alleen jammer, dat niet iedereen op dat feit gewezen wordt. Zou het misschien niet goed zijn, wanneer U in een nootje bij uw kritiek de zaak aanteekendet?

U neemt mij niet kwalijk, dat ik den schijn op mij laat U een ‘raad’ te geven? Zoo is het niet bedoeld.

Inmiddels, na bel.gr. ook aan Mevr.

Hoogachtend

Uw dw.

P.N. van Eyck

Columbusstr.223

Den Haag.

* Schrijft U misschien in 't kort, ook nog over mijn Doolhof, die, 2½ × vergroot, feitelijk een ander boek werd? Deze week las ik er een kritiek over, waarin de schrijver het boekje als *laatste* product nam, nà de voorin geannonceerde 3 boekjes en zonder te merken, dat Worstelingen *in* De Doolhof staat![206]

68.
Briefkaart. Poststempel 10.11.11

Den Weled.geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee
Den Haag, Columbusstr.223.

Hooggeachte Heer,

Door een slordigheid liet ik in De Sterren eerst in De Beweging daarna in het boekje een storende fout staan. Zoudt U zoo vriendelijk willen zijn, die in Uw boekje te verbeteren. Op pag. 26, reg. 8 v.b. staat ‘hun schijn’, hetgeen ‘zijn schijn’ moet wezen. Ik denk dat mij bij 't overschrijven die ‘daden’ door 't hoofd speelden. Ik ben ook bang, dat bovendien de beteekenis van schijn als lichtschijn niet duidelijk is, en dat men het, juist door zijn rijmen op zijn als de tegenstelling van dit laatste zal nemen.

Besliste de verdere Redactie reeds over mijn Kluizenaar?[207] Zoo zij bezwaar heeft, zond ik U gaarne een ander gedicht, eveneens van 5-voetige jamben, genaamd ‘De

205 Waarschijnlijk is ‘die eene regel’ in een gesprek in Noordwijk ter sprake gekomen. Uit de correspondentie kon hij niet gedestilleerd worden.

206 Zie noot 203.

207 *De Kluizenaar in de woestijn* werd in zijn geheel gepubliceerd in *Uitzichten* (Bussum 1912); pp. 111-128. Het gedicht bestaat uit 5 gedeelten, waarvan het vijfde en eerste - in deze volgorde - waren opgenomen in De Beweging VIII (1912), 2; pp. 255-260.

Drie Levenden en de Drie Doden'[208] Inmiddels verblijf ik, met bel.gr. ook aan Mevr.
Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck
P.S. Verschijnt Uw 3e deel nu spoedig?[209]

69.
Brief.

den Haag
[*In potlood*: *van Verweys hand*] 8 Jan.[i] 12
Hooggeachte Heer,
Ik kan niet nalaten, U even hartelijk dank te zeggen, voor Uw mooie indringende beschouwing van mijn werk in de laatste aflevering van De Beweging.[210] Het besef, dat slechts *Uw* beschouwingen het wezen van den schrijver willen naspeuren en bevatten, en dat ik van ongeveer alle anderen niets te verwachten heb, dan praatjes in de ruimte of over vorm en taal, dringt er mij toe, U daarbij te zeggen, dat mijn dankbaarheid zeer levendig is. Ik heb reeds allerlei kritieken gehad, in bijna alle bleven de schrijvers hangen op enkele eigenschappen van, of misschien slechts bestanddeelen in mijn taal. Des te beteekenisvoller voor mij, in uw stuk te mogen lezen: 'Wat er op het uiterlijk van dit gedicht is aan te merken, het laat een straling na,' enz.
Wat die eigenschappen mijner taal betreft, Uzelf heeft mij in Uw brief na 'Het Oproer der Dooden' de aandacht er het eerst op gevestigd.[211] Ik ben er nu eerst in geslaagd, het wezen van Uw opmerking te beseffen. Dit is natuurlijk voldoende, om voortaan met de grootste behoedzaamheid mijn taal te beschouwen, te zuiveren en te ziften. Het beseffen is het voornaamste in zoo'n geval. Ondertusschen vind ik 't merkwaardig voor het begrip van poezie der meesten, dat zij over de kleinere eigenschappen niet kunnen heenkomen, naar de waardeering van andere.
Met bewondering heb ik Uw treffend-juiste beoordeeling van Gerretson gelezen, treffend voor wie hem meermalen uitgebreid over eigen (dichterlijk) wezen heeft hooren spreken.[212] Het raadseltje in de laatste zin over Jan Prins - of was zij toevallig,

208 Dit gedicht verscheen in De Beweging VIII (1912), 1; pp. 41-49. Voorts in *Uitzichten* (Bussum 1912); pp. 134-146.
209 Zie nr. 56, noot 172.
210 Onder het algemene hoofd: Boeken, Menschen en Stroomingen schreef Albert Verwey o.a. een aantal beschouwingen over Hedendaagsche Dichters. In De Beweging VII (1911) 3; pp. 204-214 besprak hij *Liederen en Balladen* van Aart van der Leeuw. De tweede bijdrage ging over *Verzen* van A. Roland Holst. Zij stond in het decembernummer van dat tijdschrift: VII (1911), 4; pp. 319-330. De derde bespreking verscheen in het januari-nummer van 1912 (VIII.1); pp. 87-106; en omvatte werk van drie dichters t.w. III *Tochten* van Jan Prins; IV. *Experimenten* van Geerten Gossaert; V. *De Sterren* èn *De Getooide Doolhof* van 1911 van P.N. van Eyck. Deze bijdrage staat op de pp. 100-106. Alle artikelen worden met enkele andere onder hetzelfde hoofd herdrukt in *Proza* IV; pp. 9-62, (Amsterdam 1921).
211 Zie nr. 51.
212 Zie noot 210.

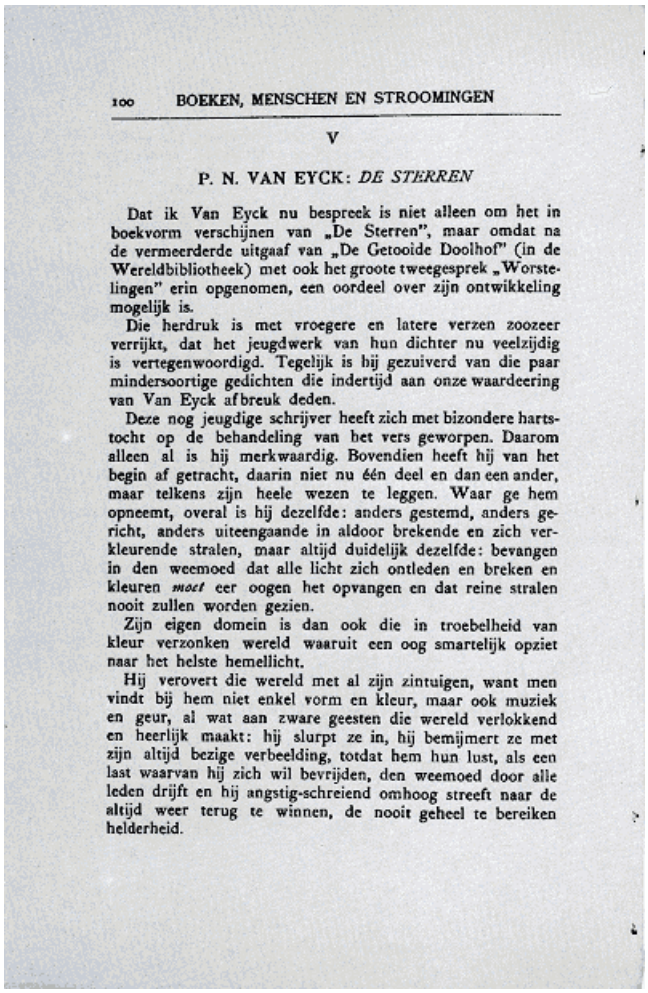

100 BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

V

P. N. VAN EYCK: *DE STERREN*

Dat ik Van Eyck nu bespreek is niet alleen om het in boekvorm verschijnen van „De Sterren", maar omdat na de vermeerderde uitgaaf van „De Getooide Doolhof" (in de Wereldbibliotheek) met ook het groote tweegesprek „Worstelingen" erin opgenomen, een oordeel over zijn ontwikkeling mogelijk is.

Die herdruk is met vroegere en latere verzen zoozeer verrijkt, dat het jeugdwerk van hun dichter nu veelzijdig is vertegenwoordigd. Tegelijk is hij gezuiverd van die paar mindersoortige gedichten die indertijd aan onze waardeering van Van Eyck afbreuk deden.

Deze nog jeugdige schrijver heeft zich met bizondere hartstocht op de behandeling van het vers geworpen. Daarom alleen al is hij merkwaardig. Bovendien heeft hij van het begin af getracht, daarin niet nu één deel en dan een ander, maar telkens zijn heele wezen te leggen. Waar ge hem opneemt, overal is hij dezelfde: anders gestemd, anders gericht, anders uiteengaande in aldoor brekende en zich verkleurende stralen, maar altijd duidelijk dezelfde: bevangen in den weemoed dat alle licht zich ontleden en breken en kleuren *moet* eer oogen het opvangen en dat reine stralen nooit zullen worden gezien.

Zijn eigen domein is dan ook die in troebelheid van kleur verzonken wereld waaruit een oog smartelijk opziet naar het helste hemellicht.

Hij verovert die wereld met al zijn zintuigen, want men vindt bij hem niet enkel vorm en kleur, maar ook muziek en geur, al wat aan zware geesten die wereld verlokkend en heerlijk maakt: hij slurpt ze in, hij bemijmert ze met zijn altijd bezige verbeelding, totdat hem hun lust, als een last waarvan hij zich wil bevrijden, den weemoed door alle leden drijft en hij angstig-schreiend omhoog streeft naar de altijd weer terug te winnen, de nooit geheel te bereiken helderheid.

De eerste en tweede pagina van Albert Verwey's zeven pagina's tellende bespreking van de bundel De sterren, *door P.N. van Eyck, in De Beweging, januari 1912, p. 100 e.v.*

Deze cirkelloop, niet een deel ervan, niet het genot van de zinnelijke wereld enkel, niet het verlangen naar de geestelijke wereld enkel, maar deze heele door den weemoed in gang gehouden cirkelloop is Van Eyck's wezenheid; zonder einde, zonder begin, maar altijd gaande en keerend, stijgend en dalend, zonder dat men zeggen kan dat ergens een doel gesteld werd of bereikt.

Vandaar ook de techniek van zijn gedichten. Niet door bouw, niet door stem, niet door toonhoogte, niet door realiteit van uitbeelding, niet door idealiteit van voorstelling zijn ze opmerkelijk, maar alleen door hun loop, door hun altijd zekere, altijd gevulde, altijd vloeiende, altijd geur- of kleurdragende, zich in duizend rillingen verdeelende en toch weer vereenigende, spelend of strevend, windend of snellend gaan-zonder-ophouden, alsof al wat er uit de wereld tot hem komt, door het bloed van den dichter opgezogen, daar als een leger van geesten in meestroomt en cirkelt, totdat het eindelijk in zijn woorden overgegaan daarin zichzelf en de eens gegeven beweging behoudt.

Zijn vers-techniek: muzikaal en als zoodanig dus ook ritmisch; maar niet ritmisch als weergave van werkelijkheid. Zijn verbeelding: ornamentaal en niet architectonisch; dat wil zeggen: òf onmiddelijke beweging van bloed en zintuig, beeldrijke lijn geworden in den volzin, òf allegorie, waar namelijk de geest van den dichter zich voor zijn uit te stroomen voorraad een kader stelt.

In de oorspronkelijke „Doolhof" al, kon men eerst de eene, toen de andere vorm van Van Eyck's fantasie zich zien ontwikkelen. Daarna, en juist toen genegen toeschouwers vreesden dat het allegorische als een bloed- en geurlooze mal zou overblijven, bleek door een nieuwe bundel, „Getijden", welk een gelukkige vernieuwing er had plaats gehad. Vorm van zijn geest en werkelijkheid van zijn leven waren voor Van Eyck ééngeworden. Allegorisch-eenvoudig, maar vervuld van menschelijk gevoel, was het door hem ontworpen beeld van weemoedige liefde.

Want dit was het eigen-aardige: deze liefde versloeg niet den weemoed, maar zij deelde hem.

deze woordenkeus? - was mij zeer welkom om de mogelijkheid daardoor verwekt, van zijn ontwikkeling ononderbroken te kunnen blijven volgen.[213]

Mij zal men nu wel geen veelschrijverij meer verwijten in den eersten tijd: mijn studie neemt helaas zooveel tijd in. Wanneer ik in de lente mijn studeercel nog eens mag ontvluchten voor het huis op den schemel, zal ik zeer blij zijn. Inmiddels, na beleefde groeten, ook aan Mevr. verblij ik,

Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck

Gerretson maakt zelfs aanmerking op de twee eerste regels: geen logisch verband, zegt hij. Is ‘tegenover de vriesnacht’ het ontwaken der lente niet, *logisch* ook, uitgebeeld door haar bloesemgeurige wind, die in haar ruischen ook de gloed in 't hart weer doet omhoogslaan? Of moet dat logisch verband tusschen de 2 regels uitdrukkelijk aangetoond?

Ook uitdrukkingen als ‘ontroeringen nimmer gevonden’ verwerven zijn bijval niet. Vinden is actief en bewust (!) zegt hij, en in tegenstelling dus met mijn bedoeling. Dunkt U dit geen overdreven en dus foutief uit elkaar pluizen? Op deze wijze wordt het geheele gedicht behandeld.

70.
Brief.

's-Gravenhage 29 Jan. 1912.

Hooggeachte Heer,

Hierbij neem ik de vrijheid U een grooter gedicht ter keuring voornamelijk, en dan ter opname aan te bieden.[214] In verband met Uw laatste kritiek over mij: Het is weer een allegorie. D.w.z. het was in het rijzen van de idee een allegorie en is voor mij onder 't schrijven niets dan een verhaal geweest. Dat ik er afzonderlijk over schrijf aan U, is ook alleen mijn vrees, dat de eerste 8 regels ongeveer, een tweede pagina *te* allegorisch zouden zijn. Ik kan ze veranderen, maar dan ben ik bang, dat de inhoud een beetje bekneld raakt. Er knoopt zich nog een gedachte aan vast: het is weer een gedicht van ‘zoeken’. Nu heb ik daarover al meerdere gedichten geschreven, omdat voor mij inderdaad ‘zoeken’ het eenig-denkbare doel, de eenige inhoud van het leven is, - op dit oogenblik. Ik dacht nu: herhaal ik mij dan niet. Ik overtuigde mij van 't tegendeel door de beschouwing van het feit, dat de gedachte d.w.z. mijn levensvondst, die er in tot uiting komt, door mij nog nergens gezegd werd. Ik bedoel de gedachte dat de

213 Dat ‘raadseltje’ betreft de beeldende formulering op p. 93 van De Beweging VIII (1912), 1; slot van III. Het gaat vooral om de voorlaatste zin, door de laatste nader gekwalificeerd.

214 *De drie levenden en de drie dooden*. De Beweging VIII (1912), 1; pp. 41-49. *Uitzichten* (1912); pp. 134-146.
De ‘meester’ in dit verhaal wint zich uit de ontmoedigende tocht en de dood van zijn drie dienaren een waarheid die hij niet formuleren wil om geen anderen te verderven. Het lijkt er op neer te komen, dat het leven een zinloze aangelegenheid is.

mensch iets werkelijk waardevols alleen zou kúnnen vinden door zijn liefde, zijn hoop, zijn vreugde, zijn ontroeringen, maar dat deze ten slotte nooit anders dan zich zelf alleen vinden, en dat zich zelf vinden, *sterven* voor hen beteekent. Ook dit schrijf ik er apart bij, omdat ik buitengewoon graag door Uw oordeel te weten zou komen, hoe of het met deze twee dingen: het allegorische en haar grenzen en de herhaling van het 'zoek-motief' staat.[215] Ik wend mij hierbij weder tot U als tot mijn beproefden raadgever, en ik hoop, U alvast hartelijk dankend, dat U mij hierin weder ter wille zult willen zijn. Vandaar ook, dat ik U het gedicht allereerst ter gewone keuring zond. Voor het geval uw oordeel ongunstig wordt, sluit ik maar een postzegel in. Hoewel het mij zeer zou spijten, want ik hecht persoonlijk veel aan dit gedicht, omdat het zoo uit het hart geschreven werd.

Ik zie dus met gepaste verwachting uw antwoord tegemoet en verblijf inmiddels, na bel.gr. ook aan Mevrouw, met de meeste Hoogachting,

Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223
Den Haag.

P.S. Is het artikel van Frans Erens over Stefan George U niet erg tegengevallen?[216]

71.
Brief.

Noordwijk a/Z
2 feb[i], 12

Waarde Heer Van Eyck,

Dit gedicht heeft mij onmiddelijk - d.w.z.bij eerste lezing - bevredigd.[217] Dat in de regels die u aanwijst het allegorisch karakter onderstreept wordt, is waar; maar ik voor mij zie geen reden ze wegtenemen, ook al kon u het doen zonder den samenhang of het juiste begrip van het geheel in gevaar te brengen.[218] In iederen tijd worden sommige elementen van de poëzie naar voren, andere teruggeschoven. Dat is noodzakelijk omdat iedere vooruitgang nu eenmaal een zigzag is, maar daarmee worden niet *die*

215 Zie nr. 71, noot 218.

216 In De Gids 1911; 4; pp. 399 vlg. publiceerde Frans Erens onder de titel *Mijmeringen* een bijdrage over Stefan George. Het artikel werd ook opgenomen in Erens' bundel *Toppen en Hoogten*, Roermond, z.j. [1922]. Hij volgt graag Tolstoï als criticus, want deze streefde naar objectiviteit en wilde veel zeggen in een zo beperkt mogelijke omvang. Daarbij belijdt Erens zijn geloof in de onwrikbaarheid van schoonheidswetten. De beschouwing betreft voornamelijk Georges *Der siebente Ring*, waarvan de gedichten door de criticus geprezen worden wegens de schoonheid, maar minder gewaardeerd wegens de kilte daarvan. Hij acht George groot, maar tiranniek of zeker hooghartig. Afbrekend is Erens niet, al wijst hij George een plaats ònder Goethe.

217 *De drie levenden en de drie dooden*.

218 Verwey verdedigt de bestaansreden van de allegorie, al beroept hij zich daarbij op voorbeelden uit de 16de en uit de 13e-14e eeuw, toen die vorm zo niet springlevend dan toch algemeen aanvaard bleek. Vooral als personificatie, waarin bepaalde abstrakte begrippen of een gang der gedachten gebeeld werden, is de allegorie nog steeds in gebruik.

elementen alleenheerschers en *deze* uitgebannen. Ook de allegorie heeft bestaansrecht: denk maar aan Spenser en Dante.[219] Er zijn dichters in wie de verbeelding onmiddelijk, door een gevoel van binnen- of buitenwereld wordt aangedaan. Er zijn er ook bij wie het middelijk gebeurt, door een zekere tusschenwerking van het intellekt. Dat bij u vaak het laatste het geval is, geloof ik wel, en daarmee zal het misschien ook verband houden dat uw gevoel veelal *zoekend* is. Maak u daar niet ongerust over. De hoofdzaak is *dat u produceert*. In de productie herstelt zich altijd weer tusschen gevoel en intellect het evenwicht. De verhouding tusschen die twee houdt u aldoor bezig, omdat hun wisselwerking u altijd innerlijke moeite geeft.[220] En omdat het laatste u altijd als rustgevend bewust wordt, dus in zekeren zin als doel, vertoont het eerste zich aan u als overgaand, dus als tragisch. Dat is in uw werk een vast thema, en dat thema, op een nieuwe wijze opgevat is van dit gedicht het onderwerp.

Ik schrijf u dit omdat bij een aanleg als de uwe alleen een blijvend inzicht zijn rust ook op uw gevoel kan doen overgaan en dus misschien een beslissende regenereerende werking op u hebben kan. Wie zijn wezen aanvaardt [,] oefent een vrijmakende invloed erop uit. Door het te erkennen wijzigt hij het meer dan door het hardtevallen. Het is mogelijk dat uw gevoel, verstaan zooals het is, juist in de vrijheid die het gelaten wordt een nieuwe impuls vindt en - tenslotte anders blijkt. Het kan zijn dat een gevoel - als een mensch - zeker van zijn ondergang, zijn tocht daarheen lief gaat hebben, en hem dientengevolge als opgang bewust wordt. Het gevoel, die beek, blijkt dan een nieuwe kracht, een bron, achter zich te erkennen. En ook die erkenning weer, kan een heel wezen wijzigen.

Wijzigingen als ik hier aanduid, zijn voor het uwe niet uitgesloten. Rustiger innerlijke kracht, sympathie met andere wezens, liefde en zorg voor de omgeving, ook voor het zinlijke deel van uw gedichten, kunnen het gevolg ervan zijn.

Ik betreur het niet dat uw schrijven mij de gelegenheid geeft deze gedachten eens voor u uittespreken. Zij hebben me, naar aanleiding van uw persoon zoowel als van uw werk vaak beziggehouden. Dat ik in u en uw werk mogelijkheden van ontwikkeling zag die gevaar liepen door innerlijke onvoldaanheid evenzeer als te vroegtijdig doodloopen in een richting, dat is de reden waarom ik uw doen zoo op den voet gevolgd heb en mij nooit heb laten weerhouden mijn meening erover te uiten. Er zijn voor een dichter op uw leeftijd nog heele werelden die open kunnen gaan, mits geen moeite hem te veel is en hij ernstig durft te zijn, zelfs tot het op zij zetten van zijn persoon en het vertrouwen hebben in machten die dieper zijn dan zoowel zijn gevoel als zijn intellekt.

219 Edmund Spenser (1552-1599) schreef o.m. *Faerie Queene*, een allegorisch gedicht in 6 boeken, dat in 1596 voltooid was.
Dante Alighieri (1265-1321) dankt zijn roem aan de door latere bewonderaars *Divina* geprezen *Commedia*, waarin het allegorische overweegt.

220 Hier raakt Verwey een kernmoment van Van Eycks poëzie. De volgende toelichting, waarin het intellect als ‘rustgevend’ de jongere dichter bewust wordt, sluit aan bij wat hij later tegen E. d'Oliveira - *De jongere generatie* ; Ned. Bibl. Amsterdam, z.j. (1914); p. 229 - zal zeggen over het zoeken van de zin van het leven. De ‘breuk’ met A. Roland Holst (nr. 85), de houding van deze en die van J.C. Bloem tegenover Van Eyck als dichter, steunde voor een belangrijk gedeelte op de voorrang die de laatste krachtens zijn aanleg moest geven aan het intellect.

Ik zou lust hebben dit laatste gedicht vroeger uittegeven dan het vorige. Waarschijnlijk in het Maartnummer.[221] Ik teeken in het handschrift een paar verzen aan die, door haastig schrijven of afschrijven, zijn uit den band gesprongen.

Als resultaat van vijftien jaar nadenken was Erens' artikel over George zeker niet veel. Maar waarom over een dichter te schrijven als men niets over hem te zeggen heeft.[222]

Met besten groet
de uwe
Albert Verwey

72.

[*Behalve intellect en gevoel was er nog een streving die zich in Van Eycks poëzie, met name in de vroege gedichten, krachtig liet gelden: de wil. Soms zo hevig dat er wel gesproken is van een* 'voluntaristisch dichterschap'. *De* 'nog niet beantwoorde vraag' *is in dit verband voor hem - en voor zijn poëzie - van principiële betekenis*.]

72.
Briefkaart. Poststempel: 3.2.1912.

Aan den Weled.geb. Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Hooggeachte Heer,

Mijn hart.dank voor Uw lange en spoedige brief. Niet alleen het resultaat van Uw lezing verheugt mij, maar ook en vooral Uw beschouwingen en de belangstelling, die uit Uw brief blijkt. Ik weet zeker, dat brieven als deze, die van een zoo zorgvuldig onderscheiden en indringen in de samenstelling van eens anders wezen getuigt, en die meer dan een openbare kritiek, de waarde heeft van een ernstig aanwijzer van richtingen en mogelijkheden, - zou [*sic*!] zij later gepubliceerd worden, mee zullen werken tot een ruime en breede waardeering Uwer persoonlijkheid. U begrijpt mij wel, dat ik hier mede geen vriendelijkheidje wil zeggen, maar ik ben U overwogen dankbaar, en ik heb er behoefte aan, U dat gevoel tot uiting te brengen. Ik werd nog een oogenblik angstig, toen ik in Uw brief gevaren zag aangeduid en ze overdacht. De ernst en de wil tot vertrouwen, zooals U dat bedoelt, heb ik. Maar kan *ik* mijzelf de beslissende richting geven, of doen de dingen buiten mij het, - werken deze toevallig of kan ik zelf ze beïnvloeden? Kan ik dus te gronde gaan *tegen* mijn wil en zonder dat ik, hoe dan ook, daartegen iets doen kan? Dat is voor mij de, nog niet beantwoorde vraag, - die mij bang maakt.

Mijn bel. groeten, ook aan Mevrouw,

Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck

221 *De drie levenden en de drie dooden* verscheen inderdaad in het maartnummer van De Beweging VIII (1912), 1; pp. 41-49.

222 Erens schreef overigens waarderend over George, maar hij erkende de 'liefde' te missen, die toegang geeft tot het innerlijk [zie nr. 70, noot 216].

73.
Brief.

Den Haag, 17 Febr. '12

Zeer geachte Heer

Hierbij mijn artikeltje over rhetoriek.[223] Ik vrees, dat het vrij slecht geschreven is.* Ik heb het, na het Zaterdag van elf tot vier 's nachts geschreven te hebben en daarna brisé naar bed gegaan te zijn, een dag willen laten liggen, het vandaag snel moeten overschrijven, om het U nog eenigermate op tijd te kunnen zenden. Ik ben nieuwsgierig naar Uw oordeel.

Alle proeven komen tegelijk, ik werk heel hard rechten, - ik heb het werkelijk heel druk gehad. Ik hoop dat 't nu eens een tijdje uit is, zoodat ik rustig kan verder studeeren. Ik hoop, dat U mij het slechte schrift ditmaal nog eens vergeeft. Ik vind overschrijven bovendien de grootste corvée van het schrijverschap.

Wilt u mijn hart.gr.doen aan Mevrouw en ook voor U zelf veel hart.gr.

Hoogachtend,

Uw

P.N. van Eyck

* van hand bedoel ik.

Stylistische oneffenheden zal ik in de proef wel zien.

74.
Briefkaart. Poststempel: 22.2.12

Aan den Weled.geb. Heer *A. Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Deze maand zullen waarschijnlijk 4 tijdschriften verzen van mij bevatten, hetgeen ik niet heel plezierig vind.[224] Ik wou alleen wel, dat dit op U geen verkeerden indruk maake, want het kwam toevallig en ik vind het zelf niet heel mooi als houding. Ik ben dan ook vast van plan, om, wanneer ik een vaste financiëele positie heb, mij wat verzen betreft, te beperken tot medewerking aan één tijdschrift, liefst De Beweging, en misschien een enkel maal per jaar een bijdrage in De Gids.

Dit najaar komt mijn bundel 'Uitzichten' bij van Dishoeck. 't Is 2 jaar arbeid en tezamen met De Sterren een stadium. Ik kon niet meer laten oploopen, en heb bovendien het gevoel, dat ik hier om innerlijke redenen aftesluiten heb. Nu wou ik dit derde werk aan iemand opdragen, en ik zou dit aan niemand zoo gaarne, en zoozeer als

223 Het 'artikeltje over rhetoriek' is niet teruggevonden. De belangrijkste gegevens zullen een jaar later overgenomen zijn in een nieuwe bijdrage: *Aanteekeningen over rhetoriek* , in maart 1913 gepubliceerd in De Beweging IX (1913), 1; pp. 298-310. Weliswaar was Gossaerts beschouwing over A.C. Swinburne in 1911 verschenen in de reeks *Mannen en vrouwen van beteekenis*, maar pas in 1913 reageerde Albert Verwey hierop in verband met de opnieuw ter sprake gebrachte term 'retorica': De Beweging IX (1913) 1; pp. 52-66.

224 In februari 1912 publiceerde alleen De Gids een vijftal gedichten: *Uitzichten, Het reizend liedje, De middag, De kleine schare en De gouddelver*. In maart nam De Nieuwe Gids twee en Onze Eeuw vijf gedichten op. Bovendien De Beweging nog *De drie levenden en de drie dooden*.

bewijs van bewondering en erkentelijkheid doen, als aan U. Ik weet evenwel niet, hoe U over opdrachten denkt. Het is voor mij geen bloote formaliteit, maar een daad. Mocht U den bundel eerst gaarne doorzien, dan zal ik hem met genoegen brengen of zenden. Zou ik Uw meening hieromtrent mogen hooren? De Sterren is een gedicht geweest als vele andere in mijn bundels. Maar boven mijn derde verzamelboek zou ik zoo heel gaarne Uw naam zien.[225] Maar ik kan er bij U *natuurlijk* op rekenen, dat U alleen Uw werkelijk *gevoel* zegt, zonder considerations voor mijn ijdelheid enz. Inmiddels verblijf ik, met bel.gr. ook aan Mevrouw,

Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck

75.
Briefkaart. Poststempel: 27.2.12

Aan de Weled.geb. Heer *Alb. Verwey,*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Gaarne geef ik aan Uw verzoek gevolg. Maar is het goed, dat ik omstreeks half Maart kom? Mijn gezondheid is op 't oogenblik niet heel fleurig, hevige kiespijnen noodzaken mij, iedere dag naar de tandarts te tijgen, waar ik dan met nog meer pijn van daan kom. En daaronderdoor een vervelende, nerveuse koortsigheid.

Inmiddels, na bel.gr.
Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck

P.S. Mag ik U dan nog nader schrijven?

[*Blijkbaar had Verwey zijn correspondent tot een bezoek uitgenodigd, maar een brief of kaart waarin of waarop dat gebeurde, is niet gevonden*.]

76.
Briefkaart. Poststempel: 14.3.1912.

Aan den Weled.geb. Hr. den Hre *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee

Columbusstraat 223

Hooggeachte Heer,

Wanneer het U niet ongevallig ware, zoude ik volgende week gaarne mijn bezoek bij U afleggen. Behalve Woensdag en Vrijdag heb ik alle dagen vrij. U zoudt mij dus een

225 De opdracht is in de bundel vermeld evenals in het V.W.1 op de ongenummerde (117) titelpagina van *Uitzichten*.

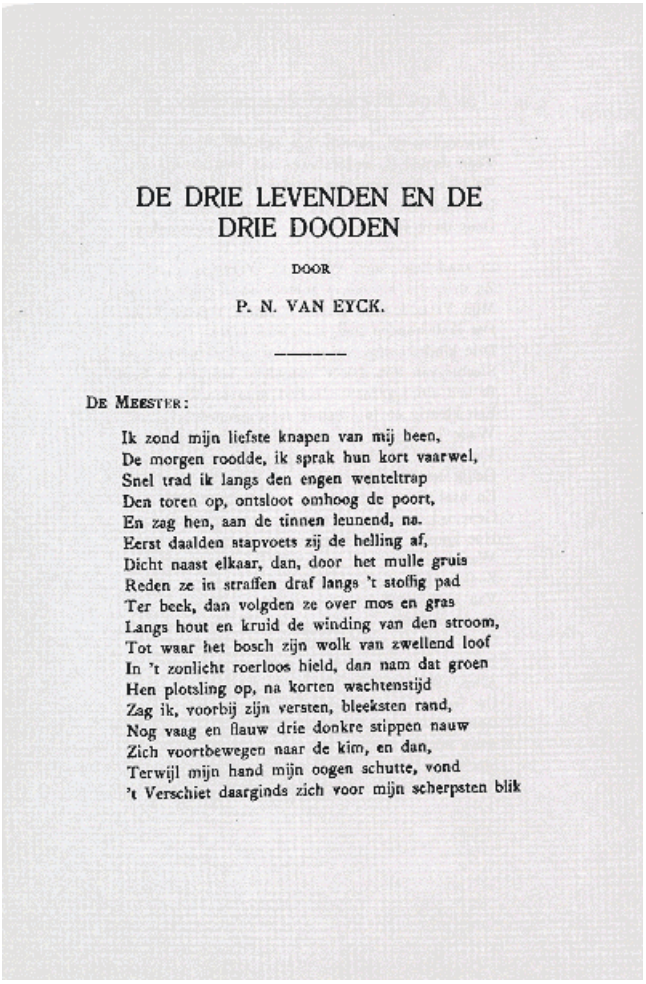

DE DRIE LEVENDEN EN DE
DRIE DOODEN

DOOR

P. N. VAN EYCK.

DE MEESTER:

Ik zond mijn liefste knapen van mij heen,
De morgen roodde, ik sprak hun kort vaarwel,
Snel trad ik langs den engen wenteltrap
Den toren op, ontsloot omhoog de poort,
En zag hen, aan de tinnen leunend, na.
Eerst daalden stapvoets zij de helling af,
Dicht naast elkaar, dan, door het mulle gruis
Reden ze in straffen draf langs 't stoffig pad
Ter beek, dan volgden ze over mos en gras
Langs hout en kruid de winding van den stroom,
Tot waar het bosch zijn wolk van zwellend loof
In 't zonlicht roerloos hield, dan nam dat groen
Hen plotsling op, na korten wachtenstijd
Zag ik, voorbij zijn versten, bleeksten rand,
Nog vaag en flauw drie donkre stippen nauw
Zich voortbewegen naar de kim, en dan,
Terwijl mijn hand mijn oogen schutte, vond
't Verschiet daarginds zich voor mijn scherpsten blik

Aanhef van 'De drie levenden en de drie dooden', door P.N. van Eyck, in De Beweging, maart 1912, p. 41.

groot genoegen doen, wanneer u mij dag en uur zoudt willen melden, waarop U mij het best zoudt kunnen ontvangen. Mijn bundel zal ik dan meebrengen. Ik dank U nog hartelijk voor de in mijn gedicht verbeterde drukfouten. Ik had 2 door overschrijfslordigheid onvolledig gebleven vier-voeters in 5-voeters veranderd, maar een 11-lettergrepig vers naar ik zie laten staan, dat U dan tot een normale 5-voeter terugbracht.[226] Ik heb dien regel nog niet veranderd. Inmiddels, met bel. dank voor Uw moeite, hart.gr.

Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. v.Eyck

['...de bewuste tram....' *wijst naar een door Verwey genoemde tijd. Ook hier ontbreekt een schriftelijk bewijs. Uit Den Haag naar Noordwijk reizen bleef tot 15 juni 1912 een 'aangelegenheid'. Met de stoomtrein ging men eerst naar Leiden. Dan liep men naar 't beginpunt van de op 17 oktoher 1911 geëlectrificeerde tram naar Katwijk maar moest in Rijnsburg nog overstappen in de stoomtram, die vòòr de 17 de Oktober 1911 zowel de verbinding met Katwijk als met Noordwijk onderhouden had. Na 15 juni 1912 kon men van Leiden met een electrische tram om de twintig minuten naar Katwijk en om het halfuur naar Noordwijk*.]

77.
Briefkaart. Poststempel: 18.3.1912.

Weled.geb. Hr. den Heere *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Zeer gaarne wil ik Donderdag met de bewuste tram komen en, met hart, dank voor Uw uitnoodiging, bij U koffietedrinken gebruik maken. Inmiddels, met bel.gr.

Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck

78.
Brief.

's-Gravenhage, 22 Maart 1912.

Hooggeachte Heer,

Na rijp nadenken kan ik niet nalaten, U nog even te schrijven over de gewichtige aangelegenheid, die U gisteren met mij besproken hebt.[227] Ik wilde U nog eens

226 Met 'Mijn bundel' is *Uitzichten* bedoeld. Hij verscheen nog in 1912 bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum. Het gedicht was *De drie levenden en de drie dooden*, geheel in iambische vijfvoeters geschreven.

227 Op die Lentedag - donderdag 21 maart (nr. 77) - was blijkbaar een belangrijk en voor Van Eyck beslissend gesprek gevoerd over diens medewerking aan Verweys tijdschrift. Deze brief wijst in de richting van kritisch medewerker voornamelijk in literaire zin. Uit de formulering kan ook blijken over welke onderwerpen op die donderdag aan de koffietafel gesproken is.

uitdrukkelijk zeggen, dat ik niets liever zou wenschen, dan in De Beweging, en dus in de beweging der Nederlandsche poëzie, de plaats in te nemen, die U gisteren aanduidde. Het kwam gisteren plotseling, het is misschien niet onnoodig, het nog eens overdacht uit te spreken, wat ik toen voornamelijk voelde. Ik heb al meermalen mij zelf afgevraagd, of het onze plicht niet was, minder passief het gebeuren en niet-gebeuren in onze literatuur aan te zien, - ik zie nu duidelijk in, dat het inderdaad onze plicht is actief te zijn, en niet alleen door productie van gedichten. Het vertrouwen, dat U in mijn persoonlijkheid stelt, helpt mij ten slotte over allerlei schromen en aarzelingen heen, die mij anders misschien nog lang zouden hebben moeite gegeven. Daarvoor dus niet de kleinste dank mijnerzijds.

Het plan heeft mij geestdriftig gemaakt, ik voel mij op 't oogenblik in mijn rechtenstudie als een vogel in een nauwe kooi. Maar U ziet naar de toekomst en U hebt gelijk, ongetwijfeld. Ik kan mij bovendien, tijdens het andere werk, voorbereiden voor een voortdurend optreden, kriti[e]sch, ook in onze Nederlandsche letterkunde, wat ik tot op heden stelselmatig vermeden had.

Wat mij zoo bekoort, is ook de vrijheid, die U ons, die U mij laat. Het zou zonder haar niet gaan. U verwondert U er misschien nog over, dat ik de opmerking maak, - U, die altijd Uw vrijheid tegen alles en iedereen verdedigd hebt, vindt het vanzelfsprekend, dat elke vrijheid, behalve de anarchistische, die te gronde richt, geëerbiedigd moet blijven. Dit neemt niet weg, dat U tusschen mannen van Uw positie en leeftijd een Capitale uitzondering bent. Vandaar waardeering, en groote, dat U dat zelf zoo uitdrukkelijk gezegd hebt.

De vorm van praktische uitvoering zou nog gevonden moeten worden, zeide U. Voor buitenlandsche literatuur - ik hoop *altijd* het oog op het buitenland gericht te houden, omdat ik dat een essentiale vind - is dat niet noodig, dunkt mij. Wat de hollandsche betreft, - van Uw zienswijze in deze zal het meeste afhangen, - wat van het werk U aan U zelf wilt houden, wat U wilt overlaten.[228]

Ik geloof niet, dat ik in deze brief iets bijzonders gezegd heb. Het was mijn doel niet. Ik wilde U slechts schrijven, om U ook na nadenken, nog even over de belangrijke aangelegenheid te spreken. Om U mijn blijdschap te laten voelen, dat U er over begonnen bent tegenover mij. Ik hoop, dat U mijn brief ook alleen zoo zult beschouwen. Ik heb vanmorgen met grooten ijver een paar honderd klemto[o]nen vermoord, - zonder wroeging. Ook heb ik een paar aangezette, bij mij veel voorkomende, woorden als wrang, hijgen nu belangrijk in aantal doen verminderen. Ik hoop, dat dit een verbetering is.

De paar opmerkingen naar aanleiding v. ‘David in Engedi’, door U gemaakt, zal ik op de proef ter harte nemen.

228 Van Eyck had al eerder de klemtoon gelegd op zijn ‘herkomst’ uit de Franse literatuur met Baudelaire als zijn belangrijkste maar niet enige inspirator. Zijn overtuiging was breder en betrof ook andere literaturen, want de letterkunde was voor hem een menselijk en per consequentie internationaal verschijnsel.

Vergun mij nogmaals mijn dank te betuigen, dat U mijn opdracht hebt willen aanvaarden. Ik heb haar zorgvuldig op een mooi velletje papier geschreven. Het boek zal nu wel spoedig naar de drukkerij gaan.[229]

Wilt U zoo vriendelijk zijn mijn beleefde groeten aan Mevrouw over te brengen ?

Ook U hartelijk groetend,

Inmiddels
Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr. 223
's-Gravenhage

79.

[*De volgende brief sluit direct aan bij de vorige: Van Eyck stuurt zijn eerste kritische bijdrage. Hij zet daarin uiteen wat zijn opvattingen over poëzie zijn en welke uitgangspunten zijn kritische werkzaamheid zullen bepalen. De brief moet dus tussen 22 maart en 6 april 1912 geschreven zijn*.]

79.
Brief.

In potlood: 1912
Den Weled. geb.Heer, den Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer,

Hierbij zend ik U een artikeltje ‘Over Poëzie’. Wilt U dat hebben? U hebt zelf al meermalen in de loop van 7 jaren ‘over Poëzie’ geschreven maar ik dacht, dat U het toch, wanneer het ten minste goed is, wel zoudt willen nemen, omdat après tout, sommige dingen altijd nog wel eens gezegd mogen worden, het altijd ‘anregend’ is met bewondering over iets te hooren spreken, en tenslotte omdat het niet onlogisch is, dat ik een misschien uitgebreide prozamedewerking aanvang met een algemeen opstel over datgene, wat wel vaak onderwerp van bespreking zal zijn.[230]

Het is misschien wel niet erg fraai overgeschreven, maar ik vind overschrijven van proza nog verschrikkelijker dan dat van verzen.

229 De opdracht van *Uitzichten*; zie nr. 74; noot 225.

230 Uiteraard had Verwey in de zeven voltooide jaargangen ‘over poëzie’ geschreven, meestal naar aanleiding van verschenen dichtbundels of beschouwingen van anderen over dat onderwerp. Dat had hij trouwens in vroegere tijdschriften als De Nieuwe Gids, het Tweemaandelijksch Tijdschrift en De XXe Eeuw ook gedaan. Men kan geleidelijk aan te weten gekomen zijn in welke richting de ‘bestuurder’ van De Beweging koerste. Van Eyck formuleerde in deze eerste bijdrage in proza zijn visie en zijn streven. Die sloten aan bij wat Verwey voor ogen stond, maar voorshands waren er nog aanzienlijke verschillen die op een bepaald moment weer tot moeilijkheden zouden leiden.

Het titelblad van het eerste kwartaal van De Beweging is veel kleiner dan de aflevering - heeft dit een reden? Het is jammer, vvant het zal niet erg fraai staan.

Tenzeerste hopend dat mijn artikel U zal kunnen bekoren, verblijf ik inmiddels met bel. groeten ook aan Mevrouw

Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstraat 223
Den Haag.

80.
Brief.

Noordwijk a/Zee
6 April 12

Waarde Van Eyck,

Zoo juist heb ik mijn dichterlijk werk tot een voorloopige rust gebracht.[231] Je brief van den 22sten Maart ligt nog naast me. Ik herlees hem met instemming. Er is maar één punt in, waarop ik moet antwoorden: de vorm van je medewerking. Ik had willen zeggen: eenmaal gegeven dat een zekere ruimte tot je beschikking is, zul je merken dat die vorm gedeeeltelijk bepaald zal worden door onze afspraak (waarover later), maar voor het grootste deel door de wijze waarop ons beider ideeën elkaar zullen moeten ondersteunen. Het zal je wel niet verbazen dat de samenwerking in De Beweging in de hoogste mate *levend* is. D.w.z. voor een gering deel overgelaten aan 't toeval, voor een grooter aan overleg en afspraak, voor het allergrootste een gevolg van persoonlijke en intelligente verstandhouding.

Mijn schrijven daarover voorkom je, zeer tot mijn voldoening door de inzending van je opstel.[232] Dat het ‘niet onlogisch’ is, juist met dit opstel te beginnen, is precies mijn bedoeling. Het geeft omtrent een essentieel onderwerp - tusschen ons *het* essentieele - je gedachten zóó ampel, dat ieder erin zal kunnen nagaan waar die met de mijne samenvallen, en waar ze ervan onderscheiden zijn, of tenminste je eigenheid markeeren. Op dit laatste komt het aan. Je zult ondervinden dat ik niet alleen ieder die wat te zeggen heeft zijn vrijheid laat, maar dat ik sta op het gebruik van die vrijheid, dat ik het ieders plicht vind die aantekweeken.

Je stuk is uitmuntend. Ik zal het allereerst doen zetten voor het Mei-nr, en ten tweede aanleiding erin vinden om ons beider werkzaamheid in De Beweging aftegrenzen en te doen harmonieeren.

231 De twaalfde zang van Miltons *Het Paradijs verloren* was zo juist gepubliceerd in De Beweging van april 1912 (pp. 14-31). Verwey had daarmee een werk voltooid dat aangevangen was door de betreurde Alex Gutteling, wiens vroege dood de voortzetting daarvan verhinderd had. Uit genegenheid en eerbied voor zijn toegewijde discipel besloot de redacteur van De Beweging het karwei af te maken.

232 *Over poëzie.* Zie: nr. 79.

Binnenkort kom ik in den Haag en dan hoop ik dat we mondeling hierop kunnen terugkomen.

Het titelblad van de I is verleden maand door een fout van den nieuwen drukker opnieuw gezet moeten worden en toen klaarblijkelijk buiten verband met het N^{r}. afgesneden.[233] Ik heb nog een onbesnoeide proef die je misschien genoegen doet.

Gisteravond las ik Kloos' lof van Van Zanten.[234] Voor ieder die verzen schatten kan, een averechtsche. Ik bezit die vertaling, die Gutteling niet lezen wou - zijn tijd was te kort voor de lektuur van het middelmatige - maar waaruit ik wel eens een aanhaling meebracht om hem optevrolijken. Zou een ernstige bespreking van G's Milton niet een goed werk zijn voor Gerritson?[235] In hoeverre van Zanten, nevens *persoonlijk* onvermogen, de deugd van zijn *tijd* heeft, zou dan meteen kunnen worden toegelicht.

Hartelijke groeten en gelukkige Paschen.
Je A.V.

81.
Briefkaart. Poststempel: 7.4.1912.

Aan den Weled.geb. Heer *Albert Verwey Noordwijk aan Zee*

Hooggeachte Heer,

Ik ben heel erg blij met Uw vriendelijke, ingaande brief, en met Uw gedachte over mijn stuk.[236] Ik wilde U vragen, of U misschien aan den drukker zoudt willen opgeven mij zoo spoedig mogelijk proef te zenden. Den 16e April ga ik voor 10 dagen naar Jany Holst, Jacques Bloem, en misschien naar Jaap de Stoppelaar, en ik zou gaarne à tête reposée mijn proef corrigeeren, voor eventueele stijlverbeteringen.[237]

Wanneer U hier komt, zal 't mij buitengewoon veel genoegen doen U te ontmoeten voor een nader gesprek. Ik hoop, dat ik dat niet ontloop door mijn kleine rustreisje?

233 Zie nr. 79, voorlaatste alinea.

234 In het aprilnummer van De Nieuwe Gids 1912; pp. 684-691, schreef Kloos een kritiek op de vertaling die Alex Gutteling van Miltons *Paradise Lost* had gemaakt. Deze was in 1911 verschenen in de 'Bibliotheek voor goede en goedkoope lectuur' te Amsterdam. De criticus vond dat de vertaler een preciese weergave van 'het verstandelijk-bepaalbare' had gegeven, maar van de schoonheid die Milton bereikt had, was weinig, eigenlijk niets over. Dan was 'een oud-Hollandsche vertaling' door Jacob van Zanten vervaardigd en in 1728 te Haarlem gepubliceerd, te prefereren. Deze verdiende 'den eerenaam van een monument der Hollandsche verskunst', vond Kloos. In 1909 publiceerde hij *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* waaruit kan blijken, dat hij zich een tijdlang geconcentreerd had op de 18de-eeuwse poëzie.

235 Verwey spelde een tijd lang Gerretsons naam aldus. Van een dergelijke bespreking is niets gekomen.

236 *Over Poëzie*. Opgenomen in De Beweging VIII (1912), 2; pp. 147-163. *V.W.* 3, pp. 379-395.

237 Jany = A. Roland Holst (1888-1976).
J.C. Bloem (1887-1966).
Jaap = J.J. de Stoppelaar (1884-1945); een van de dichters die vrij geregeld in De Beweging publiceerden. Hij was planter in het toenmalige N.O. Indië. Enkele bundels: *De Parelduiker* (1913) en *Het verlost verlangen* (1930).

Mij dunkt, dat het wel een geschikt onderwerp voor Gerretson is. Hij vertelde mij, dat hij ook nog een artikel over Tibullus beloofd had.[238] Maar ik vrees, dat, zooals ik door mijn doctoraal, hij door zijn promotie erg gebonden is.[239]

Ik kan U niet zeggen, hoe blij mij vooral het vertrouwen maakt, dat ik in Uw brief bespeur. Ik werd een oogenblik bang: Ik ben nog heel jong feitelijk (24) en al heb ik heel veel gelezen en nagedacht ook, toch zijn er natuurlijk groote lacunes, of niet voldoende nog opgevulde holtes in mijn kennis. Maar ik zal dan maar aan Uw zwem-vergelijking denken. Dat de idee van dit artikel U in de lijn van mijn werkzaamheid leek, bemoedigt mij. Hartel.groet, ook aan Mevrouw,

Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck

82.
Briefkaart. Poststempel: 7.5.1912.

Weled.geb. Heer *Albert Verwey Noordwijk aan Zee*

Hooggeachte Heer Verwey,

Gaarne zou ik U van de trein halen. Ik zal maken, dat ik 11.15 aan 't station ben, aan den uitgang. Komt U later, dan wacht ik binnen, al lezende, wel op 12.01. Het zal mij buitengewoon veel genoegen, U te mogen ontmoeten.

Met beleefde groeten ook aan Mevrouw.
Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223
Den Haag

238 Een bespreking van Alex Guttelings vertaling van Miltons *Paradise Lost* door Geerten Gossaert is vermoedelijk niet geschreven, in elk geval niet gepubliceerd. Enige aandacht had Gutteling van Gossaert gekregen in het septembernr. van Ons Tijdschrift XVII (1912), pp. 777-778. Het was een verlaat In Memoriam bij gelegenheid van de verschijning van *Doorgloeide Wolken* .
Ook een artikel over de Romeinse dichter Tibullus (55 v. C. - 19 n. C.) is niet gevonden.

239 Op 11 mei *1918* zou Gerretson in Heidelberg promoveren tot doctor in de filosofie. Over de datum is onenigheid. In de inleiding tot de *Briefwisseling Gerretson-Geyl* , deel 1, 1911-1928, Baarn 1979, vermelden P. van Hees en G. Puchinger op p. 7 dat de promotie ‘summa cum laude’ plaats vond op 11 januari 1917. Dr. J.W. van Hulst in *Gerretson dichterbij* , Amsterdam 1985, deelt op p. 11 mee, dat Gerretson zelf die datum noemde, maar dat in het promotieregister van Heidelberg 11 mei 1918 wordt genoemd. Het afleggen van een ‘Doktor-examen’ schijnt voor de promovendus beslissend geweest te zijn en dàt geschiedde op 11 januari 1917. De officiële bul werd hem uitgereikt op 11 mei 1918. ‘Staat und Wirtschaft bei den niedern Jägern’, het proefschrift, werd niet gepubliceerd; vermoedelijk is het zelfs niet gedrukt, maar getikt in slechts enkele exemplaren.

[*Blijkbaar had Verwey aan Van Eyck laten weten een reis naar Den Haag te maken. Vermoedelijk wilde hij daar een bezoek brengen aan mederedacteur Is. P. de Vooys en bij de gelegenheid ook een en ander m.b.t.* De Beweging *met Van Eyck bespreken. Deze afspraak gold voor Woensdag 8 mei 1912*.]

83.
Brief.

Donderdag 1912[240]

Hooggeachte Heer,

Hierbij zend ik U een artikeltje over Verhaerens Liefdeslyriek, ik hoop, dat het U zal kunnen bekoren. Naar U zult bemerken, ben ik ten slotte tot Uw idee van een algemeene boventitel teruggekeerd, en wanneer U er geen bezwaar tegen hebt, wil ik gaarne dezen titel aanhouden.[241]

Ik heb 't op 't oogenblik anders buitengewoon druk, ik had niet gedacht, dat de studie zóó veel was tegenwoordig. 't Zal nog wel iets langer duren, dan ik eerst dacht, vóór ik examen doe en ik begin mij diep te schamen, dat ik pas op het midden van mijn 7e jaar zal klaar zijn. Ik heb deze heele week een onaangename attaque van influenza, en die gelegenheid heb ik aangegrepen, om in mijn helderste oogenblikken mijn artikel over te schrijven, - als homoeopathisch geneesmiddel heeft het evenwel helaas niet gewerkt.

Blijft U bij Uw plan, mijn gedicht ‘David in de Spelonk van Engedi’ te plaatsen in 't Augustusnummer? Ik zou in elk geval wel gaarne in Juli de proef ontvangen, met het oog op de definitieve lezing van mijn bundel, die dan wel tot zoover zal gevorderd zijn.[242] 't Wordt minstens 250 pag., - ik vrees, dat ik heftige beschuldigingen krijg van overproductie en ik vind het verschrikkelijk een beschouwing te hooren als die stammeening van Gerretson: ‘als je zooveel schrijft, *moet* er veel minder goeds onderloopen,’ wat ik nog altijd niet inzie en een onverdedigbaar en gevaarlijk vooroordeel vind. Heb ik U reeds geschreven, dat Gerretson het plan had naar aanleiding van mijn artikel over Poëzie een dialoog te schrijven.[243] Die kan dan altijd gevolgd worden, door 2 artikeltjes over onuitgewerkte onderdeelen van mijn eerste stuk, waar Gerretson 't vooral tegen heeft: de houding van een dichter tegenover den daimoon (ik heb deze laatste voortdurend als kracht gedacht, maar G. ziet hem anthropomorphisch, en vraagt nu, moet de dichter de vrouwelijke = zich overgeven-

240 Omdat deze brief geschreven moet zijn voor 30 juni 1912, de datum die boven het epistel staat waarmee Verwey reageerde op Van Eycks schrijven, zal hierboven ‘27 Juni 1912’ gelezen moet worden, aangezien dit de ‘donderdag’ was die voorafging aan de dertigste.

241 Die ‘algemeene boventitel’ werd: *Kunst en Geest in Literatuur*. De eerste bijdrage hieronder was *Verhaerens Liefdelyriek* , De Beweging VIII (1912), 3; pp. 192-207. In deze brief schrijft hij ‘liefdeslyriek’.

242 Dit gebeurde inderdaad: het gedicht werd opgenomen in De Beweging VIII (1912), 3; pp. 160-165. De bundel *Uitzichten* verscheen in november 1912.

243 Bij mijn weten is van dat plan niets gekomen.

de, of de mannelijke = zich verzettende houding tegenover hem innemen) en de sociale beteekenis van de kunstenaar.[244] Hij vroeg mij nog, of U eventueel, naar mijn gedachte, plaats voor zulk een dialoog zoudt hebben.

Maar te lang heb ik U reeds opgehouden, en mijn pols begint krampig te worden. Met bel.gr. ook aan Mevrouw, en beste wenschen voor Uw gezondheid verblijf ik

Hoogachtend,
Uw
P.N. van Eyck
Columbusstr.223
Den Haag.

P.S. Ik heb uit les Heures du Soir meer dan naar gewoonte geciteerd, omdat 't boek allang uitverkocht is en de eerste twee jaar, meen ik, niet herdrukt wordt.[245] Vindt U 't teveel citaten, dan kan ik er een of meer uit schrappen.

84.

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, kunst, -
Wetenschap en Staatkunde
Redactie:
T.J.de Boer - Albert Verwey
en Is.P.de Vooys.
Noordwijk a/Zee
30 Juni 12

Waarde Van Eyck,

Het doet mij genoegen dat de Beweging een zoo bewonderend artikel over Verhaeren te plaatsen krijgt. Van een half dozijn bundels die ik ter bespreking ontvangen heb, noemde ik er maar een, en zonder er diep op in te gaan. De oorzaak lag hierin dat Verhaeren zich ook door zijn beknoptste werken te kennen geeft als niet een tak, maar een stam, niet een schakeering maar een kleur, - en dus aanspraak maakte, niet op waardeering, maar op overgave. Later spreken wij wel eens erover waarom, ondanks verwantschap naar gemoed en geest, het verschil in het esthetische tusschen hem en mij te groot is, dan dat ik hem de bewondering waarop hij recht had, persoonlijk kon toekennen.[246]

Wat de algemeene titel aangaat, die is, dunkt me, juist en ruim genoeg. Mijns inziens verdient het plaatsen van kleinere besprekingen - indien die geschreven worden -

244 Niet alleen was er tussen beide dichters een verschil van opvatting over de gestalte van de ‘daimoon’, maar ook een principieel ander idee. Voor Gossaert was de ‘daimoon’ een heersende figuur, met absolute macht, terwijl Van Eyck hem veeleer in socratische zin waardeerde als een inspirerende kracht.

245 *Les Heures du Soir* werd in 1911 gepubliceerd.

246 Verhaerens esthetische opvattingen waren veel sterker lyrisch, beduidend minder ‘intellectueel’ dan die van Verwey, hoe gepassioneerd de laatste zijn intellect ook gebruikte!

onder de algemeene rubriek Boekbeoordeelingen, altijd aanbeveling. De mogelijkheid daartoe is trouwens door het in gebruik nemen van dezen algemeenen titel niet uitgesloten.

Gerritsons [*sic*!] dialoog is welkom, tenzij hij vindt dat in het onderwerp de stof van een heroïsche tragedie ligt. Of is hij niet een tragisch, en tevens heldenmoedig sterveling, die tegenover den daimoon zich een houding geeft?

En dan nog zijn houding voor het kiezen heeft: mannelijk of vrouwelijk! Wat zegt de daimoon?

> *Gij* zijt mij vreemd, *gij* zijt u zelf
> *Persoonlijk, manlijk wel of vrouwlijk.*
> *Ik* voel met u mij vreemd-vertrouwlijk,
> *Ik* ben als gij, bezit geen Zelf.

Er komt bij dat de daimoon een mond heeft en spreekt voor we het weten, en wat zullen wij dan doen, wij armen, anders dan opschrijven wat hij gesproken geeft. De daimoon is ook een groot ironiseerder: wie weet dus, als Gerritson hem aanroept, hoe fijn het web van de tegenspraak zijn zal dat hij hem weven helpt.[247]

Het gedicht zal ik trachten te plaatsen in het Aug^{s}.n^{r}.[248] Onze oude letter, aardig ondanks de te vette kapitalen, heeft ons begeven als te afgesleten en dit half jaar begint met een nieuwe die me de eerste keer nog ietwat onzuiver lijkt afgedrukt.[249]

De lengte van je studie-duur is betrekkelijk. Waar je in die jaren zooveel gedicht, gewerkt, geleefd hebt, is het mooi dat de rechtenstudie niet erbij is ingeschoten. Je zult ze nu zonder bezwaar en zonder overijling eindigen en alleen erop bedacht zijn het met behoud van je gezondheid te doen.

Dank je voor je gelukwenschen.[250]

Je A.V.

85.
Brief.

[*In potlood*: (1912)][251]

Hooggeachte Heer,

Hierbij gaat mijn artikel over Boutens Carmina. Ik plaatste het onder den algemeenen titel, omdat het toch feitelijk meer wil zijn dan een boekbeoordeeling alleen en vooral toch ook een studie is van ‘den geest’, waarover de titel spreekt. Maar

247 Uit deze toelichting van Verwey blijkt, dat hij dichter staat bij Van Eycks waardering van de ‘daimoon’ dan bij die van Gossaert. Deze zag er vooral iets demonisch in. De beide anderen waardeerden het woord overwegend in Platonische zin als een aanduiding van het creatieve beginsel. Vgl. noot 244.

248 Zie nr. 83, noot 242.

249 Het derde deel van De Beweging toont dezelfde, wellicht opnieuw gegoten letter.

250 Op 15 mei was Albert Verwey 47 jaar geworden. De gelukwensen zullen daarmee verband houden.

251 Deze brief moet geschreven zijn vóór 7 augustus 1912, toen Verwey reageerde. De Noordwijkse dichter was acht dagen ziek geweest en kon daardoor pas op de zevende terugschrijven. Van Eyck zal dus ongeveer 28 juli 1912 dit epistel verstuurd hebben.

als U 't beter onder Boekbeoordeeling op zijn plaats acht, heb ik natuurlijk geen bezwaar.

Ik heb Uw raad gevolgd en mij uitsluitend aan mijn indrukken van en gedachten over Carmina gehouden. Alleen wanneer dit ter verklaring noodig was, heb ik even teruggezien. Het stuk geeft nu, en, naar ik geloof, voldoende gedocumenteerd, mijn overtuiging omtrent den tegenwoordigen Boutens weer en ik heb gemeend mij in 't duidelijk en onomwonden uitspreken dier overtuiging door geen enkele consideratie te laten weerhouden. Ongetwijfeld staat een dergelijk artikel over een dergelijk dichter van een dergelijke hand aan velerlei verdachtmaking bloot. Maar ik vond het noodzakelijk, dat eens met overleg de positie van Boutens beschouwd werd. Ik hoop, dat mijn stuk U bevallen zal. Zoolang ik in de eigenlijke literatuur ben is het mijn eerste over een Hollandsch dichter.[252]

Ik ben woest geweest op den drukker. Mijn handschrift is niet erg prettig voor een zetter, ik weet het, maar men kon dan ervaren zetters gebruiken. In mijn proef van Verhaeren, *16 pag*. vond ik-ik telde ze - 625 fouten, wat ik toch wel wat bar vind, 25 andere lettersoorten b.v., verscheiden maal woorden, regels vergeten. Ik was wanhopig, want behalve dit en David heb ik àl de proeven van mijn bundel en bovendien die van Jaap de Stoppelaars bundeltje. Jaap is naar Indië, nu.-[253]

Ik heb met groote bewondering Uw gedicht ‘De Voetwassching’ gelezen.[254] Ik hoop nu, dat die 2 andere gedichten, die U mij voorlaast, spoedig door mij herlezen kunnen worden: het lange gedicht en dat op Novalis: of geeft U ze niet uit in De Beweging?[255] Ik heb Aart v.d. Leeuws laatste gedichten bijna alle bijzonder mooi gevonden en ik heb, zooals U lezen zult, niet kunnen nalaten, daar aan 't eind van mijn stuk over te getuigen.[256] Ik zie absoluut niet om welke kwaliteit een goed gedicht van Boutens van tegenwoordig voortreffelijk zou zijn boven de twee laatste van v.d. Leeuw. Toch vindt de Meester bv. de eerste prachtig, in de laatste ‘veel aantrekkelijks’.[257]

252 Het artikel verwekte nogal wat opschudding. Van Eycks nog jonge vriendschap met A. Roland Holst dreigde stuk te gaan. In elk geval was het voor deze dichter een doorslaggevende reden om zijn naam boven een hem opgedragen vers - *Vóór de Reis* - te laten schrappen. Zie nr. 51, noot 159.

253 Van Eycks handschrift was abominabel. Zelfs als men er gedurende jaren mee heeft omgegaan, blijven er altijd nog puzzels over. Vermoedelijk werden zetters nu en dan zó wanhopig, dat ze niet meer voldoende concentratie konden opbrengen om serieus te werken. Zo zullen die talrijke fouten te verklaren zijn.
Het ‘bundeltje’ van De Stoppelaar was *De Parelduiker* . Het verscheen te Apeldoorn in 1913. Het werd besproken door Van Eyck in De Beweging IX (1913), 2; pp. 83-90. Ook V.W. 3; pp. 445-451.

254 *De Voetwassching* in De Beweging VIII (1912), 3; pp. 30-32. *O.D.*, I; pp. 795-797.

255 Het ‘lange’ gedicht zal *Vita Aeterna* geweest zijn. Met *Novalis* is het te vinden in *O.D.*, I; pp. 779-792; en p. 769.

256 Van der Leeuws ‘laatste gedichten’ verwijst naar De Beweging VIII (1912), 1; pp. 60-64.: *Ballade in zon gezongen*; verder: *Orpheus' geheim; Een Doode*. Alleen *Een Doode* werd met wijzigingen en onder een andere titel - *Op een gestorven hovenier* - toegelaten tot *de Verzamelde gedichten*, Rotterdam enz. z.j.; pp. 171-172. Zie ook het slot van Van Eycks beschouwing van *Carmina*, in *V.W.*3; pp. 427-428.

257 J. de Meester, *Iets over de literatuur onzer dagen. Een Nuts lezing* ; Bussum 1907. Reactie van Verwey, De Beweging III [1907], 4; pp. 240-241.

Vindt U niet, dat ik mij, met mijn studie, eigenlijk nog aardig weer in de literatuur. 't Zal nu wel voorloopig uit zijn, ofschoon ik een bepaalde middag vrij houd en het dus kan zijn, dat mijn gedachten voor één van die komende middagen voldoende gerijpt zijn voor een artikel. Ik peins op 'Nietzsche en Dostojewski', Villiers en mijn oude belofte aan de Beweging Edgar Poe.

Inmiddels mijn hartelijkste groeten, ook aan Mevrouw,

Met de meeste Hoogachting,

Uw P.N. van Eyck.

Columbusstr.223, Den Haag

P.S. Neemt U mij alstublieft, de op de voorgaande pagina voorkomende verbeteringen niet kwalijk. Er stond 4 maal het woord 'meenen' en ik heb geen tijd, den heelen brief over te schrijven.

86.
Brief.

Noordwijk a/Zee 7 Aug.^{s} 12

Waarde Van Eyck,

De laatste acht dagen ongesteld geweest, weet ik toch niet of ik bij betere gezondheid je zending vroeger beantwoord had.[258] Juist omdat ze een 'novum' beteekent, was ik niet rouwig er uitvoerig over te kunnen nadenken. Het stuk is een goed opgezet, goed ingedeeld, en klemmend betoog, waarbij allerlei aanvullende zoowel als schakeerende opmerkingen juist en fijn worden ingevoegd. Het eigenaardige ervan is, dat wordt uitgegaan van een etisch oordeel, dat evenwel geacht wordt in allen deele samen te vallen met een estetisch.[259] Dat doet het in zooverre, zelfs meer dan wordt aangenomen, als ik voor mij de uitzondering voor het Saffo-vers *niet* maken zou Daarentegen zou ik Oude Wijn ... en Avondlicht ('t laatste iets minder grif dan het eerste) uit den heelen bundel om estetische redenen willen uitzonderen. De toon is voortdurend waardig. Eén plaats heeft, onbedoeld, een *schijn* van leedvermaak: B.heeft zijn gemis, *waarschijnlijk onherroepelijk thans*.[260]

Een gevaarlijk ding, vooral bij het beginnen van een rubriek is het stelling nemen vóór of tegen anderen, *in het voorbijgaan*. Men oordeelt dan niet vanuit het midden van zijn wezen, maar bij vergelijk met den schrijver over wien men het eigenlijk heeft, - en toch bindt men zich. Ik doel op v.d. Woestijne en Quérido [*sic*!]. De verwijzing naar v.d.Woestijne heeft zin, maar is onnoodig; bindt, waar dit voorloopig niet wenschelijk is. Die naar Q.is er bijgesleept. Bovendien bevat die laatste een term die op zichzelf verkeerd is: iemand's houding tegenover andere menschen heeft niets te maken met de menschelijkheid in zijn werk.[261]

258 Die 'zending' was de kritische bijdrage over de bundel *Carmina* van P.C. Boutens.

259 Het 'etisch' oordeel '... het gebrek aan ziel en liefde', terwijl die twee begrippen herhaaldelijk aanleiding tot en onderwerp van de gedichten waren.

260 Het cursieve heeft Van Eyck voor de publikatie in De Beweging VIII (1912), 4; p. 91 geschrapt.

261 De vergelijkingen waarop Verwey hier het oog had, zijn eveneens uit de afgedrukte tekst verdwenen.

Hierover mondeling meer. Misschien zal een Augustusdag in Noordwijk je niet ongevallig zijn.

De tijd van plaatsing. Ga ik alleen te rade met mijn eigen debielheid van het oogenblik, dan mag ik tegen plaatsing in het Sept.ʳnʳ. geen bezwaar maken. Maar bij geregelde medewerking is het goed met wederzijdsche plannen en wenschen rekening te houden. Schrijf je dit jaar in het geheel drie artikelen dan is het beter een maand overteslaan. In elk geval laat ik het zetten en hoor inmiddels je meening.

Wat zeg je van Dr.Koster die in De Ploeg eens toonen zal hoe men Paradise Lost vertaalt, en in twintig regels van Boek XI minstens twee fameuze 'Schnitzer' maakt ! Toch zal die andere halve Engelschman, L.Simons, wel vinden dat zijn medewerker goed beslagen is.[262]

Hebt gij tijd een vertaling van Sophocles' Oedipus, die mij zeer goed lijkt, te vergelijken met het oorspronkelijk? Ik zend hem dan.

En nu je hand, waarde vriend! Zoo duidelijk die is na de 3de zoo onontcijferbaar is ze, zelfs voor mij nog bij een eerste lezing. In den hemel schrijven we allen op schrijfmachines.

Ik zal inmiddels den drukker mijn goeden raad geven.

Wees hartelijk gegroet.

Je

A.V.

[*Hoewel de post in die dagen sneller was dan in die van ons en er bovendien meer bestellingen per dag uitgevoerd werden, lijkt een gelijke datering van een ontvangen en daarop antwoordende verstuurde brief een probleempje. Òf Verwey vergiste zich, òf Van Eyck. Het zal voor de eerste 6 of 7 augustus geweest moeten zijn en dan voor de ander resp. 7 of 8*.

Ook in het tweede geval: donderdag 8 augustus was het nog op tijd om een afspraak te maken voor maandag 12 augustus in Noordwijk.]

87.
Brief.

Den Haag, 7 Aug.'12.

Hooggeachte Heer,

Ik haast mij, U te antwoorden. Allereerst: bent U weer geheel genezen? Het zou jammer zijn, wanneer U te vroeg aan 't werk gingt. Ik had al overwogen, dat U

262 De Ploeg. Geïllustreerd Maandblad o.l.v. L. Simons. Het was een uitgave van de door deze redacteur gestichte Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur te Amsterdam. In de vijfde jaargang (juli 1912-juni 1913) publiceerde Edw. B. Koster een breed artikel in twee stukken *Over Milton*. Het eerste staat op de pp. 14-22; het tweede op pp. 33-47.
Wat de 'halve' Engelsmannen betreft: Leo Simons (1862-1932) had lessen gevolgd aan de Kensington Art School in Londen alvorens in zijn geboortestad 's-Gravenhage en later in Delft zijn tekenopleiding voort te zetten. Edward B. Koster (1861 -1937) was in Londen geboren, studeerde in Leiden klassieke letteren en schreef Nederlandsche gedichten en essays.

P.C. Boutens, zoals W.A. van Konijnenburg hem in 1914 portretteerde.

misschien op reis waart. Hebt U daarop, ook voor definitieve versterking, geen plan, dit jaar? Wanneer 't U niet te vermoeiend is, zou ik buitengewoon graag een dezer dagen bij U komen. Het zou voor mij een groote uitspanning zijn. Om mijn studie, die mij zeer tegenstaat, maar waarin ik manmoedig bijt - het herkauwen is het ergste: Vergeef mij deze heele, koeige vergelijking - alleen thuis gebleven, kom ik op 't oogenblik moeizaam en in stilte door de dagen heen. Ongetroost bovendien door The Spirit of Delight.[263] Zou ik U misschien Maandag welkom zijn, en op welk uur kunt U mij dan hebben?[264] Ik hoop, dat ik niet al te haastig ben in 't aanvaarden Uwer vriendelijke invitatie.

Met Uw oordeel over mijn werk was ik heel blij. Die schijn van leedvermaak zal ik met wat inkt uitdooven, - die wil ik juist in dit stuk allerminst laten leven. Ode aan Sappho, waarvoor ik in de dagen van stemming heel gevoelig was, *is* misschien een ‘zwak’ van mij, maar ik vind het een oase vergeleken bij menig ander gedicht - ook in het mooiste werk van Boutens overigens slaag ik er nooit in de *volle*, bloedwarme bevrediging te vinden, en dus ook in dit niet.[265] Uw opmerking over Woestijne-Querido trof mij bijzonder, omdat ik de eerste eigenlijk maar in één qualiteit tegenover Boutens zou willen houden; maar, om, dit gedaan zijnde, den schijn te vermijden, als zou ik de twee dichters *in hun geheel* tegen elkander uitspelen, wat ik allerminst ten voordeele van v.d. Woestijne-im-ganzen zou willen doen, voegde ik *onder het overschrijven* de zinsnede over Q.er aan toe. Hij was er dus werkelijk bijgesleept en het verwonderde mij, hoe scherp U dat er in gezien hebt. Aan haar ondoordacht ontstaan dankt zij vervolgens misschien haar zwakheid, deze opmerking over Q.

Tot nu toe stuurde ik drie artikelen. Ongetwijfeld - het lijkt mij onmogelijk, dat ik mijn gedachten in vrije tijd maanden lang niet zou bezig houden met een gekozen en dus minstens gewaardeerd onderwerp, - zal ik nog wel één artikel schrijven. Misschien twee. Wat betreft plaatsing voeg ik mij naar U, natuurlijk. Maar ik vind het wel plezierig in elk geval proef te ontvangen.

Mijn handschrift is slecht. Maar een zetter, die halve en heele regels vergeet, eigenwijs is, verkeerde letters bij tientallen gebruikt, en woorden combineert (zoo liet ik ongebroken voor onbewegelijk gedoken nu nòg staan) is toch niet alles. Misschien is men door de regelmatigheid van mijn handschrift verleid en heeft men 't daarom aan een jonge zetter of zettersjongen gegeven.[266] In revisie vond ik nòg een 100 tal fouten. (In 't stuk van Berlage vond ik er ook verscheiden.) Ik beloof U, in mijn copy voortaan wat meer mijn best te doen. Ik kan mij Uw verdriet over 't onnoodig tijdverlies begrijpen.

263 ‘The Spirit of Delight’, speling met de beginregel van William Wordsworth's gedicht: *She was a Phantom of delight*; Poems of Imagination. The Poetical Works of William Wordsworth; Oxford Edition 1905; p. 186.

264 Maandag 12 augustus 1912.

265 Zie vorige brief van Verwey: ook 7 augustus 1912. Boutens’ *Ode aan Sapfo* stond in *Carmina*, Amsterdam 1912; pp. 18-21.

266 Deze opmerkingen van P.N. van Eyck zijn misleidend en daardoor grievend voor de zetters. Zijn handschrift was op het eerste gezicht ‘regelmatig’ wat echter niet verhinderde om op 't tweede gezicht nog onontcijferbaar te blijken.

Ik zou U op 't oogenblik onmogelijk kunnen beloven, met éénigen spoed - 't zou zeker een paar maanden duren - die Oidipous-vertaling te vergelijken. Daar zit, wil men niet onbillijk zijn, veel tekstvergelijking aan vast. Het ligt er aan welke uitgave, welke lezing van de koren b.v., men telkens op de corrupte plaatsen als de beste aanvaard heeft voor de vertaling, hoe deze uitviel. En den beoordeelaar is het onmogelijk, in korte tijd dat werk degelijk te doen zonder telkens kans te loopen òf onbillijk te zijn tegen de vertaler, of den laatste te overschatten, die misschien zelf niet voldoende tekstwaardeerder geweest is. En om een aesthetische beoordeeling van deze vertaling is het toch niet in de allereerste plaats te doen.

Verneem ik misschien nog iets over mijn bezoek? Inmiddels mijn hart. groeten en dank voor Uw moeite,

Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck

88.
Brief.

Noordwijk aan Zee,
15 Aug.'12.

Waarde Van Eyck,

Versluys ziet er geen het minste bezwaar in dat ik het Eigen Rijk bij de Zilverdistel verschijnen laat, ‘temeer niet, daar U verder Uwe rechten op dit gedicht blijft behouden.’[267]

Wat mij betreft kan dus onze afspraak in werking gaan. Ik kreeg een oogenblik den indruk dat je liever een andere letter gekozen zag dan die van De Lage Landen bij Enschedé. Was dat zoo?

En wat is je meening omtrent het aantal Exemplaren? Zestig of honderd?

Eenigszins in afwijking van het besprokene stel ik nog zetvorm en papier voor als van De Lage Landen, maar 't formaat iets korter en nog iets meer smaller (zie als voorbeeld Verhaerens Philippe II). Het is dan handiger.

Wij hadden gister een prachtige vaart over Brasemer- en Kager-meer.

Ik vergat toen je hier was de bespreking van de Oedipus-vertaling. Inderdaad zou de vergelijking makkelijk zijn daar de bewerker den gebruikten tekst erbij zond en gedeeltelijke vergelijking volstaat.

Ik schrijf dezen in een eerste rustig oogenblik. Wolfskehl is sinds gisteren hier en wij hadden al meer dan één onderhoud van beteekenis.

Hartelijk gegroet
t.t.
A.V.

267 *Het Eigen Rijk* is de eerste afdeling van de bundel *Het Zichtbaar Geheim* die in 1915 verscheen. Het was de eerste publikatie van de Zilverdistel waarvan als boekverzorger alléén Pieter Nicolaas van Eyck genoemd wordt. Dit bibliofiele bundeltje zag in 1912 het licht.

89.
Brief.

16.8.1912.

Aan den Weled.geb.Hr., den hr *Albert Verwey*
Noordwijk a/Zee

Hooggeachte Heer,

Zooeven ontvang ik Uw brief. Het doet mij verbazend veel genoegen, dat Versluys geen bezwaar maakt; ik schreef reeds aan de twee anderen, die, geloof ik, op reis zijn.[268] Hierbij zend ik U twee letterproeven, de een een Gando-letter, de ander een fraaie oud-Hollandsche letter.[269] Ik had ze nog liggen. Ik heb niets tegen het Lagelands-type, maar een verandering is altijd aan te bevelen. De originaliteit wil ook wat, ofschoon ik mij hierin natuurlijk naar U schik. In elk geval schrijf ik, zoodra ik van U definitief 't formaat vernomen heb, naar Enschedé.[270] Daarna kan ik U alle gegevens, en misschien nog een ander proefje zenden, waarna de zaak beklonken zou zijn, wanneer U ze aangenomen hebt. Naar die gegevens kunnen wij dan 't aantal exx.bepalen. Ook moet ik U nog hooren over 't omslag, als 't kan.

Voor 't formaat ook, zend ik U de proef op Hollandsch papier. Ik gaf een lijstje op 17½ x 23½ / 18 x 24 is ook een gewoon formaat. Wij kunnen, naar het schijnt, best 5 strofen per pagina nemen. * Wilt U nu even definitief Uw gewenschte formaat in centimeters geven?

In elk geval zal ik gaarne ook de bundel ontvangen, opdat ik zorgvuldig de omvang zal kunnen uitrekenen, op de pag. precies.

U zult contract wel niet noodig vinden. Zoodra alles klaar is, wat de voorbereiding betreft, schrijf ik U officieel een brief, waarin alles wordt uiteengezet (i.e. dat de Zilverdistel van U het recht verkregen heeft één uitgave van Uw bundel‘-’ te maken van..... exx. zoo en zoo uitgevoerd. Dat U zich verplicht, de proef minstens 1 maal te corrigeeren en adressen te geven van hen die voor een ex. in aanmerking komen, dat de Zilverdistel de zuivere winst (dus, kosten vergoed. En klein bedrag voor administratie-kosten) zal verdeelen in één helft voor U, één voor zich. Zulk een brief is voldoende, omdat U (niet wij) bij gebrek van contract aan de voordeelige kant zijt, mochten er moeilijkheden zijn (!) -

268 Die twee anderen waren J. Greshoff en J.C. Bloem. Aan het einde van 1912 zouden zij zich terugtrekken uit de bibliofiele uitgeverij *De Zilverdistel* en deze geheel aan Van Eyck overlaten.

269 Nicolas Gando dreef een lettergieterij in het Parijs van het einde der achttiende eeuw. Een Hollandse lettersnijder trok in die jaren naar Frankrijk wegens sympathie voor de ‘Grote Revolutie’. Dat was Anthony Bessemer die een Gando-letter sneed. De ‘oud-Hollandsche letter’ was van Fleischmann. Joan Michael Fleischman werd in Neurenberg geboren [1701] en overleed in Amsterdam [1768]. Met ene Ransart werkte hij als lettersnijder in de gieterij van de firma Enschede.

270 De firma Enschedé is sinds eeuwen een van de grootste, wat meer zegt: één van de best toegeruste drukkerijen in Nederland. Bovendien verwierf zij zich enige faam met haar lettergieterij. Onder Johannes, de zoon van de stichter Izaäk Enschedé (1681-1761), werd als naam voor de firma *Joh. Enschedé en Zonen* gekozen (1774). Thans drukt zij behalve boeken, ook postzegels, geldswaardige papieren, affiches e.t.q. Voor haar ontwierpen bekende kunstenaars bijzondere lettertypen, zo b.v.J. van Krimpen de Lutetia (1927) en S.L. Hartz de Emergo (1949).

Heeft U eenige tijd beschikbaar voor de Oedipous-vertaling?[271] In dat geval wil ik het gaarne probeeren. Of zou Gerretson er voor in aanmerking komen. Alleen wanneer het niet in 1 of 2 weken hoeft, kan ik het doen.

Het spijt mij, dat ik Wolfskehl nog niet een keertje heb mogen ontmoeten. Mijn dagen bij U zijn een bijzondere herinnering. Nogmaals mijn hart. dank, ook voor Mevrouw.

* op 't proefje staan 7 strofen zelfs nog goed!

Hart.groet van Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223
Den Haag.

90.
Briefkaart. Poststempel: 21.8.12

Weled.geb. Hr. *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer,

Landors complete werken zijn bij Frowde in Oxford. 5 dln. Imaginary Convers. 1£ 1 sh, 2 dln.poezie 7 shl. 2 dl. grootere prose-works 7 sh. Elke afdeeling, en naar ik meen elk deel (voor 3,5 sh) is afzonderl. te krijgen.[272] 2 dln.Landor zijn verschenen bij Routledge in een aardige shilling uitgave, waarvan ik elk deel op 2 dln. v.d. groote uitgave schat. Een van deze twee: de grieksche dialogen.[273]

Krijg ik spoedig antwoord over de letter? Ik wou er voortgang mee maken, heb al een paar exx.geplaatst en zie met verwachting Uw bundel tegemoet.

271 Zie nr. 88.

272 Walter Savage Landor (Warwick 30.I.1775 - Florence 17.IX.1864) studeerde in Oxford waar hij wegens revolutionair gedrag weggestuurd werd. Van 1815 tot 1835 woonde hij op verschillende plaatsen in Italië, het laatst in Florence. In 1838 was hij weer in Engeland maar in 1858 vertrok hij opnieuw naar Florence waar hij tot zijn dood woonde. Het merkwaardige van zijn werk is een rebels-romantisch karakter in een klassieke beheersing. Aanvankelijk schreef hij voornamelijk Latijnse lyriek.

273 Het meest gewaardeerd werd Landor wegens zijn *Imaginary Conversations* (1824-1829). Daarin onderhouden personen uit de Oudheid zich met mythologische figuren. Landors gedachten over politiek, literatuur, religie en menselijk leven kregen op deze manier vorm. Hij publiceerde ook drama's die zich echter niet voor opvoering leenden.
Het tientallig stelsel was ook in Van Eycks jonge jaren (nog) niet geaccepteerd in Brittannië: 3,5 sh. moet daarom gelezen worden als 3 sh. 6 d.
Van de internationaal bekende uitgevers lijkt Frowde verdwenen; Routledge is nog steeds actief.

Die Neunte Folge der Blätter heb ik nu.[274] Gundolfs Fortunat is uitverkocht, helaas,[275] Evenzoo de 7e Folge, die ik graag gehad had om de portretten. Ik heb het Maximin-gedicht in Gundolf helaas nergens kunnen vinden.[276] 3 Strofen vóór Ariel en Dryade alleen. Ik ben 3 jaar te laat geboren.

Ik hoop, dat U de gezonden letter mooi vindt.[277] Hoor ik ook over 't omslag.

Met bel.gr. ook aan Uw huisgenooten,

Hoogachtend
Uw
P.N. van Eyck.

91.
Brief.

Arch.Zilverdistel M.M.W.
24 Augs.'12.
Noordwijk a.Zee.

Waarde Van Eyck,

Vandaag corrigeer ik twee kleinere gedichten die in De Beweging komen.[278] Of de Bouwval wordt opgenomen is onzeker. Het ligt in mijn bedoeling, maar ik stel het afhankelijk van de ruimte in Oct^{r}.of Nov^{r}.nr. Verder wordt er van Het Eigen Rijk niets afzonderlijk uitgegeven. Met de zending van het hs. heb ik geen haast gemaakt (en moet het ook nu nog eenige dagen houden), omdat sommige van mijn bezoekers en gasten er prijs op stellen het een of ander te hooren voorgelezen. Intusschen kan met den drukker worden overeen gekomen. Ik kies de letter die hierbij past. *Schuin* kapitaal moet in het boek niet gebruikt worden, behalve alleen voor het woord Inhoud

274 Blätter für die Kunst werd van 1892 tot 1919 uitgegeven door Carl August Klein. Zij verschenen niet regelmatig; in die jaren zijn 12 'Folge' gepubliceerd. Stefan George had het tijschrift gesticht. Bevriende tijdgenoten droegen hun artikelen bij tot en met de 'siebente Folge' (1904). Daarna bleek een aantal jongere kunstenaars zich rondom George geschaard te hebben die als de 'school' van hun vereerde 'meester' werden beschouwd. Deze bepaalde van dan af nog duidelijker het 'gezicht' van de Blätter. De door hem bewonderde Maximin was overleden en scheen een bijna goddelijke verering te krijgen. George hield hem als een model voor aan de nieuwe generatie. Dit alles had een sterk elitair karakter. De formuleringen van de dichter in *Der Stern des Bundes* interpreteerden de volgelingen als teksten van een nieuw 'geloof'. Dezelfde 'siebente Folge' bevatte een 'Dichtertafel' met portretten die Van Eyck graag wilde bezitten. Een citaat uit Franz Martini"s *Deutsche Literaturgeschichte* (Stuttgart 1961): 'Die in wenigen Jahrgängen seit 1891 erscheinenden *Blätter für die Kunst* wurden das literarische Dokument dieses neuen und exklusiven Kulturbewusstseins.' (p. 481).

275 *Fortunat* was een gedicht in vier zangen van Friedrich Gundolf. Het werd eerst gepubliceerd in Blätter für die Kunst van 1903 in een oplage van 200 exx. Oorspronkelijk was het hierin verwerkte verhaal een volksboek uit 1508 waarvan de wortels in het Oosten liggen. Zie nr. 91; noot 283.

276 Maximin (1888-1904) die slechts korte tijd een vereerde vriend van George is geweest, was door zijn schoonheid en begaafdheid - en misschien ook door zijn vroege dood - van wezenlijke betekenis voor de dichter. Wat Beatrice voor Dante was, zo ongeveer moet Maximin voor Stefan George geweest zijn. Gundolfs gedicht stond in het *Gedenkbuch* dat in 1906 gepubliceerd werd.

277 Zie nr. 89; noot 269.

278 Dat waren *Zij Beiden* en *Runen*. De Beweging VIII (1912), 3; pp. 312-315. *De Bouwval* werd niet in het tijdschrift opgenomen.

(De inhoudsopgaaf een afzonderlijk titelblad). De titels van de reeksen in klein kapitaal boven de bladzijden (zie de Lage Landen). Maat de op de proef door je aangegeven: 17½ x 23½ cm. Het aantal Exx.zal zeker afhangen van de lijst, hoe groot die is. Ik zal de adressen die nog invallen opschrijven en ze 't zij hierbij voegen of later sturen.

Wat de zetvorm betreft houd ik nu voor afgesproken 5 strofen van 4 regels (aanhef van 3 met titel). Holl.papier, waarvan ik eerst staal zie. Omslag? Alle papier-omslagen zijn een behulp, maar ik voel dan nog het meest voor wit. Als dan de titel op rug en vlak staat, en het werk van de Enschedé's op het vlak *in rood*, dan is er een goed uiterlijk.[279] (Zie de zeven wijze mannen).[280]

Dank voor je moeite betreffende Landor.[281] Wolfskehl was verbaasd dat de 7e Folge van de Bl.weg was, maar wat de portretten betreft hoef je niet te treuren. Mooi is het blad niet. Alleen de naaste vrienden bezitten het, maar het werd nooit bijgeleverd. Maximin koste oorspr.25 Mk., maar nu antiquarisch 80.[282] Van Fortunat is misschien nog wel een Ex.te krijgen door Gundolf zelf.[283] Ik vraag daar later wel eens naar. Bij de vertaling van Oedipus (de vertaler wil, hoewel 't er niet staat, in 't hs. Oidipous lezen) is geen haast. De vertaling is als klankvolle beweging èn als ongedwongen Nederlandsch doorgaans goed, en daarom m.i.als Nederl.vertolking van een Grieksch stuk niet alleen *nieuw*, maar van de soort die ik wensch. De vraag is of niet door 't invoeren van ongrieksche beeldspraak hier en daar (zie de kruisjes) èn door slappe regels gezondigd is.

Geef mij dienaangaande je onafhankelijke oordeel. Waar de hoofdzaak er m.i. is, zou ik graag alle moeite besteed zien aan 't kennen, en dientengevolge zoo mogelijk verbeteren (door den auteur *doen* verbeteren) van het bijkomstige. Bij voorbaat mijn dank.

Hartelijk gegroet
je A.V.

279 De uitvoering werd anders. Een donkergroene band, goud gestempeld, op de rugzijde de titel en de naam van de dichter ook in goud en dan nog goud op de zeven ‘ribben’. Goud op snee rondom. Gemarmerd, verguld papier tegen de binnenkant van de platten. De schutbladen zijn van 't zelfde materiaal.

280 *van den VII vroeden binnen Rome*, een verzameling van middeleeuwse verhalen, vermoedelijk naar Franse modellen in proza rijmend verwerkt. In 1898 verscheen een herdruk van het volksboek door A.J. Botermans, waarnaar Verwey verwijst.

281 Zie nr. 90; noot 272.

282 Maximin was de naam waaronder de door Stefan George gevierde, bijna aanbeden Maximilian Kronberger (1888-1904) befaamd werd. In 1902 ontmoette George hem voor het eerst. De vroege dood van deze jongen zal de verering begunstigd en de mythevorming versterkt hebben. In 1906 verscheen *Maximin, ein Gedenkbuch* in een oplaag van 200 exx. Daarin werd een cultisch beeld gegeven van de ‘in mensengestalte (en) geschouwde God’. George zelf vergeleek hem in de inleiding met Alexander de Grote en met de twaalfjarige Jezus in de tempel.

283 *Fortunatus* was een graag gelezen volksboek in de 16e en 17e eeuw. Nog in 1882 verscheen daarvan een bewerking in het Nederlands door J.J.A. Goeverneur en in 1910 verhaalde Nienke van Hichtum dezelfde geschiedenis onder de titel *Amleth*. Zie noot 275.

Een belangrijk punt vergeet ik nog. Het is goed dat ik de verzen hier hield. Bij herlezen en nadenken is mijn keus totaal veranderd. Ik kies de kleinere gedichten, niet omdat de grootere niet goed zijn, maar omdat een langer gedicht in dergelijke 4-regelige strofen estetisch noodzakelijk aan de Sterren herinnert, - en bovendien omdat ik, afgescheiden daarvan, een grooteren indruk voor je verwacht van de verscheidenheid in de kleinere. Ik houd dus Zomerregen, Wel zijt gij ver, Middag, Avondlied uit de Verte, - een mooie bijdrage. -[284]

Om de verzending niet langer uittestellen stuur ik de vertaling Maandag. Deze brief is alles wat ik vandaag heb kunnen schrijven. Vanmiddag was Van der Leeuw hier en las kostelijke verzen voor.

92.
Brief.

[*Brief 92 is waarschijnlijk na Verweys epistel van 24 augustus 1912 geschreven, maar stellig vóór 31 augustus. Op die datum reageerde Verwey op Van Eycks vraag, of hij Hölderlins vertaling ter vergelijking gebruikt had naast die welke K. (zie brief 93!) aan de redacteur van* De Beweging *stuurde*.]

[*In potlood*:] 1912

Hooggeachte Heer,

Heden ontving ik de inlichtingen van Enschedé.[285] Het werk zal ons aan hem, wanneer het 10 vel is, ƒ.290 kosten, zoo het gedrukt wordt op formaat 17½ x 21½. Dat is dus in de hoogte 2 c.M.kleiner dan 't U opgegevene. 17½ x 23½ bestaat niet bij van Gelder, Wel 18½ x 23½, dat is dan weer breeder, *maar* kost ons ƒ.55.- meer, omdat dan gedrukt moet worden op vellen van 8 pagina. Nu vind ik bijgaand formaat een mooi, en om een leelijk uitgeverswoord te gebruiken handbaar formaat. Het boek kan zoo *gelezen* worden en is geen pronkje. Wanneer 't ƒ.290 kost, waarbij nog komt voor administratie en onkosten van verzending en levering enz., dan kan het voor ƒ.6. Anders onmogelijk. Wij moeten toch al minstens 50 exx. verkoopen om aan de kosten te zijn.

Tot nu toe, kregen de schrijvers 3 present-exemplaren. Op 500 exx. v.een gewone ed. krijg ik er 12. Gaarne hoor ik, of U hiermede genoegen neemt, of hoe Uw wenschen zijn. Ik zou U niet aanraden boven aan de pagina de ondertitels te drukken. Dat maakt de drukpagina bijna altijd minder mooi. 1° op de beginpagina van elk gedicht zwemt die titel heelemaal bovenaan in de leegte 2° komt die titel altijd midden op de drukpagina, maar de verzen zelden of nooit, zoodat het altijd bij verzen den

284 In het januarinummer van De Beweging 1913 zijn opgenomen: *Bede, Middag, Avondlied uit de verte, Vereeniging* (in de brief naar het eerste vers genoemd: 'Wel zijt gij ver') op de pp. 73-78. *Zomerregen* werd met *De verlatene, Eenzaamheid* en *Belofte* geplaatst in Jan Greshoffs Muzenalmanak: *Het jaar der dichters* 1913 (pp. 85-97). Deze gedichten waren bestemd voor de bundel *Het ronde perk* , die in 1913 zou verschijnen, maar pas in 1917 het licht zag, samen met *Lichtende golven* onder de samenvattende titel *Gedichten*.

285 Voor Enschedé zie nr. 89; noot 270.

indruk maakt, of de titel te veel opzij staat. Alleen bij proza of lange regels staat dat goed.

Ik vroeg aan Enschedé naar papier, dat een soort dikker is dan wat ik U hierbij zend. Mag ik dit model (en dat der Gando-letter) s.v.p. terug? Is dit dikker dan dat der Lage Landen? Waarschijnlijk zal bij die f.290,- nog wel meer komen, want ik wil het boek tenminste 2½ cm. dik hebben.[286]

Prospectus. Ik denk over een prospectus op formaat, met letter enz. als de bundel. Op de eerste pagina de titelpagina afgedrukt, op de 2e de prospectus, op de 4e een gedicht. Wanneer dit niet te duur is, tenminste. Anders 2 pagina's.[287]

Mag ik U nu zonder onbescheiden te zijn op een vlug antwoord aandringen? Ik wou de zaak nu snel in elkaar zetten, zoodat het boek voor of op 1 Nov. klaar is, wat alleen kan, *wanneer de copy gauw gezonden wordt*. Ten eerste valt het boek dan niet in de heel erg drukke drukkerstijd, en dan is het ook niet zoo dichtbij mijn examen.

Ik ontving de Oidipous vertaling. Ik zag haar in, en hield hier en daar op mooie plaatsen het Grieksch ernaast, (Heeft U er Hölderlin naast gehad?). Het bevredigde mij niet erg. Er zijn onmiskenbare (voor een gewezen gymnasiast onmiskenbare) teekenen van nog jeugdige Griekschheid bij den vertaler. Ik dacht hem in de zesde klas van 't Gymnasium of in de allereerste jaren der studie. Dat is vooral aan de vertaling van kleine woordjes, waar 't Grieksch van Homerus en de tragici bv.vooral van wemelt, te merken. De koren, met hun metrische vertaling voldoen mij heelemaal niet, of schoon 't zeker knap is. Nooit merkt men zóó, als hier, dat het metrum der Grieken op klank, niet op klemtoon berustte. In de jambische 6-voeter gaat het nog, de Grieksche, die niet een tweekwarts, maar een *driekwarts* maat is te vertalen met een Hollandsche die *wel* een tweekwarts is, maar bij de koren wordt het funest.[288]

Er op vertrouwend, dat U de grootere gedichten zoudt nemen, gaf ik twee kleine, Zomerregen, en ‘'t Is avond, langs mijn slapen glijdt...’ aan Greshoffs Almanak, die in Oct. of November verschijnt.[289] Is dat een bezwaar? 't Zou jammer zijn. Blijft U er bij, dat er iets sterkers, warmers, misschien hier en daar, iets kleurigers in mijn latere

286 Voor de uitvoering van *Het Eigen Rijk* zie nr. 91; noot 279. De dikte was 1,6 cm.

287 Wat het prospectus betreft: zie nr. 94.

288 Door de vriendelijke bemiddeling van prof.dr.C.J.M.Sicking was mevrouw Dr.M.van Raalte bereid nader op de kwestie van metrum en ritme van het Oud-Grieks in te gaan. Beide geleerden daarvoor bijzondere dank. Dr.Van Raalte promoveerde in 1986 te Leiden op een studie over de gesproken verzen in het Grieks: *Rhytm and Metre*. Het Griekse versritme is gebaseerd op een duratief of kwantiteitsaccent. Het ritme van de Griekse koorliederen is onregelmatig, het laat zich zonder kunstgrepen niet in een metrisch schema dwingen. Als men echter vertaalt, kan men de kwantiteitsgroepen gemakkelijker in een dynamisch accent overbrengen dan het het geval is met de lyriek der koren.

289 Zie nr. 91; noot 284.

verzen is gekomen? Ik dacht 't vooral van Iterumque, en Het Lied der Aarde.[290]
Wilt U zoo vriendelijk zijn Mevrouw en de familie veel groeten te doen en mijn hart. gr. ook zelf te aanvaarden.
Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223,
Haag

93.
Brief.

Arch. Zilverdistel. M.M.W.
Noordwijk a.Zee,
31 Augs.'12.

Waarde Van Eyck,
Karl Wolfskehl vraagt mij of er nog een Ex. van je Worstelingen beschikbaar is. Zoo ja (de prijs is immers ƒ.5.- ?) dan wenscht hij het te koopen. Zijn adres is Pension Johanna, Noordwijk aan Zee.[291]
Het papier van De Lage Landen is iets dunner dan het monster. In het formaat komen wij nu weer terug tot ons oorspronkelijk quarto, dat van mijn handschrift. Ik heb er geen bezwaar tegen. Met je opvatting van de titelskwestie ben ik het niet eens. De reekstitel vergemakkelijkt het naslaan. Boven den gedichttitel kan (en moet hij eigenlijk, ondanks De Lage Landen) wegblijven. Voor theoretische blokpaginaas voel ik niets. Zie maar eens hoe bij iedere verzen-uitgaaf, die niet 't zij door compresser druk of door lijnen (kader) de ruimten afsluit, ongelijkheden voorkomen. Titels boven de bladzijden, in gedichtenbundels, waren dan ook in de 17e eeuw vrijwel regel. Ermee in verband komt natuurlijk de pagineering, die ik noodig, en onder de bladzij leelijk acht.
Intusschen bedoel ik niets voor te schrijven. Mijn bedoeling is integendeel dat je je eigen oordeel volgt, en van het boek maakt wat je meent dat een uitgaaf van de Zilverdistel wezen moet.
De prijs wordt dan ƒ.6.-. Aantal Exx.60, of is het aantal nog afhankelijk van de op te maken namenlijst?*Zes* present-exx. is 't minste waarop ik gerekend heb. De verkoop zullen ze niet hinderen: zij gaan alleen aan menschen die niet koopen.
De proeven zal ik geheel nazien: verzoek alleen van de revisie je controleerende

290 Zie *Gedichten*. Amsterdam 1917; pp. 9-15. Niet in *V.W.*
291 Karl Wolfskehl (1869-1948). Literair-historicus. Medewerker van *Blätter für die Kunst*. Zijn huis in München was een poos het centrum van de 'George-Kreis'. In 1933 emigreerde hij naar Italië en in 1938 naar Nieuw-Zeeland. Als zijn voornaamste taak zag hij de arbeid aan en voor een synthese van zijn Duits-Joodse geaardheid. Zijn poëzie wordt gekenmerkt door invloeden van het Oude Testament en van Georges poëzie.

lezing. Van alle proeven (en revisies) 2 Exx.s.v.p. Ook mij schikt niets zoo goed als haast. Liefst heb ik voór 1 Octr. de heele correctie achter me.

Voorloopig dank voor je moeite met Oedipus. Ik vergeleek met Hölderlin en niet tot K's nadeel, - in aanmerking genomen dat hij jong is en een zwak geluid heeft. - Jammer van de twee verzen die nu uitvallen.[292] Een van de groote zou dan in de plaats kunnen komen. Maar dat later, tenzij je nu dadelijk dat wat je meest geschikt vindt, sturen wilt. Ik vond, zooals je weet, alles goed.

t.t
A.V.

Wolfsk. vertelde me dat Andrian in Duitschland verlof gegeven heeft tot het herdrukken van den Garten (nog in den handel). Daarmee vervalt de scrupule die ik vroeger noemde.[293]

94.
Brief.

's-Gravenhage, 1 Sept. '12

Hooggeachte Heer,

Zooeven heb ik Uw zending gehaald. Hartelijk dank voor Uw haastig antwoord alsmede voor Uw bestelling namens Wolfskehl, wien ik het boek zal zenden.[294] Om even de andere dingen af te doen: voorloopig verschijnen die verzen toch nog niet in De Beweging. Misschien kan ik U in deze tijd nog een paar kleinere gedichten sturen.[295]

Ik heb den bundel zorgvuldig berekend, - hij zal wel ongeveer de gestelde grootte verkrijgen. De 6 exx.zal ik U gaarne sturen; over de grootte der oplage moet ik U evenwel iets schrijven, waaraan U waarschijnlijk niet gedacht hebt. Het boek kost ons dus bij Enschedé, wanneer wij geen dikker papier nemen, ± ƒ.290. Hierbij komt ten minste ƒ.7,50 voor de 200 prospectussen, aan 3 kanten bedrukt op oud Holl.papier. Reken ik de verzendkosten per bundel 20 ct, dat maakt op 60 exx, ƒ.12. Daarbij ƒ.4 ten minste voor 't verzenden der geheele oplage in een kistje. Dan vele porto's voor verzending, zonder administratiekosten, komt het boek ons dus *ten minste* op ƒ.290 + 4 + ƒ.12 + ƒ.7.50 + ƒ.2.50. Dat wordt ƒ.316. Reken ik nu, dat ik alle exemplaren *buiten* den boekhandel verkoop, d.w.z. *zonder* rabat, zoodat ik volle ƒ.6 ontvang, dan kan ik voor de geheele oplage slechts 51 X ƒ.6 = ƒ.306 innen. Op zijn gunstigst. Op

292 Zie nr. 91; noot 284.

293 Toen Verwey in 1905 en 1906 een vertaling van *Der Garten der Erkenntnis* publiceerde onder de titel *De Tuin der Openbaring* - De Beweging I (1905), 4; pp. 352-373 en II (1906), 1; pp. 120-131 -, deed hij dat, omdat Andrian de uitgave van 1895 (S. Fischer, Berlijn) uit de handel had teruggetrokken. Een heruitgave in 1910 kreeg de instemming van de schrijver, omdat zij als bibliofiele editie in slechts 100 exemplaren verschijnen zou. Verweys bezorgdheid werd daardoor weggenomen. Vermoedelijk had hij zijn ‘scrupules’ geuit tijdens een bezoek van Van Eyck.

294 Een ex. van de Zilverdisteluitgave van P.N. van Eycks *Worstelingen*.

295 In De Beweging IX (1913), staan op de pp. 73-80 de volgende ‘Nieuwe Gedichten’: *Bede; Vervoering; Middag; Avondlied uit de Verte; Dichterschap; Mysterie*. De beide laatste werden met de brief van 1 sept. 1912 verstuurd. Vgl. nr. 91; noot 284.

deze wijze hebben wij reeds verlies, zonder kans op winst hoegenaamd. Van de 60 exx. gaan 6 exx.voor U, en 3 voor de drie Zilverdistelaars af. En nu zijn de kosten krap berekend, zonder iets voor administratie. U ziet zelf nu, dat wij een oplage van 100 exx. zullen moeten maken, of, wat zeer ongunstig zou zijn 't exempl. op ƒ.10 stellen. Aangezien er echter niet het minste bezwaar is, 100 exx te laten maken, zal ik dat dus maar laten doen. Hebben wij succes met verkoop, dan kunnen zoowel U, als de Zilverdistel op die wijze een ƒ.100 winst ten hoogste maken hetgeen anders uitgesloten is.

Ten aanzien der ondertitels boven de pagina zal ik naar Uwe opvatting opgave doen aan den drukker. Ik moet nu nog slechts de laatste inlichtingen over het prospectus verkrijgen. Om tijdverlies te besparen, schrijf ik hier even de vorm die ik mij dacht. Pag. de titelpagina van het boek afgedrukt. Op pag.4 een afdruk van een fragment van Cain (om de lange, aaneengesloten regels) op pag.3 de eigenlijke prospectus, nl.

L.S.

Bij dezen heb ik de eer U, namens ‘De Zilverdistel’ medetedeelen, dat bij haar binnenkort verschijnen zal:

Het Eigen Rijk
door
Albert Verwey

Deze nieuwe, onuitgegeven dichtbundel, waarvan voorloopig geen gewone uitgave verschijnen zal, wordt door de firma Johannes Enschedé te Haarlem in honderd genummerde, door de uitgeefster geteekende exemplaren, met een fraaien zeventiende-eeuwsche Hollandsche letter op oud-Hollandsch van Gelder papier voor ons gedrukt, en zal, bij een grootte van ongeveer 10 vel druks te verkrijgen zijn, bij inteekening voor ƒ.6 per ex. terwijl de prijs onmiddellijk bij verschijning verhoogd wordt tot ƒ7.50 per exempl. Het uiterlijk van het boek zal men naar dat van deze prospectus kunnen beoordeelen. Gaarne ontving ik bijgaand inteekenbiljet ingevuld van U terug en teeken mij inmiddels

Met de meeste Hoogachting,
Namens ‘de Zilverdistel’
Uw dw.dr.
P.N.v.E.

Wanneer ik dus slechts vernomen heb, of dit prospectus U naar den zin is, kan alles verder zijn geregelde voortgang hebben. Ik ben er trotsch op, Uw bundel te mogen uitgeven. Ik dank U zéér voor de lijst. Vallen U nog adressen in, dan hoor ik ze zeker wel. Hierbij een lijstje van menschen, wier adres ik niet ken. Zijn er soms bij, die een present-ex.krijgen, dan schrapt U ze maar door. Anders wilt U het adres er even achter zetten? Onder kennissen plaatste ik nu 5 exx., alleen door te vertellen, dat ik Uw bundel zou uitgeven, en 't zijn de eenige, die Jacq. of ik in die tijd zagen. Ik heb dus allen moed,

Wilt U zoo vriendelijk zijn, mijn bel.gr.over te brengen aan Mevr. en de familie en wees ook zelf hartelijk gegroet,
van Hoogachtend,
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223

P.S. Ik vraag U nu reeds: Wilt U steeds de proeven en revisies terug zenden naar mij, de proef voor technische correcties, de revisie voor de laatste drukfoutenjagerij? Ik zal twee proeven doen zenden.

95.
Brief.

Arch. Zilverdistel M.M.W.
Noordwijk a.Zee,
3 Sept[r]. '12
Waarde Van Eyck,
Op het Prospectus heb ik niets aan te merken (Het eerste ‘verschijnen zal’ kan misschien, om herhaling te vermijden, door een andere uitdrukking vervangen worden.)
Proeven-zending gaat tusschen ons beiden.
Karl Wolfskehl bestelt hiermede een exemplaar, maar wenscht nochtans een Prospectus toegezonden te krijgen dat hij bij het boek laat inbinden.
Hierbij het lijstje, in-en aangevuld. Zoodra ik tijd heb, zal ik opschrijven wat mij nog invalt.
Hartelijke groeten, ook van de huisgenooten.
t.t.
A.V.

96.
Briefkaart. Poststempel: 11.9.1912.

Weled.geb. Heer, den Heer Alb. Verwey, Noordwijk aan Zee
Hooggeachte Heer,
Hierbij gaat de proef van de eerste 1½ vel.[296] De letter staat op Hollandsch natuurlijk veel mooier. Ik vind dat kroontje boven 't merk v.Enschedé niet erg mooi. Zal vragen, of 't er af kan. Ik denk de prospectussen deze week thuis te krijgen. 75 enveloppen liggen reeds geschreven. De prospectussen komen op ƒ.12.50 de 250.
U

296 Van *Het Eigen Rijk* voor de uitgave door De Zilverdistel. Het boek werd gedrukt door fa. Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem. Als ‘boekverzorger’ wordt alleen Pieter Nicolaas van Eyck genoemd. De 17de-eeuwse letter was uit de gieterij van Hendrik Claesz in Amsterdam. Er werden honderd afdrukken vervaardigd.

ziet, hoe duur het is, allemaal. Maar ik hoop op succes. Ik plaatste er bij kennissen enz. nu reeds 10. Waarschijnlijk wordt De Zilverdistel van mij alleen en dan ga ik er zeer veel werk van maken.[297] (Er *zit* verdienste in, maar dan buitenlandsch werk, z.a. Fleurs du Mal, die ik na U ga uitgeven, mèt de veroordeelde gedichten.)[298] Dank U voor 't bedrag van Dr.Wolfskehl.[299] Ik zal 13 niet zenden, en hoop er om te denken, dat ik ook U niet zend, of eenig ander ongunstig nummer. Ik zal hem een prospectus mèt het boek zenden, anders wordt het gevouwen. Moet ik Gundolf of Gundelfinger schrijven.?[300]

Wanneer U nog bijzondere typographische wenschen heeft, wilt U ze dan afzonderlijk of op de proef schrijven.

Hart.gr. ook aan Mevr. en de huisgen.

Hoogachtend

Uw

P.N.v.Eyck

Komt Giza Ritzschl in aanmerking?[301]

297 Einde 1912 trokken J.C. Bloem en J. Greshoff, beiden mede-oprichters van De Zilverdistel, zich terug en lieten de uitgeverij over aan P.N. van Eyck. In De Witte Mier, een klein Maandschrift voor de Vrienden van het Boek, onder leiding van J. Greshoff, verschenen van mei 1912 tot november 1913, lichtte Van Eyck in december 1912 (d.i. Dl. II, pp. 48-50) zijn plannen als uitgever toe. Hij legde de lezers een zeer ambitieus ontwerp voor dat drie reeksen omvatte: belangrijk geacht werk uit de M.E., uit de 17e en 18e eeuw en uit de moderne tijd, waarbij ook buitenlands werk aan bod zou komen.

298 Niet lang fungeerde Van Eyck als ‘enige’ boekverzorger der Zilverdisteluitgaven. In 1914 zou hij afstuderen in de Rechten en correspondent van de N.R.C. in Rome worden. De hier genoemde bundel *Les Fleurs du Mal* van Ch. Baudelaire werd b.v. nog door hem verzorgd ‘met raadgevingen van Jean François van Royen’. Bovendien staat boven de naam van P.N. van Eyck als boekverzorger met potlood aangetekend: ‘en Jan Greshoff’. Mèt Van Royen prijkte hij als verzorger in de publikatie van zijn eigen gedicht *Bevrijding*. De beide bundels die hij alleen verzorgde, waren *Der Garten der Erkenntnis* en *Gedichte* van Leopold Adrian. Dit alles in 1913.

299 Voor Wolfskehl zie nr. 94; noot 294.

300 Friedrich Gundolf was de ‘nom de plume’ van Friedrich Gundelfinger (20.VI.1880 Darmstadt - 12.VII.1931 Heidelberg). Hij behoorde tot de z.g. George-Kreis in Duitsland. Werkte mee aan Blätter für die Kunst en redigeerde met Friedrich Wolters *Das Jahrbuch für die geistige Bewegung* (1910-1912). Zijn belangrijkste werk was de met dezelfde Wolters ondernomen vertaling van Shakespeare. Van 1908 tot 1914 verscheen deze in 10 delen.

301 Gizela Zsuzánna Ritschl (Boedapest 22.XII.1869 - 's-Gravenhage 26.IV.1942) kwam in 1896 naar Nederland. Door bemiddeling van Frederik van Eeden verscheen haar eerste bundel Nederlandse poëzie: *Verzen* in 1901. Kloos en Verwey bewonderden die gedichten in tegenstelling tot Karel van de Woestijne. In haar latere poëzie won het taalgebruik van de Tachtigers aan invloed en toonde zich in toenemende mate een wat barokke vroomheid. V.E. van Vriesland bezorgde in 1942 haar laatste bundel: *Zangen van droom, liefde en dood*. Zij moet de eerste dichteres geweest zijn van korte gedichten (6-12 verzen) die geen Oosterse oorsprong hadden. Onbekendheid met Hongaarse poëzie zou tot een te hoge waardering geleid hebben van wat men toen als een persoonlijke plastiek beschouwde.

97.
Briefkaart. Poststempel: 13.9.12

Arch. Zilverdistel M.M.W.
Aan den Weled.geb.Hr.Alb.Verwey
Noordwijk aan Zee.
Zeergeachte Heer,
Zooeven zend ik U weer een stel proeven. U zult wel tevreden zijn over de snelheid, waarmede de zaak loopt. Mag ik even Uw aandacht vestigen op het vers Begeerte: Zoolang mijn oogen nog lachen - schreien -.[302] Ik zit daar erg met het begin. Door 't heele boek houd ik consequent vast aan de zelfde hoogte voor 't begin. Het is typographisch van De Lage Landen een fout dat het daar niet gebeurdis.[303] Daarhierechter een strofisch gedicht is, van strofen v.8 regels, komt er een groote moeilijk [-heid]. Wordt *niet* afgebroken na de 5 regel, dan komt het vers werkelijk *leelijk* laag - de interlinie mag niet grooter, om de pagina daarnaast. Heeft U bezwaar tegen die afbreking? Zoo ja, hoe dan? Hier is een van de kleine raadsels die 't in elkaar zetten van een mooi boek meebrengt. Weet U er iets op?
De tusschentitels zullen gemaakt worden met de letter van Uw naam, maar dan *mag* de Fransche titel niet kleiner.[304] Ook op zichzelf is het niet aanteraden, want anders wordt die titel te duur. Wordt de letter kleiner, dan is het die van Uw naam, en de Fr. mag niet even groot zijn als de ondertitel. Het drukkersmerk zal ik in zwart laten drukken. Het dringt zich als *eenig* rood van 't heele boek te veel op, en het heeft gaan raison *dan*, want (vooral) het is niet 't uitgeversmerk.
Het doet mij plezier dat U mijn plannen goed vindt. Ik begin met een keurige Beatrijs (Middeleeuwsch natuurlijk).[305]
Wat denkt U van een advertentie in De Beweging? Hoeveel kost dat?
Dank voor Uw adressen.
Bel. en hart.gr.
Hoogachtend,
Uw
P.N. v.Eyck

98.
Briefkaart. Poststempel: 22.9.12.

Weled. geb. Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee
Zeergeachte Heer,
Zooeven ontving ik bijgaande revisie. Is U erg op cursijf gesteld: Hadt U daarvoor

302 Voor *Begeerte* zie O.D. I; p. 792. Daar staat: ‘Zoolang mijn ogen/Lachen en schreien...’; ‘nog’ is vervallen.
303 De Lage Landen = *Uit de Lage Landen bij de Zee* , Amsterdam 1904. Uitg. van W. Versluys in 200 ex. gedrukt door Joh. Enschedé en Zonen, Haarlem op handgeschept papier.
304 Fransche titel: Een afzonderlijk wit blad vòòr de hoofdtitel waarop soms in enkele woorden de hoofdinhoud staat zonder dat de naam van de schrijver vermeld wordt. Vroeger sprak men ook wel van een ‘voordehandsche’ titel.
305 Die ‘keurige Beatrijs’ is niet verschenen evenmin als een advertentie in De Beweging.

niet liever een klemtoon-teeken? Ik vind die cursijf nooit mooi tusschen romein in.
Die aanvrage naar Uebertragung is er één van Greshoff, die 't gaarne wilde bezitten.[306] Ik heb hem expresselijk niet verteld dat U een deel v.d.oplage nog onder U heeft. Een duitsche antiquair, wiens adres ik voor U zou kunnen opzoeken, bood onlangs een exemplaar aan voor 26 Mark.[307] Ze zijn dus in Duitschl.schaars geworden. 't Zou misschien geen kwaad kunnen, wanneer U dien heer schreeft; en hem de overname van een aantal exempl. tegen 5 Mark of meer aanboodt, of hem 't bedrag liet bepalen. Mij dunkt, het is *zijn* belang, want de prijs van 26 M. is natuurlijk zoo fictief, dat hij duikelt, wanneer U *publiceerde*, dat bij U nog 25 exx.te koop zijn. Hij zou ze misschien nemen en ze langzamerhand aan den man brengen.
Bent U met genoegen uitgeweest? U heeft in elk geval mooi weer getroffen. Inmiddels met hart.gr. ook aan de familie.
Hoogachtend
Uw dw.
v.E.

99.
Briefkaart. Poststempel: 23? [*rest onleesbaar*]

Arch. Zilverdistel. M.M.W.
[*Zonder plaats of datum*.
[*reactie op v.Eycks*
briefkrt van 22.IX '12]

Den heer P.N.van Eyck
Columbusstraat 223
Den Haag.

Waarde Van Eyck, Vel 1-4 gaan hierbij terug, waarvan ps 1 - 56 wat mij betreft kunnen afgedrukt. Cursief is niet fraai en in aanmerking genomen dat ik alle nadrukkelijkheid in verzen afkeur en van meening ben dat de accenten in mijn schrijven zich vanzelf te kennen geven, zou ik de nadrukkelijke accentuering van het cursief in geen geval moeten toelaten. Toch kan ik er op enkele plaatsen in dit boek niet buiten. Ik help er de lezers door aan 't onmiddelijk - en niet bij nadenken of herlezen - verstaan, dat ik daar onvoorwaardelijk noodig heb. En juist in den eersten druk kies ik cursief, omdat ik dan zeker ben bij mogelijken herdruk buiten mijn toezicht, niet te worden misverstaan. Spatie of accent worden meermalen niet opgemerkt. Soms wordt in dergelijke gevallen een klein kapitaal gebruikt, maar dat vind ik nog meer ‘uitzonderlijk’.

306 Bedoeld is waarschijnlijk *Übertragungen aus den Werken von Albert Verwey*, zoals die gepubliceerd waren in Blätter für die Kunst van 1904. Ze waren vervaardigd door Stefan George en Friedrich Gundolf.
307 Voor die antiquair zie nr. 100, (3.10.1912).

Op pa.60 was één fout (om - nu) onverbeterd gebleven, een andere verkeerd verbeterd en een nieuwe (gelukkig voor gelukkige) bijgemaakt.

Gaarne 't bedoelde adres. Zie je zelf ook nog eens na? Het reisje Keulen-Dusseldorf verliep uitstekend. Hartelijke groeten

t.t.
A.V.

100.
Briefkaart. Poststempel: 3.10.12

Arch. Zilverdistel. M.M.W.

Weled.geb. Hr.*Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer,

De antiquair is ‘Ottmar Schönhuth Naclof (Horst Stobke) Schwanthaler Strasse 2 München [’], een zeer bekende. Geannonceerd in Heft 2 van deze jaargang v.d.Zwiebelfisch.[308]

In de proef heb ik de Ballade gelijke kantlijn gegeven.[309] Zóó vind ik 't geheel uit de stijl van 't boek vallen. De twee volgende, ofschoon 't daar wat anders is dan bij de ballade, hebben ook ongelijke regels, en wanneer zulke verzen niet geheel als figuren (d.w.z. alle middelpunten v. regels in rechte lijn) gedrukt worden, plegen zij leelijk te staan.

De prospectussen zijn verzonden. Ik wachtte met U er één te zenden, omdat ik geen enveloppen meer had, op een keer, dat ik een proef te versturen had. De menschen zijn rare wezens. De eerste set die ik zond bedroeg *86* allemaal uw adressen en medewerkers. Ik ontving van hen in 't geheel in precies een week nu 20 inteekeningen. De merkwaardigste ontbrekingen z.a. bv.v.d. Leeuw, Labberton, Gundolf, enz. Daar en tegen weer inteekenaars, als Valkhoff,[310] die ik er toevallig lukraak één zond. De heer de Haan uit Darmstadt zond gelijk 't geld + 50 ct. voor verzending, - verbazend aardig.[311] Jolles teekende in.[312] Ik kreeg gister een best. v.4 exx.met 40% rabat van de

308 Der Zwiebelfisch. Eine kleine Zeitschrift für Buchwesen und Typographie. Het eerste nummer verscheen in maart 1909. Bij het derde nummer werd de ondertitel veranderd in: Eine kleine Zeitschrift für Bücher und andere Dinge. De uitgever was Hans von Weber-Verlag in München. In het tweede nummer een oproep om een groep van 100 bibliofielen te vormen teneinde de uitgave van fraaie boeken mogelijk te maken.

309 De *Ballade* in O.D. I; pp. 798-799.

310 P. Valkhoff (1875-1942) was leraar Frans. Zijn ijveren voor de studie der Romaanse talen bezorgde hem een ridderschap in het Légion d'Honneur. Later werd hij hoogleraar in de Franse taal- en letterkunde te Utrecht. Behalve artikelen over het Frans, schreef hij enkele novellen en een roman.

311 Willem de Haan (Rotterdam 24.IX.1849-Berlijn 26.IX.1930) was componist en ‘Hofkapellmeister’ van Hessen in Darmstadt. Behalve van muziek had hij een hoog te waarderen kennis van poëzie. Mèt Verwey - en George - verbond hem een diepe verering van Dante. Zijn dochter Hanna trouwde met Karl Wolfskehl in december 1898, wat de verhouding tussen de laatste en Verwey nog verstevigde.

312 André Jolles (Den Helder 7.VIII.1875-† Leipzig 22.II.1946) was een in politiek opzicht omstreden dichter, essayist en kunsthistoricus. Hij werkte mee aan De Kroniek (1895-1907) van P.L. Tak. In 1914 liet hij zich naturaliseren als Duitser en in 1916 aanvaardde hij een hoogleraarsfunctie aan de vernederlandste universiteit van Gent.

groote commissiefirma Schalekamp. In 't geheel zijn nu 38 exx.geplaatst. 55 zal noodig zijn, voor de kosten. Greshoff zendt nog een 60 aan abonnées v.d. Witte Mier.[313] Heeft U nog met de uitg.v.d.Beweging over een advertentie gesproken?

Binnenkort, als ik tijd heb, wou ik U nog een paar kleine gedichten zenden.

Bel.gr. Hoogachtend
Uw
v.Eyck

Enschedé heeft nog letters moeten gieten. 't Zal nu wel gauw afloopen.

101.
Briefkaart. Poststempel: 3.10.1912.

Weled. geb. Hr.*Albert Verwey*
Noordwijk a/Zee

Hooggeachte Heer,

Zooeven verscheen in ‘Mannen en Vrouwen’ een boekje over Baudelaire.[314] Wanneer U 't ter bespreking ontvangen mocht, zou ik 't dan van U mogen ontvangen, misschien vind ik er aanleiding in, een artikel over Baudelaire te schrijven - een sinds jaren gekoesterde wensch. Op 't oogenblik ben ik juist bezig met een groote Fleurs du Mal uitgave te organiseren.[315] Als hij maar opneemt.

Hart. gr.
Hoogachtend
Uw dw.
P.N. v. Eyck

313 De Witte Mier was een door J. Greshoff gesticht ‘Letterkundig maandschrift voor de vrienden van het boek’. Het verscheen in 2 reeksen. De eerste van 1912-1914; de tweede van 1924-1926. De eerste reeks gaf vooral aandacht aan 't boek als materieel object, aan esthetische vormgeving; typografie, band, papier, illustratie e.d. In de tweede reeks verschenen ook bijdragen over letterkunde en kunst. Onder de medewerkers van toen waren Paul van Ostayen, A. Roland Holst, J.C. Bloem en P.N. van Eyck.

314 Mannen (en Vrouwen) van Beteekenis in onze Dagen, was een reeks brochures die met lichte variatie regelmatig verscheen van 1870 tot 1921. De Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 bracht de Haarlemse uitgever A.C. Kruseman op de gedachte personen van militaire of diplomatieke rang die enige vermaardheid genoten, voor een breder publiek te beschrijven. De 42 delen die de jaren tot en met 1912 bestrijken, werden gevolgd door een Nieuwe Reeks in twee series. De eerste omvatte de jaren 1916-1919, de tweede die van 1919-1921. In deel 42 waarin zowel teksten uit 1911 als uit 1912 opgenomen waren, verscheen de bijdrage over Charles Baudelaire. Zij was geschreven door André de Ridder en Gust. van Roosbroeck. De Ridder (1888-1961) genoot enige faam als redacteur van De Boomgaard (1909-1910) een avant-gardistisch tijdschrift dat Europees èn kosmopolitisch wilde zijn. Hij probeerde dat streven voort te zetten in het door hem gestichte Het Roode Zeil (1913-1920). Zijn voornaamste betekenis ligt in zijn kritische opstellen over kunst. Gust. van Roosbroeck ging vrij spoedig over op de Engelse taal, waarin hij opstellen over Gezelle schreef en over klassieke auteurs uit Frankrijk.

315 ‘Een groote *Fleurs du Mal* uitgave’ verscheen eind 1913 bij De Zilverdistel. Van de 310 exx. op Batchelorpapier waren er 150 voor A. Blairot, ‘libraire-éditeur à Paris’.

102.
Brief.

6 Oct. '12

Zeer geachte Heer,

Hierbij zend ik U drie kleinere gedichten, die ik gaarne in de plaats zou zien van de twee uitgevallene, - ik hoop, dat ze U bevallen zullen.

De bundel zal nu wel spoedig opschieten, denk ik. Prospectus zal ik U (en Penning) zenden. 't Papier is mij te glanzig. Jammer, ik geloof dat het meer gesatineerd is dan dat, wat ik als proef kreeg. Maar misschien maakt het in het boek een mooieren indruk.

Wat de inteekening betreft, op de circulaire ben ik niet geslaagd meer dan 21 inteekenaars te krijgen. Bij beschouwing van mijn lijst frappeert mij toch de afwezigheid van Uyldert-Gundolf, Labberton, Berlage, v.d. Leeuw, Is. de Vooys, Vermeylen, en meerderen trouwens.[316] Met boekhandelaarsinschrijvingen à 40 en 50 % ben ik nu tot 51 gekomen, - op deze wijze zal ik er wel 60 moeten verkoopen vóór de winst begint. Op den duur raak ik natuurlijk de heele oplaag kwijt. Maar ik begrijp niet, waarom een man als Uyldert, die toch wel eindigt met het boek te koopen,

316 Maurits (Henri Eduard) Uyldert (1881-1966), dichter, essayist, journalist. Van 1923 tot 1946 was hij redacteur voor letteren en toneel bij het Algemeen Handelsblad. Trouw medewerker van De Beweging, schreef hij een aantal essays over de poëzie van Verwey. Bovendien publiceerde hij een driedelige biografie van de vereerde 'bestuurder' van dat maandblad.
Friedrich Gundelfinger (1880-1931) was een van de trouwste vrienden van de 'George-Kreis'. Onder de schrijversnaam Gundolf publiceerde hij vrij druk. In samenwerking met Friedrich Wolters vertaalde hij alle spelen van Shakespeare in het Duits (1908-1914). Met Wolters ook redigeerde hij *Das Jahrbuch der geistigen Bewegung* (1910-1912). Een voordracht uit 1913: *Stefan George in unsrer Zeit* werd herhaalde malen herdrukt. Men krijgt daaruit een goed beeld van de verhouding tot George en van de idealen in de 'George-Kreis'- In 1920 werd hij hoogleraar in Heidelberg.
Hendrik Pieter Berlage (1856-1934) was architect en stedenbouwkundige. Hij stond een weloverwogen rationaliteit voor in de bouw- en meubelkunst. In dit verband toonde hij verwantschap met de Engelse kunstenaar William Morris. Voorbeelden van zijn manier van bouwen zijn de Beurs in Amsterdam en het Gemeentemuseum in Den Haag. Van juli 1908 tot 1919 was hij mederedacteur van De Beweging.
Aart van der Leeuw (1878-1931), dichter, romancier, essayist. Hij werkte mee aan De Beweging, waarin zijn neiging tot bezinning duidelijk tot haar recht kwam en hij bijgevolg zich het meest 'thuis' voelde.
Is(aäc) P(ieter) de Vooys (1875-1955), dichter en essayist. Van studie was hij werktuigkundig ingenieur en als zodanig van 1909-1930 docent aan de Technische Hogeschool te Delft. Daarna werd hij directeur van de Algemene Kunstzijde Unie, tot 1941. Naast studies op technisch en maatschappelijk terrein publiceerde hij enkele bundels poëzie en een aantal essays in het bijzonder over de gedichten van Albert Verwey.
August Vermeylen (1872-1945) schreef gedichten, romans, essays en kunsthistorische opstellen. Hij werd vooral bekend door zijn kritische beschouwingen die hem tot een leidende figuur maakten in Vlaanderen, waarvan hij het geestelijk leven wilde vernieuwen, verruimen en verdiepen. Hij poogde dat te bereiken door het stichten en redigeren van verschillende periodieken met als belangrijkste: Van Nu en Straks (1893-1901). Daarin verschenen zijn stimulerende opstellen: *Kritiek der Vlaamsche Beweging* (1896) en *Vlaamsche en Europeesche beweging* (1900).

er liever ƒ.7.50 dan ƒ.6,- voor betaalt. Ik denk er hard over het met Januari ƒ.10,- te maken. Heeft U al met Koole en M. over een advertentie gesproken?[317]

Mijn Baudelaire kost mij duur [*sic*!], maar ik heb kans op een mooie winst.[318] Ik heb 't anders op 't oogenblik in mijn vierdubbele kwaliteit van minnaar, dichter, uitgever en jurist druk, en ik verwonder mij over die verschillende werkzaamheden, al bestaat die van den eerste meer in tijd-kostende verpoozing. Ik denk, dat ik U verlof zal vragen, U in 't begin van November persoonlijk zelf het Hollandsch ex.v.Uitzichten te mogen aanbieden.

Ik kreeg een lange brief v.Labberton, vol waardeering voor mijn Boutens-artikel, en met een uiteenzetting van zijn bezwaren tegen een deel van mijn werk. Ik vond het heel aardig en heb hem een lange brief teruggeschreven.[319]

Wilt U Mevr. en de verdere huisgenooten de hart.gr. doen, en aanvaard ook zelf s.v.p. mijn hart. gr.

Hoogachtend
Uw dw.
P.N.v.Eyck
Columbusstr.223.

317 Koole en Messchaert. Deze firmanten opereerden als uitgevers onder de naam: ‘Amsterdamsche Boekhandel’. Zij verzorgden de publikatie van De Beweging van 1909 t.e.m. de eerste twee nrs. van 1913. Hun winkel was in de P.C. Hooftstr. 125. Zie nr. 126; noot 378.

318 De Zilverdisteleditie was vrij spoedig uitverkocht.

319 Johan Hendrik Labberton (Ameide 29.XII.1877-'s-Gravenhage 17.VII.1955) schreef gedichten en enkele kritische artikelen onder het pseudoniem Th. van Ameide. Hij was medewerker van De Beweging en nam deel aan de discussie van 1913 door het opstel *Een nieuwe rhetoriek* ? Daarin pleitte hij voor echtheid van de gebruikte beelden en voor zuiverheid van metaforen. De term ‘rhetorisch’ wenste hij te reserveren voor wat onnatuurlijk en bijgevolg ‘onecht’ was.

Juridisch geschoold was hij aanvankelijk ambtenaar bij de Gemeente 's-Gravenhage. Door de aanvaarding van een hoogleraarschap (1915-1918) aan de onder Duitse bescherming vernederlandste Universiteit van Gent bemoeilijkte hij zijn positie. Dat verergerde hij nog door in de Tweede Wereldoorlog te sympathiseren met de bezettende macht.

103
Brief.

Arch. Zilverdistel M.M.W.

8 Oct.r '12.
Noordwijk a.Zee

Waarde van Eyck. Je gedichten leg ik met voldoening nevens de andere.[320] Het aantal geplaatste Exemplaren is, dunkt me, niet teleurstellend. Enkelen, als de Labbertons (Van der Leeuw misschien), moeten zuinig zijn. Gundolf ontving voor zijn vertalingen alles van me, zelfs de Lage Landen, en zal misschien denken dat het nu weer zoo gaat, Uyldert - dat is een bijzonder geval. Ik weet toevallig dat zijn vrouw 't Prospectus heeft weggesloten, met de bedoeling hem 't boek cadeau te doen. 't Is mogelijk dat zij den termijn vergeet. Leg dan *in elk geval* voor hem een Ex. terzij, dat je als voor of door hem gekocht beschouwt, en zendt als 't wordt aangevraagd. Een Prospectus zal ik graag ontvangen.[321] - Je artikel over Boutens maakt een goeden indruk, in en buiten de Redactie.[322] Die vraag naar een advertentie heb ik stellig niet goed begrepen. Ik dacht eerst dat je bedoelde 't adverteeren van je latere plannen, waar je me toen over schreef. Ik besloot daaruit dat er geen haast bij was. Nu bedenk ik dat je misschien van mijn boek sprak en dus de reclame al gewenscht kan hebben in 't Octr nr. Hoe 't zij: een eigenlijke advertentie-bladzij heeft de Bew.niet, behalve de aan den uitgever afgestane 4de bladzij van den omslag. Maar wat kan, is het inleggen van een gedrukte pagina.[323] Als het een werk van mij betreft - maar is het noodig dit werk te adverteeren? - dan kost het dunkt mij, maar een kleinigheid, een vergoeding voor de moeite van 't inleggen. In alle andere gevallen kan de prijs toch niet hooger dan enkele guldens zijn - Ook bij je zeggen [zenden?] van Exx. aan den boekhandel dacht ik daaraan. Verandert dat niet 't karakter van privé-uitgaaf? Kan de boekh. in een geval als dit aanspraak op premie maken?

Ik ben eenigszins geschrokken van 't kategorische niet inspringen bij Die de Boog spant. Bij enkele heeft de drukkerij (in vel 6) 't niet gedaan. (Bij de Reisleus kan het natuurlijk niet.) Het spreekt vanzelf dat ik die beslissing aan je overlaat. Persoonlijk zou ik, waar de gedichtjes zelf voortdurend de kantlijn breken, de fijne verschillen van de regels te lief hebben gehad om ze uit te delgen.

Tot begin November dan. Ik reken erop.

t.t.
A.V.

320 Zie nr. 102.
321 Voor Prospectus zie nr. 94.
322 Zie nrs. 85 en 86.
323 Noch 't een, noch het ander is gebeurd.

104.
Briefkaart. Poststempel: 9.10.1912

Weled. Hr. *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee

Zeer geachte Heer, De inschrijving valt mij ook geenszins tegen. 53 exx.heb ik nu, waarvan 17 goedkooper. 't Is toch al veel, vóór de verschijning. Ik ben er best tevreden over. Maar de boekhandel *mag* goedkooper hebben. De private presses in Engeland leveren de antiquairs *al* hun uitgaven (zelfs de beroem[d]ste presses) tegen verminderde prijs, en wanneer ik die opslag van ƒ.1.50 liet drukken, dan was dat voornamelijk, omdat de boekhand.rabat berekend werd naar de prijs van ƒ.6, zoodat ik niet teveel verwijderd kwam van ƒ.7.50[324]. Dan moet De Zilverdistel eenmaal door en door bekend worden, vóór ik kan zeggen: 20%, en *nooit* meer. Zij hebben nu toch ook de risico van inteekening. 't Is waar, dat de winst iets minder wordt! 't Scheelt ongeveer 6 exx. maar dat haal ik in, wanneer ik met 1 Jan.de prijs verhoog tot ƒ.10, wat ik voor de dan overschietende boeken gerustelijk kan doen. ƒ.6 is te goedkoop feitelijk, voor 10 vel. Mijn verwondering ging alleen over 't niet inteekenen van bepaalde personen.

De drukker had de revisie eerst aan *mij* moeten sturen, dan had ik U met begeleidend schrijven, mijn 'categorisch' ingrijpen verklaard. Nu ontving ik de revisie van U nog niet terug en de eerste proef heb ik ook niet ter vergelijking. Maar ziet U nu b.v. eens de vorm v.N.W. 28 in De Beweging, de scheefheid van 37.[325] En daarbij in aanmerking genomen, dat bovendien nog titels tusschen gevoegd zijn, die als regel ten opzichte van de verzen scheef zijn. Ziet U op de 1ste proef sommige pagina's aan, 't is een warboel, alles behalve in overeenstemming met de geest der afdeeling, die met haar stellige uitspraken een sterk ordenend element heeft. Er is geen vóórkantlijn, maar die van de verzen wordt in elk geval strenger, en ik beroep mij op een vorige Uwer briefkaarten: dat inspringen U voor de lezing niet wezenlijk lijkt. Ik persoonlijk gelóóf niet, dat de zin van 't gedicht in de eigenaardige literaire vorm ervan mede uitgedrukt ook nog een

324 Private presses - b.v. de Ashendene Press die John Horby stichtte in 1895; de Doves Press van de befaamde T.J. Cobden Sanderson; de Kelmscott Press e.t.q. Zie: A.M. Hammacher, *Jean François van Royen*, 's-Gravenhage 1947, speciaal de hoofdstukken V en VI. Voor Nederland: De Zilverdistel [1910-'19]; de Kunerapers [1920-'42]; Palladium; Halcyon.

325 N.W. 28 in De Beweging: *Nieuwe Woorden.* Onder deze titel publiceerde Verwey in het januari-nummer van De Beweging van 1912 op de pp. 1-16 vijfenveertig korte gedichten. N.W. 28 begint op p. 10 met de regel: 'Noemt ge u beschaafd?...'
Nr. 37 waarvan Van Eyck 'de scheefheid' vermeldt, heeft alleen inspringing in de eerste van de vijf strofen. In het *O.D.*, I zijn deze gedichten bijeengebleven onder de titel *Die de boog spant* (pp. 807-817). Bij alle nrs. zijn daar de aanvangsregels der verzen in een verticale lijn gezet!

typographisch inspringen noodig heeft, vooral niet, wanneer 2 inspringende regels weer zóó in lengte verschillen als b.v. in 14 't geval is. Ik hoop, dat U geen ingrijpend bezwaar heeft. Vele hart.gr.
Hoogachtend
Uw dw.
PNvE

Arch. Zilverdistel M.M.W.
Nr. 105 is een ongedateerde briefkaart. Poststempel. Mogelijk: 13; de rest is beslist onleesbaar. Verweys opmerkingen betreffen het vijfde vel van de vierde Zilverdisteluitgave: Het eigen rijk, *die einde 1912 verscheen. Op grond van deze simpele gegevens èn op grond van de reactie van P.N. van Eyck op deze kaart, nl. op 18 oktober 1912 - zie brief 108 - lijkt een datering van 13 oktober 1912 niet onaanvaardbaar*!

105.

Den Heer P.N.van Eyck
Columbusstraat 223
Den Haag.

Waarde Van Eyck, Met je lof stem ik in: Het vel overtreft mijn verwachting. Je exegetische gaven daarentegen schieten te kort: bracht is evenals zonk op vonk te betrekken. Erger evenwel - en daar heeft de druk-kundige den exegeet verschalkt - is het wegnemen van mijn regel wit op bldz.109. Indien ergens dan heb ik die *daar* noodig, als scheiding immers tusschen den lyrischen aanhef en het verdere epische. Het haakje - al of niet - bij ‘branding’ zij je overgelaten, maar beroof me, bid ik je, beroof me niet van mijn witte regel.
Vel 6 heb je in orde gemaakt? Ik zie dat Reisleus je nog bezighield, maar ik geloof niet dat daar iets aan viel te veranderen.
Hart.gr. t.t.
A.V.

106.
Briefkaart. Poststempel: 18.10.1912.

Aan den Weled.geb. Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee
Zeer geachte Heer,
Het deed mij heel veel genoegen, dat U 't vel nu goed vondt. De Reisleus is in zijn langste regel nog bijna 1 cM.langer dan de langste andere (die al lang genoeg is.) Ik heb hem nu compacter laten zetten (als in De Beweging) met het oog op de vorm van het bovenstaande vers, dat smal is.
Vergun mij als exegeet een kleine verontschuldiging. Ik was n.l.geen exegeet. Bij 't overzien v.d.revisie ('t zorgvuldig herlezen doe ik pas na terugontvangst) viel mijn oog op die woorden, ‘Ik ben die kranke’ dacht, dat is misschien een drukfout die V. niet

gezien heeft, en schreef 't er bij, maar liet de mogelijkheid dat het niet zoo was, geheel open. Ik vind drukfouten in uitgaven als deze hinderlijk, en ik denk niet, dat er meer dan een heel, heel enkele in te vinden is. Vandaar mijn vrees.

Ook het wegvallen van den witten regel is mij niet als een fout toe te schrijven. Het was eerst *ook* niet te zien, dat er een open regel is, omdat het woord v.d. vorige regel over het algemeen door de drukkers op een open regel geplaatst wordt. Ook heb ik de copy niet gehad. Ik leg U deze kleinigheden even uit, omdat ik 't jammer zou vinden, wanneer U dacht, dat ik den inhoud van 't boek zou opofferen aan 't typographisch aspect. Wat trouwens tusschen beide een sterke verleiding wordt. Ik had pleizier in de angst, die sprak uit Uw gebed om Uw witte regel.

Heeft U al antw.v.H. Stobke uit München?[326] Met bel. gr. ook aan Mevr. en de familie.

Hoogachtend
Uw
PN.v.Eyck

107.
Briefkaart. Poststempel: 23.10 (1912)
[*Woensdag*]

Arch. Ziverdistel M.M.W.

Plaats noch datum.

Den Heer P.N.van Eyck
Den Haag
Columbusstraat 223.

Waarde van Eyck, Enschedé spijbelde en ik - ik verga van ongeduld. Ik ben van plan, zoodra de Beweging is afgedrukt, voor enkele dagen naar Parijs te gaan. Dat is op zijn laatst Maandag. Kan nu niet vóór dien tijd ook dat slot van den bundel zijn nagezien? - Schrijf nog eens op welken datum je van plan was hier te zijn. Het best zou mij schikken het eind van de eerste of 't begin van de tweede November-week. Kan dat?

Groetend,
A.V.

326 Herr Stobke: zie nr. 100, eerste zin.

108.
Briefkaart. Poststempel: 23.10.12.

Weled.geb. Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee
Hooggeachte Heer,
Ik heb dadelijk aan Enschedé geschreven. Voorzoover ik weet heeft hij maar 4 v.d. letters, zoodat eerst weer moet worden afgedrukt. Maar misschien kan hij na vel 5 dadelijk distribueeren. Anders moet 't maar tot Uw terugkeer wachten.
Ik zou gaarne komen, wanneer mijn bundel uit is, om U een ex. te brengen. Ik meen dat dat in de 2e week v.Nov. zou zijn, maar wanneer 't U dan lastig is, hoor ik bet beslist van U, daar reken ik op.[327]
Op mijn artikel over Boutens is een pijnlijke reactie gekomen van een kant, waarvan ik 't allerminst verwacht had. Ik zal het U wel vertellen.[328] Heeft U de pirate
en
private

editie v.Boutens al ontvangen van de verzen van Leopold[329]?
Met vriend. en bel.gr.
Hoogachtend
PN v.Eyck
in haast

109.
Briefkaart. Poststempel: 7.11.12

Mevrouw Verwey
Noordwijk aan Zee
Hooggeachte Mevrouw,
Voor het geval de Heer Verwey nog niet uit Parijs is teruggekeerd, schrijf ik U even. Daarstraks verneem ik, dat een drukproef, waarop ik reeds 1 ½ week wacht, en waarvan ik directe opzending aan *mij* uitdrukkelijk verzocht had, *toch* naar Noordwijk gezonden werd. Zoudt U mij nu het genoegen willen doen, mij dit even, liefst zoo spoedig mogelijk, te willen zenden.
Ik vind het erg naar en ben bang, dat de heer Verwey ontstemd zal zijn, al is het geheel

327 *Uitzichten* verscheen op 24 november 1912.
328 Dat was de reactie van A. Roland Holst. Zie nr. 85, noot 252.
329 Boutens had een uitgave van J.H. Leopolds *Verzen* bezorgd. De uitgave was verschenen te Brugge in 1912. De 'Voorrede' schreef Boutens op 17 augustus 1912. (Zie J.H. Leopold - *Gedichten* I; Monumenta Literaria Neerlandica II.2. Apparaat en commentaar Amsterdam, Oxford, New York 1983. p. 263.) 'Pirate' want blijkbaar zonder nadrukkelijke toestemming van de auteur en vervolgens van de uitgevers die in de door hen gepubliceerde tijdschriften gedichten van J.H. Leopold hadden opgenomen; 'private' wegens de particuliere onderneming van P.C. Boutens.

aan een onachtzaamheid te wijten van Enschedé, die ik dat met ronde woorden aan 't verstand zal brengen. Met bel.dank en hart.gr.ook aan Uw huisgenooten

Hoogachtend
Uw
PN. van Eyck
Columbusstr.223
Haag

110.
Briefkaart. Poststempel: 8.11.12.

Weled.geb. Heer *Albert Verwey*.
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer,

Drukkers zijn heel rare menschen, en de oude heer Charles Enschedé, de typographische leider der zaak, in 't bijzonder.[330] Het spijt mij *zeer*, dat deze vertraging plaats had. Ik kon toch de inhoudsopgave niet met de van een eeuw later dateerende Fleischman gezet laten. Dat is ook een erge zonde v.Enschedé: zooveel lettersoorten te gebruiken (liefst op een titelpagina).[331]

Mag ik dan op 't eind der volgende week komen? Misschien kan ik dan èn Uw bundel, en de mijne meebrengen.[332] Ik ben zeer tevreden over 't omslag, ik twijfel er niet aan, of 't zal U naar den zin zijn.

Ik moet U nog even mijn bewondering zeggen voor Uw laatst gepubliceerde gedichtenreeks.[333] Gedicht na gedicht was een genot om te lezen, - ik vond deze serie in verschillende onderdeelen het mooist, of anders het allermooiste, dat U ooit geschreven hebt.

Wat een mooie bewerking van Zuster Bertken.[334] Typisch is, dat ik juist rondliep met de gedachte in de trant van het boekje van 14 een herdruk (de eerste!) te maken van haar acht gedichten, misschien wel van 't geheele boekje mèt de tractaten.[335] Er zijn geloof ik, maar 2 exempl. van bekend. Een alleraardigst duo-decimo boekje. De 8 gedichten behooren tot 't mooist, wat er uit de Middeleeuwen is, vind ik. Weet U, dat

330 Charles Enschedé (1855-1929), toen directeur van de firma Enschedé en Zonen. Voor deze firma zie nr. 89; noot 270.
331 Zie nr. 89; noot 269.
332 *Het Eigen Rijk* van de Zilverdistel en *Uitzichten* dat bij C.A.J. van Dishoeck in Bussum verschijnen zou.
333 *Mythische Strofen*, De Beweging VIII (1912), 4; pp. 156-177. *O.D.*, II (1938) pp. 629-649.
334 De Beweging VIII (1912), 4; pp. 221-222.
335 'Het boekje van 14' is totnogtoe onbegrijpelijk. 'Suster Bertken' was de naam waaronder Bertha Jacobs (1427-1514) bekend geworden is. Zij liet zich in 1457 inmetselen in een kluis in de Buurkerk te Utrecht. Zij schreef acht liederen en enkele tractaten in proza. In 1518 publiceerde de Leidse drukker Jan Seversen het geheel: *Een boecxken gemaket van Suster Bertken die Ivij iaren besloten heeft gheseten tot Utrecht in dye buerkercke*.

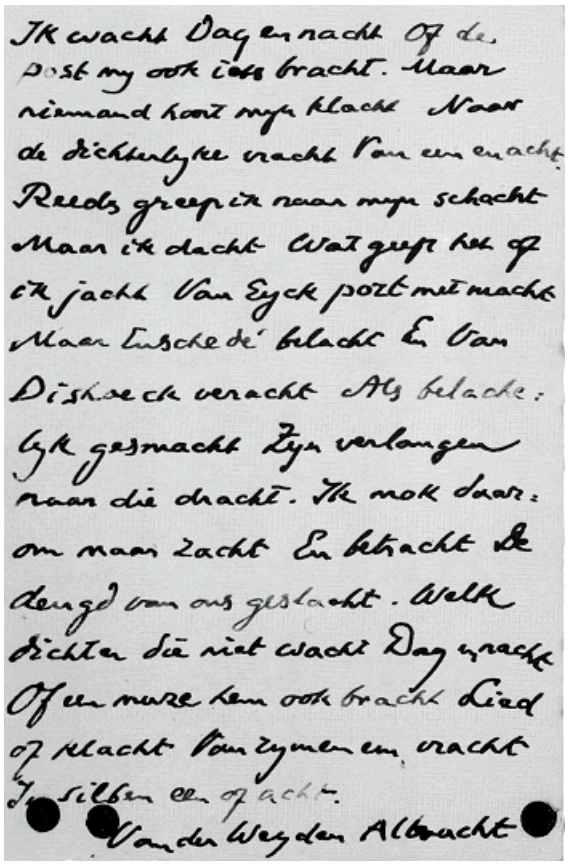
Ik wacht Dag en nacht Of de
Dood my ook iets bracht. Maar
niemand hoort myn klacht Noch
de dichterlijke vracht Van een vrucht
Reeds greep ik naar myn schacht
Maar ik dacht Wat geeft het op
ik jacht Van Eyck port met macht
Maar Luscher de' belacht En Van
Dishoeck veracht Als belache:
Ik gesmacht Zijn verlangen
naar die dracht. Ik mok daar:
om maar zacht En betracht de
dengd van ons gestacht. Welk
dichter die niet wacht Dag en nacht
Of een muze hem ook bracht Lied
of klacht Van zijnen en vracht
Jan silben en ofjacht.
Van der Weyden Albracht

Briefkaart door Albert Verwey op 22 november 1912 gericht aan P.N. van Eyck.

de heer Moll (Joh.Brugman) niets van dit lied begreep. Ik sloeg het na in Knuttel, Het Geestelijk Lied![336]

Ik verheug mij op mijn bezoek. Tot dan, met hart.gr.

Hoogachtend
Uw dw.
P.N.v.Eyck

Mag ik U dan nog schrijven, welke dag ik gaarne wou komen?
[*in potlood erondergeschreven*:
8 Nov.1912]

111.
Briefkaart. Poststempel: 14.11.12.

Weled. geb. Hr. Albert Verwey
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer,

Gaarne zal ik Vrijdag komen, als 't U schikt, al zal ik, tenzij morgen iets komt, nòch Uw, nòch mijn bundel kunnen meebrengen, wat mij zeer spijt. Kan ik, mag ik, liever gezegd, in den morgen komen? Met hart. dank voor Uw bereidwilligheid mij te ontvangen.

Hoogachtend. bel.gr.
Uw dw.
PN.v.Eyck

112.
Briefkaart. Poststempel: 22.11.1912

Arch. Zilverdistel M.M.W.

Den Heer
P.N. van Eyck,
den Haag
Columbusstraat 223

Ik wacht Dag en nacht Of de post mij ook iets bracht. Maar niemand hoort mijn

336 J.A.N. Knuttel, *Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de Kerk-Hervorming* , Rotterdam 1906 (Leidse dissertatie). Aldaar pp. 357-361. W. Moll schreef een monografie over Johannes Brugman; in een kalender voor Protestanten (1863) prees hij een gedicht van zuster Bertken dat volgens Knuttel beslist niet van haar hand was: ‘een zonderling geheel’. De 25 strofen waaruit het bestaat, werden door Hoffmann von Fallersleben opgenomen in *Horae Belgicae* (Hannover 1847), Pars X. De door Van Eyck overwogen ‘herdruk’ kwam tot stand in 1918. Hij schreef wel een ‘Aanteekening’ over het door Knuttel gewraakte gedicht: *Een Lied van Suster Baertken*? in De Beweging IX (1913), 4; pp. 186-195; V.W. 3; pp. 471-481.
J.F. van Royen heeft het 16de nummer van De Zilverdistel zelf gedrukt. Het werd het laatste boek van die bibliofiele uitgeverij en was bestemd voor de Vereeniging der Vijftig. Deze was een kring van vaste afnemers, gevormd op instigatie van F. Toussaint van Boelaere die in De Witte Mier [Dl. I; pp. 111 e.v. en pp. 182-183; sept. 1912] een oproep daarvoor had gedaan. Het voorbeeld was gegeven door Der Zwiebelfisch waarin sprake is van de vorming van een groep van honderd steunenden. [Heft 2 (Mai) 1909]. Zie nr. 100; noot 308.

klacht. Naar de dichterlijke vracht Van een en acht.[337] Reeds greep ik naar mijn schacht Maar ik dacht Wat geeft het of ik jacht Van Eyck port met macht Maar Enschedé belacht En van Dishoeck veracht Als belachelijk gesmacht Zijn verlangen naar die dracht.

Ik mok daarom maar zacht En betracht De Deugd van ons geslacht. Welk dichter die niet wacht Dag en nacht Of een muze hem ook bracht Lied of klacht Van rijmen een vracht In silben een of acht.

Van der Weyden Albracht.

113.
Briefkaart. Poststempel: 22.11.12

Den Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer,

Ik zat net met de admin.v.d. drukkerij Enschedé te praten, toen uw prachtige briefkaart kwam. U heeft het rijmwoord even volmaakt uitgeput als Enschedé mijn geduld. Maar tegelijk hiermee gaan 8 exx. af, 6 dus als presentex. terwijl de andere 2 U volgens bestelling, maar tegen den kostende prijs, berekend op ƒ.3.50 per stuk geleverd worden. Ik hoop dat ze U naar den zin zijn. Vergeef mij s.v.p. dat ik U niets meer schrijf, want reeds dit doe ik in ijlende haast. Hart.gr. ook aan Mevr, en de kinderen.

Hoogachtend
geheel Uw
PNvE

114.
Briefkaart.

Arch Zilverdistel M.M.W.
[*Plaats noch datum.*][338]

Poststempel onleesbaar. [*Reactie op briefkaart van P.N.van Eyck, dd. 22.XI.'12*]

Den Heer P.N. van Eyck
Den Haag
Columbusstraat 224.

Het pak is juichend ingehaald. Ik hoop dat de Een nu niet lang aan de Acht ontbreken[339] zal. Dat een band voor tenminste eén van mijn exemplaren voor

337 Een en acht - Verwey verwachtte één exemplaar van Van Eycks *Uitzichten* en acht exemplaren van zijn bundel *Het eigen rijk* in de Zilverdisteluitgave.

338 Datering vermoedelijk (en aannemelijk) 23.XI.'12 als directe reactie op Van Eycks briefkaart en de zending van 22.XI.'12.

339 Nr. 112; noot 337.

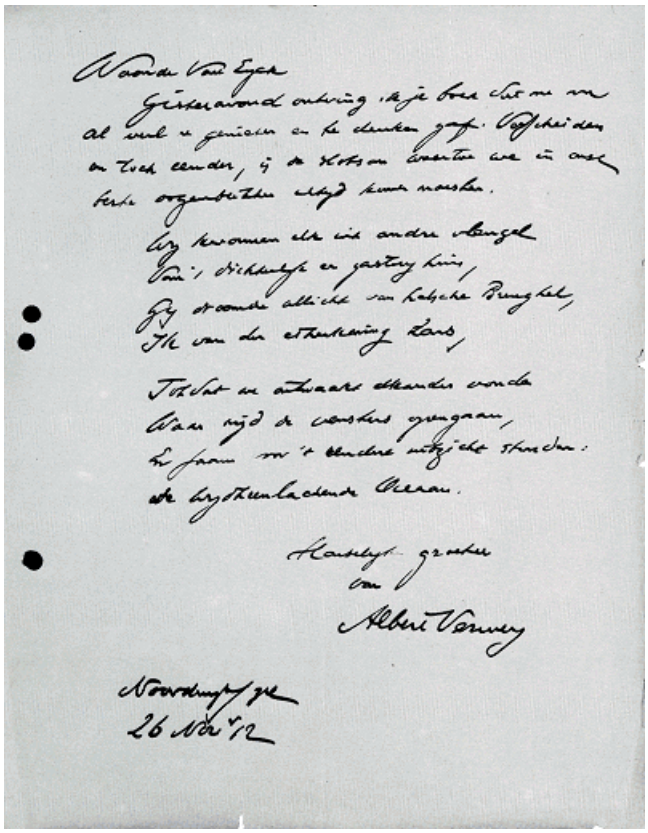

Waarde Van Eyck

Gisteravond ontving ik je boek dat me nu al veel genoegen en te denken gaf. Verschillen en toch eender, ij de klokken waarin we in onze beste oogenblikken altijd kunnen wonen.

Wij kwamen elk uit ander verkeer
Van ij'dichtheid en gastvrij huis,
Wij droomde alleen van kalme Burgheid,
Ik van de ethenkeuring kans,

Totdat we ontwaakt elkander vonden
Waar wijd de vensters opengaan,
En samen we 't eindeloos uitzicht stonden:
De bijstemlachende Oceaan.

Hartelijk groeten
van
Albert Verwey

Noordwijk/zee
26 Nov '12

Brief door Albert Verwey op 26 november 1912 gericht aan P.N. van Eyck.

St. Nicolaas gereed zal zijn, of zelfs zoo vroeg dat ik dat exemplaar voór die datum kan laten binden, is iets waarmee ik mij niet durf vleien .... Ik zend Maandag mijn Ex. aan Penning en neem aan dat hij het bestelde dan heeft. Je vergat nog 't Prospectus: Ik zal dat graag bezitten. Vergeet ook niet in Wolfsk!s Ex (niet no. 13) een te leggen. Hoe kan je beweren dat ik mijn rijmen heb uitgeput. Ze zijn zonder kracht en pracht.Die mogen dan nu nakomen als passend in je nieuwe uitgaaf, - waarmee geluk!

Hart.gr. ook van de huisgenooten.

Je
A.V.

(Langs de rand):
Pauwels vroeg mij een Rec. - Ex. Ik antwoord hem dat die niet gezonden worden. Zoo is 't immers.

115.
Briefkaart.

Waarde van Eyck,

Gisteravond ontving ik je boek dat me nu al veel te genieten en te denken gaf. Verscheiden en toch eender, is de slotsom waartoe we in onze beste oogenblikken altijd komen moeten.

> Wij kwamen elk uit andre vleugel
> Van 't dichterlijk en gastvrij huis,
> Gij droomde allicht van helsche Breughel,
> Ik van den etherkoning Zeus,
>
> Totdat we ontwaakt elkander vonden
> Waar wijd de vensters opengaan,
> En saam voor 't eendere uitzicht stonden:
> De wijdheenlachende Oceaan.

Hartelijke groeten,
van
Albert Verwey

Noordwijk a/Zee.
26 Nov. '12

[*De toespelingen in nr. 115 zijn duidelijk: Van Eycks interesse op jonge leeftijd voor Charles Baudelaire en vooral diens* Les Fleurs du Mal; *Verweys jeugdige preoccupatie met de Griekse godenwereld zoals blijken kan uit b.v. zijn* Demeter en Persephone. *In de* Uitzichten *zouden beiden elkaar* ‘gevonden’ *hebben*.]

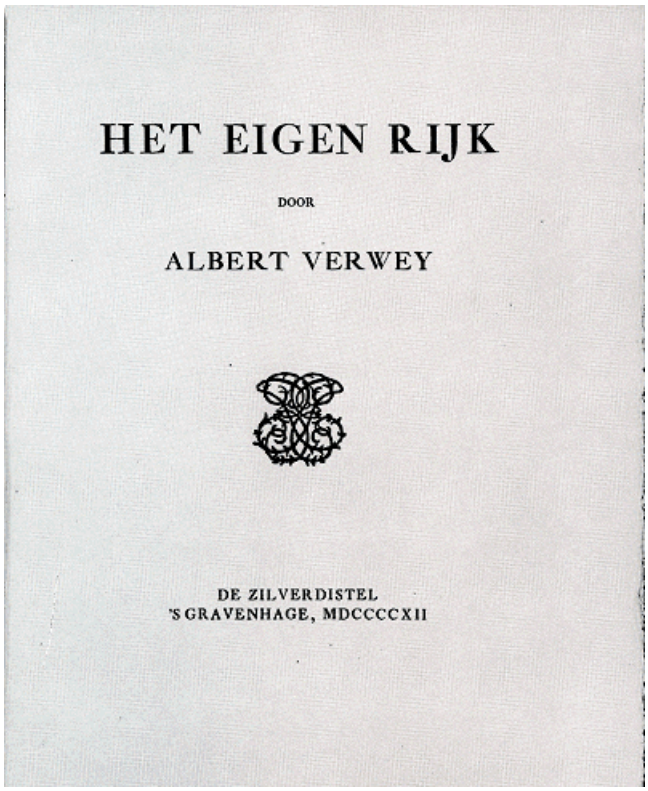
HET EIGEN RIJK

DOOR

ALBERT VERWEY

DE ZILVERDISTEL
'S GRAVENHAGE, MDCCCCXII

Titelblad van de bundel Het eigen rijk, *1912*.

116.
Briefkaart. Poststempel: 28.11.12.

Weled.geb.Heer Alb.Verwey
Noordwijk aan Zee.

Hooggeachte Heer,

Ik was bijzonder blij met Uw brief en het ‘persoonlijk bijschrift’. Ik hoop, dat mijn boek U zal blijven bevallen. Het is het eerste groote, meer algemeene, na mijn eerste, en ik geloof wel, dat de invloeden van Hollandsche tijdgenooten verdwenen zijn. Heeft U 't boekje v. De Stoppelaar ontvangen?[340] 't Is waarlijk buitengewoon leelijk uitgegeven, compromitteerend voor de uitgever van ‘De Witte Mier’.

Op de verkooping, waar ik Mea ontmoette, heb ik op v.Duyse (nieuw ƒ.45.50!) en op Lodensteyn geboden.[341] Voor 't eerste hadt U ƒ.10 gelimiteerd. Ik heb het voor mij zelf gekocht voor ƒ.20. Lodensteyn hadt U met ƒ.1. begrensd, ik heb het voor ƒ.1.10 toch nog voor U meenen te mogen koopen, en Uw adres opgegeven. Ik ben dus niet meer dan 11 ct. buiten mijn boekje gegaan. Ik zag een 1ste jaars meisje het handwoordenboek v. Verdam (ƒ.10.nieuw) koopen voor ƒ.8.50, wat ƒ.9.55 tezamen wordt!

Publiceert U binnenkort niet eens in De Beweging de twee gedichten: Het Graf v. Napoleon en Aan Kandinsky?[342] Dat zou wel merkwaardig zijn, ze zoo naast elkander te zien. Kent U Kandinsky's boekje: Das Geistige in der Kunst, met houtsneden v.hem (Piper 3 M)?[343]

Na bel.hart. gr. ook aan Mevr. en de kinderen

Hoogachtend
Uw
PN.v.Eyck

340 J.J. de Stoppelaar, *De Parelduiker* ; Apeldoorn. De uitgever was die van De Witte Mier, C.M. .B. Dixon en Co. In 1909 had deze De Stoppelaars eerste bundel gepubliceerd: *Het groote avontuur* . Greshoff was vermoedelijk de bemiddelaar.

341 Mea Verwey was het even verder genoemde ‘1ste jaars meisje’ dat voor ƒ. 8.50 het Middelnederlandsch handwoordenboek van Verdam kocht en daarmee blijkbaar royaler een grens overschreed dan Van Eyck!

342 Deze gedichten: *Aan het graf van Napoleon*, opgedragen aan K(arl) W(olfskehl), en *De Schilder*, voor Kandinsky, werden niet in De Beweging opgenomen. Men vindt ze in het tweede gedeelte van *Het Zichtbaar Geheim* van 1915, dat als titel *Het Rijk in de Wereld* voert. *O.D.*, I. pp. 837-839.

343 Wassilj Kandinsky (1866-1944) was een Russische verdediger van de absolute schilderkunst en als zodanig een belangrijke factor in het omstreeks 1900 toenemende streven naar abstracte composities. Van de Blaue Reitergruppe was hij in 1912 één der stichters. Zijn inzichten op kunstgebied gaf hij in enkele geschriften een literaire vorm. *Das Geistige in der Kunst* was juist in 1912 verschenen. In 1922 werd hij hoogleraar aan het Bauhaus in Weimar.

117.
Briefkaart. Poststempel: 10.12.12.

Weled.geb.Hr. *Albert Verwey*
Noordwijk a/Zee

Hooggeachte Heer,

Zooeven ontving ik een aangeteekende brief van Andrian, uit Warschau, waarbij hij mij een uitgave v.d. Garten en de Gedichten toestaat.[344] Nu ben ik daar erg mee in mijn schik. Een moeilijkheid zijn evenwel die gedichten. U is de eenige, bij wien ik een ex. v.d. Blätter weet.[345] Maar aangezien ik natuurlijk niet de bewuste afleveringen durf ter leen vragen, wou ik U verzoeken, ze mij bij U te laten overschrijven. Ik zie geen andere weg. Wilt U mij s.v.p. deze zelf-uitnoodiging vergeven? Wanneer 't U lastig is, zoudt U mij veel genoegen doen, met het mij te zeggen.

Ik heb mijn abonnement op de Bew. opgezegd. Ik zit op 't oogenblik nog al in de financieele moeilijkheid, van wege mijn uitgaven. Zou het teveel zijn, wanneer ik den uitgever voor de 3 artikels van dit jaar (± 48 pag.meen ik) ƒ.50 hon. vroeg? U zei mij indertijd, dat ik 't U maar moest vragen, en hoewel met eenigen schroom, - ik vind het vervelend, geld te vragen, natuurlijk - geef ik daaraan nu maar gevolg.

Met hart.gr. ook aan Mevr. en de kinderen

Hoogachtend

Uw
PN. van Eyck
Columbusstr.223
Haag.

118.
Brief.

Noordwijk a/Zee
1 Jan[i] 13

Waarde Van Eyck,

Van de ƒ.50.- zal ik werk maken. Je bezoek zal me genoegen doen: laat maar weten wanneer je hier wilt zijn. Ik was juist van zins je te schrijven omtrent de regeling van je bijdragen in '13. Om je niet te gauw te storen in je studie heb ik dat zoo lang mogelijk uitgesteld. Liefst zou ik namelijk zien dat die bijdragen met geregelde tusschenpoozen kwamen, zoodat ik er vooruit op kan rekenen.

344 Leopold von Andrian-Werburg (Wenen 9.V. 1875-Freiburg Zwits. 19.XI.1951) was jurist. Van 1899-1915 verbleef in diplomatieke dienst en tot 1918 fungeerde hij als gouverneur-generaal van Polen. Na de ineenstorting van het Oostenrijks-Hongaarse keizerrijk trok hij zich terug. Hij emigreerde in 1938 naar Zwitserland. Met George en Von Hofmannsthal was hij lange tijd bevriend. De eerste vriendschap maakte hem tot medewerker aan de *Blätter für die Kunst*. Men beschouwde hem als een representant der Oostenrijkse decadenten in wiens novelle *Der Garten der Erkenntnis* (1895) de sfeer van het toenmalige artistieke Wenen gestalte had gekregen. Na 1919 werd dit verhaal met *Das Fest der Jugend* in één band uitgegeven. Zijn latere ontwikkeling toont een toenemende aandacht voor de Thomistische Wijsbegeerte en een verdieping van zijn Rooms-Katholieke levensvisie.

345 *Blätter für die Kunst*: zie nr. 90; noot 274.

Portretfoto van L. Andrian, door deze in augustus 1913 voorzien van een opdracht aan P.N. van Eyck.

Schrijf mij eens wat daaromtrent je meening is. Of, kom je spoedig, bericht 't me dan mondeling. Je staat op de lijst voor het present-Ex.

Het Jan[i] n[r] bergt nog een verrassing voor je, zoodat ik benieuwd ben welke kreten je slaken zult.[346] Hartelijke groeten, en ‘veel heil en zegen’.

A.V.

Ik heb hier nog een
uitgaaf voor je te zien,
die je misschien niet kent:
Lechters Indisches Tagebuch.[347] Hij zond 't me.

119.
Brief. [*Met potlood erboven geschreven*: 1913]

2 Jan. 1913.

Zeergeachte Heer,

Eerst vanmiddag kwam De Beweging. Het was werkelijk een verrassing. Ik kan niet nalaten mijn groote bewondering uittespreken voor dit artikel, zoowel als daad, als om zich zelf.[348] Vooral ook als daad heeft het mij zóó getroffen. Het spreekt vanzelf, dat Uw persoonlijkheid U dit artikel deed schrijven. Dan past, dunkt mij, een groote bewondering voor een persoonlijkheid, die iets doet, waartoe bijna niemand in de geheele literatuurgeschiedenis, in staat geweest is. Hoe zelden heeft over 't algemeen een dichter eener generatie - en welke een hartstochtelijk - strijdbare en dus gauw voor alles behalve het te verdedigen eigene blinde! - zoo *kunnen* schrijven over een latere die - hoewel noodwendig, ook *logisch* noodwendig, zooals zij is en wordt toch zoo geheel verschillend is van de zijne.[349] De houding der dichters is bijna altijd geweest: die van Kloos: schamper over nieuwe modes. Ik ben er van overtuigd, dat dit *artikel* - die standpunten zelf kende ik bij U - een van de monumenten, groote en kleine, zal zijn die U zich in de literatuur gebouwd heeft. Vooral wanneer wij sterk en

346 De verrassing: zie Van Eycks reactie in de volgende brief: nr. 119.

347 Melchior Lechter (Münster im Westfalen 2.X.1865-Razon im Wallis 8.X.1937). Schilder, graficus, glazenier en kunsthandelaar. Hij reisde veel: Bayreuth (invloed van Richard Wagner), Italië, Frankrijk, Indië. Sinds 1892 hanteerde hij vooral pastel en schilderde aquarellen, vooral landschappen. De ernst van zijn aard blijkt o.a. uit zijn aandachtige lectuur van Dante, Goethe, Schopenhauer en Nietzsche. Bevriend met Stefan George. In zijn streven Romaanse en vroeg-gotische stijl op persoonlijke wijze te verbinden naderde hij tot de opvattingen van de Praerafaëlieten. Als boekversierder toonde hij verwantschap met William Morris. Van *Das Jahr der Seele* (1897) tot *Der Siebente Ring* (1907) verzorgde hij de eerste uitgaven van George.

348 *De richting van de hedendaagsche poëzie* in De Beweging IV (1913), 1; pp. 52-66, later opgenomen in *Proza* II, Amsterdam 1921; pp. 37-55. In J.C. Bloems *Verzamelde Beschouwingen* , 's-Gravenhage 1950 kan men dit artikel vinden in de Appendix op de pp. 223-237.
J. Kamerbeek Jr. schreef een belangrijke studie erover: *Albert Verwey en het nieuwe classicisme* , Groningen 1966 en publiceerde op de pp. 95-106 nogmaals de tekst.

349 Verwey bespreekt de beschouwingen van Gossaert en Bloem en noemt dan alsnog een ander verschijnsel: de voorkeur voor de ‘volzin’. In dit verband kiest hij Van Eycks poëzie als model. Hierop sluit deze passage van de brief aan.

levenskrachtig zullen blijken, en dus een tijdperk in de geschiedenis der Ned. poëzie zullen vormen. Ik hoop, dat U mijn bewondering niet overdreven zal schijnen, - ik vind het buitengewoon naar, iemand van aangezicht tot aangezicht een bewondering over iets *bepaalds* te zeggen. Daarom frappeert te meer misschien de toon van mijn brief.

Het is ook iets vreemds. Een paar frasen in Kloos' laatste kritiek hadden mijn gedachte machine aan 't werk gesteld.[350] Het heeft mij gisteren geen rust gelaten, ik heb uren lang wakker gelegen met een wemeling van gedachten, zinnen, plannen, betogen,- zoodat ik van morgen het plan maakte een artikel te schrijven over ‘Gedachten en Gevoel in Poëzie’, of zoo iets, en dat te maken tot het eerste duidelijk omschrijvende stuk, waarin de verhouding tusschen het wezen der nieuwe Gidsers en het onze uitelkander gezet zou worden, en de *eerlijke* aanwrijving van dingen die wij niet willen, onmogelijk zou worden. U bent mij voor geweest, het eerste geschrift is van U geweest. En al mag het waar zijn, of waarschijnlijk, dat het overtuigende en later komende artikel van *mij* of anderen in De Beweging *momenteel* grooter geweest zou [zijn], dat er minder verdachtmaking mogelijk zou geworden zijn, - wanneer het eerste stuk uit *ons* midden gekomen was, de overweging van ons werken sub specie aeternitatis of generationus futurarus maakt voor mij die waarschijnlijkheid absoluut onbelangrijk. Integendeel, is het voor mij, een versterking van een geloof niet in mij, maar in ons, die naar U zei geboren bent met de gave naast het Eene of Eigene, het Andere te zien, wanneer U dat Andere beschrijft, precies in hoofdlijnen uitspreekt, wat ik mij zelf over mij zelf en de tijdgenooten gedacht heb. Uw artikel, Uw ideeën in een aaneengeschakeld betoog brengend, was voor mij een toetssteen. En dat b.v.ik al aangeboren zou bezitten, waartoe U eerst later gekomen was, dat doet mij zien dat de logische schakeling, die in niets ontbreekt, hier aanwezig is.

Mag ik Woensdag bij U komen? Of vindt U dat te spoedig na de vorige maal. Ik zou de verzen van Andrian wel graag gauw hebben, voor de opbouw van mijn boekje. Wilt U mijn bel.gr. aan Mevr. en de kinderen doen?

Met hart.gr.
Hoogachtend
Uw
PN. v.Eyck

350 Kloos' ‘laatste kritiek’ verscheen in De Nieuwe Gids van december 1912. Daarin bespreekt hij *Verzen* van J.H. Leopold die door P.C. Boutens bezorgd waren en in een beperkte oplage van 80 exx. verschenen. Vgl.nr. 108; noot 329.
Hij beschouwt de dichter als ‘een der allerbeste[n] ... uit onze heele literatuur’. Hier vindt men ‘de precies-juiste weergave van 's menschen onbewuste Binnenste’, aldus Kloos. Peinzen wordt intuïtie en weten aanschouwing. Voorts constateert hij ‘... kalm-viriele kracht’, waarmee de menselijke emotie wordt bedwongen ‘en in haar fijnen, geconcentreerden eenvoud tot kunst gemaakt’. Dit herinnert Kloos aan passages bij oude kerkvaders als Augustinus. Hij stelt dit tegenover een poëzie uit de voorbije eeuwen, vooral tegenover die van sommige dichters met ‘een droge gelijkmatigheid en vlakheid van zegging’, want deze is ongenietbaar, verstoken als zij blijkt van ‘psychische innerlijkheid’.

120.
Brief.

's-Gravenhage, 3 Jan. 13.

Zeer geachte Heer,

Hierbij gaat mijn artikeltje over Jaap's bundel,[351] - ik hoop dat het U bevallen zal. Ik stelde het onder de algemeene titel, omdat het, hoewel kort, toch iets meer dan een kritiekje is of zijn wil. Maar wanneer U 't liever onder Boekbeoordeelingen wenscht te hebben, dan voeg ik mij daar natuurlijk naar. In elk geval ben ik vroeg genoeg, en blij, dat ik mijn belofte heb kunnen houden. Ondertusschen zal ik wel weer een ander onderwerp vinden, nu dit achter de rug is. Mocht U misschien nog schrijven, zou ik dan toch even Uw meening mogen weten, omtrent de mogelijkheid van oppeilbrenging der 2 sonnetten: Daad en Vrede?[352] Bij voorbaat mijn hartelijke dank.

Wat zal ik blij zijn, als mijn studie voorbij is. Zeeën van arbeid zie ik voor mij liggen, - ik zou graag dadelijk alle zeilen bijzetten en met volle vaart de branding tegemoet varen. Maar ik ben er nu gauw doorheen. - Ik las Kloos' studie over Rhijnvis Feith.[353] Hij schimpt eenige malen op de jongeren. De Nieuwe Gids heeft weer een vrij duf nummer op 't gebied van poëzie. Ik snap absoluut niet, met welk motief van Vriesland die twee lorretjes heeft meenen te moeten publiceeren.[354] Zeer zeker heb ik zelf ook niet altijd geweten, wat ik publiceerde, maar ik deed het althans in de heilige overtuiging dat ik goed werk leverde. Ik kan mij niet voorstellen dat v.V. dat van deze verzen vond. -

Ik spits mij nu op de zorgvuldige lezing van het groote gedicht van de Vooys, waaraan ik een levendige herinnering wegdroeg uit Noordwijk.[355] Gerretson schreef mij met opgetogen woorden over Uw artikel. Over enkele dagen begint ook voor hem het absoluut gebonden leven.

Ik bemerk, dat ik maar wat babbel, - daarvoor is Uw tijd te kostbaar. Mijn hart. en bel. gr.aan Mevrouw, de huisgenooten, en zooals altijd dezelfde voor U

van Uw
dw
Hoogachtend
P.N. van Eyck
Columbusstr.223.

351 'Jaap's bundel': *De Parelduiker* van J.J. de Stoppelaar. Rubriek: Kunst en Geest in de Literatuur III. De Beweging IX (1913), 2; pp. 83-90.

352 De sonnetten 'Daad en Vrede'. Het merkwaardige ligt in de datering. Op 24 Januari 1913 stuurt Van Eyck wat hij een sonnettencyclus noemt, naar Verwey. Deze reageert daarop - 28 Januari 1913 - en wijst o.a. *Daad* en *Vrede* ten dele af. Hoe kan Van Eyck dan op 3 Januari! vragen om advies daarover? Misschien was er een gesprek over gevoerd?

353 Willem Kloos, *Rhijnvis Feith* , bloemlezing met inleiding verscheen in 1912 [maar het jaar wordt in de uitgave niet vermeld] bij de Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur in Amsterdam.

354 De Nieuwe Gids, januari 1913; de 'twee lorretjes' van Van Vriesland zijn niet in dit nummer te vinden, maar in het februarinummer van dat tijdschrift werden de volgende gedichten van die auteur opgenomen: *I sonnet tragique*; II *Tsioun*.

355 'Het groote gedicht van De Vooys': Is. P. de Vooys, *Kenteringen* in De Beweging IX (1913) 1; pp. 163-174; in vijf onderdelen alleen genummerd.

121.
Brief.

's-Gravenhage, 24 Jan.13.

Hooggeachte Heer,

Eindelijk vind ik tijd, U te schrijven. Ik studeer nu met zooveel ingespannenheid rechten - ik kom er meer in gelukkig - en de vrije tijd, die klein is, wordt zoo ingenomen door mijn drie uitgaven,[356] dat ik heel wat correspondentie laat liggen.

Eerstens stuur ik U hier mijn cyclusje sonnetten. Zij zijn zonder verband ontstaan, maar zoo gegroepeerd als ik het hier deed, in elkaar overgeleid, geven zij, meen ik, een vrij volledig beeld. Ik zelf houd erg van deze verzen, - misschien omdat ze zoo kort zijn ook, - en ik hoop maar, dat Uw oordeel het mijne niet logenstraft. Het 16e vers 'Wintermiddag' is een poëtische 'neerslag' van een moment van onze wandeling, de laatste maal dat ik bij U was.[357] Misschien herinnert U het zich.

Ik heb Jacques toch gevraagd, of hij een kritiek over mijn bundel wou schrijven. Ik zal het interessant vinden nu zíjn uitwerking van het probleem (?) rhetoriek te lezen. Ofschoon het mijn naam bij de smalle gemeente in geesteszaken niet goed zal doen, dat hij met het woordt rhetoriek voortdurend in verband gebracht wordt. Laissez aller - laissez passer.

Wat U interessant zult vinden: Ik geef 2 deeltjes Andrian, op zijn verzoek.[358] Het eerste deel: Der Garten, maar onder zijn oorspronkelijke titel 'Das Fest der Jugend'. Het tweede: Gedichte. Hij zond mij vast 6 gedichten, uit 't hoofd geschreven. Vier daarvan stonden reeds in de Blätter, maar met vele varianten, - hij schijnt dat vergeten te hebben - twee nieuwe.[359] Hij was er erg voor, schreef hij, om een complete ed. te hebben van de goede gedichten uit de Gartentijd. Andrian zond mij een ex. v.d.Duitsche privatdruk die niet bepaald een voorbeeld van fraaie boekkunst is. N° 80 van 100 exx-, in elk geval iets zeldzaams. Verscheidene stylistische veranderingen. Wat de gedichten betreft, - hij wist niet, waar zijn oude manuscripten liggen. 't Is een lastig geval, vooral om de juiste lezing te hebben. De lezingen van zijn handschrift lijken mij aan detailverzwakken te lijden, wat natuurlijk weer een gevolg van een lange sluimering in het geheugen is. Overigens schrijft Andrian de meest beminnelijke brieven. Hij schijnt aan mijn 'van' te denken, dat ik adellijk ben.[360]

356 'Mijn drie uitgaven' - voor de Zilverdistel. Dat werden er vier: Leopold Andrian - *Der Garten der Erkenntnis*; P.N. van Eyck - *Bevrijding*; Leopold Andrian - *Gedichte*; en Charles Baudelaire - *Les Fleurs du Mal*. Aan de uitgave van de laatste bundel werkte Jean François van Royen en Jan Greshoff mee.

357 Vermoedelijk zijn de elf sonnetten die in het mei-nummer van De Beweging IX (1913), 2; pp. 184-190 opgenomen werden een gedeelte van een ruimere hoeveelheid die Verwey toegestuurd was. Zij werden later in *Het Ronde Perk II* gevoegd. Zie *Gedichten* 1917; pp. 47-60 m.u.v. het grotere gedicht *Ludovico il Moro. De Wintermiddag* ontbreekt. Zie volg.brief van Verwey: (28 januari 1913) nr. 122 en daarbij noot 363.

358 Zie nr. 117; noot 344.

359 Blätter für die Kunst - zie nr. 90; noot 274 - genoot de medewerking van Leopold Andrian van 1894 tot 1901. In overeenstemming met diens opvattingen verscheen zijn werk enkele malen in bibliofiele uitgaven. Sinds het tweede nummer van Der Zwiebelfisch - zie nr. 100; noot 308- bestond een kring van 100 bibliofielen. Nr. 80 kwam uit de publikatie voor die groep.

360 In Van Eycks dagen gold een andere spelling: 'Adelijk wild' was bedorven, reeds in ontbindingsproces. 'Adellijk' is wat hier bedoeld wordt.

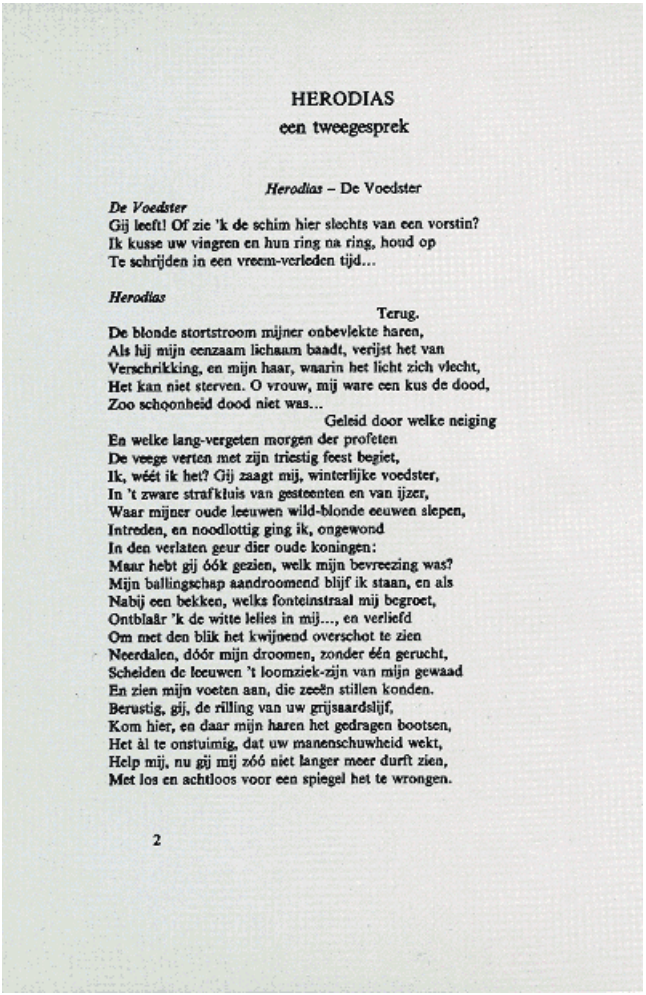

HERODIAS

een tweegesprek

Herodias – De Voedster

De Voedster
Gij leeft! Of zie 'k de schim hier slechts van een vorstin?
Ik kusse uw vingren en hun ring na ring, houd op
Te schrijden in een vreem-verleden tijd...

Herodias
Terug.
De blonde stortstroom mijner onbevlekte haren,
Als hij mijn eenzaam lichaam baadt, verijst het van
Verschrikking, en mijn haar, waarin het licht zich vlecht,
Het kan niet sterven. O vrouw, mij ware een kus de dood,
Zoo schoonheid dood niet was...
Geleid door welke neiging
En welke lang-vergeten morgen der profeten
De veege verten met zijn triestig feest begiet,
Ik, wéét ik het? Gij zaagt mij, winterlijke voedster,
In 't zware strafkluis van gesteenten en van ijzer,
Waar mijner oude leeuwen wild-blonde eeuwen slepen,
Intreden, en noodlottig ging ik, ongewond
In den verlaten geur dier oude koningen:
Maar hebt gij óók gezien, welk mijn bevreezing was?
Mijn ballingschap aandroomend blijf ik staan, en als
Nabij een bekken, welks fonteinstraal mij begroet,
Ontblaâr 'k de witte lelies in mij..., en verliefd
Om met den blik het kwijnend overschot te zien
Neerdalen, dóór mijn droomen, zonder één gerucht,
Scheiden de leeuwen 't loomziek-zijn van mijn gewaad
En zien mijn voeten aan, die zeeën stillen konden.
Berustig, gij, de rilling van uw grijsaardslijf,
Kom hier, en daar mijn haren het gedragen bootsen,
Het âl te onstuimig, dat uw manenschuwheid wekt,
Help mij, nu gij mij zóó niet langer meer durft zien,
Met los en achtloos voor een spiegel het te wrongen.

2

Blad 1 van de vertaling, door P.N. van Eyck, van Stéphane Mallarmé's dramatisch fragment Herodiade, *eerst verschenen in 1954, bij De Beuk te Amsterdam*.

Babbel ik erg? U, die 't boekje vertaald hebt, stelt er misschien wel belang in.[361] Ik voor mij acht het één van de meest volledige en doordringende oplossingen van het Narcissusprobleem, naast Mallarmé's Herodiade.[362] De laatste op het tooneel van de, verwijde - verbeeldingsfiguren, de eerste uit het leven zelf ontleed en neergelegd. Een van de meest karakteristieke, (psycho-)*logisch* -noodwendige dingen was (aangenomen dat het boekje de waarheid is over het leven van Erwin) dat het door geen ander gevolgd mocht worden, omdat het steriele Narcissuswezen na zich zelf éénmaal volledig gegeven te hebben, niets overbleef, wilde het zich zelf niet ontkennen, dan te zwijgen. Ik vind het zoo merkwaardig dat Andrian zelf de waarheid van zijn boekje op deze wijze bewezen heeft. - Ik vraag mij, al schrijvend af, waaróm ik deze dingen, die U zoo goed weet als ik, schreef. Vergeef mij, s.v.p. mijn onnoodige ontboezeming om de overweging, dat ik mij zoo met het boekje bezig hield op 't oogenblik. De gedichten zijn alle uit het zelfde jaar als der Garten!

Weet U, dat mij de gedachte, aan het geld nog erg gehinderd heeft? Ik dacht: had ik wat meer mij zelf met boekenkoop bedwongen, dan was het niet noodig geweest, - en hoe in Uw opmerking van 's morgens: je bent nogal koopziek - misschien een stille veroordeeling van mijn honorarium vragen lag. In mijn betere oogenblikken vind ik mij kleingeestig, maar ik wou het U toch schrijven, want dat er in Uw gedachten op mij iets af te dingen zou zijn qua onbaatzuchtigheid terwille der kunst, zou mij erg hinderen. Ook deze alinea mag ik wel weer met een ‘vergeef mij’ eindigen.

Wilt U Mevrouw, en ook de kinderen hartelijk van mij groeten. De dagen bij U behooren tot mijn mooiste. Mijn gedicht kan U doen zien, hoe ik er met mijn gedachten telkens nog bij bén en leef.[363]

Ook U zelf hartel.groetend
Hoogachtend
Uw
PN v.Eyck

[*Wat Verwey in het principiële artikel* De richting van de hedendaagsche poëzie *behandeld had, werkte door in brief nr. 122 waarin als één der kritische elementen de hantering van de volzin wordt genoemd* [*vijfde alinea*] *en op de* richting *met een onderstreping van de redacteur* [*zesde alinea*] *wordt aangedrongen*.]

361 Verweys vertaling van *Der Garten der Erkenntnis* verscheen in De Beweging I (1905), 4; pp. 352-373; het slot in De Beweging II [1906], 1; pp. 120-131.

362 Het ‘Narcissusprobleem’ was ook het thema van Stéphane Mallarmé's *Herodiade*. Van Eyck vertaalde dit gedicht op 7 en 8 november 1907 onder de titel: *Herodias, een tweegesprek*. Hij was toen twintig jaar. In zijn laatste levensjaar heeft hij het blijkens met potlood geschreven veranderingen herzien. Die gewijzigde tekst staat in het Amsterdams tijdschrift voor letterkunde, september 1954. Het nummer is geheel aan P.N. van Eyck als een ‘In memoriam’ gewijd: op 11 april 1954 was hij overleden.

363 *Wintermiddag* werd niet gepubliceerd. Zie noot 357.

122.
Brief.

Noordwijk a/Zee

28 Jan[i] 13

Waarde Van Eyck,

De kou maakt nu het schrijven niet aangenaam. De wind blaast door mijn ramen en ik vrees dat de temperatuur van 40° F. die de thermometer buiten mijn balkondeuren aanwijst, er binnen niet ver overtroffen wordt. De kou ontneemt me zelfs het vermogen je gedichten met dezelfde warmte te herdenken als waarmee ik ze gisteren gelezen en overwogen heb. De koude schim alleen van mijn levende ervaring kan ik - over dit bevroren papier! - voor je oproepen.

Allereerst dan zijn er elf sonnetten waar ik niets of zoo goed als niets tegen kan inbrengen. Dan zijn er twee (Leed II en Dood II) die ik als sonnetten en als verzen onvolkomen vind. Drie: De Daad, Droom en het slotgedicht Vrede waaraan ik tegelijk heel veel moois erken èn kritiek oefen. De één: De Roep, waaraan ik niets goeds ontdekken kan.[364]

Bij de vervolg-sonnetten denk ik dat het oorspronkelijke gevoel niet heeft toegereikt voor de reflectie. De Daad en Droom verschillen sterk van de elf, die zoeter en meer bezonken zijn. Er is een soort geprikkelde aktiviteit in, dezelfde van in de Roep, maar vol met reëel gevoel (wat de Roep niet is): alleen is dat gevoel zwakker. Toch tusschen de twee ook weer een verschil. Droom is een goed gedicht, waarbij alleen het redeneerend element al te doorzichtige, al te weinig omwaasde redefiguren naast elkaar stelt. Ondanks die kritiek blijft over dit vers het oordeel gunstig. De Daad heeft vier prachtige beginregels en uitmuntende terzinen, maar dáár is het aktiviteits-element in de tweede kwatrijn om een beeld verlegen geweest. Die ‘gansch een beeldenrij’ die in de gangen van je hart ‘staat te wachten’ op ‘de ure der gezangen’ is meer plechtig dan hartstochtelijk. Hier wordt dus, ondanks het heel-goede, het oordeel noodzakelijk ongunstig. Vrede is eenvoudig zwak; ten eerste in ‘want nimmer kwam 't seizoen’ en ten tweede in de slotregel. Temeer jammer natuurlijk, omdat dit gedicht als laatste bedoeld is. (Het gebruik van 't woord groote is veelal gevaarlijk. Elders heb je al een groote kreet).

Met de andere elf ben ik evenzeer ingenomen als je het zelf bent. Het zijn sonnetten en tegelijk zoo goede en innige ‘van Eycksche’ gedichten als je ooit geschreven hebt.

Ik zou zeggen: omdat dit werkelijk sonnetten zijn - in veel dwingender zin dan die in Uitzichten - omdat namelijk je volzin er gedwongen is tot evenwicht, dus tot het ondergaan van tucht, - daarom is dit het begin van een nieuwe kritiek door je zelf te oefenen op jezelf. Dat je die kunt oefenen zonder iets van je eigenaardigheid kwijt te raken, houd ik nu wel voor zeker. Het doel van alle kritiek is tenslotte zelf-bezit, en voor een dichter is dat doel: zichzelf te bezitten in zijn uiting, zoodat niet de taal wegloopt met de gedachten, en niet de gedachten de oogen verblinden voor wat gezien moet worden.

364 De elf sonnetten, die ook in *Het Ronde Perk* werden gepubliceerd. Zie vorige brief van Van Eyck: nr. 121; noot 357.

Bloems bespreking heb ik ontvangen.[365] Ze gaat uit van een brieffragment (dat je vermoedelijk al kent) van Aart van der Leeuw. Je hebt gelijk dat dit gesignaleerd worden als dichter van een ‘retorische poëzie’, al doet Bloem alles om het odium van die naam weg te nemen, zijn onaangename kant heeft. Intusschen is het goed dat de wezenlijke verschillen tusschen werk en werk, en beschouwing en beschouwing, algemeen duidelijk worden. Het komt er op aan dat uit het wederzijdsche willen *en* niet-willen de *richting* ontstaat waarbij allen zich aansluiten.

Met Andrian schiet je prachtig op. Je hebt gelijk: hij is de man die zijn eigen onvruchtbaarheid beleefd heeft. Beleefd - wat meer is dan ondergaan.

Wil je over 't geld maar niet tobben? Het was je van 't begin af toegedacht en mijn ‘koopziek’ hield géén verband ermee.

Een ex. Spaansche Reis ligt al acht dagen klaar voor je.[366] Tot ik moed heb het intepakken.

Ziedaar, ik heb mijn hart toch al een beetje warmer geschreven, hoewel niet mijn handen. Kun je Andrian niet overtuigen dat zijn werk *historische* waarde heeft en als zoodanig ook door den auteur niet mag veranderd worden? Het zou, dunkt me, 't best zijn.

Weet je dat Gerritson [*sic*!] nog even bij me was?

Hartelijk gegroet. Zoek zelf maar uit hoe je nu de elf (of twaalf) sonnetten wil rangschikken. Als je nl. vindt dat een andere rangschikking nu noodig is.[367]

Je A.V.

123.
Brief.

's-Gravenhage 31 Jan. 1913

Hoog[*g*]eachte Heer,

Ik was erg blij met Uw brief, ik kreeg het koud toen ik den aanvang las, - het klonk als een somber praeludium van een onheilspellend bericht. Uw oordeel over de minderheid, die gelukkig een kleine is, aanvaard ik zonder voorbehoud. Vreemd, het was mij, na Uw brief, onmiddellijk klaar. Is het niet verontrustend, dat ik mij nog altijd in de keuze uit eigen gedichten vergis? Trouwens, dat ik 't zoo dadelijk inzag, bewijst misschien, dat ik ze beter beoordeeld zou hebben, wanneer ik ze langer had laten liggen.

365 J.C. Bloem, *Uitzichten* door P.N. van Eyck, C.A.J. van Dishoeck, Bussum 1912, in De Beweging IX (1913), 2; pp. 212-224 opgenomen en in Bloems *Verzamelde beschouwingen* , 's-Gravenhage 1950 op de pp. 87-99, onder de titel *Over rhetorica en poëzie* . Het citaat uit een brief van Aart van der Leeuw aan J.C. Bloem staat op de pp. 87-88.

366 Van september tot begin november 1893 maakte Albert Verwey met zijn zwager Gerlof van Vloten een reis naar en door Spanje. De weerslag daarvan werd de *Spaansche Reis* in een bibliophiele uitgave. Opgenomen in de bundel *Aarde* (1898) en met deze in *O.D.*, I; pp. 201-212.

367 Het werden er twaalf in een iets andere rangschikking zoals men uit de vergelijking met de volgorde in *Het Ronde Perk* kan vaststellen. De Beweging IX (1913) 2; pp. 184-190. *Gedichten*. Amsterdam 1917; I. *Het Ronde Perk*; pp. 55-60. Het eerste sonnet in De Beweging (‘Kon Liefde zóó tot breuklooze eenheid binden’) is in de bundel apart geplaatst ter inleiding op de tweede afdeling van *Het Ronde Perk*: p. 47.

Drie vervallen dus absoluut. Droom acht U zelf een goed gedicht. Ik zelf houd bijzonder veel van ‘Daad’, ofschoon ik 't bezwaar der tweede strofe inzie. Waar U echter de eerste kwatrijn prachtig en de terzinen uitmuntend noemt, - zie ik niet in, waarom te gezetter tijd, geen goede kwatrijn bij dit vers zou komen. Typisch is trouwens, dat mijn gedachte oorspronkelijk zonder het beeld ging en dat dit zich mij bij 't orienteeren der rijmen, eerst aan mij opdrong. Zoo is 't met de 8ste regel van Vrede eveneens. De achtste regel zette de voortgaande voort. De 8ste regel werd zooals hij nu is, om de kwatrijn meer aftesluiten tegenover de terzinen. Het verwonderde mij, dat U geheel de mogelijkheid, dat deze twee gedichten nog goed kunnen worden in Uw brief buiten beschouwing laat.[368] Gelooft U daaraan niet? Ik voor mij, heb menigmaal later strofen aan een gedicht veranderd of toegevoegd die mij soms de beste leken. Ik hoop, dat[ik] te eeniger tijd ook nu slaag, want geen van beiden gaf ik gaarne op.

Blijft de kwestie ‘groote’. Ik schrijf erover, omdat het gebruik op geen der beide plaatsen, een aandikking bedoelt. De ‘groote kreet’ staat hier zooals in het evangelie, letterlijk uit 't Grieksch vertaald, groote stem, magna voce staat.[369] Ik koos hier 't woord groote vóór b.v. luide, omdat ik zelf er de klankpotentie in voel, die het woord heeft in een *duitsche* regel als:

Gib mir den grossen feierlichen hauch.[370]

Vergis ik mij hierin, in dit bijzondere geval?

Groote Vrede wil voor mij ook niet zeggen: een vrede die groot is, maar: al-vrede, absolute vrede. Dit is toch geen begrip, maar gevoel. Ik voel er evenwel heel veel voor, om geen bijzondere, moeilijk nagaanbare beteekenis te geven aan doodeenvoudige woorden.

Ik was met het oordeel over mijn 11 (mag Droom er niet bij?) erg in mijn schik. Juist om wat U over de tucht schreeft. Uw beschouwing stelt weer een nieuwe eisch, maar er is toch ook weer een nieuwe bereiktheid, dus sta ik niet stil.

Ik ben heel benieuwd naar Jacques' stuk.[371] Het brieffragment van v.d. Leeuw ken ik niet.[372] Ik heb Jacques voor twee weken in Den Haag helaas gemist.

Qua Andrian heb[t] U volmaakt gelijk.[373] Ik had al aan Enschedé opgegeven, om de

368 Zie nr. 120; noot 352; en nr. 122.

369 Van Eyck verwijst hier naar ‘het evangelie’, maar in de drie zo geheten ‘synoptische’ evangeliën staat ‘met luider stem’ en in het evangelie naar Johannes komt het niet voor. Het ‘magna voce’ stamt uit de Vulgaat. (Matth. 27:46, ook Markus 15:34 en Luk. 23:46). Deze vertaalde letterlijk wat in het Grieks staat: φωνη μεγαλη.

370 ‘Gib mir den grossen feierlichen hauch’ is een vers uit het gedicht van Stefan Georges *Vorspiel* tot *Der Teppich des Lebens und die Lieder von Traum und Tod*. Deze bundel verscheen in 1899. Uit de *Gesamtausgabe der Werke*, waarin de ‘endgültige Fassung’ gegeven is (18 delen bij Georg Bondi, Berlijn 1927-1934) werd de tekst nauwgezet overgenomen in het eerste deel van de tweedelige *Werke* (München, Düsseldorf, 1958) op de pp. 172-173.

371 Zie Verweys brief 122; noot 365.

372 Van der Leeuws brieven aan Bloem zijn verloren gegaan. Zie de inleiding van Mevr. A. Kets-Vree tot de uitgave van *De brieven van J.C. Bloem aan Aart van der Leeuw* . Achter het boek XIV, 1-3; 's-Gravenhage 1979; p. 5.

373 Zie de direct voorgaande nrs. 121 en 122.

oude titel te drukken, en hoop Andrian te overtuigen. 't Zal hem trouwens toch niet lukken, voor die titel ooit de oude te doen vergeten. De veranderingen beteekenen niets; vervangen door. met hoofdletters volgend. Wanneer 2x vlak achter elkaar ‘Erwin’ staat, dan éénmaal er, / sahen sich an sahen einander an, enz.

Werkelijk niet één verandering die het boekje aantast. Moet ik hem die óók afraden? Hij heeft trouwens veranderingen in de Duitsche privaat-uitgave weer vervangen door de eerste lezing.

Ik dank U hartelijk voor Uw voorgenomen Spaansche Reis-zending. Ik hoop, dat het goed overkomt. Wanneer U 't een vervelend werk vind[t], het inpakken, dan zal ik het ook meenemen, als ik nog eens in Noordwijk ben. Maar ik heb het graag. Wilt U de hart.gr. aan Mevr. en de huisgen. doen.

Met hart. en bel. gr.
Hoogachtend
Uw dw.
PN van Eyck

124.
Brief.

DE BEWEGING.
Algemeen Maandschrift voor
Letteren, Kunst,
Wetenschap en Staatkunde.
Redactie: H.P.Berlage Nz. -
T.J. de Boer - Albert Verwey
en Is.P.de Vooys.

Noordwijk a/Zee 8 Feb[i] 13

Waarde Van Eyck,

Een wandeling naar Noordwijkerhout heeft me na de verkleuming van de laatste week weer eenigszins in vloed gebracht. - Je bespreking van de Stoppelaar is een goed artikel, waarin - dunkt me - hijzelf zich herkennen zal, en waarin tevens de karakteristiek meer dan dat, namelijk een algemeen type is.[374] Ik vind die tweeledigheid ook juist de eigenschap waaraan opstellen moeten beantwoorden om in een, niet praktische, maar ideële, rubriek te worden opgenomen. Je nummert IV, misschien in de gedachte dat ook ‘Over Poëzie’ erbij hoort. Maar dat is zoo niet. ‘Over Poëzie’ is alleen algemeen, is een uitstekende inleiding van de reeks, maar geen deel ervan.

- Het artikel van Bloem heb je nu gelezen. Ik vind de onderscheiding retorische poëzie en andere volstrekt onjuist, en kan ook niet zien dat de positie van retorisch dichter (in hoe gunstige zin ook verstaan) je van voordeel zal zijn. Er is poëzie (dichtkunst) die een sterker retorische inslag verdraagt (en vereischt) dan andere maar doet een vers zich als *overwegend* retorisch kennen, dan hoort het tot de rede - die, wat mij betreft, de schoone rede zijn kan, maar die iets anders is dan poëzie. Ik ben verlangend te

374 Kunst en Geest in Literatuur III: J.J. de Stoppelaar, *De Parelduiker*, in De Beweging IX (1913) 2; pp. 83-89. Ook in *V.W.*, 3; pp. 445-451.

hooren wat hierover je meening is. Met Bloem heb ik niet erover gehandeld. Het is me voorloopig vooral erom te doen de zienswijzen te kennen, die ieder vrij moet uitspreken en zelfs openlijk moet mogen uitspreken, zoodat als we later tot overeenstemming komen niemand zich gemuilband voelt.

Je vroeg me nog naar *kleine* verbeteringen van Andrian. Daar zou ik geen bezwaar tegen maken, zoolang ze niet raken aan het karakter van zijn toenmaligen stijl. Je hebt dan te meer recht om vervalschende wijzigingen tegen te houden.

Hartelijke groeten
Je A.V.

Groote kreet vind ik uitstekend. Groote vrede klinkt zwakker en doet, nu 't in dezelfde reeks staat, als herhaling aan. Bij George is 't juist 't voorafgaande ‘den’ en 't volgende ‘feierliche’ wat de uitdrukking een bijzonder gewicht geeft.[375]

125.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 12-2-1913.

Weledgeb. Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw brief. Wat de rhetoriek betreft, de heele geschiedenis voldoet mij zóó weinig, dat ik al een tijdje - sinds Jacq.'s artikelen pieker over een stukje Aanteekeningen over rhetoriek.[376] Wanneer ik mijn werk doorzie, komt mijn gemoed in opstand. Daarom in de eerste en voornaamste plaats het doel hebbend, de kwestie nader onder de oogen te zien, zal ik waarschijnlijk een zeer besliste afwijzing van het woord voor mijne poezie duidelijk maken, een afwijzing, die niet uitdrukkelijk behoeft te worden uitgesproken, maar als vanzelfsprekende consequentie, gevoeld kan worden. Ik zal er maar geen been in zien om, op zoek naar een waarheid, uittegaan van een beoordeeling van eigen werk, te meer daar dit op eeniger mate verrassende wijze geschieden kan.

Uw kleine beschouwing luchtte mij werkelijk op. Zooals ik U reeds de vorige maal schreef: voor de naam van mijn werk is het odieus. Want over 't algemeen klampt men zich taai vast aan alles wat een beperkende omlijning beteekent, en de liefde voor liefst valsche legenden schijnt instinctief.

Ik vond het stukje over de vogel op pag.177 bijzonder mooi.[377] Het trof mij, nu ik 't ook zelf las.

375 Zie nr. 123; noot 370.

376 *De Aanteekeningen over Rhetoriek* verschenen in maart 1913 in De Beweging IX, (1913) 1; pp. 298-310; *V.W.*, 3, pp. 429-442. Na de bespreking van De Stoppelaars bundel *De Parelduiker* in het aprilnummer van hetzelfde jaar - zie noot 374 - voegde hij een Naschrift bij *Aanteekeningen over Rhetoriek* toe: pp. 89 en 90; *V.W.*, 3, pp. 442-444.

377 ‘het stukje over de vogel op p. 177’ was een fragment van een verhalend gedicht van Nine van der Schaaf: *De dwerg* , De Beweging IX (1913), 1; pp. 175-178. Vermoedelijk had Verwey dit tijdens een bezoek van Van Eyck voorgelezen.

Mocht ik niet tot 't artikel komen, dan hoop ik U binnenkort nader te schrijven.
Inmidd.met hart.groeten ook aan Mevr.
Hoogachtend
Uw
P.N. van Eyck

[*In zijn* Aanteekeningen over rhetoriek *maakte Van Eyck een onderscheid tussen het rhetorische en het poëtische. Het eerste bond hij strak aan de redenaar die, met de middelen die de rhetorica hem verschaft, zijn toehoorders voor het door hem voorgestane standpunt wil winnen. De dichter echter spreekt namens zichzelf en uit zich niet om lezers over te halen hem te volgen of zijn visie te aanvaarden, maar omdat hij zich uiten moet.*]

126.
Brief.

Noordwijk a/Zee
20 feb.[i] 13
Waarde Van Eyck,
Je aanteekeningen heb ik na lezing oogenblikkelijk ter drukkerij gebracht. Ik geloof dat deze afwijzing van het retorische, ten bate van het poëtische, goed zal werken, en vooral teweegbrengen dat wij niet over de grenzen van de Beweging en in het 'factieuze' geraken, waarvoor, gegeven de aanleg van Gerretson, zelfs al zou dit tegen zijn wensch zijn, gevaar bestond.
Ik heb je, geloof ik, laatst gesproken over de oneenigheid in de firma de Amsterd. Boekh. In de vorige week bereikte die haar crisis en ik heb het toen beter gevonden De Beweging naar W.Versluys over te brengen.[378]
Hoewel een verandering doorgaans voor een tijdschrift geen voordeel is, meen ik dat deze den indruk zal maken van een verbetering.
De Amsterd. firma is intusschen niet, zooals te vreezen stond, failliet gegaan, maar wordt, na het uittreden van Koole door Messchaert voortgezet.
De beslommeringen van deze overdracht zijn oorzaak geweest dat ik de heele maand geen bijdrage voor de Beweging geschreven heb. De medewerkers daarentegen waren braaf en hebben me bewezen dat ik ook, zoo noodig, gemist kan worden.
Hartelijke groeten
Je A.V.

378 De Beweging is haar naam trouw geweest tot in de zes wisselingen van uitgevers toe. Achtereenvolgens waren dat:

W. Versluys	: 1 jan. 1905-1 juli 1906
G. Schreuder	: 1 juli 1906-1 jan. 1907
Maas en van Suchtelen	: 1 jan. 1907-1 jan. 1909
N.V. Amsterdamsche Boekhandel	: 1 jan. 1909-1 maart 1913 [Zie noot 317]
W. Versluys	: 1 maart 1913-1 jan. 1919
N.V. v.h. L. van Nifterik Hz., Leiden	: 1 jan. 1919-1 jan. 1920

Een klein stukje ontvangen van Labberton, waarvan de strekking 't jouwe versterkt: dringt aan op 't behoud van de term retoriek voor schijnpoëzie.[379]

127.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 28-2-1913.

De Weled.geb. Hr. Alb. Verwey
Noordwijk aan Zee
Hooggeachte H.
Gelijk met Uw brief krijg ik de proef van ... de Stoppelaar - Wat nu? 't Is jammer, dat er nog een maand moet verloopen voor mijn stuk over rhetoriek.[380] De post gaat, in groote haast.
Hoogachtend
Uw dw. P.N. v. Eyck

128.
Briefkaart. Poststempel: 1.3.13

den Heer P.N. van Eyck
Columbusstr.223
den Haag
W.v.E.
Een fout van de drukker die over mijn schriftelijke order had heengelezen. Maar vanochtend was ik ter drukkerij en bleef er. Om vijf uur waren de aanteekeningen gecorrigeerd en klaar om te worden afgedrukt. Ik dank er de aandachtigste lezing aan die je artikel kon tebeurt vallen. Gelukkig voor jou - voor je geest die anders nog in het Vagevuur te lijden zou hebben van mijn vervloekingen, dat de inhoud het schrift vergeeflijk maakte. Er is veel in het stuk dat me *veel* genoegen deed, en waarvan ik me voor ons allen veel goeds beloof.
Ik schreef je - of niet? - dat ik op 't hoogtepunt van de crisis Messchaert-Koole De Bew. naar Versluys heb overgebracht.[381] Daar blijft ze nu. De boekh. wordt door Messchaert alleen voortgezet. Hart.gr.
Je A.V.

379 De Beweging IX (1913), 1; pp. 288-292.
380 Dat was dus niet zo: in het maartnummer van De Beweging stond Van Eycks bijdrage. Zie nr. 125, noot 376.
381 Zie nr. 126; noot 378.

129.
Briefkaart. Poststempel: 1-3-1913

Weledgeb. Heer A. Verwey
Noordwijk aan Zee.

Hooggeachte Heer, Uw briefkaart heeft mij in een zee van ellende geworpen. Het is natuurlijk niet, omdat ik zou twijfelen aan Uw zorgvuldige correctie. Maar het is ellendig, dat juist deze ééne maal, nu ik, z.a. ik bij zending schreef, om het gauwer te kunnen zenden, de laatste revisie v.d.stijl (of liever, de eerste revisie) tot de correctie v.d. proef bewaard heb, nu is mij dat ontgaan. Bovendien had ik verschillende tusschenzinnetjes of veranderingen tot zuiverder definieering en verklaring in petto. U kunt dus begrijpen dat ik met gemengde, of eigenlijk ganschelijk ongemengde gewaarwording de lectuur van mijn artikel te gemoet zie. Ik heb niet het gevoel, dat het af en volledig is, en ik vind het een zure gedachte, dat iets onafs nu gepubliceerd wordt. Ik heb er nog aan gedacht Vrijdag naar Leiden te gaan, maar de overweging dat het stuk toch niet gezet zou zijn, weerhield mij - helaas. Ik ben ongeloofelijk woest op de drukker, en op alle drukkers ter wereld, want mijn eigen drukkers brengen mij sinds 2 weken om 't laatst van mijn geduld.[382] De beste poging tot resignatie en stoicisme lijden schipbreuk op gezegde zee van ellende; - gelijk met Uw briefkaart komt Enschedé mij opnieuw overtuigen van de onvolmaaktheid van 't aardsche en de onbereikbaarheid van 't volkomene. Ik zit zoo diep in het vagevuur als Uw vervloekingen mij maar hadden kunnen brengen, en 't is - om in de zelfde beeldensfeer te blijven, - nauwelijks een troost dat U er helsch om geweest bent, want ik ben U ondanks alles, zeer dankbaar, dat U al Uw zorg aan de proef gegeven heeft, terwijl het schrift werkelijk voor de Kainen nog een te leelijke kwelling is.[383] Vergeef mij deze uitboezeming, U bent de eenige tegen wie ik mijn slecht geslaagde sarcasme kan luchten, die allemaal van de eerste tot de laatste tegen de drukkers bestemd zijn.

Mag ik een aantal overdrukjes hebben? Gerretson, die bij mij was, vertelde mij, dat hij U nog een artikel over zijn standpunt wenschte te zenden.[384] Ik hoop, dat U mijn dank voor Uw moeite wilt aanvaarden benevens de hart.gr. aan Mevr. en k.

Hoogachtend
Uw dw.
PNvE

382 Wat die drukkers en het handschrift van Van Eyck betreft, zie bv. nr. 85.
383 Een erkenning die ook de zetters recht doet!
384 Dat is blijkbaar niet gebeurd. Gossaert had trouwens de ‘storm’ ontketend door zijn studie over Swinburne in *Mannen en vrouwen van beteekenis* Dl. 41; aflev. 10. (1910) Zie de eerste zin van Verweys artikel *De richting van de hedendaagsche poëzie* in De Beweging IX (1913), 1; p. 52. Ook *Proza* II, Amsterdam 1921; p. 37. Tenslotte J.C. Bloem, *Verzamelde beschouwingen*, 's-Gravenhage 1950; p. 223.

130.
Brief. [*potlood, hs. Verwey*: 4 Maart 13].

Hooggeachte Heer,

Zooeven ontving ik De Beweging, die ik met gretige haast aangreep. Ik was zoo aanmatigend om vóór andere dingen, mijn eigen artikel te lezen, en voel mij gedrongen U nogmaals mijn dank te betuigen voor al de moeite en de schitterende oplossing van zovele ('zoo goed als alle') riddles die het buitengemeen slechte schrift U tegen wil en dank door 's drukkers schuld opgaf. De achtergebleven foutjes zijn geen van alle ernstig. Pag.299, reg.13 v.o. staat 'en' overbodig / 304, 9 v.b.insluipe*n* voor insluipe*r*. / 306, 14 v.o. staat dichterlijk rhetorisch, moet zijn dichterlijke rhetoriek./ 307, reg 7 v.b. verwisseling, moet zijn verwissching.

Tot mijn vreugde bemerk ik, dat wat ik had willen omwerken of toevoegen reeds voldoende staat uitgedrukt. Een berg pakken is mij van het hart, of juister van de rug gegleden, zoodat ik mij als Christen verlicht en zonder zondedruk voel, in de hoop dat mijn dichterlijk pad als het zijne het nauwe is. Wat ik ook heel ernstig hoop, is, dat U niet boos, of verstoord waart over mijn briefkaart. Ik voel mij waarlijk als een everzwijn, door die honden van drukkers opgejaagd. Ik behoef U wel niet te zeggen, dat ik met mijn briefkaart niets bedoelde uit te drukken, dat hoe ook op een tekort aan hoogachting zou wijzen. Ik zie U in gedachten glimlachen, om de zwaarwichtigheid waarmede ik de gevolgen van een andere zwaarwichtigheid, misschien geheel onnoodig zit weg te nemen.

't Artikeltje van Labberton las ik met veel instemming. Het is heel goed, hoewel in de uitwerking der gedachten over het toelaatbare, minder dan 't mijne berekend om zooveel mogelijk overdreven voorstellingen van anderen kant te voorkomen; misschien is 't ook beter, op dat punt niet al te voorzichtig te zijn. Er is één merkwaardig ding. Labberton gebruikt een uitdrukking: een banjir, die heel wat afgescheurds kan meesleuren. Nu moet U weten, dat toen Kloos één der gedichten van Uitzichten (De Zoekers) terugzond om een paar kleinigheden, (die ik trouwens verbeterd heb, - met dankbaarh.voor Kloos omdat ik op dat gedicht gesteld ben), ik een *lange* grootbriefsche polemiek met hem gehad heb, waarin ik o.a. zeide, dat wat een beek, een bloem zou schaden, bij een stroom anders kan zijn, - dat een rivier, niettegenstaande wat hij aan leelijke dingen meevoert, toch mooi kan heeten en dat hij, Kloos *als* beoordeelaar, daarmee rekening te houden had z.a.ik als dichter te maken had, dat zij niet voorkwamen, de leelijkheden.[385] In de voorrede pag.17 bij Rhijnvis Feith zegt Kloos nu: 'en laat (R.F.) de volgende wijze woorden hooren, waar de een of andere zwaar-op-de-handsche polemicus-van-heden nog wel een puntje aan zuigen kan:' dan 't citaat over 't verschikken van één syllabe met funeste gevolgen voor de

385 Van die polemiek is in Van Eycks correspondentie niets teruggevonden.

harmonie.[386] Vervolgens pag.18 't einde der 2e alinea. Hier heeft hij iemand op 't oog, dat blijkt, en aangezien hierover *niets* geschreven is, en de zaak aansluit aan Kloos' antwoorden aan mij, meen ik, dat *ik* hier bedoeld ben.[387]

Maar met die ervaring, ben ik nu, om de *zaak* niet te schaden, expres heel voorzichtig geweest met het toelaatbaar stellen van dingen, die met een beetje kwade trouw en een hoop wanbegrip als negaties van de N.G. desideranda beschouwd kunnen worden. Ik zou echter wel eens graag van U hooren, of U dergelijke voorzichtigheden goed acht, of U 't misschien niet beter acht, minder op verkeerde uitlegging te letten, en eenvoudig tot de laatste consequenties alles te zeggen, wat men wil, al is dit voor een verstandig mensch ook uit het geschrevene reeds op te maken.-

De verandering van uitgever lijkt mij heel gunstig. De Beweging lijkt wat op Odysseus. Na vele lotgevallen, na een dreigende dood òf door Scylla-Koole of Messchaert-Charybis komt zij eindelijk in het oude land terug, van waar zij begon. Zij heeft gelukkig geen uitgever gehad, die de medewerkers tot zwijnen deed worden.

Ik heb de heele Paradise Lost en Regained gelezen. Met een *groote* bewondering voor het geheel als *kunstwerk* in *verzen* en tallooze fragmenten, vond ik het gedicht zoodra God of Jezus hun mond opendoen, of hun zonderlinge daden goedgepraat moeten worden, volslagen mislukt, of tusschen beiden zelfs belachelijk. Ongetwijfeld heb ik te onderscheiden tusschen den puritijnsche [*sic*!] dichter en mij-persoonlijk, die al die theorieën van vrije wil, erfzonde, voorbeschikking, verlossing, etc. onhoudbaar vind. Het is voor mij evenwel een feit, dat ik die kwesties van 't gedicht niet meer als theoretische onhoudbaarheden, maar als nonsens voel. Wat ik als menschenleer aan ieder gun, die het wenscht te bezitten, verkrijgt voor mij, waar *God* ze spreekt een eigenschap van onverdragelijke zinneloosheid. Ik heb God nog nooit zóó gedacht gezien als iets van absoluut redelooze willekeur, ronkende, ijdele pronkerij lievende arrogantie en machtelooze zelfverheffing. Maar spreekt het niet van zelf, dat ik het als een ontzaglijke fout voel, dat Milton zóó onmachtig gebleven is, van zijn God, waarlijk de adem der goddelijkheid te doen uitgaan. *Menschelijk* gesproken komt mijn

386 Op p. 17 van *Rhijnvis Feith, bloemlezing met inleiding door Willem Kloos*, Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam z.j (1913) citeert de inleider dan:

> ‘Dat men in dat oogenblik van vermaak, van den vollen triomf der Poëzy slechts één syllabe verschikke, door een gebrekkige uitspraak slechts eenigszins de harmonie verstore, en al uw vermaak zal verdwenen zijn.’

Het citaat is ontleend aan *Verhandeling over het Heldendicht* uit *Dicht- en Prozaïsche Werken*; zesde deel, Rotterdam 1824; p. 118.

387 Kloos zelf schrijft op p. 18 van het onder noot 386 genoemde boek:

> ‘En alle individuën daarentegen, die alleen van hun eigen ongemeenheid vervuld, daartegen zouden willen ageeren, met smadend schelden, en alles het onderste boven keeren, vallen na een kort poosje van gewekte verbazing, terug weer in de duisternis, waar slechts hun eigen eerzuchtige willekeur hen uit opspringen deed.’

(‘daarentegen’ als tegenstelling tot de werking van een ‘meer universeel geestelijke macht, of intellectueel beginsel’ in of achter ‘de afzonderlijke bewustheden’ aan het grote weefsel waarvan de voornaamste elementen in en door de hersens van enkele groten - ‘wegwijzers der menschheid’ - verbreid worden.)

gemoed in opstand tegen dit gewrocht; in plaats van de projectie van den volmaakten mensch van de eeuwigheid, is deze God de bezitter van alle bij uitstek *kleine* eigenschappen. En over alles heen: het voortdurende *gevoel van grenzenlooze*, roekelooze, *misdadige willekeur*. Ik heb de ingeboren bekwaamheid mij als afstammeling uit religieuze geslachten in een antropomorphische God in te leven, - er is geen sprake van dat eigen overtuigingen mij tot een onbevoegd lezer en beoordeelaar van het werk als kunstwerk maken, - ik kan het gedicht niet anders [lezen] dan een als geheel - nu bedoel ik de idee - mislukt gedicht. Wat de Paradise Regained betreft dat vind ik haast onleesbaar. Die onnoodzakelijke uitbreiding van een kort en indrukwekkend bijbelverhaal tot vier boeken mist in deze uitwerking voor mij bestaansrecht. Jezus is hier dood en onmogelijk. Ellenlange bespiegelingen, werkelijk te veel eer aan Satan. Hoe kan Jezus zich, ik bedoel nu, *mijn* Jezus, de Jezus die in mijn gevoel en gedachten leeft, zich zoo vernederen. De korte verachting, die *alles* omvat, - de verbrijzeling van de slang, de vrijmaking der menschheid, de verhevenheid van God en Christus - van Retro me, Satanas hier in de lengte uitgerekt. Ik *wou* U dit alles schrijven. U vindt het misschien onuitstaanbaar arrogant, dat ik zóó durf te spreken over een reus als Milton, maar mijn terugschrik is sterker naarmate ik Milton grooter voel, de Milton, kunstenaar van Paradise Lost en andere gedichten dan. Ik heb gezwolgen aan sommige stukken. De mighty line, de magistrale opbouw van het heroische vers, - er zijn weinig dingen, waar ik mijn liefde zoo levend voor voel. Maar even sterk is mijn afkeer van heel, heel veel. Ik *kan* ze niet anders zien als groote artistieke fouten. Die God, het centrum van het gedicht, waarvan *alles* emanatie is, zoo klein en gering, zulk een afstand tusschen wezen en honderdmaal in woorden uitgeworpen schijn, vermoordt in veel opzichten 't gedicht voor mij.[388] Milton als Kunstenaar kon toch 't begrip gehad hebben, dat hij zijn God zich niet voortdurend en eindeloos kon laten verdedigen tegen menschelijk-eindige beoordeelingen zijner daden, zonder alle oneindigheid verloren te laten gaan. Deze God is nog niet eens selbstherrlich, hij heeft 't geweten van één die nooit iets kan doen, zonder daarna ellenlange achteraf-verdedigingen te uiten. Deze *lectuur* heeft mij in beroering gebracht.[389] Eigen kleinheid alléén, tegenover Miltons grootheid en groote naam doet mij vragen, of ik het recht heb zóó te schrijven, maar ik hoop, dat U mijn beschouwingen zult billijken en mij vergeven, dat ik er U mee lastig viel.

Na bel. en hart.gr., ook aan Mevr. en de jongere huisgenooten als altijd

Met de meeste hoogachting

Uw dw.

PNvEyck

388 '... Waarvan *alles* emanatie is ...'. Stelt Van Eyck hier een neo-platoonse opvatting tegenover die van Milton? Of wil hij uitsluitend terugwijzen naar 'centrum van het gedicht'?

389 Die 'beroering' laat veronderstellen hoe sterk een godsdienstig verleden doorwerkte.

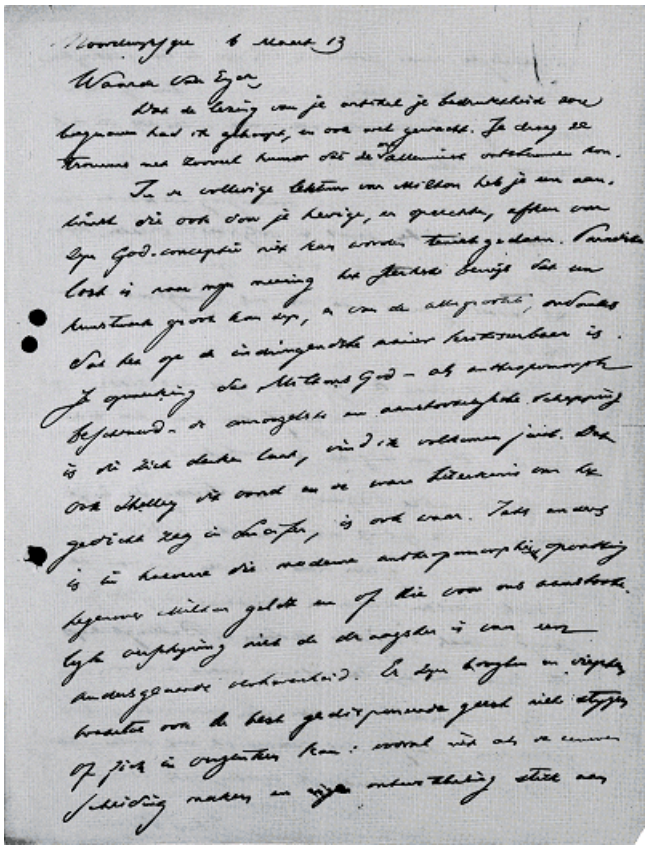

Brief door Albert Verwey op 4 maart 1913 gericht aan P.N. van Eyck.

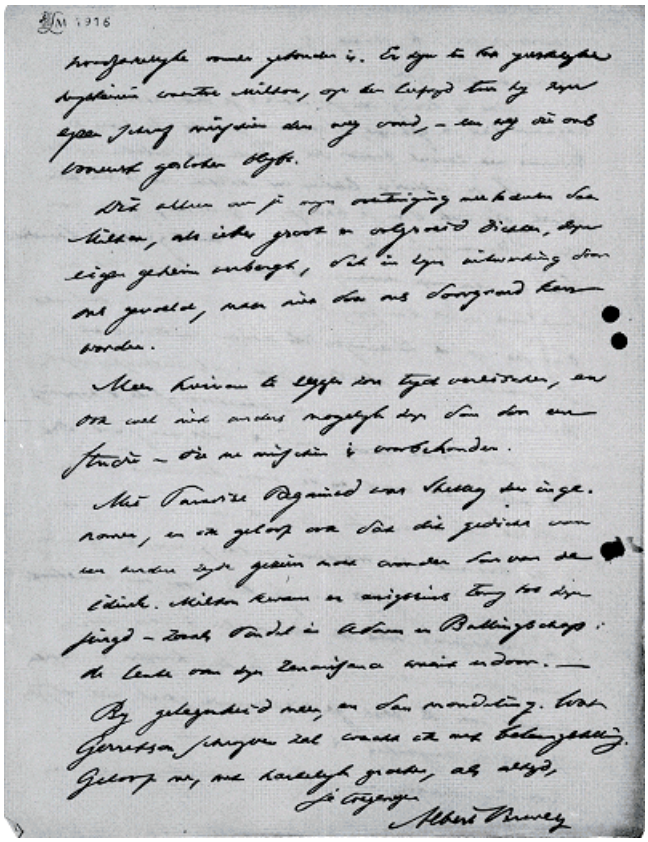

131.
Brief.

Noordwijk a/Zee 6 Maart 13

Waarde Van Eyck,

Dat de lezing van je artikel je bedruktheid zou wegnemen had ik gehoopt, en ook wel gewacht. Je droeg ze trouwens met zooveel humor dat ze me allerminst ontstemmen kon.

In de volledige lektuur van Milton heb je een aanwinst die ook door je hevige, en oprechte, afkeer van zijn Gods-conceptie niet kan worden tenietgedaan. Paradise lost is naar mijn mening het sterkste bewijs dat een kunstwerk groot kan zijn, en van de allergrootste, ondanks dat het op de indringendste manier kritiseerbaar is. Je opmerking dat Miltons God - als anthropomorph beschouwd - de onnoozelste en aanstootelijkste schepping is die zich denken laat, vind ik volkomen juist. Dat ook Shelley dat vond en de ware beteekenis van het gedicht zag in Lucifer, is ook waar.[390] Iets anders is in hoeverre die moderne anthropomorphische opvatting tegenover Milton geldt en of die voor ons aanstootelijke verschijning niet de draagster is van een anders-geaarde verhevenheid. Er zijn hoogten en diepten waartoe ook de best gedisponeerde geest niet stijgen of zich in verzinken kan: vooral niet als de eeuwen scheiding maken en eigen ontwikkeling sterk aan noodzakelijke vormen gebonden is. Er zijn in het geestelijke systemen waartoe Milton, op den leeftijd toen hij zijn epen schreef misschien den weg vond, - een weg die ons vooreerst gesloten blijft.

Dit alleen om je mijn overtuiging mee te deelen daar Milton, als ieder groot en volgroeid dichter, zijn eigen geheim verbergt, dat in zijn uitwerking door ons gevoeld, maar niet door ons doorgrond kan worden.

Meer hiervan te zeggen zou tijd vereischen, en ook wel niet anders mogelijk zijn dan door een studie - die me misschien is voorbehouden.

390 In *Dichters Verdediging*: *Shelley's A Defence of Poetry* en *Sidney's An Apologie for Poetry*; vertaald door Albert Verwey. Amsterdam 1891, leest men op de pp. 33 en 34: ‘En Miltons gedicht (d.i. Paradise Lost) bevat niet minder dan een wijsgeerige weerlegging van 't stelsel zelf, waarvan het, door een vreemde maar natuurlijke tegenspraak, de populaire steun is geweest. Niets kan de kracht en pracht van zijn Satan te boven gaan. Het is fout te onderstellen dat hij daar ooit de volkelijke verpersoonlijking van 't kwade meê bedoeld heeft.’

‘Milton's Duivel staat als een zedelijk wezen even ver boven zijn God, als iemand die in een voornemen dat hij voor uitmuntend houdt, volhardt ondanks tegenspoed en marteling, staat boven een die in de koude veiligheid van zijn stellige zegepraal de gruwelijkste wraak neerregent op zijn vijand ... met het uitgesproken plan hem dol te maken totdat hij nieuwe martelingen verdient.’ Aldus Shelley in 1821 (publ. in 1840).
Mario Praz citeert uit *The Revolt of Islam* (1818) van dezelfde dichter een passage van Canto I waarin de slang, het symbool van het Goede, wordt onderdrukt door het Kwade. Zie *The Romantic Agony*, London etc. 1951, noot 16.
P.B. Shelley (1792-1822), een revolutionaire dichter, door Tachtigers geprezen en nagevolgd wegens de schoonheid van zijn poëzie en zijn onvoorwaardelijke overgave daaraan. Individualisten als de meesten waren, hadden zij echter weinig oog voor Shelley's ruimere aandacht voor het menselijk lot.

Met Paradise Regained was Shelley zeer ingenomen, en ik geloof ook dat dit gedicht van een andere zijde gezien moet worden dan van de ideële. Milton kwam er eenigszins terug tot zijn jeugd - zooals Vondel in Adam in Ballingschap: de lente van zijn renaissance waait derdoor. -

Bij gelegenheid meer, en dan mondeling. Wat Gerretson schrijven zal wacht ik met belangstelling.

Geloof me, met hartelijke groeten, als altijd
je toegenegen
Albert Verwey

132.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 20/3/13

Weled.geb.Heer *Albert Verwey*
Noordwijk a.Zee.

Hooggeachte Heer,

Onder mijn stukje over Jaap verzocht ik den drukker een klein stukje 'Naschrift' bij de Aanteekeningen te drukken. Ik hoop, dat U dit goed vindt: U ziet het wel, in elk geval, op de revisie.[391]

Wat ik tot nu van mijn artikel bemerkte is dit: 1°. Gerretson had het met *niet* veel genoegen gelezen, hij kon er de draad en bedoeling minder goed van volgen zei hij, - overigens bleef hij in 't vage. 2°.Jac.Bloem is er *zeer* onaangenaam over getroffen, zweeg tot *ik* schreef, - omdat hij geen booze brief wou schrijven. 3°. Labberton las het stuk met gedragen belangstelling, ziet er in den grond v.d.zaak een zelfverdediging in, acht de eerste helft langdradig, omdat het resultaat is, wat hij op de eerste pag.reeds zegt [.] (dat de beteekenis v.'t woord al is vastgelegd); noemt mijn beschouwing over dichter en redenaar meer scherpzinnig en valsch-vernuftig dan diepeenvoudig, opgebouwd op Uw bewering te aanzien v.d.volzin! Overigens erkent hij vele goede opmerkingen. 't Resultaat is dus niet schitterend, zooals U ziet, en 't goede, dat U zich er van beloofde (en, eerlijk gezegd, ook ik eenigszins) blijft althans tusschen de broeders afwezig. *Is* mijn artikel werkelijk onsamenhangend (G.) persoonlijk (B.) zelfverdedigend, langdradig, over- en dus valschvernuftig (L.)? Ik vraag het mij af maar vind geen antwoord. Tezamen maken zij van 't artikel iets fraais!

Heeft U van Gerretson nog een artikel ontvangen? Hij correspondeeert met Scharten.[392] Deze vindt Uitzichten 'bijna afschuwelijk'. G. wou mij tegen hem

391 Zie nrs. 124 en 125; noten 374 en 376.

392 In een essay in De Gids van 1913 onder de titel *De Roeping onzer Dichtkunst* , herdrukt in *De Roeping der kunst* , Amsterdam 1917 wordt P.N. van Eyck als een 'niet al te sterk maar fijn talent' naar zijn eerste publikaties gekwalificeerd. *Getijden* was, ondanks soms 'mooie regels' niet geslaagd, maar *De Sterren* niets dan 'één fraaie rhetorica' en *Uitzichten* toonde 'valsch vulsel' al verneemt de criticus nu en dan 'een eigenaardige cellostreek'; een teken volgens hem, dat hier nog steeds een leven om (= naar) uiting streeft.' (pp. 41-42)

verdedigen, maar ik verzocht hem zich daarvan ganschelijk te onthouden, omdat ik graag de kritiek v.Scharten in ongealte[r]eerde toestand wil lezen. Sch.vraagt N.B. aan G. welke gedichten hij zoo mooi vindt opdat hij ze nòg eens leze en zich zelf nog eens onderzoeke, voordat de kritiek gedrukt wordt! G. vindt hij prachtig. Met hart.gr.ook aan Mevr. en de huisgenooten.

Hoogachtend,
geheel uw
PN. van Eyck

133.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 7.4.1913.

Weledgeb. Hr. Albert Verwey
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer,

Voor 't geval deze of een volgende maand mijn sonnetten komen, wou ik U verzoeken *al* de titels weg te schrappen, - gaarne zou ik op de eerste pagina een, op de volgende bladz. steeds 2 sonnetten hebben, dat kan mooi uitkomen en de verzen worden dan niet zoo in stukken gebroken.[393]

Gister sprak ik Gerretson, met wien ik zeer goed kon opschieten. Hij vroeg mij, of ik misschien iets gehoord had van U over zijn Bilderd.-artikelen.[394] Ik heb hem alleen gezegd, dat U zich sterk maakte, dat hij de geciteerde gedichten deels zelf ook in zijn hart niet mooi vindt. Omtrent één heeft hij dat toegegeven, - hij had het voor't logisch verband opgenomen. Overigens erkende hij, dat hij werkelijk met moeite gekozen had uit al die werken van B. Ik schrijf U dat even, omdat ik niet weet, of 't U niet onaangenaam is, dat ik iets van Uw persoonlijke opmerkingen tegen mij onder 4 oogen verteld had. Ik dacht- er stak hier in geen kwaad. G.zei dat hij er U toch graag wel eens over zou willen spreken. Hij had plan een paar in briefvorm ingekleede beschouwingen te schrijven over geestelijk en maatschapp.leven (o.a.) tegen Bolland, bestemde ze voor De Beweging, maar is bang, dat U ze niet zoudt willen hebben, als zijnde geheel

393 Aldus geschiedde: géén titels; op de eerste pagina één, op alle volgende bladzijden twee sonnetten. De Beweging IX (1913), 2; pp. 184-190. In *Het Ronde Perk* staan 11 van de 12 sonnetten tussen twee grotere gedichten, resp. *Ludovico il Moro* en *Lancelot*. Een twaalfde en dertiende opent en sluit een met II aangeduide groep van die bundel. (*Gedichten*, Amsterdam 1917; pp. 47-68). Onder de titel *Bevrijding* treft men enkele van die sonnetten aan in Greshoffs almanak *Het jaar der dichters* 1914, met de oorspr. titel (pp. 25-28). Tenslotte is de reeks met uitzondering van één sonnet ('Wij spraken beiden ...') te vinden in *V.W.*, 1; pp. 203-227.

394 Gerretsons milieu leerde hem al vroeg Bilderdijk lezen. De problematiek van geloof en eigenzinnigheid, van religieus ervaren en artistieke bedrijvigheid zal hem in de 'grondvester' van het Réveil momenten van herkenning, zo niet bewustwording bezorgd hebben, nog afgezien van de retorische pathetiek. Verwey nam artikelen daarover niet op. In Ons Tijdschrift van 1910 waren al twee bijdragen verschenen die herdrukt werden in *Essays* (Helmond 1947). Men zie de *Verzamelde Werken*, deel 1 (Baarn 1973) bijeengebracht door G. Puchinger, pp. 132-177, waar een tot nu toe laatste herdruk staat.

Carel Scharten in 1907 te Miralogo.

tegenovergesteld aan b.v. de politieke beschouwing v.d. Beweging, enz.[395] Ik denk niet, dat dit bezwaar werkelijk bestaat tegen een *goed* artikel.? Bel.en vr.gr.Hoogachtend

Uw
P.N.v. Eyck

Mooi nummer van April!

134.
Briefkaart. Poststempel 's-Gravenhage 4.5.1913.

Weled.geb. Heer Albert Verwey
Noordwijk a/Zee

Zeergeachte Heer,

Wat zegt U wel van 's heeren Scharten kritiek. Daar kom ik werkelijk niet mooi af.[396] Van de week kreeg ik ook een kritiek van Querido, - ik zou geneigd zijn te gaan gelooven, dat ik inderdaad niet veel meer dan een levenlooze woorden-automaat ben, - mij blijft langzamerhand nog slechts Uw oordeel en dat van een enkelen vriend over.[397] Vindt U dat ik nog iets moet doen ten opzichte van De Gids-redactie? Wat een Ironie des Schicksals, dat in dezelfde aflevering 17 pag. verzen van mij staan.[398] Wat staan er anders een blunders in dat artikel. Hadt U gedacht, dat hij ook *Uw* bedoelingen zóó zou opvatten? Gerretson voelt zich een beetje gegêneerd tegenover ons, mij in 't bijzonder. Brutaal is wat S. over Prins-v.d.Leeuw zegt, vergeleken met zijn beweringen over Kalma - Bonn - Schürmann.[399]

Ik heb op 't oogenblik de grootste last met Andrians veranderzucht. Hij had twee karakteristieke veranderingen in de *laatste* revisie aangebracht, die ik weiger uittevoeren. Ze zien er argeloos uit.

Wanneer ik U spreek zal ik ze U vertellen. Weet U misschien nog adressen v. Blätter für die Kunstmannen behalve Gund. Wolfsk. Wolters, Lechter, Hofmannsth.? Dat van George, Schuler, Treuge, Derleth, Wenghöfer, Heiseler, Hellingrath?

U neemt mij toch niet kwalijk dat ik 't U vraag?

Ik ben benieuwd naar De Bew. Hij is er nu, Zondag, nog *niet*.

Hart.gr. ook aan Mevr. en Uw kinderen.

Hoogachtend
Uw v. Eyck

395 Voor zover mij bekend is dit plan niet uitgevoerd.

396 C. Scharten (Carel Theodorus, Middelburg 14.III.1878 - Florence 3.X.1950) was van 1903 tot 1914 als letterkundig criticus werkzaam bij De Gids. Daarin beoordeelde hij de bundel *Uitzichten*. Zie nr. 132; noot 392.

397 De kritiek van Isr. Querido in Algemeen Handelsblad; 4 mei 1913.

398 In het Meinummer van De Gids 1913 stonden *Iterumque*; *Het lied der aarde*; *Terugkeer*; *Kentering* en *Beethoven*. Deze gedichten zijn opgenomen in *Het Ronde Perk* resp. pp. 9-16, 22-25, van *Gedichten*, Amsterdam 1917. In V.W. I: Alleen *Terugkeer* (pp. 181-182), *Kentering* (pp. 186-187) en *Beethoven* (188-189).

399 De Gids van mei 1913 voor Schartens kritiek; Algemeen Handelsblad van 4 mei 1913 voor die van Querido.

135.
Brief.

Noordwijk a/Zee 7 Mei 13

Waarde Van Eyck,

Schartens artikel heb ik gisteren gelezen. Het motto schreef ik een jaar geleden:

Hoor de verslagen cohorten: hun terugtocht galmt tot het zwerk![400] Want het stuk is één wanhoopskreet. Nu eerst werd het me helder hóezeer sommige menschen op Adama van Scheltema, zijn boek en zijn verzen, gesteund hebben.[401] Geen wonder dat ze zijn teleurgesteld.

Scharten hoort tot het soort schrijvers die zelf gemoedelijkheid en eenvoud missen en dientengevolge door de kwasie-eenvoud en de gemoeds-aanstellerij van Scheltema konden bedot worden. Dat valsche ideaal van Poëzie werd nu hun maatstaf, waaraan gemeten een gedicht als Pan 'natuurlijk' lijkt en van der Leeuw 'gezocht'. Overigens is er in het opstel veel politiek en is het daardoor meer ontkennend dan bevestigend. Het ontkent al de voortreffelijkheden die wij in de hedendaagsche poëzie - maar ook in het hedendaagsche leven - liefhebben; het bevestigt alleen dat de schrijver vergeefs getracht heeft dat goede tegen te houden. Het meest gemarkeerde is het 'vergeefs', en daarom is het niet noodig tegen het stuk tekeer te gaan. Het beste antwoord, ook op wat tegen jezelf gezegd werd, is het gedicht Kentering (waarachtig alweer met die verdoemde 'vlogels' erin die Gossaert aan mij moest laten).[402] Dat heeft een toon die Sch's geschraap gauw vergeten doet.

Ik geloof daarom ook dat het niet goed zou zijn de Gids-redactie eenig gevolg te beteekenen. Zij staat nu in het bengaalsch vuur van haar belachelijkheid: laten we zorgen dat ze niet, als doel van onze bliksems, eerwaardig wordt. Iets anders is, of je verder kunt meewerken. Een nieuwe zending zou niet als minachting, maar als een zekere erkenning van Sch's oordeel worden aangemerkt. Bovendien zou de gelegenheid om door een weigering te breken, en daardoor de (schijnbare) eer aan zich te houden, al te verleidelijk zijn.

400 *Die de boog spant*, 4de afdeling van *Het eigen rijk* en dit weer het eerste deel van *Het zichtbaar geheim* O.D. I; p. 814. Het distichon luidt:

> 'Hoor de verslagen kohorten! Hun terugtocht galmt tot het zwerk.
> Gij nu, neem troffel en steen, en bouw tot den hemel het Werk.'

401 C.S. Adama van Scheltema, *De grondslagen eener nieuwe poëzie . Proeve tot een maatschappelijke kunstleer tegenover het naturalisme en anarchisme, de Tachtigers en hun decadenten*, Rotterdam 1907. Dit boek werd niet herdrukt.

402 De laatste strofe van *Kentering* (*Het ronde perk* in *Gedichten*, Amsterdam 1917; p. 23) luidt:

> Daar rusten zij, duiven, hun glans is gedoofd,
> De stilte hangt als een slaap in hun vlogels, -
> Maar morgen dan wieken zij dicht om mijn hoofd,
> Verblindende kringvlucht van sneeuwwitte vogels!

('duiven' In het eerste vers verwijst naar 'mijn droomen', in het laatste vers van de voorgaande strofe). Verweys formulering is ontleend aan de tekst van Scharten in De Gids van mei 1913.

Al te kunsteloos is een aan mij gewijd artikel van een Herman Poort, in Groot-Nederland.[403] Dat er niets goeds aan me was, is noch zijn zal, is zeker een hemelsche waarheid, maar ik betwijfel of ze als aardsche indruk maakt. Niet het schrijven, maar de aanvaarding van een dergelijk stuk door Gr. Nederl., is een nieuw bewijs, dat de vijanden *en déroute* zijn.

Houd voet bij stuk tegen Andrian. Ik heb de adressen van George (Bingen am Rhein) v.Hellingrath (23 Ungererstr.56[ii] München) en L.Derleth (Liebfrauenplatz 1 - München). Zend voor Schuler bij Wolfskehl. Voor Treuge bij v.Holten. Ook Wenghöfer komt bij Wolfskehl terecht. Hartelijke groeten.

Wanneer zien we elkaar?

Je A.V.

[*In de marge schrijft Verwey nog*:]

Wolfskehl stuurde me een, in de hoofdzaken voortreffelijke, vertaling van mijn Kandinsky-gedicht.[404] Zelf heb ik een vertaal-werkje klaar, dat tot een interessant hollandsch-duitsch uitgaafje in een klein aantal Exx.zou kunnen leiden[405]

136.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 15.5.1913.

Weled.geb. Heer, den Heer
Albert Verwey
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Ik kom U even hartelijk gelukwenschen met Uw jaardag, waarvan de datum, toen U de voorlaatste maal bij ons koffie dronkt, mijn prooi werd.[406] Wilt U namens mij ook Mevr. en de verdere huisgenooten mijn felicitatiën overbrengen?- - De Geyls hadden den Noordwijkschen dag heel gezellig gevonden.[407] Hebben karper, vruchten en worst de algeheele goedkeuring weggedragen, die zij, om de bestede moeite, althans, verdienden? Of is er ironisch gelachen? Bij mij thuis wel, want de worst schijnt exorbitant duur geweest te zijn. - Ik begin eerst nu op te knappen, ik

403 Herman Poort, *Albert Verwey*; Groot Nederland XI (1913) 1; pp. 555-567 en 677-695. Van Verwey waren de drie delen *Verzamelde Gedichten* verschenen. Poort besprak naar aanleiding daarvan de dichter en zijn werk. De bijdrage is in drieën gedeeld. Eerst de poëzie uit Verweys jonge jaren zoals die in 1889 bijeengebracht was in *Verzamelde Gedichten*. Dan de Verwey die hij de 'idee-bewuste' noemde. Daarbij betrok hij de bundels *Aarde* tot het *Levensfeest*, welke laatste juist in het derde deel een eerste druk beleefde. Tenslotte besprak Poort de drie 'toneelspelen'. De bespreker geeft als zijn conclusie dat 'Verwey-op-zijn-best - steeds een middelmatig dichter' is.

404 Het gedicht *De Schilder* is opgedragen 'Aan Kandinsky'. Zie *O.D.*, I, p. 838. Het werd opgenomen in het tweede deel van *Het zichtbaar geheim* (1915): *Het rijk in de wereld*. Aanv. gepubliceerd in De Beweging januari 1913, pp. 4 en 5. [De Beweging IX (1913), 1; 4-5] De vertaling van Karl Wolfskehl werd oorspr. gepubliceerd in *Kandinsky 1901-1903*, Verlag Der Sturm, Berlijn 1913. Zie ook: *Wolfskehl-Verwey. Die Dokumente ihrer Freundschaft 1897-1947*, herausgegeben von Mea Nijland-Verwey; Heidelberg 1968; pp. 113-114.

405 Van een dergelijk werkje is geen publikatie bekend.

406 Op 15 mei werd Albert Verwey 48 jaar, Van Eyck was toen 25.

407 In de correspondentie van het P.C.A. Geylarchief werd geen bericht hierover gevonden.

werd en word door violente hoestbuien geteisterd. Gisteren ontmoette ik Labberton en zijn vrouw.[408] De ontmoeting was ten slotte zeer aangenaam, ik werd te logeeren gevraagd en zal het later eens doen. Gerretson vertelde mij van een lange brief aan U, - het heeft hem dus geen rust gelaten, al wordt het tijd, dat wij Schartens artikel de vergetelheid laten, waar het om schreeuwt --- De lust bekroop mij dezer dagen, over Wagner iets te schrijven. Misschien doe ik dat naar aanleiding v.d.Ned.vertaling v.d.Kapp-biografie.[409]

Ook aan Labberton heeft Boutens het verhaal van mijn uitbraak uit de N.G. verteld. En wéér ook met de insinuatie van het hoogere honorarium, *niettegenstaande* L's ontkenning. Hij is dus wel te kwader trouw.[410]

Wilt U de hart.gr. doen aan Mevr. en de illustere rest van 't gezin, en ook voor U vele hart. gr.

van Uw v.E.

137.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage, 2/6/1913.

Weled.geb. Hr. *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Ik zag dat 't boek van Kapp over Wagner in de W.B. uitgekomen is.[411] Heeft U 't misschien ontvangen? Ik zou er misschien wel een paar bladzijden over willen schrijven, - ik zag bij de boekhandelaar een paar plaatsen er in, die mijn innerlijk in verzet brachten. Wanneer komt Samson?[412] En schrijft U nu nog een artikel over Woestijne?[413] De Gartenkwestie is nu zoo goed mogelijk opgelost. De gedichten zijn nu ter drukkerij. Ik ontving er nog 4, 2 in de melancholisch -moe--elegische toon van de ander, 2 (waarvan één een brokstuk) geschreven am

408 J.H. Labberton en H. Labberton-Drabbe. Mevrouw publiceerde gedichten onder haar eigen naam J.H. Labberton schreef poëzie onder het pseudoniem Th. van Ameide, ontleend aan de plaats waar hij geboren was. Zie nr. 102; noot 319.

409 In De Beweging IX (1913), 3; pp. 8-24 staat een artikel van P.N. van Eyck onder de simpele titel *Richard Wagner* . De biografie van Kapp kan de aanleiding hiertoe zijn geweest, uit deze bijdrage blijkt dat niet. Het was geen kritische bijdrage, zegt de schrijver zelf, maar 'geheel gelijk een gedicht een uitstorting van leven' (a.a.; p. 8) Zie *V.W.*, 3; pp. 452-470.

410 P.C. Boutens suggereerde, dat P.N. van Eyck zijn medewerking aan de Nieuwe Gids beëindigd had wegens een betere betaling bij andere bladen - o.a. De Beweging. - Althans volgens Van Eycks mededelingen. Deze had aan de Nieuwe Gids meegewerkt met een rubriek *Buitenlandsche Literatuur* van mei 1910 tot december 1911.

411 Julius Kapp (1883-1962) was o.m. dramaturg van de Staatsopera te Berlijn, een functie die hij in 1920 aanvaardde en in de donkere tijd tot 1945 voortzette. In 1948 werd hij kunstzinnig adviseur van de Berlijnse Stadsopera. Hij schreef en publiceerde over musici en muziek. In 1910 verscheen *Richard Wagner. Eine Biographie*. Dit werk werd in het Nederlands vertaald door Louis Landry. De Wereldbibliotheek te Amsterdam gaf het in 1913 uit. Van een recensie door Van Eyck is niets gebleken. Zie noot 409.

412 Voor *Samson* zie nr. 145; noot 431.

413 Juist in die maand verscheen Verweys artikel: *Karel van de Woestijne en de Paarden van Diomedes* . De Beweging IX (1913), 2; pp. 300-312. Ook: *Proza I*, Amsterdam 198; pp. 79-94.

Charfreitag, een gebed voor de Joden, en een gebed voor Oostenrijk. Er zijn nu 16 gedichten, een aardig intiem boekje aldus.[414] Ik begin nu spoedig met Dullaert. Ik wou heel graag binnenkort eens bij U komen, en zal dan D. meebrengen.[415] U zoudt misschien mijn bloemlez. dan misschien even willen doorkijken of U gedichten beter achterwege vindt blijven, andere opnemenswaard acht. Nu 't eindelijk tot een uitgave komt, zij ze zoo goed mogelijk. Het 'boek' blijkt aan mijn superlatieve hersenen zijn ontstaan te danken hebben, 't was slechts een artikel in Oud-Holland.[416]

Ik zal een heele som auteursrechtgeld aan Calm.Lévy voor Baudelaire te betalen hebben.[417]

Na hart.gr. ook aan Mevr. en de kinderen.

Hoogachtend
Uw dw. P.N. v. Eyck

George en Hofmannsth.zijn de eenigen, die van Andrian zelf een exempl. ontvangen.

138.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 10.6.1913.

Weledgeb. Heer Albert Verwey
Noordwijk aan Zee.

Zeer geachte Heer, Dank U zeer voor het boek van Kapp. U kunt voor de Juli-aflevering rekenen op een artikel van omtrent 16 pag.[418] Het artikel is reeds geschreven, maar moet nog bewerkt en overgeschreven worden. Kapp vermeld ik even met een paar hoedanigheden in een aanteekening. Ik heb aan een lang gekoesterd verlangen uiting gegeven door dit artikel te schrijven. Er is maar één ding: was het nog noodig de geweldige Wagner-literatuur met een artikel te vergrooten? Maar 't is met liefde geschreven en ik heb, *elke* andere der duizenden kwesties over W. ter zijde latend, niets gedaan dan getracht een mensch in zijn meest waardevolle grondeigenschappen te zien en daarna een soort lyrische ontboezeming geschreven over de

414 Zie nrs. 117 en 121; noot 344.

415 Voor Dullaert: nrs. 45, 61; noten 143 en 184.

416 In Oud-Holland XXXI (1913) staat op de pp. 170-188 een artikel van Dr.H.J.A. Ruys over *Heiman Dullaert* (*1636-1684*). Op p. 188 is een voetnoot afgedrukt:

> 'Afstammelingen van de 17de eeuwsche Dullaert's te Amersfoort wonend, zijn in 't bezit van familiepapieren, waarin een en ander over Heiman moet zijn te vinden en die vermoedelijk onuitgegeven gedichten van hem bevatten.'

Zie: nr. 62; noot 188.

417 Calman-Lévy was de uitgever van de derde druk van Baudelaires bundel *Les Fleurs du Mal*. De 'édition definitive' verscheen in *Bibliothèque contemporaine* van de uitgevers Michel Lévy frères, Paris 1868. In december 1868 had deze firma voor Frs. 1750 het recht van uitgave verworven. Een inleiding van Théophile Gautier ging eraan vooraf.

418 Zie nr. 136; noot 409. Van een aantekening over Kapp en zijn boek staat niets in of na het artikel in De Beweging. Van Eyck citeert uitsluitend wat Wagner zelf heeft geschreven. Dit geldt ook voor de herdruk in *V.W.*, 3.

muziek, die juist *door die* grondeigenschappen ontstond en ook van Wagners geheele werk dan het meest waardevolle is. Heeft dat bestaansrecht? Of heeft ieders getuigenis van liefde over een kunstenaar bestaansrecht, wanneer 't geen blinde liefde is? Enfin, aan U is 't oordeel. Mag ik het Zaterdag komen brengen? Op de gewone tijd? Gerretson was in 't begin v.d. avond bij mij en vertelde van zijn bezoek. Ik ben bang, dat U met die bezoeken te veel tijd kwijt raakt, - dus U schrijft het, wanneer het niet gelegen is? Hart.gr. ook aan Mevrouw, en de meisjes en de jongens,

Hoogachtend
geheel Uw
P.N.v.E.

139.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 25/6/1913.

Weledgeb. Hr. Alb. Verwey
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Straks zend ik de revisie van mijn artikel weg. Ik vraag er nog een, maar wanneer dit niet mogelijk is, zoudt U dan zoo vriendelijk willen zijn even te willen letten op de groote citatennoot, waarvan ik nog geen revisie zag, omdat ik haar invoegde.[419]

Gaarne hoor ik Uw oordeel over dit stuk. Ik begin ongerust te worden over 't lot der verzen.[420] Vroeger wachtte U altijd langer, wanneer Uw oordeel niet gunstig was. De schrik sloeg me dan altijd om het hart wanneer 3 weken om waren. Maar U zult 't wel druk gehad hebben. Wilt U Mevrouw e.d.huisgen. hart. gr. doen + ook voor U zelf veel hart. gr. van

Hoogachtend
Uw
P.N.v.Eyck

140.
Briefkaart. Poststempel: Leiden. 26.VI.13

den Heer P.N. van Eyck,
Columbusstraat 223
den Haag.

W.v.E. Het is niet gebrek aan tijd zoozeer als aan rust. Maar je gedichten heb ik aandachtig gelezen. Laat ik dus zonder uitstel zeggen, dat ik ze gelijkelijk goed vind en ze òf allen wil plaatsen - maar dan hoogstwaarschijnlijk in twee helften - òf die keus

419 *Richard Wagner*; De Beweging IX (1913), 3; pp. 8-24; *V.W.*, 3; pp. 528-536.

420 De Beweging IX (1913), 3; pp. 200-207: *Een dichter; De verlaten vrouw; De oude zwerver; De verloren zoon*. Met uitzondering van *De verlaten vrouw* zijn de gedichten opgenomen in *Het ronde perk* (*Gedichten*, Amsterdam 1917) resp. op de pp. 34-35; 74-75 en 79-81. Voorts *V.W.*, 1; resp. pp. 195-196; 233-234 en 238-240.

eruit die jezelf het verkieselijkst vindt, en dan in-eenen. Op Wagner zal ik letten. Vandaag wordt opgemaakt. Je artikel zou het nr. openen als niet op het laatste oogenblik de architektuur de muziek op zij gedrongen had.[421]

Hart. groeten
Je A.V.

141.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 27/6/1913.

Aan den Weled.geb. Heer *A. Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Met veel genoegen las ik Uw briefkaart. Zoudt U voor de eene helft de 4 gedichten: I Een Dichter, II De Verlaten Vrouw, III De Oude Zwerver, en IV de Verloren Zoon willen nemen, d.w.z. de 'aangekleede' gedichten, - voor de andere helft (ongev. 7-8 pag.druks) de rest. Liefst in deze volgorde: I. 1 Elegie - 2. Een lange onbegrepen stilte-3. De orgelman-4. Ik heb deze avond-5. Geluk-6. Begrafenis. II, 1-Een droef lied heeft geklonken, - 2. Hij hield zijn gelaat. 3. Deert het mij nog - 4. Kinderstemmen - 5.Morgenliedje -6. De Boodschap der Winden. De volgorde dezer gedichten zóó heeft iets van een *ironie*. De eerste helft onder I,1, 2, 3, 4, 5, 6 en de tweede helft II enz.-[422]

Ik ben in Leiden op de bibl. geweest, om 't ex. v.Bertken te zien. 't eenig resultaat is, dat ik ontdekt heb: dat er een pag. van de verzen aan ontbreekt. 't Gedicht bij Kalff mocht ik niet ontdekken,[423] ik zal nog eens zorgvuldig de liederen nalezen, - ik móchte mij eens vergissen, vóór ik *R.* schrijf. - Van Royen vertelde Boutens dat ik de Middeleeuwsch(e) ged.ging uitgeven. Dat vond hij, natuurlijk, heelemaal niet goed. 1°, omdat ik geld wil verdienen. 2°, omdat er over de tekst, *na* de philologen eerst eens een dichter moest gaan! U ziet dat mijn dichterschap niet eens werd toegelaten. 't Begint

421 Het juli-nummer van 1913 opent met een gedicht van Albert Verwey: *De Geest van Jacob van Campen* (p. 1-7). In hetzelfde nummer pp. 111 en 112 releveert de dichter-redacteur de 'Open brief aan de Jury van de Rotterdamsche Raadhuisprijsvraag door K. de Bazel'. Bedoelde jury had De Bazels ontwerp voor een te bouwen raadhuis in Rotterdam niet aanbevolen. Verwey steunt De Bazels reactie, omdat diens plan 'een nieuwe schoonheid' belooft, die uiteraard niet direct aanvaard behoeft te worden, maar wel verdedigd. Deze opvatting was nauw verwant aan Berlages 'weldoordacht rationalisme'. In dit verband kan men de openingsverzen verstaan, waarin de dichter een gesprek voert met de geest van Jacob van Campen (1595-1657), bouwer o.m. van het Raadhuis van Amsterdam, thans Koninklijk Paleis. De classicistische bouwmeester prijst de 'bezonnen kunst', een visie die Albert Verwey van harte huldigde, zie *O.D.*, I, pp. 869-875.

422 Zo gebeurde het. De eerste vier gedichten in De Beweging van augustus 1913 (zie nr. 139; noot 420). De andere in het novembernummer van 't zelfde jaar: De Beweging IX (1913), 4; pp. 157-166. Het vierde van I heet daar *Verwachting* en begint met het vers: 'Ik heb den ganschen avond ...'; het vijfde heeft als titel: *De oude brief* II, 1 begint met: 'Een blij lied heeft geklonken..', 3 en 4 hebben van plaats gewisseld en 4 heet: *Lenteschemerval*. In *Het Ronde Perk* zijn ze op één na [*Morgenliedje*], alle opgenomen verspreid over de pp. 34 t.e.m. 81. In V.W. 1 over de pp 195 t.e.m. 240. Hier is nog eens een drietal gedichten weggelaten. *De Verlaten Vrouw* is in geen van de bundels opgenomen.

423 Zie nr. 110; noten 334 tot 336.

op waanzin te gelijken. Over 2 maanden zult U Lanceloet zien verschijnen.[424] Ik hoop dat het magnifiek wordt. Veel hart. gr. ook aan Mevr. en Uw kinderen.

Hoogachtend
Uw
b.Eyck

Van Wagner zag ik nog een revisie.

142.
Brief.

Noordwijk a/Zee
27 Juni '13

Beste Van Eyck,

Ik dacht dat je na mijn briefkaart misschien meenen zou dat mijn architectuurgedicht - want om zoo een ging het - je Wagner-artikel uit het Juli-n^{r} verdreven had. Natuurlijk is dat niet zoo: het verschijnt er als tweede.[425] En nu wil ik meteen even schrijven hoezeer dat boeiende indringende opstel me gepakt heeft en hoe ingenomen ik ermee ben dat ook die gevoelswereld, hartstochtelijk en geschakeerd, in ons tijdschrift opengaat. Van mij was iets dergelijks zeker niet te verwachten geweest: ik heb levenslang wel niet zonder, maar toch buiten de muziek gestaan. Door omstandigheden; maar nog veel meer door aanleg, door de behoefte die ik had grenzen te houden om mijn eigen wereld. Ook ben ik er nú misschien verder af dan ooit. Toen ik George mijn Sterrengedicht in het Brandende Braambos heb voorgelezen, zei hij 'Das ist *auch* eine Erlösung' - en zeker ben ik nooit zoo dicht als toen Wagner genaderd[426]; maar de aanhef van Dagen en Daden - de slotregels van het eerste Heelal - Spiegel-sonnet - bewijst wel met hoe'n siddering ik de 'kille poel' verlaten had.[427] Daarna vond ik andere, diepere diepten: de Smart heeft veel vormen, en de lokkende, schijnrijke, is de ergste niet. Ook is ten slotte het grootste geluk niet het verlost worden, het afstand doen, maar eer het overgeven. Hetzelfde misschien: behalve dat het eerste hechting naar achter, het tweede impuls naar voren is, het eerste weemoed, het tweede liefde. 'Uw wreede Meester'! -

Ziedaar gedeeltelijk misschien een verschil in ons wezen, zeker een in onze jaren. Dat in het laatste het voordeel aan jouw kant is, moet ik iemand die beneden de dertig is, gul toegeven.

424 *Een abel spel van Lanseloet van Denemerken* verscheen als no. 9 van de Zilverdistel in september 1913.De tekst was gebaseerd op het Hulthemsche handschrift gecontroleerd door Dr. P. Leendertz jr. De oplage was 100 exx. Als verzorger werd Jean François van Royen genoemd die zelf op de handpers van Enschedé de tekst gedrukt had. Voor de eerste maal was hier het drukkersmerk van K.P.C. de Bazel gebruikt.

425 Zie nr. 140; noot 421.

426 *Het Brandende Braambosch* verscheen in 1899. *De Sterren* vormde daarvan de derde afdeling. *O.D.*, I; pp. 321-333.

427 *Dagen en Daden* is van 1901. De bundel opent met een afdeling: *De Heelal-spiegel*. De slotverzen van 'het eerste Heelal' zoals deze te vinden zijn in *O.D.*, I, p. 343, luiden:

> En stilte is meer dan gloed die luid deed ruisen,
> Dan gloed van liefde en damp van zonde en schuld.

Ik wou nog zeggen dat als ik niets van je hoor over je verzen, ik ze eenvoudig in twee helften splits en dus plaats in de chronologische orde waarin je ze me gegeven hebt.[428]

Je zei me iets omtrent een wederrechtelijk gebruik van mijn naam in Duitschland. Ik ben het nadere vergeten en zal het bij gelegenheid graag vernemen.

Het Juli-n^{r}. is klaar en ik geloof dat het wel weer een belangwekkend nr.is. Ik hoop dat je boeklievende gemoed niet gegriefd wordt als de overdrukjes zonder omslag, zoogenaamd onverslagen, worden afgeleverd. Later kan daar misschien op worden teruggekomen, maar zooals 't nu gebeurde, gaf 't aanleiding tot te hooge kosten.

Hartelijk
Je A.V.

143.
Briefkaart. Poststempel: Noordwijk 5.7.13.

den Heer
P.N. van Eyck,
Columbusstraat 223
den Haag

Waarde v.E. Hartelijk dank voor den Andrian.[429] Voor de lezing in deze uitgaaf zal ik het werkwoord ‘delicateeren’ weer in gebruik moeten stellen dat omstreeks '87 tot de woordenschat hoorde van de Nieuwe-Gids-vrienden.

De Letter, vooral in zijn samenstelling in woorden en groepen, is een afzonderlijk en eigenaardig klein kunstwerk. Ik krijg morgen bezoek waaraan deze druk besteed zal zijn en zal niet nalaten de werking ervan op de proef te stellen. - Denk eens: ik schrijf den heelen Samson Agonistes over! -[430]

Beste groeten.
Je A.V.

428 Zie nr. 141; noot 422. Het is duidelijk dat de brieven 141 en 142 elkaar gekruist hebben.

429 In 1913 kwamen bij de Zilverdistel twee boeken van Leopold Andrian uit: *Der Garten der Erkenntnis* en *Gedichte*. Beide werden op de handpers van Fa. Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem gedrukt; het eerste in 125, het tweede in 150 exx. De boekverzorger was P.N. van Eyck.

430 In 1671 publiceerde John Milton (1608-1674) twee grote werken: *Paradise Regained* en *Samson Agonistes*, het eerste een epos, het tweede een drama gecomponeerd naar de Griekse modellen van Aeschylus en Sophokles. Dit bevat de geestelijke en zedelijke ontwikkeling van Simson, een der helden uit het bijbelboek der Richteren.

144.
Briefkaart. Poststempel: Noordwijk 31.7.13.

den Heer
P.N. van Eyck,
Columbusstr.223
den Haag

Waarde Van Eyck, Tegelijk hiermee als bijzondere eere-gift een Ex. van 't Aug^{s}n^{r}. in losse vellen, een dag vóór de verschijning. Hoe maak je 't? Neemt je werk je in beslag? En dermate dat je niet in de week tusschen 8 en 15 enkele dagen in Noordwijk zoudt kunnen uitblazen? Laat me dat eens weten. Je zoudt je studie boeken desnoods kunnen meebrengen.

Met beste groeten,
je
A.V.

145.
Brief.

Arch Zilverdistel M.M.W.

Den Haag. 1 Aug. '13.

Zeer geachte Heer,

Het heeft mij zeer getroffen dat U zoo hartelijk was mij uit te noodigen en mij een aflevering v.d. Beweging zondt. Ik ben daar zéer blij mee, want ik kan nu de Samsons apart bij elkaar innaaien.[431] U kunt wel begrijpen, dat ik het nog niet geheel gelezen heb, - ik herlas alleen de fragmenten, die U mij hebt voorgelezen, - het is mooi dat wij in Nederl. ook van dat werk een vertaling - en zulk een - bezitten. Wat Uw uitnoodiging betreft, - aan de eene kant zou ik niets liever doen, dan haar aannemen, - 't was als een plotseling op een zonnig landschap openend deurtje in een grauwe muur, - maar aan den anderen kant zou het wat mijn studie aangaat het domste zijn wat ik mogelijkerwijze doen kon. Ik zou een paar dagen van te voren niet meer goed werken, - bij U is rechtenstudie uitgesloten, het zou een rêvasseeren over de bladzijden zijn, - en na mijn thuiskomst had ik zeker weer eenige dagen noodig om mij te wennen in mijn studie. Ik zit *te* dicht voor mijn examens, - gelooft U, dat ik tegen mijn hart inga, wanneer ik met hart.dank Uw uitnoodiging afsla!

In 't najaar, als ik vrij ben, graag, graag.

Ik heb toch ook een heeleboel te doen. Andrians gedichten zijn nu ter perse, na heel wat correcties. Bevrijding en Baudelaire vragen veel tijd en moeite.[432] Voor 't vervolg

431 Verwey schreef niet alleen de *Samson Agonistes* van Milton over, maar vertaalde deze tragedie in het Nederlands: De Beweging IX (1913), 3; pp. 136-194.
Al in de periode van *Aarde* (1896) had Verwey belangstelling voor de Joodse Richter getoond. In de genoemde bundel staat op de pp. 184-196 een dramatische tekst met de naam *Samson*, waarin de bekende ineenstorting van Dagans tempel door de blinde Simson bewerkt wordt.

432 Ook *Bevrijding* en *Les fleurs du mal* verschenen nog in 1913 als uitgaven van de Zilverdistel. Bij het eerste - nr. 6 van die publikaties - werd voor het eerst Jean François van Royen als boekverzorger naast Van Eyck genoemd. Deze bundel werd gedrukt in Arnhem bij de fa. G.W. van der Wiel. Baudelaires bundel werd nr. 8. Hierbij was Van Royen - met Jan Greshoff - als raadgever actief. K.P.C. de Bazels drukkerswerk werd gehanteerd.

heb ik mij met v.Royen geassocieerd.[433] Lanceloot ende Sanderijn is ook reeds begonnen, - maar dat administreert v.R. Daarentegen heb ik na lange briefwisseling voor ƒ.250 't recht gekregen een herdruk van 125 exx.v.Romances sans Paroles v. Verlaine te maken, - waarvoor ik dan ook al weer de boekvorm met al de plakkerijen, die dat meebrengt, aan 't ontwerpen ben. 't Is lastig met die motto's allemaal en die smalle verzen.[434] Zoodra Lanceloot klaar is: Novalis, Gedichte. Alle, d.w.z. de goede, niet al die versjes die Tieck uit zijn nalatenschap heeft opgediept.[435] 't Wordt toch een *160* pag. En daarna in drie deelen: Gedichten van Goethe, compleet[436] Daarvan bestaat nog niet één goede editie. Novalis en Goethe worden nu al voorbereid, - er zit heel wat werk aan vast. - Maar ik verveel U met mijn uitgeverijen.

Behalve Rechten doe ik niets dan Goethe, sinds geruime tijd. Ik verdiep mij in hem met heel de overgave, die zich tusschen beide van mij meester maakt. Dat heele leven lees ik in de door hem zelf geschreven documenten van 't begin af aan, - en wat *is* het geweldig! Men zou geneigd zijn in de literatuur over te brengen wat Nietzsche van de Phil.zegt: er is iets aan een philosoof wat er aan een philosophie niet zijn kan: de oorzaak van vele Philosophieën: de groote mensch.[437] Ik hoop, en ik geloof dat het niet eens enkel maar een hoop is, dat ik hem juist weer te rechter tijd heb aangegrepen. Er zit een versterking in, die grenzenloos is. Het diepste leven te kunnen leiden, in alle richtingen te denken, - en het Leven groot en in zich zelf *toch* zinrijk te vinden! Het is dus volkomen mogelijk, ik kan het in hem voelen en begrijpen, - het moest dus ook mij mogelijk zijn, - dat kan niet anders. ‘Hier oder nirgends ist Amerika’. Zoo'n zinnetje staat tusschen duizenden in, - het kan zich leenen tot één van de duizenden gevleugelde woorden, - het trof mij plotseling zóó, dat het mij was of ik eigenlijk daarin voor mij, al geen desideratum, maar een nog onbewuste werkelijkheid las.[438] U vergeeft mij, dat ik zooveel over mijzelf spreek? Het is een misbruik maken, misschien, van de belangstelling die ik eenmaal weet dat U voor mij hebt. Maar er is dadelijk een gevoel van dankbaarheid in mij, - en die wil dan weer uitgesproken zijn.

433 Die associatie duurde tot 1922, al kwam ook door het buitenlands verblijf van P.N. van Eyck èn door de oorlog het werk vooral op de schouders van J.F. van Royen. Zie: A.M. Hammacher, *Jean François van Royen* (1878-1942), hfdst. VII. ('s-Gravenhage 1947).

434 Nr. 10 van de Zilverdistel was *Romances sans Paroles* van Paul Verlaine. Het werd gedrukt op de handpers van de fa. Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem. Voltooid als zodanig op 30 oktober 1913. Ook hier was J.F. van Royen de adviseur van de boekverzorger P.N. van Eyck.

435 *Lanceloot* was klaar in september 1913. Dit boek was op de handpers van Enschedé gedrukt door J.F. van Royen, die ook verder de uitgave verzorgde. Het was nr. 9 van de Zilverdistel. *Die Gedichte von Friedrich von Hardenberg genannt Novalis* verscheen in 1915 in 200 exx. Ook dit was op de handpers van de fa. Enschedé gedrukt door J.F. van Royen, die de gehele uitgave verzorgde: sinds april 1914 woonde Van Eyck in Italië. Maar het was voor de laatste maal dat de Zilverdistel van de drukkerij Enschedé gebruik gemaakt heeft.

436 Van deze publikatie is bij de Zilverdistel niets meer gekomen. De laatste uitgave daarvan was nr. 17 Willem Kloos - *Verzen uit de jaren 1880-1890*.

437 Zie: *Werke, Band X*: Schriften und Entwürfe 1872-1876; Leipzig 1906; p. 286.

438 ‘Hier oder nirgends ist Amerika.’ Dit citaat is ontleend aan J.W. von Goethe, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, 7e deel, hoofdstuk 3; in de uitgave van Artemis-Verlag, Zürich/Stuttgart, p. 464.

Wanneer ik nu naga, wat voor mij toch eigenlijk *de* groote mannen, de heroën zijn, waarin ik de verschillende kanten van mijn eigen persoonlijkheid, mijn denken, droomen, verlangen oneindig vergroot geprojecteerd vind, dan zijn het - onder de kunstenaars van de laatste 150 jaar - Goethe en Dostojewsky. De laatste heb ik het meest lief, - hij staat mijn *voelend* levend ook het naast. Ik ben bang te veel sterke woorden te gebruiken, maar ik zou zoo graag eens een werk, een studie over Dostojewsky schrijven en hem daarin de plaats geven, waarop hij recht heeft en die hij nog zoo goed als niet krijgt.[439] Ik ben ervan overtuigd dat Dostojewsky onpeilbaar is en dat er in zijn leven een geweldige, brandende innerlijkheid geweest is zoo groot als zelfs Goethe haar niet gehad heeft. Wanneer Nietzsche groot is, stijgt Dostojewsky wijd boven hem uit, want D. heeft *al* de groote gedachten van Nietzsche in zich zelf en vóór Nietzsche doorleefd, doordacht en er de diepste consequenties uit getrokken. Wanneer het waar is, dat niet degene die een gedachte vindt, maar degene die haar draagkracht en belang voor de menschheid door- en overziet de belangrijkere is, dan is dit, naar mijn overtuiging Dostojewsky naar aanleiding van al de groote gedachten van Nietzsche. D.heeft ze onafhankelijk *noodwendig* moeten doorleven, - hij heeft tegelijk hun grenzen het scherpst getrokken en over hun gebied heen strekkende, verder reikende ideeën beleefd en belichaamd. Ik wou daar zoo graag over schrijven. Natuurlijk niet om aan te toonen, dat D.grooter was dan N., maar om aan te toonen, dat D. zooals Plato, Dante, Shakespeare en Goethe een *wereld* in zich droeg. Ik wou daarover schrijven, als ik mij zelf er innerlijk rijp toe voel. Het zou nu 'verwegen' zijn, misschien.

Er is geloof ik, niet veel lijn in mijn brief. De zwaai naar Dostojewsky is vreemd? Ala. Ik ben alleen altijd bang met zulke uitstortingen tegen over u juist een figuur te maken, - achteraf, - omdat ik dan denk, dat het niet prettig moet zijn, zijn eigen gedachte of kennis min of meer door een ander te hooren voordragen. maar ik geloof op dit gebied toch wel wat te zeggen te hebben. Het geeft mij zooveel liefde, en het doet toch goed zoo eens te kunnen spreken en U bent de eenige, tegen wien ik het *kan* doen. Jacq.b.v. doet zich meer te goed aan mijn enthousiasme dan aan *wat* ik zeg. Daar heeft hij trouwens misschien gelijk aan. - Genoeg met de [rest onleesbaar]

U heeft de lezing van van Eeden gelezen?[440] U schrijft er zeker niet over? Ik bemerkte, dat v.E.*mij* in elk geval niet erkent als dichter. De kring wordt met de inkrimping van wat tot nu toe appreciatiemogelijkheid was, hoe langer hoe kleiner. Ik heb niets bemerkt van eenig genoegen, dat ik met Wagner aan den een of den ander v.d.periodiek-kritici zou hebben kunnen doen.

Ik heb mij verbaasd over Uw werkkracht! U zult die Finsche roman waarschijnlijk ook zelf vertaald hebben?[441] Ik zal hem lezen, wanneer hij compleet is, - want in

439 Een studie over Dostojewsky is nooit verschenen.

440 Op 5 juni 1913 hield Van Eeden een voordracht over *Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst* in Gent. Nog in dat jaar verscheen die rede in druk bij W. Versluys in Amsterdam. Van Eyck werd hierin niet genoemd, terwijl Van Eeden wel een Th. van Ameide vermeldde!

441 Fragmenten uit Johannes Linnankoski, *Het Lied van de vuurrode bloem* ; inleiding van Albert Verwey. De Beweging IX (1913), 3, resp. pp. 113-135 en pp. 225-254.

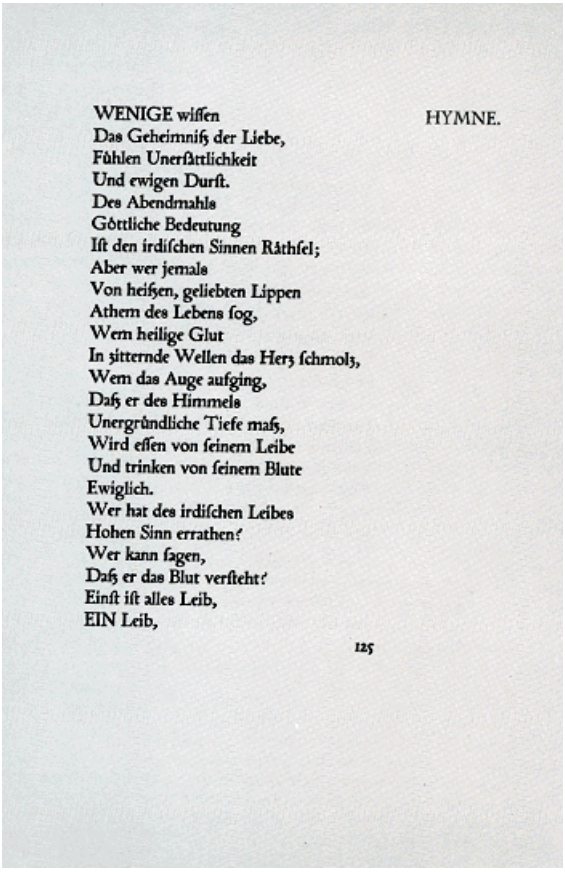

WENIGE wiſſen HYMNE.
Das Geheimniſs der Liebe,
Fühlen Unerſättlichkeit
Und ewigen Durſt.
Des Abendmahls
Göttliche Bedeutung
Iſt den irdiſchen Sinnen Räthſel;
Aber wer jemals
Von heiſsen, geliebten Lippen
Athem des Lebens ſog,
Wem heilige Glut
In zitternde Wellen das Herz ſchmolz,
Wem das Auge aufging,
Daſs er des Himmels
Unergründliche Tiefe maſs,
Wird eſſen von ſeinem Leibe
Und trinken von ſeinem Blute
Ewiglich.
Wer hat des irdiſchen Leibes
Hohen Sinn errathen?
Wer kann ſagen,
Daſs er das Blut verſteht?
Einſt iſt alles Leib,
EIN Leib,

125

Aanhef van de 'Hymne' (Wenige wissen/Das Geheimnisz der Liebe) op p. 125 van de uiteindelijk eerst in 1915 gerealiseerde Zilverdisteluitgave van Die Gedichte *von Friedrich von Hardenberg genannt Novalis.*

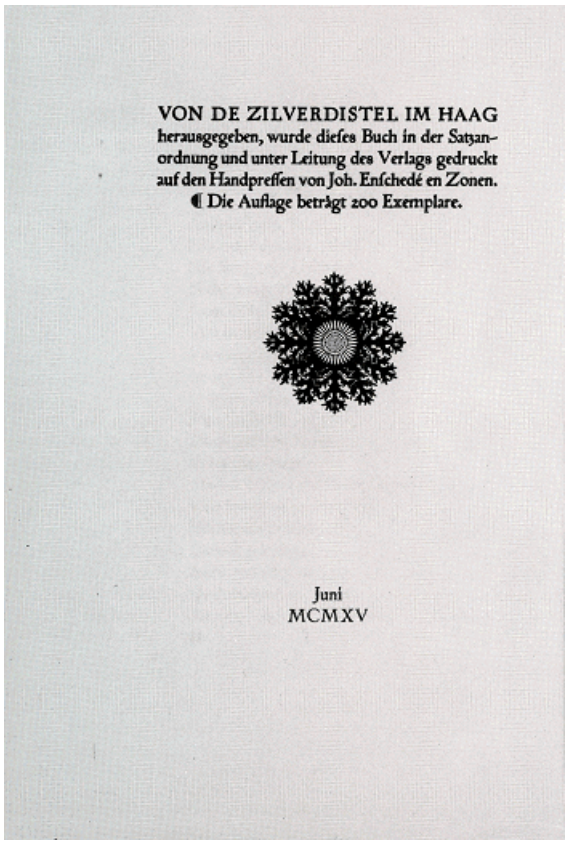
VON DE ZILVERDISTEL IM HAAG
herausgegeben, wurde dieſes Buch in der Satzan-
ordnung und unter Leitung des Verlags gedruckt
auf den Handpreſſen von Joh. Enſchedé en Zonen.
¶ Die Auflage beträgt 200 Exemplare.
Juni
MCMXV

Drukkersmerk van de Novalis-uitgave.

brokken vind ik het altijd jammer. Ik wou dat wij er ook nog eens een kerel van een nieuwe dichter bij kregen, een groote! Maar op dit gebied is het: afwachten.

Ik zal nu mijn brief maar afsluiten. De halve velletjes duiden aan, dat ik, telkens niet gedacht heb, dat hij zóó groot zou worden. Ik krijg al weer gewetenswroeging, over de worsteling die ik U bezorg met het schrift. Wilt U Mevrouw hart. danken voor de gastvrijheid, waarmee zij mij weer wou herbergen, - 't gaat me nu erg aan mijn hart. Ook de kinderen vele groeten en natuurlijk aan U zelf.

Hoogachtend, Uw P.N.v.Eyck

146.
Brief.

Noordwijk a/Zee

23 Aug^{s} 13

Beste Van Eyck,

Dit is het grootere genot na het vorige. Wat zou ik graag het gezicht van Wolfskehl zien, als hij het boekje openslaat en de nieuwe verzen leest.

Hoe bijzonder is, van de nieuwe verzen, dan fragment Charfreitag I:

> Erbarm dich auch, O Herr
> Der Gaukler, Träumer, der verdorbenen Kinder -

Ik hoop dat je van die uitgaaf veel genoegen beleeft, en verwacht het wel -

Je vorige langen brief heb ik natuurlijk ontvangen. Dat je niet kwaamt, was verstandig, - dat je de gelegenheid gebruikte voor een schriftelijk praatje was meer dan dat. Ik las alles met veel belangstelling en zal het altijd op prijs stellen als je lust zult hebben je hart te luchten betreffende je plannen, denkbeelden en verwachtingen. Laat je ook nooit van schrijven afhouden door de overweging dat ik over een of ander van je onderwerpen zelf wel al, mijn gedachten heb. Over het eene heb ik dat wel, over het andere niet, maar in beide gevallen hebben je mededeelingen een eigen waarde voor me. Wat Goethe betreft spreek je een bewondering uit, die ik heelemaal voelen en deelen kan: hij heeft in een belangrijk tijdperk van mijn leven een groote en goede macht op me uitgeoefend, en door zijn werk maak ik nog nu en dan tochten. Van Dostofjeski daarentegen, weet ik minder: alleen heb ik hem indertijd na lezing van een paar van zijn werken op een allerhoogsten rang gesteld. Zoo kan men op de markt in zijn jonge jaren een man ontmoet hebben, die door gestalte en gezichtsuitdrukking imponeerde, en aan wiens herinnering de indruk van dat ontzagwekkende voorgoed verbonden blijft.

Voor mij is het altijd een groot bezwaar dat ik van de russische schrijvers taal en land niet ken. Goethe kan ik naderen, tot bijna in al de uren van zijn leven, en dat deed ik: tusschen mij en de russische wereld blijft, niet zoozeer een muur, als wel de afwezigheid van een verbindende dampkring.

Wat je me schrijft over een verwantschap, of tenminste overeenkomst, tusschen Dost. en Nietzsche, is nieuw voor me.[442]

442 Zie nr. 145; noot 439 en wat daar in de brief op volgt.

Gisteravond las ik de brieven van Julie Bakhuizen. Dat zelfs het gewoonste werk, een brieven-uitgaaf zoo ondoeltreffend verricht kan worden. Of is er iets verwarrenders en afschrikkenders te bedenken, rondom die brieven, dan het onpsychologisch gekwebbel van de twee Schartens?[443]

Overigens was het lezen van die opstellen meer het toeval van een theeuur. Ik doe alles wat moet gedaan worden, ook letterkundig werk, maar ik leef mijlen verwijderd van de letterkunde, in die vreemde belangen-loosheid, die natuurmenschen gemeen hebben met dichters.

Ik merk dan ook dat het vandaag zomer is, en dat ik met Jan naar 'de meertjes' ga.[444]

Ik waardeer de oplettendheid waarmee je me ook van *dit* bundeltje nr. 8 gestuurd hebt. Ze is te treffender omdat ook van mijn eigen bundel mijn hand.ex. nr.8 is. Wist je dat? - een mystisch verband? Misschien wel. Eénig vat heeft de symboliek van de getallen wel op me. Tot ziens dus. Doe vlug je examen, en kom hier. Je toegen.

z.o.
A.V.

Je verlangen naar een 'grooter' dichter heeft me niet weinig gesticht. Ik vraag me (af) of dit geen hemelbestormende verlangens zijn. En uit puur verlangen naar 'groot' dichterschap niets te zeggen van mijn Jooske.[445] Foei, mijnheer!

147.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 25. VIII. 1913.

Weledgeb. Heer *Albert Verwey*.
Noordwijk aan zee.

Zeergeachte Heer,

Dank U wel voor dit stukje, - ik dacht er juist van morgen aan, dat er eigenlijk zoo weinig middelen zijn, de menschen te laten weten, dat de boekjes er zijn. En ziedaar.[446] Ik heb de onbeschaamdheid gehad een paar woordjes tusschen te voegen, die U natuurlijk schrappen kunt. Vergeef mij, wanneer 't onbescheiden was. De Duitsche privaatdruk is leelijk (althans in volkomen discrepantie met den geest van het werkje) en wat druk, papier betreft (prijs weet ik niet) verreweg minder kostbaar dan de mijne (maar dat laatste doet er niet toe.).[447] De opmerking over het arrangement omdat de uitgaafjes, met al hun definitief eenvoudig uitzien, in *elke* afstand zorgvuldig door ons

443 C. en M. Scharten-Antink, *Julie Simon. De levensroman van R.C. Bakhuizen van den Brink. Uit brieven en bescheiden samengesteld*, Amsterdam 1914.

444 Jan, de oudste zoon van Albert Verwey, was geïnteresseerd in biologie. De 'meertjes' waren de plassen in de duinen bij Katwijk.

445 Jkvr. Josina [Jooske] Imilie van den Brandeler-den Beer Poortugael [1892] publiceerde poëzie in De Beweging van 1913-1915 en in 1918. Enkele gedichten nam Jan Greshoff op in *Het jaar der dichters* 1914 en 1915. Een bundel *Verzen* verscheen te Amersfoort in 1919.

446 In De Beweging IX (1913) 3; pp. 334-335 besprak Verwey de Zilverdisteluitgaven van Leopold Andrians *Der Garten der Erkenntnis* en *Die Gedichte*.

447 *Der Garten der Erkenntnis* is verscheidene malen in een bibliofiele uitgave verschenen.

gepondereerd zijn, Enschedé niets dan uitvoerder is, maar hier in Nederl.toch nog te veel de meening heerscht, of dergelijk werk v.d. drukker in hoofdzaak is. Maar schrapt U gerust, wanneer U 't onnoodig vindt, 't is slechts een voorstel.

Ik was heel blij met Uw brief. Waarom voegt U aan Uw briefje die opmerking van koffiedrinken bij de Vooys toe? Omdat U wel begrijpt dat ik U gaarne zien zou? U hadt er de tijd van aankomst bij moeten voegen, - dan had ik U afgehaald en weggebracht (en meteen die duitsche druk meegebracht, zoodat U niet bang behoefde te zijn voor een niet op eigen oordeel berustend oordeel!) Ik snak naar verwisseling. Was ik maar bij U gekomen! Dan had ik een frisscher stemming gehad nu, - de tijd tusschen de 8e en 14e heb ik nu toch voor de rechten verloren door hoofd en maagpijn en verregaande lusteloosheid. Ziedaar het resultaat v.d.overwinning v.plicht op genot. Ook heb ik niets ervaren van het geluk dat in het onzelfzuchtig beoefenen der deugd om haar zelf moet liggen.

Hartelijke gr. ook aan Mevr. en de huisgen.

Hoogachtend,
Uw PNvE

Ik ben U heel dankbaar voor 't stukje.

148.
Briefkaart. [*Ongefrankeerd en ongestempeld en zonder adres. Vermoedelijk in een enveloppe met het 'stukje' dat op de kaart vermeld wordt. Te dateren nà 25 augs. 1913 en vóór 27 sept. 1913. Met potlood boven de tekst*: (1913).]

Zeergeachte Heer, Een klein teekentje van leven. Ik zend U hier een stukje over twee liederen van Suster Bertken.[448] Ik weet niet of U de zaak belangrijk genoeg zult vinden, maar misschien wel. Anders hoor ik 't wel van U. Ik heb de 2 gedichten, 9 en 25 strofen niet aangehaald, omdat ik, bij afwijzende beschikking, al die moeite voor niets gedaan zou hebben. Voelt U dus wat voor de plaatsing dan zal ik ze U zenden. Voor Uw oordeel: Het eerste staat in Knuttel links op pag. 358, van het ander vindt U een paar van de mooiste strofen op pag. 264/5 van Kalf II, wanneer U tenminste Horae Belgicae niet bezit.[449] Het interesseerde mij, en over 't algemeen stelt U ook zoo veel belang in dergelijke dingen, wanneer het om het opeischen van een mooi gedicht gaat.

Voorzoover ik na kan gaan heb ik door Uw stukje een 5-tal boekjes verkocht, Andrians Garten is bijna uitverkocht (5 ex.). Dus nog eens mijn hart. dank.

Bel.en vr.gr. ook aan Mevrouw,
Hoogachtend Uw dw.
PN.v.Eyck

448 Dit 'stukje' onder de titel: *Aanteekening: Een brief van suster Baertken* ? in De Beweging IX (1913), 4, pp. 186-195. Ook in *V.W.*, 3. pp. 471-481.

449 J.A.N. Knuttel, *Het geestelijk lied in de Nederlanden voor de kerkhervorming* , Rotterdam 1906. p. 358; G. Kalff, *Geschiedenis der Ned. Letterk*. II, Groningen 1907; pp. 264-265. Hoffmann van Fallersleben, *Horae Belgicae* , Pars X. Hannover 1847; pp. 218-221. Zie ook nr. 152; noot 462.

149.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 27.IX.1913.

Weled.geb. Heer *Albert Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Hierbij gaat een exemplaar van mijn boekje.[450] Ik hoop dat het U bevallen zal, d.w.z.dat U iets in de verzen, d.w.z.in de twee groote gedichten vinden zult. Ik leef zelf al weer in een heel andere productie, voor mijn gevoel tenminste, maar toch geloof ik dat zij tot mijn goede werk behooren. Ik zal dus *Uw* oordeel met verlangen tegemoet zien. Wat die tegenwoordige productie (vrij regelmatig gedurende 2 maanden na weer lange stilte) betreft - ik ben heel benieuwd Uw oordeel ook daarover te hooren. Ik denk er zelf, als te dicht er bij, misschien te goed over, maar ik meen te bemerken dat er een grootere wármte in is, in de expressie vooral, bedoel ik. Vergeef mij dit vóóroordeel over verzen die U nog niet kent. Ik zal denk ik wachten tot de andere geplaatst zijn. - Over 't suster Bertken-stukje maak ik mij geen illusies. More meo ben ik weer aan 't vragen gegaan: 1°. is het misschien meer vurige reactie tegen de stom-scherpzinnige hooghartigheid van Knuttel die mij als een waar contraminemensch het gedicht plotseling deed bewonderen? 2°. heb ik misschien meer over mijn dróóm van zulk een gedicht dan over het gedicht zelf geschreven? 3°. waarom zit ik toch zoo te donderjagen, terwijl die 5 à 6 strofen mij toch zoo dadelijk gepakt hebben. Ik ben benieuwd. Want alles hangt natuurlijk af van *Uw* meening over 't bedoelde gedicht, een meening die ik dan ook te voren reeds als beslissend, ook voor de opname, in 't boekje wil verklaren, nu die drie elkander afwisselend wagen het mij alternatief met hun gegons eenmaal zuur maken.[451] Ik lijd aan te veel geweten, maar après coup.

Conscience maakt geen coward van mij voor, maar na de daad (waarbij ik dan zoo lafhartig mogelijk innerlijk mijn handen wrijf, dat ik 't toch maar gedaan heb.).Zoo was ik ook als jongen. Eerst sprong ik uit een boom en brak half mijn teen, en daarna vulde ik de dag met nagedachten en ijzingen. Wat mij niet verhinderde den volgenden dag weer uit de boom te springen. Maar genoeg over mijn interessante zelf.

Hartelijkste gr. ook aan Mevr. en de meisjes.
Hoogachtend
Uw
P.N.v.E.

450 *Bevrijding* - Zilverdisteluitgave nr. 6; 's-Gravenhage 1913. Twee grote gedichten: *Ludovico il Moro* en *Lancelot*; tussen die beide een zestal sonnetten. J.F. van Royen had meegewerkt. Gedrukt bij G.W. van der Wiel en Co. te Arnhem in 55 exx. De teksten staan ook in *Het Ronde Perk* II, opgenomen in *Gedichten*, Amsterdam 1917. De grote gedichten daar resp. op de pp. 48-54 en pp. 61-67. De zes 'tussenzangen' zijn elf sonetten geworden met wijzigingen in de volgorde. Het cyclische karakter wordt nog versterkt door een openend en een sluitend sonnet.

451 In 1918 publiceerde de Zilverdistel: *Een boecxken gemaket van Suster Bertken die LVII iaren besloten heeft gheseten tot Utrecht in die Buerkercke* . Het was nr. 16 en het tweede van een reeks speciaal voor de Vereeniging der Vijftig vervaardigd.

150.
Brief.

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, kunst, -
Wetenschap en Staatkunde.
Redactie:
T.J.de Boer - Albert Verwey
en Is.P.de Vooys
Noordwijk a/Zee
30 Sept.r 13

Beste Van Eyck,

Schrijf je gedichten maar af. Ik geloof dat je voorzichtigheid je bewondering niet in den steek heeft gelaten. Persoonlijk ben ik van meening dat het tweede gedicht niet van Bertken is. Bertken is een persoonlijkheid, en die als zoodanig, zich geen oogenblik te buiten gaat, - de dichter van het leliënvers is een persoon, dichterlijk en hartstochtelijk, die op een zeldzaam gelukkige manier haar (of zijn) innerlijke beweging aan de toenmalige taal heeft weten meetedeelen. Er zou een aardige studie over die twee te schrijven zijn: de eerste die in iedere strofe het juiste woord weet te vinden om haar eigen bewuste en voorname houding te teekenen, - de tweede die van 't begin af juist die woorden niet onthouden heeft of niet gebruiken kon, en er gemeenplaatsen uit de toenmalige poëzie voor in de plaats zet, hunkerend naar ruimte om van de distels tot de leliën, van de leliën tot de minne, van de minne tot de eeuwige zaligheid te geraken: - Bertken die met een fiere waardigheid zegt: Dye mijn siel alleen begeert hem wil ic nu inlaten, - de andere die in volledig zelfvergeten fluistert: ic neighe in der minnen schoot, daer bin ic uut ghevloten; - de eerste zich wendend en keerend in de zelf gekozen begrenzing, de tweede zich verliezend en uitstroomend in de golven van haar veel grooter sonoriteit. Het zou natuurlijk mogelijk zijn dat zulke twee gestalten de verschijningen van één mensch waren; maar ik houd het ervoor dat Bertke(n) nooit anders dan de eerste was.

Je Bevrijding heb ik ontvangen en gisteren de groote gedichten met genot gelezen. Ze hebben de innigheid van je jeugdgedichten, maar daarbij een veel rijper en kunstvoller zegging. Op gelijke hoogte met de fantasie waar je gevoel zich telkens in uit, hoort die dictie zelfs tot het heel bijzondere in die gedichten. Je bent een mijmeraar en de warmte van 't mijmeren is het sterkst in de twee droomen, die de centra van je onderwerpen uitmaken: het beschrijven van de wand, en het zien van de gaarde. Juist doordat het vers zoo verzorgd is, viel ik over één viervoetig: het heeft als eindwoord ‘uitzag’ dat in 't zelfde gedicht nog eens voorkomt.[452]

452 Het vijfde vers eindigde op ‘uitzag’ en het 132-ste ook. Dit laatste betrof de door Verwey gewraakte viervoeter. In Groot Nederland XIV [1916], I; pp. 104-110 heeft de dichter vòòr ‘uitzag’ ‘leunend’ gezet en het volgende ‘leunden’ vervangen door ‘steunden’. Deze wijziging is in de bundel *Gedichten* van 1917 verdwenen en de vroegste tekst hersteld. Mogelijk is, dat die tekst al ingeleverd was - *Het Ronde Perk* zou verschijnen!-, doorgestuurd werd naar de W.B. en zo in het boek van 1917 verscheen.

Over 't geheel, en zonder andere te kort te doen, zullen er weinige onder je gedichten zijn die ik zóó genegen ben als deze twee.

Je schrijft niets van je examen, zoodat ik vrees dat van uitstel-uitstel komt. Hoe staat het ermee? -

Wij wonen sinds tien dagen in Villa Liesbet, omdat het andere behangen wordt.[453] Alleen mijn kamer is intact gebleven, en daar zit ik dan in grooter rust dan ooit; - hiernaast geniet ik maaltijden en nachtrust.

Het ga je wel.

A.V.

A propos de opname van 't leliën-vers in je boekje. Waarom niet? Als toch in elk geval een bewonderend gedicht dat aan B's gedicht ontstoken is. Het volgt trouwens van zelf uit de plaatsing van je aanteekening in de Beweging. -[454]

151.
Brief.

Den Haag 30 Sept' '13.

[*Met potlood geschreven*: Gelijktijdig met brief van Verwey]

Zeer geachte Heer,

Het is in mij ten opzichte van dat lied allerwonderlijkst gesteld. Ik zal U alles eerlijk mededeelen, - al vrees ik dat U rare gedachten zult krijgen over mijn kritische standvastigheid en de zekerheid van mijn oordeel. Ik zie met het berouw van een Christen terug op den *roes*, die mij Donderdag bevangen heeft. Mij zelf kennend, en de gevaren van enthousiasme, - schrijf ik in den regel niet dadelijk nadat ik een plan opgevat heb. Hadde ik zoo ook nu gedaan, - ik zou dat stukje, waaraan ik op 't oogenblik niet denken kan, niet geschreven hebben. De kwestie is zoo: dat ik in Kalff door de strophen van den dans buitengewoon getroffen was en in de Horae Belgicae door hetzelfde stuk met een paar strophen daarvóór en een paar daarnà zoo in bewondering gebracht ben, dat ik in hevige woede tegen Knuttel ben uitgebarsten, - eerst met mijn moeder als toehoordster (en een indulgente) daarna met, door middel van 't stukje, Albert Verwey. Intusschen ben ik, *juist* ook door psychologische vergelijking, die in mijn stukje achterwege bleef en die ik al[s] een verwijt in Uw briefje vond (door U niet zoo bedoeld!) tot de conclusie gekomen, dat Knuttel toch eigenlijk groot gelijk heeft, met zich er over te verwonderen, dat het gedicht aan Suster Bertken gegeven werd, dat ik wel een beetje boud was, met van de eerste helft alleen maar van ‘vrij onbeholpen’ te spreken, en dat *het geheel* toch zeker niet op de hoogte v.Bertken staat. Dat het dus in elk geval *niet* in 't boekje v.Bertken thuis hoort, misschien in ons deeltje Geestelijke poezie.[455] Het staat nu zóó met mij, dat ik de eerste helft nauwelijks kan lezen zonder mij over de echo's van rijmklank en uitdrukking van Bertken te

453 In Villa Nova woonden de Verweys. Na de dood van Joh. van Vloten liet mevrouw Van Vloten-van Gennep naast die woning een eigen huis bouwen: Villa Liesbet, zo genoemd naar de oudste dochter van Albert en Kitty Verwey.

454 Zie nr. 148 en de noten 448 en 449.

455 Dat is nooit verschenen.

ergeren. Het maakt op mij heelemaal den indruk alsof de schrijver(-ster) allerlei stukken die zij uit haar hoofd kende, soms op ongelukkige oogenblikken in haar vers gevoegd heeft, - en oorspronkelijk is het dan ook (in de 1ste helft) allerminst. Ook ben ik er ver van af te denken dat er in het gedicht geen schablones voorkomen. Voor de tweede helft houd ik mijn bewondering, rhythmisch zijn ze zeer bijzonder, z.a. U zegt: op zeldzaam gelukkige manier is de beweging der ziel in de taal gekomen. Het gedicht is er dus puur één van de daimonische inspiratie.[456] In het visioen der eeuwige heerlijkheid gekomen, heeft het visioen zelf den dichter aan zijn dichterlijke onvolkomenheden ontheven en hem, meer dan zijn persoonlijkheid bezat, meer als werktuig dus, de macht gegeven eenige strofen van bijzondere glans en bijzondere rhytmische beweging te schrijven.

Ik vond dit al heel veel, als resultaat voor de poezie, - ik blijf het bijzonder vinden voor de tijd, - ongetwijfeld zijn die hoogste strophen zoo goed als gemeenplaatsloos (vindt U dit ook niet?).

Maar

1.º ⅗ v.'t gedicht is *niet* zoo

2.º heb ik dan het recht zóó te spreken als ik doe, zoowel over het gedicht als geheel als tegen Knuttel

3.º Mag ik het dan naast Bertken zetten

4.º is de toon in mijn stukje dan niet werkelijk 'überschwenglich?'
(Na die actie is deze brief de reactie.
't Zou dus mogelijk zijn, dat het stukje
evenveel te überschwenglich, als deze
brief te koel is. - Naschrift)

Voeg ik daarbij dat ik in het stukje nagelaten heb, de interessante psychologische vergelijking van inhoud, rijmklank, rhythme enz. te beproeven, en dat het dus al te zeer te kort schiet, dan moet mij dit alles wel tot de conclusie brengen, dat ik U vriendelijk moet verzoeken, het stukje te willen terugzenden en mij vooral te verontschuldigen, dat ik U 't lezen van een in *mijn* handschrift geschreven stukje, benevens 2 briefkaarten en een brief, en het schrijven van een of twee brieven op de hals geschoven heb. Ik heb het besef van mijn zonde. Ik hoop, dat U kritisch niet al te slecht van mij zult denken en mij niet voor al te onzeker zult aanzien. Ik moet alleen[1] niet toegeven aan enthousiaste en verontwaardigde opwellingen. Hadt U deze beschouwing wel verwacht? Had ik U maar niet die moeite gegeven! Maar mijn berouw is oprecht.

Ik was heel blij met Uw opmerking over Bevrijding; dat U juist, over de warmte v.mijn jeugdgedichten als aanwezig spreekt, *vooral*, deed mij veel genoegen, want dat had ik zoo graag gehad in mijn werk. Die één 4-voeter (helaas! (ik kan zulke dingen slecht uitstaan) dat hij er is, hindert mij.) dankt zijn aanwezigh. natuurlijk aan het enjambement v.d.vorige regel, een [onleesbaar] van 2 lettergrepen, die bij de volgende regel behoorend naar de zin, in de lezing deze regel volledig maakte. Wanneer het

456 Interessant is hier 't gebruik van 'daimonisch' voor wat eén regel eerder 'beweging der ziel' wordt genoemd. Uit de op het gesignaleerde woord volgende regel blijkt hoezeer 'daimonisch' bij Van Eyck - en mag men aannemen: bij Verwey - een goede klank heeft. Zie nr. 84; noot 247.

Titelblad van de bundel Gedichten/Het ronde perk/Lichtende golven. *1917*.

gedicht in mijn bundel 't volgend jaar wordt herdrukt, dan kan ik 't herstellen, waardoor ik tegelijk de herhaling ‘uitzag’ kan doen verdwijnen.[457]

Ik vrees dat de 2e e. 3e regel van Lanceloot [*met potlood doorgeschrapt, en in potlood erboven geschreven*: Ludovico], wel aanleiding tot verwijt zullen geven, als tegenstrijdig en dus ‘ongeziens’ bevattend. Toch ben ik overtuigd v.d. juistheid der visie. De roode avondroodglans aan 't plafond heeft niet te maken met de onzekerheid van het licht. De *soort* licht vlak voor en vlak na zonsondergang doet mij juist zóó aan. Dat daarna, in het diepste oogenblik van het avondrood buiten, het rood aan de zoldering voor de koortsig-denkende Lodewijk een koorts lijkt, is verder, geloof ik, eveneens juist. Heb ik *hierin gelijk*?

(In een vers v. pas geleden had ik meen ik, een goede uitdrukking voor die onzekerheid:

> De zon verzonk, het land lag naakt,
> zijn glinsterende weeldekleed
> Van licht en zomerkleur geslaakt
> *Hing los nog over de aarde*... en gleed -[458])

Ik sprak daarstraks van een nieuwe bundel. Met mijn huwelijk sluit ik die, waaraan ik nu bezig ben, af. Ik kan mij niet voorstellen, dat mijn huwelijk niet een ingrijpende, en dus poëzie-bepalende gebeurtenis zou zijn, en dus van zelf het eindpunt van een bundel zou aangeven.[459] Dat brengt mij op 't examen. Ik werk zeer geregeld, maar de hoeveelheid valt tegen. Toch nog altijd de gedachte het van 't jaar te doen. Ik heb de omvang werkelijk onderschat.

Nog even één opmerking over 't gedicht van Bertken. Ik had U nog willen vragen, of 't (langere) in *Uw stem valt*. Ik herinnerde mij Uw gezegde over 't lezen van gedichten van vrouwen. Dit dan, om een aanduiding of 't van een vrouw of een man is![460] Een raar bewijs voor een literatuur-historische beschouwing zou het geven, wanneer ik onder de dingen vóór: leeservaring op dit gebied gaf. Ofschoon de literatuur-historie er ontzaglijk bij zou winnen, wanneer zij op dergelijke subtiele wijzen de kunst woog en beschouwde, die zij wil beschrijven en naar haar wézen, n.b. indeelen.[2]

Ik kijk al weer uit naar De Beweging. Staan er nieuwe gedichten van U in? Ik hoop het,-ofschoon ik het nauwelijk[s] geloof: U bent tegenwoordig toch schaarscher dan

457 Nr. 150; noot 452.

458 Het gedicht heette *Angst* en werd onder die titel opgenomen in *Het Ronde Perk* (*Gedichten*, Amsterdam 1917; pp. 89 en 90) In het *V.W.*,I werd het ook toegelaten, nadat drie van de veertien strofen waren weggesneden. Blijkens de tekst voelde de dichter zich plots voor een afgrond staan, waarin alles wat voor hem van waarde was, verdween. Angst beheerste hem sindsdien en joeg de onzekerheid herhaaldelijk op tot vertwijfeling. Aan Verwey zal hij op 5 november 1913 bij dit gedicht schrijven, dat het ‘geheel retrospectief’ is en het einde veronderstelt.

459 Die bundel was dan *Het Ronde Perk*.

460 Verwey meende de ‘stem’ van een gedicht vaak te kunnen vernemen. Waarschijnlijk leende hij daarvoor het oor aan de klanken die in de ritmische beweging van een vers sterker of zwakker accent kregen. Van Eyck sloot zich bij die beschouwing aan zonder een dergelijke waardering te kunnen verdedigen. Merkwaardig in dit verband is, dat hij in 1915 op Pincio in Rome gezeten het gedicht *La cloche fêlée* in zich hoort met de stem van Baudelaire! Zie *Het gedicht* in *Opgang*, Rotterdam 1918; pp. 19-25. Eerst in De Beweging XII (1916), pp. 140-144. Later in *V.W.*,3; pp. 548-552.

vroeger of lijkt dat maar zoo, omdat ik de jaargangen van vroeger *bij elkaar* voor 't eerst zag 1897-1900, en nu de maanden die er tusschen zijn beleef? 't Ziet er met de andere tijdschriften tegenwoordig anders toch allerberoerdst uit.

Ik geloof, dat ik U al weer lang genoeg heb opgehouden. Ik snak naar een dag in Noordwijk. Maar, zegt mijn repetitor: ieder uur is voor mij goud waard (erg billijk dan, dat hij voor 't uur dat ik bij hem doorbreng, maar ƒ. 3 rekent) en 't zal er dus wel niet van komen. Trouwens spookt ten Uwent de man met de trap, de kwast en het luchtje.

Wilt U veel groeten doen aan Uw familie en zelf ook hart. gr. v.

Hoogachtend
geheel Uw dw.
PN v.Eyck

1) *d.w.z. o.a. zoo lijkt het aardig pedant*
2) *Ik schijn onverbeterlijk te zijn, nauwlijks heb ik gebiecht of ik begin wéér*.

Jacques schreef iets over ‘gekal’ van Woestijne over Stoppelaar. Heeft U dat misschien of van wanneer is 't?[461]

152.
Briefkaart. Poststempel: Noordwijk 1.10.13.

den Heer
P.N. van Eyck,
Columbusstr.223
den Haag

W.v.E. Het gedicht is als ritmische taal *in zijn geheel* een van de schoonste die we bezitten. Onder de geestelijke liederen een van de allerschoonste. Als geinspireerd door een lied van Bertken en op haar naam bewaard, is er dus alle reden om 't bij haar liederen uittegeven.[462] Over de vraag van 't dichterschap heb je in je aanteekening niet teveel gezegd. Je kunt die gerust drukken. Ik wacht alsnog je afschrift. Moest ik oordeelen naar 't geluid dan zou ik 't vers stellig aan een *man* toeschrijven. Of 't in mijn stem valt? Vergelijk eens 't Gezang achter mijn Aarde-bundel.[463]

Gegroet
A.V.

461 In De Groene Amsterdammer, 28.IX.1913, kritiseerde Karel van de Woestijne *De Parelduiker* van J.J. de Stoppelaar en *Verzen van Johan Borgman.* Ook in Karel van de Woestijne, *Verzameld Werk* 5, Bussum 1949; pp. 265-271.

462 Betreft het grotere gedicht in de *Horae Belgica*, Pars X; pp. 218-221. Zie De Beweging IX (1913), 4; pp. 186-195: *Aanteekening: Een brief van Suster Baertken*? Vgl. nr. 148; noot 449.

463 O.D. I; p. 241 De bundel *Aarde* van 1896 betekende een wending in Albert Verweys dichterlijke ontwikkeling. Vgl. M. Uyldert, *Dichterlijke strijdbaarheid*, Amsterdam 1955; pp. 17-19 en pp. 95-98.

153.
Brief.

Den Haag 2 Oct '13

Zeer geachte Heer,

Toen ik van de week Uw laatste briefkaart las, jubileerde ik innerlijk. Ik schijn dus een beetje overspannen geweest te zijn, anders is die rare schommeling mij onverklaarbaar. De waarheid is, dat ik den vorigen brief in een allerdesolaatste stemming schreef en ik schaam mij o.a. voor het feit, dat ik, terwijl niemand haar aanviel of aangevallen had, tegenover U een paar regels ging verdedigen en daarbij nog wel een strofe aanhaalde, die, zoo in eenig, dan zeker allerverst verband met de verdedigde stond. Peccavi, ik heb U helaas extra moeite bezorgd. De fout die ik eenvoudig even te verbeteren heb, is, dat het hééle gedicht vrij van schablone zou zijn, terwijl dat alleen voor de beste strofen geldt. Ook moet ik in een zinnetje even *zinspelen* op een psychologische vergelijking, ofschoon ik die zelf, nu ik haar niet dadelijk gaf en U haar mij schreef, niet zal maken.

De twee gedichten gaan hierbij.[464]

Verder zend ik U een artikeltje over Maeterlinck's Maria Magdalena, meer een requisitoir dan wat anders.[465] Ik hoop dat het U bevallen en dus welkom zijn zal, al is het onverwacht. Alleen zou ik U, in dat geval, wanneer U *misschien* van plan waart geweest, zonder dit, gedichten van mij te plaatsen en die nu zoudt uitstellen, willen vragen, mijn gedichten te willen laten voorgaan. Ik leef zoo in andere productie, dat ik de vroegere liever gauw gepubliceerd en dus achter de rug zie. U zult dat wel kunnen begrijpen. Maar misschien kan het niet, om de bouw der aflevering.[466]

Het eenige verstandige wat ik in mijn vorige brief schreef, schijnt de wensch naar gedichten van U geweest te zijn, al was het er dan maar één. Maar met dat ééne gedicht ben ik blij, ik vind het heel, heel mooi, zéér vooral ook de middenmoot.[467] Het is een gedicht dat er ook om zijn inhoud en het gevoel, waardoor die gedragen wordt, bij mij dadelijk ingaat. Van Doorn vond ik mooi, - de Haan: ik heb nog niet de moed gevonden om zijn Libertijnen te lezen, de pagina's zien er ondoordringbaar uit.[468] De

464 Dye werelt hielt my in haer ghewalt (Lied nr. 4) en het 25 strofen tellende ‘liedekijn’ dat Hoffmann von Fallersleben aan ‘Baert suster’ toeschreef en dat met hetzelfde vers begint.

465 Maeterlincks ‘*Marie Magdeleine*’ werd opgenomen onder de rubriekstitel *Kunst en Geest in Letteren. 14*, in De Beweging X (1914), 1; pp. 83-92.

466 Aldus gebeurde. In het novembernummer van De Beweging IX (1913), 4; pp. 157-166 staan de reeds gestuurde gedichten. Zie nr. 141; noot 422.

467 Albert Verwey, *De levensbond*; De Beweging IX (1913), 4; pp. 76-78. O.D.I; pp. 853-855.

468 Van Willem van Doorn staan in hetzelfde nr. van De Beweging IX (1913), 4; *'n Handvol gedichten* [*De vonk, Maker, Vroeg-Mei* en *Lichte Herfstdag*] op de pp. 72-75. Jacob Israël de Haan publiceerde *Antwerpsche Libertijnen*, fragmenten naar motieven voornamelijk ontleend aan Georges Eekhouds *Les Libertins d' Anvers*, op de pp. 59-71.

Haan schijnt die versmaat zeer te ‘frequenteeren’ in den laatste[n] tijd, maar lijkt het U de versmaat, die het best is voor zijn persoonlijke aanleg? - Ik erger mij overigens over dien meneer van Son, - in de Rotterdammer, het is mij een raadsel hoe iemand op die manier durft spreken.[469]

Jany Holst heeft, zie ik, King Lear vertaald.[470] Ik zag de 5e akte in De N.G. door. Gelooft U, dat hij zich voldoende kenner van het Shakespeare'sche vers betoont en dat hij de Hollandsche vijfvoeter voldoende beheerscht om te slagen? Shakespeare mag dan slordig zijn in de doorvoering van zijn *metrum*, de dramatische dictie, in het bewegen der verzen aanwezig, is magnifiek. Zij is altijd (d.i. nagenoeg altijd) voortreffelijk. Ik voel dan ook zelden: slechte vijfvoeters, maar: levende, organisch geworden, slechts niet altijd regelmatige verzen. In de vertaling van Holst zie ik een massa *slechte* vijfvoeters. Heb ik dit mis? Ik stel mijn eischen misschien wat hoog, ik die nog niet met de tallooze moeilijkheden van het verzen-vertalen praktisch kennismaakte.

Van Vriesland is bij mij geweest en heeft mij zijn latere verzen voorgelezen. Ik geloof hem overtuigd te hebben, dat er niet één over 't geheel gaaf èn mooi gedicht bij is. Althans heeft hij de overtuiging, dat *ik* dat zoo vind. Hij scheen bang te zijn, dat U hem *principieel* niet meer wilde, en ik heb hem de dwaasheid van zijn gedachte aangetoond. Hij is tot diep in de nacht bij mij geweest en ik heb hem weer een beetje beter leeren kennen. Hij maakt op mij nog altijd den indruk van onder den schijn van groote zelfverzekerdheid volkomen stuurloos te zijn. Maar ik mag hem wel. Hij heeft het misschien een beetje cruë leering gevonden, maar ik heb hem nog al eens trachten te bewijzen, dat niet alles individueele smart maar algemeene met zijn leeftijd en persoonlijkheidsaard in verband staande verdrietelijkheid, dus minder absoluut, meer relatief en veranderend is. Het geeft wel weinig en de verdrietelijkheid wordt er niet minder verdrietig om, - dat hij dat (met klem) hoorde aangetoond. 't Eenige wat ik wou, was: hem een beetje zachte ironie bijbrengen voor de ‘doeningen’ van zijn gemoed, - dezelfde ironie, die ik zelf zoo volledig gemist heb en die 't mij in sommige

469 Er is een ruimere polemiek geweest, die begon in de N.R.C. van donderdag 4 september 1913, Avondblad C., p. 2: een artikel van M^{r}. J.I. de Haan over martelingen in Russische gevangenissen, overgenomen uit De Beweging. H.S. van Son reageerde daarop in dezelfde krant van woensdag 17 september 1913 en beperkte zich tot de gevangenis in het gouvernement van Mel. De discussie zette zich voort over 19 september tot 3 oktober 1913, het artikel dat Van Eyck signaleerde: N.R.C., Avondblad A. p. 1.

470 In de Nieuwe Gids 1913, II; pp. 451-466, de 5e akte van *King Lear*, vertaald door A. Roland Holst. Overgenomen uit een vertaling van *King Lear* die ‘binnenkort in de Wereld Bibliotheek verschijnen zal’, zoals daar staat. Dat gebeurde in 1914.

dingen zoo veel gemakkelijker gemaakt had. Ik hoop werkelijk dat van Vriesland niet doodloopt, de droom van zijn dichterschap is, geloof ik, werkelijk het eenige wat hij heeft, althans zal hij, met zijn karakter niet licht iets anders aannemen als zijn bestemde arbeid en op het dichterschap resigneeren.[471]

Vergeef mij, wanneer ik U te lang met hem bezig hield. - Hij liet mij ook een vertaling van de Avondmaalshymnen van Novalis lezen. Ik vond het karakteristiek, dat overal waar het Duitsch of Hollandsch hem geen woordelijke vertaling toeliet, zijn vertaling, (op die andere plaatsen vrijwel (natuurlijk) overeenstemmend met de Uwe) door de Uwe verre overtroffen werd, ofschoon ik de zijne ongetwijfeld beter vond dan die van Boutens. Ik had tegelijk de gelegenheid, Uw vertaling, die ik zeker een van Uw mooiste vertalingen vind, nog eens een paar maal te lezen.[472]

Wilt U Mevrouw en de meisjes en jongens mijn hartelijke groeten doen? Zijn de behangers al weer weg? Ze zijn een soort van menschen, waar ik van griezel. De gedachte aan hun stijfsellucht alleen al maakt mij wee, en een nog niet heelemaal drooge, pasbehangen kamer is een afschuwelijk gezicht. Ik hoop dus dat U er gauw van af zult zijn.

Hartelijke groeten
van Uw
PN.v.E.

154.
Brief.

Noordwijk a/Zee
7 Octr 13

Waarde Van Eyck,

Je felle, maar hoogst interessante bespreking van Maeterlinck was een verrassing voor me. De schrik - een niet ongewenschte trouwens - ligt hierin dat het jaren geleden verzwegene hier plotseling meedoogenloos wordt uitgeschreeuwd. Veth was het die

471 Victor Emanuel van Vriesland (Haarlem 27.X.1982-Amsterdam 29.X.1974) volgde lessen op het Gymnasium Haganum tot in de 5e klas. Studeerde Oude talen en Wijsbegeerte bij J.A. dèr Mouw gedurende twee jaar. Vervolgens van 1913-1914 Franse taal- en letterkunde in Dijon. De Eerste Wereldoorlog noodzaakte hem terug te keren naar Nederland, waar hij voornamelijk in Rotterdam en Amsterdam woonde. Van 1931-1938 was hij redacteur voor Kunst en Letteren bij de N.R.C. terwijl hij vrijwel tegelijkertijd zo'n funktie vervulde bij De Groene Amsterdammer. Voor en na de oorlog werkte hij mede aan verschillende tijdschriften. Ook vervulde hij funkties in besturen als die van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Van de Internationale P.E.N.-club was hij enige tijd vice-president. In de Tweede W.O. dook hij onder. Direct na het einde vestigde hij zich weer in Amsterdam. Hij onderscheidde zich als dichter en essayist, waarbij bleek dat de verhouding van dichten en denken hem in 't bijzonder bezig hield. Misschien houdt hiermee zijn genegenheid voor Paul Valéry en J.A. dèr Mouw verband. Twee grote prijzen vielen hem ten deel: in 1959 die van Den Haag: de Constantijn Huygensprijs en in 1960 de P.C. Hooftprijs, beide voor zijn gehele oeuvre.

472 Albert Verwey, *Novalis: Geestelijke Liederen I - VII voorafgegaan door Jacob Böhme (Aan Tieck) en gevolgd door Hymne*, De Beweging IX (1913), 3; pp. 55-75. *Dichtspel, Oorspronkelijke en vertaalde gedichten*, Amsterdam 1983; pp. 428-445.

me de eerste spelen leende, - Van Deyssel die ze bewonderde - besentimentaliseerde is het woord - George die hier, in mijn eetkamer, tegenover v.Deyssel de meening uitte dat ze geen hooge kunst waren.[473]

Voor mij waren ze niets, maar ik heb er me weinig over uitgelaten. Zijn latere werken heb ik niet gelezen. Ook een - korte - persoonlijke ontmoeting, in den Haag, nadat ik de vertooning van een van zijn stukken had bijgewoond, heeft niets uitgewerkt.

Bertke is nu naar Leiden.[474] De zin betreffende schablonen kan, zooals je zegt, gewijzigd worden. De vraag al of niet Bertke geloof ik dat je beter doet niet nader aantestippen. De voorzichtigheid, nu door je betracht, staat je goed. Jij hebt de vraag weer gesteld (die door Kalff, en na hem door Tinbergen, werd verwaarloosd). De beantwoording is een tweede: wat ik je daarover vluchtig schreef is een geschikt thema om, na het verschijnen van je boekje, door me te worden uiteengezet. Wel kun je een noot toevoegen betreffende Tinbergen: hij heeft in zijn Middeln.lyriese Gedichten (Van alle Tijden red.Kaakebeen + Ligthart) het gedicht uit de H.B.heelemaal opgenomen, maar als van Bertke, en zonder Knuttels uitlating ter sprake te brengen. Dat was in 1910.[475]

> Ik las met belangstelling wat je over Van Vriesland schrijft.
> Holst's vertaling van Lear leek me slap - wat Shakespeare nooit is.
> Je verzen worden gezet. Deze, en de aanteekening bestem ik voor 't Nov^{r}., -

Maeterl. voor 't Dec^{r}n^{r}.

Je hebt zeker al gemerkt dat het ‘gekal’ van v.d. Woestijne in 't Weekblad stond.[476] Denkelijk morgen gaan we weer naar Villa Nova en zullen dan binnen enkele dagen in ons oude doen zijn.

Hartelijke groeten van allen,
Je A.V.

473 Jan Pieter Veth (Dordrecht 18.V.1864-Amsterdam 1.VII.1925) kunstschilder, tekenaar, criticus, dichter. Bekend als portrettist van ‘Bekende tijdgenoten’ onder wie een aantal Tachtigers. Tekende voor De Groene Amsterdammer van 1891 tot 1894 en daarna voor De Kroniek van 1895 tot 1898. In 1914 werd hij redacteur van De Gids, wat bij zijn respect voor de traditie paste. Hij schreef sonnetten onder het pseudoniem Henric van Gooyen en kritische kunstbeschouwingen onder dat van J. Staphorst. Van 1918 tot 1924 was hij hoogleraar aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam waar hij zelf zijn opleiding had genoten onder de directie van August Allebé. Lodewijk van Deyssel schreef in het Tweemaandelijksch Tijdschrift van september 1897; pp. 1-42, *Het Schoone Beeld* dat handelt over Maeterlincks drama's *Aglavaine* et *Selysette*, een bijdrage die haar vervolg vond in het nummer van november 1897; pp. 163-187. Op bezoek bij Verwey had hij daarover een betoog gehouden dat Stefan George in de herinnering hield als ‘den langen schönen Redefluss' zoals diens brief van 13 september 1897 aan Albert Verwey meedeelt. *Albert Verwey en Stefan George, De documenten van hun vriendschap*. Bijeengebracht en toegelicht door Mea Nijland-Verwey. Amsterdam 1965; p. 43)

474 Zie nr. 148; noot 448 en nr. 150. Het door Van Eyck geschreven artikel was naar de drukkerij gestuurd.

475 D.C. Tinbergen, *Middelnederlandse Lyriese Gedichten* , in de reeks Van Alle Tijden, nr. 4; J.B. Wolters U.M. Groningen 1910.

476 Zie nr. 151; noot 461.

155.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 10.X.13

Den Weledgeb. Heer A. Verwey
Noordwijk aan Zee
Zeergeachte Heer
Wanneer U een uitgave v. Romances sans Paroles van vóór 1895, d.w.z. vóór den dood van Verlaine hebt, zoudt U mij die dan *alstublieft* willen leenen?[477] Ik vind het jammer, dat ik U moeite geef, maar ik ben anders wanhopig. De tekst van Verlaine te fixeeren is een der verschrikkelijkste dingen.
Ik was blij met Uw oordeel over mijn Maet.-stukje, en ook omdat ik van 't jaar toch nog vrij geregeld proza in de Beweging heb. In 't najaar komt een nieuwe bundel van Régnier, - denkelijk zal ik dus voor Jan. ook weer een stukje hebben.[478] Grooter werk bewaar ik voor na 't examen. Ik werk goed.
Na vele hart.gr. en bij voorbaat veel dank.
Hoogachtend
Uw
PN. van Eyck

156.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 19.X.13.

Weled.geb. Heer A. Verwey
Noordwijk aan Zee (bij afwezigheid s.v.p. doorzenden)

Zeergeachte Heer, De opmerking over Tinbergen en de gedeeltelijke verandering der schablonepassage is ingevoegd. Ik dank U ook hartelijk voor Uw aanbeveling van Zilcken, inderdaad heeft hij het boekje, - ik ben bij hem geweest. Hij liet mij zijn

477 Paul Verlaine (1844-1896). Aanvankelijk een dichter in de trant der 'Parnassiens' werd hij vrij spoedig een symbolist. *Romances sans paroles* verscheen in 1874, een jaar na de aanslag op Arthur Rimbaud, wiens invloed in die poëzie merkbaar is. De gedichten houden de indrukken van de omzwervingen met die jongeman vast. De dichter wijzigde vaak zijn teksten.

478 Henri de Régnier (1864-1936). Over De Régnier had Van Eyck al in oktober 1911 een artikel geschreven voor De Nieuwe Gids (Buitenlandsche Literatuur IX); pp. 527-546; *V.W.*, 3; pp. 319-340. In het najaar van 1913 - een wat eigenaardige tijdsbepaling op een kaart van 10 Oktober! - is bij mijn weten geen bundel gedichten van De Régnier verschenen.

exempl. v. 15 Jours en Holl. zien, waarin ik ook het manuscript van Uw gedicht vond.[479]

Ik zit in een lastig parket en kom U even raad vragen. d'Oliveira wil mij interviewen, eerst voor de Groene, dan voor een nieuw deeltje in de Wereldbibliotheek.[480] Zal ik 't doen? Ik vind mij zelf rijkelijk jong om dergelijke daad te begaan. Aan de anderen kant zou het een uitnemende gelegenheid zijn nog eens het een en ander over 'ons': de Beweging en 'ons': over de Nederlandsche poezie enz. te zeggen, wat men in een artikel zoo zelden kan doen. Vooral omdat er eenige groote domheden als zoodanig kunnen worden vastgelegd. Wat dunkt U? Het is lastig voor mij, dat uittemaken. Ik weet niet, wie der onzen nog meer voor dat boekje in aanmerking komen, - en zoo hij mij als representant koos, dan sluit het aannemen eenigszins in, dat ik hem daarin gelijk geef en daaraan wensch ik mij niet te bezondigen. Mag ik U dringend om Uw raad vragen. Persoonlijk slaat mij de schrik om 't hart als ik er aan denk, maar dat beteekent niets. Is er een voordeel uit te halen? dat lijkt mij de vraag. Bel. en hart. gr.

Hoogachtend
Uw
PN van Eyck.

157.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 22.X.1913.

Weled.geb. Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Ik zal blij zijn U te ontmoeten. Wanneer U er geen bezwaar tegen heeft eerst om één uur koffie te drinken, zou ik U gaarne bij mij ter lunch noodigen. Dat is van alle gevallen misschien het beste, het is veel rustiger, en met de groote kans op regen behoef ik dan niet bang te zijn, dat U zich niet op Uw gemak voelt. Wanneer

479 Philippe Zilcken ('s-Gravenhage 21.IV.1857-Villefranche 3.X.1930). Schilder, graficus, publicist. Opleiding aan Haagsche Academie voor Beeldende Kunsten en bij Anton Mauve. Hij maakte veel reizen. Zijn 'vaste' woonplaats was eerst Den Haag; in zijn laatste levensjaren verbleef hij in Frankrijk. Aanvankelijk aansluitend bij de Haagsche School neigde hij later naar de werkwijze van Belgische en Franse symbolisten. Belangrijk was hij als etser. Hij schreef artikelen over kunstenaars in buitenlandse bladen. Hij was Verlaines gastheer tijdens diens bezoek en bracht de nagenoeg onleesbare tekst van de herinneringen over in leesbaar schrift voor de boekhandelaar Blok die *Quinze jours en Hollande* in 1893 zou publiceren. In het tweede deel van de *Briefwisseling Lodewijk van Deyssel-Albert Verwey*, Achter het boek 1985, bezorgd door Harry G.M. Prick, staat een reproductie van het artikel dat Zilcken daarover had gepubliceerd in La revue blanche van 1 febr. 1896. Zie daar de pp. 189-191.

480 E. d'Oliveira (Amsterdam 6.II.1886-Auschwitz 1944) studeerde in Amsterdam letteren en economie; werkte in de journalistiek en de handel en werd later chef van een bureau voor stenografie en organisatie. Hij publiceerde in enkele tijdschriften zoals in dat voor wijsbegeerte, schreef studies en romans en bundelde tweemaal een serie vraaggesprekken: *De mannen van tachtig aan het woord* in 1909 en *De jongere generatie* in 1914. In de laatste is het interview met Van Eyck opgenomen. Bij een keuze voor de heruitgave van d'Oliveira's gesprekken liet Kees Fens dat zonder motivering weg. E. d'Oliveira, *'80 en '90 aan het woord* , Amsterdam 1966; 1977^2.

U de trein van aankomst schrijft, kom ik U afhalen v. 't station. Moet U naar de K.B. of de Vooys? -

Ik heb d'Oliveira geschreven, maar hem gevraagd, mij eerst de reeds (na het boekje) verschenen interviews te sturen. Dat kan nuttig zijn. Ik zie het Weekblad nooit, het spijt mij dat ik het stuk v. Woestijne over de Stoppelaar niet heb gelezen.[481] Ik was benieuwd het te lezen, maar had er toch geen 12½ ct. voor over!

Morgen moet ik naar Haarlem om over de druk v.Verlaine te waken. Onze boeken worden n.l. tegenwoordig op de handpers onder persoonlijk toezicht gedrukt. Ik zal U meteen ons uitgeversmerk, geteekend door de Bazel, laten zien.[482] Bel. en vr.gr. Ook aan Mevr. en de andere huisgenoot$_{jes}$ en.

Hoogachtend,
Uw
PN.v.E.

158.
Brief.

Den Haag 27 Oct '13

Zeergeachte Heer,

Hierbij zend ik U een viertal gedichten, gekozen uit mijn nieuwer ‘Werk’. Zij zijn ditmaal weer iets grooter en ik hoop heel erg, dat zij U bevallen zullen.[483] Ik heb een gevoel of ik er erg aan gehecht ben en of er bijzonder veel (, in deze en in een aantal verzen die Onze Eeuw heeft) van mijn innerlijk leven heel zuiver in is overgevloeid. Het groote gedicht ‘Tot den Daimoon’, dat in vrije rhythmen, heb ik maar niet gezonden, dat komt later wel eens, - dit is al weer meer dan genoeg, wanneer U ze aanneemt.

Ik zal U de Groene Amsterdammer terugzenden.[484] Wat moet ik nu toch in Godsnaam denken van een leugen (in zich zelf een leugen bedoel ik, het behoeft geen bewuste van v.d.Woestijne te zijn) als die antithese tusschen hart en verbeelding, waarvan de laatste bezonnenheid zou zijn. Hoe kon hij zoo iets schrijven, na *Uw* kritiek over de paarden v. Diomedes en ook na *mijn* artikelen. Heeft iemand het recht zóó te schrijven? ‘Denk je nu werkelijk, zei Gerretson, die v.d.W. goed kent, dat hij zulke artikelen, als de jouwe leest?’ Maar is het zijn plicht niet? Wanneer ik mij zelf

481 E. d'Oliveira's gesprekken werden eerst in De Groene Amsterdammer en De Telegraaf gepubliceerd, later pas gebundeld. Voor Van de Woestijne over De Stoppelaar zie nr. 151; noot 461.

482 Het drukkersmerk van De Bazel werd voor het eerst gebruikt bij de vervaardiging van De Zilverdistel no. 8, Ch. Baudelaire *Les Fleurs du Mal*, al vermeldt een toelichting dat *Een abel spel van Lanseloet van Denemarken*, nr. 9 van de reeks publikaties de eerste drager daarvan was.

483 Die vier gedichten waren vermoedelijk: *Het Nachtegalenboschje, Stilte, Tot een misvormd kind* en *Angst*. Alleen het laatste werd opgenomen in *Het Ronde Perk. Gedichten* 1917; pp. 89 en 90. Met uitzondering van *Stilte* werden de drie genoemde bijeengezet in *V.W.1* op de pp. 246-252. *Tot den Daimoon* werd niet gepubliceerd.

484 Het nummer van 28 september 1913 met Van de Woestijnes bespreking van J.J. de Stoppelaars *De Parelduiker*. Zie nr. 155.

nu maar eens neem; ik meen uit zijn werk te kunnen opmaken dat hij en ik *op dezelfde wijze* produceeren, in tegenstelling met Gerretson bv. Ik schrijf mijn gedichten meestal volkomen impulsief en onder den aandrang, meestal onvoorzien, van een of andere plotselinge ontroering of gebeurtenis. Wat praat hij dan van bezonnenheid? Er schrijft geen dichter onbezonnener dan ik. Alleen is de bouw van mijn persoonlijkheid zóó, dat niet die ééne ontroering of die eene gebeurtenis zelf de uitsluitende inhoud van het gedicht wordt, zooals bij v.d.Woestijne. Het gehééle levensgevoel, dat door die ontroering of gebeurtenis bewerkt wordt, schiet los, komt soms dan *in* die ontroering tot uiting, maar dringt anders tot het beeld, waarin het volledig kan leven. Wat is hierin bezonnen? Toch heeft hij ook mij hetzelfde aangewreven. Hoe ligt bij U en uwe kritieken niet altijd de nadruk op het hart, op de warme golfstroom van het gemoed, die de vóóronderstelling van poezie is. Het heeft weinig raison hier tegen U over uitteweiden, maar ik kon het toch niet laten er nog een en ander over te zeggen. Trouwens die ‘aanpassing’ waarover v.d.W. het heeft! Ik vond zijn kritische persoonlijkheid zóó zwak, dat zij verraderlijk wordt voor zijn geheele wezen. Basta!

Hoe vindt U Getijden gedrukt?[485] Ik bedacht mij nog, nadat ik weggegaan was van U, dat ik U toch ook wel iets over prijzen had kunnen zeggen. Getijden is gedrukt bij *Hooiberg* in *Epe*, met de Nordische Antiqua, een der beste gewone letters, en hij vroeg maar F 9.50 per vel. Over 't algemeen is 't goed in de provincie, op 't platteland vooral, te laten drukken, vanwege de laagheid der arbeidsloonen in verhouding met de stad. Een boekje als Getijden, mits gebonden, ziet er toch smakelijk uit, en de druk is werkelijk goed, beter dan die van menige andere bundel. De letter van Morris, Klosterschrift, is bij Mouton in Den Haag, maar die is duurder.[486] Duitsche letters zou ik U niet raden, Churke, Bekrans, Tiemann, ze passen in 't geheel niet bij de poezie.

Inmiddels bel. en hart. gr. ook Mevrouw en de huisgenooten,

Hoogachtend,

geheel Uw

Van Eyck

159.
Brief.

Noordwijk a/Zee

4 Novr 13

Waarde Van Eyck,

Ik heb je gedichten nu een week onder me, maar ik heb niet het gevoel dat ik er bizonder mee opschiet. Ik kan niet zeggen dat ze niet goed zijn, maar ik wenschte, evenals jij, dat ze me bevielen, en dat doen ze niet. Zou het kunnen zijn dat je met je

485 *Getijden* verscheen bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum in 1910

486 Mouton was jarenlang een belangrijke, internationaal bekende uitgever in Den Haag.

gedachten in een sfeer van overleefde gevoelens geraakt bent, die je verbeelding niet meer aandoen, maar toch nog gezag genoeg over je hebben om je te dwingen tot bespiegeling? - Ik zou willen dat je jezelf die vraag voorlegde. Misschien beantwoord je haar ontkennend, en zal jouw antwoord mij nopen tot vernieuwde beschouwing. Misschien ook bevestigend, en dan zal, wat een ongeluk voor je gedichten is, een geluk omtrent je eigen psyche inhouden. Het antwoord zou dan meteen verklaren waarom de verzen zeer zuiver iets belangrijks van jezelf weergeven en toch niet den indruk maken poëzie te zijn.

In het mankeerende gedeelte van zijn artikel zegt Van de Woestijne niets anders dan je blijkens je brief al weet. Hij weidt uit over het verschil tusschen bezonnenheid en bezonkenheid. Ik zal over dat verschil niet met hem kibbelen. De fout van v.d.W. is niet dat hij door een theorie zichzelf en zijn houding steun tracht te geven;maar dat hij over de konkrete gevallen - de gedichten waar het om gaat - geen objektief oordeel heeft. Zoolang hij de gedichten van anderen niet zien kan met een genegenheid alsof ze van hemzelf waren, blijft zijn oordeel onzeker en hebben we ons zijn beschouwing niet aantetrekken.

Dank voor je drukkersprijzen.

Is je misschien een uitgaaf van Wordsworth bekend in goeden (wil ook zeggen niet te kleine) druk? Een dus waarin ik W. met genoegen lezen kan?[487] -

Hartelijke groeten
Je A.V.

Het brok Groene
graag terug

160.
Briefkaart. Poststempel: 5.XI.1913.

Weled.geb. Heer Alb. Verwey,
Noordwijk a/Zee

Zeergeachte Heer. Ik heb genoten van Uwe gedichten, die ik langzaam heb zitten herkennen. Ook van Uw artikel over Leipoldt.[488] Ik heb het boekje na Uw bezoek bij Bussy in Amsterdam laten bestellen en had het in 2 dagen. Leipoldt (vond ik in de Sept.aflev.v.Den Guld.Winckel) woonde de laatste jaren in Engeland (medicus) en

487 Zowel de Times Book Club als Everymans Library hadden in 1913 een uitgave van Wordsworth's gedichten gepubliceerd in een handzaam boek en een leesbare druk.

488 De Beweging IX (1913), 3; pp. 113-127: Albert Verwey, *De Poëzie van Zuid-Afrika* (C. Louis Leipoldt; zie nr. 160; noot 489. *Gedichten* uit: *Het Rijk in de Wereld* op de pp. 196-206.

gaat aan 't eind van dit jaar naar Transvaal terug.[489] De Bussy in Amsterdam weet misschien zijn adres. Zijn nog meer boekjes de moeite waard om gekocht te worden? Met L. ben ik erg in mijn schik en ik maak er met kracht propaganda voor.

Kloos heeft toegestemd. In mijn antwoordbrief, heb ik nu duidelijk genoeg gezegd waar 't om gaat, en het plan laten vallen.[490] Ook onze keus vindt hij goed. Behalve Okeanos en Sappho hebben wij nu gekozen uit Verzen I de No.'s: 1 ± 23, 27 ± 35, 38, 41, 42, 43, 44, 51, 61, 65, 66, 69, 83. Wij dubieeren nog over de opname van 60, 65, 66. Over 65 om de wankele gang der 2e kwatrijn, over 66 om ‘o gluur’ en de 6e regel. U zoudt mij werkelijk buitengewoon veel genoegen doen, wanneer U Uwe meening over onze keuze zoudt willen zeggen. Ik voel nu eerst hoe moeilijk 't is juist uit *deze* verzen een keuze te maken, en nu pas, hoe buitengewoon vast ze in mij zitten, zoodat ik om bijzonderheden van de gedichten en mijn eigen leven, in het nauw kom. Ik heb evenwel ook machtig veel omtrent Kloos als artiest geleerd, door zijn gedichten regel voor regel te wegen. Ook in de eerste 23 en 9 heb ik bezwaren, maar die wegen niet voldoende, om een gedicht te laten vallen òf om het verband van het niet gemist worden. Mag ik er op rekenen dat ik Uw meening over deze keuze hoor? Inmiddels met bel. en hart. gr. ook aan Mevrouw

met de meeste hoogachting

uw

P.N. van Eyck

161.
Brief.

Den Haag Nov.'13[491]

Zeergeachte Heer,

Uw brief, daarstraks ontvangen, was een harde klap voor mij. Als ik *iets* niet verwacht had, dan is het zeker dit. U vraagt mij precies naar mijn eigen gevoelens over

489 Den Gulden Winckel, 15.IX.1913; pp. 131-135. D. Fuldauer bespreekt op die bladzijden *Oom Gert vertel en ander gedigte* deur C. Louis Leipoldt. Met 'n inleiding deur Johannes J. Smith, Kaapstad, Pretoria, Johannesburg. Hollands-Afrikaanse Uitgevers-Maatschappij v.h.J. Dusseau en Co., J.H. de Bussy. 1911.
C[hristiaan Frederik] Louis Leipoldt [Worchester Z.A. 18.XII.1880 - Kaapstad 12.V.1947]. Vervulde verschillende functies in de journalistiek, van verslaggever tot hoofdredacteur. Bovendien was hij tijdens de Boerenoorlog [1899-1902] correspondent van Engelse bladen waaronder de *Manchester Guardian*. Van 1902-1907 studeerde hij medicijnen in Londen. Werkte als arts in Engelse steden, maar nam wegens ziekte ontslag in 1912. Hij reisde veel o.a. naar Indië. In 1913 werd hij geneeskundig inspecteur bij het onderwijs in Zuid-Afrika. Hij schreef al jong verhalen en poëzie in het Engels. Nederlandse schetsen verschenen in Elsevier's geïllustreerd Maandschrift. In 1911 publiceerde hij zijn eerste verzenbundel: *Oom Gert vertel, en ander godigte*, waaruit *Aan een Seepkissie* bijzonder populair werd.

490 De Zilverdistel bereidde een bibliofiele uitgave voor van een aantal gedichten van Willem Kloos. Het boekje zou pas in het jaar 1919 verschijnen als nr. 17 en geheel verzorgd en gedrukt zijn door J.F. van Royen. De oplage was 120 exx. Het plan om *Verzen* geheel te herdrukken liet men vallen om zich te beperken tot een aantal gedichten uit die bundel.

491 ‘... bijna onmiddellijk na ontvangst van Uw brief’ - d.w.z. zeer waarschijnlijk op 5 november 1913.

hun inhoud en wezen, en wilt U mij dus deze maal vergunnen heelemaal open mijn eigen intiemste gedachten over deze verzen te zeggen? Mijn eigen gedachte is *voortdurend* geweest, dat dit de beste, diepst-doorvoelde, en tegelijk rijpst tot uiting gekomen gedichten zijn, die ik ooit schreef. Ik heb dit gevoel zóó sterk gehad, dat ik ze met een paar andere voortdurend afzonderde, en er een warm gevoel van had, alsof ze mijn *intiemste* leven, ontdaan van iedere houding, volledig weergaven. Het is zóó sterk, dat ik er zelfs met eenige ontroering aan denk, en dat, wanneer ik ze een enkele maal voorlas, de ontroering v.d.inhoud zich weer geheel van mij meester maakte. Ik heb dit zoolang ik dichter ben, nooit zóó sterk ondervonden, ik zou zelfs durven zeggen, dat ik het nooit ondervonden heb. Ik heb niet alleen niet de gedachte van in overleefde gevoelens te hebben geleefd, maar het is mij, of het gevoel van deze verzen mijn eigen levensinhoud is, en dat al het andere werk dat van het tegendeel spreekt, niet anders is dan de worsteling om uit de beklemming te geraken. Het is mij of dit het onherroepelijk gevoel in mijn leven is, - en wanneer U in de Nov.aflev. van Onze Eeuw de 4 eerste gedichten neemt, dan geloof ik, dat U beter dan uit deze woorden begrijpen kunt, hoe ik dit bedoel. Het vreemde is, dat deze gedichten zonder eenige bespiegeling ontstaan zijn, zij zijn naar hun wording volkomen zuiver emotioneel, - emotioneeler heb ik gedichten nooit geschreven. Dit kan eerder een reden zijn om mij in de verzen te vergissen, dan om er zeker van te zijn, dat zij poëzie zijn, dat weet ik. Hoe emotioneeler, hoe gemakkelijker de herlezing dezelfde ontroering wakker maakt, en hoe spoediger deze zich in haar onmiddellijkheid zal substitueeren voor de misschien ontbrekende poetische ontroering v.'t gedicht zelf. U ziet, dat ik deze mogelijkheid onder de oogen zie, maar desniettegenstaande dat kan ik over deze verzen niet anders denken dan ik doe.

Ik heb zoo'n gevoel van zekerheid, dat ik, *wanneer* ik ze zou komen te veroordeelen, in dezelfde lijn, mijn geheele werk voel te moeten veroordeelen, omdat ik, het heetste gevoel in mij gehad hebbend, de *sterkste* emoties blijkbaar *niet* tot poëzie zou kunnen maken, en dus de poëzie der zwakkere mij waardeloos zou schijnen.

Nu U eenmaal de gedachten over deze verzen hebt, die U in Uw brief uitspraakt, zult [*sic*!] U dit alles misschien licht een beetje überschwenglich lijken, ik zou mij dat kunnen begrijpen. Toch is het niet zoo bedoeld en gevoeld, ik leg U eenvoudig een biecht af van mijn intieme gedachten over verzen van mij, gedachten, die ik heb sinds ik ze, een paar maanden geleden schreef. Maar dan begrijpt U, wat Uw brief plotseling voor mij beteekent. Ik voel mij op 't oogenblik alsof mijn innerlijkst bestaan onzeker is gemaakt, ik voel mij tegelijk onbeschrijflijk teneergeslagen, juist omdat het voor mij nu niet de kwestie van deze gedichten is, maar de levenskwestie van mijn dichterschap. Wat ik hier allemaal schreef, zal U wel niet tot een ander gevoel brengen, - het zijn gepassioneerde uitroepen, - en de kwestie is eenvoudig, dat de verzen U juist niet *emotioneel* hebben aangesproken. Wat moet ik nu doen, en denken en gelooven? Als ik dit verwacht had, toen ik Uw brief openmaakte! De kwestie is: Ik begrijp het niet, en ik voel het niet. Ik sta voor de omstandigheid dat de man, wiens oordeel voor mij het meest bindend is van allen in Nederland, nu een oordeel uitspreekt, waar ik mij op 't *oogenblik* niet door mag laten binden, omdat het tegen *mijn* geheele persoonlijk [heid] strijdt. Wat schiet er over? Het aan den tijd te laten, die of Uw, of *mijn* gedachte

verandert. De *Uwe*, - onwaarschijnlijk, alleen mogelijk wanneer meerdere gedichten zich vereenigden tot uitingen van een levensperiode, die haar werkelijkheid en de poezie v.haar uiting duidelijk deed worden. Of de mijne, - en daarvan weet ik nu niets. Iets kan ik nu al vast doen: U de gedichten der laatste maanden *alle* sturen, zoodat U beter over een geheele tijd tegelijk kunt oordeelen. Ik zal ze zoo gauw mogelijk overschrijven, zooveel te gauwer weet ik Uw definitief oordeel. Mijn brief zal U toch mijn heele gemoedstoestand tegenover mijn laatste poëzie, of dan, voorloopig liever verzen, hebben doen voelen. Maar leest U vooral ook die gedichten uit Onze Eeuw.[492] Uit hen - die terugkeer tot het Celloconcert v.Lalo - kunt U misschien nog 't best zien, wat hier is: een leven in de sfeer v. overleefde gevoelens, - of een leven in grondgevoelens, die plotseling al het andere in hun naar boven borrelen, hebben op zij geworpen.

Ik zal U niet eens hoeven vragen als 't kan mij spoedig te willen schrijven. Met hart. groeten ook aan Mevrouw

Hoogachtend
Uw
PN. v. Eyck

Het bovenstaande schreef ik van morgen en omdat het tòch voor U eenige waarde heeft, misschien, zend ik U het mèt het navolgende. Ik heb al mijn werk van van 't jaar doorgekeken en er voor 't eerst over nagedacht in verband met wat ik van mijn heele leven weet.

Ik ga voort met onbevangenheid over mij zelf en mijn arbeid te schrijven. Ik zie alles nu zóó. Gelijk ik U van 't voorjaar al in een gesprek vertelde: ik ben innerlijk weer aan 't sukkelen geraakt. Dit is b.v. uit de eerste helft der nu in De Bew.geplaatste verzen te merken.[493] Het laatste gedeelte van mijn stuk over Wagner gaf al duidelijk de *richting* aan, ik heb toen een tijd lang niets geschreven, en daarna heb ik omtrent 2 maanden in een toestand van volslagen depressie geleefd, de 2 maanden om de heele Augustus-maand heen.[494] Daaruit zijn ontstaan, in 't begin Tot den Daimoon, en na dit plotseling: Het Nachtegalenboschje, de 9 eerste gedichten v.Onze Eeuw, Stilte, later nog: Tot een misvormd Kind, nog later Angst.[495] Na ‘Stilte’ meerdere andere gedichten, die U lezen zult. Deze gedichten, ik bedoel nu tot en met ‘Stilte’ zijn volkomen emotioneel ontstaan in een tijd zooals ik mij weinig perioden herinner. Al wat ik hier boven schreef, geldt hiervoor. Het is juist dit, - plotseling in mijn ouder, maar feller, *heeter* geworden levensgevoel van vroeger naar buiten gebroken, en dat is zóó sterk in mij geweest, dat de gedichten voor mij de zelfde heete melancholie hebben, die veel

492 Zie nr. 158; noot 483. Onze Eeuw 1913, IV; pp. 303-312

493 De Beweging IX (1913), 4; ‘de eerste helft’: pp. 157-161.
Het Ronde Perk (Gedichten. 1917); resp. de pp. 36 onder de titel *Atlantis* i.p.v. *Elegie*, 37, 71-73 en 76.

494 De Beweging IX (1913), 3, pp. 8-24; *V.W.*, 3; pp. 452-470, in het bijzonder de pp. 466-470, vooral p.468.

495 *Het Ronde Perk* (*Gedichten*, 1917): *De droom I-IV* en *Angst* pp. 85-90. In het *V.W.*, 1, *De droom 1-4, Het Nachtegalenboschje, Tot een misvormd kind*, en *Angst*, pp. 242-252.

hopeloozer is dan ik haar ooit in de Doolfhof had. Ik ben dus naar mijn *leven* overtuigd dat ik niet in een sfeer van overleefd gevoel verkeerde, maar in een onderst levensgevoel, dat de bodem van mijn wezen uitmaakt. En dat is zoo duidelijk in de 4 O.E. gedichten. Zooals ik dien tijd mijzelf geleefd heb, is het niet mogelijk dat mijn gevoel een overleefd gevoel was. Ik heb het sterkste besef gehad, dat ik doen kan wat ik wil, maar dat onverhoeds dit eene levensgevoel omhoogslaat en mij machteloos maakt. En tegelijk, dat ik 't zoo fel doorleefd heb als nooit. *Het is ook voorbij*. 'Tot een misvormd Kind', door een onmiddellijkheid in mij opgeroepen, is een gedicht dat een groot beeld geeft van wat ik mij zelf gevoeld heb, een ziel met hoeveel verlangen, maar onherroepelijk geschonden, en eenzaam. Zoo komt het, dat dit gedicht, al weer een maand of meer later geschreven, dezelfde toon heeft en mij dezelfde trilling geeft als ik er aan denk. En Angst, daarna is geheel retrospectief (en vooronderstelt het einde). Dat maakt eigenlijk de *rekening* op en besomt op hoeveel mij die maanden zijn te staan gekomen. Ondertusschen meen ik alweer de lijn van mijn andere gedichten voortgezet te hebben. Er is dus een abschnitt, een periode, als ik sinds 4 jaar niet meer gehad heb, en die uitgeraasd is. Dat zij er geweest is, is niet te ontkennen. Blijft over haar te verklaren. Ik kan dat nog niet. Misschien is het de laatste koortsachtige (want zoo voelde en voel ik haar) 'oplaaiing' van het oude gevoel, misschien zal ik zoo'n periode altijd na lange tijd hebben. Ik weet dat niet, maar wel weet ik, dat ik mij weer oneindig krachtiger gevoel, en zelf dit korte tijdsverloop als volkomen geëindigd voel.

Dit alles is dus naar mijn leven. Blijft de poëzie. U zegt,: leg je zelf de vraag voor, - misschien zal je antwoord mij nopen tot een nieuwe beschouwing. Ik heb haar ontkennend beantwoord, maar anders dan U waarschijnlijk gedacht hebt. Misschien kan ik inderdaad U tot een nieuw beschouwen gebracht hebben, - omdat U, plotseling die 4 gedichten ontvangen hebbend, niet wetend, wat daarna al weer volgde, ze misschien ook moeilijk in Uw gedachtengeheel over mij een plaats kondt geven. En door de analogie v.'t uitgedrukte gevoel met het vroegere tot Uw onderstelling: overleefd gevoel, van zelf gevoerd werd.

Ik durf niet hopen, dat U nu *wel* den indruk zult krijgen, dat deze verzen poezie zijn. *Ik* kan ze niet anders voelen, en wat sterker is (laat ik hierbij dadelijk zeggen, dat zij al lang genoeg geleden zijn, om dat te kunnen zeggen) ik beschouw ze ten volle als mijn 'beste, diepst doorvoelde en rijpste gedichten' en twijfel er persoonlijk niet aan, dat het gevoel dat ze mij schreven deed in de gedichten is overgegaan. En hiermede ben ik tot hetzelfde resultaat als in mijn eerste brief gekomen. Of U verandert uw meening, of *ik*. Ik *kan* het niet op 't oogenblik, ik zou - het is niet 6 jaar geleden meer, er is *geen* bijmengsel meer bij mijn gedachten - mijn overtuiging en mijn gevoel geweld aan doen, wanneer ik op 't oogenblik de mogelijkheid openliet, dat ze geen poëzie zouden zijn. Ik ben er van overtuigd, dat U dat geen hooghartige houding zult vinden, daarvoor ken ik U te goed. Alleen, *wanneer* de gedichten U emotioneel niets blijven zeggen, zult U meer het hoofd schudden, naar mate mijn toon stelliger is. Mag ik er op rekenen, dat ik ook Uw bevinden over deze brief hoor? Om de tweede helft was het U te doen, maar de eerste wou ik er niet aflaten, ik schreef haar bijna onmiddellijk na ontvangst van Uw brief.

Ik stuur de oudere verzen als materiaal, ze liggen naar tijdsorde. U heeft dat

materiaal noodig om Uw gedachte tot op dit oogenblik over mijn ontwikkeling te kunnen vaststellen.

De tweede helft v. Woestijne's artikel las ik niet. 't Is ook niet noodig, aldus.

Hierin uit de Catalogus v.d.Times Book Club een Wordsworth. Dit is een lange paper edition, de gewone is dus goedkooper (dit is al belangrijk lagere prijs).

Times Book Club, Oxford str. 376 - 384 London W.

Verder in de *Everymans Library* 1) 70 ct. in Linnen 1,90 in leer:

2 deelen. De Catalogus v.d.heele library gaat hierbij, werkelijk een mircaculeuse uitgave op behoorlijk papier. Ben Jonson, b.v. in 2 dln. compleet (elk deel 750 blz.!) voor ƒ 1.40 samen. U vindt er misschien wel meer in van Uw gading.

Ik herhaal mijn hartelijke gr. van de eerste helft.

Uw
PN.v.E.

1) Lettergrootte die van Uw verzamelde gedichten.

162.
Brief.

Noordwijk a/Zee
6 Novr 13

Beste Van Eyck,

Is het wel zoo verschrikkelijk als iemand na jarenlange gelukkige uiting, eens de blik op de juiste beteekenis van zijn gevoel verliest?

Laat alle gevoel er eens buiten, en zeg mij of een versje als Maannacht -

> Daar zit zij in haar hooge woon te pralen,
> De bleeke trotsche glansvorstin, de maan, -

of dit werkelijk tot je beste poëzie behoort. En staat de aanhef van Het Nachtegalenboschje:

> Hoe komt het dat zoo onverwacht dees droom
> Die zóo lang sliep, weer in mijn hart ontwaakt,

staat die veel hooger?

Ik heb er niets tegen dat je zulke verzen schrijft: innerlijke aandrang en vormdrift werken voortdurend samen tot uiting, die we daarna kunnen goedkeuren of verwerpen, en ook zijn er graden van goedkeuring, maar je maakt me niet wijs dat zulke, eigenlijk laag - bij - de - grondsche verzen, ook maar in de verte te vergelijken zijn bij de prachtige reeks die je dit keer in De Beweging hebt of bij welk ook van de gedichten die je in je bundels hebt uitgegeven. Dat ééne kleine versje

> Een lange onbegrepen stilte

zegt in zijn drie kleine strofetjes meer, meer van hartstocht, van verbeelding, van zelf-besef en wereld-ziening dan de langst-uitgesponnen redeneeringen van je laatste gedichten.

Ik heb al die gedichten nu nog niet gelezen, - Onze Eeuw ontving ik ook nog niet, - en zoo wil ik niet door dit algemeene oordeel te kort doen aan het goede dat ik misschien nog vinden zal, - maar oordeelende naar wat ik tot nu toe met aandacht las,

geloof ik dat je die verzen overschat en dat, hoe sterk je gevoel ook geweest is (wat ik geloof), de beteekenis van dat gevoel in je dichterlijke ontwikkeling een andere is dan je hebt gemeend.

Ik wou dat je door je examen was en trouwde. Dat zou je de inhoud geven waar je met een razende vormdrift naar hijgt, en die men nu eenmaal niet uit de lucht grijpt. Kan het je troosten dat ook ik dat grijpen en die illusie en die ontgoocheling gekend heb, weet dan dat, als ik de eerste was, jij de tweede bent. Maar er waren er veel meer. Wie van de jongeren heb ik niet waargenomen die niet op zijn tijd juist dezelfde ervaringen opdeed die jij nu ondervondt.

Ik zou je raden: zet de vraag wat die verzen zijn en wat ze waard zijn, uit je hoofd. Werk door alsof je leven afhangt, niet van je dichterschap, maar van het bereiken van de naastbijliggende doeleinden. Mijn woord erop dat je dichterschap zich redden zal.

Misschien, of liever hoogstwaarschijnlijk, dat er geen beter menschen zijn om je over deze crisis heen te helpen dan je moeder en je meisje. Maar mocht je meenen dat een ademtocht in Noordwijk je goed zou doen, kom dan - zaterdag of zondag (morgen ben ik naar Amsterdam) - eens aanzetten.

Dank voor je Wordsworth-opgaaf.

Hartelijk
je toegenegen
Albert Verwey

163.
Brief.

Den Haag 6 Nov. '13

Zeergeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw warme brief, die mij goed deed met zijn duidelijke belangstelling. Ik had vandaag bijna niet aan de geschiedenis gedacht, omdat de bezigheden van de dag mij dat verhinderden, en nu ik Uw brief gelezen heb, staat de zaak mij veel helderder voor den geest als gister. Ik erken volmondig de mogelijkheid, dat ik, de sterkte van een werkelijk gevoel beleefd hebbend, zijn beteekenis voor mijn dichterlijke ontwikkeling toch (of liever juist daardoor) kan overschatten. Dit erkennend, spreekt het vanzelf, dat ik de vraag naar de beteekenis dezer verzen uit mijn hoofd zal trachten te zetten, en elk verder oordeel over hen opschort. Alleen nog dit: Ik heb U *alles* gestuurd, wat ik schreef, alles, - ook wat ik over een tijdje bij 't uitzoeken misschien zou verwerpen, omdat ik 't als materiaal beschouw, dat U noodig heeft tot een volledig oordeel. Daardoor krijgt U wellicht dingen onder 't oog, die ik U anders in geen geval gezonden had, en die verzen, waarvan ik gister [in] mijn brief schreef, *zijn niet buiten de in die brief genoemde uittebreiden*. Wanneer ik dus werkelijk als dichter in de war was, ben ik 't gebléven na 't einde van die periode, zoo Uw oordeel over alle verzen eender is.

Ik wou nog over twee dingen een paar woorden schrijven. Dat ik zoo'n periode zou doormaken, ik kan het begrijpen, maar de gedachte geeft mij angst, dat ik 't al *eens* ondervonden *heb*, en dat 't dus *weer* zou gebeuren. Wat moet ik dan wel over de

sterkte mijner persoonlijkheid denken? En tóen heeft het leven zelf mij als dichter gered, - mijn meisje is er de levende herinnering aan. Moet zij, door mijn vrouw te worden, voor de tweede maal hetzelfde voor mij doen? Graag dan, - maar zal ik er mij zelf met mijn tob-neiging toe krijgen, geduldig te zijn en af te wachten en ondertusschen aan andere dingen te werken. En wat, als mijn dichterschap zich eens *niet* redt? Ik weet wel, dat al die vragen juist nú in mij opkomen, omdat ik *zoo plotseling* voor de vraag gesteld ben, maar ik weet ook nog welke angst ik tusschen beide gehad heb, nu 4½ jaar geleden, die ellendige tijd vóór ik mijn meisje ontmoette. Ik wil mij zelf beloven, te werken, en aftewachten.

Wanneer U gelijk heeft, - misschien is 't dan de beschikking van het leven, dat ik 't juist nu heb, nu ik een tijd *moet* ingaan van uitsluitend hard werken aan mijn studie, en daarnaast dan De Zilverdistel, om daarna mijn huwelijk mógelijk te maken. Gelukkig, ik ben niet neerslachtig meer, en ik ben U dankbaar. Welk een verschil tusschen deze brief en die van jaren geleden! Het kon ook niet anders toen, maar het geeft mij vertrouwen, dat U mij op deze wijze geschreven hebt en hebt kunnen schrijven. Wanneer ik dóór mijn werk, gemaakt zou hebben, dat ik nog iets meer voor U ben dan enkel een goed medewerker van De Beweging, dan ben ik daarvoor mijn werk dankbaar, en het maakte mij zoo blij in Uw brief Uw vriendelijke warme toon te hooren. Ik hoop dat ik mij niet vergist heb. Wat ik toen niet had, heb ik nu in de sterkste mate: het persoonlijk vertrouwen en ik voel een behoefte, dat juist nu te zeggen.

U spreekt van: ‘de inhoud, waar je met een razende vormdrift naar hijgt.’ Wat ben ik, met mijn zelf-analyseerende passie, toch eigenlijk nog bezig met 't a.b.c. van mij zelf. Dat ik U zoo kan voorkomen en dat ik tegelijk voel, nog niet de persoon te zijn, om mij zelf in de grond en in al mijn onmogelijkheden en mogelijkheden te kennen, - dat geeft mij juist hoop, dat de mogelijkheid in dien inhoud, dien vasten inhoud toch *in* mij ligt al ken en besef ik haar nog niet. Het is misschien zelfs een daad van weekheid en gebrek aan vertrouwen tegenover mij zelf, *dat* ik gedichten als Stilte schrijf. Maar dat heeft met de vraag naar de literaire waarde v. 't gedicht niets te maken, gelukkig maar, want daar zou ik mijn hoofd niet meer over breken. Ik heb op 't oogenblik een zoo veel opgewekter stemming in mij, dat ik haast bang ben voor een terugslag.

Ik zal hard werken, en daarom beginnen met Uw uitnoodiging afteslaan. Niet voor mij, ik verlang ernaar, maar omdat ik nu dadelijk assidu wil beginnen, en niet volgens de bekende methode van: Maandag begin ik, wil aanvangen. -

Zou ik Uw antwoord nog mogen hooren op de Kloos-keuze?[496] U zoudt mij daarmee veel genoegen doen, want ik wou het boekje graag zoo goed mogelijk hebben. Nog eens hart. dank voor Uw uitnoodiging en voor Uw brief. Wilt U ook Mevrouw mijn groeten overbrengen.

Hoogachtend,
Uw
P.N.v.E.

496 Zie nr. 160.

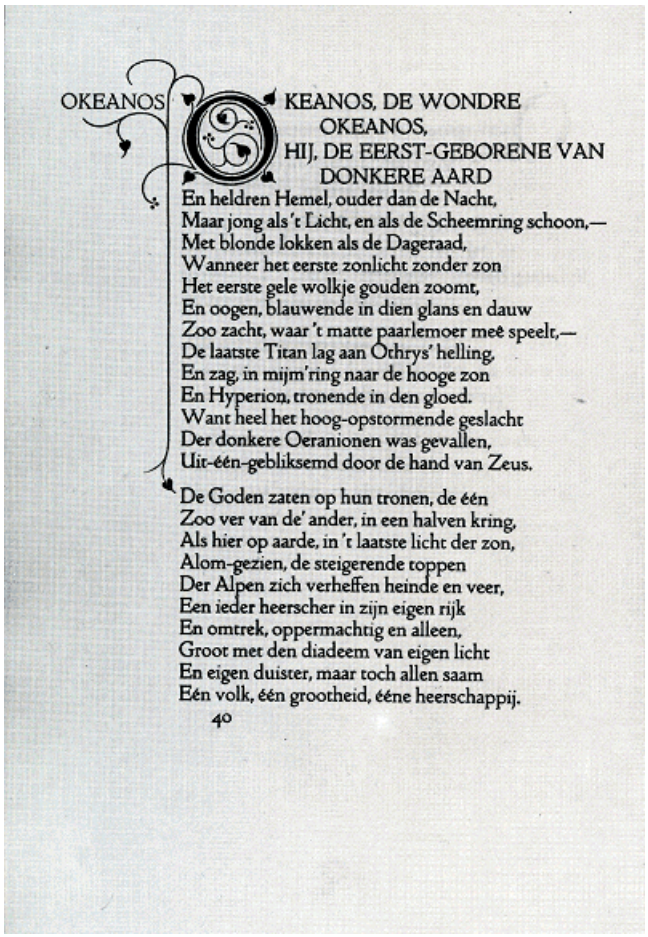

OKEANOS

KEANOS, DE WONDRE
OKEANOS,
HIJ, DE EERST-GEBORENE VAN
DONKERE AARD
En heldren Hemel, ouder dan de Nacht,
Maar jong als 't Licht, en als de Scheemring schoon,—
Met blonde lokken als de Dageraad,
Wanneer het eerste zonlicht zonder zon
Het eerste gele wolkje gouden zoomt,
En oogen, blauwende in dien glans en dauw
Zoo zacht, waar 't matte paarlemoer meê speelt,—
De laatste Titan lag aan Othrys' helling,
En zag, in mijm'ring naar de hooge zon
En Hyperion, tronende in den gloed.
Want heel het hoog-opstormende geslacht
Der donkere Oeranionen was gevallen,
Uit-één-gebliksemd door de hand van Zeus.

De Goden zaten op hun tronen, de één
Zoo ver van de' ander, in een halven kring,
Als hier op aarde, in 't laatste licht der zon,
Alom-gezien, de steigerende toppen
Der Alpen zich verheffen heinde en veer,
Een ieder heerscher in zijn eigen rijk
En omtrek, oppermachtig en alleen,
Groot met den diadeem van eigen licht
En eigen duister, maar toch allen saam
Eén volk, één grootheid, ééne heerschappij.

40

Aanhef van 'Okeanos' in de, eerst in 1919 - bij gelegenheid van Kloos' zestigste verjaardag - verschenen Zilverdistel-uitgave van de Verzen *van Willem Kloos uit de jaren 1880-1980.*

164.
Briefkaart.

Noordwijk a/Zee

13 Novr 13

Beste Van Eyck,

Is het niet mogelijk de bedoelde uitgaaf uittestellen tot na je examen? Ten eerste is dat winst voor je studie en je huwelijk. Maar ten tweede ook voor de uitgaaf zelf. Ik heb namelijk je keus vergeleken met wat je wilt uitlaten. Natuurlijk *is* het een keus, en een verdedigbare, maar dat neemt niet weg dat een uitgaaf die iets meer zou willen wezen dan een ratjetoe, die b.v. inzicht zou willen geven in het verschillend karakter van vroegere en latere verzen, er nog heel anders zou moeten uitzien. Daarvoor is ook een ampel overleg noodig waarvoor jij noch ik nu tijd hebben.[497] Het doet mij verbazend veel genoegen dat je nu aan de studie bent.

Even concentreeren, d.w.z. óók de uitgaven uit je hoofd stellen - en dan een termijn bepalen waar je je aan houdt. Geloof me hartelijk

Je A.V.

165.
Brief.

Arch Zilverdistel M.M.W.

Den Haag, 16 Nov.'13

Zeergeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw briefkaart. Ik werk hard nu. Mijn repetitor zeide 2 weken geleden dat ik, wanneer ik even ver met publ. recht geweest was als met privaatrecht, vóór de Kerst had examen kunnen doen. Valt U dat niet mee? Mijn meisje was er blij over, - ik houd het nu maar op begin Februari.

De Uitgeverij *kan* ik niet opgeven. Wil ik spoedig na mijn promotie kunnen trouwen, dan heb ik de winst van een paar geslaagde uitgaven absoluut noodig. Anders zou ik met mijn doctorsbul en zonder geld zitten, zoodat ik mijn eenige manier om 't te krijgen: òf een boek [die] moest beginnen, en dat duurt lang; of vast een betrekking zoeken, die een paar maanden bekleeden, en daarna trouwen. Wanneer trouwens het boek eenmaal opgebouwd is, dan gaat alles van zelf. Proeven kan ik desnoods onder de maaltijden nazien.

U vindt het misschien lastig, maar toch kom ik U nog verder over Kloos spreken. Natuurlijk was de opbouw van het boekje onze voornaamste zorg. Met veel nadenken vond ik dit, en het komt, meen ik, (althans gedeeltelijk) met Uw gedachte overeen. Zoowel artistiek als innerlijk heb ik de zaak bekeken. Ik heb, behalve de twee groote gedichten 3 groepen 1e 6 sonnetten van 1885 of daarvoor (I-VI) 2e 32 gedichten, waarvan 27 *alle* uit N.G. Oct.88, één aflevering en de andere uit den zelfden tijd. 3e 6 sonnetten, liederen uit lateren tijd, tot zelfs 1893 toe. Wanneer ik nu te rade moet gaan met de verschillende tijdskarakters der gedichten, heb ik de gegevens der publicatie in De N.G., behalve de innerlijke. Voor zoover ik kan nagaan, spiegelen deze zich in de bovengenoemde groepen af. Als hoofdschema van 't boek krijg ik dus

497 Dat uitstel lukte uitstekend: pas in 1919 verscheen de Zilverdisteluitgave van Kloos' gedichten.

A. 6 sonnetten	Naschrift: de bouw is dus symmetrisch, ook boek-
B. Okeanos	kunstig staan de groote gedichten op de beste
C. 32 verzen	plaatsen, en het *drama* van Kloos' jongere leven
D. Sappho	komt duidelijk in de bouw tot uiting. De slot-
E. 6 sonnetten	verzen v.d. afdeeling zijn karakteristiek.

Hiermede zijn drie groepen gescheiden op de uitnemendste manier. Mag ik de rest nu nog even nagaan?

De eerste groep wilde ik zoo groepeeren: I, II, III, VI, IV, V. 6,4,5 geven een uitnemende volgorde terwijl 5 aan 't einde der eerste afdeeling in het ééne gedicht de twee polen van gevoel tezamenstellen en in zijn aanvangsregel de fatale. Daarna Okeanos, van denzelfden tijd of reeds vroeger. Okeanos, de Titan, en de Opstandigen. Een idee slechts, maar in Okeanos inbegrepen.

De derde afdeeling kon niet mooier beginnen. Middenin staan wij dadelijk met de drie opdrachten, waar van de eerste aan Witsen. Deze afdeeling wilde ik eindigen met Snikken met zijn slotregel: De mens moet doodgaan... Tusschen de opdracht aan Witsen en Snikken verloopen de andere gedichten. D.w.z. éérst het Boek van Kind en God, dat, daar de meeste verdere verzen doodsgedichten zijn, niet midden in of aan 't eind mag. Na dit: Alle Zeven, gevolgd door Aan de Zee. Een paar gedichten zijn moeilijk te rangschikken. Maar ik geloof dat het eerste met zijn samenvatting na B.v.K. en G. uitstekend op zijn plaats is, en dat A.d.Zee met zijn: Zóó had het kúnnen zijn, dan vrij goed volgt. Maar daarmee ben ik in de stillere stemming gekomen. Ik heb dan eerst A. Hans en Paul, dan de Rozenverzen, Herfstgeneurie, Herinnering I, II (XX en XXI) Doodgaan I, II (XXII, III) Doodsliedjes 26, Pathologieën in verzen I en II, en tenslotte, z.a. ik zeide Snikken. Deze afdeeling wordt uitnemend afgesloten door Sappho. Wat daarna komt is dan hoogst karakteristiek. Ik aarzel nog tusschen de volgorde:

1. 't Gevoel v.d. levensheerweg	4. De klare lentedag
2. Ik ween om bloemen	5. Ik hield U dierder
3. O, laat mij tot uw voeten komen	6. O Judas kus

Misschien is beter, 6, 5, 1, 4, 3, 2. Maar als eindgedicht zijn zoowel 6 als 2 goed, het laatste misschien 't beste.[498]

U leest deze brief natuurlijk door, U heeft natuurlijk onderhand Uw gedachten. En nu stuit ik wel op Uw zin: ‘ik heb geen tijd’, maar zoudt U mij gelukkig willen maken,

498 De argumenten voor de werkzaamheden aan de Zilverdistel zijn duidelijk genoeg. Merkwaardig blijft achteraf de bijna koppige doorzetting van het Kloos-project. De voorgeslagen opbouw laat zien dat Van Eycks neiging naar cyclisering even krachtig een bewust streven was naar een bijna letterlijk te nemen afronding. Binnen dat kader is hij bezig met een opstelling van een op psychologische gronden harmonisch te achten schikking van de gedichten, zodat wederom een kringloop doorschemert.
Een verschil tussen de beide dichters dat zich in de jaren die nog volgen, telkens weer manifesteren zal tot een definitief onderscheid zich in hun visie op het dichterschap gevormd heeft.

met, wannéér U eens een oogenblik over èn lust hebt, die gedachten te willen schrijven? Het hoofdleed is dan misschien geleden. U ziet, een ratjetoe wilde ik toch niet drukken. Zóo is 't met zorg gecomponeerd, en ik vlei mij zelf dat ik Uw bedoeling

voor zoover ik dat zonder biographische gegevens kon, er in heb weergegeven. Ik hoop maar, dat U nog plezier hebt, mij hieromtrent te antwoorden.

Inmiddels, hart. gr. (ook namens mijn huisgenooten en mijn meisje, die U nog afzonderlijk dankbaar is voor uw levendige aanzet,)

Hoogachtend,
Uw
P.N. van Eyck

166.
Briefkaart. Poststempel: 24.11.1913.

Den Heer Alb.Verwey
Noordwijk aan Zee.

Zeer geachte Heer, Ik heb van Kloos de gevraagde data gekregen en ik ben dus nu uitnemend toegerust tot den slag.[499] En nu vind ik, dat ik niet beter kan doen, dan (groepsgewijze!) zooveel mogelijk chronologisch te rangschikken. De groote gedichten mogen niet achterin want ze eindigen zóó fragmentarisch dat het boekje dan op de meest brokkelige manier uitloopt, terwijl ik nu de Judaskus als sluitstuk kan hebben. Ook zie ik het heelemaal als document humain nu.[500] Het is merkwaardig dat al de 10 eerste gedichten Liefdesgedichten zijn, en dat zij veel meer de natuur in zich betrekken. Ze *moeten* dus aan de groote B.v.K.e.G.cyclus voorafgaan.[501] Daardoor krijgt: Herinnering I en II (Laat mij nog éénmaal) en het boekje een diepere beteekenis, als een herinnering, werkelijk, die als zoodanig ook naar de bundel zelf gekeerd kan worden. Het tegendeel zou een bezwaar zijn, daar een sonnet in elk geval sterkere afsluiting is dan fragmenten, en het jammer zou zijn dit boek te laten eindigen met de kleine Okeanos- of de rei van Sappho, lijkt het mij nu het mooist te beginnen met Sappho, dan de 10 gedichten, dan Okeanos, dan de geheele cyclus van Oct. en Dec. 1888, en April 1889. Als slot eindelijk Christus na 't verraad. Ik geloof dat ik op deze wijze geheel tot een resultaat kwam, zooals U 't zich in Uw eerste brief voorstelde?

499 Zie de briefwisseling Kloos-Van Eyck, aanwezig in Museum Meermanno Westreenianum.

500 'Document humain' - de term lijkt geldig voor Van Eycks beschouwingen van poëzie in de eerste plaats. Ook in zijn studies poogt hij een beeld te krijgen van de persoon in het werk en dit laatste te waarderen als een bijdrage tot de kennis van het eerste.
'... in de kunst is voor mij altijd de mensch die erachter zat het belangrijkste geweest', zei hij in datzelfde jaar (1913) tegen E. d'Oliveira (*De jongere generatie*, Amsterdam z.j. De datering van de inleiding is: Oudejaarsavond 1913). En eveneens nog op p. 229: 'Ik stel hoge technische eischen, maar zoodra achter de kunst de mensch te voorschijn komt, die zich krachtig of persoonlijk uit .... dan kan de heele kunst me niet veel meer schelen, als hij mij maar beweegt.'

501 B.v.K.e.G. cyclus: *Boek van Kind en God* . Deze reeks zou geschreven zijn in een reactie van Kloos op de verloving van Albert Verwey- september 1888 - en als een 'antwoord' op een door deze dichter gepubliceerde cyclus: *Van de liefde die vriendschap heet* . Een geheel andere opvatting heeft Hubert Michaël in zijn *Willem Kloos 1859-1938. Zijn jeugd, zijn leven. Een bloemlezing* . 's-Gravenhage 1965. Over de polemiek rond deze kwestie: M. Nijland-Verwey in de Nieuwe Taalgids 58 [965]; I pp. 73-83; II pp. 217-229.

Daar ben ik blij om, want ik vind dat ons boekje werkelijk beteekenis heeft, nu 't zoo wordt. Sappho kunnen wij gerustelijk vooraan zetten want Kloos dateert het van 1881.

Met hart. gr. ook aan Mevr. en de huisgenooten,

Hoogachtend
geheel Uw
P.N.v.E.

Columbusstraat 223
Den Haag

167.
Brief.

Den Haag 4 Dec.'13

Zeergeachte Heer,

Kunt U bijgaand boekbesprekinkje gebruiken of vindt U er geen belang in?[502]

Ik zal nog een revisie vragen van Maeterlinck en in die zin over M's onverschillig genoemde onoriginaliteit de parallel-namen schrappen. Zij doen inderdaad niets ter zake en verminderen het belang van een schrijver niet.

Uw briefkaart was enigmatischer dan de zin in het artikeltje, ik heb er op zitten kijken (op de briefkaart) en ik had schik in de raadselachtige wijze waarop U dit raadsel beschreef.[503]

Ik ben verrukt geweest over het Varium in de N.G., het fragment van Browning: een monoloog van Aischulos. Wat een prachtstukken! Wanneer U 't niet gezien hebt moet U 't bepaald lezen.[504]

Zondag is het interview geweest.[505] Ik ben er totaal ongeschikt voor. Het was afschuwelijk, ik zat te stumperen als een kleine jongen bij een proefwerk, al de dingen die ik had willen zeggen, kon ik of niet vinden, òf ze kwamen er kapot of onsamenhangend uit. Ik liet hem maar vragen en ik geloof dat ik niet veel anders dan persönliches beweerd heb. Mon Dieu, als ik het geweten had. Ik had zoo graag een resumé gegeven over aard en toestand der huidige poëzie, - en gaf brokkelige van Eyckiana. Dat begon al met zijn vraag naar mijn verhouding tot de N.G. (die eeuwige N.G.) ik heb in mijn verwarring vergeten, eens er op te wijzen, dat 't toch wel wat zot is, de Ned.poëzie uitsluitend van af 1880 te beginnen, als of er niet een traditie is, en wij

502 De Beweging X (1914),; pp. 107-109. Onder Boekbeoordeelingen: Emile Faguet, *Petite Histoire de la Littérature Française*; collection Gallia; Crès et Co., Paris, s.d.

503 Blijkbaar is er een briefkaart van Verwey verloren gegaan; na die van 13 november 1913 (nr. 164) is er pas weer een kaart van 13 januari 1914.

504 Het Varium stond in de Nieuwe Gids 1913, II; pp. 925-930. Het betrof de vondst van een nieuw ontwerp voor een gedicht van Robert Browning en was met N.G. getekend. Dit zou bedoeld geweest zijn voor *Aristophanes' Apology*, maar het is een monoloog van de bejaarde Aeschylus even voor zijn dood, bewerkt doordat een overvliegende adelaar een schildpad op zijn hoofd liet vallen.

505 Zie nr. 156; noot 480.

de lijn v. die traditie voortzetten. In stede daarvan heb ik over de N.G. over wien ik toch altijd meen allerlei goede notities te hebben - ik heb er veel over gedacht èn heb veel van hem gehouden - niet veel anders dan oppervlakkigheden verteld. Ik ben benieuwd, wat al dat gekakel onder 's heeren d'Oliveira handen wordt. Hij klaagde in 't begin zélf over gebrek aan voeling! Overigens schijnt hij mij toe zijn vriendelijke, kalmeerende persoonlijkheid niet laag te schatten, hij was op dat stuk tusschen beide naief vol openhartigheid. Maar de persóónlijke kennismakig was aangenaam. (Verbeeld U, hij was al een tijdje bezig, toen ik zoo hopeloos vast raakte, - vergat wat ik zeggen wou, het begin van lange zinnen niet meer wist, wanneer ik een einde hebben moest, - dat ik hem verzocht heelemaal over nieuw te willen beginnen!) Ik schrijf het met schaamte. Wanneer ik even met hem praatte, zonder dat hij opschreef, was ik geheel op streek, en wanneer hij dan even zijn potlood wou laten gaan, was die beweging voldoende, om mijn zin wankel te maken. Ik wist niet dat ik zóó misselijk nerveus was. Dat komt, omdat ik voor dingen die ik gewend ben schriftelijk te zeggen, plotseling een heel ander uitingsmiddel moest gebruiken, en vooral door het alleronaangenaamste gêne-gevoel, dat ik, door hèm gelokt, dingen zei, die mij intiem zijn, die ik alleen in verzen zeg, en die zóó tot een ander te spreken, mij de impressie van grootdoenerige woorden gaven. Maar genoeg al. Wat zou hij er van maken? Hij troostte mij! Toen hij bij U 't trapje afging, vertelde hij, dacht hij: ‘voor niets geweest, daar komt niets van.’ En toch was 't een van zijn beste stukken geworden.

Boutens was ook uitgenoodigd, maar gaf geen antwoord. Na een paar maanden om antwoord gevraagd schreef hij, dat hij wel gewild had, maar nu hij gehaast werd er van afzag.

H. Roland Holst wou wel, als Gorter ook wou. Maar Gorter wou niet. Niet om principieele reden, maar omdat een burger of renegaat als d'O. hem niet objectief zou kunnen weergeven. Toen heeft ook Henr. H. bedankt. d'O. dacht dat ik veel ouder was dan hij, dat gaf aanleiding tot een aardig incident, hij sloeg zijn handen in elkaar toen hij hoorde dat ik amper 26 ben - Ik heb later met leedwezen mijn grijze haren bezien. *Ik* daarentegen zag hèm voor 35 aan en hij is... 27 jaren. Ik was zoo vroeg rijp, vond hij, in België was dat óók, bij de werkelijk goede intellectueelen, het geval, maar daar is het altijd vroeg rijp vroeg rot. Hetgeen niet bemoedigend klonk. Op 't oogenblik draag ik als trophee of schandeteeken een koortsblaasje, als herinnering aan die middag, rond. En vergeeft U mij nu dit gebabbel, dat een kleine fontein was in het midden van mijn juridische Sahara. Met hartel. groeten ook aan Mevrouw en de meisjes en jongens.

Hoogachtend
Uw
P.N.v. Eyck

168.
Brief.

's-Gravenhage 8 Jan '14
Zeergeachte Heer,
Ik kom U vragen of U iets voor mij doen wilt. Het Vaderland heeft vacant de betrekking van Algemeen Redacteur voor Kunst.[506] Een betrekking, waar voor men *geen* kritieken hoeft te schrijven, (godzijdank), *alleen de morgenuren* op het bureau te zijn heeft, en ƒ 1200 verdient. Geknipt voor mij (adj. commies geeft ƒ 1100). Met Zilverdistel en letteren kan ik dan trouwen. Ingang April. Als ik dus niet zak, zou alles prachtig gaan.
Zoudt U mij nu de groote dienst willen bewijzen aan de Directie v. 't Vaderland, Parkstraat, Den Haag, een aanbeveling van mij te willen zenden? Ik zou U zeer dankbaar zijn en de Hoofdredacteur heeft mij gezegd, dat eerste rangs aanbevelingen altijd zoo goed zijn.[507] Vanavond ga ik naar de Vooys om hetzelfde te vragen.[508] Ik ken hem niet en hoop maar, dat hij 't mij niet euvel duidt. Als U 't wilt doen, en spoedig, want Vrijdag is de eerste conferentie, dan graag, graag, graag. Ik schrijf zoo slecht, omdat deze nog met de post mee moet.
Hart.gr. en dankend
Hoogachtend,
Uw
Pn v. Eyck

169.
Brief.

DE BEWEGING
Algemeen Maandschrift voor
- Letteren, Kunst -
Wetenschap en Staatskunde.
Redactie: H.P. Berlage Nz. -
T.J.de Boer - Albert Verwey
en Is. P. de Vooys
Noordwijk a/Zee
9 Januari 1914.
Waarde Van Eyck,
Gisteren was ik van huis, zoodat ik nu eerst van je verzoek werk kan maken. Maar, bij alle genegenheid om je van dienst te zijn, valt het me niet gemakkelik de termen vasttestellen waarin ik mijn aanbeveling kan uitdrukken.

506 Het Vaderland was een befaamd dagblad in 's-Gravenhage, vooral gerenomeerd door beschouwingen over Kunst en literatuur vaak geschreven door belangrijke auteurs: Allard Pierson, Louis Couperus b.v. In latere jaren: Menno ter Braak, Jan Greshoff en Pierre H. Dubois. In 1910 was Jan Walch als redacteur voor toneel en letterkunde benoemd.
507 De toenmalige hoofdredacteur was C.L. van Balen.
508 Is. P. de Vooys woonde toen in Den Haag, in de Verhulststraat 53.

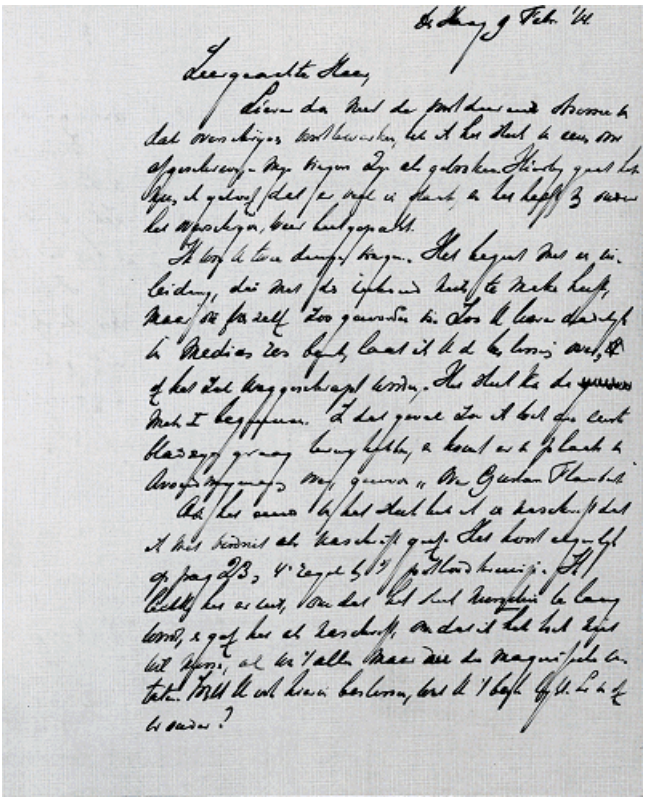

Brief door P.N. van Eyck op 9 februari 1914 gericht aan Albert Verwey.

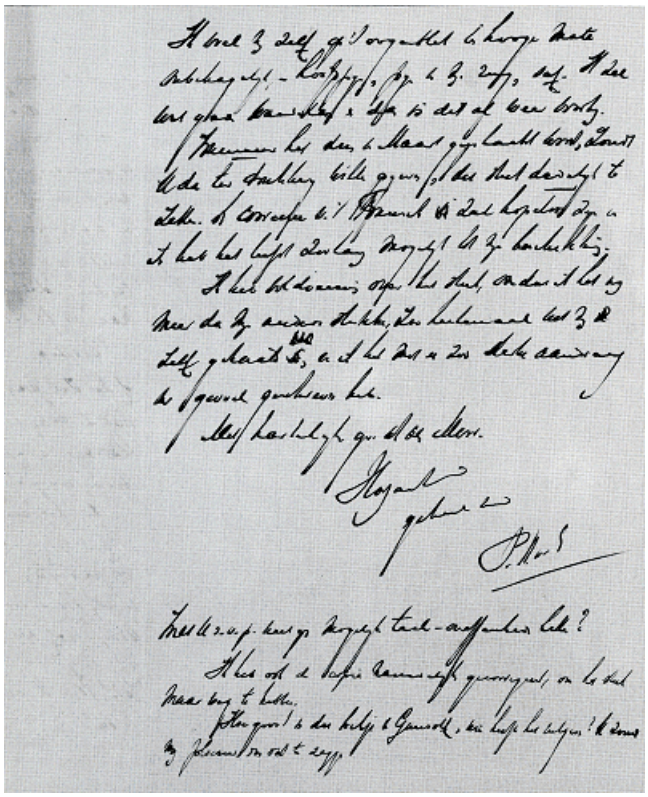

Toen ik indertijd een dergelijk briefje schreef voor Gerritson [*sic*!] was ik op de hoogte van de werkzaamheden waarvoor ik hem aanbeval en kwamen we overeen omtrent de verklaring die hem dienstig was, en die ik in oprechtheid kon neerschrijven.[509] Zonder iets meer te weten, en zonder je bij me te hebben, kan ik niet veel anders doen dan in de algemeene bewoordingen blijven die hier nevens gaan.

Op den titel van de betrekking afgaande zou ik zeggen dat ze nog wel eenige werkzaamheid van je vergen zal, om op de hoogte te komen. Weliswaar weet ik niet hoever je kunststudie en kennis van het hedendaagsch kunstleven strekt.

Intusschen - zie of je bijgaand schrijven gebruiken kunt. Meen je dat het beter kan, kom dan morgen - waarschuwen is noodig - even hier. Zulke dingen gaan oneindig beter mondeling.

Hartelijke groeten,
Je
A.V.

170.
Brief.

's-Gravenhage 10 Jan. '14

Zeergeachte Heer,

Mij lijkt de brief uitstekend zoo, - er staat precies in, wat noodig is. Als die kennis *noodig* is, dan geloof ik, de bedoelde kennis wel te hebben. Mijn kennis[1] van kunst en kunstleven is over 't algemeen niet fragmentarisch, maar naar geheelheid strevend. Maar de werkzaamheden, zooals zoowel Directeur als Hoofd Redacteur die schilderen, vereischt [*sic*!] niet heel veel dergelijks. Ik heb namelijk in den grond der zaak *niets* anders te doen, dan in een twintigtal buitenlandsche kranten de Kunstrubrieken nategaan, er aardige berichten uit te knippen, en die te bewerken. Vandaar dat het alleen om de morgenuren gaat - de Direc. sprak zelfs van half tien - half twaalf, maar laat het wat méer zijn. Lijkt het U niet uitstekend voor mij? Ik heb dan verder dan ganschen dag vrij, en voor dien tijd hoop ik klaar te zijn met mijn studie. Wanneer ik met schrijven van mijn boek over Nietzsche en eenig kritisch werk, benevens de Zilverdistel een bijverdienste heb, dan heb ik niet meer verdienste noodig, om heel goed te kunnen leven, en ik heb een betrekking, die mij toelaat mij zelf te blijven.[510]

Er is een *geheim*! Aan de N.R.C. komt buitenlandsch correspondentschap voor Italië open, 't Is eigenlijk geen vol. correspondentschap, en de medewerking zou slechts 2 brieven in de 3 weken, of 1 in de 2 weken vereischen en bij uitzondering een telegram. 't Zou ook genoeg opbrengen en 't leven in Italië is niet duur. 't Is jammer dat het niet een maand eerder gekomen is. Maar ik heb misschien niet den minste kans. En alles is nog geheim, gelukkig. Ik heb al geschreven aan Nijgh.[511]

509 Waarvoor Verwey Gerretson aanbevolen heeft, is mij niet bekend. Zeer waarschijnlijk betrof het een functie aan een of ander ministerie.

510 Weliswaar is zo'n boek nooit verschenen, maar wel een breed artikel over *Nietzsche en zijn Ecce Homo* , eerst in De Nieuwe Gids van juli 1911; Later opgenomen in V.W.3; pp. 286-318.

511 H. Nijgh J. Czn. was in 1914 de directeur van de N.R.C.

Ik dank U hartelijk voor den brief. Wat zou er méér in moeten staan? U hoeft toch geen toast op mijn literatuur aftesteken, en hoe kunt U in godsnaam zeggen, dat ik wel goed berichtjes zal kunnen knippen? Zoo iets is onmogelijk en daarom zijn algemeene termen 't beste. 't Gaat eigenlijk toch om de relatie, ze weten heel goed dat een zevende ranger met handigheid het werk volstrekt niet minder zou doen dan ik, maar zijn gevoelig voor betrekkingen. De Vooys heeft ook geschreven, ik ben er heel blij mee, hij zond mij ook nog een vriendelijk briefje.

Buitenlandsch correspondentschap zou mij beter lijken. Ik zou er in Italië iets van kunnen maken (en dan de geheime Sehnsucht van den Noorderling naar het Zuiden, - die mij in 't bijzonder altijd bezeten heeft! Het Zuiden lijkt het beloofde land, ik zie al het irraisonnabele van zoo'n hersenschim en slaag er niet in haar uitteroeien).

Ik kan U misschien een lezing van Novalis verschaffen, die een der (noodzakelijke) minst mooie regels van Uw vertaling kan verschoonen. De lezing die gewoonlijk gevolgd wordt, en die ook Minor volgt, is die van de Musenalmanach, na N's dood. Welk handschrift daaraan ten grondslag lag, weet niemand, het is in ieder geval verdwenen, en N. heeft ze niet zelf uitgegeven.[512] Nu bestaat er een handschrift van Novalis zelf, met andere lezingen hier en daar. O.a. het Geestelijk Lied no.4 ‘Unter tausend frohen Stunden’.[513] De laatste regels in de Muzenalmanak zijn:

> Und von allen Lebensstunden
> Wird nur die, wie meine Wunden,
> Ewig-heiter offen stehen.

Het handschrift van Novalis heeft:

> Ewig still und offen stehen.

Voor de vertaling is dit ongetwijfeld mooier, maar ook in originali vind ik de handschr.-lezing mooier, vooral om de vergelijking met de wonden. Ook het visionnaire, dat in still volgehouden wordt en met heiter onderbroken. Misschien wist U dit alles, - dan mijn excuses voor de als nieuwighied opgedischte ouwigheid. Misschien voelt U iets voor de andere lezing, en dan zoudt U 't bij event. herdruk kunnen veranderen. Minor's apparatus criticus is in een wetenschapp. tijdschrift apart verschenen.[514]

Nogmaals hartelijk dank, en hart. gr. ook aan Mevr. en Uw kinderen.

Hoogachtend
Uw d.
PN van Eyck.

Mijn studie gaat goed!

1) ik bedoel dit in tegenstelling met inzicht.

512 Musenalmanach für das Jahr 1802, herausgabe von A.W. Schlegel und L. Tieck; Tübingen Cotta 1802; pp. 189-204.

513 Paul Kluckhohn in de inleiding tot *Novalis Schriften*, Erster Band, Stuttgart 1977^{3}, meent dat Lied IV als kerngedicht van *Die Geistliche Lieder* gewaardeerd kan worden. *Unter tausend frohen Stunden* staat daar op p. 164. T.o. p. 161 vindt men een reproduktie ervan in Novalis' handschrift. *Novalis. Schriften* in vier Bänden und einem Begleitband. Herausg. von Paul Kluckhohn und Richard Samuel. Stuttgart, 1977^{3}.

514 *Novalis. Schriften* Hrsg. van Jakob Minor, Jena 1923.4 Bde. [1^{e} ed. 1906]. Werke. Hrsg. und mit Einleitungen und Anmerkungen versehen Hermann Friedemann. Berlin 1910.4 Bde in 1 bnd. In het eerste deel volgt op elke van de hymnen An die Nacht de ‘handschriftliche Fassung’. J. Minors tekst-kritisch apparaat is te vinden in *Studien zu Novalis I*, Wien 1911.

171.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 13 I 1914.

Weledgeb. Heer Alb. Verwey
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Ik had nog geen afdrukjes ontvangen en heb toen naar Versluys geschreven. Ik had het eerst op de revisie van Maeterlinck, daarna nog eens voor allebei op de revisie van Faguet geschreven, maar ontving niets. Versluys schrijft nu, de overdrukjes al lang gestuurd te hebben, - maar dat er voor mij niet bij waren. Voorts dat ik mij maar tot U moest wenden: nu komt het toevallig uit, dat ik, die anders altijd een dubbele revisie vraag, deze tweede later voor nog een verbetering gebruikt heb, zoodat ik behalve in de aflevering in 't geheel geen ex. heb en mijn portefeuille collectie dus incompleet is. Zouden er heelemaal geen losse vellen meer zijn? Ik hoop dat ik toch nog 2 ex. op de kop zal kunnen tikken.

Ik heb, onder den titel *Ruchiouk Hânem* een stuk van omstreeks 20 pag. druks geschreven over Flaubert, over den Flaubert van voor zijn 30ste jaar, dus eigenlijk over den heelen Flaubert. Ik gaf het den ondertitel '*Fantaisie over Gustave Flaubert*'.[515] Het kwam plotseling, zonder dat ik iets van hem gelezen had dan wat correspondentie en zonder dat ik ooits iets *over* hem gelezen had. Ik was er erg mee in mijn schik. Als U 't goed vindt, - welke aflevering is dan de eerste waarin U 't kunt plaatsen? Gewoon onder mijn Kunst 'Geest' rubriek! Ik werk hard en schiet op. Als ik die betrekking maar krijg! Hart. gr. ook aan Mevrouw

Hoogachtend
Uw dw.
PN van Eyck

172.
Brief.

Arch Zilverdistel M.M.W.

DE BEWEGING Algemeen Maandschrift voor - Letteren, Kunst - Wetenschap en Staatkunde Redactie: H.P.Berlage Nz, T.J.de Boer - Albert Verwey en Is.P.de Vooys.
Noordwijk a/Zee

14 Jan^{i} 14

Beste Van Eyck,

Tegelijk hiermee een paar losse bladen die ik hoop dat je bevredigen. De malentendus en slordigheden met die overdrukjes zijn me een levenslange ergernis. Ze ontstemmen bovendien de medewerkers, die niet kunnen begrijpen dat in zoo iets onnoozels niet zonder fout aan hun verlangen voldaan kan worden. Helaas, gaat hier

515 *Ruchiouck Hânem* verscheen in De Beweging X (1914), 1; pp. 267-292; V.W. 3; pp. 493-520.

op aard niets zonder fout, behalve de domheid.

Je betrekking is prachtig. Ik kon alleen niet gelooven dat voor zoo weinig werk zooveel belooning beschikbaar was. Hoeveel zuchten slaakte niet Van Suchtelen, en wel uit dat zelfde Vaderland.[516] Het is waar dat de zijne Nightthoughts waren, en dus, als zoodanig al, niet de frischheid konden hebben van jouw morgen-uren. Maar zelfs zijn loon had ik begrepen dat minder was.

En Italië? - Voor een reis zeker heerlijk en die gun ik je van harte. Op het *wonen* in het buitenland, en dat gedurende een beslissend tijdperk van je leven - heb ik altijd veel tegen. Wie leeft maakt herinneringen, en herinneringen weven draden, en draden zijn niet nú noodig, maar later als het doek ouder wordt en zwaarder hangen gaat op zijn hechtsels. *Dan* zijn je jeugdverbindingen met het eigen land onschatbaar. Intusschen - de Goden weten het beter, en zullen je brengen waar je wezen moet.

Je artikel verraste me. En, nu je 't geschreven hebt, zou ik zeggen: stuur het dadelijk. Ik schreef juist dezer dagen aan de Vooys: dikke handschriften, maar onplaatsbaar, of in elk geval van zoo'n middelmaat, dat ik mijn geweten geweld aan zou doen door ze te plaatsen. In zulke gevallen verbrand ik mijn schepen: ik stuur terug wat me niet geslaagd lijkt. Het gevolg is, wel niet dat ik te weinig *kopie* heb, maar ik heb te weinig *keus*. Ik kan niet enkel verzen geven, of teveel van eenzelfde soort, of niet eendere bijdragen zonder er iets tusschen te plaatsen. Stuur je dus je Flaubert,[517] en als het eenigszins kan, zóo dat ik de keus heb het onder je rubriek te plaatsen of als afzonderlijk artikel, dan is er kans dat ik het dadelijk zal opnemen.-

Hartelijk gegroet. Je A.V.

173.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 15 I 1914

Aan den Weledgeb. Heer Alb. Verwey
Noordwijk aan Zee

Hooggeachte Heer, Zooeven ontvang ik Uw brief, - waarvoor hartelijk dank. Als ik naar Rome *ging* - maar niets is onwaarschijnlijker - dan zou ik zelf niet langer dan 2 jaar hoogstens daar blijven. Maar ik zelf hoop *vooral* op deze betrekking aan (en in) 't Vaderland.

Ik had u juist van avond willen schrijven, dat ik 't bewerken en overschrijven van ‘Flaubert’ maar tot na mijn examen wou uitstellen. De tweede helft der vorige week na die drukte v. solliciteeren en bezoeken is het schrijven mij een onverwachtsche verademing geweest, - nu, sinds maandag, loop ik weer met geduld en ijver in 't juridische gareel. Als ik van avond mijn taak af heb (mijn taak aan Uren) zal ik het eens doorzien. Gaat het, dan zal ik vóór't naar bed gaan elke avond, of nacht liever, een uur

516 Nicolaas Johannes van Suchtelen [25.X.1878-26.VIII.1949] was voor de Tweede Wereldoorlog een gewaardeerde auteur: dichter en denker beide, vooral in kringen die ook sympathie koesterden voor de strevingen van Albert Verwey. Hij is zelfs een korte tijd met S.A. Maas uitgever van De Beweging geweest [maart 1907-december 1908] waaraan hij ook als schrijver meewerkte. Van 1909-1910, echter nog geen jaar, was hij nachtredacteur voor het buitenland bij Het Vaderland in 's-Gravenhage.

517 Zie nr. 171; noot 515.

overschrijven, - verder durf ik U niet beloven.Ik hoop, dat U 't billijken zult. (Nieuw boek v.George is geannonceerd: Der Stern des Bundes.[518] U wist 't zeker al?)

Hart. dank voor Uw proeve van mijn stuk. Ik heb nu althans een ‘archief’ exempl. U zegt niets van Novalis? *Mijn* bezwaar tegen de Hollandsche regel is natuurlijk geöpend, met zijn elisie van de e, en mijn bezwaar tegen het Duitsche het onderbroken worden van het beeld en het losmaken van ewig van offen. Ook ‘heelen’ is mij niet ‘welgevallig’. Maar wanneer U er iets tegen hebt, dan zou ik toch wel blij zijn het van U te hooren, want in onze Novalis hebben wij still und offen gezet.[519] Als éénige inconsequentie op de gekozen lezing overigens.

Ik tob al weer over Fl. Juist omdat ik de Fl. literatuur niet ken, denk ik: het heeft misschien geen belang, alles is tóch al gezegd. Waarom dingen op te dragen, waarvan *mijn* originaliteit niet erkend kan worden, waardoor een zeer waardevol iets, nl. de persoonlijke visie, verdwijnt. Ik las nu een stukje van Bourget over Fl. onder de koffie.[520] En vond reeds het een en ander, of liever veel. Maar daarom is 't misschien ook een sinds lang gestorven schrijver? Maar 't nut dan? 1)

Hart.gr.
Hoogachtend
Uw PN.v.E.

1) Of zit 't nut in 't *feit dat* er weer eens iets over hem verschijnt?

174.
Briefkaart. Poststempel: Noordwijk 13.1.1914. [*met potlood in Van Eycks schrift boven 't stempel herhaald*]

Arch Zilverdistel M.M.W.

Beste van Eyck, Ik hoop dat je niet je nachtrust opoffert voor het afschrijven, om dan misschien later teleurgesteld te zijn als ik geen plaats meer heb in 't Febr^{1} n^{r}. Over de waarde van een inhoud die je *con amore* geschreven hebt, moet je je vooral niet bezwaren. In artikelen als de onze is het nooit van belang of ze iets inhouden dat al gezegd is. Het is nooit zóó gezegd. Dat is hun beteekenis. Ik vergat je te bedanken voor je Novalis-variant, die ik niet kende. Welke lezing de beste is? De eerste is de meest dronkene, de tweede komt voort uit de overweging dat men in dronkenschap wonderlijke dingen zegt. Ik houd het met de dronkenschap, die m.i. het eigenlijke in

518 Stefan George, *Der Stern des Bundes*. Berlin 1914.

519 In 1915 publiceerde de Zilverdistel als No. 11 van haar uitgaven: *Gedichte von Friedrich von Hardenberg genannt Novalis*. Jean François van Royen was de boekverzorger. P.N. van Eyck woonde toen in Rome. Het was het laatste boek dat de firma Joh. Enschedé en Zonen voor de Zilverdistel gedrukt heeft.

520 In *Études et Portraits I*, Paris 1889, van Paul Bourget staat op de pp. 125-138 een ‘portret’ van Gustave Flaubert. De hierin besproken werkmethode kan Van Eyck, bezeten van werkdrift, getroffen hebben. In dit verband zijn met name de laatste bladzijden over ‘La discipline’ van betekenis.

P.N. van Eyck en Nelly Estella Benjamins, zijn aanstaande vrouw.

Novalis is. Als beeldscheppend en harmonieerend kunstenaar beduidt hij niets. - Daarom juist heb ik de twee Maria-versjes nr.XIII en XIX, weggelaten, omdat het eigenlijke van de Geistl.Lieder, de dronkenschap er niet in is.[521] 't Zijn versjes, meer niet.

Hart.gr.A.V.

175.
Brief.

Den Haag 29 Jan. '14

Zeer geachte Heer,

Hierbij zend ik U een gedicht in 6 kleine gedichten die plotseling en onaangekondigd, na drie maanden zwijgens, gekomen zijn.[522] De motto's zijn uit de Imitatio. (De amore solitudinis et silentii, - zij zijn naar mijn gevoel wezenlijk.[522A]

De Vaderland-betrekking is vergeven, - niet aan mij, hoewel 't om den benoemde en mij gegaan is, en de Hoofdred. zijn best voor mij gedaan heeft. Een vreemde zou spijtigheid bij mij onderstellen wanneer ik den benoemde(n) schilder als: een man van omstreeks 35, die nooit iets heeft uitgevoerd, 10 jaar over het gymnasium heeft gedaan, slechts van muziek iets afweet en van iedere andere kunst uit kracht van domheid nog minder afweet dan een doorsnede Rotterdamsche cargadoor.[523] Nelly was er heel bedroefd om, - gelukkig mag de Roomsche sollicitatie wat hoop geven. Ik althans hef nu mijn oogen tot over de bergen, - vergeef mij deze ultramontaansche profanatie.[523A]

Mijn kans staat overigens goed, schreef Nassau Noordewier mij.[524]

Ik zend U hierbij een uitval van Walch op De Beweging, of liever op mij, - het schijnt een onmiddellijke reactie op mijn korte handbeweging in mijn M.M.artikel (De dunlippe-mondplooi is kostelijk!)[525]

521 Met Novalis' ‘dronkenschap’ had Verwey waarschijnlijk het door ritme en beeld hem blijkbaar vervoerend in gedachten. Waar die uitwerking niet ervaren werd, las hij niet meer dan ‘versjes’. Zo kan men van mening verschillen over het 14de en 15de der *Lieder*, de ‘twee Maria versjes’. Verwey volgt in zijn brief de nummering van Jakob Minor.

522 *Epiloog* I - VI. Gedichten in terzinen. De Beweging. X (1914), 1; pp. 248-255. *Het Ronde Perk* (*Gedichten* - Amsterdam 1917) pp. 95-100.

522A De Latijnse motto's zijn ontleend aan het eerste boek van Thomas a Kempis, *De imitatione Christi*, het twintigste hoofdstuk, de paragrafen 7 en 8.

523 Tot redacteur Kunst en Letteren was Albert Plasschaert benoemd.

523A Ik hef mijn oogen tot over de bergen. In Psalm 121:1 en ook in 123:1 staat: Ik hef mijne oogen op naar den berg. [Statenvertaling].

524 Nassau Noordewier was destijds redacteur voor het buitenland.

525 Dr. J.L. Walch, publicerend onder de naam Jan Walch was van 1910 tot 1916 verbonden aan het Haagse dagblad Het Vaderland. In het Tweede Avondblad B van zaterdag 24 januari 1914 besprak hij in de rubriek Letteren de bundel *De Tuinen van Liefde en Dood* van Maurits Uyldert. Daaruit blijkt Walchs afkeer van De Beweging - ‘Een bar-rood-kleurig tijdschrift’ - waarin de literatuur niet langer door de dominees bedreigd wordt, maar door de schoolmeester; ‘charlatanerie’ en ‘ijdelheidskomedie’, aldus karakteriseert de recensent de inhoud en uitdrukking van Verweys maandblad.

En Annie Salomons! Bilderdijks rijmziekte ... en, wat niet in de Rotterd.stond: v.d. Leeuw, Gossaert, Holst en ik maken meer den indruk van handwerkers.

Met hart.gr. ook aan Mevr., de meisjes en de jongens.

Hoogachtend

Uw dw.

P.N. van Eyck

P.S. de titel Epiloog kwam me onbewust, - ik stel hem als den Sphynx voor mij op en verzink in raadselen en vragen. -

Schrijft U eventueel zonder mededoogen zonder sparend wachten?

176.
Brief.

DE BEWEGING Algemeen Maandschrift voor - Letteren, Kunst - Wetenschap en Staatkunde Redactie: H.P.Berlage Nz. T.J.de Boer - Albert Verwey en Is.P.de Vooys.

Noordwijk a/Zee 30 Jan^{i} '14

Waarde Van Eyck,

Mooi-zei ik, toen ik tot de eerste strofe van IV had doorgelezen: die strofe namelijk deed hat gevoel overloopen, want het was al ontstaan door het voorafgaande; - en Mooi zei ik toen ik alles uit had. Je maakt den indruk op me van een maan die uit haar eclips komt. - Keur voortaan niet om mijnentwil de walchelijkheden van het Vaderland waardig om bij je poëzie te wordem ingesloten. Of bedoelde je me te troosten door de overtuiging van jullie ongelijksoortigheid? Ik had die overtuiging al en hoop dat er een betrekking voor je is weggelegd die je minder voorbeschikt tot onzindelijkheid en ergernis.

Ik schreef je nog niet dat mijn zwager, de beste gevoelens heeft tegenover de Stoppelaar. Hij zal-dit onder ons - zeker wel een gelegenheid probeeren te vinden om hem van dienst te zijn.-[526]

Hartelijke groeten. Het feb^{i}n^{r}. is klaar. Voor Maart reken ik nu op je proza. Vanmiddag ontving ik Der Stern des Bundes.[527]

Je A.V.

526 Het is onduidelijk welke dienst Verwey's zwager aan De Stoppelaar kon bewijzen.

527 Nr. 173; noot 518.

177.
Briefkaart.Poststempel: 's-Gravenhage 31 I 1914.

De Weled.geb. heer Alb.Verwey
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Uw brief bracht een onverwacht geluk in den morgen, - ik dank U voor zijn snelheid, - het oordeel maakte mij blij, want ik heb de verzen met vrees en beven gezonden. Zij zullen wel het sluitstuk van mijn bundel worden, en leveren dan een van zelf gekomen einde, - het is misschien voor mij een van hun beteekenissen, dat door hun mond de Muze zegt: hier heb je een bundel aftesluiten. Een bundel, die begint met Het Lied der Aarde![528]

Het spijt mij, dat ik U onaangenaam heb aangedaan, door dat stukje in 't Vad. De gedachte der ergernis en onzindelijk[heid?] is mij wel gekomen, - ik had ter Redactie natuurlijk een onzichtbare ivoren toren moeten oprichten. Het is waarschijnlijk voor mij zelf beter geweest, dat ik het niet kreeg. Ik zond het stukje, omdat het de meest excessieve en redelooze uitval was, die ik tot op heden las, - ik zie het Vaderland nooit, maar ontving dit nummer toevallig.

Ik zelf wil niets anders dan mijn heele leven lang op zulke dingen dédaigneus zwijgen, omdat dat met mijn werkelijk gevoel in overeenstemming is. Maar mijn bloed zou mij anders wel eens drijven tot encanailleering, tot een afstraffing, - ziedaar de verleiding eener betrekking, die mij de rubriek: ‘overzicht der tijdschriften’ zou gegeven hebben! En dan, vind ik het jammer, dat van het eenige tijdschrift, waardoor de menschen zich niet alleen ‘vermaken’, maar ook versterken konden, op een dergelijke wijze de *oogenblikkelijke* inwerking onmogelijk gemaakt wordt, - ofschoon ook dit wel een on-wijsheid van mij zal zijn.[529]

Mag ik U verzoeken, niet al te vast op mijn proza te rekenen? Ik doe examen tusschen de eerste en de 15e Maart, denk ik, en ik zal dus een minimum tijd beschikbaar hebben en dan van zelf geen gedachte-afleiding moeten toelaten.

Ik hoop, voor Jaap, dat Uw bemoeiingen vrucht zullen dragen.[530]

Ik kan dus Der Stern des Bundes ook vandaag of spoedig verwachten.

Met hart.gr. ook aan Mevr. en Uw kinderen.

Hoogachtend
Uw
PN. van Eyck

528 Dat was de bundel *Het Ronde Perk* in de titel corresponderend met *De Getooide Doolhof*, waarbij de aandacht gericht werd op het cirkelvormige verloop waardoor de hof een perk werd en de ‘dool’ een herhaling op het vlak van de bewustwording.

529 Een hernieuwde betuiging van steun en hoogschatting van De Beweging: ‘het *enige*’ tijdschrift.

530 Jaap = J.J. de Stoppelaar. Zie nr. 176; noot 526.

178.
Briefkaart. Poststempel: Noordwijk 5.2.1914.

Arch Zilverdistel M.M.W.
den Heer P.N. van Eyck Columbusstraat 223 den Haag.
W.v.E. Na de voldoening dat je niet je kostelijke tijd verdaan hebt aan overschrijven, heb ik nu graag nog de tweede, dat je artikel niet blijft liggen tot April of Mei, maar verschijnt in het Maartnummer. Mij dunkt dat je meisje het maken van een afschrift graag van je overneemt. Je leest dat dan door en verbetert het. Wat zeg je van de fraaie uitgaaf van Leopold?[531] Alleen het schutblad kon me niet bevredigen.
Hart.gr.
A.V.
Ik zag met genoegen dat de datum van het examen nu is vastgesteld. Geluk ermee!

179.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 6 II 1914.

Weled.geb. Heer Alb. Verwey
Noordwijk aan Zee
Zeergeachte Heer, U geeft het niet spoedig op. Mijn eerste handschrift is als een wei waarop de millioenen sprinkhanen zijn neergestreken. Ik zelf heb al mijn combinatievermogen noodig om er uit wijs te worden. Mijn examen is, over 't publiekrecht, een dolzinnige onderneming, maar ik *wil*. Ik heb nu van morgen het stuk bewerkt, - van morgen, omdat de morgens aan privaat recht besteed worden en ik het laatste het beste ken - en het is nu zoover, dat ik het kan afschrijven. Ik zal elken dag, 's avonds na 't, eten een half uur, en vóór 't naar bed gaan een half uur gaan schrijven. En stelt U voor, dat 't na al de moeite nog niet eens in Uw smaak viel! 't Zal wel meer dan 20 pag.zijn, want ik had de noodwendige citaten niet meegerekend.
Leopold kreeg ik op zicht, er staat veel meer in dan in Boutens' uitgave.[532] Ik zal de laatste trachten te verkoopen en mij dan die v. de Roos aanschaffen. Het schutblad is afschuwelijk, dat is zeker weer een van die uitgeverskoppigheden geweest.
Uw gedicht vond ik prachtig, - het was een verrassing, omdat ik niet verwacht had,

531 Begin 1914 verscheen de bundel *Verzen* door Leopold zelf samengesteld. Het werd een meer omvattende publikatie dan die P.C. Boutens verzorgd had [1912]. De typografie was in handen van S.H. de Roos, de uitgever: W.L. en J. Brusse in Rotterdam. Bijzonderheden hierover in J.H. Leopold, *Gedichten I*, Deel 2: Apparaat en commentaar. Historisch-kritische uitgave, verzorgd door A.L. Sötemann en H.T.M. van Vliet, Amsterdam enz. 1983; pp. 81-110. Spec. pp. 92-94.
532 Boutens' uitgave van Leopolds *Verzen*, dateert van 1912. Zie de vorige noot.

P.N. van Eyck, op oudere leeftijd, gezeten ter linkerzijde van Maurits Uyldert.

dat U gedichten zoudt publiceeren.[533] Het valt dus *buiten* de twee Rijken?[534] Ook Uylderts gedicht vond ik mooi.[535] Mag ik U één bescheiden vraag doen? Waarom vertaalde U 'kirde' en niet 'koerde'. Dit laatste is zachter en in verband met 'somewhat pensively' (en met 'burried among trees') droomeriger. Het Engelsche woord is ook zacht-klanknabootsend.[536]

Van Schendel las ik met citaten en al door.[537] Wat *is* het toch mooi. Overigens was de Beweging 't eenige dat ik mij gunde.

Hart.gr. ook aan Mevr.
geheel Uw
PN.v.E.

Columbusstr.223
Den Haag

180.
Brief.

Den Haag 9 Febr. '14

Zeergeachte Heer,

Liever dan met de voortdurende obsessie van dat overschrijven voort te werken, heb ik het stuk in eens door afgeschreven, - mijn vingers zijn als gebroken. Hierbij gaat het nu, ik geloof dat er veel in staat, en het heeft mij onder het overschrijven, weer heel gepakt.

Ik wou U twee dingen vragen. Het begint met een inleiding, die met den inhoud niets te maken heeft, maar die van zelf zoo geworden is. Zoo U liever dadelijk in medias res bent, laat ik U de beslissing over, of het zal weggeschrapt worden. Het stuk kan dan met I beginnen. Indat geval zou ik wel die eerste bladzijde graag terug hebben, en komt er in plaats van Avondmijmering over, gewoon 'Over Gustave Flaubert'.[538]

533 In februari 1914 publiceerde Verwey het bekend geworden - zelfs afzonderlijk uitgegeven - gedicht *Nieuwjaarsmorgen*: De Beweging X [1914], 1; pp. 113-126. Het besluit de bundel *Het Zichtbaar Geheim* van 1915. Zie O.D.I., pp. 891-900. De W.B.-Vereniging zond een aparte editie ervan aan haar leden in 1955. Maurits Uyldert zorgde voor enig commentaar.

534 *Het Zichtbaar Geheim* omvatte als eerste deel: *Het Eigen Rijk*, als tweede *Het Rijk in de Wereld. Nieuwjaarsmorgen* vormt op zichzelf de derde en laatste afdeling.

535 In het al genoemde februarinummer staat één gedicht van Maurits Uyldert: *De Regenboog*; De Beweging X [1914], 1; pp. 169-170.

536 Op de pp. 171-176 van het herhaaldelijk genoemde tweede nummer van 1914 staan enkele door Verwey vertaalde gedichten van Wordsworth. Op p. 176: 'Hij [= de houtduif] kirde en kirde en eindde niet, Een ietwat peinzend liefdelied'.
Wordsworth dichtte: 'He did not cease; but coold - and coold; And somewhat pensivily he woold: He sang of love...'. [*The Poetical Works of Williams Wordsworth*; London Oxford University Press; 1905. p. 186] ed. by Thomas Hutchinson.

537 Nog steeds het februarinummer 1914: Verwey schreef daarin onder het hoofd van zijn rubriek: *Boeken, Menschen en Stroomingen* over Arthur van Schendels *De Berg van Droomen*. De Beweging X [1914], 1; pp. 190-217.

538 Aldus niet. Alles werd geplaatst. Ook het 'naschrift' waarvan verderop gesproken wordt. Deze vorm is gehandhaafd in *V.W.*, 3; pp. 493-520.

Aan het einde van het stuk heb ik een naschrift dat ik met verdriet als naschrift geef. Het hoort eigenlijk op pag. 23, 4e regel bij 't potloodkruisje. Ik lichtte het eruit, omdat het stuk *misschien* te lang wordt, en gaf het als naschrift, omdat ik het toch niet wil missen, al was 't alleen maar die der magnifieke citaten. Wilt U ook hierin beslissen, wat U 't beste lijkt. Er in of er onder?

Ik voel mij zelf op 't oogenblik in hooge mate onbehagelijk, - hoofdpijn, pijn in mijn rug, suf. Ik zal wat gaan wandelen en dan is dit al weer voorbij.

Wanneer het dus in Maart geplaatst wordt, zoudt U dan ter drukkerij willen opgeven, dit stuk *dadelijk* te zetten. De correctie v.'t Fransch zal hopeloos zijn en ik heb het het liefst zoolang mogelijk tot mijn beschikking.

Ik heb voldoening over het stuk, omdat ik het nog meer dan mijn andere stukken, zoo heelemaal uit mij zelf gehaald, en ik het met een zoo sterke aandrang van gevoel geschreven heb.

Met hartelijk gr. ook aan Mevr.

Hoogachtend,
geheel Uw
P.N.v.E.

Wilt U s.v.p. niet op mogelijke taal- oneffenheden letten?

Ik heb ook de copie nauwelijks gecorrigeerd, om het stuk maar weg te hebben.

Hoe groot is dat boekje v.Gundolf, wie heeft het uit[ge]geven? U zoudt mij plezier doen dat te zegeen.[539]

181.
Briefkaart. Poststempel: Noordwijk 10.2.14.

den Heer
P.N. van Eyck,
Columbusstr.223
den Haag.

W.v.E. De inleiding moet stellig blijven. Maar ook m.i. de aanteekening *aanteekening*. Het stuk wint erdoor als dat inderdaad bijkomstige gegeven wordt, maar als bijkomstig. Het is in zijn geheel een meesleepend artikel, met een verrassende concentratie van de gedachten om dat boeiende fantastieke middelpunt. Ik stuur het dadelijk aan de drukker, met opdracht haast te maken.

Hiernevens Gundolf[540] - je verdiende eerelint en mijn dank voor je inspanning. Hartelijk groetend.

A.V.

539 Friedrich Gundolf, *Stefan George in unserer Zeit*, Heidelberg 1913.
540 Boekje Gundolf gestuurd. Zie noot 539.

182.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 11 II 1914

Weledgeb. Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Hooggeachte Heer, *Hartelijk dank* voor het boekje.[541] En voor Uw spoedige lezing en beoordeeling. Ik ben blij dat U 't goed vindt en dat mijn instinct het juist zoo gemaakt had (wat betreft aanvang en einde) als U het wenschte. Maar wat wàs ik blij, toen ik de plof in de bus hoorde! Komt het als afzonderlijk artikel of onder de rubriek?

Het is mij nu gebleken dat de Vaderland-betrekking mij inderdaad door Walch (dien ik niet ken) ontgaan is.[542] Hij heeft geweigerd met mij samen te werken. Maar om zijn stukje tegen De Beweging, tegen *mij*, is hij bij de Hoofdred. geroepen, die hem een hoogloopend standje gemaakt heeft en hem aangezegd heeft, dat zulke zelf-verraderlijke-kleingeestige en miezerige stukken niet meer vóór te komen hadden.[543] De niet-literatoren hebben aan 't Vaderland een sterker gevoel van reinheid gehad dan de 'Kunstenaars'. Overigens betreur ik 't niet meer. Aan de Rott. schijn ik 99% kans te hebben. Als een prachtige huwelijksreis, die mij in staat stelt er zóó lang te blijven, dat ik Italië door en door ken, lacht het mij buitengewoon toe. Ik ga werken! Ik heb vele plannen.

Nogmaals hart. dankend en groetend,

Hoogachtend,

Uw
PN.v.E.

183.
Briefkaart. Poststempel 's-Gravenhage 16 II 1914.

Weledgeb. Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer,

Ik kom U even vertellen, dat ik benoemd ben.[544] Ik ben enorm in mijn schik! 18 Maart heb ik privaatrecht-doctoraal. Slaag ik daarvoor dan ± 25 M. publiekrecht (mijn groote vrees!) Het zou heerlijk zijn, wanneer ik er kwam. Nelly is ook zóó blij. Als mijn examens achter de rug zijn, - mag ik dan eens met haar in Noordwijk komen? Ik wou graag dat U haar kende.

Ik heb met veel genoegen 't boekje v. Gundolf gelezen. Het lijkt mij een boekje dat

541 Noot 539.

542 Johannes Lodewijk Walch ['s-Gravenhage 2.I.1879-Amsterdam 12.XII.1946] promoveerde te Leiden op een proefschrift over *Varianten van Vondel's Palamedes* . Na journalistieke arbeid bij de N.R.C. en Het Vaderland - zie noot 525 - en naast docent- en directeurschap bij de Amsterdamse toneelschool, werd hij in 1918 privaat-docent voor dramaturgie aan de Rijksuniversiteit te Leiden. In 1936 volgde een benoeming tot hoogleraar in de Nederlandse taal- en letterkunde aan de Sorbonne te Parijs.

543 Zie nr. 175; noot 525.

544 Tot correspondent van de N.R.C. in Italië met standplaats: Rome.

P.N. van Eyck op zeventwintigjarige leeftijd. Portrettekening, door een onbekende, uit 1914.

wel eenigermate het doel heeft den menschen den sleutel tot de Stern des Bundes te geven: hen te doen begrijpen hoe zij die bundel te verstaan hebben. Zou Gundolf dat doel niet gehad hebben?[545]

De proef van Ruchiûuk heb ik helaas nog niet ontvangen.

Mag ik U bidden om 12 overdrukjes.

Hart.gr. ook aan Mevrouw, de meisjes (voor zoover thuis) en de jongens

geheel Uw

PNvE

184.
Briefkaart. Poststempel: Noordwijk 17.2.1914.

Den Heer P.N. van Eyck Columbusstraat 223 den Haag.

Beste Van Eyck, Van harte geluk met de benoeming. Wat betreft het examen moet je de factor van je zwaartillendheid in rekening brengen en dus aannemen dat het je mee zal vallen. Maartsche buien hoogstens, en daarachter jullie beider bezoek aan Noordwijk met in het verschiet de hemel in Italië. -

Dat Gundolf zijn opstel ter wegbereiding van de Stern des Bundes geschreven heeft heb ik ook gedacht. Meer daarover mondeling. -

Voor de overdrukjes zal ik zorgen.

Onze hartelijke groeten

ook aan je meisje

A.V.

185.
Brief. [*Met potlood erboven geschreven*: 1914].[546]

Arch Zilverdistel M.M.W.

Zeergeachte Heer,

Ik kom U even mijn beklag doen, over de schandelijke, verminkte manier, waarop mijn artikel in de Beweging verschenen is. Dat ik na al het tijdverlies, het stuk op die wijze moet gedrukt zien is verschrikkelijk en er moet trouwens iets aan gedaan worden. Ik wil niet dat al die nonsensicaliteit en stylistische slordigheid op mijn naam blijven staan. Ik heb, toen ik smorgens de revisie kreeg, niettegenstaande mijn werk, *dadelijk* gecorrigeerd en nog in de middag de proef verzonden, met verzoek om een

545 Gundolfs boekje beschouwde Verwey inderdaad als inleiding tot *Der Stern des Bundes*.

546 Datering: direct na verschijning van het maart nummer van De Beweging 1914 d.w.z. nog op 1, of op zijn laatst 2 maart 1914.

noodzakelijke 2e revisie.* Ik had ook 2 dagen later die revisie kunnen terugzenden, en heb mijn werk laten liggen, om nog een revisie te kunnen krijgen. Ik heb die revisie niet gekregen, tot mijn ergernis, maar bovendien zie ik nu dat het artikel *onverbeterd* geplaatst is, *zooals het was na de correctie v.d. eerste proef*! Al de verbeteringen die op den eersten proef niet konden worden aangebracht, bleven achterwege, al de stylistische verbeteringen, noodig soms, omdat de (slechte) corrector tot absolute nonsens verbeterd had, of omdat ik ze tot de revisie had bewaard, zijn er niet. Ik acht dit heel zwaar; dit *is* mijn artikel niet, ik stel er prijs op een artikel te zien zooals *ik* het wil hebben, en vooral zóó, dat er geen slordigheden of nonsens in staat. Hoe zoo iets mogelijk is, is mij een raadsel, want *stel* dat de revisie ter post weggeraakt was, gaat het nog niet aan, mir nichts dir nichts te drukken, na een *eerste* verbetering van een artikel in mijn handschrift. Het *minste*, wat ik verwacht is dan ook een gedetailleerde lijst van errata, en de waarborg, dat nooit *iets* meer zal worden afgedrukt zonder mijn persoonlijk imprimatur. De schrijver kan toch niet de dupe worden van deze prul van een drukker.[547] Het is mij [mij] bijzonder onaangenaam, ten eerste omdat ik dit aan *U* moet schrijven, ten tweede omdat ik voor mijn werk de eerste uren ongeschikt ben. Ik zeg nogmaals: het is mij een *raadsel*, en ik word razend, wanneer ik denk dat dit het resultaat is van al de overschrijfmoeite en die vermoeiende, zorgvuldige correcties. Ik hecht veel aan mijn stuk en ik kan de gedachte niet dulden, dat het zóó verminkt is. Op meerdere plaatsen staat *onzin*. Ten eerste wilde ik mij s.v.p. deze toegestuurd hebben, de revisie, de verbeterde revisie, die ik naar Leiden verzonden heb, zoodat ik zorgvuldig de achterwege gebleven correctie kan nagaan. Die moet ik *toch* in elk geval hebben, omdat ik anders niet meer weet, welke kleinere veranderingen ik in stijl en taal heb aangebracht. Ik hoop zeer, ik weet trouwens, dat U de geheele billijkheid mijner geprikkelde stemming zult begrijpen, alsmede, dat het hier geen kwestie van kleinigheden is, maar de principieele kwestie, dat een stuk gedrukt wordt zooals en wanneer de auteur het goed vindt, en dat hij zich niet hoeft laten aanleunen, wanneer zijn werk vol stylistische fouten verschijnt. Want *dat* is 't ergste. Drukfouten, à. lah [*sic*!], maar zulke als waarvan mijn [onleesbaar] artikel [onleesbaar], zijn onverdragelijk.

Hart.gr. ook aan Mevr.

Hoogachtend

Uw

PN van Eyck

En de afschuwelijke dwaasheid dat voor de é een andere lettersoort genomen is, de laatste bladzijde!

* *met waarborg v.p.o. terugzending*

547 Tot relativering van deze uitlatingen leze men nr. 179, de eerste alinea, de tweede en derde zin! Ook in deze brief (185) staan tot nog toe onontcijferbare tekstgedeelten!

186.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage, 3 III 1914

Arch Zilverdistel M.M.W.
Weledgeb. Heer Alb.Verwey,
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Een nader onderzoek doet mij zien, dat er *wel* gecorrigeerd is, Fransche fouten bv. De proef is dus niet weggeraakt. Het is dan zooveel te meer schande, dat op zulk een manier gewerkt is. - Daaruit blijkt dat alles zoo gauw mogelijk gedaan is, en juist *) de eigenlijke verbeteringen, die verschikking noodig maakten, zijn achterwege gebleven. *Niet* om 't tijdschrift op tijd klaar te hebben, gelooft u dat niet, maar om zoo min mogelijk werk voor het geld te doen en dus zooveel mogelijk te verdienen. Ik heb dus ook geen revisie kunnen krijgen, omdat ik het dan gezien zou hebben. Ik heb nog nooit zoo'n knoeifirma gezien.

In elk geval heb ik voor 't vaststellen van mijn eigen eindtext de door mij gecorrigeerde revisie *noodig*. Ziet U haar in, en dan zult U denk ik perplex staan over deze schandelijke methode. U zult werkelijk waarborg van hen moeten eischen, dat zoo iets niet meer plaats heeft. Hart. gr.

Hodgachtend
uw
PN van Eyck

*) die allemaal, maar ook van de andere.

[*Achterzijde*]:

23 en 24 Febr.heb ik, in helften, de proef teruggekregen. De 24ste heb ik ze dadelijk teruggezonden. 25ste 's avonds heb ik revisie kunnen hebben, die dan 26 F.'s morgens weer daar geweest was. Ik had immers ook niet zóó gauw behoeven te corrigeeren. Trouwens niettegenst. mijn verzoek heb ik de proef laat gekregen. Ik denk, dat als U om die revisie van mij vraagt, U antwoord krijgt, dat zij vernietigd is, zoodat U ook niet meer met het bewijsstuk in Uw hand kunt komen. En dan weet ik mijn correctie niet. Gelooft U niet te spoedig dat die revisie weg is. Want voor drukkers zijn 't bewijsstukken.

187.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 3 III 1914

Arch Zilverdistel M.M.W.
Weledgeb.Heer Alb. *Verwey*
Noordwijk aan Zee.

Zeergeachte Heer, Ik bedenk daar, dat mijn woeste brief op U den indruk kon maken, of ik tegen U tekeer ging. Ik zou niet graag willen dat U dat dacht. Mijn verbittering gaat enkel en alleen tegen die drukkerij, ik kan U niet zeggen, hoe ‘grimmig’ ik ben. 't Is alles zoo onnoodig. Ik zou hem even een briefje willen schrijven, maar laat dat

natuurlijk na, omdat het onder Uw ressort *) hoort. 't Is nu avond, dit is mijn 2e briefkaart al, ik lijk wel gek om mij zoo op te winden, maar ik wou U dit toch nog even schrijven. U zult trouwens mijn woede kunnen begrijpen.

Met hart. gr.

Hoogachtend

Uw dw.

PN. van Eyck

*) Deze uitdrukking is mijn eenige juridische prestatie sinds van middag!

Staat U niet verbaasd over de elkander op de hielen volgende missieven. Ik ben vandaag niet bepaald middelpuntig, en toch kon ik middelpuntigheid zoo goed gebruiken bij de wissel, die mij van uit de dictaten ligt toe te staren met een wereld van zak-verschrikking er achter. Ik geloof dat ik opschiet, maar o 't publiek recht. Ik heb Labberton nog bij me gehad. Hij was heel aardig.

188.
Brief.

Noordwijk a/Zee
3 Maart 14

Waarde Van Eyck,

Er is nog meer niet in orde dan je opnoemt. een heirleger omgekeerde u's is ondanks mijn order ze te vervangen door de ware n's, ongehinderd vermenigvuldigd.

Ik zou alle misstanden eenvoudig aan mijn ongesteldheid kunnen toeschrijven, die de laatste weken mijn energie belaagd moet hebben; maar ik vermoed dat ook de drukker schuld heeft. Als je de revisie (of een deel ervan) zoo laat ontvangen hebt als je schrijft, dan heeft hij dit op zijn geweten, en - ergst van al - dat hij mij in de waan heeft gebracht dat ze op tijd was toegezonden.

Het verloop is namelijk dit geweest: ik kreeg die revisie na herhaald schrijven, met bericht dat mijn exemplaar toevallig was achtergehouden. Ik nam dus aan dat jouw revisie tijdig voor het afdrukken terug zou zijn. Maar, zooals ik gewoon ben, om op gevallen van zoekraken en dergelijke te zijn voorbereid, corrigeerde ik alle fouten die me in 't oog vielen. Klaarblijkelijk heeft v.N afgedrukt op die door mij teruggezonden correcties.[548] Als dat zoo is kan ik me denken dat er aan de proef een en ander ontbreekt; hoewel niet zooveel als je vreest. De hemel tenminste moge me geholpen hebben, zoodat ik niet nog nieuwe fouten aan de oude hebbe toegevoegd.

Natuurlijk moeten alle veranderingen, en liefst uitvoerig, in het volgende nummer worden opgegeven. Tegelijk hiermee schrijf ik v.N. om de revisie.

Bij een lezing in het afgedrukte nummer heb ik zeer genoten van je inleiding. Fouten heb ik daarin niet opgemerkt. De fransche citaten doorloopend viel me hier en daar een verkeerd gespeld woord op. De é's zijn afschuwelijk. Dat zijn nu de schoone vruchten

548 De drukker van De Beweging was de Firma L. van Nifterik Hz. Op 1 januari 1911 werd dit bedrijf een ‘Naamloze Vennootschap Boekdrukkerij voorheen L. van Nifterik Hz.’ De nieuwe directeur werd toen de heer H.L. van Nifterik.

van de zetmachine, die, als van duitsche afkomst, romaansche symbolen minacht.

Kortom, je verontwaardiging is volkomen gewettigd en het spijt me dat ze je het rustige genot van het heele nummer bedorven heeft.

Ik schrijf deze op staande voet, aan de thee - het eenige waar ik, jichtig en wel, me na de verzending mee troosten moet. Voor 't vervolg zullen we de drukker op 't hart binden dat hij nooit meer afdrukt zonder je lastgeving.

En nu - herwinnen we onze equanimitas!

Vrijdag komt hier mijn neef van Gennep uit Neuchatel die morgen in Utrecht leest.[549] Ik heb niet de beenen om erheen te gaan. Zaterdag leest hij in den Haag voor Arti en Industriae.[550] Dan zal ik meemoeten. Als je een bedaagd schrompelend heer ontmoet aan de zijde van een kwiek franschman, dan is het de geplaagde dichter en Beweging (!) redacteur. Albert Verwey

Als die revisie nu zoek is of verdaan, bries dan niet opnieuw, maar wreek je door gelatenheid.

189.
Brief.

(3.3.14) (potlood. Handschrift Van Eyck)

Beste Van Eyck,

Bij vluchtig doorzicht lijken deze, dus een twintigtal nog allereerst te moeten worden opgegeven. Het is een treurig gezicht en ik ben er de heele morgen bedroefd van. - Wat de stijlverbeteringen betreft: voor jou ben ik blij dat je ze op de revisie in handen hebt, maar het komt me voor dat hun verheldering geen lezer aanleiding zal geven zijn Ex.ernaar te wijzigen. Bewaar ze tot de herdruk in bundel komt, die niet kan uitblijven. Inplaats daarvan stel ik voor: een algemeene vermelding: dat hetzelfde verzuim betreffende een proef oorzaak is dat verschillende plaatsen van het opstel hun laatste stijlzuivering gemist hebben. -

Je ziet mijn drukker wel heel zwart. Ik moet ook de mogelijkheid openhouden van een postvertraging. Jij verzond de 24ste. Dat staat vast niet waar? In gewone gevallen zou hij dus 's morgens met de eerste post (7 à 8 uur) de proef gehad hebben. Dat heb ik

549 'Neef van Gennep' was een familielid van mevrouw Van Vloten-van Gennep. Charles Arnold Kurr van Gennep [1873-1957] was ethnoloog en folklorist. Hij had een Nederlandse vader en een Franse moeder. Hoewel in Würtemberg geboren, woonde hij 't grootste deel van zijn leven in Frankrijk waar hij ook zijn opvoeding kreeg. Hij was een 'polyglot' die ook studie maakte van de Egyptologie en behoorlijk Arabisch sprak. In kortere verbanden werkte hij voor universiteiten als Oxford en Cambridge. Zo ook voor die van Neuchâtel. Hij heeft door studies van *Rites de passage* - rituelen bij de overgang van de ene levensstaat naar een andere - en van godsdienstige zeden en gebruiken naam gemaakt.

550 Arti en Industriae is een beroepsvereniging van beeldende kunstenaars. Tegenwoordig denkt men al gauw aan industriële vormgeving of wat klassieker, met de titel van het gedenkboek bij het vijftigjarig bestaan, aan *Kunst en Nijverheid*. In 1884 werd deze vereniging gesticht; zij bestaat dus meer dan een eeuw. Ter gelegenheid van de honderdste verjaardag verscheen bij de Staatsdrukkerij een geschrift van J.M. Galjaard, *Kunst kopen en verkopen* , 's-Gravenhage 1984.

zelfs in Noordwijk. Nu ontving hij ze, naar hij mij schriftelijk meedeelt, met de post van 4 uur 's namiddags (den 25sten). Dit was de middag waarop hij, de gewone termijnen volgend, moest afdrukken.

Het paskwillige is dat hij werkelijk dit keer perfekt op tijd was, maar dat nu de schipper die de boel overbracht, twaalf uur stillag vanwege de mist. Zonder dat zou het nr. zondag de 1ste (zooniet al zaterdag) door de abonnés ontvangen zijn.

Lieve vriend! Word nooit tijdschrift-redacteur. Het publiek recht is er heilig bij.

Werk met lust en geloof me je toegenegen.

A.V.

267. verguld - vergeeld
68. dagen (3.3.) - jaren
69. acute - stellige
71. vast - moe
71. gequalificeerd - moet weg
71. dichter - dichtbij
74. het beeld - den gloed
76. Bovarys - Bovaryst
78. kon, zelf - kon; zij, zelf
noodlottige; - noodlottigst
81. onverdeelbaar - onverbeeldbaar
82. Dat heeft - Dat leeft
83. vert - vent
83. omlijnde - omlijnd
84. tarbouah
parfumer
Zou gairah
292. la frais

[*68 en 69 met potlood weer doorgestreept*]

190.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage, 4 III 1914

Weledgeb. Heer *Alb.Verwey*
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer, Hartelijk dank voor Uw brief. De zaak is duidelijk. De drukker heeft eenvoudig verd ...d al die correcties ook van de omgekeerde n's waar over ik mij heb zitten verbijten bij 't corrigeeren, te verbeteren, - om voordeel te winnen. Het is hier een typisch opzet. Juist de text-veranderingen waren *vele*, in 't citaat v.d. Rotterdammer zijn de laatste 2 of 3 regels onzin, - gevolg van een verkeerde verbetering v.d.eerste proef (die verbetering was n.l. een regel te laag in gevoegd!) Er is hier een grof opzet. Zij hebben *noch* U, noch mij de revisie willen zenden. - en daar de paar verbeteringen van *U* zijn, is dus mijn geheele revisie genegeerd! Ik denk, dat U nu

tot antwoord krijgt, dat *mijn* revisie vernietigd is, omdat het een bewijsstuk is, *hoeveel* veranderingen, *tientallen*, niet aangebracht zijn. Dat mijn revisie is genegeerd, merk ik aan al de komma's. Denkt U vooral niet, dat ik de drukker te zwart afschilder, - het *kan* niet anders zijn. Maar 't is wel een verbijsterend staaltje van brutaalheid. *U* hebben zij de revisie niet gezonden omdat U dan merken zoudt dat niet verbeterd was, eerst toen U aanhieldt, en zij begrepen, dat 't toch wel wat *al* te gek zou zijn Uw herhaald verzoek te blijven negeeren, hebben zij er U één gezonden. De paar verbeteringen zijn dus aan U de danken. Het eerste stukje was het best geschreven (als handschrift bedoel ik) daarom zijn daarin ook minder fouten. Ik *hoop* dat ik de revisie krijg, anders moet ik weer zitten piekeren op een massa puntjes, maar tot schande v.d. drukker zal de volledige lijst verschijnen, - en U zult zien, dat't zéér erg is, vooral ook door 't aantal. Ik zal natuurlijk al de komma's niet opgeven. 't Zure is, dat ik een paar uitnemende verbeteringetjes had en ze niet meer kan terug vinden.

[*met potlood*]: 't Is ellendig dat het publiek nu zoo in mijn artistieke werkkamer moet kijken, 't zijn allemaal stijlfoutjes.

[*Verder met pen*]:

Il zal op die lezing helaas niet kunnen komen. Vandaag over 2 weken is 't al examen. U zult van morgan wel raar opgekeken hebben over mijn briefkaarten.

De eerste helft v.d. eerste proef ontving ik	18 Febr.
De tweede helft v.d. eerste proef	20 Febr. (zelfde dag verzonden)
De eerste helft v.d. revisie	23 Febr.
De tweede helft v.d. revisie	24 Febr.

Den 24ste heb ik de revisie weggestuurd met bijvoeging: revisie *noodzakelijk*, p.o. terugzending gewaarborgd. U ziet aan de datums dat ik gedwongen geweest ben *zeer* snel te corrigeeren. (De 10e heeft *U* 't aan de drukker gestuurd.)

Hart.groet en dank voor Uw spoedig schrijven.

Hoogachtend
Uw
PNvE

191.
Brief.

7 Maart '14

(Bovenaan de brief nog geschreven:
Krijg *ik* s.v.p. proef c.d. correcties?)

Zeergeachte Heer,

Allereerst mijn excuses voor de groote lompheid waarmee ik de vorige maal om mijn eigen kleinigheid vergat, naar Uw gezondheid te vragen en U toe te wenschen, dat U weer spoedig ‘op de been’ mocht zijn.

Tweedens mijn hart, dank voor Uw moeite, die zich nu reeds in 2 brieven, een briefkaart, een proef-zending, en een tijd van bedroefdheid betoond heeft.

Derdens mijn verontschuldigingen, dat ik tegenover U eenen man heb beschuldigd, die meer zondigde uit domheid dan uit opzet.

Vierdens, - de mededeeling, dat het lijstje hierbij gaat. Met Uw stijl-verbetering en voorstel ga ik grootendeels accoord, al is 't zeer spijtig. Toch hebt U buiten de waard gerekend: die revisie had nog door een tweede gevolgd moeten worden, - welke nog meer van dergelijke fouten aan het licht zou gebracht hebben, zooals de lijst U zal doen blijken. Met de stijl-verbeteringen in eerste en laatste instantie er bij, zouden het ± 70 errata geweest zijn.

Maar nu wil ik nog een paar dingen releveeren, - om U te doen zien, dat U niet te goed van uw drukker moet denken, aan welk motief dat dan toeteschrijven zij.

1e zijn mij de proeven véél te laat gezonden. Ik heb snel verbeterd en tòch...

2e vergiste ik mij met den datum. De revisie staat gedagteekend, op 24 Febr. *maar ik heb hem 's morgens 25 Febr. ontvangen*, dadelijk gecorrigeerd, vóór ½ twaalf op de bus gedaan, - zoodat de drukker hem's middags nog had. Nu vraag ik, is het niet de allergrootste *dwaasheid* iemand een proef te zenden en dus groote moeite te bezorgen, wanneer men van plan is, in elk geval den volgende(n) middag te drukken? Het toeval is, dat ik zóó spoedig, dadelijk gecorrigeerd heb, - hij is dus gaan drukken *voor*dat de proef met mogelijkh. terug *kon* zijn.

3e de sleutel heb ik nu. De middellijke schuld ligt *bij U*. Ja ja, U zult schrikken. De man heeft *Uw* verbeterde proef gekregen, zich in zijn dubbele principieele domheid van ‘geletterd’ man en van drukker (wat een tautologie schijnt) niet kunnen voorstellen, dat nog andere fouten konden voorkomen, naar *Uw* proef verbeterd, en toen maar afgedrukt. Zoo zal 't geweest zijn. Anders, zonder Uw proef, zou hij toch het hart in zijn ziel niet gehad hebben, om aftedrukken *zonder* correctie!

Zooals altijd, - ik ben pessimist, - heeft een onvoorzichtig man die tot onvoorzichtigheid geen recht heeft, - zich van een plicht ontslagen geacht om de voorzichtigheid van een voorzichtig man, - U. Het goed van een sleept het kwaad van een ander na, en na deze levenswijsheid sluit ik deze excursie. Ik dank U overigens *voor* de correcties, want heel zeker dat de drukker zonder die niet zou hebben durven drukken ben ik toch eigenlijk niet, zoodat ik het aan U te danken heb dat er nog zooveel uit zijn.

4e Met die é's schijnt het toch niet in den haak te zijn. Die *zetmachine* heeft *wel* de normale Fransche leestekens op de letter. Zie het stuk Fransch op pag.283. Daar komen ze alle voor, *en goed*. Hoe komt het dan in's hemelsnaam, dat verderop zoo veel andere in 2 of 3 soorten zijn? Als hij nu uit losse letters zette, kon ik mij begrijpen, dat hij te kort had, maar met de machine? En 2 soorten! Want op reg.14 v.b. pag. 285 rayé heeft wéér een ander soort (in de zelfde regel ook een goede).

5e de omgekeerde u voor n, in de laatste helft vooral. Alweer: had hij losse letters gehad, - ik begrijp dat hij in de haast veel u's gegrepen had. Maar *nu* heeft hij dus telkens als hij een n zag op de knop v.d. u moeten drukken, en zijn resultaat daarna moeten omdraaien. Ziedaar iets, wat ik niet begrijp.

Maar genoeg. Gisteren kreeg ik 12 overdrukken. Om Uw woord te gebruiken: 't paskwillige is, dat ik nu overdrukjes krijg maar ze niet gebruiken kan, want het is onmogelijk al die verbeteringen zelf aan te brengen.

Nooit redacteur? Misschien neem ik toe aan oogenblikkelijke zelfbeheersching. En dan, ik ben, om met Flaubert te spreken, Nom de Dieu de nom d'un pape de vint-cinq mille papes du tonnerre de Dieu sacré nom*, ik ben uitgever! Van publiekrecht overigens houd ik zeer, alleen het examen. Dat zelfde examen dwingt mij, tot Uw voordeel, deze brief te eindigen.

Met hart. gr. ook aan Mevrouw
geheel Uw
PNvE

* citaat uit een brief van Flaubert[551] naar aanleiding zijner vosserij voor 't doctoraal in de
rechten!!
Gelieve dit op mij ook toe te passen in dézen zin.

192.
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage. 19 III 1914

Weledgeb. Heer *Alb. Verwey*
Noordwijk aan Zee

Zeergeachte Heer, Voor 't eerste deel geslaagd, - ik ben erg in mijn schik, alleen heb ik Dinsdag reeds tweede deel. Mijn zware hoofd: publiek recht!! Ik heb ‘met genoegen’ gekregen, ofschoon ik dacht, dat het slecht ging. Het is mij niet meegevallen, maar 't resultaat was goed. Dinsdag, kwart over vier. Ik heb onmetelijk veel te werken! Dinsdag is in ieder geval het eind voorloopig. Met hart. gr. ook aan Mevrouw
geheel Uw
PN.vE

[193.]
Briefkaart. Poststempel: 's-Gravenhage 25 III 1914

Weled.geb. Hr. Alb. Verwey
Noordwijk a.Zee

Zeer geachte Heer,

Ofschoon U deze briefkaart waarschijnlijk later dan de krant krijgt, - kan ik toch niet nalaten, U van vreugde nog even te melden, dat ik geslaagd ben. Het was toevallig dat U mij nog juist zaagt, en ik dus nog met Uw goede wenschen toegerust, - het strijdperk kon betreden. De eerste aangename verrassing bij 't verlaten van 't gebouw was de felicitatie van Mea, die de vriendelijkheid had even te komen informeeren.[552]

551 Dit citaat heb ik niet kunnen thuisbrengen.

552 Mea Verwey was Albert en Kitty Verweys tweede dochter, studeerde te Leiden Nederlands en Geschiedenis. Zij promoveerde bij haar vader in 1928 op een dissertatie over haar grootvader: *De betekenis van Joh.^{s} van Vloten. Een bibliografie met inleiding* . Santpoort [N.H.]. Ook publiceerde zij gedichten. Zij was eerst getrouwd met de uitgever C.A. Mees, later met de graficus Dirk Nijland.

Het is dus nu voor altijd afgelopen, godzijdank. Strafrecht en strafvordering ging heel goed, met staatsrecht heb ik gestumperd. Nu kan ik weer met gerust hart eens wat lezen. Hart. gr. ook aan Mevrouw en de meisjes
geheel Uw
PN.van Eyck

194.
Briefkaart. Poststempel: Noordwijk. 27.3.14

den Heer
Mr. P.N. van Eyck,
Columbusstr. 223
den Haag

Beste Van Eyck, Het zal me spijten dat ik je op die fameuze Dinsdagmiddag niet gekiekt heb. Was het dan na afloop ook gedaan, dan zou je vermoedelijk de twee uitersten van je stemming in duidelijkste voorstelling voor oogen hebben. Wil zoo goed zijn van de hartelijke gelukwenschen die mijn vrouw en ik je hier bij doen toekomen een passend deel aan je meisje over te dragen. Het zal ons genoegen doen jullie beiden binnen kort hier te zien.
Je toegenegen
A.V.

Ik heb je de meester-titel maar vast toegekend. Als hij officieel is laat ik hem weer vallen. Ook aan je moeder mijn hartelijke felicitaties.

195.
Brief.

Den Haag 12 April '14
Zeergeachte Heer,
Eindelijk vind ik nu tijd, U eens een paar woorden te schrijven. Sinds mijn examenmijn dank nog voor Uw felicitatie - heb ik niet veel anders gedaan dan heen en weer vliegen. De stellingen hebben mij veel drukte gegeven en zullen nog oorzaak zijn van een massa onvruchtbare moeite.[553] Zij moesten alle goed gekeurd worden door de verschillende professoren, zoodat ik veel tijd verloor met reizen naar Leiden, want zij hebben alle verschillende zittingsuren. En al die formaliteiten.. Ik ben er beu van. Voegt U daarbij, dat ik veel voor de Zilverdistel te zorgen heb, voor mijn huwelijk,

553 Na twee doctoraal tentamens t.w. privaatrecht en publiek recht bereidde de doctorandus zich voor op een promotie door een aantal stellingen te verzamelen, deze aan de goedkeuring van de hoogleraren in de daarbij betrokken vakken voor te leggen en ze tenslotte in een plechtige zitting van de senaat te verdedigen. Aldus de toenmalige vorm van promoveren in de rechten.

voor de reis, en dat bovendien mijn familie verhuist,[554] dan kunt U zich voorstellen, dat ik geen tijd vond tot het rustig schrijven van een brief.

Donderdag 23 April promoveer ik, en daarmee hoop ik de rechtsgeleerdheid van uit de hoogte mijner doctorlijke waardigheid, zoo het kan voor altijd, vaarwel te zeggen.

Allereerst, ik *moet* tijd vinden, om, als U het wilt, in Noordwijk met mijn meisje een bezoek te maken. Het best zou zijn, wanneer U in de 2e helft dezer week een dag noemde, en wij dan eenvoudig naar U toe kwamen. Wij kunnen elken dag. Ik zal heel blij zijn, wanneer ik U nog eens spreek en bovendien mijn a.s. vrouw kan voorstellen. Uw brieven zullen altijd door twee gelezen worden, en dan is het toch ook veel prettiger wanneer U de tweede kent.

Ik heb een belangrijke zaak te beslissen. In 't najaar komt mijn bundel.[555] Een kleine, die tegelijk in zoover een eenheid is, dat er weer een bepaalde lebensabschnitt in is neergelegd. Hij verdeelt zich van zelf in 5 deelen, die elkander opvolgen. (Bevrijding is het 2e deel). Nu staat de zaak zoo, dat het vierde deel de periode beslaat, waarvan U de copy hebt, en waarvan U de gedichten niet bevallen.[556] De grootste moeilijkheid is nu: wat moet ik doen? Ik persoonlijk ben geneigd die 4e afdeeling te laten bestaanuit 1° de 4 kleine Laloverzen, 2° (misschien) Stilte, 3° Aan een misvormd Kind, 4° Angst, 5° Klokken.

Dat is dus de engst mogelijke keus van de karakteriseerende ‘momenten’. *Doe ik* dit, dan handel ik volgens mijn eigen gedachte over deze gedichten. Ik vind ze n.l. nog altijd goed. Vervolgens breek ik de gang niet, die mijn innerlijk leven nu eenmaal genomen heb [*sic*!]. Ik ben er van overtuigd, dat ik die periode heb moeten doormaken, om tot latere gevoelens te kunnen komen en dat die gedichten psychologisch de brug vormen tusschen de 3^{e} en de 5^{e} afdeeling. D.w.z. Mijn persoonlijkheid in haar ontwikkelingsgang komt dan *volledig* in de serie mijner boeken tot uiting. Wat voor mij veel waard is. Daartegenover staat voor mij de mogelijkheid, dat ik, ik bedoel niet slechte, want U zelf zei mij, schreef mij, ‘ik kan niet zeggen dat ze niet goed zijn’, maar *poëzielooze* verzen opneem. Wanneer ik nu doe als ik boven schreef, neem ik eensdeels de voorzichtigheid in acht, die *Uw* oordeel *gebiedt*, en beperk ik de keuze tot de meest belangrijke. Anderdeels handel ik volgens mijn eigen inzicht in mijn werk en behoud ik de volledigheid van leven, - is iedere ‘étape’ vertegenwoordigd. Nu zou ik U willen vragen, hoe Uw eindoordeel, nu, na al die maanden over de hier genoemde gedichten is. Voorts, wat U principieel over deze kwestie denkt. Natuurlijk moet ik zelf de verantwoordelijkheid voor mijn bundel dragen en is dit verzoek geen middel voor mij zelf, haar op U te schuiven. Ik bedoel dan ook niet zoozeer te vragen: welke beslissing zoudt U in 't concrete geval nemen,

554 Van Columbusstraat 223 naar 221. Dat was een verhuizing naar een benedenwoning en gebeurde op 15 april 1914.

555 *Het Ronde Perk* is toen met gepubliceerd. Het vertrek naar Italië en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waren de voornaamste oorzaken van een vertraging der uitgave. Deze kon pas voortgang vinden in 1917, toen de bundel *Gedichten* bij de Wereldbibliotheek verscheen. Onder deze titel werd de eerstgenoemde verzameling verenigd met die uit de Italiaanse tijd en het direct daarop volgend jaar onder de titel: *Lichtende golven* .

556 Verweys oordeel zie nr. 159.

maar meer de theoretische vraag die er aan vast zit. Is eigen gunstig oordeel en daarbij het verlangen naar volledigheid voldoende motief, om in afwijking van een ander oordeel, dat mij zeer veel waard is (U bent letterlijk de eenige, door wiens oordeel naar mijn gedachte dit geschil in mij mogelijk wordt) naar mijn eigen inzicht te handelen? - Ik heb overigens sterk het gevoel, of ik dit werk allemaal achter mij heb, en of ik een nieuw leven voor mij zie liggen. Maar daarom wil ik niet later met dit boekje komen, in een tijd, dat ik, innerlijk vreemd geworden aan zijn inhoud, een werk zou doen verschijnen, dat mijn 'stand' op die tijd niet in 't minst zou weergeven.

U hebt het boekje van d'Oliveira ontvangen? En mijn interview gelezen?[557] Wat denkt U er van? Ik *ben* niet iemand voor zulke experimenten. Hoeveel dingen staan er in, die zóó uitgedrukt zijn, dat ik ze alleen met een uitlegging gerustelijk als *mijn* meeningen zou erkennen! En de onvolledigheid! En 't gebrek aan belang van sommige persoonlijke partijen! En de vervelende tekst van de interviewer daarom heen! Of maakt het op een tweede, op U, een beteren indruk? 'Een fraai gezelschap, waar je in staat' zei Greshoff. Al te belangrijk zijn ze zeker allemaal niet.

Ik heb bij de Meester de Venetiaansche tentoonstelling voor mij zelf besproken.[558] Mijn eerste brieven zullen dus over de internat.schilderijenexp. gaan. Ik ben wel zeer benieuwd, hoe het gaan zal. Ik hoop, dat ik U nooit erger, en dat ik altijd door en door de kunstenaar voor U zal blijven, die periodisch brieven instuurt in de Rotterdammer, en niet het tegenovergestelde.

Mijn werk over Nietzsche lokt mij nu. Ik heb de tijd voor mij, en ik voel mij gelukkig. Ik voel mij zelf volkomen hongerig, - ik heb lang gevast. Nu heb ik het nog te druk. Verleden Zondag, om deze tijd, schreef ik de eerste alinea van een stukje over het nieuwe boekje van Barrès, l'Abdication du Poète, over de laatste jaren v. Lamartine, maar de heele week heb ik geen tijd kunnen vinden het aftemaken.[559] De Beweging heb ik nog niet kunnen lezen. Als ik rustig in Italië zit, zal ik, hoop ik, geregeld Boekbeoordeelingen van lectuur zenden. Dat heeft U immers gaarne en ik heb een heele serie interessante boeken in mijn gedachte.

Ik babbel nu wel erg, geloof ik, en de verdediging van mijn stellingen grijnst mij al weer tegen. Hoor ik van U? Met hartelijke groeten, ook aan Mevrouw en Uw kinderen

Hoogachtend
Uw dw.
P.N. van Eyck
Columbusstr.223
Den Haag.

557 Over d'Oliveira's Interview, zie nr. 167.
558 Dit werd Van Eycks eerste bijdrage uit Italië in de N.R.C., avondblad, 25 mei 1914.
559 Maurice Barrès, *L'abdication du poète* verscheen in 1914 bij George Crès et cie te Parijs. Van de even fijnzinnige tekst als uitvoering is in De Beweging geen spoor te vinden.

Register van bundels, verzen en artikelen van P.N. van Eyck

Aan den eenzame 92
Aan een jonge zanger 52
Aanteekeningen: Een brief van suster Baertken? 229, 232, 236
Aanteekeningen over rhetoriek 140, 199, 201, 210
Ac Etiam 47, 52, 66
'*Ach kind wat kan mij 't troosten geven*' 92
Akoitès (Dramatisch fragment) 9, 11-20
Albert Samain 6
Angst 235, 243, 248, 249, 287
Atlantis 248
Avondgang 38, 39
Avondlied uit de verte 162, 165
Avondmijmering over Gustave Flaubert 273
Bede 162, 165
Beethoven 213
Begrafenis 219
Belofte 162
Bevrijding 168, 193, 211, 223, 230, 231, 233, 287
Bezinning 51, 55, 69, 71
Bezinningen 45
Bij de ruïnen van Babylon 88
Boek, V 7, 34, 39
Boek, VI 49
Boekbeoordeelingen: Emile Faguet, Petite histoire de la littérature française 257
Buitenlandsche literatuur 69, 108, 216, 241
Buveuse d'Absinthe 52, 69
Castellum Vitae 39
Celloconcert van Lalo 39, 40, 248
Charles Baudelaire 39, 40
Charles van Lerberghe 99
Chopin 39
David in de spelonk van Engedi 144, 149, 152
De boodschap der winden 219
'*De boomen beven in den herfstwind heen en weer*' 21, 23, 24
De daad 192, 196, 198
'*De dag wordt nu door mij in stil geschrei begraven*' 21, 24, 25
De dichter en de jonge vrouw 38, 39, 48, 52, 84, 87
De drie levenden en de drie dooden 133, 136, 137, 139, 142, 143
De droom, I-IV 248
Deert het mij nog 219
De gebroken verleider 119
De getooide doolhof [1909] 5, 6, 21, 26, 31, 34, 38, 39, 45, 47, 69, 70, 80, 81, 84, 85, 87, 88
De getooide doolhof [1911] 21, 26, 34, 38, 39, 42-45, 47, 56, 58, 69, 70, 77, 80, 81, 88, 121, 123, 127, 132, 133, 249, 270
De gouddelver 140
De kleine schare 140
De kluizenaar in de woestijn 125-127, 132

De laatste droom 77
De middag 140
'*De middag grauwt*' 92
De orgelman 219
De oude brief 219
De oude zwerver 218, 219
De roep 196
De sterren 94, 108, 112, 115, 116, 120, 127, 132-135, 140, 141, 162, 210
De vader 80
De val 125
De verlatene 162
De verlaten vrouw 218, 219
De verloren zoon 218, 219
De wintermiddag 193
De zoekers 204
Dichter's zielslied 80, 87
Dichterschap 165
Dood, II 196
Droom 196, 198
'*Een blij lied heeft geklonken...*' 219

Een dichter 218, 219
Een dichter zeide 77
Een droef lied heeft geklonken 219
Een droom uit het zuiden 80
Een gang naar de vreugde 9, 50
Een hooglied 94
Een lange onbegrepen stilte 219
Een lied van Suster Baertken? 182
Een protest 26
Een vrouw 122
Eenzaamheid 162
Elegie 219, 248
'*En ik sta eenzaam nu in 't wachtend avondbeiden*' 21, 25
'*En 'k sta eenzaam bij zijn murw-bedolven graf*' 21, 25
Epiloog 117
Epiloog, I-VI 268, 269
Erkentenis 51, 55, 69, 71, 88
Fantaisie over Gustave Flaubert 264
Gebed 69, 71
Gedachten en gevoel in poëzie 191
Gedichten 51, 55
Gedichten [bundel] 117, 162, 164, 193, 197 211, 213, 214, 218, 230, 231, 234, 235, 243 248, 268, 287
Gedroomde liefde voor een bedroefde 80, 87
Geestelijke poëzie 232
Geluk 219
Gestalten 45, 55
Getijden 45, 89, 92, 99, 100, 116, 124, 210 244
'*Gij waart een kind, maar dat haar jong vermoeien*' 92
'*Gij waart een kind, toen U voor 't eerst het leven*' 92
Herborene tot het leven 105, 117
Herfstgedichten 21
Herfstmiddag 92
Herodias. Een tweegesprek 194
Het blijde leed 80, 87
Het gebed van Maria Magdalena 79, 80, 81
Het gedicht 235
Het kind in den boomgaard 68, 80
Het lied der aarde 164, 213, 270
Het nachtegalenboschje 243, 248, 250
Het oproer der dooden 105, 110, 133
Het reizend liedje 140
Het ronde perk 5, 117, 162, 193, 196, 197, 211, 213, 214, 218, 219, 230, 231, 234, 235, 243, 248, 268, 270, 287
Het zuiderkruis 94
Hij hield zijn gelaat 219
'*Ik heb den ganschen avond*' 219
Ik heb deze avond 210
'*Ik heb uw ziel den ganschen langen morgen*' 92
I lock my door upon myself 26, 34-36, 38, 50
In memoriam [Charles van Lerberghe] 44

In memoriam Madame Sabatier 77, 79
In pratis acerbis 21, 52, 62
't Is avond, langs mijn slapen glijdt...' 163
Iterumque 164, 213
Janus met het dubbele voorhoofd 55
Kentering 213, 214
Kinderstemmen 219
Klokken 287
'*Kon Liefde zóó tot breuklooze eenheid binden*' 197
Kunst en geest in letteren 237
Kunst en geest in literatuur 149, 192, 199
Lalo-verzen 287
Lancelot 211
Leed, II 196
Lentelied in de herfst 52
Lenteschemerval 219
Le poète et la muse 78, 80, 81
Lichtende golven 117, 162, 234, 287
Lied 52
Lied uit Kalupsoo 26
Lied van dag en nacht 52
Ludovico il Moro 193, 211
Maannacht 250
'*Maar dat Uw hart bij al zijn lijden*' 92
Maîtresse 42, 43, 45, 47, 48, 50

‘*Marie Magdeleine*’ [door Maurice Maeterlinck] 237
Medoesa [proza] 9
Medousa. Een gedicht in vier zangen 56, 70 71, 72, 74
Medousa. Een mythe 56
Medousa en Poseidoon 56-58, 70
Medousa-fragment 77
Middag 52, 162, 165
‘*Mijn ziel is als een zwijgend woord*’ 92
Morgenliedje 219
Mysterie 165
Mythen en gedaanten 51, 55
Naar den avond 21, 52, 63
Nachtwaken 117
Na 't hooren van een wals van Brahms 52
‘*Niet om Uw lach, mijn kind; wij leerden beiden*’ 92
Nietzsche en zijn ‘Ecce Homo’ 108, 262
Nieuwe gedichten 165
‘*Nu is de avond na den langen dag nabij*’ 21, 44
Ode aan het land 51, 54, 55, 69, 71, 74 88
Odysseus en Kalupsoo 58, 61
Om liefde 88
‘*O neen, het mag U nimmer deren*’ 92
Opgang 234
Orpheus' vaart langs de Seirenen 51, 52, 54-56, 72
Over Gustave Flaubert 273
Over poëzie 145-147, 149, 199
Pan [gedicht] 51, 52, 54, 55
Pan [proza] 34, 52
Pan en Silenus [dramatische dialoog] 35
Richard Wagner 216, 218
Ruchiouk Hânem 264, 265, 277
Sorrow 26
Stilte 243, 248, 252, 287
Studie over Albert Samain 70, 73, 99
Ter herinnering aan Alex Gutteling 101-105
Terugblik 123, 124
Terugkeer 213
Tot den Daimoon 243, 248
Tot een misvormd kind 243, 248, 249, 287
Tot Eroos (Peinzend aan een vriend) 105, 117
Twee gezichten aan... 105
Uit de woestijn 127
Uitzichten 5, 104, 105, 119, 122, 123, 125, 127, 132, 133, 136, 140, 141, 143, 145, 149, 179, 180, 183, 185, 196, 197, 204, 210, 213
Vereeniging 162
Verhaerens Liedelyriek 149
Verlangen 81
Vervoering 165
Verwachting 218
Verzameld Werk, I 21, 26, 34, 38, 39, 44, 52, 80, 81, 88, 123, 141, 211, 213, 218, 219, 243, 248

Verzameld Werk, II 80
Verzameld Werk, III 26, 44, 49, 98, 99, 108, 122, 152, 182, 200, 216-218, 241, 262, 273
Verzen 81
Verzoeking 125
Vóór de reis 105, 117, 152
Vrede 192, 196, 198
Vreugde's wonder 80, 87
'*Was het dan vreemd, dat ik die liefde's leven*' 92
Wel zijt gij ver 162
'*Wij spraken beiden...*' 211
Woestelingen 119, 123, 124, 127, 132, 164
Zeven zinnebeeldige verhalen 76
Zomerregen 162, 163
Zooals de steen in 't doffe goud 91

Register

Adama van Scheltema, C.S. 214
Aeschylus 221, 257
Alexander de Grote 161
Algemeen Handelsblad 173, 213
Allebé, August 240
Ameide, Th. van [pseudoniem van J.H. Labberton] 72, 174, 216, 224
Amsterdammer, De [weekblad] 20, 26, 48, 53, 236, 239, 240, 242, 243, 245
Amsterdamsche Boekhandel N.V. 201
Amsterdams tijdschrift voor letterkunde 195
Andrian, Leopold von 165, 168, 188, 189, 191, 193, 197-200, 213, 215, 217, 221, 222, 228, 229
Ankersmit, J.F. 98
Antonius, Heilige 126, 127
Aristophanes 257
Artemis Verlag 223
Astrea [maandblad] 52
Avondpost, De [dagblad] 73
Bakhuizen van den Brink, R.C. 228
Balen, C.L. van 259
Barrès, Maurice 288
Baudelaire, Charles 5, 28-32, 80, 98, 99, 144, 168, 172, 174, 185, 193, 217, 223, 235, 243
Bazel, K.P.C. de 219, 220, 223, 243
Beatrice 160
Bekrans 244
Benjamins, Nelly Estella 252, 254, 256, 267, 268, 271, 275, 277, 286, 287
Berlage, H.P. 156, 173, 219
Bertken, Suster 180, 182, 219, 229-233, 236, 237, 240
Bessemer, Anthony 158
Beuk, Uitgeverij De 194
Beweging, De 5, 6, 21, 26, 33, 34, 36, 38-40, 44, 49-52, 55, 57, 69-77, 80, 83, 84, 87-89, 92-95, 97-99, 102-105, 108-110, 112, 115-117, 124, 125, 127, 132-136, 139, 140, 142, 144-147, 149-153, 160, 162, 165, 169, 172-178, 180, 187, 188, 190-193, 195, 197, 199-205, 210, 213, 215-219, 222, 224, 228, 229, 235-237, 239, 241, 242, 245, 248, 250, 252, 257, 265, 268, 270, 273, 275, 277, 281, 288
Bilderdijk, Willem 211, 269
Blackwood's Edinburgh Magazine 49
Blairot, A. 172
Blätter für die Kunst 107, 160, 161, 164, 168, 170, 188, 193, 213
Bloem, J.C. 94, 116, 117, 122, 123, 127, 138, 147, 158, 166, 168, 172, 190, 193, 197-200, 203, 210, 236
Blok, J. 242
Böhme, Jacob 239
Bolland, G.J.P.J. 211
Bondam, Karel 73
Bondi Verlag 38, 198
Bonn, Salomon 213
Boogaert Jr., Meindert 80

Boomgaard, De 88, 172
Booven, Henri van 98
Borgman, Johan 236
Bosch en Keuning 119
Bourget, Paul 266
Boutens, P.C. 52, 94, 112, 125, 151-153, 155, 156, 174, 175, 179, 191, 216, 219, 239, 258, 271
Braak, Menno ter 259
Bracht, Tielman van 122
Brandeler-den Beer Poortugael, Josina I. van den 228
Breughel 185
Browning, Robert 257
Brugman, Johannes 182
Brusse, W.L. en J. 271
Bussy, J.H. de 245, 246
Butler, John Davis 29
Calman-Lévy 217
Campen, Jacob van 219
Charybis 205
Christus 206, 256

Churke 244
Claesz, Hendrik 167
Cobden Sanderson, T.J. 176
Coenen, Frans 52
Couperus, Louis 261
Crépin-Vervaat, J.C.M. 7
Crès et Co., George 257, 288
Dante Alighieri 138, 160, 190, 224
Degas, Edgar 45
Derleth, Ludwig 213, 215
Deyssel, Lodewijk van 5, 9, 21, 50, 58, 240, 242
Dishoeck, C.A.J. van 45, 94, 95, 99, 112, 115, 116, 127, 140, 143, 180, 183, 197, 244
Dixon en Co., C.M.B. 187
Doorn, Willem van 237
Dostojewski, Fjodor 76, 153, 224, 227
Douglas, Alfred 125
Drabbe, Henriëtte 72
Dubois, Pierre H. 259
Dullaert, Heiman 95, 97, 119, 122, 124, 217
Dusseau, J. 246
Duyse, Prudens van 187
L'Echo de Paris 29
Eeden, Frederik van 168, 224
Eeden, Hans van 255
Eeden, Paul van 255
Eekhoud, Georges 237
Eijk-van Vreeswijk, Jacoba 286
Einhornpresse, Die 107
Ekkart, R.E.O. 7
Eliot, T.S. 99
Elsevier's geïllustreerd maandschrift 246
Enschedé, Charles 180
Enschedé, Izaäk 95, 158
Enschedé, Johannes 95, 158
Enschedé en Zonen, firma Joh. 95, 123, 157, 158, 161, 163, 166, 167, 169, 172, 178, 179, 180, 183, 203, 220, 221, 223, 226, 229, 266
Erens, Frans 137, 139
Europa 47, 48, 52, 54, 65, 66, 69
Eyck, P.N. van *Passim*
Eyck-Benjamins, N. van 49
Faassen, Rosier 28
Faguet, Emile 257, 264
Feith, Rhijnvis 192, 204, 205
Fens, Kees 242
Figaro, Le 26
Fischer, S. 165
Flaubert, Gustave 264-266, 285
Fleischman, Joan Michael 123, 158, 180
Frerichs, Lieneke 7
Friedemann, Hermann 264

Frowde, uitgever 159
Fuldauer, D. 246
Galjaard, J.M. 281
Gando, Nicolas 158, 163
Gautier, Théophile 217
Gennep, Arnold van 281
George, Stefan 38, 106, 107, 123, 137, 139, 160, 164, 168, 170, 171, 173, 190, 198, 200, 213, 215, 217, 220, 240, 266, 269, 270, 277
Gerretson, F.C. 127, 128, 133, 136, 147, 148, 149, 151, 159, 192, 197, 201, 203, 210, 211, 213, 216, 218, 243, 262
Geyl, P.A.C. 6, 39, 76, 112, 148, 215
Gids, De 44, 55, 67, 68-70, 80, 84, 99, 137, 140, 210, 213, 214, 240
God 161, 205, 206, 209
Godefroy, Emile 29
Goethe, Johann Wolfgang von 137, 190, 223, 224, 227
Goeverneur, J.J.A. 161
Gogh, Vincent van 26
Gooyen, Henric van [pseudoniem van Jan Veth] 240
Gorter, Herman 258
Gosler, Chr.J.L.W.E. 52
Gossaert, Geerten [pseudoniem van F.C. Gerretson] 116, 117, 127, 129-131, 133, 140, 148, 150, 151, 190, 203, 214, 269
Greshoff, Jan 53, 57, 58, 116, 117, 119, 123, 127, 158, 162, 163, 168, 170, 172, 187, 193, 223, 228, 259, 288

Groot Nederland 52, 78, 81, 90, 91, 127, 215, 231
Gulden Winckel, Den 48, 52, 245, 246
Gundolf, Friedrich [pseudoniem van Friedrich Gundelfinger] 107, 122, 160, 161, 168, 170, 171, 173, 175, 213, 274, 275, 277
Gutteling, Alex 6, 56, 57, 70-72, 74, 76, 83, 86-89, 99, 101-105, 116, 127, 146-148
Haan, Hanna de 171
Haan, Jacob Israël de 117, 237, 238
Haan, Willem de 171
Haar, en van Ketel, Firma van der 116
Hammacher, A.M. 176, 223
Hardenberg, Friedrich von 223, 225, 266
Harrison, James A. 99
Hartz, S.L. 95, 158
Heerma van Voss, M. 11
Hees, P. van 7, 148
Heiseler, Henry von 213
Hellemans, K. 56
Hellingrath, Norbert von 213
Heymans, G. 125
Hichtum, Nienke van 161
Hofmannsthal, Hugo von 107, 123, 188, 213, 217
Hoffmann von Fallersleben, A.H. 182, 229, 237
Hölderlin, Friedrich 122, 162, 163, 165
Holten, Otto von 107, 215
Homerus 23, 163
Hoogstraten, D. 119, 122
Hooiberg 243
Horae Belgicae 182, 229, 232, 236
Horby, John 176
Hulst, J.W. van 148
Huret, Jules 29
Hutchinson, Thomas 273
Huygens, Constantijn 97
In 't Boekhuis 21, 48
Israëls, H. Louis 26
Jaar der dichters, Het [almanak] 117, 162. 163, 211
Jacobs, Bertha. Zie onder: Bertken, Suster 180
Jahrbuch für die geistige Bewegung 107
Jeune Belgique, La 33
Jezus 161, 205, 206
Jolles, André 171
Jonson, Ben 250
Juffrouw Ida, 6
K. 165
Kaakebeen, C.G. 240
Kalff, G. 219, 229, 232, 240
Kalma 213
Kamerbeek Jr., J. 190
Kandinsky, Wassilj 187, 215
Kapp, Julius 216, 217

Kets-Vree, M. 198
Khnopff, Fernand 26, 36, 37
Klein, Carl August 160
Kloos, Willem 5, 23, 52, 58, 60, 69, 122, 147, 168, 190-192, 204, 205, 223, 246, 252-257
Kluckhohn, Paul 263
Knuttel, J.A.N. 182, 229, 230, 232, 233, 240
Koenders, firma 47
Konijnenburg, W.A. van 155
Koole en Messchaert, firma 174, 201, 202, 205
Koster, Edward B. 52, 58, 59, 61, 154
Krimpen, J. van 95, 117, 158
Krino [pseudoniem van Chr.J.L.W.E. Gosler] 52
Kronberger, Maximin. Zie ook onder: Maximin 161
Kroniek De 20, 26, 27, 33-35, 48, 171, 240
Krüger [kunsthandel] 26
Kruseman, A.C. 172
Labberton, Henriëtte 72, 175, 216
Labberton, J.H. 72, 171, 173-175, 202, 204, 216, 280
Lakerveld, Geertrui van 7
Lamartine, A. de 288
Landor, Walter Savage 159, 161
Landry, Louis 216
Lechter, Melchior 107, 190, 213
Lechter, Michael 116, 117

Leendertz jr., P. 220
Leeskabinet, Het 52
Leeuw, Aart van der 108, 111, 116, 133, 152, 162, 171, 173, 175, 197, 198, 213, 214, 269
Legrand, Louis 41, 45
Leipoldt, C. Louis 245, 246
Lemaître, Jules 29
Leopold, J.H. 11, 179, 191, 271
Lerberghe, Charles van 44, 99
Lévy frères, Michel 217
Ligthart, Jan 240
Linden, Gerard onder de 119
Linnankoski, Johannes 224
Lodensteyn, Jodocus van 187
Lof, N.J. van der 7
Looy, Jacobus van 17
Looy, S.L. van 17
Lucifer 208
Lukas 198
Maarsen, Jan van [pseudoniem van P.N. van Eyck] 9, 11, 20
Maas, S.A. 265
Maas en Van Suchtelen 201
Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur 117, 154, 192, 204
Maatstaf 98
Maeterlinck, Maurice 11, 237, 239-241, 257, 264, 268
Mallarmé, Stéphane 194, 195
Manchester Guardian 246
Marcus 198
Maria, Heilige 268
Maris, Leo van 45
Marks-van Lakerveld, G. 7
Martini, Franz 160
Mattheus 198
Mauclair, Camille 45
Mauve, Anton 242
Maximin. Zie ook Kronberger, Maximilian 160, 161
Mees, C.A. 285
Meester, Johan de 52, 152, 288
Mercure de France 33
Messchaert, firma 202, 205
Michaël, Hubert 256
Milton, John 146-148, 154, 205, 206, 209, 210, 221
Minderaa, P. 71
Minor, Jakob 263, 264, 268
Moll, W. 182
Moréas, Jean [pseudoniem van Joannis Papadiamantopoulos] 26, 27, 29, 33
Morris, William 173, 244
Mouton en Co. 94, 244
Mouw, J.A. dèr Mouw 239
Mulder, H.A. 119
Naeff, Top 52

Napoleon 187
Nederland 21, 48
Nederlandsche Spectator, De 5, 21, 26, 48, 52
Nietzsche, Friedrich 108, 153, 190, 223, 224, 227, 262, 288
Nieuw Leven 55
Nieuwe Gids, De 58, 60, 61, 69, 108, 122, 140, 145, 147, 191, 192, 205, 216, 221, 238, 241, 254, 257, 258, 262
Nieuwe Rotterdamsche Courant 48, 168, 238, 239, 262, 275, 288
Nieuwe Taalgids, De 256
Nifterik, H.L. van 116, 280
Nifterik Hz., L. van 116, 201, 280
Nijgh J. Czn., H. 262
Nijland, Dirk 285
Nijland-Verwey, Mea 215, 240, 256
Nijlen, Jan van 117
Noordewier, Nassau 268
Novalis 11, 152, 223, 225, 226, 239, 263, 264, 266, 268
Odysseus 205
Oliveira, E. d' 5, 76, 138, 242, 243, 256, 258, 288
Ons Tijdschrift 148, 211
Onze Eeuw 127, 140, 243, 247-250
Opregte Haarlemsche Courant 95
Ostaijen, Paul van 172
Oud-Holland 122, 217

Paris, H.J. 23
Pauwels, François 185
Péladan, Joséphin 26
Penning, W.L. 173, 185
Pierson, Allard 261
Piper Verlag 187
Plasschaert, Albert 268
Plato 94, 151, 224
Ploeg, De 154
Ploos van Amstel, gebr. 95
Poe, E.A. 45, 98, 99, 104, 107, 108, 153
Poort, Herman 215
Potgieter, E.J. 54
Praz, Mario 209
Prick, Harry G.M. 7, 9, 23, 242
Prins, Jan 116, 133, 213
Puchinger, G. 148, 211
Putman, A. 7
Putte, P.C.A. van 7, 119, 122
Pythagoras 13
Querido, Israel 153, 156, 213
Raalte, M. van 163
Ransart 158
Régnier, Henry de 33, 122, 241
Revius, Jacobus 95, 97
Revue Blanche, La 242
Ridder, André de 172
Rimbaud, Arthur 241
Ritschl, Giza 168
Rodin, Auguste 78, 80
Roland Holst, A. 83, 104, 105, 117, 133, 138, 147, 152, 172, 179, 238, 240, 269
Roland Holst-van der Schalk, Henriëtte 258
Roode Zeil, Het 172
Roos, S.H. de 271
Roosbroeck, Gust. van 172
Rops, Félicien 45
Ross, Robert 125
Routledge, uitgever 159
Royen, J.F. van 168, 176, 182, 193, 219, 220, 223, 230, 246, 266
Ruys, H.J.A. 122, 217
Salomons, Annie 269
Samain, Albert 33, 50, 55, 70, 73, 75, 99
Samuel, Richard 263
Satan 206, 209
Schaaf, Nine van der 200
Schalekamp, firma 172
Scharten, Carel 210-214, 216, 228
Scharten-Antink, M. 228
Schelle, C.J. van 47
Schendel, Arthur van 99, 273

Schlegel, A.W. 263
Schönhuth Naclof, Ottmar 171
Schopenhauer, Arthur 190
Schreuder, G. 201
Schuler, Alfred 213, 215
Schürmann, Jules 213
Scylla 205
Seversen, Jan 180
Shakespeare, Willem 49, 58, 168, 173, 224, 238, 240
Shelley, P.B. 57, 70, 209, 210
Sicking, C.J.M. 163
Sidney, Philip 209
Simon, Julie 228
Simons, Leo 76, 154
Slooten, Corrie van 39
Smith, Johannes J. 246
Son, H.S. van 238
Sophocles 154, 157, 159, 161, 163, 165, 221
Sötemann, A.L. 271
Spenser, Edmund 138
Stapert-Eggen, M. 7
Steinmetz, A.J.M. 59
Stobke, Horst 171, 178
Stoppelaar, J.J. de 147, 152, 187, 192, 199, 200, 202, 210, 236, 243, 269, 270
Sturm, Verlag Der 215
Suchtelen, Nico van 52, 265
Swinburne, A.C. 140, 203
Tak, P.L. 171
Telegraaf, De [dagblad] 243
Thomas a Kempis 268
Thomson, J. Jac. 116
Tibullus 148

Tieck, Ludwig 223, 239, 263
Tiemann 244
Tijdspiegel, De 123
Timmerman, Aegidius W. 21, 22, 23, 26
Tinbergen, D.C. 240, 241
Tolstoï, L.N. 137
Toorop, Jan 26, 27, 68
Toussaint van Boelaere, F. 182
Treuge, Lothar 213, 215
Tweemaandelijksch Tijdschrift 119, 145, 240
Twintigste Eeuw, De 5, 9, 21, 26, 50, 52, 62-64, 69, 145
Uyldert, Maurits 72, 74, 99, 116, 173, 175, 236, 268, 272, 273
Vaderland, Het [dagblad] 57, 259, 265, 268-270, 275
Valéry, Paul 239
Valkhoff, P. 171
Van Nu en Straks 173
Verdam, J. 187
Verhaeren, Emile 26, 33, 52, 149, 150, 152, 157
Verlaine, Paul 33, 223, 241-243
Vermeylen, August 173
Vers et Prose 29
Versluys, W. 115, 157, 158, 169, 201, 202, 224, 264
Vervaat, Anneke 7
Verwey, Albert *Passim*
Verwey, Jan 228
Verwey, Liesbet 232
Verwey, Mea 187, 285
Verwey-van Vloten, Kitty 23, 87, 123, 125, 126, 132, 133, 136, 137, 139-141, 145, 146, 150, 153, 159, 164, 167, 168, 174, 178-180, 183, 187, 188, 191, 192, 195, 201, 203, 206, 211, 213, 215-218, 220, 227, 229, 230, 232, 239, 243, 244, 246, 248, 252, 257, 263, 269, 270, 274, 277, 285, 286, 288
Veth, Jan 238, 240
Vicaire, Gabriel 29
Villiers de l'Isle-Adam 153
Vliet, H.T.M. van 7, 271
Vloten, Gerlof van 197
Vloten, Johannes van 232, 285
Vloten-Van Gennep, J.E.H.C. van 232, 281
Vondel, Joost van den 95, 210, 275
Vooys, Is.P. de 149, 173, 192, 229, 243, 259, 263, 265
Vriesland, Victor E. van 168, 192, 238-240
Vrije Tribune, De 5, 21, 26, 48, 70
Wachter, F.M. 7
Wage, H.A. 9, 52, 74, 123
Wagner, Richard 216-220, 224, 248
Walch, Jan 259, 268, 269, 275
Weber-Verlag, Hans von 171
Weide, Walther van [pseudoniem van Jan Greshoff] 116
Weisgerber, Jean 88
Wenghöfer, Walter 213, 215
Wereldbibliotheek 57, 98, 216, 231, 238, 242, 287

Westerinck-Fortanier, G.J. 7
Wiel, G.W. van der, firma 223, 230
Wilde, Oscar 49, 50, 51, 125
Witsen, Willem 255
Witte Mier, De 168, 172, 182, 187
Woestijne, Karel van de 55, 76, 123, 153, 156, 168, 216, 236, 240, 243-245, 250
Wolfskehl, Karl 157, 159, 161, 164, 165, 167, 168, 171, 185, 187, 213, 227
Wolters, Friedrich 107, 168, 173, 213
Wolters, J.B. 240
Wolvekamp-Baxter, B.M. 83, 87
Wordsworth, William 156, 245, 250, 251, 273
Zanten, Jacob van 147
Zilcken, Philippe 241, 242
Zilverdistel, De 7, 116, 119, 123, 129-131, 157, 158, 164-168, 172, 174, 176, 177, 180, 182, 183, 186, 193, 220, 221, 223, 228, 230, 243, 246, 252-255, 259, 266, 286
Zwiebelfisch, Der 171, 182, 193

[Deel II: mei 1914 - juli 1919]

Inleiding

In februari 1914 was P.N. van Eyck benoemd tot correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* te Rome. De reis naar Italië was tegelijk zijn huwelijksreis. Zijn jonge vrouw en hij wilden de gelegenheid gebruiken om zo veel mogelijk steden van vooral kunsthistorisch belang en hun musea te bezoeken. Dus trokken zij naar Bazel en langs Luzern, Milaan en Lugano naar Venetië. Daar verbleven zij van 10 mei tot 4 juni 1914. Het plan ook aan Florence een ruim bezoek te brengen viel in duigen: onlusten in Rome noopten tot een ijlings vertrek, want had het schrijven over kunst en cultuur voor de aankomende journalist een bescheiden aantrekkelijkheid, zijn taak was het 't Nederlandse publiek in en voor te lichten over Italiaanse toestanden. Dat bleek lastig genoeg, toen de wereldoorlog uitbrak. Uit het verbond dat Duitsland en Oostenrijk gesloten hadden, was door de toetreding van Italië een ‘Triple Alliantie’ gegroeid. Waar toen de eerste kanonschoten nog echoden, herinnerde de Romeinse regering zich, naast zekere clausules uit het verdrag, ook dat egoïsme in bepaalde omstandigheden een ‘heilige’ plicht kan zijn en verkoos zij neutraal te blijven. Daarmee verantwoordde zij haar onwil èn onvermogen aan de oorlog deel te nemen. Het was Van Eycks taak om dit alles aan de lezers van de NRC duidelijk te maken, al was de krant niet altijd bereid zijn brieven in hun geheel te publiceren. De redactie voerde daarvoor een enkele keer voorschriften van hogerhand aan, en beriep zich een ander maal op de belangen van de transitohaven Rotterdam. Daardoor kon Van Eyck in de opgenomen brieven leemten ontdekken, die alleen door de schaar van een ijverige, maar misschien te voorzichtige redacteur daarin ontstaan waren. Dat irriteerde hem uitermate en hij liet dat blijken in zijn brieven aan Verwey.

Deze zat echter dichter bij de oorlogshandelingen, en de daardoor ontstane situatie raakte hem onmiddellijk. Hij probeerde kalmerend op te treden. Van Eyck stelde vanachter zijn schrijftafel zijn theorieën daarover op, besprak en verdedigde het ‘sacro egoisme’ dat tot Italiaanse hoofddeugd was verheven en wond zich op over de ‘lafheid’ van een Nederlandse regering die naar zijn mening de ‘plicht’ had onverwijl de Duitsers de oorlog te verklaren!

Intussen waren hij en zijn vrouw, nog vóór Italië op 28 augustus 1915 zich aan de zijde der Entente in de oorlog stortte, uit Rome vertrokken voor een zwerftocht door 't noorden van Italië met het aanvankelijk vage doel terug te keren naar Nederland. De ouders van Nelly Benjamins hadden daar op aangedrongen, want hun dochter was in verwachting. Nelly van Eyck wilde liever haar eerste kind in Nederland ter wereldbrengen. Enkele malen wankelt de besluitvaardigheid, maar op 4 oktober 1915 schreef Van Eyck: ‘In Januari hopen wij terug te komen’. Het lukte al op 30 december van dat jaar.

De Italiaanse periode van Van Eyck werd mede gekenmerkt door de intensiteit binnen de verhouding tussen hem en Verwey. Ook Verwey van zijn kant was meer geïntrigeerd geraakt in de ander en aldus genoodzaakt zichzelf scherpere contouren te geven. Bij wijlen kregen de onderlinge verschillen een stevig reliëf. Van Eyck achtte een oorlog heilzaam voor het Nederlandse volk als een middel tot ‘zuivering’. Dáárom wenste hij

het aan de zijde van de Entente op het slagveld. Verwey was sterker Europees georiënteerd en zag oorlog als een ramp die meer stuk zou maken dan zuiveren. Hij had ook kritiek op de regering en op de redactie van de NRC, maar probeerde de houding van beiden te begrijpen, zonder ze geheel vrij te pleiten. Er kwam hier een fundamenteel verschil tussen Van Eyck en Verwey aan het licht, dat zich niet laat verklaren met termen als ‘romanticus’ en ‘realist’. Ook het verschil in leeftijd is daarvoor niet een afdoende verklaring. Het belangrijkste lijkt een dieper en daardoor moeilijker te peilen verschil in geaardheid dan de epistolaire verscheidenheid ons toelaat te peilen.

Aan die verscheidenheid droeg de controverse over De Nieuwe Kring veel bij. Uit de Moderne Kunstkring, met een aantal ereleden onder wie Verwey in de gelederen, scheidde zich op 1 mei 1916 een groepje af dat De Nieuwe Kring vormde. Het orgaan van de Moderne Kunstkring namen deze overwegend jongere dissidenten mee. Onder de naam *Het Journaal van den Nieuwen Kring* verscheen het tweemaal per maand van 1 mei 1916 tot 16 juni 1917. Gestimuleerd door de kunstschilder H.F. ten Holt die hij in Rome had leren kennen, werd Van Eyck op 1 oktober 1916 lid van De Nieuwe Kring. In een uitvoerige brief deelde hij dat aan Verwey mee. In deze brief getuigde hij van een absoluut idealistisch standpunt dat voortaan het zijne zou zijn. Verwey probeerde dat standpunt te relativeren op zijn bekende, gematigde manier, maar liet geen twijfel over zijn afwijzend standpunt bestaan. Het gereleveerde verschil in geaardheid, komt hier nagenoeg direct tot uitdrukking. Verweys eerste keuze geldt het leven, de poëzie komt daarna en is niet afhankelijk van de wil tot dichten. Dat trof Van Eyck misschien nog scherper dan Verwey het bedoelde. In de correspondentie kan men een geleidelijk terugnemen van de te absoluut bevonden uitspraken merken, al blijft de toon van de volstrektheid het verzet van de jongere bepalen. Begin 1917 stuurde hij het gedicht ‘Aan Albert Verwey’ naar hem toe. Van Eyck had de dichter van *Het zichtbaar geheim* hervonden. Sterker: hij was hem nooit ontvlucht.

Dezelfde schilder die hem introduceerde in De Nieuwe Kring had hem in Rome de onvermijdbare eenheid van alles wat is, getoond. Onder invloed daarvan zag Van Eyck zich in de durende nabijheid van de door hem gezochte bewonderde dichter Albert Verwey. Zij raakten nooit wezenlijk van elkaar verwijderd. De verschillen werden tot verscheidenheden in een allen en alles omvattend geheel. In deze correspondentie komen de schrijvers ten voeten uit tot hun eigen recht. Het was de winst van enige jaren gedwongen afstand.

196. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 18 mei 1914*
Venezia [18.V 1914]

Zeergeachte Heer, Eindelijk hoort U iets van me. Al in de eerste week heb ik een briefje geschreven, om het bij een brief naar Den Haag intesluiten, maar 2 maal was deze te zwaar. Wij danken U en Mevr. nog hartelijk voor de mooie tulpen, die bij de receptie onze kamer hebben opgesierd. Heeft Liesbeth de monsters ontvangen?[1] Ik had zelf onmogelijk tijd. v.Royen[2] zal met Juffr. Baanders onderhandelen.[3] Ik ben 1 maal naar de tentoonstell. geweest. Mijn bevindingen leest U wel in de Rott.[4] Verster: 2 mooie bloemstukk.[5] De Beweging heb ik helaas nog niet ontvangen v. huis. Binnenkort schrijf ik U meer. Hart. gr. ook aan Mevr. en van mijn vrouw.

Uw
PN.vE.

1 Liesbet (1891-1948), de oudste van de zeven kinderen van Albert Verwey en Kitty van Vloten, had grote belangstelling voor kunstnijverheid. In dat verband beoefende zij aanvankelijk het boekbinden. Vermoedelijk doelde Van Eyck op papiermonsters voor boekomslagen. (Med. Gerlof Verwey.)

2 De jurist Jean François van Royen (1878-1942) was sinds 1904 adjunct-commies bij het hoofdbestuur van de PTT. Hij had grote belangstelling voor boek- en drukkunst. Van Royen was bijzonder actief in organisaties zoals bij voorbeeld de Vereeniging voor Ambachts-en Nijverheids Kunst en de Bond van Nederlandse Architecten.
Door bemiddeling van J. Greshoff was hij in contact gekomen met Van Eyck en de bibliofiele reeks De Zilverdistel. De Zilverdistel was gesticht in 1909 of begin 1910 door J.C. Bloem en Greshoff, die kort na de oprichting Van Eyck bij hun initiatief betrokken. Diens bundel *Worstelingen* zou in 1910 als eerste uitgave van de reeks verschijnen. Nadat Bloem en Greshoff zich in 1912 hadden teruggetrokken, voerde Van Eyck alleen de redactie van de reeks. Na hun kennismaking trad Van Royen aanvankelijk als adviseur van Van Eyck op (voor het eerst bij de in 1912 verschenen bundel *Het eigen rijk* van Verwey); vanaf 1913 maakte hij deel uit van de redactie. Van Eyck trok zich in de jaren daarna steeds verder uit De Zilverdistel terug. De uitgaven van De Zilverdistel werden bij de drukkerijen Joh. Enschedé en Zonen in Haarlem of G.W. van der Wiel & Co. in Amersfoort gedrukt. In 1914 kocht Van Royen van Lucien Pissarro, een van de vernieuwende boekverzorgers in Engeland, een handpers, waarmee hij zelf de uitgaven van De Zilverdistel drukte. In 1915 en 1916 werden in opdracht van Van Royen door S.H. de Roos en Pissarro voor De Zilverdistel resp. de letters Zilvertype en Disteltype ontworpen. De laatste Zilverdistel-uitgave verscheen in 1919; vanaf 1922 zette Van Royen de pers voort onder de naam Kunera Pers.

3 Martina Baanders (1890-1971), die zich na een opleiding in Amsterdam en Zürich als sierkunstenares en grafisch ontwerpster in Amsterdam had gevestigd.

4 Over de in de maanden april t/m juni 1914 gehouden tweejaarlijkse Internationale Kunsttentoonstelling te Venetië schreef Van Eyck op 20, 25, 28 en 29 mei artikelen, die in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van maandag 25 mei (Av. C), woensdag 27 mei (Av. B), zaterdag 30 mei (Av. B), en dinsdag 2 juni (Ocht. A) zouden worden geplaatst. In het tweede artikel noemt Van Eyck met waardering de Nederlandse kunstenaars J.Th. Toorop en Floris Verster. Dat was naar zijn mening niet uit chauvinisme, want ‘nationalisme is geen vernieuwing, maar veeleer een vereischte van groote kunst’.

5 De schilder Floris Hendric Verster van Wulverhorst (1861-1927) was opgeleid bij het genootschap Ars Aemula Naturea in Leiden, en volgde vervolgens lessen aan de Academie voor Beeldende Kunsten in 's-Gravenhage en de academie in Brussel. Na zijn huwelijk met Jenny Kamerlingh Onnes in 1892 woonde op Groenoord, een buiten aan de Haarlemmerweg en -trekvaart even buiten Leiden. Aanvankelijk schilderde hij landschappen in de stijl van de Haagse School, maar bekendheid verwierf hij door zijn stillevens en bloemstukken.

197. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 31 mei 1914*

Noordwijk/zee 31 Mei '14
1e Pinksterdag

Beste Van Eyck,

Ik heb de derde van je brieven afgewacht. Nu er nog een vierde komt zal ik daarom niet uitstellen je te schrijven.[6] Het zou zonde zijn de inspiratie te verzuimen die aan deze dag eigen is. - Er was in je brieven een frissche toon van ernst en oprechtheid, een oordeelen zonder bijgedachten en een schrijven zonder valsche sieraden. Dat heeft me verbazend veel genoegen gedaan. Als je schakeeringen nu te fijn voor de krant zijn - niet alleen in het bespiegelende en meer uitgesponnene van het eerste stuk, maar ook in de karakteristieken van soms slechts een enkele zin in het tweede en derde, - dan is dat geen verwijt voor je. Het zal alleen noodig maken dat de deugd van je werk eerst door de besten wordt ingezien en op hun zeggen door de anderen. Wat een goede regel is. - Het schrijven over kunst, en het heele leven in Italië, zijn intusschen juist wat je gedachten en je stijl noodig hadden: vurige diepte behoeft het meest een sereen oppervlak.

Zooveel in antwoord op je ernst, - die me trouwens ook verraste uit de weloverwogenheid van je beweringen. Voor zooveel ik erover kan oordeelen heb je als 'kunst-kenner' in deze artikelen geen slecht figuur gemaakt.

Als je de Beweging ontvangt zul je zien dat daarin geen gebrek aan voortgang is. Het Juni-nr zal je, wel niet verbazen, maar toch verrassen door vier jeugdige dichters te gelijk:[7] Berkel met glanzend-realistische, eigen aardig kunstvolle,[8] Käthe Mussche met meer verfijnd-getinte, spits-bevallige sonnetten.[9] Het is jammer dat in de laatste een paar drukfouten bleven die je vernuft moge verbeteren. - Maar over de Beweging moet jij liever mij schrijven dan ik jou: jij hebt voor een oordeel nu de vereischte afstand.

6 Van Eycks vierde artikel over de Internationale Kunsttentoonstelling te Venetië zou op 2 juni in de NRC worden gepubliceerd. (Zie n. 4.)

7 In *De Beweging* 10 (1914) 6 (juni), p. 296-311 waren gedichten opgenomen van Käthe Mussche, J. Berkel, W. van Bijgaarden met 'Verwachting', en A. van Leiden met 'Het wonderleed'. Over Van Bijgaarden zijn geen nadere gegevens achterhaald; de ingenieur A. van Leiden (pseud. van Adriaan Rappard, 1879-1951) kreeg enige naam als componist. Met uitzondering van Van Leiden, droegen de drie overigen meermalen bij aan *De Beweging*. (Zie voorts n. 8 en 9.)

8 Van J. Berkel (pseud. van Joh. van 't Lindenhout jr., 1892-1916) verscheen in 1918 de door zijn vader Jac. van 't Lindenhout ingeleide bundel *Nagelaten verzen* . In het juninummer van *De Beweging* waren vier sonnetten van hem opgenomen. (Zie ook n. 7.)

9 Käthe Mussche (pseud. van Catharina Roeling, 1893-1982) was onderwijzeres in Amsterdam. In 1915 trouwde ze met Rinke Tolman (1891-1983). Zij debuteerde in 1918 met de bundel *Zon en schaduw* . Naast poëzie schreef zij schetsen over kinderen en artikelen in de door haar echtgenoot geredigeerde tijdschriften *De Wandelaar* (1929-1935) en *In Weer en Wind* (1937-1950). Zowel voor deze tijdschriften als voor Tolmans boeken over de natuur maakte zij foto's. In het juninummer van *De Beweging* waren zes sonnetten van haar opgenomen. (Zie ook n. 7.)

Persoonlijk sta ik nu, na vijf maanden, nog niet ver genoeg van mijn laatste werk af, om in zijn geheel Het Zichtbaar Geheim te kunnen overzien.[10] Het gevolg is dat ik in mijn hart onafgebroken weg verlang, om geestelijke afstand te zoeken in plaatselijke. Intusschen zoek ik mijn nieuwe richting meer instinktmatig, in lezen en denken.

Verster, die ik gister sprak, had je bespreking opgemerkt. Zilcken, toevallig in Leiden, had hem gevraagd, maar hij zou niet hebben meegedaan als hij geweten had hoe weinig goeds er was. Het eerste artikel had hem dadelijk getroffen als ernstig. Ik zei hem wie de stukken geschreven had. - Liesbet is op 't oogenblik in Rotterdam: zij was zeer in haar schik met de papieren. Of v.Royen aan Tine Baanders schreef, hoorde ik nog niet. - Groet je vrouw hartelijk, ook van mijn huisgenoten. Wij spreken vaak over jullie. Ik in 't bizonder houd mij voor uitvoeriger berichten (je briefkaart ontving ik) aanbevolen.

Je A.V.

Een belangrijk boek, pas verschenen, is de Brieven van Vincent aan zijn broer (Dl I - Wereldbibl).[11]

198. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 8 juni 1914*

Florence 8 Juni '14.

Zeergeachte Heer,

U hebt mij bijzonder blij gemaakt met Uw brief en alles wat U daarin schrijft. In 't bijzonder met Uw oordeel over de drie eerste brieven. Het goede oordeel beklemt mij tegelijkertijd, want het onderwerp had ik hier mee, terwijl het zoovaak ieder belang zal uitsluiten. Ook gaat het nog goed bij 2 of 3 brieven, maar om er zes over tentoonstellingen te schrijven brengt iemand in een bijzonder vervelende verlegenheid. Het is niet mogelijk gereed te komen zonder opsommingen, en juist in die opsommingen is het niet mogelijk altijd weer gevarieerde uitdrukkingen te vinden voor juist die woorden, die de opsommingen als zoodanig aan elkaar bindt[*sic*]. In Venetië ging het nog. Maar in Florence, met die paar duizend etsen, enz.; en dan in 2 brieven iets te moeten zeggen. Het is misschien werkelijk maar het beste, hier en daar een werk uittepikken en daarover los te komen. Maar dan wordt men weer onjournalistiek. Ik merk dat aan het oordeel van mijn huisgenooten in Den Haag over de 4e brief, waarin ik

10 De niet afzonderlijk gepubliceerde bundel *Het rijk in de wereld* was op 12 augustus 1913 voltooid. Tezamen met de het jaar tevoren bij De Zilverdistel verschenen bundel *Het eigen rijk* en het op of kort na 1 januari 1914 geschreven ‘Nieuwjaarsmorgen’ vormt hij één geheel, dat in 1915 onder de titel *Het zichtbaar geheim* bij W. Versluys te Amsterdam zou verschijnen. (Vgl. Uyldert II, p. 264.)

11 De door Jo van Gogh-Bonger bezorgde uitgave van *Vincent van Gogh, Brieven aan zijn broeder* was in 1914 verschenen bij de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur te Amsterdam; een derde deel zou nog in ditzelfde jaar volgen. Jo Bonger was de echtgenote van Theo van Gogh (1857-1891), de broer van Vincent van Gogh (1853-1890) aan wie de brieven uit de ter sprake gebrachte uitgave waren gericht.

het resultaat van zorgvuldig ontledende mijmeringen geschreven had, en die minder dan de 3 vorige genade mochten vinden. (Wanneer U een onwaarschijnlijke alinea-afbreking vindt, wijt U die dan niet aan mij. Alinea-indeeling is een v.d. dingen, waarop ik zeer gevoelig ben, en de drukker brengt mij tusschen beide op dat punt in onrust.

Wáárom komt U niet eens naar het Zuiden, wanneer U zelf voelt dat U eenige plaatselijke afstand noodig hebt? Het is jammer, dat ik nu niet meer in Noordwijk Uw nieuwe gedichten kan hooren en moet afwachten wat De Beweging brengt. Ik hoop dat 'het Zichtbare Geheim' spoedig zal verschijnen, ik zal wel heel blij zijn met elk mooi boek dat uit Holland komt. v.Goch[*sic*] heb ik besteld. Ik hoop, (maar betwijfel het) dat de Fransche brieven aan Besnard er in originali in komen.[12] De twee laatste afleveringen van De Bew. heb ik helaas nog niet ontvangen. Zij wachten bij mijn schoonouders op een pak, dat naar hier gezonden moet worden. Zoodra ik in Rome ben, zal ik Versluys mijn adres opgeven, - ik vrees dat de afleveringen uitermate beschadigd aankomen.

Ik heb niets geschreven, en ook nauwelijks de tijd gehad om er aan te denken! Wat een weken heb ik achter den rug! Voor mij, die zoo lang onder de druk v. 't examen op één plaats neergehouden werd! Mijn huwelijksdag heeft inderdaad mijn leven in twee helften verdeeld en de overgang is zoo plotseling dat ik tusschen beide bij 't terugdenken aan vroeger, met verwondering naar overgangen *zoek*. Misschien, - ik hoop het, was ik innerlijk 'Klaar' voor deze overgang zelf, is mijn Epiloog werkelijk een Epiloog geweest, want niet zoo zeer het overgaan zelf, als de gedachte er van láter, heeft mij verwonderd.[13] Ik ben, behalve in Venetië, overal maar een paar dagen geweest en dus eenigermate als een jongen, die aan een pruimeboom in zijn haast alleen het buitenste van de pruimen eet om dan weer naar nieuwe te grijpen, - met dit verschil dat de pruimen naar binnen toe gemeenlijk *niet* smakelijker of beter worden. Toch is het niet mijn principe geweest om *zooveel mogelijk* te zien, ik heb heel wat overgeslagen om *wat* ik zag *goed* te zien.

Wat natuur betreft, is niet Zwitserland, maar een enkel punt bij Lugano dat, waarvan ik de mooiste herinnering heb. Eén wandeling naar Agno, landinwaarts in den namiddag zal ik nooit vergeten, zoo diep, innig en zacht alles toen was. En de avond vóór ik uit Venetië wegging en in het donker bij de S. Salute, waar wij een paar uren lang zaten uittezien over het water, met de Piazzetta aan den overkant.

In Bazel heb ik lang gestaan voor de Holbeins,[14] en ik heb in Milaan maar met moeite mijn herinnering daaraan zóó ver gekregen, dat zij plaats liet voor de Italianen. Ik moet

12 Noch in de eerste uitgave van Van Goghs brieven, noch in de latere - 1953 en 1973 - zijn brieven aan of van de Franse schilder en graficus Paul-Albert Besnard (1849-1909) opgenomen. Een uitgave van de brieven aan Emile Bernard (1868-1941) was in 1911 onder de titel *Lettres de Vincent van Gogh* bij Ambroise Vollard te Parijs verschenen.

13 'Epiloog' is de titel van zes gedichten in terzinen met motto's ontleend aan Thomas a Kempis' *De Imitatione Christi*. De gedichten waren oorspronkelijk verschenen in *De Beweging* 10 (1914) 3 (maart), p. 248-252, en zouden in 1917 worden opgenomen in de door De Maatschapppij voor Goede en Goedkoope Lectuur te Amsterdam uitgegeven bundel *Gedichten*, p. 95-100.

14 Hans Holbein de Jongere (ca. 1497-1543) was de zoon van de Oudere (ca. 1465-1524), een schilder/graficus uit München. De eerste werkte in Basel en Londen.

ook zeggen, dat ik dezelfde gespannen aandacht en warmte sinds dien alleen in Florence weer teruggekregen heb. Van morgen b.v. bij het Concert van Giorgione.[15] Een andere morgen bij Lippo Lippi,[16] en Botticelli[17] en Filippino Lippi.[18] U begrijpt wel, dat ik nog onmogelijk alles heb kunnen ordenen niettegenstaande er door lectuur en reproductie al eenige orde was. Ik geloof dat ik een *hekel* heb aan de Renaissance. - Een groot woord, maar ik kan nog niet één Renaissancegebouw noemen, dat mij *iets* geweest is. In S. Miniato gistermiddag was ik opgetogen, in de Sacristie v. Michelangelo met de Nacht en de Dag, enz.,[19] gistermorgen, was ik, althans wat de architectuur betreft, zoo koud als een ijs, om met de Middelned. dichter te spreken.[20] De beelden waren, ook voor mij, groots, maar de geheele typische renaissance omgeving, wier eenheid met de sculptuur zoo geprezen wordt, is mij onaangenaam. Innigheid ontbreekt geheel, - dat laat ik als een vooronderstelling in deze ruimte gelden. Maar is deze ruimte zelve werkelijk *groot*? Wanneer ik haar denk als het symbool van een ziel, voel ik haar *niet* als het symbool van een gróóte ziel, en daar Michelangelo *toch* een groote ziel gehad heeft, blijft er voor mij niets anders over dan te denken dat de architectonische gedachte, die hij als Renaissancist voorstond, in plaats van een uitdrukkingsmiddel een belemmering voor hem was. En het feit dat hij zijn geheele leven lang een reusachtig worstelaar geweest is, en geen bereiker, kan mij in alle eerbied de vergunning geven, aan mijn eigen gevoel en de gedachten die ik er uit afleid voor mijzelf waarde te hechten. Maar daarom hebben zij nog voor U geen waarde, en ik zal er dus over ophouden. U begrijpt echter, dat het voor mij een buitengewoon probleem is, hoe ik mij nu tot de Renaissancekunst te verhouden heb. -

Ik heb mijn bundel aan v. Dishoeck gestuurd. Ik zei U, geloof ik, dat ik als titel 'Naar het Zelf' gekozen had. Tegen deze titel heeft de uitgever nu een groote massa bezwaren

15 Het aan Giorgio Castelfranco, gezegd Il Giorgione (1477 of 1478-1510) toegeschreven *Het concert* hangt in het Palazzo Pitti te Florence. Aangenomen wordt dat het van de hand van zijn leerling Titiaan is. Het schilderij inspireerde Van Eyck tot een gedicht met die titel. (*Gedichten*, p. 139-145.)

16 De in Florence geboren schilder Fra Filippo Lippi (± 1406-1469), die in 1421 in de Orde der Carmelieten was ingetreden. Hij schilderde fresco's, onder meer in de Dom van Prato. Zijn meest bekende leerling was Botticelli.

17 De Florentijnse schilder Sandro di Mariano Filipepi Botticelli (1444 of 1445-1510), die in 1481 met andere kunstenaars naar Rome werd geroepen om de Sixtijnse kapel met fresco's te verfraaien. Zijn meest bekende schilderijen zijn *Primavera* en de *Geboorte van Venus*. Onder de indruk van Savonarola's boetepreken wilde hij later zijn 'wereldse' schilderijen vernietigen.

18 Filippino Lippi (1457 of 1458-1504), die het schildersvak van zijn vader Fra Filippo Lippi en van diens leerling Botticelli leerde. Ook hij werd bekend door zijn fresco's, onder meer in Florence.

19 Bedoeld is de zg. Nieuwe Sacristie, de grafkapel der Medici's in Florence, voor de bouw waarvan kardinaal Giulio de Medici in 1520 aan Michel Angelo opdracht had gegeven. Toen in 1534 paus Clemens VIII overleed, voelde Michel Angelo zich niet veilig meer in Florence. Hij ging naar Rome waar hij tot zijn dood bleef wonen. In de Sacristie stonden slechts zeven, deels onvoltooide beelden.

20 In het *Middelnederlandsch woordenboek* , 's-Gravenhage 1889, tweede deel, kolom 533, geeft J. Verdam twee voorbeelden, die mogelijkerwijs Van Eyck bekend waren: 'Mine herte waert mi [...] alszo kout als een ijs', *Reinaert* I, vs. 2298; resp. '...zijn herte werd couder dan een ijs', *Vanden Levene Ons Heren* , vs. 2151.

gemaakt.[21] Nelly[22] trouwens vindt hem ook niet mooi. (Mooi is er ook eigenlijk geen woord voor.). Ik heb al gedacht aan 'Inkeer' maar aarzel daarover, omdat ik voor geen geld de bijgedachte van *bekeering* (christelijker herinnering) in mijn titel gelezen wil hebben.[23] Wilt U zich niet eens over deze kwestie uitspreken? Het boekje wordt 128 bladz,, en toch zonder veel wit. Niet meer dan strikt noodig is. Valt U die hoeveelheid niet mee?

Ik heb met de Holl. Drukk. op hun verzoek een contract afgesloten, om een kleine bloemlezing (met inleiding) te maken uit Goethes proza, een vertaling die hem als 'dichter-denker' zou karakteriseeren. Het werk trekt mij zeer aan, een uitnemende gelegenheid mij nog eens heelemaal in Goethe te verdiepen. Honorarium f. 175,- dat is dus nog al aardig. 13 vel, kleine bladzijden. De uitnoodiging kwam mij zeer gelegen. Lijkt het U ook niet interessant voor mij? In Rome ga ik *toch* de Italienische Reise nog eens doorwerken.[24]

Ik vrees dat ik U met deze brief veel te doen gegeven heb. Helaas hield ik in Venetië geen pennen uit, zoodat ik met vreemd materiaal schrijf. Wilt U Mevrouw + Uw kinderen hart. groeten en mag ik nog eens op bericht uit Noordwijk rekenen? Vele hart. gr. ook namens Nelly

Hoogachtend, geheel Uw toeg.
PN.v.E.

En als U weer eens een belangrijke uitgave weet!

21 Bedoeld is de bundel *Het ronde perk* . Voortdurende problemen tussen de uitgever C.A.J. van Dishoeck (1863-1931) en Van Eyck zorgden er meer dan de oorlogsomstandigheden voor dat de bundel niet in deze vorm is verschenen.
De brieven van Van Dishoeck aan Van Eyck zijn grotendeels verloren gegaan. Uit die van Van Eyck valt op te maken, dat niet alleen de oorspronkelijk voorgestelde titel *Naar het zelf* kritiek bij Van Dishoeck opriep. Als voorwaarde voor de uitgave wenste de uitgever dat de dichter zou afzien van honorarium; vooral stak hem echter de voortdurende kritiek op zijn werkwijze, naar uit spaarzame epistels blijkt.

22 Nelly Estelle Bejamins (1891-1971).

23 In 1922 zou in de Paladium-reeks bij Hijman, Stenfert Kroese en Van der Zande, Boekverkopers te Arnhem een door J. van Krimpen verzorgde bibliofiele uitgave verschijnen van Van Eycks gedichten onder de hier nog afgewezen titel *Inkeer* .

24 Van de correspondentie tussen de Hollandia-drukkerij te Baarn en Van Eyck is niets gevonden. De bloemlezing uit Goethes proza is nooit verschenen.
De *Italienische Reise* (1816-1817) bevat brieven en notities die Goethe tijdens zijn reis naar Italië en zijn verblijf in Rome in de periode 1786 tot 1788 geschreven had.

199. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey en Kitty Verwey-van Vloten, 13 juni 1914*
[Roma 13·VI 1914.]

Zeer geachte Heer en Mevrouw,

Even kom ik mijn vast adres melden, en vooral U, ook namens mijn vrouw hart. bedanken voor Uw advies. De tweede dag in Rome hebben wij 's morgens een briefje geschreven naar Mevr. Koelman, die dadelijk een antwoord liet brengen, zoodat wij 's middags reeds op de thee kwamen.[25] Het is een heel aardige dame en haar dochter, - die bovendien zeer gevoelig voor literatuur schijnt - eveneens. Zij hebben ons reeds met zoo veel geholpen, Virginie is met ons meegegaan en heeft over kamers onderhandeld, adress. v. goede leveranciers. Wij zijn U werkelijk zeer dankbaar. Mevr. Koelman was erg in haar schik zoo eens over de oude tijd in Amsterdam te praten, zij vroeg mij U de hart. gr. te doen en te zeggen, dat zij met verwachting de door Mevr. beloofde brief tegemoet ziet. Ik vond in haar de collega van het Nieuws v.d. Dag, en dus zelfs daarmee heeft zij mij met raad en daad bijgestaan. Maandagavond gaan wij op de thee bij een Dr. Hoogerwerff, jonge man, kunsthistoricus, getrouwd met een reeds Hollandsch sprekende Finsche.[26] (Ik heb gezien dat Lunakowsky is uitgekomen?)[27] Ik hoop heel spoedig nog eens iets uit Noordwijk te hooren. Wij zijn overhaast uit Florence vertrokken, omdat ik hier toch in Rome moet zijn met de onlusten.[28] Ik denk dat de Rott. mijn brieven tamelijk democratisch zal vinden. Ik heb ze natuurlijk vrij haastig moeten schrijven.

Hart. gr. ook namens Nelly en aan allen
Hoogachtend
geheel Uw
PNv.E.

25 Over Laura Koelman en haar dochter Virginie konden geen bijzonderheden gevonden worden. Laura Koelman zou correspondente van *Het Nieuws van den Dag* geweest zijn. Het Persmuseum beschikt niet over gegevens omtrent haar en het archief van *Het Nieuws van den Dag* vóór deze krant in 1923 door *De Telegraaf* werd overgenomen, is spoorloos.

26 Godefridus Johannes Hoogewerff (1884-1963) studeerde Nederlands en geschiedenis te Utrecht. Na zijn studie werd hij assistent bij de toen benoemde eerste hoogleraar in kunstgeschiedenis, W. Vogelsang. Het jaar daarop vertrok hij naar het Nederlands Historisch Instituut te Rome voor een onderzoek naar de bronnen voor de Nederlandse kunst- en geleerdengeschiedenis. Dit leidde tot een proefschrift over *Nederlandsche schilders in Italië in de 16e eeuw* , waarop hij in 1912 te Utrecht promoveerde. Toen Van Eyck hem ontmoette, was Hoogewerff secretaris van het Instituut. In 1915 werd hij waarnemend directeur, omdat de nieuw benoemde directeur, mgr. A.H.L. Hensen, geen Italiaans visum kreeg. Na de oorlog is deze tot 1922 directeur geweest; in dat jaar nam Hoogewerff die functie over en vervulde haar tot 1950. Hij keerde terug naar Utrecht waar hij nog een viertal jaren het professoraat in de kunstgeschiedenis vervulde. In 1955 vestigden zijn Finse echtgenote, Helma Maya Taminen, en hij zich te Florence waar hij op 25 maart 1963 is overleden.

27 Johannes Linnankoski (1869-1913) was journalist en aanhanger van een Fins-nationale beweging. In 1905 verscheen *Het lied van de vuurrode bloem* . De door Verwey ingeleide en vertaalde roman was in 1914 verschenen bij W. Versluys te Amsterdam. Er is beweerd dat Kitty Verwey-van Vloten aan deze vertaling heeft meegewerkt: ‘Wie de stijl van Kitty Verwey's brieven kent behoeft daaromtrent niet in twijfel te verkeren’ (Uyldert II, p. 255).

28 Op 9 en 10 juni 1914 schreef Van Eyck over ‘De onlusten’ twee artikelen die in de NRC geplaatst werden resp. op vrijdag 12 juni (Av. C) en in het ochtendblad, B. van zondag 14 juni (Ocht. B). In Ancona, Florence, Turijn en Rome waren stakingen.

200. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, wschl. 16 juni 1914*[29]
Noordwijk/zee 16 juli 14

Beste Van Eyck,

Artikelen, brief en briefkaart omstrengelen ons met de sprieten en vangarmen van jullie levende tegenwoordigheid, en zoo is er heel veel kans dat wij niet zullen spreken als uit Noordwijk, maar als uit jezelf. Zoo ben ik vast overtuigd dat het schateren waarmee ik, in de gedaante van een zekere J. Verwey, den schilder Anders Zoru en den engelschen dichter Milkou de hand reik tot een spotachtige buiging in de richting van Rome, niets anders is dan de echo van het verwoed gebrul dat jijzelf vandaag bij het lezen van het Ochtendblad zult aanheffen. Diomedes-Toorn waarvan de Pizaansche dom zal getrild hebben.[30]

Je artikelen waren zeer naar mijn smaak. Voor de krant misschien te fijn te dichterlijk, maar juist de ónjournalistieke oprechtheid en ontroerdheid is er de charme van. Ik zou zeggen: blijf daarbij *in ieder opzicht*. Het ergste zou zijn als de krantenlezer tevreden over je was en jijzelf ontevreden.

Weet je dat ik in Holbein's Christus nooit iets anders dan een opgehaalde Jood gezien heb? D.w.z. dat de mededeeling en de aanduiding dat Christus bedoeld werd, niets hebben vermocht op mijn indruk. Die indruk was: een lijk, - en dat met zoo'n onaantastbare waarheid dat ik er vrede bij vond. Mocht hij nu zeggen of bedoelen dat dit het lijk van Christus was? Het lijk van een God? Ik geloof dat het gestorvene nooit de god, maar altijd de mensch is. Het lijk van de god is inderdaad het gestorvene in zijn grootste waarheid en wezenlijkheid.

Uit je brief heeft me de vraag aangegrepen wat de Renaissance voor ons zeggen wil. Het feit is dat veel renaissance-architectuur ons niet ontroert. Mij ging het in de

29 De datering van deze brief kan niet juist zijn. De plannen in de voorlaatste alinea meegedeeld, moeten betrekking hebben op de plechtigheden in Groningen, waar van 29 juni-1 juli 1914 het 300-jarig bestaan van de Rijksuniversiteit gevierd zou worden. De verschillende reacties in deze brief laten veronderstellen dat Van Eycks brieven van 8 en 13 juni 1914 (br. 198 en 199) door Verwey ontvangen zijn. De volgende brief uit Rome -7 juli 1914 (br. 201) - begint met een gelukwens voor de erepromotie van 1 juli 1914. De datum van de hieronder volgende brief is daarom waarschijnlijk 16 juni.

30 Diomedes was een Thracische koningszoon, die wilde paarden bezat en deze voedde met mensenvlees. Totdat Hercules ingreep, gehoorzaamden deze paarden uitsluitend hun meester. Hercules doodde Diomedes en voedde diens lijk aan de paarden.
Juist één jaar eerder had Albert Verwey een kritische beschouwing geschreven over *Interludién I* van Karel van de Woestijne in *De Beweging* 9 (1913) 6 (juni), p. 300-312. Het eerste van de drie gedichten, daarin gepubliceerd, vond hij het beste: 'De paarden van Diomedes' een 'verhaal van de wreedheid die aan mensch en dier, aan de heele natuur eigen is [...]' (p. 301).

De verwijzing naar het ochtendblad van de NRC van 16 juni is onduidelijk.

grafkelder van de Médici het als jou.[31] Waarschijnlijk zal het jou in de St. Pieter als mij gaan: ik zag wel dat de Kerk groot was, maar ik raakte niet onder den indruk. Het is ook geen wonder dat maatgevoel, besef van evenwicht en evenredigheid, fijne voeling voor de zuiverheid van toegepaste vormen, ons minder bewegen dan de meer onmiddelijke omzetting van innerlijk in uiterlijk. Op het gevoel voor die laatste berust onze gemeenschap met gothiek en romantiek, terwijl de eerstgenoemden ons vreemder zijn. Nochtans - voel ik niets voor de *argumenten* die tegenwoordig tegen de Renaissance worden aangevoerd. De schoonheids-mogelijkheden worden door één drang niet uitgeput, zelfs niet door mijn eigene. - Er komt bij dat de Renaissance - één beginsel van kunstvorming - zelden of nooit uitsluitend voorkomt, zoodat zij die beginselshalve de Renaissance veroordelen, in pure blindheid veel verwerpen dat geen Renaissance is. In haar geheel genomen, als veelzijdige uiting in kunst en leven, is ze een van de bewonderingswaardigste prestaties, en de eenige die wij vrij volledig kunnen benaderen. Onze heele wereld kan *anders* zijn, maar wat zouden we zijn *zonder* haar, en hoe lang zal het duren eer onze andersheid even groot is als zij.

Het heeft ons niet weinig voldaan dat M[W] Koelman jullie zoo vriendelijk heeft bijgestaan. We hadden niet anders verwacht. Doe haar en Virginie onze hartelijke groeten. Hoe graag zouden wij onze *romeinsche* herinneringen nog eens komen opfrisschen. Vooreerst kan dat niet, maar wij hopen op later en rekenen dan haar èn jullie nog aantetreffen.

Een van de vele nederlandsche Jannen - deze teekent zich van Krimpen - heeft in de Groene zijn evenzoo-gekleurde afgunst over je Zilverdistel uitgestort.[32] Zoo wordt je minachting van Brusse - denk aan de duinen - je betaald gezet.[33] - Vincents brieven - zul je gezien hebben - zijn alleen die aan zijn broer. - Van Hellingrath ontving ik een fraaie overdruk op van Gelder: al de gedichten uit het vierde deel, de gedichten alleen zonder brieven en aanhang.[34] Letterlijk géén van de lezingen zonder afwijking. Het boek is natuurlijk niet in den handel, zoodat je wachten moet tot Dl IV zelf verschijnt.

Einde van deze maand ga ik met mijn vrouw en Gonda naar de feesten te Groningen. Verkneukel je in de onwaarschijnlijke lotgevallen die ik daar te ondergaan zal hebben en

31 Zie noot 19.

32 De typograaf, letterontwerper en boekbinder Jan van Krimpen (1892-1958) had in *De Amsterdammer* van 14 juni 1914 een afwijzende beschouwing over De Zilverdistel gepubliceerd. Van Krimpens bijdrage was een reactie op een in de NRC van 30 december 1913 gepubliceerd overzicht van de geschiedenis van De Zilverdistel.

33 Bedoeld is W.L. & J. Brusse's Uitgevers te Rotterdam, voor welke uitgeverij S.H. de Roos veel boeken verzorgde. Van Krimpen prees in zijn bijdrage over De Zilverdistel ‘een boekkunstenaar als De Roos en uitgevers als de firma Brusse’. (Zie n. 32 en voorts br. 201.)

34 In de jaren na 1910 was de belangstelling voor Friedrich Hölderlin (1770-1843) mede door de vondsten van handschriften steeds groter geworden. Een van de onderzoekers van Hölderlins werk was Norbert von Hellingrath (1888-1916). Hij ontdekte in 1910 de manuscripten van de ‘Pindarhymnen’. [Boehringer, pp.141-142]. Van de door hem bezorgde volledige uitgave van Hölderlins werk heeft hij het vierde en laatste deel niet meer kunnen voltooien, doordat hij in 1916 bij Verdun sneuvelde. Het eerste deel van zijn uitgave besprak Verwey in *De Beweging* 10 (1914) 6 (juni), p. 335-336.

waaromtrent ik je later berichten zal.
Ingesloten een woordje van Liesbet. Ook mijn vrouw groet jullie hartelijk.
Geloof me als altijd
je toegenegen
Albert Verwey

Vrijdag + Zaterdag (12-13) was ik in den Haag bij de Vooys, en zag de Van Eyck-looze stad en de onoorspronkelijkheid van de Villa-bouw op Zorgvliet.[35]

201. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 7 juli 1914*

Rome, 7 Juli '14.

Zeergeachte Heer,
Voorzoover Uwe benoeming tot doctor h.c. een blijk van algemeene erkenning Uwer literair-historische verdienste is, wensch ik U er hartelijk geluk mee. Dit was aldus de reden van Uw bezoek aan Groningen, waarvan U mij een relaas beloofde? Wat mij zeer getroffen heeft in des rectors redevoering is de aanmaning, dat de titel U en de anderen niet mocht strekken tot voedsel van ijdelheid! Dat is toch wel een beetje bar. Het is ongetwijfeld een ‘eer’, maar om nu tegen een man die zich door onvergankelijke arbeid verdienstelijk gemaakt heeft, - een leven lang, - te zeggen dat hij niet ijdel moet worden vanwege een titel, die après tout iedere malloot met een paar jaar methodische voorgekauwde arbeid kan verkrijgen, dat wijst al weer op een overdreven waardeering voor eigen kring die een beetje belachelijk is. Ik meen in Uw geest te handelen wanneer ik U de andere eer aandoe, U nooit met den titel te adresseren.
Heeft U veel ergernis gehad aan het gebouw en deszelfs versieringen. Ik reken er op, dat U uwe belofte van een verhaal nakomt.[36]

35 In aanvulling op een uitbreidingsplan dat H.P. Berlage in de jaren 1907-1911 voor de gemeente Den Haag maakte, hadden de architecten Z. Hoek en J.Th. Wouters in 1911 een plan ontworpen voor het door Groot-Hertoginnelaan, Stadhouderslaan, Johan de Wittlaan en Scheveningseweg omsloten park ‘Zorgvliet’, waar villa's gebouwd werden door in die tijd bekende architecten als S. de Clerq, J. Limburg, J.J.M.A. en J. van Nieuwkerken, en Smits en Fels. De 64 villa's waren traditioneel van stijl.

36 Op 1 juli 1914 vonden in Groningen verscheidene erepromoties plaats in verband met het 300-jarig bestaan van de Rijksuniversiteit. De koningin kreeg een doctoraat in de Nederlandse letterkunde. Haar promotor was de rector-magnificus, prof.dr. H.J. Hamburger. Na een dankwoord van de jonge doctor leidde de rector de overige promoties in, die per faculteit voltrokken werden door de decanen. Voor H.P. Berlage, Antoon Derkinderen en Verwey was dat de aan de faculteit van letteren en wijsbegeerte verbonden dr. J.H. Kern.
Het Academiegebouw aan de Broerstraat 5, was in 1906 geheel uitgebrand. Op de fundamenten van het oude was spoedig daarna een nieuw gebouw opgetrokken, dat in 1909 in gebruik was genomen. De promoties van 1 juni 1914 werden in dat gebouw voltrokken en Van Eycks afwijzende kritiek gold vooral het trappenhuis daarvan.

Het stukje v. Jan v. Krimpen - verloofde van Jan Greshoffs verloofdes zuster - heb ik gelezen.[37] Ik schreef er een antwoordje op en zond 't naar Wiessing.[38] Deze vond de toon van Kr. n.b. ‘waardig’ en verklaarde vóór de plaatsing algemeen-geacht advies te hebben ingewonnen. Hij weigerde niet: bestrijding, maar wel de mijne. v. Royen is bij hem geweest en zeide hem, dat zijn advies dan toch zeker niet kwam van den door v.K. zoo geprezen de Roos.[39] Wiessing dacht toen klaarblijkelijk ons een hak te zetten door te zeggen: waarom laat U 't dan de Roos niet weerleggen? ‘Dat zal gebeuren’ zie v. Royen en in 't nummer van 11 Juli komt nu een stukje van de Roos. Het mijne was toornig en scherp. U moet er werkelijk ‘in’ zitten, om te voelen, hoe letterlijk regel voor regel een *feitelijke* onjuistheid is. De meeste dingen zijn eenvoudig *gelogen*, hij beweert dingen, die niet waar zijn, en een blik in het boekje toont dat telkenmaal aan. Maar dan de toon! Het begin is natuurlijk een insinuatie. 30 December had ik nog niets met de Rotterdammer te maken. Het stukje is in opdracht v. de Meester[40] geschreven en, het spreekt van zelf, de schrijver heeft bij mij zijn licht ontstoken. Heeft U overigens opgemerkt, dat v.K. de drie voornaamste punten eigenlijk niet bestrijdt? Hij spreekt telkens tegen iets wat *niet* in de geïncrimineerde passages staat. Ik zie in het geheel slechts een uitnoodiging aan den onmachtigen Brusse, om van zijn, v.K's, hulp gebruik te maken.

Er is een materieele zaak die mij zorg baart. De hoofdred. v.d. Rott. heeft mij uitdrukk. f 20.- per brief beloofd voor 't geval mijn brieven goed waren.[41] Ik heb natuurlijk f 20.- gedeclareerd, en nu ontving ik voor mijn 10 brieven f 15.- per stuk. Dat zou in 't jaar 50 x 15 zijnde ƒ *750*. maken, en eerst bij 66 br. bereikte ik n.b. f 1000. U begrijpt, dat ik dat niet kan uithouden en ik heb dan ook direct aan de Hoofdred. geschreven, - ik *blijf* hier niet, wanneer zij geen f 20. geven. Vindt U dat geen onmogelijke houding: ‘Wij hebben de eer de door U gedeclareerde f 20. te veranderen in f 15!’ Wat mij ook ergert, is, dat er geknoeid en gewerkt wordt in mijn brieven, niet in den inhoud, maar in de stijl. Niet ook door de Meester, maar door den polit. redacteur.[42]

37 Maria Paulina (Nini) Brunt (1891-1984) zou in 1917 met Jan van Krimpen in het huwelijk treden. Zij was de zuster van Agatha Christina (Aty) Brunt (1887-1987), die met Jan Greshoff was verloofd. (Zie voorts n. 32.)

38 Henri Pierre Leonard Wiessing (1878-1961) was van 1907 tot 1915 hoofdredacteur van het weekblad *De Amsterdammer*. Na een conflict met de uitgever/eigenaar van het blad stichtte Wiessing vervolgens *De Nieuwe Amsterdammer*, dat verscheen van 1915 tot 1920.

39 De letterontwerper en boekverzorger Sjoerd Hendrik de Roos (1877-1962) reageerde, mogelijk op verzoek van J.F. van Royen, op Van Krimpens negatieve bespreking van De Zilverdistel in *De Amsterdammer* van 19 juli 1914. (Zie n. 32 en voorts *Zilvertype corps 15. Briefwisseling tussen J.F. van Royen en S.H. de Roos over het ontwerp van de Zilvertype, 1914-16* (ed. Sjaak Hubregtse [et al.]), Amsterdam 1994, p. 56.)

40 Jan van Krimpen had in zijn bijdrage in *De Amsterdammer* over De Zilverdistel gesuggereerd dat het artikel in de NRC ‘geschreven of zeer direkt geinspireerd moet zijn door de leiding van de Zilverdistel zelf’. Johan de Meester (1860-1931) was redacteur voor kunst en letteren bij de NRC. (Zie ook n. 32.)

41 Van 1910 tot 1936 was Govert George van der Hoeven (1872-1955) hoofdredacteur van de NRC.

42 Een van de redacteuren voor buitenlandse politiek was op dat moment Hendrik Jan Noordewier (1880-1941), die sedert 1911 aan de NRC was verbonden. Na een jaar als correspondent te Berlijn gewerkt te hebben, werd hij in 1912 bureauredacteur buitenland. In 1920 zou hij opnieuw naar Berlijn als correspondent vertrekken.

‘Duli verhaalt in zijn 14e eeuwsche, 9-deelige geschiedenis van Florence het verhaal’ wordt: ‘Duli verhaalt in zijn gesch. v.F. in 9 deelen het verh.’ Dergelijke onnoozelheden en nog veel meer - van door elkaar gekiepte alinea's niet te spreken - komen nu op *mijn* rekening. Vooral hindert mij des mans inbeelding. Daar komt nu werkelijk mijn trots tegen in opstand.

Het is niet altijd gemakkelijk, uittemaken wat ik zal zeggen. Dikwijls denk ik aan Goethe's woord in Rome: ‘Men zou een jaar zwijgend hier moeten zijn, voor men zou kunnen spreken’ en ik vermijd het over iets anders te schrijven dan over wat des modernen daags is, politiek b.v.[43] Ik schrijf principieel geen andere kranten na. Iedereen verwacht dat van mij, maar ik doe het niet. Ik haal de *feiten* uit de bladen, en ontwikkel naar mijn eigen karakter mijn gedachten. Dit kan het gevolg hebben, dat die gedachten niet altijd overeenstemmen, omdat ik ze nog niet van uit één vast kernpunt kan ontwikkelen. Ook zijn ze misschien wel eens niet de diepst mogelijke, omdat de schrijfdwang (of gebrek aan interesse wel eens) mij verhindert zoo ver mogelijk door te denken. Maar alles bij elkaar heb ik niet voor mij zelf het gevoel - wanneer ik op deze wijze werk - dat ik getrouwelijk de frases nabauw van mannen aan wier ernst ik dikwijls twijfel en wier schrijfwijze en stem ik zoo al niet minacht dan toch laag schat. Ik ben bang mij te veel op een hoogmoedig standpunt te stellen, - ik ben toch maar een grünschnäbelchen met betwistbare, in elk geval betwiste kwaliteiten, - maar ik heb *altijd* onmiddellijk het gevoel van tegenzin, wanneer iemand mij journalist noemt. Tegenzin niet tegen het werk, maar tegen de medewerkers.

U schreeft mij niet over den titel van mijn bundel? Opzettelijk? Dan berust ik natuurlijk. Zoo niet, dan breng ik de zaak nog eens onder Uw aandacht.

Gister ontving ik de brieven van v.Goch [*sic*] en 's avonds las ik de merkwaardig zwak geschreven inleiding. Jammer dat zoo'n monument geen *magistrale* inleiding mocht verkrijgen.[44] Ik stel mij er buitengewoon veel van voor. De Beweging ontving - ik nog niet. Noch Mei, Juni van huis, noch, niettegenstaande ik Versluys mijn adres opgaf, Juli. Ik las in de Rott. 3 sonnetten v. jongeren. En een paar sonnetten v. v.Suchtelen uit Liefde's Dool, die mij - alweder - niet troffen.[45] Ik ‘mag’ den dichter v.Suchtelen zeer beslist *niet*. Ik zag een aankondiging van een bloemlezing uit Novalis door Dirk Coster,

43 Van Eycks verwijzing herinnert aan een zinsnede uit een brief van Goethe aan Charlotte von Stein van 17 november 1786: ‘Ja man täte wohl, wenn man, jahrelang hier verweilend, ein pythagoreisches Stillschweigen beobachtete’ (*Gedenkausgabe*, dl. 11, Zürich-Stuttgart, ^{2}1961, p. 143.)

44 In *De Beweging* 10 (1914) 7 (juli), p. 110-111 schreef Verwey ‘een enkel woord ter aankondiging’ van de uitgave van Vincent van Goghs brieven. Zijn oordeel over de inleiding van Jo van Gogh-Bonger was minder ongunstig dan dat van Van Eyck. Verwey achtte Bongers' bijdrage ‘van bizondere hulp voor de lezer, die telkens van de Brieven naar de Inleiding en van de Inleiding naar de Brieven terugkeert, om zijn voorstelling aantevullen en te versterken’. (Zie ook n. 11.)

45 De NRC van zaterdag 4 juli 1914 (Av. B) berichtte over de in 1913 bij de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur te Amsterdam verschenen bundel *Liefde's dool. Een sonnettenkrans in vier boeken* van Nicolaas Johannes van Suchtelen (1878-1949). Het artikel is opgebouwd uit citaten en eindigt met een aanbevelende tekst. De ‘3 sonnetten van jongeren’ werden niet gevonden.

met medewerking v. Boutens en Jany Holst.[46] Ik wreef mijn ogen uit. Deze drie hebben elkaar gevonden? En misschien sinds lang? En ziedaar de oplossing van het vraagstuk van Jany's vervreemding van mij? En zijn haast insinueerend oordeel over mijn Boutensartikel?[47] Ik heb mij gister nog in die verloren vriendschap verdiept, en had moeite mij uit die stemming weer uitte werken. Mijn laatste ervaring wordt misschien Gerretson. Hij vroeg ons wenschen, lijstje twee maal, hij gaf ons op wat hij wou geven, kwam bij mij op den dag van mijn promotie, wij scheden[?] als de beste vrienden, en sinds dien heb ik *niets* van hem gehoord. Geen cadeautje, geen belangst. op de receptie, niets op de huwelijksdag, - geen zending v. geld, die hij mij beloofd had. Ik heb hem gisteren eindelijk geschreven en opheldering gevraagd. Wat zou dat nu weer zijn? Een nieuwe tik tegen mijn idealisme op het gebied van vriendschap? Ik hoop van niet.[48]

Ik ben 1 week thuis geweest om een vrij scherpe influenza-aanval, en heb dus weinig gezien v. Rome. Ik ben een paar maal in de St. Pieter geweest en eenmaal, met bijzondere vergunning, er onder, in de ± 2 m hooge overblijfselen v.d. basiliek, die voor de bouw v. St. Pieter geraseerd is. Die oude Kerk is in zijn geheel waar te nemen, men loopt er om zoo te zeggen *in*, en staat verbaasd over het vandalisme, waarmede de kunstwerken op de vereischte hoogte door midden gehakt zijn, om het bestemde 'level' der nieuwe Kerk te verkrijgen. Wij modernen vinden dit bar. Maar er is één mooie trek in: Het besef van eigen waarde en waarde v. eigen tijd, die zich zelf, zelfs ten koste v. vroegere Kunst, *wil* doorvoeren en vereeuwigen. Precies wat de negentiende eeuwsche architectuur zoo grondig gemist heeft. Die heeren zouden er niet aangedacht hebben, zich in een anderen stijl te uiten, dan die zij als de hunne voelden!

De St. Pieter heeft mij voorloopig volstrekt koud gelaten. Ja, een bewondering heb ook ik voor zulk een grootheid van lijn en maat en verhouding, een roerlooze bewondering. Maar wanneer zij *de* tempel is van de *Kerk*, is het dan niet duidelijk dat zij even *weinig* de tempel is van het Katholieke geloof? Er is geen schaduw, geen mysterie in deze Kerk. Het is niet mogelijk in het half donker langs de wanden in de biechtstoel te gaan, - de kerk is in al haar versierdheid naakt. Ik las een merkwaardigen lof: de verhoudingen zijn zijn [*lees*: zoo?] grootsch en volmaakt, dat het onmogelijk is door den aanblik alleen te besluiten tot de geweldige omvang, die in werkelijkheid beslagen wordt. Ik vind dien lof merkwaardig. Ik zou 't zoo graag willen omkeeren en van de ideale kerk zeggen: het geloof heeft zoo hart en geest v.d.bouwheer doordrongen en

46 In de reeks Boeken van Wijsheid en Schoonheid verscheen bij de Hollandia-Drukkerij te Baarn in 1915 *Uren met Novalis. Een keur van stukken uit zijn werken* , vertaald en ingeleid door Dirk Coster. Twee 'geestelijke liederen' werden door P.C. Boutens vertaald (p. 119 en 176); bij de andere gedichten werd de naam van de vertaler niet genoemd, zodat de vermelding van A. Roland Holsts betrokkenheid onduidelijk blijft.

47 Zie *Briefwisseling (1)*, p. 152, n. 252; voorts Wage, p. 197-199.

48 De vriendschap met F.C. Gerretson bleef tot het overlijden van Van Eyck op 11 april 1954 stand houden. Aanvankelijk waren er in de correspondentie grote hiaten, maar de band zou ondanks de vrees van Van Eyck nooit verbroken worden. (Zie *Briefwisseling Gerretson-Van Eyck* (ed. P. van Hees/G. Puchinger), Baarn 1984.)

bestuurd, dat zijn schepping, niettegenstaande haar kleinen omvang, een onmetelijkheid, een oneindigheid schijnt? Wanneer men dan bedenkt, dat de geloovige in zijn kerk deel wil hebben aan zijn Godheid, gemeenschap der heiligen begeert, dan zou de lof der St. Pieter een blaam zijn en in de tweede kerk eerst het wezenlijke bereikt worden. Het mag een bewijs van 's menschen intellectueele grootheid zijn, wanneer hij een ontzaglijke ruimte met behoud van haar bestaan, zoo te binden weet, dat zij veel kleiner schijnt. Maar het is een bewijs van 's menschen menschelijke grootheid, wanneer hij een kleine ruimte, zóó van zich zelf weet te doordringen, dat zij niettegenstaande, en zelfs *door* haar begrenzing een oneindigheid schijnt en de sterveling gelegenheid laat zich te verliezen in het heelal, of in God.

Ik ben werkelijk bevreesd dat beschouwingen als deze geen belang voor U zullen hebben. Toch schrijf ik ze graag neer, want de vorige maal reageerde U en uit *Uw* antwoord kon ik zelf, ook door afleiding, weer winst hebben.

Wilt U misschien liever dat ik met de machine schrijf? Ik voel mij alsnog onbevangener met de pen in de hand. Mijn krantenbrieven schrijf ik nu vóór de machine, men moet er eerst heel erg aan wennen. Het is voor U op de machine heel wat gemakkelijker te lezen.

Ik schreef deze brief van morgen, 't is nu avond. Van middag zijn wij naar het Kerkhof geweest, - naar de graven van Shelley en Keats. Morgen is het Shelley's sterfdag.[49] Het is een van mijn zachtste uren geweest.

Ik zal de brief nu gauw wegdoen. Zooveel te gauwer is hij in Holland en zooveel te gauwer heb ik kans op antwoord. Met hart. gr. ook van Nelly, aan U allen

geheel Uw

PN.v. Eyck

202. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 12 juli 1914*

Noordwijk/Zee 12 Juli 14

Beste Van Eyck,

Ik heb de volzin over je titel zoo levendig gedacht dat ik later, toen ik me afvroeg of ik hem wel geschreven had, geen vast antwoord wist te geven. Ik vind dat v.Dishoeck (en je vrouw) gelijk hebben. Geef zoo weinig mogelijk aan gedichten en versbundels abstracte, minst van al wijsgeerig-abstracte titels. Niet alleen omdat ze de verkoop benadeelen, maar ook omdat zij zich tot het verstand wenden en dus het gedicht of de bundel waarbij ze hooren voor een verkeerde richter brengen. Geef een titel die de verbeelding treft. D.w.z. zoek het woord dat voor de verbeelding het gedicht of de

49 De Engelse dichter Percy Bysshe Shelley (1792-1822) was op 8 juli 1822 verdronken in de baai bij La Spezia. De urn met zijn as werd in Rome op het protestantse kerkhof begraven naast John Keats die in februari 1821 daar ter aarde besteld was.

bundel oproept, en vertegenwoordigt. Dikwijls kan dat een woord zijn dat in het werk zelf voorkomt en er een wezenlijke plaats in heeft.

De uitgeversschunnigheid waarvan je me schrijft (want ik denk dat ze eer van Nijgh dan van de hoofdredactie afkomstig is) ligt geheel in de lijn van zulke heeren.[50] Verzet is dunkt me raadzaam, niet op grond van afspraak, die voor hen nooit een grond is, maar op grond van de onmogelijkheid waarin je zou kunnen komen, om voor geringere betaling goed werk te leveren. Een zeker rustig zelfgevoel maakt soms wel indruk. De kleine 'verbeteringen' van de redakteur zou ik daarbij onveranderlijk schertsend behandelen. Denk er om dat bij alle woordenwisselingen op verre afstand goed humeur een onvoorwaardelijk vereischte is. Hoog op-nemen, onrust, gekrenktheid enz.zijn moordend voor je zelf en werken zelden iets uit.

De rede van Hamburger bij de promotie heeft mij niet gehinderd. Ik heb zelfs aan toepassing van zijn aanmaning *op mijzelf* geen oogenblik gedacht. Zij was, meen ik, bestemd voor 't publiek, dat in de verleening, en misschien niet zonder reden, een bevrediging van menschelijke ijdelheid zou kunnen zien. Zijn nadrukkelijke verklaring dat de Senaat meer en anders bedoelde, klonk daarom eer als een hulde aan de beweldadigden.

De titel werd mij bovendien niet verleend om mijn letterkundige en historische, maar om mijn dichterlijke verdiensten, zooals aan Berlage vanwege zijn bouwkunstige, en aan Mendes om wat hij als beeldend kunstenaar gedaan had. Dat was juist zooals ik het wenschte. De Universiteit erkende erdoor - en deed dit nadrukkelijk - dat Poëzie en Kunst machten zijn, noodzakelijk buiten de Hoogeschool levend, maar die door de Hoogeschool niet mogen worden voorbijgezien.

Een levendig applaus, juist bij de promotie van Berlage en mij, onderlijnde die opvatting.

Er kwam nog iets bij. De gezamenlijke verleening aan Berlage, Derkinderen, Mendes en mij was werkelijk het protest dat door verschillende menschen - sommigen die mij aanspraken, anderen die het schreven - erin gezien is. De Senaat, buiten wien om de versiering van trappenhuis en aula is tot stand gekomen, wou te kennen geven dat zijn eigen verhouding tot de vaderlandsche kunst anders was dan hem werd nagegeven.[51]

50 Hendrik Nijgh (1873-1948) was sinds 1908 directeur van de NRC. (Zie voorts br. 201.)

51 In zijn inleiding tot de erepromoties in verband met het 300-jarig bestaan van de Rijksuniversiteit te Groningen zei de rector-maginificus onder meer: 'Aanvaardt die huldiging in den geest, waarin zij U wordt aangeboden: niet als voedsel der ijdelheid, maar louter als waardeering. Waardeering, zij is in de wereld - ook in de wetenschappelijke - niet zoo algemeen of daar waar zij wordt gevoeld, moet haar openbaring welkom zijn. Doch naast een waardeering van Uw arbeid beteekent onze hulde een erkenning van het inzicht, dat voor de veredeling der menschheid noodig is een harmonisch samenwerken van alle uitingen van den geest, met name ook van die geestesuitingen, welke aan onze Universiteit geen kweekplaats vinden.'

De judicia voor de toekenning van de eredoctoraten luidden: 'Albert Verwey, Amstelodamensem, unum e praestantissimis huius aetatis poetis neerlandicis' (aan Albert Verwey, Amsterdammer, een van de meest vooraanstaande Nederlandse dichters van deze tijd); 'Henricum Petrum Berlage, Amstelodamensem, virum aedium struendarum peritissimum, in ea arte et suam et patriae indolem secutum, eiusdemque artis egregium magistrum' (aan Hendrik Pieter Berlage, Amsterdammer, een zeer ervaren architect en in die discipline zijn eigen aard noch die van het vaderland verloochenend, daarin ook een uitstekend leermeester); 'Antonium Johannem Derkinderen, Silvaducensem, optimum magistrumque artis quae pertinet ad picturam monumenta historiae illustrantem' (aan Antonius Johannes Derkinderen, uit 's-Hertogenbosch, een voortreffelijk leermeester in de kunst die zich uitstrekt over decoratieve schilderingen op historische monumentale gebouwen); 'Joseph Mendes da Costa, artificem peritissimum formas figurasque hominum et animalium accurate et pulchre exprimendi...' (aan Joseph Mendes da Costa, een kunstenaar, zeer vaardig in het nauwkeurig en fraai uitbeelden van vormen en gestalten van mens en dier). (Zie ook n. 36.)

Je ziet hieruit dat de titel, toegekend aan mij, en onder deze omstandigheden, wel een zekere beteekenis had.

Niet zóo evenwel dat ik mijn eigen naakte naam niet waardeeren zou boven zijn maatschappelijk aanhangsel, waarover de kinderen [?] zich mogen verheugen.

Het stukje van de Roos stond dit keer niet in het Weekblad. Wiessing heeft op 't oogenblik zwaardere zorgen door oneenigheid met zijn uitgever. In 't algemeen zou ik je raden alle Distel-pijnlijkheden te verloochenen, en de reactie erop overtelaten aan Van Royen. Tot opluchting van je gemoed kun je altijd aan van Royen-zelf schrijven. -

Van Gerritson [*sic*] ontving ik indertijd een brief waarin hij bewijzen toezegde omtrent de onbetrouwbaarheid van onze indische medewerker.[52] Ik heb ze evenwel niet ontvangen. Wij klagen dus samen. Gerritson bedoelt het goed, maar hij heeft nog een andere persoon in zich, die hem met al de krachten van bloed en traditie vasthoudt, en die sterker dan hij is. Wij kunnen erover treuren: ik denk dat hijzelf het soms doet; maar hij noch wij zijn het die hem gemaakt hebben.

Waarom laat je je de Beweging-n rs . niet uit den Haag toezenden? Aan Versluys zal ik je adres nog eens opgeven.

Omtrent het uiterlijke van de groningsche feesten - mijn inkwartiering bij prof W.Schutter (met Gonda; mijn vrouw bij onze neef Hamaker), het feestmaal, de presentatie aan hare Majesteit, en al het verdere, zal ik je niet schrijven.[53] Hoewel u veel missen zult, lieve Mevrouw Van Eyck, nu mijn in stralen gedoopte pen weigert de wemeling van kleurige togas, kanten japonnen, gekruifde kapsels en gouden eerekruisen, schakelkettingen, gekaste juweelen, zóó uit te drukken dat ze voor uw oogen leven.

Een van de fraaiste en aangenaamste voorstellingen, waaraan wij deelnamen, - die wij het groningsch publiek gaven, mag ik wel zeggen - was de optocht, getogaad en gerokt, met onze bullen gewapend - ven de kerk naar 't Raadhuis.-. Zooveel menschen als ik daarna, op het Raadhuis, gesproken heb, sprak ik van mijn leven niet. Is dit nu het eind, dacht ik, van vijfentwintig jaar noordwijksch stilzwijgen.

52 In *De Beweging* 9 (1913) 10 (oktober), p. 79-88 was een anoniem artikel opgenomen over ‘De Indische beweging’. De schrijver ervan was de jurist en journalist Pieter Brooshooft (1845-1921), die sinds 1897 hoofdredacteur van het indische dagblad *De Locomotief* was. Hij verdedigde de zgn. ethische richting in de koloniale politiek.

53 Willem Schutter (1853-1939) was van 1907 tot en met 1924 gewoon hoogleraar in de neus-, keel- en oorkunde aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Tot boete heb ik twee dagen later een eenzame tocht gemaakt naar Kampen en ben zijn drie oude poorten in en uit gewandeld.

Het ga jullie wel. Onthoud je van influenza en kweek vóór alles, vóór allen, de artisjokken van het goede humeur aan. Artisjokken, dat weet je, hebben zeer veel tijd en zorg noodig.

Ik vergat haast je te zeggen dat Het Zichtbaar Geheim nu toch dit najaar nog bij Versluys zal uitkomen.

Met hartelijke groeten van allen, ook aan Nelly, Je toegenegen
Albert Verwey

De versiering van Groningsche trappenhuis en aula is inderdaad verfoeielijk. Derderangs duitsche station-decoratie van 't jaar '70.

203. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 26 augustus 1914*

Rome, 26 Aug.'14

Zeergeachte Heer,

Nu er weer eens een kans is om brieven naar Holland te laten doorkomen, - er gaat overmorgen of later een boot van Genua naar Nederland - kan ik niet nalaten U te schrijven. Wij zitten zoo goed als zonder verbinding. Telegrammen bereiken ons slechts bij uitzondering, brieven eerst na 12 - 15 dagen, - *als* zij ons bereiken. Gelukkig hebben mijn moeder en mijn schoonouders ook per boot geschreven. Wat is er gebeurd, sinds ik Uw laatsten brief ontving! Hier is het nog stil, maar ik betwijfel of het zoo zal blijven. De actie der kranten, ofschoon geen het openlijk uitspreekt, drijft naar verbreken der onzijdigheid, en er beginnen in Rome reeds oorlogszuchtige betoogingen plaats te hebben. U begrijpt, dat ik veel geaarzeld heb, wat mij te doen staat, hier blijven of naar Holland terugkeeren. Daar ik per brief betaald word, houdt, wanneer mijn brieven niet arriveeren, mijn voornaamste inkomen op. Komen zij wel aan, dan zijn ze misschien niet actueel meer. Z.a. die over den Paus b.v. of over de neutraliteit.[54] Daarbij komt, dat de

54 Op zondag 30 augustus 1914 (Ocht. A) publiceerde de NRC een brief van Van Eyck die geschreven was op 12 augustus. Daarin wordt nog niet gesproken over ‘oorlogszuchtige betoogingen’, maar wel is het duidelijk, dat Oostenrijk als een bedreiging voor Italië gezien werd, al stelde de regering te Rome zich neutraal op. Zij beriep zich daarvoor o.a. op ‘de wil des volks’ zoals uit een later artikel van Van Eyck blijkt.
In een brief van 27 augustus echter, opgenomen in de NRC van zondag 13 september 1914 (Late Uitg.), trekt Van Eyck die ‘wil des volks’ in twijfel. De dagbladen in Italië nemen uitgebreide interviews op met bekende Franse politici, terwijl ze de oorlogsberichten van Duitse en Oostenrijkse kant geserreerd weergeven.
Van Eycks brieven uit Rome werden soms vrij laat in de NRC gepubliceerd. De oorlog vertraagde het postale verkeer aanzienlijk; ook kreeg het nieuws van het slagveld voorrang, waardoor b.v. zaken als de pauskeuze nòg later meegedeeld werden dan strikt nodig was.
In de NRC van zaterdag 3 oktober 1914 (Av. A) verscheen Van Eycks brief van 3 september 1914 over ‘De verkiezing van den paus’.

Zilverdistel voorloopig haar biezen wel kan pakken. Ik heb nog een ƒ 350 van buitenlanders te ontvangen. Daarvan komt natuurlijk voorloopig niets. Maar ook voor de toekomst, - Duitschland en Frankrijk waren onze voornaamste afnemers. Op die inkomst kan ik dus ook niet meer rekenen. Ik ben begonnen met mijn Nietzsche-arbeid, wilde de werken v.Nietzsche leenen op de bibliotheek, maar zie, ze staan wel in de catalogus, maar ontbreken. De zin van dat woord 'ontbreken' is mij nog niet duidelijk geworden, maar de vage gebaren, waarmee het vergezeld gaat, hebben ondertusschen voorloopig een vruchtbaar werken afgesneden. Ernstig hebben wij ons dus afgevraagd, of wij niet moeten terugkeeren. Misschien zou het mij op 't oogenblik gemakkelijk vallen een behoorlijke betrekking te vinden. Ik mis dan het vrije leven maar het moet toch nog blijken of mij dat op den duur bevredigt. Ik werk mij nu op allerlei gebied in Italiaansche zaken in, zoodat ik de volgende parlementaire campagne met éénig begrip althans kan gadeslaan.

Wanneer ik mij niet vergis, heeft mijn vorige brief U niet zoo heel prettig aangedaan? Ik meende dat te merken aan Uw herhaalde aanmaning tot goed humeur. Toch was ik geenszins uit mijn humeur in die dagen, ofschoon geldelijke moeilijkheden thuis en gezeur met Nijgh mij hinderden. In ieder geval ben ik de eerste om de oppervlakkige onjuistheid van wat ik over het eeredoctoraat schreef te erkennen. Ik verontschuldig mij voor een kwart, met de onduidelijkheid van het krantenverslag, dat aan die zinsnede van eerzucht relief gaf en de eigenlijke bedoeling deed verloren gaan. Voor de overige 3/4 is het eenvoudig onbesuisdheid van oordeel, voortkomend uit een gevoel van terugschrik voor dergelijke eerbewijzen die mij juist het uitzonderingskarakter van dit geval ontgaan deed. Het spoort mij aan tot voorzichtigheid van oordeel. Met alles op dit gebied, maar ook in zake Renaissance-architectuur. Niet dat mijn *gevoel* in dat opzicht veranderd is, maar omdat ik misschien wat heel positief mijn impressies schrijf, zonder aftewachten, of die impressies door nadere kennismaking, of nadenken, veranderd worden. Juist omdat de Renaissance-architectuur mij niet aanspreekt, moet ik misschien voorzichtiger worden met een oordeel. Maar, - een brief is ook geen essai, en wat in de laatste misplaatst zou zijn, maakt wellicht juist een essentieel bestanddeel van het brief-karakter uit.

Door den dood van den Paus heb ik meerdere malen de Sint Pieter bezocht. Ik heb er ook een lijkdienst bijgewoond. De Katholieke eeredienst stoot mij af. Ik word er wee van.

Naar mijn brieven te oordelen denkt U waarschijnlijk, dat ik verschrikkelijk kritisch ben, tegenwoordig. Toch is dat niet waar. Misschien komt het door de Romeinsche zomer, maar ik ben werkelijk een vrij lijdelijk bootje, deinend voortgedragen op den stroom der dagen, die trouwens na het uitbreken v.d.oorlog vrij wild geworden is. De eerste week heb ik *niets* gedaan dan na de eene krant op de andere gewacht, en met mijn hersens als molensteenen het nieuws vermaald. De garven, die de Italiaansche kranten aanbrengen, zijn helaas niet heel rijk, - zij leveren meer kaf dan meel. (Italië is het land van de verwoorde (niet verdade) superlatief. Mij, die wel eens bang was voor superlatievisme in mijn studies, doet mij voelen als een bedachtzaam noorderling. De kranten voeden dat superlatievisme in afstootende mate.

Ik was heel blij te lezen, dat Uw groote bundel dit najaar uitkomt. Ik hoop maar dat

hij mij dan al bereiken kan. Kort na Uw brief heb ik op een avond in mijn bed nog eens bijna het heele Eigen Rijk doorgelezen. Ik spits mij er op, het met een ander boek, als een groote eenheid te zien. Van de Beweging heb ik wonder boven wonder verleden week de in deplorabele toestand verkeerende Augustusaflev. ontvangen (die v.Juli heb ik nog niet). Geen verzen! Maar het stuk van Kamp. Dat is wel het gevaarlijkste wat vooral een leek (om het zoo te noemen) doen kan, na een erkend mooi gedicht een ander aan te halen, en dan met een zegevierende uitroep zeggen: is dit niet minstens even mooi? Uw antwoord slaat den spijker op de kop; die eerbied voor het stuk v.d.Vooys is, na Uw parallelen [sic!] wel wat dwaas. Hebt U zijn verweer door de Vooys gekregen?[55]

Ik heb nog altijd niets geschreven, noch proza, noch poezie. Het ontbreekt mij niet aan telkens nieuwe plannen voor grootere gedichten, maar het electrische uur der schepping nadert niet. Ik ben intusschen geduldig, - het zal wel komen. Mijn leven is zoo compleet veranderd, dat het niet meer dan natuurlijk is wanneer het uiten in poezie een tijdje uitblijf.

Hoe is Uw oordeel nu over mijn journalistieke arbeid? Laatst schreef mij een kennis naar aanleiding van mijn brief over den ingenieur Ulivi (M-stralen): ‘je krijgt de journalistieke draai te pakken.’[56] Ik schrok daar hevig van. Wat wil dat zeggen? Ligt het aan het onderwerp of aan de *wijze van behandelen*, dat zoo'n brief dien indruk maakte? Wanneer het het laatste is, en de opmerking van die vriend juist, - stel ik mij dan niet angstig de vraag: is die ‘journalistieke draai’, die specifieke manier om iets aan te pakken en te bespreken, misschien niet absoluut onbestaanbaar in een ras-kunstenaar, d.w.z. iemand wiens manier van iets aan te pakken en te beschouwen *noodwendig* specifiek artistiek is.’[?] Ik leg de kwestie voor U als voor een rechter. Ik zie in, dat wanneer werkelijke artisticiteit een dergelijk journalisme niet nevens zich verdragen kan, - het voor mij geen raison zou hebben uit de journalistiek te gaan. Dat zou enkel een concessie zijn aan mijn artistieke zwakte, omdat ik dan alleen den *schijn* van waarlijke artisticiteit zou redden, en het is mij niet om een schijn te doen. Ik zelf had bij het

55 In *De Beweging* 9 (1913) 10 (oktober), p. 1-37 was een bijdrage gepubliceerd van C.G.N. de Vooys over ‘Afrikaner taal en poëzie’. Het voornaamste punt daarin is de kwestie van een eigen cultuur en taal van de ‘Boeren’ nadat zij de strijd met Groot-Brittanië verloren hebben. Het Afrikaans is volgens De Vooys een zelfstandige taal naast Nederlands en Engels. Het Zuid-Afrikaans staat verder van het Nederlands af dan het Vlaams. Verwey ontving tezamen met dat artikel de door De Vooys besproken boeken. Hij viel in een artikel in *De Beweging* 9 (1913) 11 (november), p. 113-127 De Vooys bij en concentreerde daarbij zijn aandacht op de gedichten van C. Louis Leipoldt, waarin hij een ‘plotseling zichzelf geworden’ Zuidafrikaanse poëzie constateerde. Anders dan De Vooys zag Verwey in poëzie ‘niet een bloem van schrijfkunst, maar een bloem van spraak’.
J. Kamp, hoogleraar aan de Theologische Kweekschool in Potchefstroom, sloot zich in het artikel ‘Afrikaans pleidooi’ in *De Beweging* 10 (1914) 8 (augustus), p. 113-134 aan bij De Vooys' opvatting en wees die van Verwey af, want deze schoof in zijn ogen heel wat poëzie in Zuid-Afrika terzijde ten gunste van één dichter en diens gedichten. Verwey had Kamp beantwoordt in dezelfde aflevering van het tijdschrift (p. 135-141).

56 In de NRC van woensdag 22 juli 1914 (Av. C) schreef Van Eyck over ‘M-Stralen’. Een zekere ingenieur Ulivi zou stralen ontdekt hebben, die op grote afstand ‘bommen of geladen projectielen’ konden doen ontploffen. Later bleek er van oplichting sprake te zijn.

herlezen *niet* die ontevredenheid, waarvoor U mij waarschuwde. Dus: zit ik geheel in het journalistieke schuitje en is er dus althans ten minste een scheur in mijn persoonlijkheid, mijn kunstenaarschap? Of ben ik hier het slachtoffer van scrupuleuze tob-zucht, opgewekt door een min of meer juist oordeel van buiten? Wilt U mij *Uw* indrukken geven?

Ik geloof dat er heel wat menschen zijn, die, wanneer zij het bovenstaande lazen, schouderophalend zouden zeggen: in zulke tijden als nu, waarin alles zoo boven het persoonlijke leven uitgaat, zit *hij* zich te verdiepen in bespiegelingen over de zuiverheid van zijn kunstenaarschap. Een jonge Hollander hier, Ten Holt, een schilder van de modernste school (futurist kan men het niet noemen) kan niet werken. 'Wat geeft het alles, zegt hij, schilderijtjes maken, wat heeft dat voor belang?[’] Ik voel dit niet in het minste. Eerder zou ik zeggen dat die periodieke lust die de volken van tijd tot tijd aangrijpt, om elkander tot een zeker percentage uittemoorden en dan te verachten, eigenlijk geen hooger belang heeft, - of het moest zijn een verheftiging van het geheele, dus ook het geestelijk leven. Ik kom met mij zelf over de grens v.d. oorlog heen, en heb tallooze jaren met mij zelf te stellen, wanneer de oorlog geschiedenis is geworden. En de geschiedenis zelf leert toch, dat iedere oorlog terugzinkt tot een al of niet leerrijke legende, een nuttig verhaal (nieuwe oorlogen bewijzen de betrekkelijkheid van die leerrijkheid.) maar dat het geestelijk leven boven de heele geschiedenis zelf heen blijft voortbestaan als een levende energie, een eeuwigen waarvoor de geschiedenis een stof wordt. Men moet toch een eeuwig belang niet onderschatten voor een tijdelijk, dat zich door zijn ree[ë]ele onmiddellijkheid zoo hevig en luid aan ons opdringt en men kan in die ree[ë]ele onmiddellijkheid volkomen meeleven, zonder het besef te verliezen, dat er hoogere belangen zijn dan deze, en dat het ondertusschen niet ijdel is voor die hoogere belangen te werken. Ten Holt voelt dit niet goed, omdat hij in zijn vaag-religieuse zoeken nog zoo weinig vastheid in zich heeft. Ik, zonder de voortdurende vastheid in mijn zelfgevoel, heb de vastheid van het geheel, waarvan ik een deel en een werker wil zijn.[57] Heb ik gelijk te denken als ik hier schrijf? Over al het wapengedruisch dat sinds gewoed heeft en tot stilte is weggezonken hoor ik luid de bittere stem van een sonnet van Shakespeare, en de warme weligheid van een ode van Hölderlin. Dat is voor mij een feit, waarop ik mijn gedachten opbouw. Het algemeen-menschelijke groepenleed en groepenbewegen verrijst en verzinkt tot het in de stem van den enkeling, den dichter, de wijze, zijn eeuwig leven ontvangt.

U begrijpt, dat ik mij met die gedachten niet de vrijheid geef, mij van de geweldige gebeurtenissen niet te veel aan te trekken, maar dat zij mij klaar doen worden over de waarden. Tenzij ik op een dwaalweg ben. Honderden zouden dat ongetwijfeld willen beweren.

57 De kunstschilder Henri Friso ten Holt (1884-1968) woonde korte tijden op verschillende plaatsen, maar had zijn 'vaste' woonplaats in Bergen. Hij was Van Eycks gesprekspartner op de Monte Mario. (Zie ook Wage, p. 286-288.)

Hölderlin kwam mij daarstraks in de gedachte. Een tijd geleden dacht ik iedere dag aan hem, totdat ik het zonder zijn gedichten niet kon uithouden en ik ze voor 15 ct in de Reclamuitgave kocht. Ik heb ermee op den Palatijn gezeten in den tuin boven het oud paleis van Tiberius.[58] U weet niet, welk een geluk het geeft, daar met Nelly den heelen achtermiddag tot na ['s] zon[s]ondergang te zitten. Het Forum ligt aan onzen voet, in de laagte, daarachter de moderne stad, - daarachter, ver, de zacht-blauwe bergen. Het Colosseum, met zijn bleeke kleur terzijde. En de heerlijke lucht boven ons. Naarmate de zon lager daalt, wordt de hemel gouïger, milder, glanziger, en krijgt alles vóór ons die stille diepe laatmiddagtinten. Wat een menigte gedachten verrijzen dan, - hoe heb ik ooit kúnnen twijfelen, dat zulke oogenblikken, zulke uren, komen konden. Het is heerlijk zoo te mijmeren, met de oogen over die vreemde vermenging, - in de koele schaduw van hooge bomen. Zoo heb ik ook in Hölderlin gelezen. In veel van zijn gedichten is datzelfde glanzige, goui[ï]ge laatmiddag-zonlicht van den zomer, - er was een samenklank in mij tusschen mijn heele innerlijk leven, met de warmte er in van ons samen zijn, de hemel, de omgeving en het gedicht. De oorlog was al uitgebroken, en ik heb er toen ook veel aan gedacht. Mijn heele instinctieve verweer tegen de Duitschers van het Duitsche Rijk, tegen de Pruisen, is in mij wakker, - en toch voelde ik zoo sterk, dat ik de *echte* innerlijke Duitschen klank van Hölderlin zoo liefheb. Daarin is geen tegenspraak, natuurlijk. Maar ik had toen de hoop, dat Duitschland door een groote nederlaag geschud zou worden, zoodat zijn meest eigen toon weer kan doorbreken door het stalen harnas en er weer dichters kunnen komen, die minder dan George een groot deel van hun werk moeten doen bestaan in een richten over hun tijdgenooten. *Dit* is nu een perspectief voor mij, dat ik in de oorlog zie, en waarvan ik de heele wereld winst beloof. Het was ondertusschen een bijzonder gevoel, in die volmaakte vrede van den naderende[n] avond de gedachte van de oorlog in de verte te verwezenlijken. Ik ben misschien toen wel een egoist geweest, want niet één verbeelding kon mij uit mijn stemming van vrede en geluk krijgen, - en alles blijft toch ook eigenlijk hoopvol.

Vergeef mij dat ik zoo maar, zonder aan Uw tijd te denken, voortschrijf. Ik vind het zoo heerlijk eens voluit alle mogelijke dingen, die in mij opkomen, te schrijven. Ik hoop dat ik een genadig lezer zal vinden. Gaat alles bij U thuis goed? Is Liesbeth [*sic*] nog in London, of is zij al terug? Ik zou verbazend graag nog eens wat van U hooren. Wanneer U tijd heeft voor nog eens een brief, zoudt U hem dan willen sturen aan mijn schoonvader Dr.H.D.Benjamins, Stadhoudersplein 4, Den Haag.[59] Per boot wordt die dan

58 De Palatinus is een van de zeven heuvels waarop Rome gebouwd heet te zijn. Veertig meter boven het Forum Romanum krijgt men vandaar een fraai panorama. Waarschijnlijk zaten de Van Eycks in de zgn. Farnese-tuinen, want deze liggen boven het paleis van Tiberius.

59 Herman Daniël Benjamins (1850-1933) was geboren in Paramaribo en studeerde te Leiden, waar hij op 2 juli 1875 was gepromoveerd in de wis- en natuurkunde. In 1876 keerde hij terug naar Suriname. Men beschouwt hem als de grondlegger van het onderwijs daar. Hij werkte ook zelf als docent, maar van 1878 vooral als inspecteur. Weldra kreeg hij daarnaast de leiding van het Departement van Onderwijs. Na zijn pensionering vestigde hij zich in 's-Gravenhage. Hij was oprichter en redacteur van de *West-Indische Gids* (1919-1960) en redigeerde met Joh. Snelleman de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* die in 1917 verscheen.

overgezonden. Hartelijk dank van te voren. U wilt zeker aan Mevrouw, aan de meisjes en de jongens mijn en Nelly's beste groeten overbrengen en ze zelf ook van ons beiden aanvaarden. Hoogachtend
geheel Uw
PN.v.E.

Ik kreeg vandaag een pak kranten. God, wat bent U dicht bij de oorlog! Ik kan gemakkelijk theoretiseeren, wanneer ik niet hoor van al die verschrikkelijke bijzonderheden. Niets daarvan in de Ital. kranten. Het dringt niet door. Al die beschrijvingen van ellende in alle mogelijke vormen. Ik schaam mij over mijn vreugde en kalme gedachten hier. Het is zoo stil hier en zoo mooi. Wat is dat alles ver! Het is niet te realiseeren.

204. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 15 september 1914*

Noordwijk/Zee 15 Septr 14

Beste van Eyck, Je brief van 26 Augs kwam me 12 Septr in handen. De volgende dag zag ik in de Rotterd^{r}. achtereenvolgens je brieven van 27 Aug^{s}, 1 + 2 Sept^{r} (neutraliteit + Paus-kiezing) opgenomen.[60] Hartelijk dank voor de verkwikkende lektuur die de aan mij persoonlijk gerichte me heeft opgeleverd. Terwijl wij ons met moeite ontworstelden aan de indrukken en gedachten, kon jij nog juist, onaangevochten, in een heerlijke natuur, de eeuwigheid van de kunst voelen tegenover de tijdelijkheid van de oorlog, en mij je gevoel meedeelen. - Je hebt zeker geen bezwaar ertegen dat ik de hier bedoelde bladzijden, met wegwerking van kleine persoonlijke trekjes, in de Beweging plaats?[61] Ik geloof dat de lezing meningeen van onze vrienden goed zal doen. - Ja, de oorlog! - De hoofdzaak is dat er plotseling een groot gebeuren voor onze oogen gaande is, waaraan wij ons niet onttrekken kunnen, en waartoe wij onze verhouding moeten vaststellen. Bovendien wordt onze eigen plaats in dat maatschappelijke leven - ons heele bestaan eigenlijk - wankel. Vandag tot dag weten wij niet hoe het leven zich voor ons vormen zal. Dat dringt tegelijk tot inkeer en tot gereed houden van krachten. Wij voelen ook dat na afloop van deze katastrofe er heel wat te bemeesteren zal zijn, en overal nieuws zal moeten gevormd worden. Het besef daarvan geeft een nieuwe veerkracht en verschuift de horizon van onze uitzichten. - Veel zal ook na deze oorlog gebroken zijn, en dat is het treurige. Van George weet ik niets, maar dat al zijn vrienden in de oorlogsroes betrokken zijn, heb ik uit een brief van Hanna Wolfskehl moeten opmaken.[62] - Kon het ook wel

60 In de NRC van 13 sept. 1914 (Av.) staan de volgende ze stukken: ‘Italië's Onzijdigheid’ en ‘Op wacht’. De laatste brief - over de pauskeuze - is gedateerd op 31 augustus en heeft een vervolg van 2 september.
61 *De Beweging* 10 (1914) 10 (oktober), p. 81-82.
62 *Wolfskehl-Verwey. Die Dokumente ihrer Freundschaft 1897-1946* (ed. Mea Nijland-Verwey), Heidelberg 1968, p. 123-125.

anders of veel van het duitsche geestesleven - alles namelijk wat berustte op Nietzsche'[s] machtwil - moest in deze verschrikkelijke stoot saamvallen met het militairisme en imperialisme, en erdoor overheerd worden? Dit is een vraag die jij, bezig met je Nietzsche-studie, misschien kunt beantwoorden.

Als het Oct[r] n[r] van De Beweging je in handen komt, zul je zien dat ik over veel wat bij deze oorlog betrokken is, mijn gedachten heb laten gaan.[63] De eerste bijdrage erin was al bestemd voor het Sept[r] n[r]; zeer tegen mijn zin moest ik ze zien uitstellen, en wel door de algemeene aandrang tot zwijgen die van de regeering uitging en, begrijpelijkerwijs vrij onmiddelijk, werkte op mijn redactie. Er bestond hier een groote m.i. te groote vrees voor verwikkelingen tengevolge van vrijmoedige uitingen. De vrijmoedigheid heeft zich desniettegenstaande, gelukkig, niet laten muilbanden, het bleek spoedig genoeg dat ze ongevaarlijk was, en de vrees van de regeering schijnt gezakt te zijn. Het gevolg van mijn gedwongen en de Vooys' vrijwillig zwijgen was intusschen dat de Beweging van Sept[r] *dun* en, erger, onvolledig was. Oct[r] staat er beter voor.

Wij werden hier op een afschuwelijke manier overstroomd door duitsche brieven, kranten, en prentkaarten. Hoe, na de eerste overwinningen, zich de Duitschers voelden, begrijpt ge hieruit, dat - zooals Ine Pinke aan Mea schrijft - al in 't begin van de oorlog de Duitschers in Soerabaja protesteerden, omdat... het Wilhelmus gezongen werd.[64] Het is te hopen dat de tegenslag van de laatste week aanhoudt: het lijkt me het beste wat men hun kan toewenschen.

Je begrijpt dat ook hier de ekonomische gevolgen van de oorlog belangrijk zijn. Ten slotte lijdt wel ieder op de een of andere wijs in zijn finantiën. Dat valt evenwel in 't niet bij België, waar steden en dorpen verwoest, duizenden mannen vermoord of weggesleept zijn, terwijl anderen, - en hoeveel vrouwen en kinderen - geen dak en geen brood hebben. De verwoesting van Leuven heeft ook ons - architecten enz. - in 't geweer gebracht, maar de poging een protest te doen uitgaan werd door de regeering tegengehouden.[65] Vrucht verwachtte ik trouwens niet veel er van, tenminste niet onmiddelijk, maar solidariteit in zake kunst is ook iets.

63 In *De Beweging* 10 (1914) 10 (oktober), p. 1-8 publiceerde Verwey ‘Begrippen van nu. I, Oorlog; II, Om de oppermachten; III, De Pruisische geest; IV, Onzijdigheid; V, Vaderland en menschheid; VI, De toekomst; VII, Ons doel’. In het laatste pleitte Verwey ervoor, ‘dat alle staten van de aarde in één bond worden opgelost en die bond krachtig genoeg om alle volken zijn vrede op te leggen.’ In dezelfde aflevering staan van zijn hand zeventien ‘Onzijdige overwegingen (Uit het dagboek van een landbewoner)’ (p. 45-54). Ze werden geschreven tussen 16 augustus en 9 september. Verwey zag het als ‘de plicht van de onzijdigen dat zij het geweten zijn van de wereld’ (p. 47).

64 Gesina Gerharda (Ine) Pinke (1892-1984) was neerlandica en werkte in die hoedanigheid enige jaren in Nederlandsch-Indië. Door haar studie in Leiden was zij bevriend geraakt met Mea Verwey. In Indië werden zij en haar echtgenoot, C.A. van den Bosch (1893-1990), ook nog vrienden van Jan Verwey (1899-1981), de oudste zoon van Verwey. Jan Verwey werkte in Batavia.

65 Op 25-28 augustus 1914 verwoestte een door de vijand ontstoken brand Leuven. De Universiteit, waarin een kostbare bibliotheek, en veertienhonderd huizen gingen in vlammen op.

Je artikelen in de Rotterdr heb ik nog al eens gelezen. Je bent naar mijn meening *geen* journalist, wat bv.Geyl wel is.[66] Dat makkelijke in beslag nemen van de geest, zonder dat het gemoed bizonder bewogen wordt - het eigenlijke vermogen van goede journalisten - lijkt me niets voor jou die altijd van je gemoed leeft en altijd aandacht vraagt voor bizondere schakeeringen. Alles wat je doen kunt is in je brieven zooveel mogelijk een objectieve toon aankweeken. Daarvoor is *stof* noodig, die je dus altijd zorgen moet dat je in voorraad hebt. Doe je dat niet dan word je gedwongen op je gemoed te teren - wat v.d. Woestijne zoo vaak deed -, van je zelf te spreken, over je zelf te schertsen etc., en dat toch niet met de lichtheid die aan de getapte journalisten gegeven is.[67] Maar als objectief schrijver kun je een, niet in 't oog vallend, maar goed en gedistingeerd journalist zijn voor hen die het betere op prijs stellen. Die proces-geschiedenis indertijd - daar zou de Berl. correspondent een novelle in drie artikelen van gemaakt hebben, glad, pikant, insinueerend.[68] Daar was de makkelijke aandacht-beheersching voor noodig. Jouw behandeling, die een aandachtig lezer tot zijn voordeel op het geval opmerkzaam maakte, was niet de eigenlijk-journalistische. -

Dit zijn losse opmerkingen en niet een volledige beantwoording van je vraag naar mijn meening. Gebruik, d.w.z. overweeg ervan wat je dienstig lijkt.

Misschien is er veel dat ik nog zou kunnen schrijven, maar ik moet eindigen. De eerste oorlogsweek heb ik, in opzettelijke rust, een lezing geschreven over de nederl.dichters na 1900 - een soort vervolg dus op mijn Inleiding. Ook jij komt daarin voor en wel met de Gouddelver. Of zij ooit zal gelezen worden?[69]

Mijn huisgenoten groeten hartelijk, jou en Nelly. Zoo doet ook je toegenegen

Albert Verwey

66 De historicus Pieter Catharinus Arie Geyl (1887-1966) was van hun gymnasiumtijd af bevriend met Van Eyck. Hij was van 1 januari 1914 tot 1 oktober 1919 correspondent van de NRC te Londen. Van Eyck zou hem als zondanig opvolgen per 1 September 1919.

67 De Vlaamse dichter Karel Peter Eduard Marie van de Woestijne (1878-1929) was van juli 1906-juli 1914 en van maart 1919-april 1928 de Brusselse correspondent van de NRC. Tijdens de eerste wereldoorlog werkte hij aan dezelfde krant mee door zijn ‘Dagboek van den oorlog’ daarin te publiceren.

68 Van 1909 tot en met 1920 was Marcus van Blankenstein (1880-1964) de Berlijnse correspondent van de NRC.

69 In het Verwey-archief bevindt zich een autograaf van *Nederlandsche dichters sedert 1900 (1900-1916)* . Op een half velletje staat in Verweys handschrift: ‘Het volgende was bestemd voor de studenten van een letterkundige faculteit in één enkele zitting te worden voorgelezen. Een opstel, aanteekeningen omheen, waarin getracht werd door middel van korte karakteriseeringen een aantal jonge dichters te doen kennen, met telkens, als voorbeeld van ieders stijl, slechts één gedicht.
Daar het de dichters zijn die eerst na 1900 opkwamen, kan dit overzicht gevoegelijk als een vervolg op mijn Inleiding tot de Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst gelezen worden, mits alleen de veel beperkter bedoeling waaruit het ontstond in het oog wordt gehouden’.
(Universiteitsbibliotheek Amsterdam, sign. XLV 85.)

205. *P.N. van Eyck en Nelly van Eyck-Benjamins aan Albert Verwey, 22 september 1914*

Rome, 22 Sept. '14.

Zeergeachte Heer,

Gister kwam Uw brief van den 15e al, - de post doet er nog maar 5 dagen over en heel geregeld, - gelukkig. Hartelijk dank voor Uw schrijven, het was mij zoo welkom als ooit en er was veel in dat mij bezighield. Ik schreef, ook juist gisteren, een klein stuk over de vernieling v.d.Kathedraal van Rheims. Het gaat hierbij, - U kunt het misschien gebruiken.[70] Ik schreef er een over Nietzsche* en Dostojewsky, in de derde afdeeling. Zeker zal ik het door U opgeworpen vraagstuk moeten doordenken. Is het de wil tot *deze* macht, die Nietzsche's philosophie in haar laatste stadium leerde? Nog in Zarathoustra is er geen sprake van, Zarathoustra, die, met de goden spelend, zijn teerlingen wierp op de goddelijke tafel der aarde! Wat heeft modern Duitschlands soldaten- en professordom van Nietzsche geleerd? Zijn dit Zarathoustra's? Hij heeft toch niet voor niets zijn omstanders en hun kinderen afgewezen, omdat zij enkel vóórvaders van de Uebermensch konden *worden*? Zeker is zijn begrip van de Uebermensch later nog gewijzigd. Maar niet zóó. Een monsterlijke misvatting is er, door haar gevolgen als zoodanig gekarakteriseerd.

Wat zult U van mijn stuk zeggen? Ik geloof dat er dingen in staan die geen burger vergeven zou als hij ze las. Omdat hij niet begrijpen kàn, dat het iets anders is een zaak te beoordeelen van uit het standpunt van de mensch of uit dat van de menschheid. Het is trouwens mijn zorg niet, - wel, hoe *U* er over denkt, - ik heb mij naakt gegeven.

Ik las met spijt wat U van De Beweging schrijft. Heel schitterend vond ik die vrees niet. Hij is klein. Gelukkig dat U nu weer vrij zijt. Hebt U opgemerkt, dat meermalen de hoofdred. v.d.Rotterdammer gunstig voor Duitschland trachtte te stemmen? Zou hier het kortzichtige belang van Rotterdam spreken, dat, bij de invoer van graan in Duitschland, een schrik moet hebben voor een vijandige kentering, wég van Duitschland? Het is een koopstad toe te vertrouwen. - Wat zou ik graag die afleveringen ontvangen, die ik nog niet heb. N.l. *Juli* en *September*. Zou ik die niet, samen met de Oct.aflevering kunnen krijgen, nu de post goed gaat? Maar Versluys' adres is allerraarst. Het is een wonder, dat de Augustusafl. mij bereikte. Ik zou er heel blij mee zijn. Hebt U geen gebrek aan copy in deze tijden? Ik ben benieuwd wat U uit mijn brief hebt aangehaald. Ik schrok eerst, - het is een brief, - maar als zoodanig zal het ook gelezen worden. Ik ben zeer verlangend naar *Uw* beschouwingen. Mocht U mijn stukje plaatsen, dan wilt U 't zeker wel dadelijk laten zetten, zoodat ik er de proeven van kan zien. Het is getypt, - dat scheelt veel, als ze er geen knoei-jongen aanzetten, wat dikwijls gebeurt bij goede copij. Ik ontving twee weken geleden een vijftal verzen v.Jacques Bloem, die hij van plan was, naar U te zenden. Er was bijzonder moois in, strofen zoo innig - ontroerend. Die eigenaardige

70 De kathedraal van Reims zou als een bergplaats voor kanonnen hebben gediend, wat door de opperbevelhebber van het Franse leger, generaal Joffre, ten stelligste werd ontkend.

omperkte persoonlijkheid zal zijn bundel een charme geven.[71] - Ik zelf heb weer verzen geschreven, en ik ben aan een grooter, laat ik zeggen dialogisch gedicht bezig.[72] Binnenkort, wanneer ze wat gelegen hebben, kan ik U misschien wat sturen, tenzij U geen gebrek aan verzen hebt, want dan kan ik het zoo goed wachten. Verondersteld dan, dat U ze goedkeurde. Het is vreemd, mijn eigen leven blijft zijn gang gaan, - niettegenstaande wij er nu ook diep in zitten, in de oorlog, en vooral ook door het spoedig komen v.de De Rotterdammer, - dat merk ik aan de verzen zelf, waarin ik nog geen aanwijsbare invloed van de[n] nieuwen wereldtoestand bemerk. Reden genoeg weer tot eenige hoofdbreken!

Die brengen mij op wat U schrijft over mijn journalistiek. Het was een verlichting voor mij. Wat was ik blij, dat U zoo voelde. Ik zal Uw raad zooveel mogelijk opvolgen. Maar wat heb ik somtijds de briefstijl van. V.d. Woestijne, mij niet sympathiek, kunnen begrijpen. Vooral in die pausdagen. De schijn wordt in zoo ontzettende hoeveelheden over je heengeworpen dat een zoo onveranderlijke ernst, - dat het bijna onmogelijk is niet, een beetje zurig, te schertsen. In de eerste plaats over je zelf, omdat je je niet thuis voelt, en omdat dat het dichtste bij is. Ik zal het trachten te vermijden, ernstig mijn werk doen, en liever voor een dood-vervelend schrijver doorgaan, dan het tegendeel bereiken. Financieel, heeft deze betrekking toch heel veel voor, - ik kan zeggen dat ik volkomen mijn eigen tijd tot mijn beschikking heb, zoodat ik niet muilbanden hoef aan te leggen, aan neigingen, wier komst/zich niet naar kantooruren regelt. En dan, vooral, de plaats waar wij zijn! Het oude Rome is en blijft wat mij pakt hier. Architectonisch vind ik Rome im grossen und ganzen een verschrikkelijke stad. Het aantal afschuwelijke Kerken is letterlijk ontelbaar. Zij hebben gemeenlijk niet eens de onbeduidendheid die maakt dat men ze niet ziet, - zij schreeuwen. Ik wil echter op dit punt niet opnieuw beginne. Ik heb hier de oude beeldhouwkunst!

Probeert U niet Uw Inleiding in de W.B te krijgen?[73] De ander is zóó goed gegaan, en het publiek houdt van bloemlezingen. Het trof mij, dat U de Gouddelver gekozen hebt, een van de gedichten, waarvan ik indertijd het meeste hield. Wilt U, zoo het tot een druk komt in het begin een der eerste regels wegschrappen. Ik heb geen ex.v. Uitzichten hier, is het niet de derde: Ik scheurde mij van al mijn banden los. Die moet er uit, en de volgende regel begint dan 'K Verliet. Het zou aardig zijn, wanneer 't verschijnen kon.[74]

Een der laatste dagen - den voorlaatste[n] - voor de oorlog heeft één boekhandel in Rome de uitgave van Mallarmé's Un Coup de Dés Jamais n'abolira le Hasard gekregen.

71 De debuutbundel *Het verlangen* van Jacobus Cornelis Bloem (1887-1966) zou pas in 1921 bij P.N. van Kampen en Zn. te Amsterdam verschijnen.

72 ‘Praxiteles en Phrynè’ zou worden gepubliceerd in *De Beweging* 11 (1915) 8 (augustus), p. 81-92.

73 Zie n. 69 voor Verweys *Nederlandsche dichters sedert 1900 (1900-1916)* . In 1905 was bij de Wereldbliotheek Verweys *Inleiding tot de nieuwere Nederlandsche dichtkunst* verschenen, die de periode 1880-1900 omvatte. Van deze bloemlezing zou in november 1914 een vierde druk verschijnen.

74 Het geciteerde vers was het vierde van ‘De gouddelver’. Het was opgenomen in de in 1912 bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum verschenen bundel *Uitzichten* (p. 84). In Van Eycks verzameld werk is dit vers met nog tien andere geschrapt. (VW 1, p. 131-134.)

Eindelijk is dat gedicht nu uitgegeven, behalve, onvolmaakt, in het tijdschrift Cosmopolis.[75] Ofschoon ik een der zeldzame bezitters v. dit laatste ben, - heb ik niet kunnen nalaten het te koopen - het telt slechts een tiental pagina's - en ik denk er over te schrijven. Vreemde gedachte, te midden van den bloedenden strijd van moorddadige en luidruchtige instincten dien man te denken, in de stilte van zijn salon, een der weinigen die na een levenslangen strijd om het Absolute, ten slotte in de hoogte hun échec leden. Die titel! Ik geloof, dat U het wel interessant zult vinden en er dus wel een plaats voor zult hebben. Ik zal niet weten hoe ik het heb, mijzelf weer eens in het tijdschrift te zien, weer eens, als Jacques het noemt, eieren te leggen in het roode nestje.[76] Uw bundel heeft toch voortgang? Ik hoop het. Wanneer kan de verschijning tegemoet gezien worden? Of wordt de publicatie uitgesteld? Als die van mijn boekje, dat nu definitievelijk den naam verkregen heeft van ‘Het Ronde Perk’. C'est ça, en zoo moest het zijn. Er is, als in mijn vorige twee bundels, een klein gedichtje voorin.[77]

Meer en meer kan ik het goed vinden met Ten Holt, over wien ik U de vorige maal schreef. Den eersten avond ontpopte hij zich, niet als een lauw bewonderaar, maar als een geestdriftig kénner van Dostojewsky. De laatste keer als een bewonderaar van George. Ik citeerde het prachtige gedichtje uit Das Jahr der Seele: Seht was mit Trostgeberde / Der Mond uns räht / Tretet weg vom Herde / Es ist worden spät.[78] Verrassing toen hij het geheel kende, beter nog dan ik, en niet alleen dat. Op die wijze ook ‘herken’ je elkaar. Hij is lid v.d. Moderne Kunstkring, en had U daar wel eens ter tentoonstelling gezien.[79] Uw gedicht aan Kandinsky schijnt in die kringen indruk gemaakt te hebben.[80] Hij is

75 Het door Fernand Ortmans uitgegeven *Cosmopolis, Internationale Revue* was van 1896 tot en met november 1898 verschenen in Londen, Berlijn, Wenen, Parijs, New York, Sint Petersburg en Kopenhagen. ‘Un coup de dés jamais n'abolira le hasard’ van Stephane Mallarmé was opgenomen in de mei-aflevering van 1897.

76 *De Beweging* verscheen - met uitzondering van de vijftiende, laatste jaargang, die een geel omslag zou krijgen - in een rood omslag. J.C. Bloem waardeerde Verwey, maar kon zich niet vinden in diens politieke voorkeur voor het socialisme.

77 Verweys *Het zichtbaar geheim* zou in het vroege najaar van 1915 verschijnen. *Het ronde perk* van Van Eyck werd pas in 1917 gepubliceerd.

78 De geciteerde verzen vormen de laatste strofe van een van de ‘Traurige Tänze’ in de bundel *Das Jahr der Seele* (1897) van Stefan George.

79 Het Genootschap van Kunstenaren Moderne Kunst Kring (Cercle de l'Art Moderne) had een eigen pand aan de Keizersgracht 756 in Amsterdam, waar schilders en kunstminnenden elkaar konden ontmoeten. Daar werd ook het werk van de leden tentoongesteld, gaf men muziekavonden en werden voordrachten gegeven.
De Moderne Kunst Kring was in 1910 door Conrad Kickert opgericht. In 1915 zou een aantal leden de kring verlaten, omdat de leiding hun te strak werd. De ernstigste aderlating volgde in mei 1916 toen onder leiding van C.A. Wijnschenk Dom en P. Talma, de Moderne Kunst Kring omgezet werd in De Nieuwe Kring. Zij namen daarbij het door hen sinds 1 maart 1916 geredigeerde *Journaal* mee.

80 Wassily Kandinsky (1866-1944) was van oorsprong een Russische schilder die zich richtte op ‘absolute’ kunst. In Nederland had hij verwanten als Piet Mondriaan en Theo van Doesburg. Sinds 1922 was hij hoogleraar aan het Bauhaus in Weimar, een centrum van expressionistische kunst. Zijn studie *Das Geistige in der Kunst* (1915) oefende invloed buiten de wereld van de beeldene kunst en werd ook in de kring van *De Beweging* hoog gewaardeerd. Het in *De Beweging* 9 (1913) 1 (januari), p. 4-5 afgedrukte ‘De Schilder’ van Verwey was aan Wassily Kandinsky opgedragen.

bezig met een Vlucht naar Egypte. Ik ben nog maar één maal op zijn atelier geweest.
Nelly heeft bijzonder veel aan de familie Koelman. Zij is U beiden zeer dankbaar, - zij heeft geregeld briefwisseling gehouden zoolang zij in Villegiatura waren. Vooral Virginie, die van haar leeftijd is, en artistiek-literair een ontwikkeld meisje. Dat is toch altijd prettig. Nu de zomer voorbij is, gaat het onze gezondheid ook veel beter. Wij zullen nu de vuurproef van het Romeinsche Klimaat wel doorstaan hebben. De brief moet nu weg, - om het stuk. Wanneer U er wat aan hebt, is het 't beste dat het spoedig in Uw bezit is. Ik zal Versluys nog maar een briefkaartje sturen.
Hartelijkste groeten, ook namens Nelly (die dankt voor Uw groeten) ook aan Mevrouw, en Uw kinderen van
Hoogachtend
Uw
P.N.v.E.

Ik vergat nog, iets te schrijven over de Duitsche dichters. Gundolf, Wolfskehl, zij zijn, slecht gezegd, in meer dan één opzicht toch altijd afgeleide figuren. Juist de houding van George interesseert mij. Hoe zal de schrijver van de Zeitgedichte, (van Porta Nigra en Goethe) zich uitspreken?[81] Zal hij zijn heele leven wankel zetten?

Hartelijke groeten, ook aan Mevrouw en de verdere huisgenooten van
Nelly V.E.B.

* Ingaand op Uw opmerkingen.

206. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 11 X 1914*[82]

B.v.E. Ik schrijf deze alleen om je te zeggen dat ik je brief van 22 Sept[r] gisteravond, dus 10 Oct[r], ontvangen heb. Je boeiende gedachten zijn me zeer welkom. Ze zijn meer dan een gelegenheids-uiting *). Ik laat ze dus dadelijk zetten en zal je ook een proef zenden, maar tegelijk de voorzorg nemen zelf te corrigeeren naar je handschrift. Want ik betwijfel of de postverbinding beter wordt. Europa wordt hoe langer hoe meer een chaos. Vanochtend ontving ik een noodkreet van E. de Bock.[83] Met zijn familie - ouders, broers, kind van 2 maanden - te voet naar Bergen-op-Zoom gevlucht. Nu zoekend naar

81 *Der siebente Ring* (1907) van Stefan George opende met veertien ‘Zeitgedichte’.
82 Van deze briefkaart is de postzegel verwijderd waardoor de stempeling nauwelijks zichtbaar is. Blijkens br. 207 was deze briefkaart afgestempeld op 13 oktober 1914; in Van Eycks hand is met potlood toegevoegd: ‘(11.10.14)’.
83 De Vlaamse letterkundige en uitgever Eugène de Bock (1889-1982).

een onderdak. Ik heb hem telegrafisch Villa Liesbet aangeboden.[84] Het land loopt vol Belgen, vluchtelingen, en geïnterneerden. Van de laatste soort nu ook Engelschen. Hartelijke groeten ook aan Nelly, en van de huisgenooten. Je A.V.

*)Als titel verkies ik: Bij het Bericht van de etc. Je blijft dan buiten de discussie betreffende 't feit.

207. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 17 oktober 1914*[85]

[Roma 17 X *1914*]

Zeergeachte Heer, Uw briefk, den 13^{en} afgestempeld, ontving ik vanmiddag den 17^{en}. Alles wat uit Holland naar hier komt, is er in 3-6 dagen, omgekeerd-heb ik nu gemerkt, duurt het daarentegen 18 dagen - 3 weken. Dit doet mij betwijfelen of mijn correctie v.d.proef tijdig zal komen. Als deze kaart ten minste maar tijdig komt. In het getypte handschrift n.l. zijn een paar foutjes. Wilt U die dan s.v.p. verbeteren.

pag.1. regel 11.v.o. en groot verlangen, moet zijn 'en een groot verlangen'.
pag 1. regel 9 v.o. had overgegoten, moet zijn hadden overgegoten.
pag 3. regel 8.v.b. voortkomen, m.z. voor te komen.
pag.3. regel 36 v.b. Tusschen, dan ook, moet zijn Tusschen, dus ook,..

In de Rott. vond ik niet de off.Fransche bericht, wat ik in It.kranten las, n.l. de categorische ontkenning v.Joffre dat de kerk tot dekking v.kan. gebruikt is.[86] Uw titel is het voorzichtigste. Ik heb de Beweging van Oct. op tijd, na 4 dagen, ontvangen. Jammer dat nog twee ontbreken. Uw gedachten heb ik met de meest mogelijke instemming gelezen. Dat ze door U gezegd worden, en op deze[n] kalmen toon, moet toch over den grens indruk maken, dunkt mij. Vandaag las ik dat Hodler in de ban gedaan is.[87] Jan v.Nijlen met zijn vrouw, evenals de Bom gevlucht, is bij Greshoff in Apeldoorn.[88] Wat een toestanden, - en te denken, dat men daarvan hier feitelijk *niets* weet. De kranten bevatten zoo bar weinig. Ik hoop maar dat de post behoorlijk blijft gaan. En dat ik spoedig nog iets naders van U zal hooren. Uw uitknipsel zond mijn schoonvader mij toe. Mag ik U om een paar overdrukken verzoeken? Graag. Overdrukken v.mijn stukje over

84 'Villa Liesbet' was gelegen naast 'Villa Nova', het woonhuis van Albert Verwey te Noordwijk. Het was het door H.P. Berlage ontworpen huis van Verweys schoonmoeder, J.E.H.G. van Vloten-van Gennep.
85 De nadere datering van deze briefkaart is gebeurd op grond van de inhoud en op grond van een handgeschreven notitie van Van Eyck.
86 Zie n. 70.
87 De Zwitserse schilder Ferdinand Hodler (1853-1918) had met andere Zwitsers een protest ondertekend tegen het bombardement van de kathedraal van Reims. Dit kostte hem het lidmaatschap van Duitse kunstgenootschappen.
88 Joannes Joannes-Baptista Maria Ignatius (Jan) van Nijlen (1884-1965). Romantische dichter van vaak ironische en in een beheerste stijl geschreven verzen. Uit zijn proza blijkt een voorkeur voor het Franse geestesleven.

R. bedoel ik. En doet U ook namens Nelly hart.gr. aan Mevr.en de meisjes, en U zelf.

hart.gr
geheel Uw
PN.v.Eyck

208. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 24 oktober 1914*

24/X/14

B.v.E. Je kaart van de 17de heb ik gisteravond ontvangen en twee correcties aangebracht. De twee andere waren al in orde. Het is een mooi stukje dat de afl. waardig zal openen, en je kunt er zeker van zijn dat geen noemenswaarde fout je zal ergeren. De proef zond ik je 15 Octr. Ik wacht tot de 27ste met afdrukken. Aan Versluys gaf ik nog eens nauwkeurig je adres met order je de mankeerende nrs. op nieuw te sturen. De post werkt slecht. Zoo had de Haan in Darmstadt zijn Ex. geregeld ontvangen, Wolfskehl in München niet.[89] Ik korrespondeer nu met beiden. Dat Duitschers Duitschers zijn is prijselijk, maar van de waan dat alleen zij de beschaving vertegenwoordigen, dienen we hen terugtebrengen. In Villa Liesbet woont de familie Eug.de Bock en nog 2 villas kreeg ik voor hun verwanten beschikbaar; meer dan 20 personen. Allen met alleen wat gereed geld gevlucht uit Antwerpen. De verwoesting in België is schromelijk. De Beweging brengt nu mondjesmaat, maar ze heeft een duidelijke positie en dat is veel. Mijn bundel is uitgesteld. De jouwe ook? - Je hebt geen denkbeeld hoe 't gevoel van de toestand hier doordringt.Overal Belgen, en 't gedreun van de kanonnen bij Nieuwpoort op onze kust hoorbaar.[90] - Het ga jullie wel. Hartelijke groeten, ook van de huisgenooten.

Je
A.V

89 De uit Rotterdam afkomstige Willem de Haan (1849-1930) was in dienst van de Groothertog van Hessen en werd dirigent van het orkest van Darmstadt (1869-1918). Zijn dochter Hanna was 1898 met Karl Wolfskehl getrouwd. Wolfskehl en zijn echtgenote woonden in 1914 in de Römerstrasse te München.

90 In oktober 1914 stuitten Duitse troepen die van Frankrijk uit hun rugdekking versterken wilden, op een conglomeraat van Belgische, Franse en Engelse troepen aan de IJzer, die bij Nieuwpoort in zee stroomt. Doordat de zeesluizen geopend werden, ontstond er een brede watervlakte tussen de Duitse legers en die van de Entente, waardoor de aanval tot staan gebracht werd.

209. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 31 oktober 1914*

Noordwijk/Zee 31 Oct[r] 14

Beste van Eyck,

Eergisterochtend (29) kwam je proef (over Engeland). Juist de dag tevoren had ik order gegeven alles aftedrukken. Ik nam de trem en bereikte de drukkerij juist op 't oogenblik toen het laatste blad op de pers lag. Een verbetering met de twee werkelijk schadende fouten, de vergeten regel en het (ook in je hs. mankeerend) woordje ‘zal’, was in tien minuten gezet, en na vijftien werd met afdrukken voortgegaan. Die uitgevallen regel is een nieuw bewijs dat mijn vermogens geleden hebben. De grijsheid sluipt op wollen sokken nader. - Gisteren was ik te Amsterdam en at met Uyldert. Hij ook heeft meegestemd in het koor van beklag om Rheims. 's Avonds las ik in de trein je brief over de italiaansche lasteraar.[91] Schrijf gerust in de romeinsche kranten, dat het omgekeerde van al wat hij zegt de waarheid is. Het zou zelfs heel gewenscht zijn dat je het deed, dat ieder Hollander in Italië het deed. De opwelling van gastvrijheid en hulpvaardigheid was hier wezenlijk gul en echt, niet bij ieder individu, maar in iedere laag als geheel genomen. Als later sommige autoriteiten voorschriften gaven die koel aandeden dan was daar wel eenige reden voor. Men krijgt niet plotseling de bevolking van een groote havenstad en een verarmde landprovincie over, zonder maatregelen te moeten nemen tegen boeven en ziekten. Maar dat was een overweging die eerst later kwam. De eerste opwelling was helpen, eten geven, onder dak brengen. Ik geloof dat het ook heel gewenscht is ons in het buitenland de eer van die algemeene gastvrijheid niet te laten ontrooven. Ze was als gevoelsuiting én als voorzorg (werk van onvoorbereide, intuïtieve organisatie) werkelijk een knap stuk en dat aanspraak geeft op de dank van *alle* oorlogvoerenden en van *alle* neutralen.

Je zult in de Beweging zien dat ik de tijdsgebeurtenissen volg en meeleef.[92] Mijn oogmerk is, zooals je wel begrijpt, voornamelijk gericht op de duitsche vrienden. Na deze oorlog moeten zij en wij even oprecht, en weerzijds even onafhankelijk als vroeger tegenover elkander staan. Maar daartoe moeten ze gedurende den oorlog weten wat onze weloverwogen gedachte is. - De Beweging heeft ondertusschen haar moeielijkheden in niet geringer aantal. Een ervan was de verhooging van drukkosten. De oude prijs was nergens meer te handhaven. Aangesloten drukkerijen mogen niets nieuws aannemen

91 Calza Bedolo, correspondent van de *Giornale d'Italia* in Engeland, constateerde aan de grenzen van Nederland een ‘slagboom van terugstootend cynisme’, zoals Van Eyck in de NRC van vrijdag 13 oktober 1914 (Av. B) meedeelde. Na de val van Antwerpen (9 oktober 1914) waren veel Belgen naar Nederland gevlucht. Volgens Bedolo had men in Nederland met voldoening van de verwoesting van Antwerpen vernomen en had men de vluchtelingen niet verwelkomd. Het merendeel der Nederlanders zou volgens hem Duitsgezind zijn.

92 ‘De verwoesting van Wezet’ was gepubliceerd in *De Beweging* 10 (1914) 9 (september), p. 225. Wezet is de Nederlandse naam voor Visé, dat even ten zuiden van de grens aan de weg van Maastricht naar Luik ligt.

beneden ± 20 Gld. Niet aangeslotene staan ieder oogenblik voor het gevaar van een staking. Door een staking is ook v.N. verleden jaar genoodzaakt tot aansluiting en langzamerhand moet hij zijn oude tijdschriften op peil brengen.[93] Voorloopig is dat van 13 op 16 en de afspraak is dat het 2 jaar zoo blijven zal.-Een andere moeielijkheid is natuurlijk dat niemand tegenwoordig rust heeft voor langere bijdragen. - Ik heb besloten de *twee* schadeposten elkander te laten neutraliseeren. Ik geef dunnere nummers uit en hoop dat de abonnees geen vermindering van prijs wenschen. Dan volstaat de copie, en blijven de drukkosten wat ze altijd waren. - Of met de slechte tijd, de abonnees ook niet zullen ontrouw worden, moet ik nog afwachten. - Voorloopig is dus besloten de Beweging voorttezetten. Alleen de Boer wenscht bij 't begin van '15, als redacteur terugtetreden.[94] Hij kon zelden veel tot de redactie bijbrengen en tobde al lang over zijn eigen ontoereikendheid. Medewerker blijft hij.

Ik hoop dat deze brief je bereikt. Tegelijk stuur ik je een overdruk van je stukje. Ik heb er zoo nog drie *die tot je beschikking zijn*. Een blaadje met Wolfsk's brief voeg ik bij. Het Nov^{r}n^{r} zelf zal mogen en anders Maandag wel door Versluys worden afgezonden.Ik schreef hem heel nauwkeurig je adres. - Vanochtend bericht dat de Duitschers bij Dixmuiden over de IJser hebben moeten terugtrekken. De Belgen zetten 't land onder water. - Merkwaardig is in Amsterdam de hoek Damrak-Dam, waar alle duitsche, fransche en engelsche dagbladen worden omgeroepen. Niemand spreekt over íets dan de oorlog. - Hartelijke groeten, ook van de huisgenooten, en aan Nelly. Je

A.V.

210. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 4 november 1914*

[Roma 4 XI 1914]

Zeergeachte Heer,

Even kom ik U zeggen, dat mijn adres veranderen zal. Het wordt: *Via della Fontanella*, 4, int.5 (prest.Sign. Dividus).* U wilt dat zeker wel noteeren. De post is weer vrij goed. Uw briefk. in dank ontvangen. Ik zie de Beweging nog tegemoet. Morgen misschien. De 2 ontbrekende afleveringen heb ik ontvangen. Hart dank voor Uw

93 N.V. Boekdrukkerij voorheen L. van Nifterik Hz., de drukker van *De Beweging*.

94 Tjitze de Boer (1866-1942) was vanaf 1908 redacteur van *De Beweging*. Hij was na zijn studie Oosterse talen en filosofie achtereenvolgens conservator aan het Fries Museum en de Universiteitsbibhotheek te Groningen geweest. Vervolgens werd hij onderbibliothecaris bij de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag; in 1906 volgde zijn benoeming tot hoogleraar in de wijsbegeerte aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.

moeite. Ik ben doende met te probeeren, vast salaris te krijgen. 't Is zóó te gevaarlijk. Jammer dat ik vroeger nooit Uw voorrede bij de Blinde Loods van Papini gelezen heb.[95] Toevallig. En nu zou ik haar graag kennen. Hebt U er misschien een oude proef van? Of bewaart U die niet. In 1913 verscheen Un Uomo Finito, een zeer uitgebreide zelfanalyse, in ik-vorm verteld, waarin zijn heele innerl.ontwikkelingsgang ontleend wordt. Kent U het? Zou het interessant zijn er over te schrijven?[96] Nietzsche wordt nu in alle landen (in den regel met niet veel kennis en inzicht) gemaltraiteerd. Hart. groeten, aan allen, Hoogachtend

geheel Uw
P.N. van Eyck

* Via Fontanella, 4, int[erno] 5 (prest Signor Dividus)

211. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 2 december 1914*

[Noordwijk 2.12.14.]

Beste v.Eyck. Het laatste wat ik van je ontvangen heb, is een briefk. van 4 Novr. Mea hoorde van Mees dat je uit Italië probeerde vandaan te komen. Ik stuur deze alleen bij wijze van levensteeken. Het Decr n^{r} is gereed. Je stukje over Rheims werd overgenomen door Architectura.[97] Ik las de 17de in Groningen. Een vol zaaltje en een belangstellend publiek. Een erkentelijk en gevoeld verslagje in Minerva.[98] Een verslaggever van de Prov.Gron. zeer spinnig. Zóóveel bekende én... beminde namen niet genoemd: Walch, v.dWaals, A.Salomons, Adema [sic.] v.Scheltema, Poort etc. En dan: die deunende galm van de voorlezing en die onbehoorlijke uitspraak van de klinkers, zoo heel niet beschaafd.[99] - Van de Blätter een nieuw n^{r} waarin 't beste en 't slechtste van Gundolf is. Een heel mooie reeks Die Zwei und das Eine en op 't laatste nippertje ingelaschte

95 *Il pilota cieco* (1907) van de Italiaanse schrijver Giovanni Papini (1881-1956), was al in 1908 in het Nederlands vertaald door Elise Gosschalk. Albert Verwey had een inleiding voor deze vertaling geschreven. Verwey had zijn inleiding eerst in *De Beweging* 4 (1908) 10 (oktober), p. 135-138 gepubliceerd.

96 De eerste druk van de autobiografische roman *Un uomo finito* van Giovanni Papini verscheen in 1912. Een Nederlandse vertaling door Ellen Russe zou in 1932 onder de titel *Jeugdstorm* verschijnen.

97 *Architectura* was van 1893 tot 1917 het tijdschrift van de vereniging Architectura et Amicitia. In *Architectura* 22 (1914) 46, p. 323 was een fragment opgenomen ontleend aan Van Eycks artikel. (Zie voorts n. 70.)

98 In *Minerva, Algemeen Nederlandsch Studenten-Weekblad* van donderdag 3 december 1914 stond een instemmend verslag van de voordracht die Verwey in Groningen voor de studenten van de literaire faculteitsvereniging had gehouden. (Zie n. 69.)

99 In de *Provinciale Groninger Courant* van woensdag 18 november 1914 stond een negatieve bespreking van Verweys lezing. In het bericht werd de titel 'Nederlandsche dichters sedert 1900' genoemd, en werd vervolgens bevreemding uitgesproken over het feit dat 'bekende en geliefde namen' niet eens vermeld waren en dat Verwey zich beperkte tot een negental dichters dat in *De Beweging* publiceerde. Een troost was blijkens het verslag, dat Verwey veel van de poëzie voorlas, maar dat werd ten dele weer bedorven door een 'dreunenden galmtoon' en een - 'vooral wat de vocalen betreft' - slechtere uitspraak 'dan wij in onze beschaafde conversatie zouden dulden'.

prozaïsche Staatsgedichte.[100] Van George de verklaring - eindelijk - dat de oorlog geen verandering in de houding van de Bl. brengt. Hoofdzaak: toonen hoe een goed gedicht moet zijn. Goddank! Allen groeten hartelijk. Ik hoop dat het jullie goed blijft gaan. De Boer trad uit de redactie omdat hij als redact.zich onbevredigd vond over zijn eigen prestatie. Hij blijft meewerken.

Heb je mijn overdruk Papini ontv.? Bij gelegenheid graag terug.

Hart.

212. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 12 december 1914*

'14 12 Dec Rome.

Zeergeachte Heer,

Het is al weer een week geleden sinds ik Uw briefkaart met blijdschap inhaalde en eerst nu antwoord ik. Ik ben aangevallen door de volledigste der verkoudheden, die mijn verstand benevelde, - en met de beste wil van de wereld kon ik er niet toekomen, te gaan zitten achter een blank velletje papier, dat mij in zijn blankheid zeker zou hebben aangemaand te wachten, omdat het van weinig égards voor U zou getuigen, anders dan met helderen geest te schrijven. Dit moge zoo volstaan als verontschuldiging dat ik - zoo lang reeds - zweeg. Ik hoop nu mijn schade in te halen.

Ik mijn best doen om uit Italië weg te komen? Lees ik goed dat Mea het van Mees heeft, en Mees de in Leiden studeerende broer van mijn vriend Reint Mees is, dan ‘puzzlet’ het mij, uit welke uitlating van mij dat bericht gedistilleerd is. Of een onschuldige uitspraak is door drie monden heen vervormd. Er is geen haar op mijn hoofd dat er aan denkt (en geen lire in mijn beurs die mij in staat zou stellen.) Ik zit hier vastgebon[i]den, door de omstandigheden. Wat zou ik moeten beginnen? *Daarbij komt*, dat ik eerst nu het gevoel begin te krijgen van veel profijt te kunnen trekken uit mijn verblijf hier. Ik heb natuurlijk ook in de eerste maanden veel opgestoken, maar het bleef beneden mijn verwachtingen. Waarschijnlijk *1°* door de ziekte der vóór-verbeelding, 2° omdat ik zoo'n slecht tourist ben. Nu heb ik de laatste tijd veel ‘gewerkt’ Italiaansche literatuur, historie, kultuurhistorie. Kunsthistorie. Ik doe dat voortdurend met behulp van herinnering en verbeelding (een zelfs Siameesche tweeling) en met inspanning, zoodat ik werkelijk dingen ga begrijpen. die ik eerst niet begreep, aldus dingen zie die ik vroeger niet zag, mijn oordeel voel wijzigen, en open kom te staan voor een orde van schoone dingen, waar mijn innerlijk eerst niet ‘aan’ wou. Gaat het zoo door, dan loopt dat op een verruiming uit, en daar ik op het oogenblik deze bepaalde verruiming nergens anders zoo volledig zou kunnen winnen, zou het een groote dwaasheid zijn Italië te verlaten. Er is nog een andere verruiming, die in dezen tijd mogelijk is, meeleven in een werkend leger

100 Verwey besteedde in *De Beweging* 10 (1914) 12 (december), p. 255-256 aandacht aan de zopas verschenen tiende aflevering *Blätter für die Kunst*, die vier jaar op zich had laten wachten.

in den oorlog, - maar die is uitgesloten voor mij. Ik kan het lot dus dankbaar zijn, dat het mij hier gebracht heeft en dat nu na een paar maanden een sterke drang tot voelen en weten in mij ontbonden is. Wat een massa te doen! Ik heb begrepen, dat mijn oordeelen over Renaissancekunst heel voorbarig waren. De aanvoelingen waren volkomen zuiver, maar ik vóelde minder dan ik kan. Vóór ik mij kon uitspreken over al die kunst, moest ik mij eerst inleven in het léven, waaruit zij voortgekomen is. Ik had natuurlijk noties van Renaissance, lectuur van Pater[101] Burckhardt[102] etc., maar niet genoeg; ik had er trouwens te veel kennis van genomen, te weinig doorleefd. Ik geloof dat het nu anders gaat worden. Terwijl mijn hart het gevoeligst blijft voor de Middeleeuwen, ontwaken mijn zintuigen, nu mijn geest beter voorbereid is, voor heel veel in de Renaiss.kunst, en voor de barok, die ik met overtuiging een hevige en afschuwelijke ontaarding vind. Overigens doe ik met kijken en bezoeken als in de literatuur. Ik ga ergens heen, wanneer ik er op een gegeven oogenblik lust in heb, zonder mij te storen aan de zachtelijk ironische glimlach van b.v. Hoogewerff, den kunsthistoricus, die in het zelfde huis woont als wij, wanneer hij hoort dat ik een zeer beroemde plaats nog niet bezocht heb. Daarin heb ik toch gelijk. Ongetwijfeld zou ik er ten allen tijde van genieten, maar het is onmogelijk, dat ik er ten allen tijde zóóveel van geniet dan in dat ééne uur, waarin ik van zelf áándrang had om het te zien er heen te gaan. De koortsachtige onverzadelijke lust om alles, althans zooveel mogelijk te zien, is godzijdank geweken, en tusschen beide lig ik op bed met vreugde te bedenken, hoeveel er nog in 't verschiet ligt.

Mijn betrekking bevalt mij maar zoo zoo. Ik voel mij een middelmatig en stroef brievenschrijver. Het ellendige is, dat ik niet genoeg verdien, en door dat de Zilverdistel neerligt geen bijverdiensten heb. Toch heb ik die noodig. Ik moet er in het voorjaar iets bijverdienen, wil ik rondkomen, mijn levensverzekering kunnen betalen, enz. 't Zal er wel op uitloopen dat ik in een of ander tijdschrift een groote studie moet geplaatst zien te krijgen. 't Zou mij bijzonder aan mijn hart gaan, en toch zou het gedwongen *moeten*. 't Is jammer, met De Zilverdistel zou het zoo goed gegaan zijn. Overigens wordt De Zilverdistel heel anders, en in Holland nog veel eeniger dan hij al is. Maar dat is een diep geheim. Er is een middel gevonden, om door te werken, al wordt er niet op verdiend. Althans, het moet geprobeerd worden. U zoudt mij een groot genoegen doen, zoo U mij het adres van Hellingrath zoudt willen opgeven.[103] Het eerst aan de beurt is een groote bloemlezing van Hölderlin, een monument van innige Duitschheid zal dat worden, het moet tegelijk, of eerst natuurlijk, een werk van zuivere poezie zijn, en daarom zal ik kiezen uit wat er is, en geen waarlijk mooi gedicht ter zijde leggen. Dit als uitlegging van 't woord bloemlezing. Maar voor de lezingen heb ik Hellingrath noodig. Ik stel hem misschien voor, - want het bewuste deel zijner uitgave is nog niet verschenen - een

101 Van Eyck doelde waarschijnlijk op *The renaissance* (1873) en *Marius the Epicurean* (1885) van Walter Pater (1839-1894); het laatste werd door de Preraphaelieten beschouwd als hun esthetisch manifest.

102 Van Eyck doelde waarschijnlijk op *Die Kultur der Renaissance in Italien* (1860) van de Zwitserse historicus Jacob Burckhardt (1818-1897).

103 Het adres van Norbert von Hellingrath luidde op dit moment: 23 Ungererstrasse 56 IIr te München.

exempl. van onze toekomstige uitgave te ruilen voor een exempl. van de uitgave, die U hebt gekregen van hem. Ik hoop dat hij dat doen zal.

Na September heb ik geen gedichten geschreven zoodat dit jaar niet zeer productief was. De Epiloog en die paar verzen van September. Verleden jaar samen niet meer dan 10 gedichten, behalve die eene bundel, waar van U de copy hebt (bewaart U die voor mij? ik heb geen ander handschrift!)[104] Mijn productiviteit is dus nu een legende geworden (en als zoodanig bestemd om voort te leven!) In de bloemlezing v.Greshoff heb ik een paar gedichten.[105] Ik had de uitdrukkelijke voorwaarde gesteld dat ik proeven zou krijgen, maar dat geschiedde niet. Ik vrees dus het ergste, want Greshoff heeft nog nooit íets goed gecorrigeerd. Querido's Jordaan II is verschenen.[106] Ik zou het zoo graag willen lezen, heeft U het ontvangen en zoudt U het een tijdje kunnen missen? Ik durf het nauwlijks vragen, want het geeft U weer moeiten. Zou het te zwaar zijn als drukwerk? Als paket loont het de moeite niet, want paketten zijn nog al duur. En dat zou trouwens ook jammer zijn, als het een ander boek was! Neen, laat U dat laatste halve bladzijdje maar ongeschreven, ik kan het er helaas niet uitsnijden.

De verklaring van George trof mij ook. Alleen, is er wel wat van afgegaan, door de plaatsing van 'prozaïsche staatkundige' gedichten. Wanneer getoond moet worden wat het mooiste is, hetgeen gepraesteerd moet worden, doet het onaangenaam aan zulk een stel te zien. Ik heb geen geld om het boek te bestellen en zal het dus later wel eens lezen. Vooral de gedichten (de werkelijke) van Gundolf, van wien ik heel veel houd.) Is er geen poezie van George, en heeft die U niet getroffen?[107]

Hebt U de mededeeling van Giolitti in de Italiaansche Kamer gelezen? In mijn brief had ik daarvan de beteekenis uitgemeten. Er blijkt zonneklaar uit, onweerlegbaar voortaan, dat van de centrale mogendheden de oorlog uitgegaan is. Stel U nu voor, dat

104 Het handschrift was vermoedelijk dat van de bundel *Het ronde perk*, die pas in 1917 bij de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur te Amsterdam zou verschijnen tezamen met *Lichtende golven* onder de gezamenlijke titel *Gedichten*. (Zie voorts n. 21.)

105 In de door J. Greshoff samengestelde almanak *Het Jaar der Dichters. Muzenalmanak voor 1915* waren van Van Eyck enkele gedichten opgenomen, nl. 'Epiloog' (een zestal gedichten in terzinen geschreven met motto's ontleend aan *De imitatione Christi* van Thomas a Kempis) en drie gedichten onder een samenvattende titel 'Nachtwaken'.

106 De Jordaancyclus van Israël Querido (1872-1932) verscheen in de jaren 1912-1925. Het tweede deel daarvan, *Van Nes tot Zeedijk* , dateert van 1915. Waarschijnlijk heeft Van Eyck een aankondiging van de uitgave gelezen in december 1914, toen het boek nog niet verschenen was.

107 Het tiende deel van *Blätter für die Kunst* opende met gedichten van Stefan George, te weten 'Gebet', 'Hyperion I-III', 'An die Kinder des Meeres I-IV' (het vierde deel was van Ernst Morwitz), 'Der Mensch und der Drud' en 'Gespräch des Herrn mit dem römischen Hauptmann'. (Zie n. 100 voor Verweys reactie.)

die passage door de redactie *geschrapt* is.[108] Ik was woedend, en heb, met aanhaling van Uw citaat v. De Bosch Kemper, een hartig woordje laten vallen.[109] Daarentegen staat in een telegram van Piet Geyl de Engelsche meening scherp en duidelijk omschreven.[110] Dat is dan de flinke houding van den heer Noordewier, die in mijn brief zijn schaar gebruikt. Ondertusschen gaan de Duitschers voort met het ontdekken van definitieve documenten over België's houding! Maar negeeren, en verzwijgen *alle* Giolitti's mededeeling. In Boedapest schijnt het er kwaad uit te zien.

Uw ernstig woord in het begin van de laatste aflevering deed mij schrikken. Hadt U reeds een mogelijk eind van De Beweging op het oog?[111] Begint de nieuwe jaargang niet,

108 In de NRC van vrijdag 11 december 1914 (Av.) was een op 6 december geschreven brief van Van Eyck opgenomen onder de titel 'Parlementair debat'. Een van de sprekers tijdens dat debat was de voormalige minister Giolitti. Op 9 augustus 1913 had hij een telegram uit Rome ontvangen, waarin de minister van buitenlandse zaken, Antonio di San Giuliano, meldde dat Oostenrijk van plan was de Serviërs aan te vallen 'in verdedigende zin'. Daardoor zouden de leden van de Triple Alliantie (Oostenrijk, Duitsland, Italië) verplicht zijn de aanval te steunen. San Giuliano wist Duitsland ervan te overtuigen, dat 'verdedigend' hier ten onrechte gebruikt was, waarop Oostenrijk inbond. Op 25 juli 1914 verklaarde dit land de oorlog aan Servië, nu mèt steun van Duitsland en zonder de voorgeschreven raadpleging van Italië.

109 Joh. van Vloten citeerde in 1870 in zijn *Deventer Weekblad* een passage uit een artikel van J. de Bosch Kemper in diens *Volksblad*. Verwey had de aanhaling overgenomen in 'Bij een eindpunt' in *De Beweging* 10 (1914) 12 (december), p. 173-177. De Bosch Kemper had geschreven: 'Vrije mannen moeten hun vrije taal doen hooren... Juist onzijdige volken zijn in tijden van oorlog geroepen de onschatbare voorrechten der vrije gedachte te doen gelden. En nu late men zich niet door angstvalligheid misleiden, alsof het spreken gevaarlijk zou kunnen zijn. Naast een krachtige weerbaarheid is niets meer geschikt om ons voor annexatie te vrijwaren, dan dat de overtuiging in Europa blijve gevestigd, dat de Nederlanders vrije mannen zijn, die geen vreemd juk zouden kunnen dragen'. J. de Bosch Kemper (1808-1878) was sinds 1868 lid van de Tweede Kamer. Hij maakte deel uit van een liberale fractie die zich om Thorbecke geschaard had.

110 De tekst waarop Van Eyck doelde, stond in de NRC van zaterdag 12 december 1914 (Av. C): 'De Times zegt in een artikel over de geruchtmakende onthullingen van Giolitti in de Italiaanse Kamer, dat de verklaringen van Giolitti en Salandra duidelijker dan al hetgeen tot dusver werd gepubliceerd aantoonen, dat Duitschland verantwoordelijk is voor der huidigen oorlog. De aanval op Servië in 1914 en de voorgenomen aanval in 1913 waren agressieve daden, en de oorlog, die er uit voortsproot, was een aanvals-, geen verdedigingsoorlog, van de zijde van Duitschland en Oostenrijk-Hongarije. Berlijn noch Weenen hebben deze uitspraak van Rome durven tegenspreken. Zij verbreken de vriendschappelijke betrekkingen met den bondgenoot niet. Verre van dien. Duitschland heeft aan Italië de eer bewezen den gewezen rijkskanselier naar dit land te zenden, om er de Duitsche belangen te behartigen, niettegenstaande Italië door daden en woorden verklaart, dat het de rechtvaardiging van Duitschland ten aanzien van de beschuldiging, Europa in een oorlog gewikkeld te hebben, niet aanneemt en het de Duitschers, en niet hun vijanden, beschouwt als de aanstokers van het kwaad'.

111 De decemberaflevering van *De Beweging* opende met Verweys artikel 'Bij een eindpunt' (p. 173-177). Verwey noemde daarin enkele figuren die in de 19de eeuw de moed hadden van 'de neigingen van de nederlandsche burgerij' af te wijken: Joh. van Vloten, Multatuli, Cd. Busken Huet. Tot dergelijke 'opstandigen' rekende hij ook de Tachtigers en aldus zichzelf. Hij meende 'dat poëzie en geest zich nooit dan in weerwil van de menigte zullen doorzetten'. In het Duitsland van 1914 constateerde hij een afstand van het woord ten gunste van de daad: de macht triomfeerde en de stem van de 'bewogen ziel' mocht niet meer gehoord worden. 'Poëzie en Geest hebben hun eigen wereld die in overeenstemming met Jezus' uitspraak: niet van deze wereld is. [...] Wie zal zeggen of niet werkelijk aanstonds de voorwaarden zelfs voor dit maandelijksch verkeer met onze binnen- en buitenlandsche vrienden ontbreken zullen'.

vóór U zich vergewist hebt van het aantal abonné's? Ik hoop, dat zoo iets niet gebeuren zal. Dat naast al de misbare tijdschriften die bestaan blijven, onze onmisbare Beweging weggaat! Ik hoop in Uw volgende brief een bemoedigend antwoord te zullen ontvangen. Hebt U overvloed van copy, of komt die ook slecht binnen? Ik heb 2 gedichten, iets grooter: Furia dormiens, en De Wandeling, die ik U op een keer zal sturen.[112] De grootere arbeid heb ik nog niet voortgezet. Een van de twee scènes is af.[113] Ik hoop, dat ik spoedig weer eens een tijd van aan- en werkdrift zal hebben.

Wanneer het voorjaar komt, vroeg al, hier, dan komen voor ons de tochten in de omstreken. Dat zal heerlijk zijn. Onze gang naar ‘Anzio’ aan de zee was al zoo verrukkelijk. Dan gaan wij naar het sombere kratermeer van Nemi, waar het stamslot v.d. Orsini's ligt, een meer van geweldige zware somberheid, in de Albaansche bergen. Caligula liet er een paleis bouwen en eigenaardiger plaats kon die zieke vermenging van koortsige wreedheid, eenzaamheidszucht, waanzin, geniaalheid niet hebben uitgezocht.

Zooals U aan de datum van afzenden en de datum van dezen brief zien zult, is er weer eenige tijd verloopen tusschen begin en eind. Ik had allerlei krantendrukte, die mij mijn vrijen tijd deden benutten met uitgaan en lectuur. Ik hoop dat ik heel gauw eens iets van U zal mogen hooren. Hebt U de tweede druk van Jany Holst's eerste bundel ontvangen? Zoo ja, is dat gedicht over de Sterren nog aan mij opgedragen of heeft hij de opdracht geschrapt?[114] Het sonnet van Henriëtte Holst op Liebknecht vond ik niet veel bijzonders.[115] Liebknecht, met zijn royale verklaring, zoo indruischend tegen alles wat men in Duitschland verkondigd heeft, heeft mooier verdiend. Ik geloof dat hij Wolfskehl, die een eenheidsgevoel, of liever een eenheidsroes der Duitschers blij aanvaardt, zonder te onderzoeken of ze van laag gehalte is, en met die aanvaarding tevreden, het andere negeert, een eind vooruit is, en dat Wolfskehl en Gundolf hier achtergebleven zijn op den weg, dien zij naar hun streven en begeeren, altijd wilden betreden en ook nu hadden moeten volgen. Er is ook in George's houding, en zijn woorden, iets *ontwijkends*.[116]

Hartelijke groeten, ook namens Nelly, aan Mevrouw, U en de kinderen van geheel Uw
P.N.v. Eyck

Hart dank voor Papini. Gaarne zal ik die drie proeven v.mijn stukje over Rheims van U ontvangen.

112 ‘Furia dormiens’ en ‘De wandeling’ zou worden geplaatst in *De Beweging* 11 (1915) 2 (februari), p. 119-122 resp. p. 122-124.

113 Van Eyck doelde op ‘Praxiteles en Phryne’.

114 Deze opdracht heeft A. Roland Holst gehandhaafd tot in zijn *Verzamelde gedichten* (1948) toe. (Vgl. Wage, p. 198 voor deze kwestie.)

115 Het sonnet ‘Karl Liebknecht’ zou worden opgenomen in de bundel *Meiliederen en propagandaverzen* ([1915]) van Henriëtte Roland Holst-van der Schalk.

116 Toen de oorlog op 1 augustus 1914 uitbrak, ontstond er in Duitsland brede, nationale geestdrift. Velen meldden zich vrijwillig voor de militaire dienst en ook in de ‘George-Kreis’ liet men zich niet onbetuigd. Maar Stefan George deelde niet in die roes. George wenste godsdienst noch politiek in zijn beschouwingen en zijn poëzie toe te laten.

213. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 24 december 1914*

[Noordwijk 24.12.14]

B.v.E. Vandaag weer plotseling brieven in de krant van je, een zelfs van November.[117] Wie weet - denk ik - of er ook niet een, voor mij bestemd, is blijven hangen aan een of andere weerhaak van de tijdsomstandigheden. Ik hoop dat je de Beweging van 1 Decr ontvangen hebt. Die van 1 Jan^{i} is klaar, altijd nog dunner dan voorheen, wat voorloopig wel zoo blijven zal, omdat de zetprijzen stijgen, en 't aantal abonnementen misschien nog zal afnemen. Wat zou een actie ter vermeerdering hard nodig zijn. Intusschen begin ik vol nieuwe moed, temeer daar de verhoudingen tot de Duitsche vrienden langzamerhand helder werden. Je vroeg me laatst of ik belang bleef stellen in Papini.[118] Zeker doe ik dat. Schrijf gerust over hem, en over zijn tijdschrift en zijn houding tegenover den oorlog. De houding van de Beweging schijnt in verschillende kringen te zijn opgemerkt. Bijdragen nog altijd niet rijkelijk. En nu - een gelukkig Kerstmis, je eerste getrouwde! - Wij groeten allen hartelijk -
Je A.V.

214. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 25 december 1914*

Noordwijk/zee 1ste Kerstdag '14

Beste Van Eyck,

Daar was dan toch nog je brief, juist nadat ik mijn briefkaart had afgezonden, en juist vóor Kerstmis. Ik ontving hem gisteravond. Het was al dadelijk een bizonder bevredigend verhaal voor me dat Italië je boeit, dat je er werk vindt, dat de Renaissance je meer blijkt te zijn dan het koude, schematische waar je ze eerst voor gehouden had. Geloof me, de drang waarmee *iedere* tijd vroegere eeuwen van ontwikkeling wil uitschakelen, is een eerbiedwaardige, maar met dat al een bekrompene. Hij komt niet uit haat voort, maar wel uit een al te uitsluitende liefde. - Je velt over je zelf als dagbladschrijver een scherp oordeel. Ik geloof dat de waarde van je brieven sterk beïnvloed wordt door je onderwerp. Inspireert het je, dat geven ze een fijner genot dan doorgaans een krantenartikel. Laat het je onverschillig, dan mist je stijl - wat hij altijd mist: de loopjes waarmee een persmensch - geboren of ervaren - het onbeduidende smakelijk maakt. Desniettegenstaande zijn er dagbladschrijvers die ook zonder die

117 In de NRC van dinsdag 22 december 1914 (Av. B) werd eerst een brief met als enige plaats- en tijdvermelding ‘Rome, November (vertraagd)’ opgenomen; deze brief handelde over ‘Italië's onzijdigheid’. Daarop volgde een tweede brief uit Rome van 14 december, waarin ‘Een nieuwe Vaticaanse gezant’ werd voorgesteld, Sir Henry Howard.

118 Van 1908 tot 1916 werkte Giovanni Papini mee aan *La Voce* van G. Prezzolini, maar al in 1913 had hij *Lacerba* (= De Zweep) gesticht, dat een radikale vernieuwing op literair gebied nastreefde.

loopjes op den duur gehoor afdwingen: de degelijken die voet bij stuk houden, en langzamerhand erkend worden vanwege hun zakelijkheid.

Wij schrijven maar altijd door, terwijl een halve dagreis hier vandaan millioenen menschen hun Kerstmis onder de kogels vieren. En het ergste is, dat die toestand ons meer en meer gewoon moet worden. Wij moeten zelfs trachten alle betrekkingen, binnen en buiten de grenzen, vasttehouden en voorttespinnen met een uitzicht op *na* de oorlog. Zelfs een platgebrand en uitgemoord België laten we naast ons liggen en verharden ons.

Je zult wel gemerkt hebben dat mijn voornaamste opzet, van Augustus af, dit weven aan de betrekkingen met Duitschland geweest is. Nooit heb ik zoo sterk gevoeld als sedert deze oorlog dat de europeesche gedachte - èn de kunst èn de poëzie - internationaal moet zijn of niet zijn. Er is niets meer aan te veranderen; en de internationaliteit van de gedachte is het eenige wat de oorlog tegenover zich vindt.

Ik schreef je, op mijn briefkaart, niet over de nieuwe gedichten van George. Ik hield ze voor mezelf apart, omdat *zij* alleen voor mij meer beteekenen dan al het andere. Ten eerste zijn drie ervan - Gebet, Hyperion, An die Kinder des Meeres - me een verrassing geweest. Ze zijn anders dan G's gedichten van de laatste jaren, naderen meer tot de bewogene soort waar ik een vriend van ben. Maar ten tweede zijn ze ook in George's werk een nieuwe staat, en wel een waardoor hij mij dichter nadert. Mijn opstel in het Jan[i] n zal er je over inlichten.[119]

Dat nummer is klaar. Ik begrijp heel goed dat je verdienste moet zoeken, maar - kan het zijn - stuur dan alles wat je daartoe help en moet, *eerst* aan mij. Gaat het met de Beweging boven verwachting, dan kan ik zien of onze belangen te vereenigen zijn. - Voorloopig niet meer. Een gelukkig jaar '15. Met hartelijke groeten, ook aan Nelly en van de huisgenoten

Je
Alb. V.

Van Querido zie ik nooit iets. Ook zijn Jordaan heb ik niet gelezen. Je gedichten zullen natuurlijk zéér welkom zijn. Het uitblijven van *alle* omvangrijker bijdragen werkt hoogst storend. Je gedichten-handschr. ligt hier veilig. - Gister zond Cronheim mij mijn N.jaarsmorgen volledig in het Duitsch vertaald.[120] Morgen komt Else Bukowsky hier. -[121]

119 *De Beweging* 11 (1915) 1 (januari), p. 1-17 zou met Verweys 'Nieuwe duitsche gedichten' openen.

120 De musicoloog Paul Cronheim (1892-1975) studeerde te Leipzig staatswetenschappen. In 1917 zou hij bij de Insel-Verlag te Leipzig een bloemlezing met vertaalde gedichten van Verwey publiceren. Hij was bevriend met Anton Kippenberg, de directeur van deze uitgeverij; mede door zijn toedoen zou in 1919 bij dezelfde uitgeverij ook Verweys *Europäische Aufsätze* in de vertaling van Cronheim verschijnen. (Zie Uyldert III, p. 39-40.)

121 Else Bukowsky (1893-1931) was een Duitse dichteres en vertaalster. In *De Beweging* 11 (1915) 2 (februari), p. 125-129 en 3 (maart), p. 211-213 zouden gedichten van haar worden geplaatst.

Hyperion

1
Wo an entlegnem gestade
Muss ich vor alters entstammt sein
Brüder des volkes?
Dass ich mit euch wol geniessend
Wein und getreid unsres landes
Fremdling euch bleibe?
So wie ich sondert des sohns
Ahnender stolz von geschwistern
Späterer heirat
Selbst unter freundlichen spielen
Innerlich fern und versichert
Besseren vaters.
Ihr die in sinnen verstrickten
Ihr die in tönen verströmten
Schlaff dann beim werke:
Lernt nicht des tanzenden schritte
Holde gebärde der freude
Roh da ihr schwank seid,
Fruchtbarem bund nicht gefüge
Ihr auch zu zweien allein:
Ihr mit dem spiegel.

2
Ahnung gesellt mich zu euch
   kinder des Inselgebiets
Die ihr in anmut die tat
   bilder in hoheit ersannt
Spartas gebändigten mut
   Ioniens süsse vermählt.
Jugendlich tanzt Der den chor
   helden gestaltend als mann
Lieblichen gastmahls ist herr
   lenker in staates gefahr
Und keine weisheit bis heut
   hat dort die Gründer vertieft.
Was diese meere befuhr
   was diese küsten durchzog!
Wo als die neige schon nah
   unter zypressen des tals
Weitester lehrer der zeit

adligsten schuier geführt.
Ihr habt Erlesne des glücks
wo ihr auch griffet gesiegt
Die ihr von greisen den schatz
enkeln gesammt übertrugt
Die ihr in fleisch und in erz
muster dem menschtum geformt
Die ihr in reigen und rausch
unsere götter gebart.
Weh! ruft der tausende schrei
dass dies musst untergehn!Dass nach dem furchtbaren fug
leben am leben erstirbt
Weh! auf des Syrers gebot
strüzte die lichtwelt in nacht.

3
Ich kam zur heimat: solch gewog von blüten
Empfing mich nie..ein pochen war im feld
In meinem hain von schlafenden gewalten,
Ich sah euch fluss und berg und gau im bann
Und brüder euch als künftige sonnen-erben:
In eurem scheuen auge ruht ein traum
Einst wird in euch zu blut der sehnsucht sinnen..
Mein leidend leben neigt dem schlummer zu
Doch gütig lohnt der Himmlischen verheissung
Dem frommen..der im Reich nie wandeln darf:
Ich werde heldengrab, ich werde scholle
Der heilige sprossen zur vollendung nahn:
MIT DIESEN KOMMT DAS ZWEITE ALTER, LIEBE
GEBAR DIE WELT, LIEBE GEBIERT SIE NEU.
Ich spräch den spruch, der zirkel ist gezogen..
Eh mich das dunkel überholt entrückt
Mich hohe schau: bald geht auf leichten sohlen
Durch teure flur greifbar im glanz der Gott.

Hyperion is die van Hölderlin, uit wiens boek de twee regels kapitaal met een kleine wijziging zijn overgenomen.

Holst 2 de druk heb ik niet ontvangen.[122] Ik ben benieuwd naar de reorganisatie van de Zilverdistel.Er is in je brief nog meer waar ik op zou willen antwoorden maar ik vind het

122 De tweede druk van *Verzen* door A. Roland Holst was in 1914 bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum verschenen. (Zie ook n. 114.)

beter telkens maar te sturen wat ik op 't papier gooi. Mijn geest staat tegenwoordig ook in de loopgraaf. O ja, nog 't adres van Hellingrath. Hij zelf staat misschien in een werkelijke, *als* hij nog staat. Hij woonde (Norbert v.H.): 23 Ungererstr, 56^{IIr} (welke hiëroglyphen me niet helder zijn) München. Tegelijk hiermee als drukw. 3 Kath. Rheims.

215. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 26 december 1914*

[Roma 26·XII 1914]

Zeergeachte Heer, Even kom ik mijn beste wenschen brengen,U en Mevrouw, de meisjes en de jongens. Die beste wenschen zijn van 't jaar bijzonder veelvuldig en ik zal ze wel niet hoeven op te sommen. Zij komen ook van Nelly.

Ik hoop gauw iets van U te hooren. Tusschenbeide voel ik mij erg afgesneden, en dan ben ik dolblij een brief te krijgen. Jacques, die erg gedrukt en lusteloos is, schrijft bijna nooit. Het bloemlezinkje v. J.Gresh. heb ik nog niet ontvangen.[123] Ik heb geen proef gezien. U zult wel denken, dat proeven langzamerhand een soort nachtmerrie voor mij worden. Ik heb er weinig van te doen, in elk geval. Italië is dof-onverschillig. Het is merkwaardig. Er is letterlijk niets te merken. Wanneer ik vroeger aan de toekomstige Europa-oorlog dacht, had ik mij niet kunnen voorstellen, dat de rest v. Europa er *zoo* onverschillig onder kon blijven. Eigenlijk is 't verschrikkelijk. Stel dat Italië nu eens uit zijn hol kruipt, - een mooie rol is uitgesloten. Waar komt dan plotseling de golf van daan, die al die onverschilligheid wegspoelt? De plotselinge band moet dan toch van laag allooi zijn? Het gevoel van gevaar, het zelfde dat van een huis dat in brand staat twee kijvende echtelieden plotseling eendrachtig doet worden. En de Italiaansche kranten brallen intusschen voort en kleeden met ijver het rekensommetje van 's lands belangen in de kakelbonte japonnetjes van nationalistische leuzen en phrazen. ‘het heilig egoïsme van Italië’![124] Wat is Savornin Lohman losgeschoten in de Kamer![125] En de angst van Loudon, en de nog grootere angst van de verslaggever van mijn ge[ë]erd onzijdig blad![126]

Ik schijn wat sarcastisch te worden. De Paus heeft de schijn zoo hoog willen houden, dat hij om een dag wapenstilstand vroeg! Enz. Het is om er wee van te worden. Ik hoop of[p?] een frissche, sterke storm, ook in Italië, ook in Nederland. Ik kreeg een brief

123 *Het Jaar der Dichters 1915* .

124 De uitdrukking ‘sacro egoismo’ schijnt gebruikt te zijn door de minister van buitenlandse zaken in Italië, Antonio di San Guliano, toen hij de onzijdigheid van zijn land verdedigde tegenover hen die meenden dat Italië verplichtingen op zich genomen had door in 1882 tot de Triple Alliantie (Duitsland, Oostenrijk en Italië) toe te treden.

125 Jhr. Alexander Frederik de Savornin Lohman (1837-1924) had in 1896 de Christelijk Historische Unie gesticht. Zijn brochure *Gedachten over oorlog en vrede* (1914) was door Verwey becommentarieerd in *De Beweging* 10 (1914) 12 (december), p. 240-246.

126 Van Eyck doelde hiermee waarschijnlijk op H.J. Noordewier.

v.Noordewier over de houd.v.Nederland (en de Rotterd.) Het rook naar duffe angst[127]
Hartelijke groeten, geheel Uw
vE.

216. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 30 december 1914*

Rome, 30 December '14.

Zeergeachte Heer,

Van morgen kwamen Uw drie zendingen tegelijk. Ik was van af gisteren al gaan hopen, en ten slotte kreeg ik Uw verwachte antwoord nog eerder, dan ik had kunnen vermoeden. Ik schreef in mijn vorige briefkaart van een gevoel van afgesnedenheid. Ik bedoel natuurlijk alleen die van het onmiddellijk contact, dat in Nederland feitelijk evenmin of niet meer bestond, daar U en ik nu meer correspondeeren dan toen ik nog [in] Nederland woonde. En dan, al was zij er, afgesnedenheid door ruimte is nog niet het ergste, er zijn er die hun heele leven in innerlijke afgesnedenheid moeten werken. Het was een stemming.

Ik had gezeur met Noordewier. Deze heer schrapt de beste prozazinnen uit de brieven die mij nog iets geinteresseerd hebben. Ik heb hem nu verzocht dat te laten. Als de andere redacteur dat bij v.d.Woestijne ging doen, bleef er geen regel van diens brieven over. Mijn Roode week procesbrief eindigde met een aantal zinnen, die, volkomen zuiver uitgedrukt, mijn juisten indruk van het geheele proces samenvatten, - zij zijn eenvoudig geschrapt.[128] Daarbij roert hij ook aan den inhoud van mijn brieven. Natuurlijk had ik een commentair geschreven op Giolitti's mededeeling in de Ital.Kamer. Het is eenvoudig een historisch feit, maar niet ‘gunstig’ voor Oostenrijk. De geheele commentair is geschrapt. Er was een telegram van Piet Geyl, over Engelsche kranten. Maar redactioneel is de N.R.Ct, met de Duitsche pers, de eenige, waarin die mededeeling genegeerd werd. Ik heb geprotesteerd en ontving een lang schrijven terug, dat mij verbitterde. Noordewier gaf daarin zijn eigen meeningen, en deze als diegene, welke de redactie der krant sinds Augustus leidden. Ik stond perplex. Zooals het daar stond, is de houding der regeering en de geest der redactie zoo verregaand laf en verachtelijk, dat ik er geen woorden voor weet. Ik heb er gisteren al een lange brief over geschreven aan Piet Geyl. En dan de schaamtelooze openhartigheid, waarmee, geraffineerdkarakterlooze uitdrukking ‘deze wijze politiek van consequente zwakheid’ geprezen wordt. Als zóó de houding van Nederland is, - hoe wee moet de Engelsche en de

127 Deze brief werd niet gevonden.

128 In de NRC van dinsdag 22 december 1914 (Av. B) stond een brief onder de titel ‘Het Roode-Weekproces I’. Een tweede brief hierover is of niet geschreven, of niet geplaatst. (Wel werd er op zaterdag 26 december 1914 (Av. A) een brief geplaatst over ‘De Kabinetscrisis’ die aansloot bij een brief in de NRC van vrijdag 13 november 1914 (Av. B).

Duitsche regeering van de onze dan zijn, en hoezeer heeft Nederland dan zijn recht op zijn met zooveel lafheid gehandhaafde onafhankelijkheid verloren. Nederland, schrijft Noordewier, was één van de landen, die de onzijdigheid van België mede gewaarborgd hebben en had dus behooren te protesteeren. Den eersten dag v.d.oorlog is den redacties ten strengste verboden ook [‘]maar met een enkel woord deze aangelegenheid aan te raken’. ‘Wij hebben alle reden met Duitschland goede vrienden te blijven. Immers, al wordt het ook verslagen, toch blijft aan onze Oostergrens een Pruisen, dat hoe ook verzwakt, sterker is dan wij en waar wij ook dan nog even afhankelijk van zullen zijn als nu. Tegenover de ententemogendheden waren wij met onze zwakheid en afhankelijkheid voldoende gedekt, en [als!] wij ons maar bereid toonden onze politieke zelfstandigheid met de wapenen te verdedigen.’ De eerste helft v.die zin! ‘Daarom past ons geen geschetter over de verkrachting van Belgie's onzijdigheid. Nu wij die houding eenmaal hebben aangenomen, past ons zwijgen. Waarom woorden, wanneer wij toch van te voren al besloten hebben, niet naar die woorden te handelen. Door dat gepraat zouden wij ook allicht nog uitlokken wat wij wilden vermijden, omdat wij er ons te zwak voor voelen.’ Die laatste zin, weer! ‘De waardigste *geestes*houding der krant: een zekere cynische wijs*geer*igheid, die de verachtelijke eenzijdigheid der gees*tesuit*ingen van alle oorlog voerenden bloot legt en door een vreeslijke gematigheid en objektief waardeeren van de *kern der waar*achtigheid van die wederzijdsche eenzijdigheden ze des te erger aan de kaak te stellen.’ Dat een krant zich zulk een houding *durft* veroorloven, wanneer zij weet, dat alles berust op lafheid en zwakheid. Mij ergert ook zoo, dat zij altijd het hardst schreeuwde ten hen, die legercredieten wilden weigeren, omdat 's lands weerkracht 's lands bestaan is. Wat een huichelachtigheid. Wat zegt U van dit alles? Ik troost mij met de hoop, dat alleen N. hier aan het woord is, maar wanneer ik dan van die voorzichtige, achterbaksche artikelen v.v.d.Hoeven lees, dan twijfel ik weer. Gelukkig ben ik volmaakt onafhankelijk, - al weet ik zeker, dat ik niet te lang aan de krant zal blijven. En de regeering! Natuurlijk kent Noordewier ak de waarschuwingen der ‘Militaire Autoriteiten’. Ik hoop dat U van Uw kant andere gegevens hebt over de houding v.'t Holl.goevernement. -

Ik dank U hartelijk voor de verzen van George. Het derde deel vind ik het mooiste. Ik ben benieuwd naar 't Jan.nummer. Over Papini zal ik voorloopig wel niet schrijven. Ik heb mijn hoofd vol met Giovanni Pascoli, - die zal nu wel het eerste aan de beurt zijn.[129] Ik vroeg aan Wiessing aan, of ik over de verschijnende bundel van Verhaeren, ‘La Belgique sanglante’ kan schrijven.[130] 't Antwoord zal wel weigerend zijn. Ook betaalt hij slecht.Jammer dat ik het gevraagd heb, na Uw op*merk*ing. Wat U in deze zegt, biedt mij de mogelijkheid, mijn reeks volledig in De Beweging voorttezetten. Wat mij, ik zeg het eerlijk, alleen hindert, dat is, dat mijn medewerking dan drukt op Uw pe*rsoon*lijke beurs en niet op die van De Beweging. U zult zeggen, dat was in de eerste jaren eigenlijk ook

129 De Itialiaanse dichter Giovanni Pascoli (1855-1912) maakte naam met neolatijnse poëzie.

130 De ellende van de eerste wereldoorlog had Emile Verhaeren (1855-1916) geïnspireerd tot de bij de Ed. de la Nouvelle Revue Française in 1915 verschenen bundel *La Belgique sanglante*.

zoo, maar nu is het een uitzonderingstoestand. Overigens maak ik voortdurend plannen, en er komt, tot nu toe, niets. Papini's tijdschrift is politiek: overtuigd, hartstochtelijk en onbesuisd. Literair: meestentijds beneden kritiek.[131]

Hierbij zend ik U de twee bewuste gedichten. Ik hoop, dat U er iets mee kunt aanvangen. Vertaalt Cronheim goed? Raadpleegt hij met U, en bereidt hij een heel boek voor? Wanneer krijgen wij in De Beweging nog eens gedichten van U? Ik hoop spoedig. Ik heb bijna geen boeken bij mij, wat ik heb is toevallig. Van U alleen Het Eigen Rijk, helaas.

Ja, De Zilverdistel wordt ‘anders’. Bij voldoende koopers, zal na Novalis[132] en Kloos[133] door Enschedé alleen de voortzetting Lanceloet-serie[134] gedrukt worden met onze Schoefferletter.[135] De rest drukt van Royen. Er is een handpers gekocht (hij woog duizenden kilo's, er moesten stalen balken in het huis gemaakt worden.) Van Royen heeft een hoop geld bij elkaar gekregen. Bovendien krijgen wij 2 verschillende letters. De eerste wordt geteekend door de Roos op de aanwijzingen v.V.R. Het is een prachtige sobere letter, gebaseerd op de 15e eeuwsche van Jenson en Ratbold. Die van de Doves Press is ook naar de eerste gemaakt, zoodat de onze veel van deze eerste heeft, een volmaakte editie er van zou kunnen heeten.[136] De andere wordt door Pisarro, de man van de Eraguypress in London geteekend, en is gebaseerd op de beroemde Carolina, uit de tijd van Karel de Groote.[137] Met deze twee letters kunnen wij alles doen Romantiek-Klassicisme, of Gothiek-Renaissance, alle werken met welk karakter ook, kunnen er mee gedrukt worden. Letters en pers zijn van de geldcombinatie, d.w.z. van v.Royen; maar de letters zijn gereserveerd voor De Zilverdistel. Dit alles was al georganiseerd vóór de oorlog uitbrak, en er toch niet door vertraagd. Het is voor ons in dit opzicht een voordeel

131 Hoewel *Lacerba* (1913-1915) bedoeld was als een vernieuwend literair blad kregen nationalistische strevingen de overhand. Even hartstochtelijk als Papini het futurisme van F.T. Marinetti had verdedigd, verwierp hij het in 1915.

132 *Die Gedichte von Friedrich von Hardenberg genannt Novalis* zou als elfde uitgave van De Zilverdistel in juni 1915 verschijnen. J.F. van Royen had de bundel verzorgd en gedrukt op de handpers van de Joh. Enschede en Zonen te Haarlem. Het was het laatste boek dat voor De Zilverdistel bij die firma gedrukt werd.

133 *Verzen uit de jaren 1880-1890* van Willem Kloos zou de reeks uitgaven van De Zilverdistel in 1919 afsluiten. Voor deze negentiende uitgave maakte Van Eyck de keuze uit Kloos' gedichten, terwijl de typografische verzorging in handen van Van Royen was. (Zie S.A.J. van Faassen, ‘P.N. van Eyck, Willem Kloos en De Zilverdistel’, in *Teruggedaan. Eenenvijftig bijdragen voor Harry G.M. Prick [...]* (ed. Th.A.P. Bijvoet [et al.]), 's-Gravenhage 1988, p. 115-123.)

134 Van de Lanceloet-serie die Van Eyck vermeldde, is niets gekomen.

135 Zie voor de Schoefferletter: Ernst Braches, *The steadfast tin soldier of Joh. Enschedé en Zonen, Haarlem. Enschedé English-bodied Roman No. 6*, aartswoud-Amsterdam 1992.

136 S.H. de Roos sneed speciaal voor De Zilverdistel de Zilvertype. (Zie *Zilvertype corps 15. Briefwisseling tussen J.F. van Royen en S.H. de Roos over het ontwerp van de Zilvertype, 1914-16* (ed. Sjaak Hubregtse [et al.]), Amsterdam 1994.)

137 De typograaf Lucien Pissarro (1863-1944) was de oudste zoon van de Franse schilder Camille Pissarro. Als jonge man was hij naar Engeland gekomen. In 1894 had hij de Eraguypress gesticht. Voor De Zilverdistel sneed hij de Disteltype. Deze letter werd voor het eerst in 1916 gebruikt voor *Een boecxken gemaket van Suster Bertken die VII jaren besloten heeft gheseten tot Utrecht in de buerkercke* .

voor ons [sic.], dat wij boeken zullen kunnen maken, niettegenstaande de oorlog. Enschedé zouden wij niet kunnen betalen, de Zilverdistelpers behoeft niet onmiddellijk betaald te worden, dat geschiedt uit de inkomsten. Van Royen en ik hebben een geschrift over Boekkunst samengesteld, dat het eerst met deRoos-letter gemaakt zal worden. Ik zie er ook nog de kwestie ‘het schoone boek’ in verband met de oorlog onder de oogen (als v.R. tenminste dat stukje aanvaardt).[138] Wat kunst betreft, zal daarna eerst: Shelley's Defence of Poetry aan de beurt komen. Aan de eene kant daarna 2 Engelsche werken, met zorg gekozen: Prometheus' Unbound[139] en Brownings Pippa Passes,[140] aan den anderen kant de bloemlezing van Hölderlin.[141] Ik schrijf U dit allemaal in vertrouwen, - niemand weet er nog iets van. Van Het ‘Manifest’ zal ik U te zijner tijd wel een exempl. zenden. (Het is geen propagandageschrift in den gewonen zin, - maar een Zilverdisteluitgaafje. Juist in deze tijd zijn èn Prometheus, èn Pippa, en Hölderlin van bijzonder belang. Wij zullen overigens te vechten hebben, want de gedachte van de internationaliteit der kunst heeft zeer geleden, en als men in Duitschland lang zoo verbitterd blijft, dan zal men daar weinig aan Engelsche boeken koopen, ook wannéér het geld beschikbaar is. Ik hoop vooral, dat wij ten slotte vruchtbaar zullen werken, zoo dat er van onze uitgaven invloed uitgaat op de andere uitgevers, zoodat dus deze begrip kunnen krijgen, wat voor een verwonderlijk ding een boek is en hoe onzinnig het heeten moet, dat juist het boek, drager en bevatter van zoo onschatbare waarden, meestal een uiterlijk heeft, dat een vloek is tegen den inhoud. Maar de invloed is nog ruimer mogelijk. De sfeer is klein maar de aard van het schoone boek is even goed als die van de grootere, wijdere kunst, Zóó, dat zij de oogen doet opengaan voor verhoudingen, lijnen, innerlijke schoonheden, waarvoor de gevoeligheid in den regel gewèkt moet worden.

Het is nog geen nieuwjaar: dus nog eens ons beider beste wenschen. Ook ik heb meermalen daaraan gedacht: mijn eerste getrouwde nieuwjaar. Maar het jaar zelf is mijn nieuwjaar geweest. Ook tijdens mijn verloving heb ik nooit kunnen denken, dat het samenleven met een vrouw die mij liefheeft, zóó is. Ik ben gelukkig; - en dat ik dat kan zeggen, hoeveel heeft dat voor mij te beteekenen. En de invloed op mij zelf! Ik voel soms een warmen, zachtere[n] stroom door mijn manier van de dingen opvatten heengaan, die ik vroeger niet kende. Mocht het altijd zoo blijven. Gebrek aan liefde voor elkaar zal zeker niet de reden zijn die dat verhindert. Ik ben blij, U dit te hebben kunnen schrijven, U hebt mij zoo vaak anders hooren spreken, dan op deze pagina. Ik had het

138 De Zilvertype werd voor het eerst in 1916 benut in *Over boekkunst en de Zilverdistel* van J.F. van Royen en Van Eyck. De letter zou in 1919 voor de derde en laatste maal gebruikt worden voor *Verzen uit de jaren 1880-1890* van Willem Kloos.

139 *Defence of poetry* (1840) van P.B. Shelley zou niet door De Zilverdistel worden uitgegeven. Wel zou in 1918 diens *Prometheus unbound* (1820) bij De Zilverdistel verschijnen; deze uitgave werd door J.F. van Royen verzorgd en op de handpers gedrukt met de Zilvertype. Het gereed maken van dit werk voor de publikatie vergde de periode van mei 1916 tot november 1917.

140 *Pippa passes* (1841) van Robert Browning (1812-1889) zou niet bij De Zilverdistel worden uitgegeven.

141 Een bloemlezing uit het werk van Friedrich Hölderlin zou niet bij De Zilverdistel verschijnen.

voor het laatste van mijn brief bewaard. Hartelijke groeten, ook namens Nelly, aan U, Mevrouw en de kinderen,
geheel Uw
PN.vE.

217. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 7 januari 1915*[142]

Noordwijk/zee 7 Jan[i] 15

Beste Van Eyck,

Eerst je briefkaart, daarna je brief zijn me met 'bekwame' spoed toegekomen.

Als Noordewier zegt dat wij de onzijdigheid van België mee gegarandeerd hebben en tegen de verkrachting daarvan hadden moeten opkomen, dan geloof ik dat hij zich vergist, of van onze verhouding een verkeerde voorstelling geeft. België is indertijd gekonstitueerd door de mogendheden (Engeland, Frankrijk, Rusland, Pruisen en Oostenrijk) met dien verstande dat eigenlijk alleen Engeland en Frankrijk de afscheiding van Nederland met geweld doorzetten, en de artikelen formuleerden die Willem I ten slotte, na lang tegenstribbelen, moest aannemen. Een van die artikelen bepaalde de neutraliteit van België, gegarandeerd door de Mogendheden. Naar de letter genomen was die waarborg dus gericht tegen ons, en deze letterlijke opvatting werd toevallig onlangs nog door Blok, in een gesprek dat ik met hem had, voorgestaan.[143] Naar de bedoeling evenwel was hij gericht tegen Pruisen, hoewel ook dit land hoorde tot de garandeerenden. De scheefheid van België's positie ligt m.i. ook wezenlijk hierin dat de Belg.staat een schepping is van Engeland en Frankrijk en in zijn oorsprong de afhankelijkheid van die twee landen en tevens de richting tegen Duitschland heeft méê gekregen. Maar hoe dit zij, of de neutraliteit bedoelde *ons* van België of Pruisen van Frankrijk af te houden, met de garantie ervan hadden wij niets uittestaan. Die was een feit vóórdat wij ons bij de 24 artikelen neerlegden. Door die artikelen aantenemen verklaarden wij wel dat wij er niet tegen zouden zondigen, maar niet dat wij anderen, die ze verbraken, zouden tot rede brengen.

Wat overigens onze eigen onzijdigheid gedurende deze oorlog aangaat, die houd ik voor hoogst verstandig. Ze had evenwel niet hoeven saamtegaan met de angstvalligheid die de regeering van het begin af - juister: in het begin het meest - tegen binnenlandsche uitingen heeft aan den dag gelegd. Ik heb mij daar dadelijk tegen verzet en wel om dezelfde reden waarom ik, als ik iets belangrijks te doen heb, niet begin met mijzelf de

142 Op deze brief heeft Van Eyck geschreven: 'Mijn juiste verhoud. *Beweging*'.

143 Pieter Johannes Blok (1855-1929) was hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis in Leiden, waar hij R. Fruin was opgevolgd. Hij schreef een geschiedenis van het Nederlandse volk, aanvankelijk in acht delen (1892-1907); in 1923-1926 zou daarvan een herdruk in vier delen verschijnen. In 1899 had Blok met P.L. Muller de *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* opgericht. In 1904 stichtte hij *Het Museum* , een informatief blad voor wetenschap en cultuur.

uitwaseming te beletten. Voor ons land verlang ik in dergelijke omstandigheden een sterke regeering, maar niet een volk dat in zijn natuurlijke functies belemmerd wordt. Het gouvernement moet sterk en omzichtig zijn, maar tevens moet het volk zich uitspreken en het zal dat wijzer doen naarmate het zich vrijer voelt.

Er is over dit alles in het begin van de oorlog vrij wat te doen geweest, dat ik je mondeling beter dan schriftelijk kan meedeelen, en waarvan je 't gevolg o.a. in de Beweging hebt kunnen waarnemen.[144]

Onder de dagbladen is de N-Rott. op 't oogenblik m.i. *niet* het slechtste; maar toch valt van een dergelijk orgaan niet te verwachten dat het iets hoogers zal toonen dan een redelijk gemiddelde. Zijn taak is juist zulk een redelijk gemiddelde derwijze voortestellen dat dit niet teveel vat op zich geeft. Natuurlijk doet het dit, nu op 't eene dan op 't andere punt, voor ieder die scherp toeziet of van nabij er mee te maken heeft. Wat is voor *ieder* die iets wezenlijks voorstaat, verdoemelijker dan juist dit gemiddelde, dat de uitkomst van tallooze en zelfs van telkens wisselende belangen is, maar zelf geen eigen wezen in zich heeft. Doch de straf daarvoor ligt al in de vluchtigheid waarmee we die kranten doorbladeren. We lezen ze niet om hun beginselen, maar om hun nieuws, er toch/nog bij bedenkend dat dít gezeefd is. Ook de Rott. zeeft, en veelvuldig. Maar toch is zijn uitstalling van nieuwsberichten veelzijdiger en tegelijk overzichtelijker dan van eenig ander blad. Dat is zijn verdienste en terwille daarvan erkennen we dat zijn gemiddelde waarde heeft.

Waarom overigens je opmerking betreffende Oostenrijk geschrapt moest, begrijp ik niet. In zulke gevallen geeft wel eens niet het belang of de richting van de krant, maar eenvoudig de luim van een thuiszittend en bemoeiziek redakteur de doorslag. Licht mogelijk dat ook N's verdediging van zijn schrappen meer moet dienen om hemzelf een mooie schijn te geven, dan om de waarheid omtrent de krant te zeggen.

8 Jan^{i} - Tot zoover schreef ik gisteravond. In ruil en dank voor je belangrijke berichten omtrent de Zilverdistel, zal ik je nu, *even vertrouwelijk*, iets over de Beweging vertellen. Het Tijdschr. blijft voortbestaan; tenminste: 't Jan^{i} n^{r} zul je ontvangen hebben, en 't Febr^{i} n^{r} ben ik bezig gereed te maken. Intusschen zijn er twee bezwaren: 1° de kosten, 2° de medewerking. De hoogere drukkosten en de kans op verlies van abonnementen zijn oorzaak dat ik 5 vel en niet meer zou *moeten* geven, ook als ik meer had (wat op 't oogenblik niet het geval is). De medewerking is zóo gering, dat ik me heb afgevraagd voor wie ik eigenlijk zooveel moeite doe.- Nu is een gevolg van mijn Bij een Eindpunt geweest, dat sommigen van de vrienden mij belangstellende brieven schreven. Bloem wou - in een oogenblik van jeugdige ijver - abonnés werven, Gerretson en de Haan boden geldelijke ondersteuning aan. Ik heb geantwoord dat de beste ondersteuning mij voorkwam te zijn het aanbrengen van abonnés of - nog beter - van personen die

144 Behalve ‘De verwoesting van Wezet’, het gedicht waarmee Verwey de september-aflevering 1914 van *De Beweging* had geopend, verscheen er niets over de toestand zoals deze door de oorlog was ontstaan. Aan het slot van deze aflevering was alleen de mededeling te lezen: ‘Daar verschillende toegezegde bijdragen niet inkwamen en het wenschelijk scheen een bespreking van de tijdsomstandigheden achterwege te laten, is deze aflevering minder volledig dan we gewild hadden. De Redactie’.

geneigd waren eenige abonnementen voor hun rekening te nemen. Hoe het verloop van deze pogingen zal zijn, moet ik afwachten. Zooveel durf ik intusschen verwachten dat de gewekte belangstelling *vermindering* van 't aantal abonnés voorkomen zal. Moeielijker is het vraagstuk van de medewerking. Als je gezien hebt wat ik sedert Aug^{s} in deBew. geschreven heb, dan heeft het je misschien getroffen dat daarin een stuk nieuwe leiding steekt. De kern daarvan is de wil tot handhaving van het internationalisme, met verzekering van een vaste plaats daarin voor Holland. Het is hetzelfde wat jij schrijft dat je met het Boek bedoelt. Ik heb bij die leiding tegenwerking ondervonden waar ik ze niet verwachtte; maar ook tevens van verschillende kanten blijken gekregen van instemming. Maar niemand weet ik die zoozeer als jij mijn gedachte omtrent die zaken deelt en in de bedoelde richting met me kunt meewerken. Kort gezegd: in het op touw zetten van dit nieuwe plan is allereerst rekening ermee gehouden dat ik in jou een jonger geslacht heb dat mee wil doen. De bedoeling is niet dat je je verplicht tot een zekere *hoeveelheid*, maar dat je de Beweging als je voertuig beschouwt. Doe je dat, dan is de geldvraag er eene die wij openhartig met elkaar zullen bespreken en ik geloof dan in de belangstelling van sommigen voor een goed geleide Beweging wel het middel te vinden om je te honoreeren, ook zonder bezwaar voor mijn persoonlijke inkomsten. Dat je een dergelijke betaling niet eerder en niet meer zult aanvragen dan bepaald noodig voor je is om te kunnen doorwerken, dat weet ik wel. Maar als het alternatief zou zijn: door de Beweging betaald worden of elders sturen, dan moet, dunkt me, zonder aarzelen het eerste gebeuren en moet dat door jou ook worden voorgesteld.

Je twee gedichten zijn een verrassing voor me. De warme zachte stroom waarvan je schrijft dat je hem soms over je opvatting van de dingen heen voelt gaan, is ook dáárin. Vooral in Furia Dormiens. Je stem heeft meer vleesch gekregen, en dit acht ik een ontzachlijke aanwinst. Ook zijn allebei de gedichten de uitdrukking van een vol innerlijk, d.w.z. je intellectueele drang wordt, *ten voordeele van het gedicht*, door gevoel en verbeelding teruggehouden. Ik heb gehoopt dat je huwelijk je *dit* geluk brengen zou. Dat het tegelijk je persoonlijk geluk is - hoe kan het anders? Ken je 't innige gedicht van Mörike: An einem Wintermorgen, vor Sonnenaufgang? -

> O flammenleichte zeit der dunklen frühe!
> Welch neue welt bewegest du in mir?

Ik heb we wel eens erop betrapt dat ik bij 't opzeggen van die regels ‘der dunklen frühe’ verving door ‘der jungen liebe’, - zoo sterk drukt het uit wat het eerste geluk van het huwelijk is.

Of ik zelf binnenkort weer verzen geef? Ik weet het niet. Enkele regels daargelaten heb ik nu een vol jaar gezwegen. De uitgaaf van Het Zichtbaar Geheim is door Versluys, vanwege de tijdsomstandigheden uitgesteld, en ik heb nog geen antwoord op mijn vraag of hij er van 't jaar toe wil overgaan. Dat boek houdt me ook nog voortdurend bezig, vooral Nieuwjaarsmorgen. Het komt met telkens weer voor dat ik daarmee het voor mij onuitspreekbare gezegd heb. Als ik erover denk blijft het me een raadsel. Aan mijn gedachten geeft het geen aanknopingspunt, en daardoor ook geen overgang naar wat

anders. Ik heb aftewachten.

Cronheim heeft het vertaald en beter dan ik voor mogelijk hield.[145] Toch is zulk een vertaling uiterlijk. Ik durf niet zeggen of er de duitsche lezer een licht uit op kan gaan. Een andere vraag is of dat hoeft, of niet de duidelijke en muzikale weergave van de beelden voldoende is, waar het gedicht zelf zoo op nièts dan de verbeelding werkt.

> Jedwede Stund war schön: ich wollt sie halten
> Und lernte: träg von jeder Freude scheiden.
> Mein Herz war reich; den leeren Leidgestalten
> Wollt ich aus Überfluss Freude bereiten.
> So lebt ich hoch und trug stolz meine Kron,
> Verehrt von Freunden, die dem Schatz vertrauten:
> Ein armer König auf dem Kinderthron.
> Jugend währt kurz: was ihr die Feeën bauten
> Währt nur die Feeën-stund, und Armut folgt und Hohn.

Je ziet dat zoo'n strofe wel iets weergeeft.

Het ga jullie wel. Groet Nelly hartelijk, ook van de huisgenooten. We wenschen jullie temidden van de stormen de rust die je elkander geeft.

Je toegenegen
Albert Verwey

Ik laat de verzen dadelijk zetten en zal trachten je een revisie te sturen. Er is in Furia een vers dat me schijnt te haperen:

Tot uw godlijk hart 't niet meer kón verdragen,
Moet hier misschien dragen gelezen worden? Best dit dadelijk te melden.

218. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 12 januari 1915*

[Roma 12·I 1915]

Rome, 12 Jan.'14. Zeer geachte Heer, Hart.dank voor Uw uitgebreide brief, waarop ik binnenkort gelijk met het terugzenden der proeven zal antwoorden. Ik was bijzonder blij met Uw oordeel over mijn gedichten. Wat de bedoelde regel betreft: U neemt 't als lettergreep, hetgeen niet bedoeld is. Ik kan over 't algemeen twee van die op elkaar volgende t's niet uitstaan, maar hier is er een soort caesuur tusschen, die 't bezwaar ietwat opheft. Ik zie daar het vers in. ‘'t’ kan eigenlijk best vervallen. Wilt U 't s.v.p. wegschrappen?

145 Paul Cronheims vertaling is opgenomen in de bij de Insel Verlag verschenen bloemlezing uit het werk van Verwey, *Gedichten* , Leipzig 1917, p. 143-163.

Ik heb het ‘Bewegingboekje’ Jaar der Dichters ontvangen.[146] Boekkunstig is het vol goede intenties. Maar het rammelt van niet samenvoegbare letterkarakters, enz. De manier waarop het motto-probleem v. mijn Epiloog is opgelost, lijkt mij al te eenvoudig. Het is één met het gedicht geworden, iets wat volkomen tegen de wijze waarop het gedicht ontstaan is, inbruischt. Met de Epiloog ben ik nog erg tevreden. Toen ik hem, na een jaar, weer las, dacht ik, met een twijfelslangetje in mijn hart: zoo kan ik 't niet meer. Behalve de twee verzen die U hebt, de drie kleine in de Almanak, en het eerste deel van mijn Praxiteles en Phryne (alles v.September) heb ik niets geschreven, maar wanneer *wat* er komt, meer substantie en dóórklinkende dichterlijkheid heeft, heb ik niet te klagen.

Jacq.Bloem schreef mij zeer ontrust over het gevreesde ophouden v. De Beweging. Hij meende te bemerken dat Uw antwoord koel was, - wat hij zich wel verbeeld zal hebben. Hij zond mij 3 mooie gedichten. Bijzonder mooi hier en daar.[147] Maar 't wordt noodig dat hij ze bundelt en dáárdoor zich zelf *dwingt* een levensperiode aftesnijden. Al is dit de omgekeerde weg. Zijn leven dwingt hem *niet*. Pecuniaar zit hij er huizen diep onder, - dat is zoo ellendig. Die lamme studentenschulden! Spoedig meer. Hart.gr ook v.Nelly en voor Uw familie geheel Uw

vE

Wat is 't adres v.van Holten?

219. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 20 januari 1915*

Rome, 20 Jan.'15.

Zeergeachte Heer,

Van morgen ontving ik de proef, dien ik hierbij dadelijk weer wegzend, in de verwachting dat hij op tijd zal komen. Eén en ander is er nog in veranderd. Gaarne zou ik een paar losse vellen of schoone afdrukken van den verbeterden proef ontvangen.[148]

Ik wilde U antwoorden op Uw vorige brief. Jammer, dat het vandaag moet, want mijn maag is geheel van streek en dan is schrijven niet aangenaam. Het voornaamste is, dat ik wat schrijf over Uw opmerkingen naar aanleiding van De Beweging. Ik was heel blij daaruit te merken, dat er nu wat gewerkt wordt voor 't verkrijgen van abonné's. Ik heb nog 2 vrienden, die zich misschien abonneeren willen en zal er op aandringen.[149] Wat de

146 De door J. Greshoff samengestelde bloemlezing *Het jaar der dichters. Muzenalmanak voor 1915* , die door Jan van Krimpen was vormgegeven. De daarin opgenomen gedichten waren voor het merendeel geschreven door dichters die aan *De Beweging* meewerkten.

147 Van Eyck doelde op ‘De spiegel’, ‘Euthanasia’ en ‘Verandering’. De gedichten werden gepubliceerd in *Groot-Nederland* 13 (1915) 6 (juni), p. 661-666.

148 Bedoeld is de proef voor ‘Furia dormiens’ en ‘De wandeling’ die in februari in *De Beweging* zouden verschijnen. (Zie n. 112.)

149 Een van die vrienden was H.F. ten Holt. De naam van de andere is niet achterhaald.

honorariumkwestie betreft, - zoolang De Zilverdistel niet rendeert, *moet* ik bijverdienen, wil ik het hier uithouden. Waaronder ik versta, dat ik over 2 maanden Rome in den zomer kan ontvluchten. Dan is het niet uittehouden, vooral niet, wanneer men het 't vorige jaar ook gedaan heeft. In elk geval hèb ik nog niets geschreven. Ik heb de grootste *lust* om geregeld al zijn 't maar kleine prozabijdragen te leveren. Telkens rijst me een onderwerp in 't hoofd, maar gemeenlijk moet ik er van af zien, bij gebrek aan boeken. De bibl. vergunt slechts het meenemen van 3 boeken tegelijk. Ik kan hier b.v. niets aan Nietzsche doen, bijna, omdat ik geen Nietzsche kan krijgen. Dat is natuurlijk ellendig. Ik smacht wel eens naar mijn bibliotheek. Van Wiessing heb ik geen antwoord gehad. U kunt dus waarschijnlijk kort na het verschijnen van 't boek een bespreking van Verhaerens La Belgique Sanglante verwachten. Voorts schrijf ik misschien iets over de autobiografie v. Wagner. Hollandsche boeken zijn er zeker niet te bespreken? Woestijnes 2e Interludiën bundel valt zeker volkomen onder Uw bespreking v.d.eersten, die exhaustief was?[150] Acht U, met het oog op het betrekkelijk gering getal van hen, die Italiaansch kennen, - stukken over Italiaansche poezie enz. van belang voor De Beweging?

Ik las daarstraks een brief in de Rott. v. vBlankenstein Internationalistische Stemmingen. Men staat over de juristen in het bijzonder toch verbaasd. Daar is nu een man als Liszt! Wat een stuurloosheid, - het is treurig.[151]

Over de aardbeving hebt U zeker gelezen. Wij kunnen wel zeggen ternauwernood ontsnapt te zijn. Zoo de schok in Rome 2 seconden langer geduurd had, zou het mis geweest zijn. Nu zijn er honderden huizen gescheurd. Ik heb de lange films v.d. verwoesting gezien. Het is hier en daar een groote vlakke woestenij van steenklompen.[152] De familie van Nelly was zeer geschrokken Haar moeder wou, dat wij zoo gauw mogelijk naar Holland kwamen. Dat zal intusschen nog wel een tijd duren.

Ik had mij nooit kunnen voorstellen, dat een Romeinsche winter zóó kon zijn als deze. Regen, regen, regen. Verschrikkelijk eentonig en vies. Dan merkt men vooral de hindernis van het openbare leven. Op dat gebied heeft men hier nog alles te leeren van de Duitschers. Openbaar leven is een groote janboel en als deelhebbers daaraan zijn de meeste Italianen onverdragelijke wezens. Maar ik zal er ditmaal niet over schrijven. Ik ben bang dat U het op rekening van mijn maageuvel zoudt stellen, - ten onrechte.

150 *Interludiën II* was in 1914 gepubliceerd door C.A.J. van Dishoeck in Bussum, bij welke uitgever in 1912 ook de eerste bundel was verschenen.

151 Franz von Liszt (1851-1919) was een neef van de gelijknamige componist. Hij was hoogleraar in het straf- en volkenrecht, achtereenvolgens in Marburg, Halle en Berlijn. Hij wordt beschouwd als de stichter van de sociologische school: straf niet als vergelding, maar ter correctie van de dader.

152 In enkele artikelen berichtte Van Eyck over de aardbeving van 13 januari 1915, die vooral Rome en omgeving trof. Twee daarvan konden getraceerd worden: een eerste in de NRC van donderdag 21 januari 1915 (Av. A), p. 2; het derde in de NRC van donderdag 4 februari 1915 (Ocht. A). Het tweede artikel is niet achterhaald; het is mogelijk dat het tweede gedeelte van het eerste artikel, dat begint met de datering 15 januari, als tweede van de reeks bedoeld was.

Neem mij niet kwalijk, dat ik U zoo'n rammelend briefje gezonden heb. Mijn (tevens Nelly's) hartelijke groeten aan U, Mevrouw en de kinderen.
geheel Uw
P.N.v.Eyck

Nelly zendt U hierbij een aardig briefkaartphoto'tje v.d.Furia, dat zij gister kocht.[153] Een paar fijne nuances in de uitdrukking zijn er in weggeraakt, dat is jammer. En dan de kleur van het gele marmer!

220. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 29 januari 1915*[154]

Rome, 29 Jan.'14

Zeer geachte Heer,

Even een klein briefje om bijgaand artikeltje over Wagners autobiografie te begeleiden.[155] Ik hoop dat het U bevallen zal, al is het klein. Ik zelf vind het prettig, dat het eenigszins aanknoopt aan mijn laatste stuk van een jaar geleden over Flaubert.[156] Het herhaalt, meen ik, *niet* mijn grooter artikel over Wagner.[157] Wilt U, bij plaatsing, de proef *zonder* de copy liefst door den drukker onmiddellijk aan *mij* laten zenden? Dan kan het behoorlijk op tijd terug zijn. Ik vrees dat de proef van mijn verzen, met eenige correcties die mij ter harte gaan, door de vertraging van een paar dagen tengevolge v.'t Oostenrijksch-Duitsch troepentransport, te laat gekomen is. En elk geval wil ik wel graag altijd zelf corrigeeren, omdat mij meestal nog het een of 't ander invalt.

Als nu het boek van Verhaeren spoedig uitkomt, heb ik gauw weer wat te doen.[158] Straks klaagt U nog over te veel! Eén ding: zou de Perkkwestie Greebe - Kloos iets voor mij zijn. Of neemt U die zelf? Ik zou dan een exempl. v.deMathilde uitgave bij Nijhoff aanvragen. Bij Mevr.Koelman trof ik juist die uitgave aan, waarin al de stukken v.Kloos verzameld zijn, zoodat het meer een boek van Kloos, met Perk als 'Belegsteller', is, dan een Perkuitgave.[159] Hoor ik dat van U?

153 Deze prentbriefkaart is niet weergevonden.
154 Door de '4' in de foutieve jaaraanduiding is met potlood een '5' geschreven.
155 Van Eyck zou Richard Wagners *Mein Leben* bespreken in *De Beweging* 11 (1915) 3 (maart), p. 203-210.
156 Voor de tekst over Flaubert zie *Briefwisseling (1)*, p. 264-266.
157 Het 'grooter' artikel van Van Eyck over Richard Wagner was verschenen in *De Beweging* 9 (1913) 3 (juli), p. 8-24.
158 Van Eyck doelde op Emile Verhaerens bundel *La Belgique sanglante* die in 1915 zou verschijnen. Over deze bundel heeft Van Eyck niet gepubliceerd. (Zie voorts n. 130.)
159 A.C.J.A. Greebe promoveerde in 1915 in Leiden op *Jacques Perk's Mathilde-cyclus in den oorspronkelijken vorm hersteld* , waarin hij onder meer een overzicht gaf van de bemoeienissen van Willem Kloos met Perks schriftelijke nalatenschap.
Kloos ging intussen door met de verzorging van heruitgaven van de in 1882 gepubliceerde bundel *Gedichten van Jacques Perk* . De veertiende, in 1917 te verschijnen druk werd vermeerderd met een 'Slotbeschouwing over den zoogen. "Perkstrijd" vanuit het kalme standpunt van den wezenlijken Jacques Perk'.
De affaire is thans te overzien in *Jacques Perks gedichten volgens de eerste druk [1882], met de voorrede van Mr. C. Vosmaer, de inleiding van Willem Kloos en andere door Kloos geschreven Perkbeschouwingen* (1958) van G. Stuiveling.

Hoe is Bastiaanses[160] en Prinsens Gesch.v.Ned.lett.?[161] Gaan er nog theoretische stukken vooraf, waarin zij hun aesthetische normen vaststellen? Er wordt verschrikkelijk, en in alle toonaarden, geschreeuwd over Querido's nieuwe boek,[162] voorzoover ik 't beoordeelen kan. Ik lees behalve de Beweging, de Gids en Onze Eeuw[163] (voorzoover men dat lezen kan noemen!) Heeft Gerretson teeken van leven gegeven? Een rare man, toch. Ik schreef U over de 'stremming' in ons verkeer. Nu heeft hij voor 2 maanden aan mijn zuster geschreven, wat mijn adres was, want dat hij mij een pakje wou sturen. Mijn zuster heeft geantwoord, en verder *niets*. Ik geloof ook, dat het maar het beste is, met welwillende belangstelling de verschillende evoluties van onze kennisschap aan te zien, zonder mij om schijnbare onzinnigheden te bedroeven. Wat hebben wij tallooze avonden samen geboomd anders, en het is toch jammer dat het zóó loopt.

Uw bespreking v. Giza Ritschl is buitengemeen gereserveerd.[164] Het deed mij bijzonder veel genoegen, want zoo vaak ik, met toewijding, mijn best deed haar mooi te vinden, kon ik eenvoudig niet verder gaan. Er is in Giza Ritschl voor mij een redelooze en zinlooze losbandigheid die alles mist wat losbandigheid beteekenisvol kan maken. Werkelijk, ik heb het zoo vaak geprobeerd. Zelfs wanneer ik iets 'goed' vond, dan kon ik het nog met de beste wil van de wereld niet belangrijk vinden. Maar dat vindt U haar ook niet. Ook - want Uw stuk over George c.s., z.a. ook uit mijn artikel blijkt - voor alles heeft mij getroffen en aan 't denken gebracht - het stukje van Twijnstra las ik vaak met

160 Willem Ange François Bastiaanse (1868-1947) had Nederlands gestudeerd aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Daarna was hij een aantal jaren leraar in Hilversum. In 1914 was bij de Wereldbibliotheek in Amsterdam het eerste deel van zijn *Overzicht van de ontwikkeling der Nederlandsche letterkunde* verschenen; dat zou uiteindelijk vier delen omvatten en in 1927 voltooid zijn. Aan deze literatuurgeschiedenis ging geen theoretische verantwoording vooraf.

161 Jacob Prinsen (1866-1935) was leraar aan de Rijkskweekschool in Nijmegen; hij was in 1898 aan de Rijksuniversiteit te Leiden gepromoveerd. In 1919 zou hij hoogleraar aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam worden. Zijn *Handboek tot de Nederlandsche letterkundige geschiedenis* verscheen van 1914 tot 1916 in afleveringen bij Martinus Nijhoff in 's-Gravenhage. In een korte inleiding behandelde Prinsen het probleem van de periodisering, maar aan zijn handboek ging verder evenmin een theoretische verantwoording vooraf.

162 Zie n. 106.

163 In 1901 stichtte P.J. Blok *Onze Eeuw, Maandschrift voor Staatkunde, Letteren, Wetenschap en Kunst* . P.D. Chantepie de la Saussaye (1848-1920) theoloog van de zogeheten 'ethische' richting in de Nederlands Hervormde Kerk, bepaalde mede het religieus-wijsgerige gehalte van het tijdschrift. De redactie werd verder gevormd door predikant/schrijver G.F. Haspels, de militair E.B. Kielstra en de filosoof jhr. B.H.C.K. van der Wijck. Het tijdschrift zou tot 1929 bestaan. (Zie ook n. 143.)

164 Verweys bespreking van Giza Ritschls *Vrome liederen* verscheen in *De Beweging* 11 (1915) 1 (januari), p. 78-80.

instemming.[165] Dergelijke beschouwingen, die de zaak ook eens van een heel andere kant beschouwen dan van eèn absoluut-idealistische, moesten wat meer geschreven worden, al ware het alleen maar als rectificaties van overmaat in de andere richting.

Als U eens wist, hoe het hier, zeker tengevolge der aardbeving, week in week uit plaste. 't Is om den moed te verliezen. Ten Holt heeft het in zijn atelier zoo akelig, dat hij elke avond stilletjes Meredith komt zitten lezen.[166] Onderwijl handwerkt mijn vrouw wat, en lees ik ook, of schrijf ik. Heel gezellig. 't Is altijd jammer als de avond om is. Ik zal heel blij zijn, wanneer ik weer eens, iets van U hoor.

Hart.gr. ook aan Mevr. en de kinderen
en van Nelly
geheel Uw
PN.v.E.

Uw citaat van Meyer ontstak in mij weer het verlangen, het gedicht te lezen.[167] Maar geen kans!

221. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 5 februari 1915*

Noordwijk/zee 5 feb^{i} 15

Beste van Eyck, Morgen verwacht ik de proef van je Wagner en zal je die dadelijk doorsturen. In afwachting beantwoord ik maar vast je brieven van 30 en 17. De laatstgenoemde, die eigenlijk de eerste was, kwam, zooals je vermoedde, juist te laat. Ik had intusschen nog eens nauwgezet nagezien en aan de twee wijzigingen die je hebt aangebracht vind ik niet dat je *veel* verliest. Ik heb 6 overdrukjes besteld, die Versluys je sturen zal. Van de boeken die je vraagt bespreek ik noch v.d.Woestijne, noch (voorloopig tenminste Greebe). Wil je ze aanvragen, ga je gang. Bedenk alleen dat de Perkredactie een weefsel is, waarvan niemand het fijne weet, die niet alle handschriften en korrespondenties kent. Voor een afdoend oordeel erover, is het dan ook niet de tijd, en de oude h^{r} Perk zou wijzer gedaan hebben als hij - naar mijn lang geleden hem gegeven raad - de handschriften die hij bezit een halve of een heele eeuw door een Bibl.- had doen wegsluiten. Een ex. van 't boek heb ik niet ontvangen. Ook geen van v.d.Woestijne. Over Prinsen schrijf ik. Bastiaanse lijkt me niet belangrijk. Querido ken ik niet.

Nu ik het bovenstaande overlees, vind ik er een niet te miskennen matheid in. Ik doe mijn best alles zijn eisch te geven; maar de tijd dringt zich op en het kost me moeite mijn gedachten betreffende letterkundige onderwerpen te ordenen. D.w.z. betr. onderwerpen

165 Van de historicus, politicus en zakenman Tjeerd Jacob Twijnstra (1890-1956) was in *De Beweging* 11 (1915) 1 (januari), p. 26-39 het artikel ‘Een beweging voor den Vrede’ opgenomen.

166 De Engelse dichter en romanschrijver George Meredith (1828-1909).

167 Noch in Verweys bijdragen aan de januari-aflevering van 1915 van *De Beweging*, noch in zijn laatste brief aan Van Eyck (br. 217) van 7 januari komt een citaat van C.F. Meyer voor.

die tot de tijd geen onmiddelijke betrekking hebben. Vandaag is het de duitsche verklaring omtrent de zeeoorlog, die me het denken belet.[168] Ik heb nooit een zoo taktloos en beschaamd manifest gezien. Is het een oorlogsverklaring aan de onzijdigen? De termen zijn ernaar. Is het alleen een dreigement? Maar met welk doel dan, want niemand kan toch wel meenen dat Duitschland in staat is het waar te maken. Hoe zoo'n stuk te beantwoorden, anders dan door een schouderophalen dat alle diplomatisch verkeer onmogelijk maakt. Is het een wanhoopsdaad? Een bluf, waarvan iets anders verwacht wordt dan bedoeld schijnt? - Ik weet het niet, en mijn historische kennis doet me evenmin een oplossing aan de hand als mijn menschelijk doorzicht. Als de verklaring zegt wat ze schijnt te zeggen, dan beduidt ze: wij zullen voortaan in sommige, alleen door ons zelf te bepalen gevallen, niets en niemand ontzien, met name noch de burgers van vijandelijke, noch die van onzijdige landen, noch ook hun goederen, in zooverre alle deze op ze worden aangetroffen binnen de door ons aangeduide zône. Maar dit is een verklaring die m.i. de regeering die ze geeft, buiten de wet stelt, - die met woorden niet is te beantwoorden, en die alleen het uitzicht openlaat op weerwraak. Temeer, waar de termen waarin het stuk gesteld is, die zijn van weerwraak op de onzijdigen. - Ik zie de toestand donker in en hoop dat ik ongelijk heb.

6 feb[i] 15. - De Rotterdammer heeft klaarblijkelijk òf van de Regeering, of van haar voorzichtige gemoed een wenk gekregen dat ze niets zeggen moet. Ze troost zich daarom enkel met een snauw, van ‘zeggen is eén, maar doen is twee’. - Het Volk laat zich openhartiger uit: ‘een verwijt aan de onzijdigen, en - de Reg. zal in een moeielijk parket komen. Van alle moeielijkheden doet dit de deur dicht.’

Ik heb mij dezer dagen bezig gehouden met Wordsworth's Ecclesiastical sonnets, en er 14 van vertaald.[169] Uit geen van zijn werken kan hij zoo volledig gekend worden: een Engelschman van de High Church, juist als de Quincey,[170] - maar die had de kunde, en hij het dichterlijk vermogen.

Je artikel zooeven in proef ontvangen. Ik heb dadelijk een proef ervan op de post gedaan. Het kan wel zijn dat je die een post eerder dan deze brief ontvangt. - Eerst nu viel me in dat allicht beter is, het stuk onder je algemeene hoofd te brengen. Kunst en Geest in Literatuur V (als ik met niet vergis). Die reeks wordt dan waardig erdoor voortgezet, en kan misschien ook in 't vervolg in stand blijven. Voor een dergelijke dichterlijke en zielkundige beschouwing van een boeiend kunstenaar ben ik ook in deze oorlogstijd niet ongevoelig. Ik hoop zeer dat je meer zulke studies schrijft. Nietzsche, *Dostojefski*, -of je ook Meresjkowski[171] kent? Hij wordt veel gelezen, schijnt. Over Verhaeren natuurlijk graag. - Vin-je dat het een uitstijgen *boven* George is, als men in de

168 Op 4 februari 1915 had de regering te Berlijn de duikbootoorlog afgekondigd tegen alle schepen die in de zeeën rond Groot-Brittannië zouden worden aangetroffen. Ook tegen de neutrale schepen, tenzij deze duidelijk als zodanig herkenbaar zouden zijn.

169 Verweys vertaling met een verklarend woord vooraf verscheen in *De Beweging* 11 (1915) 2 (april), p. 38-47.

170 De essayist en criticus Thomas de Quincey (1785-1859).

171 De filosoof en criticus Dimitri Sergejevitsj Mereszkovski (1865-1941).

richting van Goethe gaat? Ik heb dit niet gezegd, ook niet bedoeld, geloof ik. Maar het is toch mogelijk dat jij er reden voor hebt.

Dank Nelly voor haar foto van de Furie: een illustratie bij je verzen, die me heel gelegen kwam. De lezer van de Bew. kon ik, helaas, niet erin laten deelen. -

Ook voor ons is de aardbeving een schrik geweest. We dachten aan Rome. Maar de berichten waren, voor ons tenminste, geruststellend.

Regen! - Wat ken ik in Rome anders. Wij waren er in 1890, ongeveer einde Maart. Dag aan dag regen! Laura Koelman was er getuige van.

Gerretson is een voortdurend ‘bezet’ mensch. Zijn bedoeling is goed, maar het schijnt dat de eene bedrijvigheid hem met zich neemt naar de andere.

De reden waarom we Twijnstra plaatsen is juist geweest, die je opnoemt: het tegengaan van overmaat in idealistische richting.

Het beste met je maagkwaal. Hart. gr. ook aan Nelly.

Je A.V.

222. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 9 februari 1915*

Rome 9 Febr. '15

Zeergeachte Heer,

Even een klein briefje, om mijn proef[172] huiswaarts te begeleiden (een uitdrukking van Perk, bezin ik mij) en een ander stukje[173] tot escorte te dienen. Het is zoo plotseling, zonder gedachte aan publicatie geschreven, maar nu het er is, zend ik U het maar, zoodat U zelf beoordeelen kunt, of het belang voor U heeft.

Ik was bijzonder blij dat de proef zoo gauw kwam (dank U voor de verduidelijking op pag.6 door toevoeging van ‘maar afgeleid’. Alleen heb ik ‘maar’ door ‘en’ vervangen, omdat de tegenstelling niet noodzakelijk is en het geboeid worden onmiddellijk het afgeleid worden kan met zich meebrengen, zooals hier.) Met de vorige ben ik weer ongelukkig geweest, terwijl ik juist zoo in mijn schik was dat ‘goddlijk hart’ door matte ziel vervangen te hebben (waardoor de antithese goddl.h. - ‘menschlijke sluimer’ verviel en de stemming beter aangegeven, en het ‘dragen’ meer mogelijk werd.) en er in geslaagd te zijn, van de twee ‘onverganklijk’-en, beide op de zelfde plaats staande, een, dat bovendien onjuist was, weg te werken. Het zij, ik troost mij met de gedachte, dat het in dezen toestand door U goedgekeurd was. Als 't eenigszins kan zou ik toch wel graag mijn beste lezing gedrukt zien, voortaan. Als het niet kan, dan zou het misschien beter zijn, het uittestellen. U weet, het is nu eenmaal een zwak van mij. Dat nu ook juist weer nú strubbelingen van de post kwamen. Nu is hij weer goed. Al genoeg, zult U denken, gepraat over de drukproeven.

172 De drukproef van ‘Furia dormiens’.

173 ‘De Aphroditè van Cyrene’ zou in *De Beweging* 11 (1915) 2 (april), p. 48-53 verschijnen.

Ik dank U ook zeer voor de zorg voor de losse vellen. Mag ik er nu wéér om vragen? Het is zoo gemakkelijk. Ik ben nu vol werkmoëd. Maar of ik U met een langer stuk bevredigen kan, binnenkort, kan ik niet zeggen. (Straks steekt U nog een remmende vinger op.)

Het is hier een rare toestand. Een beslissing over oorlog of vrede zal wel niet ver af zijn, denk ik. Er *moet* iets beslist worden. En dan... Wat een vreemde vertooning toch, een halve wereld één land dwingend als een soort van gericht over zijn neigingen. Wat wel het meeste verbaast bij de Duitschers, die allen en altijd de mond vol hebben v.psychologie, is het volslagen gebrek aan psychologisch inzicht. Die nieuwe acte v.bedreiging bijvoorbeeld! Zij jaagt de neutralen op, verschrikt niemand, verbittert de goedgunstigsten en wanneer het een ijdele bedreiging gebleken is, krijt Duitschland van alle kanten op zijn vriendelijkst een goedmoedige spot. Hier, in Rome zijn de Duitschen, volslagen ontoerekenbaar. Men denkt tusschenbeide krankzinnigen te hooren praten, zoó los van alle werkelijkheid, zoo doordrongen van een verwrongen idee van wat er in waarheid gebeurt. Het is vreemd. Ik zie daar in de Haans artikelen stuk voor stuk de groote Duitsche juristen, die men mij in mijn studies altijd als geweldige bazen aanprees: Laband,[174] Liszt, enz. de verwardste en verblindste onzin uitslaan. Wanneer zal men weer in staat geraken tot waardeering v.d.Duitsche wetenschap? Het is waar, dat uitteraard juist de juridische professoren het meest bedorven zullen zijn. Is Laband niet juist een voorstander van de Staatssoevereiniteit, of vergis ik mij?

Ik hoop dat ik spoedig iets van U hoor. Antwoordt U mij op mijn vraag over Perk? (Ik schreef U ook nog met de vorige proef een briefje, hebt U dat ontvangen?) Hartelijke groeten, ook namens Nelly aan U beiden. en de kinderen Hoogachtend

geheel Uw

PN.v.E.

De heer Wiessing heeft mij, onbeschoftelijk, niet geantwoord. Ik ben daar dus van af. Het boek v. Verhaeren is nog niet verschenen.

10 F. Ik krijg daar een briefk. v.Jacques, meldend over een conferentie van U met de Haan en Gerretson in Den Haag. Ook Gerretson? Is zijn adres nog hetzelfde?

223. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 11 februari 1915*

Rome 11 F. '15.

Zeergeachte Heer, Gister een brief verzonden hebbend, ontvang ik heden de Uwe, in de grijze nevelen der verkoudheid een zijig-zilveren licht, blij begroet, schoon gedempt ditmaal, - Uw toon is een beetje mismoedig. Ik schreef U juist ook over de zelfde

174 De jurist Paul Laband (1838-1918) specialiseerde zich aanvankelijk in het handelsrecht en de geschiedenis van het recht en na 1866 in het staatsrecht.

verklaring. Nadere inlichting: (van de kant v.'t Pruisisch Hist.Inst. hier) Duitschl. zal half Febr.120 duikbooten gereed hebben 80 sinds 't begin v.d.oorlog gemaakte) Zou het waar zijn? Hebt U de brief van Blanke[n]stein uit Berlijn gelezen?[175]

Eigenlijke aanleiding v.deze kaart is Uw opmerking over George-Wagner-Goethe. Mijn bedoeling is veel oppervlakkiger dan U denkt. De zinsnede wilde alléén eerst door een *waarde*schatting (en niet meer) de positie v. Wagner tusschen de 2 anderen verzekeren, om dan tusschen die drie grooten het essentieel verschil aan te geven. De fout is dat ik v.d. veronderstelling uitging dat dit voor Wagner nog noodig was. Nu het aanleiding tot misverstand kan zijn (en aangezien ik zelf in 't geheel niet veel van waardevergelijkingen tusschen min of meer 'incommensurabele' grootheden houd) zou ik U willen vragen, de tusschenzin 'die boven George - Goethe' te schrappen en voor 'misschien die twee dichters' vlak daarna, in de plaats te stellen 'tusschen Goethe en George'. Zoo wordt het veel beter, komt zuiverder de erkenning van die 2 verschillende groote werelden tot haar recht en geeft het tegelijk weer een voorbeeld van het allijd (sc. altijd) afwisselen der 2 in den stroom v.het geestelijke leven der tijden. Hartelijke groeten

Hoogachtend
Uw
P.N.v.Eyck

224. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 16 februari 1915*

[Noordwijk/zee 16.2.15.]

B.v.E.Je brief van den 9 $^{\underline{en}}$ met proef en nieuwe kopy vanmorgen (de 15 $^{\underline{de}}$) in orde ontvangen. Ik hoop dat inmiddels mijn uitvoerige brief van den 6$^{\underline{e[n]}}$ of 7$^{\underline{e[n]}}$ je bereikt heeft.[176] Over Perk, v.d.Woestijne, de duitsche [? onleesbaar] declaratie, - ja waarover niet! - vind je daar alles wat ik uit mezelf en naar aanleiding van je twee vorige brieven te zeggen had. - Gerretson's adres is nog 't zelfde, tenzij je wilt schrijven res. 1$^{\underline{e}}$ luit.G. Te Klundert. Bloem is eindelijk aktief. Zooeven ontving ik een concept circulaire van hem ter inzage. - Vind je de twee Dansliederen van v.d.Leeuw niet heel mooi?[177] - Ik zal je voortaan, zoo veel mogelijk, van je bijdragen proef sturen, en om te beginnen het nieuwe stukje bestemmen voor 't April n^{r}. Misschien kan ik 't, voor deze gepost moet, nog lezen, en er een woordje van zeggen; maar ik zal moeite hebben vandaag tijd te vinden. Het Maart-n^{r} is vrijwel gereed.

Voorloopig hartelijke groeten, ook aan Nelly.
Je A.V.

175 Zie n. 68.
176 Brief 221 waarvan het eerste gedeelte was geschreven op 5 februari 1915 en het tweede op 6 februari.
177 Aart van der Leeuws gedichten 'Danslied' en 'Nog een danslied'.

Je stukje toch nog gelezen. Benijdbare! Hoe durf je me schoonheden voorspiegelen die me, wie weet hoe lang, onbereikbaar zijn. Ik kan alleen mijn leed doen deelen door de lezers van het April-n[r178]

Albert Verwey

225. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 15 maart 1915*[179]

Rome, 15 Maart. 1915

Zeergeachte Heer,

Het verzenden van den proef (2 uur na ontvangst! grijp ik aan, om U tegelijk nog eens wat te schrijven, in de hoop spoedig weer wat te hooren. De laatste aflevering van De Beweging heeft mij bijzonder aangetrokken, in het bijzonder, na de artikelen van De Meester[180] in de Rotterdammer, Uw stukje[181] over Lefauconnier.[182] Dat is, vooral ook door Ten Holt, met geestdrift gelezen. Ik heb het hem voorgelezen terwijl wij langs de oude Via Aqua Acetosa wandelden (den weg, die[n] Goethe gewoon was te gaan). Ik heb in het laatste groote halfjaar, door aanhoudenden, dagelijkschen omgang met Ten Holt, die een fijn schilder is, zooveel in mij opgenomen dat niet alleen hij, maar ook ik met blijdschap het stuk lazen. Uitstekend, na die bewering van de Meester: minachting voor 't métier - Uw begin: een schilder. Alleen heeft het Ten Holt een heimweeachtig gevoel bezorgd. Hij wordt, en geen wonder, door Rome gedrukt, en werkelijk, zoodra men het constante gevoel (heeft) van in ‘Rome’ d.w.z. in een stuk van jongsaf aangekweekte idealiteit te leven, is het een woestenij, en in het bijzonder voor een schilder als Ten Holt lijkt het mij, in menig opzicht, een beproeving. Vooral in die verschrikkelijke winter (Complement nog van Mevr.Koelman: maar de winter van 1890 was wat regen betreft een eeuwige lente vergeleken bij de laatste) Nu wordt het weer heerlijk, nemen wij zonnebaden, en ontvlieden wij de stad in de Campagna.

Voor ik verder ga, - het getal 1890 bracht mij op de door Mevr.Koelman versterkte gedachte, dat U omstreeks deze tijd 25 jaar geleden moet getrouwd zijn. Ik wensch U hartelijk geluk, Mevrouw en U, met dit heuchelijke jubileum, en ik hoop het, na 25 jaar, nog eens te doen. Deze laatste wensch zou min of meer banaal zijn, wanneer er de gedachte niet onmiddellijk aan verbonden was van een eerbiedwaardig patriarch der

178 Zie n. 173.

179 Oorspronkelijk was de brief op 16 maart gedateerd, maar Van Eyck heeft deze datering met de hand gewijzigd.

180 Eliza Johannes de Meester (1860-1932) was vanaf 1891 als redacteur voor kunst en letteren werkzaam bij de NRC.

181 ‘Aanteekening: Le Fauconnier in de Rotterdamsche Kunstkring’ was gepubliceerd in *De Beweging* 11 (1915) 1 (maart), p. 201-202.

182 De Franse schilder Henri Victor Gabriel le Fauconnier (1881-1946) exposeerde al voor de Eerste Wereldoorlog in Zeeland en maakte daar deel uit van de zogenaamde Domburgse groep. In de jaren 1914-1925 woonde en werkte hij in Amsterdam.

Nederlandsche poezie, die in het leven van ons allen, dan ouderenden, een groote rol gespeeld heeft.

Ik ben met studie-voorbereidingen nu flink aan het werk. Kon ik maar over Nietzsche of Dostojewsky schrijven! Maar mij ontbreken daarvoor ten eenen male de noodige boeken. Een groot gedicht: Phrynè en Praxiteles[183] heb ik afgeschreven, maar 't is nog lang niet klaar. Daarbij blijft het.

Ik weet niet, of U in het N.R.Ct. mijn twee brieven[184] over Italië's onzijdigheid gelezen hebt. Zij zijn voor mij aanleiding geweest, den hoofdred. een beleefden, maar uitdrukkelijken brief te zenden. De Noten v.d. Red. waren *absoluut* onjuist, en het heele artikel was op 15 plaatsen verminkt door 'aldus Salvamini', enz. terwijl ik mijn hoofdbron uitdrukkelijk had opgegeven in het stuk.[185] Als opschrift: 'van Italiaansche zijde'. Ik heb geschreven, dat ik de houding v.d.heer Noordewier ridicuul en serviel vind. U zult wellicht zeggen: beter matig te zijn, maar ik ben inderdaad *kalm* geweest en heb matig beredeneerd, waarom het èn ridicuul èn serviel is. Ik wou uitdrukkelijk één maal protesteeren.

Mees schrijft mij, dat in Amsterdam een openbare bibliotheek en leeszaal wordt opgericht[186] (gemeentelijk) Zou dat niet iets voor mij zijn: bibliothecaris? Ik heb hem inlichtingen gevraagd.

De toestand is hier allermerkwaardigst. Er is één feit dat U misschien niet of anders in de krant zult lezen.[187] In Venetië is een groote smokkelarij verijdeld. Daar is ontdekt, dat een geweldig aantal biertonnen, uit Duitschland voor Tripoli bestemd, samen ± 500 geweren en 27500 patronen bevatten. Het is hoogst toevallig uitgekomen. Zij komen uit Berlijn, en zijn klaarblijkelijk bestemd voor de Tripolitaansche Arabieren tegen Italië. Maar nog erger: de geweren zijn *alle*: Fransche, althans er staat het Fransche stempel op! D.w.z. terwijl Bülow hier aan het diplomatiseeren is, probeert Duitschland de inlanders in T. wapenen te bezorgen, om *Frankrijk* onder de verdenking te brengen aan de Arabieren wapens geleverd te hebben. Het geval heeft hier én walging voor Duitsche methoden, en verontwaardiging gewekt. Ik ben waarlijk benieuwd of het er zoo bij blijft. Alles is hier verder gespannen naar aanleiding v.d. Dardanellenkwestie.[188] Wat een tijd!

183 Zie n. 72.

184 De twee bedoelde brieven waren op 5 maart (Av. B) in de NRC gezamenlijk verschenen onder de titel: 'Van Italiaansche zijde. Oorlog of onzijdigheid? (Van onzen correspondent)'.

185 Van Eyck had als bron bij het schrijven van de twee brieven gebruikt gemaakt van een geschrift van de Italiaanse politicus, G. Salvemini. Deze verdedigde Italië's neutraliteit in weerwil van het drievoudig verbond dat het land met Duitsland en Oostenrijk gesloten had.

186 De Gemeentelijke Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Amsterdam werd in 1919 geopend. T.P. Sevensma, die de functie tot 1927 zou vervullen, werd de eerste directeur.

187 Noch in de NRC geplaatste brieven van Van Eyck, noch in andere artikelen uit deze periode in dit dagblad werd melding gemaakt van genoemde wapensmokkel.

188 De Dardanellen vormen de vrij smalle verbinding tussen de Egeïsche - en de Zwarte Zee. De geallieerden zouden langs deze weg hun Russische bondgenoot kunnen bevoorraden. De doorvaart werd echter beheerst door Turkije dat in de Eerste Wereldoorlog aan de zijde van de Centrale mogendheden stond. In de periode van februari tot augustus 1915 werden verschillende pogingen ondernomen om een doorbraak te forceren. Dat gebeurde ten koste van zware verliezen en aan het einde van 1915 gaven de geallieerden hun pogingen op.

Mijn schoonouders willen met alle geweld dat wij bij uitbreken v.d.oorlog naar Holland komen. Ik voel er, eerlijk gezegd, niets voor en ik weet ook niet, waarom ik, wanneer de krant mij betaalt, zonder termijn van opzeggen haar in de steek zou mogen laten in een omstandigheid, waarin zij niet gemakkelijk een nieuwe èn ingelichte correspondent kan vinden. Lijkt U dat ook niet zoo?

Ik moet nu mijn proef nog een keer doorzien. Hart. dank voor Uw extra-moeite met mijn revisies. Deze maand kreeg ik 6 losse vellen, maar het stuk was over 2 vellen gedrukt. Ik heb Versluys geschreven. Hart. groeten aan U, Mevrouw en de kinderen,

Hoogachtend
Uwd.
PN.v.E.

226. *Nelly van Eyck-Benjamins aan Albert Verwey, 6 april 1915*[189]

Rome 6 April

Zeer Geachte Heer,

Sinds een paar weken is mijn man ongesteld, en al dien tijd heeft hij gehoopt op een brief uit Noordwijk. U zoudt hem en mij zoo'n groot plezier doen, als U hem eens schreef. Hij is ernstig ziek geweest, en heeft heel hooge koorts gehad. De dokter kwam twee maal per dag. Nu is hij gelukkig koortsvrij, maar nog vreeselijk zwak, na die weken van alleen maar wat melk als voedsel. Over een week moeten we wat naar buiten van den dokter, we gaan naar Frascati,[190] dat zal hem wel weer heelemaal opknappen. Brieven worden ons nagezonden, dus U zoudt gewoon naar Rome kunnen schrijven.

Mijn man heeft het boek van Greebe over Perk ontvangen, de bundel[191] van v.d.Woestijne heeft van Dishoeck niettegenstaande herhaald verzoek niet gezonden. P. laat U en mevrouw en ook de kinderen hartelijk groeten en ik voeg bij deze groeten de mijne.

Met de meeste hoogachting,
Nelly van Eyck.

189 Het jaar 1915 is door Van Eyck toegevoegd.
190 Frascati, zuidoostelijk van Rome gelegen in de Albaanse bergen. Het aangename klimaat maakte Frascati een goed oord voor herstellende zieken.
191 Zie n. 150.

227. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 10 april 1915*

Noordwijk/Zee 10 April 15

Beste Van Eyck, Je hebt het slecht getroffen: ziek, en vergeten door tenminste één van je vrienden. De briefkaart van je vrouw, gedateerd de 6de. ontving ik vanmorgen. Ik hoop dat ook deze binnen vier dagen overkomt. De zaak is dat onze zilveren bruiloft als eerste gevolg had een vierdaagsche reis naar Zwolle en Deventer, in welke laatste stad het tapijt gekozen werd, dat vrienden uit de eerste ons hebben geschonken. Daarna moest Villa Liesbet ontruimd en gereed gemaakt voor onze nieuwe en blijvende huurders: prof. Kalff en de zijnen.[192] Tegelijkertijd was ik aan het werk geraakt. Ik schreef achter elkaar een reeks gedichten, en een nieuw kapittel in het Dagboek van een Landbewoner. Toch had ik nu en dan zelfverwijt als ik dacht dat je al op bericht had aangedrongen. Ik troostte me dan met de gedachte dat het April-nr - met je mooie stukje over de Venus -[193] je bereikt zou hebben. Ik hoop dat inmiddels de ziekte overwonnen is en je in dat heerlijkste van alle tijdperken verkeert: de aansterking onder beminde verpleging.

Stijn Streuvels, van wiens dagboek[194] ik juist de September-afd. gelezen heb, klaagt erover dat in het begin van de oorlog, toen de post nog ongestoord was, en ieder zooveel beleefde, de brieven uitbleven. Brieven veronderstellen dan ook een zekere rust en zekerheid. Het is niet mogelijk ze te schrijven als de gebeurtenissen elkaar te snel opvolgen en de eene de andere onbelangrijk maakt. En ze verzenden doet men alleen als de veiligheid van de wereld onze verwachting van een antwoord ongedeerd laat. Ondanks dat er in België menschen waren aan wie ik veel dacht heb ik hun geen enkele maal geschreven. - Italië is nog in vrede. Toch luidde mijn laatste vermaning aan de drukker: morgen proef aan den Hr van Eyck, want overmorgen is hij misschien onbereikbaar.

Je zult gezien hebben dat Gerretson's groote bijdrage in 't April-nr is opgenomen.[195] Het is een belangwekkend stuk, en al heeft hij voor mij zijn pleit niet gewonnen, ik erken toch dat hij het met talent gevoerd heeft. De pogingen van het drietal - of zag je hun circulaire[196] niet: ik zal er je een zenden - hebben zooveel uitgewerkt dat ik de vijf vel te boven kan gaan. Als er voorraad is, namelijk. Ook Bloem heeft 10 of 12 nieuwe abonnés aangebracht. Ik hoop van harte dat hij nu voor zijn examen[197] - eerste helft begin Mei - slagen zal. Het wordt hard noodig dat hij op nieuwe wegen komt. - Een paar weken

192 Gerrit Kalff (1856-1923) was na een professoraat aan de Rijksuniversiteit te Utrecht in 1901 tot hoogleraar in de Nederlandse literatuurgeschiedenis te Leiden benoemd.

193 Zie n. 173.

194 Stijn Streuvels' *In oorlogstijd* heeft betrekking op de eerste oorlogsmaanden: het loopt van 29-30 juli tot 31 december 1914. Fragmenten eruit werden in enkele bladen opgenomen. Vanaf maart 1915 verscheen het dagboek in zes delen bij L.J. Veen's Uitgeverij te Amsterdam.

195 'Groen's aanleg' van Frederik Carel Gerretson (1884-1957) was verschenen in *De Beweging* 11 (1915) 2 (april), p. 1-37.

196 Deze circulaire is niet achterhaald.

197 Op 5 mei 1915 zou J.C. Bloem voor het privaatrechtelijke gedeelte van het doctoraal examen slagen.

geleden zat ik plotseling, hoogst toevallig in een lunchroom, met hem, de Haan,[198] Greshoff[199] en Cronheim. De Haan verdacht me van 't gevoel een oom te zijn die met vier jonge neven uit was.[200] - Van Thomson verscheen een brochure 'Nieuwe Dichtkunst'.[201] Het is een resoluut en sympathiek geschrift, dat vooral na de verontwaardiging die de bloemlezing[202] van Uyldert en Gutteling heeft opgewekt, de waarde heeft van haar nadrukkelijke bevestiging. Het is ook duidelijk dat zelfs na de korte tusschenruimte tusschen de twee de mogelijkheid van tegenspraak al veel geringer geworden is. In zijn karakteristiek gaat hij niet diep: hij geeft een aangenaam oppervlak; maar de namen die hij noemde zijn dezelfde als die in mijn groningsche lezing. Als het je makkelijk is dat ik je een exemplaar zend, laat het me dan weten. Je krijgt het ommegaand. In één opzicht is hij voortreffelijk, en wel in de hoofdzaak: de plaats die de Beweging, en daarmee de heele dichtergroep inneemt *in* en niet *buiten* de tegenwoordige samenleving. Waarschijnlijk schrijft Uyldert een kleine aankondiging voor het Mei-n r .

Le Fauconnier heb ik hier gehad. Hij is geen Parijzenaar, maar uit de buurt van Amiens of Rijssel, en heeft iets sobers, waardoor hij met Hollanders goed uitkomt. Niets van het exuberant-fransche. Hij hoort niet tot de grootste, maar wel tot de goede kunstenaars. Wat hij mij zien liet van fransche jonge dichters: Castiaux[203] etc. - in afschriften was aardig, maar niet verbluffend. Hij is bevriend met Kandinsky (die nu in Moskou woont) en kent ook Wolfskehl.[204] Waarschijnlijk zie ik hem nog wel eens.

Van Greshoff hoorde ik dat Gonggrijp[205] in 't land is en in Utrecht voor de studenten gelezen had. Maar verder niets. Ook sedert lang niets uit Duitschland. Wonderlijk zelfs, die stilte in de latere na het tumult in de eerste maanden. Als ik schat, niet naar precieze gegevens, maar naar sommige imponderabilia van stemming, van trilling, van répercuteeren on elkander en op onze zielen, dat de gebeurtenissen toen deden, en nu

198 Jacob Israël de Haan (1881-1924) studeerde na een onderwijzersopleiding rechten in Amsterdam. Omstreeks 1899 kwam hij in contact met Frederik van Eeden en Verwey. Zijn in 1904 verschenen homoerotische roman *Pijpelijntjes* verwekte veel opschudding en kostte de schrijver zijn functie als onderwijzer en zijn werk als journalist bij *Het Volk*. Hij publiceerde een aantal maal in *De Beweging*.

199 De journalist en schrijver Jan Greshoff (1888-1971) was een van de oprichters van De Zilverdistel en van *De Witte Mier, Een klein Maandschrift voor de Vrienden van het Boek* . Van 1912 tot 1915 verscheen een eerste reeks van dit tijdschrift. Bovendien redigeerde Greshoff van 1911 tot 1915 de almanak *Het jaar der dichters*.

200 Bloem, Cronheim, Greshoff en De Haan steunden Verwey in zijn pogingen het tijdschrift *De Beweging* voort te zetten.

201 *Nieuwe dichtkunst* van de dichter en predikant Jan Jacob Thomson (1882-1961). In deze bloemlezing poogde Thomson een karakteristiek te geven van de poëzie van zijn generatiegenoten.

202 In 1910 was bij W. Versluys te Amsterdam de door Alex Gutteling en Maurits Uyldert samengestelde *Bloemlezing uit de nieuwste Nederlandsche dichtkunst* verschenen. Dichters die aan *De Beweging* meewerkten waren in deze bloemlezing zeer ruim vertegenwoordigd. De onevenwichtige samenstelling wekte verontwaardiging bij de critici.

203 Paul Castiaux (1881-?)

204 De literair-historicus Karl Wolfskehl (1869-1948) was medewerker van het tijdschrift *Blätter für die Kunst*.

205 De indoloog, econoom en letterkundige George Lodewijk Gonggrijp (1885-1969) was werkzaam in Nederlands-Indië.

niet doen, dan zou ik zeggen: wij hebben de oorlog achter ons. Wat we nu beleven, zijn de preperatieven [*sic*] voor de vrede. Ik ben ook van meening dat het sluiten van deze vrede, voor alle betrokkenen, en ook voor ons, een veel gewichtiger werk zal zijn dan de oorlogvoering. Dit is ook eigenlijk de achtergedachte, waaruit ik mijn laatste Dagboeknotities geschreven heb.

Je klaagde over Noordewier en hij beriep zich indertijd op de regeering. Ik sprak daar met de Vooys over die me merkwaardige staaltjes vertelde hoever Buitenl.Zaken de taktiek doorzet 'van niets te weten'. Van de Haan (uit Darmstadt) hoorde ik indertijd dat de Rott[r] de N[rs] waarvan ze vermoedt dat Duitschland ze zou aanhouden, niet over de grenzen zendt. Het gevolg is dan natuurlijk dat - aangezien de directie dit toch ongaarne doet - de redactie schroomvallig wordt. - Zag je dat vandaag nog pas stukken van v.d. Woestijne's dagboek uit Januari doorkwamen?[206] - Ik geloof dat je wijs zult doen al de eigenmachtigheden van het lot en van de redactie maar over één kam te scheren en zelfs het gepeperdst protest met koelbloedigheid optestellen.

Het heet dat er in Scheveningen vrij veel Oostenrijkers en Duitschers komen. Aangezien er ook veel Belgen zijn, zullen partijen ook daar hun hart moeten bezitten in lijdzaamheid.

Over de verkeerde werking van de dagbladen in België is Stijn Streuvels, in zijn Dagboek niet uitgepraat. Door de feiten niet en de wreedheden dubbel te vermelden hebben zij, naar mijn meening, een goed deel van de paniek op hun geweten die ten slotte overal is ingetreden. Daarnevens spreekt hij evenwel van de verwachtingen die de Duitschers van hun terroriseeringstaktiek hadden, en van hun stomme pedante optreden met zotte bedreigingen.

Je treft het 1° dat het regent, zoodat ik niet naar Villa Liesbet geroepen wordt [*sic*], 2° dat een bezoek aan Koopmans te Dordrecht, op morgen, is afbesteld, zoodat ik rust heb.[207] Het is me lang niet gebeurd dat ik zoo ongestoord door kon schrijven.

Je nieuwe bundel zag ik als zullende verschijnen aangekondigd. Versluys is tegenover de mijne de laksheid zelf. Greshoff vertelde me dat van zijn jaarboekje, vorige keeren maar 'n 45 exx. geplaatst, nu 90 verkocht waren. Liefde voor de poëzie? Kontrastwerking tegenover de oorlog? Of alleen de typografische uitvoering?[208] - Als ik jong was, zou ik er een reden in zien om Versluys aantezetten. Toch is het tegen mijn bedoeling dat ik mijn halve-eeuws-bestaan niet met de uitgaaf van mijn kompleetste dichtwerk vieren zal. Ik heb ook al het vizioen gehad van een volledige plundering van Villa Nova, waarbij al de paperassen op mijn tafel, en daarmee dit zorgzaam-geordende handschrift naar alle windstreken verstrooid zouden worden. Ik zelf trouwens weggevoerd, gedood en begraven, om later, in letterkundig aandenken, aan de studeerende jeugd te worden voorgehouden, tezaam met mijn ondergegane meesterwerk. Tempora, o -

206 Karel van de Woestijne was op 20 augustus 1914 in de NRC begonnen met de publicatie van zijn 'Dagboek van den Oorlog' en zette dit voort tot 26 februari 1915.

207 Verweys vriend, de onderwijzer Jan Koopmans (1860-1926).

208 Jan van Krimpen had de typografie verzorgd van *Het jaar der dichters. Muzenalmanak voor het jaar 1915*

Het ga je wel. Genees spoedig. En wees, met Nelly, overtuigd dat we aan jullie denken. Groet mevr. Koelman van ons.
Je toegenegenAlbert Verwey

228. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 10 april 1915*

[Roma 10·IV·1915]

Zeergeachte Heer,
Ik ben weer uit geweest. Mijn spieren leken doorgesneden. Het heeft gelukkig maar 2 week geduurd, ofschoon ik nog verder den heelen dag op bed lig en tot geen arbeid in staat ben, helaas. Ik schijn een soort typheuse koorts gehad te hebben, die na een verwoede strijd met de ijszak de wij genomen hebben. [*sic*] De Beweging ontving ik en heb ik successievelijk uitgespeld. Het artikel van Gerretson is zeer interessant, - maar is het tegelijk niet erg vervelend? Of zijn het mijn vermoeide hersenen, die mij dat doen verbeelden? Ik kom U vragen om een Erratum. Natuurlijk is de slotclimax van mijn betoogje door een drukfout bedorven. Op blz.53, regel 6 v.b. staat ‘menschelijk leven’ moet zijn [‘]menschelijk lichaam’[.] Wilt U dit s.v.p. even vastleggen? De vorige maal ontving ik van Versluys 6 vellen, maar alleen van het eerste deel v.mijn stuk over Wagner. Ik schreef hem om de andere helft maar kreeg geen antwoord. Daar ik geen schoone revisie heb gekregen, bezit ik dus geen exempl. Heeft U misschien nog schoone revisies? Ik vrees dat het met dit laatste stukje, toevallig wéér over 2 vel verdeeld, weer net eender zal gaan. v.d.Woestijne heb ik nu eindelijk ook ontvangen. Ik heb al in 3 weken niets verdiend nu, en daar komt nog wel 1 week bij. 't Ziet er treurig uit. Hartelijke groeten aan allen, ook namens Nelly
geheel Uw
PNv.E.

229. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 16 april 1915*

Frascati 16 April.'15.

Zeergeachte Heer,

Uw brief van de 10e, kwam den 15$^{e[n]}$ in Rome, en bereikte mij den 16$^{e[n]}$ in Frascati. Ik zag Uw hand al door het hekje v.d.brievenkast en was erg in mijn schik. Dank U wel. Ik ben blij dat U zoo over allerlei schrijft, zoodat ik weer eenigszins weet, hoe het in Holland staat. Wat mij betreft, - ik ben nu, ter verdere herstelling voor de algemeene zwakheid, die mijn typheusche koorts mij bezorgd heeft, voor 10 dagen in Frascati. Het gaat mij goed, ik eet flink, maak hoe langer hoe grootere wandelingen. Wanneer ik den 22$^{st[en]}$ terug ben in Rome, heeft de zaak mij 1 maand op zijn kop, veel geld gekost en 10 heerlijke dagen opgeleverd.

Wanneer U een ex. over hebt, zoudt U mij werkelijk heel veel pleizier doen met het boekje van Thomson. Ik las de aankondiging van de Meester in de NR.C.. Het doet mij pleizier Uw goede oordeel te lezen, want de aankondiging had mij ontstemd. Ik maakte er uit op, dat U uitvoerig behandeld wordt. 'Alles groepeert zich om Verwey.' Is dit zoo, dan is het werkelijk een onvergefelijke fout, om Boutens en H.R.Holst *niet* te behandelen. Dan bewijst Thomson daarmee de Beweging geen dienst. Maar waarschijnlijk behandelt Th. U niet als dichter, maar als leider v.d.Beweging. Dit moet wel, want anders zou ik in zijn weglatingen een fout zien, die door veel goede eigenschappen niet te verbeteren is. Erkenning van het goede en voortreffelijke, waar het ook gevonden wordt, is toch een eerste eisch, - niemand die dat zoo in toepassing brengt dan U. Ik zie het boekje met belangstelling tegemoet.

De 'prospectus' van de Beweging ontving ik ook officieel.[209] Ik heb ook nog mijn best gedaan, maar met minder succes dan Bloem, want de rijkste van mijn kennissen wendde tijdsomstandigheden voor. - Uw oordeel over Gerretson's stuk onderschrijf ik geheel. Ik zei in mijn briefkaart, dat ik het *ook* vervelend vond. Ik geloof dat het juister is te zeggen, dat het te saploos van stijl is. Gerretson schrijft bijzonder moeilijk: proza, en op sommige oogenblikken is het op zijn best proza. Geen bezwaar zoozeer voor een stuk over Indische landerijen, maar voor iemand als Gerretson een zeer ernstig bezwaar. Het is oorspronkelijk een lezing, maar eenmaal die lezing voor publicatie bestemd hebbend, neemt hij op zich, haar ook als schriftuur beoordeeld te zien. Maar interessant vond ik het in hooge mate, vooral ook omdat ik op dit gebied Gerretson en zijn verschillende hobbies zoo ken.

Uw vertalingen van Wordsworth deden mij zijn gedichten weder ter hand nemen. Wat gelukkig, dat de aflevering weer grooter kan worden. Niet onmogelijk, dat ik binnen een paar maanden onderkomen kom vragen voor een uitgebreide studie, die ik toch liefst in één stuk geplaatst zou zien. Onderwerp - Baudelaire. Misschien heb ik voor de Juniaflevering - wanneer er dan plaats is en U het werk bevalt, - een paar kleine prozastukjes.[210]

Wat Jacques betreft, hij meldde mij, dat de débâcle zal plaats hebben in Mei. Ik vrees zeer, dat het inderdaad een débacle wordt, want wat ik hoor van zijn studie is niet zoo bijzonder bemoedigend, en al is Utrecht gemakkelijker dan Leiden, het blijft voor één examen toch een heele kluif. Het zou ellendig zijn, wanneer hij nog lang aan zijn ketting zou gesmeed blijven. Hij zond mij juist weer 2 nieuwe verzen, een in zijn gewone stijl, en niettegenstaande het altijd zwaarmoedig sentiment hoopvol.[211]

Ik heb het boek van Greebe doorgezien en gedeeltelijk gelezen. Een boek, dat mij, afgezien van de inhoud, diepelijk antipathiek is. Een ongeloofelijke massa breedvoerig gezwam en een gepluk aan verzen (‚die hun grootste waarde in dauwige schoonheid hebben,) waarvan ik tussenbeide kriebelig word. Van de Woestijne's Interludien II heb ik

209 Zie n. 196.

210 'Mijmeringen I. De vlam' en 'II. De fontein' zouden verschijnen in *De Beweging* 11 (1915) 2 (juni), p. 199-201 resp. p. 201-207.

211 Waarschijnlijk de verzen 'De dioskuren' en 'De zwerver'.

eénmaal doorgelezen. Het zal lastig zijn er over te schrijven, omdat Uw stuk over de eerste bundel exhaustive voor dat boek was. Evenwel geloof ik, dat dit tweede boek minder goed is dan het eerste, en dit kan misschien uitgangspunt worden voor een korte aanteekening.[212] (O ja, waarom hebt U het stukje over Wagner, in strijd met Uw aanvankelijk voornemen, toch als losse bijdrage en niet onder het verzamelhoofd geplaatst?)

U zegt dat U Versluys zoudt aanzetten, wanneer U jonger waart. Waarom nu niet? Het is voor hem gemakkelijk de zaak maar te laten loopen. Ondertusschen blijft U de vervulling van die begrijpelijke wensch onthouden, en ons Uw nieuwe boek. Ik hoop dat van Uw nieuwe gedichten binnenkort eens wat 'zichtbaar' wordt. Het is zoo lang geleden! *Mijn* bundel verschijnt, ja, maar na veel geworstel met v.Dishoeck over de uitvoering, die dan ook wel niet zal wezen, wat zij voor hetzelfde geld zou kunnen zijn.[213] Het bundeltje ligt overigens mijlenver achter mij, - ik heb een boek bij zijn boekwording nog nooit zoo ver achter mij gevoeld. Ik kan het dan ook niet goed zien. Bloems oordeel[214] over 'De Wandeling' was erg scherp, - ik schrok er van.

Ik zit in de conversatiekamer te schrijven, terwijl op de piano een muziek gespeeld wordt, waarop wij als jongens de woorden 'Agent, er ligt een inspecteur in 't water' plachten te zingen. Dat verlamt mij voorloopig, zoodat ik de wijk naar boven neem, om de brief te beeindigen.-

Als U eens wist, hoe heerlijk het hier, in Frascati is. Het ligt zoo mooi tegen de Albaansche bergen, en van uit onze ramen zien wij, uit het eene op de Sabijnsche bergen, uit het andere op de Campagna, met in de verte Rome, en nog verder, wanneer de namiddagzon er op schijnt, de zee. De wandelingen zijn verrukkelijk, landwegen, bergwegen, buitenplaatsen. Natuurlijk rusten wij heel veel, maar er schiet nog genoeg tijd over. Jammer, dat wij maar zoo kort blijven kunnen, - Frascati is duur.

Er zou reden kunnen zijn, waarom ik zou wenschen, in het najaar in Holland terug te zijn en er een betrekking te vinden. U hoort zeker nooit iets van betrekkingen? Ik wou maar dat die gemeentelijke bibl. in Amsterdam mij een goede kans bood want adjunctcommies bij een ministerie word ik natuurlijk liever pas in de laatste plaats. Ik zou blij zijn, weer eens bij U in Noordwijk te zitten en - U in mijn eigen huis aan onze tafel te zien. Vergeeft U, wanneer mijn handschrift nog 'onduidelijker' is dan anders: dit schrijf ik op bed, en de pen die tot mijn beschikking staat is niet de gewone. Hartelijke groeten, van Nelly en mij, aan Mevrouw en de kinderen, en U zelf

Hoogachtend
geheel Uw
P.N. vEyck.

212 Een korte aantekening van de hand van Van Eyck over *Interludiën II* is niet verschenen in *De Beweging*.
213 Zie n. 21 voor de problemen die de verschijning van *Het ronde perk* vertraagden.
214 Zie *Bloem-van Eyck* I, p. 183.

230. *P.N. van Eyck en Nelly van Eyck-Benjamins aan Albert Verwey, 9 mei 1915*

Rome, 9 Mei 15

Zeergeachte Heer,

Ik kom U hartelijk gelukwenschen met Uw verjaardag. Hoe gaarne had ik de huldiging bijgewoond, waarvoor plannen gemaakt zijn. Het spijt mij verschrikkelijk, niet tusschen de vrienden aanwezig te zijn, om persoonlijk ook voor de tweede helft van Uw leven U dezelfde kracht van geest toe te wenschen, waar mede U, ondanks alle tegenweer, strijdend gebleven zijt. Wensch, die ik feitelijk onnoodig weet, want ik zou mij niet kunnen voorstellen, dat Uw persoonlijkheid ooit iets van haar viriele strijdbaarheid zou verliezen, al zult U er minder en meerder directe uiting aan gaan geven, misschien. Ik hoef niet meer te schrijven. Onze geheele verhouding - ik ben er trotsch op, van een verhouding tusschen U en mij te kunnen spreken, berust van mijn kant op een groote vriendschap en bewondering, en mij op haar te beroepen beteekent voldoende alles wat ik gaarne zou zeggen. Ik hoop dat de 15^{e} voor U een groote voldoening zal zijn, en dat het feit, dat een betrekkelijk groot aantal menschen met absoluut onverdachte en zuivere waardeering en liefde om U heen zal zijn, U zal bevredigen. Ook namens Nelly, ook voor Mevrouw en de kinderen gelden al onze wenschen.

Ik had een ex. van onze uitgave van Lanceloet v. Denemerken bestemd voor toezending gelijk met dezen brief. Het gevaar v.d.oorlog, die ieder oogenblik uitbreken *kan*, weerhoudt mij van de zending. Den 15$^{e[n]}$ zullen Nelly en ik er de opdracht in schrijven.

Vergeef mij zoo ik U of een der Uwen laat loopen. Daar ik misschien binnen kort Rome voor een tijd verlaat, heb ik gereed gemaakt wat ik wou zenden voor de volgende maanden. Ik zend het aangeteekend. Later kan 't misschien niet meer. 1° het gedicht. 2° de twee prozastukjes. 3° een Boekbeoordeeling. Ik hoop maar, dat een en ander U naar den zin zal zijn. Heel graag zou ik een klein berichtje v. ontvangst hebben. U zult het wel te druk hebben, - misschien zou één van de meisjes het willen schrijven?

't Boekje van Thomson heb ik, met dank, ontvangen. Ik heb mij doodgeërgerd aan de Meester. Is dat nu niet een geval van *bewuste* oneerlijkheid? Een aardig boekje. De groepeering is niet heel wezenlijk. Spoedig hoop ik nog meer te kunnen schrijven. Voor heden, hartelijke groeten van ons beiden voor allen en nogmaals onze beste wenschen

Hoogachtend geheel Uw

PN.v.Eyck

Hoog geachte Heer,

Ook ik Wil U eventjes hartelijk gelukwenschen. Ik hoop zeer, dat al is het een drukke, U een aangename dag zult hebben. Pierre vindt het zoo jammer dat hij niet in Noordwijk kan zijn.

Hartelijke groeten, ook aan mevrouw en de kinderen.
Hoogachtend,
Nelly van Eyck.

231. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 14 mei 1915*

[Noordwijk] 14 Mei 15

Met mijn hartelijke dank voor alles (ook zelfs nog voor je lange brief van 16 April) en de toezegging van spoedig uitvoerig schrijven, vandaag alleen de vraag of ik De Vlam en de Fontein tezamen kan drukken onder de titel Mijmeringen (I en II). Tusschen een (niet lang) gedicht van mij en een prozaschets van v.d.Leeuw zullen zij prachtig doen in het Juni-n[r 215] Dit in groote haast. Beiden beste groeten
Je
A.V.

232. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 18 mei 1915*

[Roma] 18 Mei '15

Zeergeachte Heer, Hoewel ik gaarne proef zelf gezien had (van wege de stylistische veranderingen) zal ik dat moeten opgeven. Wilt U De Vlam éérst nemen? Gaarne de volgende wijzigingen in De Fontein:

Pag. 1 Tweede alinea 2e, 3e regel: 'Men heeft hen vreemd gescheiden' dit moet weg.

Pag 3 '' regel II goudheid *beslaan wil*, moet worden: *wil dempen*.

Mag ik in het *bijzonder* de leesteekens in Uw zorg aanbevelen. En wanneer U mij een bijzonder groot genoegen wilt doen, zou ik aan het eind der twee onderaan vermeld willen zien dat in mijn stukje Aphrodite v.Cyrene, op pag [53], laatste [*laatste* moet *zesde* zijn] reg. v.b, menschelijk *leven* staat, waar het *lichaam* moet wezen. Hart. dank voor Uw zorgen. Van het gedicht, zoo 't U bevalt, wil ik in elk geval gaarne proef. Als er oorlog is kan die gezonden worden, per adres: Dr.P.Geyl, 2 Brookside Road, Golder's Green, Londen N.W.* Zoudt U zoo vriendelijk willen zijn van mijn stukjes overdrukjes te vragen? U hebt er niet een meer v.Richard Wagner? Nog één bede: mocht er voor 31ste oorlog komen, zoudt U dan aflev. en overdrukjes willen doen zenden door Versluys Dr.H.D.Benjamins, Stadhoudersplein 4, Den Haag? Ik maak 't U lastig, maar het verkeer zal voor mij een tijdlang weer zoo lastig zijn.

215 De juni-aflevering van *De Beweging* zou openen met Aart van der Leeuw 'De zonnestraal', daarna volgde het gedicht 'De dag' van Verwey en als derde volgde Van Eycks 'Mijmeringen'.

Ik heb deze maand reeds 16 brieven geschreven, en met toewijding. Daar komt mij nu Nijgh schrijven, dat ik tijdens mijn ziekte geen salaris krijg, zoodat ik nu nog niet eens 'bij' ben. Wat een ploertige wijze van doen! Ik hoop dat men mijn krisesbrieven plaatst. U kunt hun inhoud vertrouwen, *niet* de telegramm.v.d.Rotterd. Ik schreef er nog 3 over kunst en literat. 4 over politiek.[216]

Hart.gr. aan allen en voor allen en namens Nelly.
Geheel Uw
PNvE.

Bij de bus: ik vergat in te vullen
't is de eerste maal dat leven in de 'climax'
staat die veranderd moet worden.

* ook voor correspondentie

233. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 9 juni 1915*

[Noordwijk 9.6.15.]

B.v.E. Vandaag, 9 Juni, je briefk.van 18 mei. Klaarblijkelijk vond ze op haar weg de italj.legioenen. Vlam en Fontein - gelukkig in de volgorde die je wenschte - heb ik zorgvuldig naar 't tiksel nagezien. De correctie leven-lichaam staat onder de Deelsinhoud vermeld. Overdrukjes moeten je zijn toegezonden. (Mocht Versl. bij wien alle dingen mogelijk zijn een paar paginaas niet hebben meegezonden, dan liggen die bij mij). Op een Ex. Rich. Wagner kun je in zooverre rekenen dat ik zoo noodig een aflev. tot je beschikking stel. Je gedicht is ter zetterij. Ik zal je proef sturen door Geyl en als ze niet terugkomt 't Juli-n^{r} laten voorbijgaan. Voor Aug^{s} heb ik dan wel bericht. Ik heb sedert de 15e eindeloos veel brieven geschreven en bemoeiingen gehad en gehoopt op vrije tijd om je te schrijven. Maar nu het verkeer zoo onzeker blijkt, avontuur ik liever eerst deze kaart. Als je niet dit ééne verrukkelijke beleefde: je eerste huwelijksjaren *in Italië*, dan zou ik het afschuwelijk vinden dat je van de heele opleving van het letterkundig verkeer in onze kring zoo weinig gemerkt hebt. Prikkel in elk geval je vrienden, *waaronder ook mij*, tot het zenden en berichten van alles wat je zien en weten wilt.

Onze Mea heeft de vorige week haar candidaats gedaan. Judicum: niet zonder genoegen. Het ga je wel. Hartelijk
je A.V.

216 Op 30 maart 1915 was in de NRC de laatste brief getiteld 'Libye' opgenomen. Pas op 10 mei verscheen weer een op 28 april geschreven brief, de eerste na Van Eycks ziekte. Daarop volgden 'politieke' brieven van 29 april, 6 en 7 mei.

234. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 12 juni 1915*

Rome, 12 Juni '15.

Zeergeachte Heer,

Eindelijk wil ik weer eens probeeren, in het Hollandsch een klein briefje te schrijven, hopend dat ik van U zal hooren wanneer het is doorgekomen. De censuur is van binnen naar buiten strenger dan van buiten naar binnen. Ik ontvang in 7-10 dagen de Hollandsche correspondentie. Eigenlijk moet men Fransch of Italiaansch naar 't buitenland schrijven. Eén brief voor de krant heb ik dan ook in het Fransch geschreven. Hij zal toch wel niet doorgekomen zijn. Ik heb den vorige[n] maand hard gewerkt (15 brieven geschreven). Bijna niet een is doorgekomen *of geplaatst*. Ik ben begonnen met een grooter artikel over 'Het Recht van Italië[']' voor een tijdschrift, maar ik weet niet of ik het afmaak.[217] Ik had aan De Gids gedacht, om het een groote verspreiding te geven. Het is wel bar dat gekakel in Holland over Italië zonder kennis van zaken en ik zou er wel eens wat tegen in willen schrijven. Daar komt zelfs Scharten van de Nieuwe Amsterdammer praten van Rin. Rinaldinipolitiek, bewijzende dat hij niets, niets begrepen heeft van Italië en de geschiedenis der laatste jaren.[218] Om van de N.R.Ct, die zijn lezers met citaten uit Duitsche couranten volstopt, maar te zwijgen. Laat ik over aangenamer zaken spreken. Eerst nog: U hebt natuurlijk de rede v.d. Koning v. Beieren gelezen, - acht U het niet de *plicht* van onze regeering waarborg te *eischen* dat België niet zal geannexeerd worden, en anders oorlog te maken?[219] Ik wou dat gaarne van U hooren.

Gister ontving ik met vreugde De Beweging en 12 overdrukjes. Hartel. dank. Helaas hebt U mijn briefkaart niet ontvangen, waarin ik een paar stylistische fouten aangaf. Ik heb wel pech, hoe lang is het niet geleden, sinds ik eens in De Beweging een bijdrage had, zooals ik haar hebben wilde: Flaubert, Rheims, Wagner, Aphrodite, Gedichten, Mijmeringen, aan alles mankeert wat of veel. Zoudt U in Uw eigen exemplaar de volgende verbeteringen willen aanbrengen:

1° blz.201 regel 6 v.b. *en* haar, moet zijn: *om* haar
2° ' 202 regel 19 v.b. Men heeft hen vreemd gescheiden: vervalt.
3° 205 regel 7 v.b. luide stem, moet zijn luide spraak
4° blz.206 regel 11 v.b. beslaan wil, moet zijn: wil dempen.

Errata is niet noodig, want behalve 1° zijn het stylistische verbeteringen. Hart. dank voor het corrigeeren der proeven en de overdrukjes. Keurig zijn ze. Heeft U van het boekbeoordeelinkje niet 1 of 2 schoone proeven voor mij? Ik heb er geen losse copy van.

Wat een prachtige aflevering! Ik heb haar van begin tot eind met bijzonder interesse gelezen. Ik was er erg mee in mijn schik. Ik heb mij verkneuterd over de manier waarop

217 Een artikel Van Eyck over 'Het recht van Italië' is niet verschenen in *De Beweging*.
218 Bedoelde bijdrage van de in Italië woonachtige literaire criticus Carel Scharten over de Italiaanse politiek is niet achterhaald.
219 Bedoelde rede van Ludwig van Beieren is niet achterhaald.

de Haan Labberton in het ootje neemt?[220] U heeft des laatsten geschrift natuurlijk gelezen? Hoe vindt U het? Ik heb het niet gezien. Ik ben verontwaardigd geweest over de meer dan dunne manier, waarop de Meester Uw feest herdacht heeft.[221] En dan die uitbuiterij van het stukje v.Jany Holst. Zijn slot was een aanmaning tot U mij te laten schieten. Al de door hem geschatte dichters behalve Boutens zijn door *U* besproken en gewaardeerd naar hun laatste werk. Het gaat over *mijn* stuk naar aanleiding van Carmina, dat Holst mij zoo scherp verweet, indertijd, als op onzuivere motieven gegrond.[222] En dan Leopold, Boutens, Jet Holst in gezelschap van Adama v.Scheltema.

Hebt U mij nog geschreven de vorige maand. Of waart U bang voor wegraken? Ik hoor nog graag Uw gedachte over mijn gedicht. Doet U de hartelijke groeten aan Mevrouw en de kinderen, ook namens Nelly,

Hoogachtend
geheel Uw
PN.v.Eyck

Heeft U een overdrukje v.'t interview van A. de Ridder voor mij (al is 't maar te leen?)[223]

235. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 14 juni 1915*

Rome, le 14 Juin '15

Cher Monsieur Verwey,

Il y a quelques jours je vous ai écrit une lettre hollandaise. C'était un ballon d'essai. Quoique la correspondance en hollandais ne soit pas légalement défendue, la censure retient les lettres écrites en d'autres langues que l'italien ou le français. Vous me feriez grand plaisir en me répondant. Vouw pouvez écrire en hollandais, toute ma correspondance hollandaise passe maintenant. J'ai reçu le beau numéro de juin. Je l'ai épelé attentivement. Grand merci pour la correction de mes petites morceaux de prose.

220 Naar aanleiding van de brochure *De Belgische neutraliteit geschonden* van Johan Hendrik Labberton (1877-1955), waarin deze onder meer schreef: ‘de hypothese, dat Duitschland een staat is, welke evenals de oud-Romeinse, etische genialiteit bezit, m.a.w. de gezonde, groeikrachtige en scheppende zedelijke kern van Europa, geheel overgegeven aan de roeping, zijn macht te stellen in den dienst van het zedelijk ideaal, door schepping van vernieuwing van recht eener-, door schepping van verdere voorwaarden tot ontplooiing van vrije zedelijkheid anderzijds’, suggereerde J.I. de Haan dat een andere rechtsgeleerde wellicht een studie zou kunnen schrijven over de Boerenoorlog met als uitgangspunt de ‘etische genialiteit’ van de Engelsen. De Haan stelde dat handelingen rechtmatig geacht worden door de dader, onrechtmatig door wie er het slachtoffer van is. Hij meende dat Labberton de slaaf van een dergelijke ondoordachte opvatting was.

221 In de NRC van 18 mei 1915 (Av.) was door Johan de Meester enige aandacht aan Verwey besteed, naar aanleiding van een artikel door Paul Cronheim in *Das literarische Echo* van 15 mei.

222 Eveneens in de NRC van 18 mei (Av.) citeerde De Meester twee bijdragen uit *De Nieuwe Amsterdammer*, waaronder een van A. Roland Holst over de brochure *Nieuwe dichtkunst* van J. Jac. Thomson.

223 Het interview verscheen in *De Amsterdammer* van 23 mei.

Je vous avais envoyé quelques corrections de style, - vous ne les avez pas reçues, hélas! Vous avez lu ce qu'a dit le roi de la Bavière? Pourvou que notre gouvernement ne soit pas trop faible! Je vais dans le journal qu'il y a eu un interview de au Ridder dans ‘Les Amsterdammer’. Est-ce que vous avez un exemplaire pour moi? Je vous en saurai gré. Je prépare toujours mon article sur Baudelaire. C'est un homme merveilleux. En lisant ses oeuvres en prose on voit des profondeurs insoupc[ç]onnées. Je crois que je pourrai faire quelque chose de nouveau. Espérons. Bien des salutations, pour vous, Madame, les enfants, aussi de la *part* de ma femme

votre
P.N. van Eyck

Vous avez peut être une épreuve de Bontekoe pour moi?[224]

236. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 24 juni 1915*

Rome, le 24 Juin '15

Cher Monsieur Verwey,

Geyl m'a envoyé une traduction de votre dernière carte postale. Il a peur que les lettres hollandaises seront retenues par la censure. Ce n'est pas vrai: vous pouvez écrire en hollandais et il n'est plus nécessaire d'envoyer les correspondances via Londres. Je n'ai pas encore reçu mon poème. J'espère que Geyl ne le retiendra pas. Quant à ce que vous écrivez sur la correspondance de notre cercle, - est-ce que je perds beaucoup que j'aurais en Hollande? Excepté vous, je n'ai qu'un seul ami: Jacques Bloem. Je ne connais pas les autres. C.à.d. j'ai parlé une fois avec Thomson (qui m'intéresse peu) et quelquesfois avec Labberton (qui ne m'apprécie nullement, comme la plupart) Gerretson ne saura remplir le gouffre de silence qu'il a fait entre nous deux, - il ne le désirera pas du reste. Donc il n'y a que vous et Jacques pour m'écrire et pour m'informer. Jacques m'écrit 3 ou 4 fois par an. Qu'est-ce que je deviendrais sans vous? Vous me trouverez un peu pessimiste, je crois, mais pourtant il y a beaucoup de raison dans ce que je dis, n'est-ce pas? Il faudrait connaître: v.d.Leeuw, de Haan, etc. etc. Vous nous reverrez en novembre, probablement. Je serai heureux de me voir dans votre chambre, et de vous écouter. D'abord, nous démenageons. Notre première destination, c'est Siena. C'est plus bon marché. Nous y resterons quelques mois, essayerons de voir quelques villes de l'Italie centrale (c'est un peu difficile, maintenant). L'adresse: Pensione Chiusarelli (villa in Campagna) J'espère y écrire mon essai sur Baudelaire et travailler à mon drame. Le journal n'a inséré qu'une lettre politique de moi. Une erreur peu être? C'est honteux. J'ai un grand mépris pour tout ce qui est ‘journal’, - et de raison. Le beau dossier que j'ai fait

224 De door G.J. Hoogewerf verzorgde uitgave van *Journal ofte gedenkwaardige beschrijvinghe van de Oost-Indische reijze* van Willem Ysbrandtsz. Bontekoe verscheen in 1915 als eerste van een reeks herdrukken van de Maatschappij van Nederlandse Letterkunde te Leiden.

sur un seul point de la politique italienne! Et il y a tant de rubriques. La littérature par exemple. Quel vénéneux, ce de Meester, quel enpoisonné! Quel haine mesquin!

Beaucoup de félicitations pour Mea, et de salutations pour tous. Votre

P.N. v. Eyck

237. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 25 juni 1915*

Noordwijk/Zee 25 Juni 15

Beste Van Eyck, Gister ontving ik je brief van de 12e-, vandaag je fransche briefkaart van twee dagen later. - Je briefkaart met enkele correcties voor de Mijmeringen ontving ik, maar na het afdrukken van het Juni-Nr Kort na de ontvangst, 12 Juni, schreef ik je een briefkaart p/a Geyl, en zond ook over hem proef van Phryne. Tot nu toe geen antwoord, zoodat ik het vers niet in het Juli-Nr plaatsen zal. Voor 't Augsnr durf ik er wel op rekenen. - Nu beantwoord ik eerst enkele punten uit je brief van 16 april. Bloem zakte, zooals je wel weten zult, voor de tweede helft. Zijn gedichten heeft hij mij niet getoond, maar plaatste ze in Groot-Nederland. Het boek van Greebe is aangevallen door Timmerman, in opdracht van Kloos.[225] Hoofdzaak is G's dwaasheid deze zaak te entameeren zonder kennis van 't eigenlijke bij Kloos berustende hs. Voorloopig is overigens 't heele debat een warwinkel, en door niemand met zekerheid te redderen. Zwijg er dus over. Ik zal zien of ik 't boek hier leenen kan, en dan tenminste mijn opinie vervolledigen. - In zake je Wagner-art. had ik bedoeld dat je zelf de titel zou wijzigen. Dat je 't niet deedt[*sic*], nam ik aan als je bedoeling. - Ik schreef aan de Boer of er mogelijk [*kans*] was op een Bibliotheekbetr. Zijn antwoord was enkel teleurstellend.[226] Baudelaire hield je bezig in April, en nu nog, zie ik. Geluk ermee! Een enkele brief van je, o.a. een interessante verdediging van Italië heb ik in de Rottr. opgemerkt. Overigens - men leest hier veel, en is zoo over Italië wel van verschillende kanten ingelicht. Toch moet er, door iemand die ter plaatse is, altijd wel iets belangrijks zijn optemerken. Je zag dat de Gruyter uit Londen schrijft?[227] Ons eigen belang zal niet door oorlog, maar [*door*] het werk bij de vredesonderhandelingen tot uiting komen. Wat de een of andere Beier zegt is ons onverschillig. Maar van groote beteekenis is: dat een knooppunt van verwikkelingen in de Belgische kwestie op onze grenzen ligt. Iets ervan zul je al merken in ons Juli-nr [.][228]

Ik zal zien of ik je een weekblad bezorgen kan (de Ridders interview). Een Bontekoe heb ik wel voor je.

225 Zie n. 159.

226 Dit antwoord is niet achterhaald. (Zie ook n. 186.)

227 In de juli-aflevering van *De Beweging* zou van J. de Gruyter op p. 5-21 ‘Naar den vrede’ verschijnen. Het artikel is gedateerd: ‘Londen, 10 Mei 1915’.

228 In de juli-aflevering 1915 van *De Beweging* zou op p. 43-44 een korte notitie over ‘Het Nederlandsche belang in Vlaanderen en het Vlaamsche belang in Nederland’ van de Vlaamse historicus en journalist Leo Picard worden opgenomen.

Mijn bundel wordt nu uitgegeven. Een gewone uitgaaf bij Versluys, en een zeker aantal Exx.op hollandsch papier voor de liefhebbers. formaat Eigen Rijk. Letter de Roos 12 punten, met één interlinie.

Het is vandaag schromelijk warm en dit is de reden waarom ik nauwelijks schrijf, maar krabbel. Beter dan wachten, nu je dadelijk antwoord vroeg, en de post ook wel zeer langzaam is. Zie dus in deze kortheid geen gebrek aan hartelijkheid. In gedachten ben ik bij je. Ik denk veel aan je. Evenals mij zullen ook jou de omstandigheden zorg brengen en je in beslag nemen. Laat evenwel niet na ronduit te schrijven als ik je ergens meê van dienst kan zijn. Groet ook je vrouw hartelijk.

Je A.V.

de Stoppelaar heeft ons je adres gevraagd. 't Gaat hem zeer goed. 't Zijne is nog Koffieondern. Soeki Ramé Dampit Malang[229]

238. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 26 juni 1915*

Rome, le 25 juin

Cher Monsieur,

J'ai reçu l'épreuve de mon poème. J'ai peur qu'elle s'égarera dans la poste. Voici les fautes principales (exceptées les fautes purement typographiques[)]: pag.1. reg.3 v.b. naakt, in 't licht, moet zijn: naakt in het licht

‘1 regel 1 v.o. dichteren, moet zijn: dichtren.

pag 2 regel 12.v.o. nar, uw Zelf, doit être: nar úw Zelf ‘2 ‘14.v.o. vogels, 't marmer’ vogels 't marmer

‘2’ 2 v.o. Genoeg, vandaag: genoeg vandaag
‘3’ 12 v.o. ontzegt!
‘3’ 1 v.o. brand, doit être gloed
‘5’ 14 v.b. jongelingen, d.ê: jonglingen
‘5’ 11 v.o. elkander. Laat. doit être: elkander: laat
‘6’ 1 v.b. verstaan. doit être: hooren
‘6’ 4 v.b. ben ik: doit être: ben 'k
‘6’ 8 v.b. Der menschen lot: der mensen lichaam
‘6’ 11 v.b. in zee, mij: in zee mij
‘6’ 17 v.b. Mijn eigen lijf: Daarna mijn lijf,
‘6’ 19 v.b. Dit wìl ik, doit être Dít wil ik.
‘7’ 2 v.b. god, Zijn: god. Zijn
‘7’ 8 v.b. doorvoel naar

229 J.J. de Stoppelaar (1884-1945) was planter in Nederlands-Indië en werkte regelmatig als dichter mee aan het tijdschrift *De Beweging*.

‘7’ 4 v.o. scheemering, 't blank: scheemring 't blank
‘8’ 16 v.o. deed dit, doit être deedt dit
‘8’ 6 v.o. Eindelijk, doit être eindlijk.
‘9’ 3 v.b. rondomboeid, die d.ê. rondomboeid die
‘10’ 8 v.b. van uw, doit être Uwer
‘10’ 7 v.o: hand, zij doit être: hand. Zij
‘11’ 11 v.b. vol nú: doit être: vol nu,
‘11’ 11 v.o. Aphrodite, ja, d.ê. Aphroditè, ja,
‘12’ 4 v.b. de asch, doit être: 't meer

Il y a plusieurs autres fautes que vous verrez facilement. J'espère que la censure ne retiendra pas cette carte postale en croyant que ce sont des chiffres, car alors je verrais encore un poème publié sans mes dernières corrections. Merci bien pour toutes vos peines. Vous avez reçu mes diverses lettres et cartes précédentes? Si nous partons pour la Hollande, en Novembre, ce sera, sans que j'aurai vu la ville de ma prédilection: Ravenna. Toute la zone de guerre a été de[é]fendue aujourd'hui, non seulement aux étrangers, mais aussi aux Italiens, à moins qu'ils n'ayent quelque chose à faire dans ces provinces. J'espère fort que vous m'écrirez bien tôt. Je voudrais savoir une tas de choses. Votre opinion sur l'oration du roi de Bavière p.e. J'en ai été tellement fâché! Est-ce que vous avez lu l'article de Harden sur l'Italie?[230] Qu'est-ce qu'en dira mon rédacteur en chef qui a refusé de publier mes lettres (une exc.)? Vous voudrez saluer votre familie de *notre* part, sans doute

votre
P.N.v.Eyck

Des overdrukjes s.v.p. blz. 7. regel 3. v.b. zijn. Dit zij: doit être: zijn en dit.

239. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 29 juni 1915*

[Noordwijk 29]

Beste van Eyck, Je kaart van 24 Juni zooeven ontvangen en tegelijk, tot mijn groote vreugde, de proef van Phryne. Ik hoop dat nu ook de brief die ik je door Geyl zond, je is terhand gekomen. Ik schreef je daarin - of vergat ik het? - dat de Stoppelaar mij om je nauwkeurige adres verzocht had. Dat is er dus een die aan je denkt, zooals je ook in 't Juli-N[r] van De Beweging zien zult.[231] In Siena wonen, Lucca bezoeken, en onderwijl een

230 De Duitse journalist Maximilian Harden (1861-1927) die zich tot 1886 Isidor Witkowski noemde. Hij publiceerde in het door hem gestichte en geleide weekblad *Die Zukunft* vooral over het intellectuele- en politieke leven in de jaren 1892-1923.

231 Van De Stoppelaar verscheen onder het pseudoniem Sidney Nielsen in *De Beweging* 11 (1915) 3 (juli), p. 56-60 ‘Sonnetten en liederen’. Het laatste van de zes gedichten ‘Het lied van den balling’ was aan P.N. van Eyck opgedragen.

drama schrijven! Ziedaar een geluk waarom de engelen je benijden mogen. De wereld is tegenwoordig zoo'n chaos dat de gedachte aan een dergelijke zaligheid me aan het eiland van Shelley's Epipsychidion denken doet.[232] Het is waar dat Nederland tot nu toe rustig is en Noordwijk zaligheid genoeg heeft voor een dichter. Maar mijn snaren zijn enkel gespannen op de vlagen uit de verte. Spanning en onrust zijn alles wat ik beleven en bedwingen kan. Wat een goed nieuws is het dan ook voor me dat jullie werkelijk naar Holland komt. Want hoewel ik dichter dan jij ben bij landgenooten en vrienden, leeft toch ieder veel te veel in zijn werkzaamheden of in de partij die hij zich gekozen heeft, dan dat ik over veel dingen ruim en onbevangen spreken kan. Jij zult, juist omdat je de koorts van dit jaar niet *hier* hebt meegemaakt, beter sommige aspecten begrijpen die zich hier aan me opdringen. Dat belooft dus wat voor de Novembermaand. Sedert onze Mea haar candidaats deed is ze buiten, in Hattem. Ze had 't hard noodig. - De zomer is hier tot nu toe voortreffelijk. Mijn werk kwam tot een rustpunt, waar ik misschien maar kort op toeven zal. Het ga jullie wel.

Van Harte Je Alb. V

240. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 29 juli 1915*

[Noordwijk 29.7.15.]

Beste van Eyck Ook je kaart van 25 Juni heb ik ontvangen. Twee dagen na de proef waarvan ik je de aankomst gemeld heb. Ik zie, door je terugkomen op de uitlating van monsieur de Bavière dat je mijn brief nog *niet* ontvangen hadt.[*sic*]. Ik houd me daarom aan de briefkaart, temeer nu ik weet dat het nederlandsch wordt doorgelaten. Fransch is overigens de laatste maanden mijn tweede taal. Le Fauconnier maakt mijn portret, komt minstens een heele dag, eerst per week, daarna om de twee weken, en noodzaakt mij, dan in een fauteuil poseerende, tot spreken of inslapen. Het laatste verboden zijnd, spreek ik onophoudelijk, en fransch. Gister bracht hij zijn jonge vrouw mee, een Russische. Eergister was ik in den Haag, eerst bij Buning,[233] en toen bij de Vooys.[234] Vulde mijn haagsch nieuws aan. Vandaag wacht ik een Indischman die me nieuws van

232 Percy Bysshe Shelleys gedicht *Epipsychidion*. De dichter droomt hierin van ‘an isle under Ionian skies’, waar

> ‘every motion, odour, beam, and tone
> With that deep music is in unison
> Which is a soul within the soul: they seem
> Like echoes of an antenatal dream’.

233 Johan Willem Frederik Werumeus Buning (1891-1958).

234 Isäac Pieter de Vooys (1875-1955) verwierf in 1896 een ingenieursdiploma in Delft. Tot 1911 vervulde hij in Den Haag diverse inspecteursfuncties. In 1911 werd hij hoogleraar in de mechanische technologie. Sinds 1908 was hij redacteur van *De Beweging* waaraan hij o.a. onder het pseudoniem J. Molenmaker ook sociaal-politieke beschouwingen bijdroeg. Een hechte vriendschap verbond hem met Albert Verwey, die tot diens dood stand zou houden.

mijn zwager brengt.[235] Je ziet dat ik uit het arbeidzaam leven ben overgegaan tot het gezellige. Het was noodig en zal deze zomermaanden zoo wel blijven. De volgende week hoop ik Uyldert een paar dagen hier te zien. De vorige at ik in Amsterd. met hem en Cronheim. - Van de fransche schilders is André Derain gesneuveld.[236] Nog geen 30 jaar en van beteekenis. In Keulen had hij indertijd mooie landschappen. Merkwaardig dat het meeste en beste werk van die nieuwere Franschen (zoo ook van Bracques, van Picasso) in Duitschland is. - Een goede anecdote. Bracques volgt Picasso na: Quand Picasso est enrhumé Bracques prend des pastilles.

Hart.gr. aan *beiden*. Je A.V.

241. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 3 augustus 1915*

Asisisi, 3 Agost [15][237]

Zeergeachte Heer,

Van uit Orvieto 'S avonds in Assisi aangekomen, en van uit het venster van onze kamer het onmetelijke landschap der vallei ziende, hebben wij dadelijk besloten in plaats van 2 dagen hier een paar weken te blijven. Welk een vrijheid, en welk een heerlijkheid. Het kàn in Siena niet zijn als hier. Elken morgen zitten wij op ons balkon voor de wijde natuur en elken avond wandelen wij met het vallen van den avond weg door de schemering, den weg naar Perugia. En hoeveel keeren zijn wij, of ben ik alleen, naar de twee basilieken geweest.[238] Ik heb daar uren en uren zitten kijken, heb boeken meegenomen om goed in alles door te dringen. Wij hebben de verschillende plaatsen van herinnering aan Franciscus bezocht en ik heb Thode,[239] Sabatini,[240] en hoofdstukken uit Jaergenson[241] gelezen. Wat een leven, vindt U niet? Ik ben nog nooit ergens geweest, waar ik zóó zéér tegelijkertijd al mijn verlangens kon bevredigen, (het verlangen iets te ‘maken’ slaapt op 't oogenblik waar ik zóó sterk het gevoel heb er rijker vandaan te gaan.) En Nelly is hier zoó gelukkig, alles komt zoo met haar eigen neiging overeen, dat zij hier nauwelijks vandaan wil. Het gevolg is natuurlijk, dat wij met weerzin aan vertrek uit Italië denken. Trouwens, onze terugkeer in Holland is al weer minder waarschijnlijk geworden. Van alle kanten schrijft men pessimistisch over mijn kansen op een betrekking tijdens de oorlog. Ik begrijp niet, hoe dat gaan moet, want na de oorlog zal

235 Odo van Vloten, een broer van Kitty, Verweys vrouw, was planter in Nederlands-Indië.
236 De in 1880 geboren Franse schilder André Derain zou pas in 1954 overlijden.
237 Het jaartal is in potlood toegevoegd.
238 In Assisi, de geboorteplaats van Franciscus, was in het verleden op een oude basiliek een tweede basiliek gebouwd. Beide waren toegankelijk en in gebruik.
239 De Duitse kunsthistoricus Henry Thode (1857-1920) schreef onder meer *Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien* (1885).
240 *Vie de saint François d'Assise* (1894) van de protestantse theoloog Paul Sabatier (1858-1928).
241 Jens Johannes Jörgensen (1866-1956). Deense schrijver en dichter, publiceerde naast een biografie van Franciscus van Assisi (1907) ook een biografie van Catharina van Siena (1915).

zuinigheid evengoed betracht worden, terwijl ik langzamerhand ouder, en voor sommige betrekkingen misschien te oud word. Misschien is men al te pessimistisch?

Uw briefkaarten zijn mij uit Siena toegezonden. Ik was blij allerlei van U te hooren. Blijft Uw portret Uw eigendom? Dan zal ik het dus zien. De verzen van de Stoppelaar had ik met verrassing herkend. Het eerste heeft hij al in Nederland geschreven en mij 'sub rosa' meegedeeld. Hij is n.l. buitengewoon schuw. Er is verandering gekomen in zijn verzen. De klank is de zelfde van vroeger niet meer. Zij bevallen mij zeer, ofschoon ik ze niet meer dan 2 keer gelezen heb. Toen moest de aflevering de koffers in en heb ik er afscheid van moeten nemen. Uw gedicht heeft mij zeer getroffen.[242] Hoe staat het met de uitgave van Uw bundel? Ik las met genoegen, dat het een gewone uitgave wordt. Het had mij reeds eenigszins verwonderd, dat ook dat boek, terwijl de eene helft al voor de meesten te duur is, in zijn geheel nog eens aan het eigenlijk publiek zou onthouden worden, voor een geruimen tijd. Gelukkig is dat nu niet zoo. Heeft Berlage zijn titelpagina geteekend met het oog op een druk met de de Roosletter? Wanneer verschijnt het boek? Ik las, dat er ook een nieuwe bundel is van Henriëtte v.d.Schalk.[243] Ik kan hem natuurlijk niet laten komen. Hoe is hij? Hebt U hem al gelezen? Wanneer wij de late herfst en de winter in Florence mochten blijven (wat ik liever doe dan naar Rome teruggaan) dan hoop ik *Uw* boek toch in ieder geval veilig hier te zien arriveeren. Van mijn bundeltje met stemmen uit het verleden hoor ik niets. Dat traineert ook nog al.[244]

Ik had nog gelegenheid in de laatste Gidsaflevering de verzen van Boutens te lezen.[245] Zij lieten mij volkomen onbewogen. Toch sta ik vrijer tegenover hem, dan ooit. Door de[n] langen weg die tusschen hem en mij is, en de[n] langen tijd die ons scheidt, is allerlei wat ik persoonlijk tegen heb had, geloof ik, verdwenen. Zooveel te zuiverder voel ik dat wij op dezelfde aarde van een andere wereld zijn. Maar ik geloof niet, dat de poezie onmachtig is, onze ziel mee te voeren naar een andere planeet, en dus ben ik geneigd die onbewogenheid aan een fout in de gedichten zelf toeteschrijven, daar ik, bij anderen, bij wezenlijk groote dichters, wel degelijk door de zelfde orde van dingen die de inhoud van Boutens verzen zijn, bewogen word. U ziet, dat ook mij de vraag of ik gelijk had met over B.te schrijven als ik deed, nog wel eens bezig houdt. Tot nu toe voel ik mijn zienswijze niet gewijzigd. Geven zijn laatste verzen aan U andere inzichten?

U bent, naar het schijnt, geen ex. van het interview met de R. meer machtig kunnen worden? Ik had gaarne gelezen, wat U tegen hem gezegd hebt, al zal het in hoofdzaak overeenstemmen met wat ik als Uw gedachten ken. Ik zag dat U over de Beweging gesproken hebt. Misschien kan ik het later bij U eens doorzien.

242 'Van een klein aan een groot volk' verscheen in *De Beweging* 11 (1915) 3 (juli), p. 1-4. In acht twaalfregelige strofen roept Verwey het eigen karakter van de Nederlandse natie op tegenover de zucht naar heerschappij die een 'groot' volk, in dit geval het Duitse, tot aaneensluiting drijft.

243 Van Henriëtte Roland Holst-Van der Schalk verschenen in 1915 drie bundels. Van Eyck doelde waarschijnlijk op *Het feest der gedachtenis* dat in het voorjaar uitgekomen was.

244 Zie n. 21.

245 In *De Gids* 79 (1915) 6 (juni), p. 412-425 waren elf gedichten uit de bundel *Lente-maan* van P.C. Boutens afgedrukt.

Ik had gedacht dat de Zomermaanden mij meer rust en stilte zouden geven. Daarop rekende ik voor mijn drama. Hier kan ik er niet aan denken iets te doen. In Siena misschien? Of in Florence, dezen winter? Een werk van zoo sterke concentratie vraagt om de mogelijkheid van een verzinken, een overgave, die ik hier niet zou kunnen vinden. Ondertusschen gaat de tijd, ofschoon ik nog altijd jong ben. Bijna 28, - ik was bijna 20, toen ik voor het eerst bij U kwam. Wat ligt daar een massa tusschen!

4 Augustus. Mijn voorwerk voor Baudelaire is af. In afwijking met de manier, waarop ik tot nu toe studies maakte (zonder, of nagenoeg zonder aanteekeningen,) heb ik nu een heel dossier, honderden citaten uit zijn prozawerk. In dit geval, geloof ik, noodzakelijk, om volledig de Baudelairelegende te kunnen opruimen. Er zou een bloemlezing uit Beaudelaire te maken zijn, zuiver en alleen bedoeld als inleiding tot zijn persoonlijkheid, een soort propaedeusis, die onder verschillende hoofden ingedeeld met onderlinge verwijzingen, een volledig beeld gaven van zijn gecompliceerde persoonlijkheid. Ik zou haar werkelijk willen maken als een boek dat gelezen moest worden vóór dat men begon met de Fleurs du Mal. Naast den grooten dichter zou er dan op de voorgrond treden: de schitterende prozaïst, de scherpe denker, de 'impeccabele kunsttheoreticus' die nu te vaak op den achtergrond geraken en wier grondige kennis al volstaan zou om de legende te doen verdwijnen. Een bloemlezing als een groot voetstuk, waarop de dichter verheven zou worden. Eigenlijk toch ook een noodzakelijk boek. Den *geest* van zoo'n bloemlezing wil ik natuurlijk in mijn studie trachten op te bouwen. Maar het spreekt van zelf dat zulk een studie méér van *mij* zou bevatten dan de bloemlezing, en terwijl een studie meer gelezen zou worden als de visie van een kunstenaar op een ander, misschien min of meer juist, - zou de bloemlezing de onweerlegbare getuigenis zijn van Baudelaire over zich zelf. Alleen in de opbouw, in de karakteriseering der hoofdstukken, in de verbandlegging tusschen verschillende zinnen en fragmenten zouden noodzakelijk toch nog elementen van mij komen, maar dat is nu eenmaal onvermijdelijk, en zij zouden beperkt zijn tot hun minimum Trouwens werd de studie daarnaast niet overbodig. Integendeel.

5 augustus. Het wordt hoe langer hoe waarschijnlijker, dat wij dezen winter nog in Italie blijven zullen. Den winter zullen wij dan waarschijnlijk in Napels en Amalfi doorbrengen. Het zou dwaas zijn zoo maar op goed geluk naar Holland te komen, terwijl ieder klaagt over weinig kans op een betrekking. Ik hoop maar dat ik nog goed zal werken. En dat de poetische aandrang nog eens komen moge. Sinds September heb ik alleen de tweede dialoog van Praxiteles en Phryne geschreven. Kan ik mijn Baudelaire op schrift krijgen - ik zie er zéér tegen op, - dan voel ik mij daarna tot een studie over Leopardi aangetrokken.[246] Dat lijkt mij wel een onderwerp voor mij.

Wij hebben ons vertrek uit Assisi nog een paar dagen uitgesteld. Het is hier zoo heerlijk, dat ik bijna niet tot ingetogenheid kan komen. Ik leeft misschien te gemakkelijk, nu. Het is waar dat ik er in de toekomst een zeer scherpe grens aan zie. Hoe zullen later, in mijn bureaukamertje, mijn gedachten zijn?

246 Een afzonderlijke studie over de Italiaanse dichter Giacomo Leopardi (1798-1837) heeft Van Eyck niet gepubliceerd.

Hartelijke groeten aan de geheele familie, ook namens Nelly (en spoedige aansterking voor Mea)
geheel Uw
PN. vEyck

volgend adres: pens. Chiusarelli,
Siena

242. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 9 augustus 1915*

[Noordwijk 9.8.15]

W.v.E. Een dozijn fraaie overdrukjes van het gedicht heb ik veiligheidshalve hier gehouden. De Beweging ging naar Siena. De vorige week hadden we in Scheveningen een alleraangenaamste maaltijd: de redactie met Uyldert,[247] de Haan, Gerretson en Cronheim. (Bloem was ziek geweest). Onlangs had ik een visite van Ten Holt. Hij maakte een goede indruk. Le Fauconnier heeft een groot stuk naar me geschilderd: een schilderij ‘zoo groot als een deur’ met mooie kwaliteiten. Wat zou er veel te praten zijn, en wat is het moeilijk, bij deze onzekerheid of de brieven overkomen of worden doorgelaten, alles te schrijven. De toestand van de wereld heeft nog altijd onze belangstelling, - toch begint het eigen werk zich ervan lostemaken. Er was zooveel vóór de oorlog, dat van waarde blijft, en dat al dit gebeuren ook op den duur in waarde overtreffen zal. Omtrent Italië hoort of leest men hier nog altijd weinig en ik betreur het dat de Rotterd r zoo'n groot getal van je artikelen verdonkeremaand heeft. Misschien zou het goed zijn als de Beweging die leegte aanvulde. Ik hoop dat het jullie goed blijft gaan.
Hartelijk
Je
A.V.

243. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 10 september 1915*

Siena, 10 September '15

Zeergeachte Heer,
Uit Assisi zond ik U een langen brief en wachtte tot heden met verlangen een brief van U. Wel ontving ik hier in 't begin een briefkaart. Ik heb nog niet gemerkt, dat post uit Holland niet terecht komt. Schrijft U dus gerust een brief, zoo U dat zoudt willen doen, maar door de tijdsonzekerheden weerhouden zoudt worden.

247 Maurits Henri Eduard Uyldert (1881-1966) dichter en essayist was medewerker van *De Beweging*.

Hierbij - daarom teekende ik aan - zend ik U wat proza. Het doel der zending is feitelijk 'Gesprek op den Monte Mario'.[248] Er is echter nog een ander klein stukje bij, 'Einde',[249] waarover in dat gesprek ook gesproken wordt, mocht het hoofd-stuk U bevallen, dan kunt U daarna het kleintje lezen, en bepalen of plaatsing ook van dat U wenschelijk voorkomt. *Na* het andere dan, dunkt mij. (of wordt dat een anti-climax?) Ik hoop zeer dat ik er iets van U over hooren zal. Over mijn vorige zending ontving ik geen ander oordeel dan de plaatsing en toch is het prettig uit de verte ook een woordje van beoordeeling te hooren. Mocht U het plaatsen, - krijg ik dan drukproef, gelijk bij Praxiteles? Ik zou het niet gaarne ter perse zien gaan, zonder er zelf, in gedrukten toestand, nog even over gepondereerd te hebben.

Hier is het als het kan nog heerlijker dan in Assisi. Eindelijk ben ik heelemaal in de natuur. De villa ligt een heel eind buiten Siena. Van uit mijn eene raam zie ik de stad liggen aan de kim, van uit het andere zien wij de heuvelen van Siena voor ons. Het is verrukkelijk. Wij zijn den heelen dag buiten. De plaats is groot en achter in, waar natuurlijk (!) niemand komt, aan de rand van de heuvel, tusschen een paar cypressen hebben wij ons vast plaatsje, waar wij lezen en werken. De vallei ligt aan onze voeten en daarachter de begroeide heuvelrijen, hoe langer hoe hooger naar de kim toe. 'S Morgens hebben wij er de schaduw, 's avonds zit ik er naar de ondergaande zon toe. Wat dunkt U van zulk leven? Daar geniet ik nu, ik lees, ik schrijf aan mijn studie, vond al eens en gedicht nu en dan. Zoo gaat de tijd voorbij. Is het niet àl te Welt-entrückt? Maar het is beter voor de toekomst dan voor het heden te leven als men vol is van plannen, omdat het heden uit zich zelf wel zóó sterk is, dat het ons aan zich doet werken.* Misschien blijven wij hier nog veel langer dan wij dachten - wij zijn hier al een maand nu. Dat hangt van Nelly, en van een andere toekomst af.[250] Terugkeeren naar Holland kunnen wij in ieder geval voorloopig niet.

De Beweging heb ik niet ontvangen nog. Hij zal wel gauw komen. Van mijn bundel heb ik nog geen verdere proeven ontvangen. Ik weet niet wat v.Dishoeck mankeert. Het kan mij niet veel schelen, - alleen, wanneer latere publicaties zouden willen komen, zouden ze elkaar zoo dicht op één volgen. Wanneer komt Uw groote bundel uit? Bevalt hij U boekkunstig? Dat boek hoop ik in ieder geval in Italie te kunnen ontvangen, alsmede Henr.v.d. Schalks nieuwe bundel. Ik vond bij een Hollandsche, die hier al is, van Looy's Reizen.[251] Dat ben ik nu, met welk een genot, aan 't herlezen. Wat wou ik toch graag zoo reeel en visionnair tegelijk, en zóó rijk kunnen schrijven!

248 'Gesprek op den Monte Mario' werd op 9 september 1915 te Siena geschreven. Het werd gepubliceerd in *De Beweging* 11 (1915) 4 (december), p. 189-200.

249 'Het einde' werd als derde 'Mijmering' opgenomen in *De Beweging* 12 (1916) 1 (februari), p. 138-140.

250 Nelly van Eyck was voor de tweede keer in verwachting. De miskraam van de eerste maal had haar voorzichtig gemaakt: dat was misschien de belangrijkste reden om terug naar Nederland te willen reizen. Maar de mogelijkheden van enigszins geschikt werk voor Van Eyck waren blijkbaar zeer beperkt. Daarnaast speelde het verlangen van de ouders van Nelly, hun dochter het liefst in het veiliger geachte vaderland te zien.

251 De bundel *Reizen* van de schilder, schrijver en dichter Jacobus van Looy (1855-1930) was in 1913 verschenen.

Schrijft U ook eens hoe het met Uw eigen arbeid gaat? Begint reeds weer een nieuwe bundel gestalte aan te nemen in Uw geest? Bent U nog met kritisch werk bezig? Ik hoor niets, niets, niets. Niemand schrijft mij, ik leef hier op mijn heuvel zonder tijdingen. Zal ik, terug gekomen, ook persoonlijke aanvoeling herkrijgen? Met U, natuurlijk. En Jacques is en blijft mijn persoonlijke vriend. Ik zag dat een mijner uitgevers n.l. Simons, in een lof zijner uitgeverij er op wees hoe hij naast de natuurpoezie van Bonn,[252] ook de neo-rhetoriek van van Eyck in zijn boekenlijst had opgenomen! Het is zeer veelzijdig, inderdaad, maar of het een aanbeveling is? - En dan, is sinds De Sterren en een deel der Uitzichten, mijn, laat ik het noemen 'stijl' niet zuiverder geworden? De Epiloog - Furia Dormiens - Praxiteles? Ik zou het zoo gaarne eens van U hooren: kan men naar aanleiding van die verzen van rhetoriek spreken? Maar het doet er niet toe, ik kan tóch niet anders schrijven dan ik doe en ik streef naar zuiverheid.[253]

U hebt Ten Holt leeren kennen. Ik heb niets van hem gehoord, sinds hij vertrok. Eén briefkaartje uit 't begin. Maar dat zal zijn reden wel hebben. Hij is een zeldzaam goed mensch en hij kan prachtig schilderen. Het is al weer zoo lang sinds hij vertrok. Wij hebben ontzaglijk veel aan hem gehad. Zonder hem ware ons verblijf in Rome minder mooi geweest. Ik hoop dat hij goed zal kunnen werken. Jacques zal wel weer gauw zijn examen moeten doen. Ik schreef hem pas nog eens een briefkaartje. - Wat zegt U nu van de kwestie Perk? Eén ding lijkt mij toch wel zeker, dat de heer Greebe, afgezien van het feit dat hij de grootste knoeischrijver der wereld is, ook kritisch en psychologisch in het knoeien een aanmerkelijke hoogte bereikt heeft. Terwijl insinuatielust de fraaie trias van eigenschappen volledig maakt.

Hoor ik nu werkelijk eens spoedig van U? Ik hoop natuurlijk vóór die tijd ook nog wel eens wat van U te ontvangen. Gaat alles met de kinderen goed? Bent U beiden gezond? Hartelijke groeten en wenschen, namens Nelly eveneens, aan allen

Uw hart toeg.

P.NvEyck

P.S.De brief heeft tot 14 Sept.gelegen vóór ik hem verzenden kon. De Beweging is nog niet gekomen, helaas. Aangeteekende zendingen komen *altijd* te recht en in aanmerkelijk mindere tijd.

* Helder uitgedrukt lijkt mij deze gedachte niet.

252 Salomon Bonn (1881-1930) schreef eenvoudige poëzie over de natuur, maar verwierf vooral enige waardering voor zijn socialistische gedichten.

253 Met zijn 'Aanteekeningen over rhetoriek' had Van Eyck zich in 1913 gemengd in de door Verwey begonnen discussie over 'De richting van de hedendaagsche poëzie'. *De Beweging* 9 (1913) 1 (januari), p. 52-66. Van Eyck onderscheidde de redenaar en de dichter, beiden taalgebruikers, maar waarvan de eerste de taak zou hebben het gehoor te overtuigen van een door hem voorgestane visie, terwijl de ander vorm gaf aan wat zijn verbeelding hem opdroeg zonder acht te slaan op het publiek. Aan deze laatste voelde hij zich verwant.

244. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 13 september 1915*

[Noordwijk] 13 Sept[r] 15.

Ik waag nog maar een briefkaart naar Siena. Je brief van de 5e kwam hier half augustus en bevatte zooveel dat voldoening gaf dat ik hem bij me hield, maar niet beantwoordde. Sedert die tijd is Uyldert nog al eens hier geweest. Ook Cronheim. Gister de Van den Brandelers.[254] Rick Baseleer de antwerpsche schilder, woont vlak bij ons in Pension Johanna.[255] De belgische zaken - waarin Gerretson gemoeid is - geven me veel zorg.[256] Ik vind het jammer dat jonge talenten politiek drijven, en dan langs paden die èn kronkelen èn doodloopen. Intusschen ontworstel ik me, al gaat het langzaam, aan de oorlogsdruk en maak langere studies waar ik ook al eenig resultaat van zie. Toch voert iedere studie naar de oorlog terug. Hoe langer die duurt hoe meer ik vrees dat het *europeesche* geestesleven lijden zal. Er zijn nu wel in sommige landen (ook al in Duitschland) moedgevende teekens, maar dat zijn enkele, terwijl meer dan ooit de massa van alle landen gedwongen wordt nationaal en zelfs anti-europeesch te zijn.

Geen beter toestand - zul je zeggen - voor een idee, dan de heele wereld te zien als haar tegendeel. Hopen we dat - het kan dan ook meevallen.

Hartelijke groeten aan jullie beiden. Je A. V.

Bloem is 6 à 7 weken ziek geweest. Pleuritis. Bereikt De Beweg. je?

245. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 27 en 28 september 1915*

Noordwijk/zee 27 Septr 15

Waarde Van Eyck, Zooeven je brief van 10-14. Tusschen de laatste datum en vandaag zal hoop ik, een briefkaart je bereikt hebben: het eenige schrift dat ik je deze maand heb toegezonden. Morgen lees ik je proza. De laatste vier weken schreef ik drie opstellen:

254 Josine Imilie (Jooske) van den Brandeler-den Beer Poortugael (1892-?) publiceerde poëzie in *De Beweging*.

255 De Belgische schilder, etser en lithograaf Richard Baseleer (1867-1951) was een leerling van de academie in Antwerpen. Hij behoorde tot de groep 'Eenigen' en 'Kunst van heden'. Tijdens de oorlogsjaren 1914-1918 woonde hij in Nederland.

256 In 1915 koos F.C. Gerretson partij voor het activisme in de Vlaamse Beweging. Hij zag de oplossing van de Belgische problemen die betrekking hadden op de verhouding tussen Noord en Zuid, in de stichting van een federatieve staat. Deze zou in de gegeven omstandigheden alleen met Duitse steun tot stand kunnen komen. Aldus geraakte Gerretson zowel in poilitieke als in financiële moeilijkheden. (Zie: P. van Hees, *Wetenschappelijke Tijdingen* 43 (1984) 1, p. 36-43 en 2, p. 75-8; P. van Hees, 'De financiering van "De Vlaamsche stem" een discussie zonder eind? F.C. Gerretson en zijn Duitse betrekkingen in 1915' in *Wetenschappelijke Tijdingen* 46 (1987), 1, p. 27-36.)

een over Waxweilers La Belgique neutre et loyale,[257] voor het Octn^r., - één over Berlage (voorloopig geheim, als bestemd voor zijn 60 ste verjaardag Feb i 16);[258] - en een over de nederl. poëzie vóór en na 1880; een lezing de aanst. maand voor de studenten in Groningen.[259] Overigens - de oorlog. Zoo vredig als jij je koestert in Siena, zoo onrustig liggen wij op de doornen van de gebeurtenissen. Alle ochtenden, te vroeg wakker, woel ik erop. - De verzen die ik tot nu toe geschreven heb, verschenen zoo goed als alle in De Beweging. - Het badseizoen is bij gebreke van Duitschers dit jaar vroeger dan anders uitgeweest (1914 daargelaten). Minder menschen waren er niet, maar allen Hollanders. Het laatst hadden wij nog eenige aangename avonden met een antwerpsch schilder, Rich. Baseleer. Hij had ziekte-verlof, maar mocht nu ook niet voor 1 Oct r weer de grens over. Zijn vrouw en dochter in Antwerpen. Zijn zoon, gewond te zijn geweest, zonder zijn voorkennis weer naar 't belgische front gegaan. Hij is een schilder, als die uit mijn jeugd, impressionist, vol begrip en bewondering voor het werk van Breitner. In zijn jeugd heeft hij op de Antwerpsche Academie Van Gogh gekend (In Van G's brieven heb ik me laatste maand vrij wat verdiept). - Hij (Baseleer) is een liefhebber van verzen, en zoo heb ik er twee avonden voorgelezen, wat me lang niet gebeurd was. Le Fauconnier heeft nu in Amsterdam zijn tentoonstelling,[260] waarbij ook mijn portret, en wekt daarmee - schrijft Cronheim me - de luidruchtige afkeersuitingen van prof.Dake op.[261] Dat is geen kwaad teeken. Die tentoonstelling is in 't gebouw van de architecten. Ik ben zeer benieuwd of het dekoratieve karakter van die kunst bij de bouwmeesters opgang maakt. - Tegelijkertijd exposeert de Mod.Kunstkring van Kikkert in een apart gebouw op de Keizersgracht. Als ten Holt iets heeft, zal het wel daar zijn. - Ongelukkigerwijs heeft die kring zich gesplitst en zijn Schelfhout,[262] J.Sluyters, Mondriaan[263] etc. nu in het Stedelijk Museum. J.Sluyters heeft veel van zich doen spreken door zijn tentoonstelling in den Haag, die door de meest verschillende schilders geprezen wordt.[264] Verster is bezig aan een stilleven kristal en zilver, dat in stijlvolle spanning en helle zuiverheid alles overtreft wat hij nog gemaakt heeft. - De traagheid van mijn drukker, v.Amerongen, is buitengewoon. Laatstelijk één vel in 14 dagen. Tien zijn er nu afgedrukt. - Ik hoop dat

257 Verwey publiceerde over *La Belgique Neutre et Loyale* van Emile Waxweiler in zijn rubriek ‘Boeken, Menschen en Stroomingen’ in *De Beweging* 11 (1915) 4 (oktober), p. 73-88.

258 Op 21 februari 1916 zou Hendrik Petrus Berlage zijn zestigste verjaardag vieren. Bij die gelegenheid zou hem de huldebundel *Dr. H.P. Berlage en zijn werk* aangeboden worden. De eerste bijdrage in deze bundel was van Verwey en handelde over Berlages filosofie.

259 Op 22 september 1915 hield Verwey een voordracht voor de Literarische Faculteits Vereniging te Groningen over *De poëzie van voor en na 1880: Onderscheid en overeenstemming* . De tekst van deze lezing werd gepubliceerd in *De Beweging* 11 (1915) 9 (november), p. 93-113.

260 De tentoonstelling van Le Fauconnier werd gehouden in het gebouw van de Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst in de Marnixstraat 402 te Amsterdam.

261 Carel Lodewijk Dake werd in 1890 hoogleraar aan de Rijksacademie te Amsterdam. Van 1892 tot 1896 was hij voorzitter van Arti et Amicitiae. Dake schreef kritieken in diverse tijdschriften waaronder *De Nieuwe Amsterdammer*.

262 Lod. Schelfhout (1881-1943).

263 Piet Mondriaan (1872-1944).

264 Jan Sluyters (1881-1957).

Bloem, de arme kerel was nog altijd liggende, je mijn gelukwensch bij je verjaardag heeft overgebracht. Zoo niet, dan heb je hem hiermede achterna. - Ik eindig nu dit blad. Het Sept^{r}n^{r} van De Beweging verscheen op tijd. Reisde 't net zoo lang als je brief, dan moet je 't de 15^{e} gehad hebben. Zoo niet, dan bewaar ik nog 1 Ex.voor je.

28 Septr 15

Ik had gedacht vanochtend je proza te lezen, maar het plotseling overlijden van Mr C.Th.van Deventer heeft me afgeleid.[265] Ik vind het nu beter het voltooien van deze brief niet afhankelijk te stellen van die lectuur, op gevaar af dat er van uur tot uur iets tusschen komt, maar allereerst te zorgen dat je je niet langer te beklagen hebt over mijn stilzwijgen. Dat je niet meer hoeft toetegeven aan de vroegere zorg over je werk, houd ik voor zeker. Wat je schrijft is goed, en de waarde van goed werk is niet afhankelijk van kwaadwillige, zelfs niet van goedwillige karakteriseering. Je Praxiteles en Phryne, je proza-stukjes, zijn zuivere en doorwerkte afbeeldingen van wat er in je omgaat. Houd je daaraan en je zult nooit reden hebben ongerust te zijn. Vol zijn en zich uiten - er is toch eigenlijk niets dat daarboven gaat. De vraag of je bij tijdgenooten waardeering vindt, wordt alte zeer bepaald door het voorstellingsleven dat bij die tijdgenooten de bovenhand heeft, dan dat het antwoord erop de schatting van je talent zou kunnen beïnvloeden. Hoe nieuwer je bent, hoe minder je aanvaard zult worden; maar hoe vaster je ook verwachten kunt dat later, als je werk de geesten mee heeft helpen omvormen, het algemeene oordeel je gunstiger zal zijn. Het lijkt mij wel eens of alle kunsten, de laatste jaren, meer - niet naar 't retorische - fi donc! want dat is altijd verwerpelijk, maar naar 't decoratieve gegaan zijn. Aanvaard dat verschijnsel en je zult er voor jezelf troost uit putten..

Ik bepeins die gedachte ook bij 't lezen van mijn gedichten, waarvan ik vanochtend het twaalfde vel ontving.

Van Dishoeck zal wel geen haast maken. Versluys doet het ook niet. Het is dan ook een feit dat gedichten onbesproken blijven. De duitsche vertaling van mijn gedichten is ook afgewimpeld. Daarvoor kan de oorzaak nu ook wel gelegen zijn in de minder vriendelijke stemming die gedurende de oorlog tusschen duitsche en hollandsche kringen ontstaan is. De correspondentie heeft trouwens zoo goed als geheel opgehouden. Het eenige wat ik geregeld ontvang is Das Literarische Echo.[266] - Van defransche tijdschriften verschijnt de Mercure maandelijks.[267] Uit Engeland ontvang ik The Atheneum,[268] - wat meer is dan vóór de oorlog; want de engelsche redacties bekommerden zich om 't Continent weinig.

265 De jurist Conrad Theodoor van Deventer (1857-1915) was aanvankelijk juridisch ambtenaar in Nederlands-Indië. Terug in Nederland werd hij lid van de Tweede Kamer van 1905-1909 en van 1913-1915. Sinds 1901 was hij redacteur van *De Gids*.

266 *Das literarische Echo, Halbmonatschrift für Literatur-Freunde* werd in 1898 opgericht en zou tot oktober 1923 verschijnen. Na deze datum werd het onder de naam *Die Literatur* als maanschrift voortgezet.

267 *Mercure de France* werd in 1889 opgericht en zou tot augustus 1965 verschijnen.

268 Het literaire weekblad *The Athenaeum* werd in 1828 door James Silk Buckingham opgericht en zou tot 1921 verschijnen.

Daar komt juist Nine van der Schaaf,[269] die hier een nacht blijven zal. Ik eindig en sluit straks misschien met een enkel woord.

's namiddags. - Ik heb nu toch nog je zending gelezen, wat, je handschrift in aanmerking genomen, geen onverdienstelijk werk is. De omgeving en de aard van het gesprek geven aan 't geheel een romantische trek, die toch, vanwege de moderne ideeën-gang, van onze tijd is. ‘Einde’ is van beteekenis als aanleiding. Maar men kan bij zulk een gesprek toch geen inlichtende nota voegen, al heeft ze de vorm van een dichterlijke gemoedsbeschrijving. Beter misschien haar afzonderlijk, en in een ander nummer uittegeven. Over de gedachten zelf die je bezighouden, later. Een volledige bespreking van 't gesprek zou niet mogelijk zijn zonder erop in te gaan. - Ik laat deze aanteekenen en hoop dat hij je spoedig bereiken zal. Ik las 't zinnetje betreffende de onzekerheid van jullie bewegingen. Het beste! En hartelijke groeten aan Nelly, ook van de huisgenooten Je Albert Verwey

Ik laat binnen kort zetten en zend proef naar Siena. -

246. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 4 oktober 1915*

Siena, 4 oct. '15.

Zeergeachte Heer,
Ik heb U eigenlijk niets te schrijven, wacht maar geduldiglijk op een langer schrijven van U. Hierbij een beoordeeling van Greebe's Perk-boek. Misschien bevalt zij U. Zaterdag gaan wij, na 2-maandsch verblijf, weg, naar Florence. In Januari hopen wij terug te komen. Het is hier heerlijk geweest en met Nelly blijft alles goed gaan. Mijn Baudelaire staat op papier, - het is een 80 pag.schrift. De hemel geve, dat hij goed is, - ik eindigde gister.[270] Alles wel in Noordwijk? Voor zoover ik 't beoordeelen kan is 't een rare transactie van Gerretson. Met overmacht van geld beginselstrijd winnen is altijd hachelijk, hoeveel te meer voor een man als Gerretson. Bovendien is het enkel een schijn-overwinning, en die komen gemeenlijk den overwinnaar duur te staan.
Hartelijke groeten aan allen, ook v.Nelly
Uw
PN.v.E

269 Nine (Trijntje) van der Schaaf (1882-1975) werd, na een tijd als huishoudelijke hulp te hebben gewerkt, onderwijzeres. In 1905 verscheen haar roman *Santos en Lypra* in delen in *De Beweging*. Sindsdien verbond een hechte vriendschap haar met Verwey, die haar werk waardeerde en veel daarvan in zijn tijdschrift opnam.

270 Deze mededeling van Van Eyck stemt niet overeen met de datum op het etiket van de omslag waarin het manuscript zich bevond. Volgens het opschrift op het etiket werkte Van Eyck van 11 augustus tot 20 oktober aan *Charles Baudelaire*.

De sept.afl. v. De Beweging heb ik, helaas, niet ontvangen. Ik weet niet eens wat er in staat. Ik hoop dat ik later nog een ex. zal kunnen krijgen. -

Ik weet de juiste titel van Greebe's boek niet meer, het boek is ingepakt. Wilt U mij daar mee helpen? Hart. dank.

Duidelijk is althans dit: dat wij Perk na de lezing niet anders zien kunnen dan voorheen. Greebe heeft in Perk feitelijk niets liefgehad dan zijn eigen denkbeeld over Perk, - hoe zou hij ons dan iets over dezen kunnen leeren? De Perk, zooals wij hem tot heden kenden is een, door middel van Kloos' uitgave zijner verzen, ontstane historische dichterfiguur en evenmin ten onder te brengen als welke historische figuur ook. Onmogelijk is het, wetenschappelijk vast te stellen of de Perk dien wij kennen, volkomen de Jacques Perk der dagelijksche werkelijkheid van het einde zijns levens geweest is, en wij begeeren dat ook niet te weten. De Perk onzer jeugd zelf, de Perk van Kloos' uitgave is onze werkelijkheid geworden, en een onvergankelijke. Wat willen wij meer? Zoo goed als iedere poging om ons, op grond van documenteele evidentie, Homerus of Socrates anders te doen voorstellen, dan wij hen door de klassieke beelden leerden kennen, mislukken moet, omdat die oudere voorstelling gegroeid is rondom ons begrip dier beide mannen, zoo zal het onmogelijk blijken den historischen Perk in ons uitteroeien. Daarbij komt, dat de kwestie met Greebe een eigenaardige is. Hij ontkent niet, dat ook in Kloos' uitgave Perk leeft, maar beweert dat het een jongere, onrijpere Perk is, waar hij dan zijn ouderen, rijperen, godsdienstigeren Perk tegenover stelt. Voor niemand nijpt die tegenstelling tot geloof in de meerdere voortreffelijkheid van den laatste[n] als zoodanig. Maar ik herinner nog aan het lot van Tasso's Gerusalemma Liberata dat, tegen des dichters wil, in wat hij een onrijpen staat noemde door zijn vrienden heimelijk uitgegeven, onsterfelijken roem won, terwijl des dichters bewerking van lateren leeftijd, de rijpere, goedsdienstiger authentieke uitgave voor altijd in vergetelheid verstikt is. Het materiaal, d.w.z. de verzen zelve, laat Greebe, schijnbaar onaangetast, maar ik geloof dat de strakke, later aan naar den aandrang van het oogenblik geschreven sonnetten opgedrongen band van een betoog, de gedichten zelf geweld zou aangedaan en ons Perk minder genietbaar zou gemaakt hebben. Want zijn sonnetten zijn er om huns zelfs wil en het zou ons verdrieten, wanneer zij, met opzet des dichters, behalve hun eigen, des dichters wezenlijkst innerlijk leven oproepende schoonheid, nog een nieuwe, buiten die levende schoonheid gelegen functie te vervullen hadden. Ook wanneer ooit iemand er in slaagde, de ondeugdelijkheid van Kloos' uitgave en de juistheid van een aan die van Greebe verwante, te bewijzen, zouden onze gedachten nog met heimwee naar het oude boekje teruggaan. Het spreekt van zelf dat wij tot dan toe ons vertrouwen blijven geven aan den man, die er als vriend en tijdgenoot van Perk het meeste van kon weten, in Perks dagen het beste begrip had van poezie gelijk deze, en zeker niet in gebreke gebleven is, die liefde voor Perks gedichten te toonen, zonder welke iedere uitgesproken bemoeiing met poezie, dus ook die van Greebe, zinledig gebazel is.

v.E.

247. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 11 oktober 1915*

Villa Nova. Noordwijk/Zee [11.10.15.]

B.v.E. Tegelijk hiermee de proeven van Einde en Het Gesprek op de Monte Mario. Ik hoop dat de censor barmhartig is en ze *spoedig* doorlaat. Wie weet verschijnen ze dan niet nog in 't Nov^{r}n^{r}. - De zetter snakt naar machineschrift. Wat had je je best gedaan. En toch zei hij: door dit schrift wordt de werktijd ± 5 uur langer: het is bijna niet te ontcijferen. - Ik vermoed dat de zetters van de N.Rott.Ct er nu en dan maar iets van maken. - Gisteren zal ik een zéér grote tentoonstelling van Is.Israels bij Buffa,[271] en vrij wat Moderne Kunst elders. Ook een schilderij (Vlucht n. Egypte) van Ten Holt. Le Fauconnier exposeert mijn portret en bijzonder expressieve stillevens. Heel goed is ook zijn portret van de cellist Canivez.[272] - De 22e. lees ik in Groningen voor de Lit.Fac.Vereeniging. 'De Dichtkunst vóór en ná 1880: onderscheid en overeenstemming.' Peins nu maar wat het wezen zal.

Hart.gr. ook aan Nelly
Je
A.V.

248. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 22 oktober 1915*

[Noordwijk A. Zee 22.10.15]

B.v.E. Zooeven je brief over den Haag ontvangen. Van je stukje is de eerste helft plaatsbaar: de tweede slap. Als Greebe gelijk had en zijn werk was goed, dan zou ook ons een nieuw portret van Perk wel genoegen doen. Ik wijzig je tweede helft in dien zin dat deze gedachte wel niet uitgesproken, maar toch ook niet geloochend wordt. Ik hoop dat je de proeven van je twee schetsen en mijn langen brief nu ontvangen hebt. Vandaag, na een week uitstel, lees ik in Groningen voor de LittFac.Vereenig. Onderscheid & Overeenstemming van Poëzie voor en na 1880. Het stuk komt in 't Nov^{r}n^{r}. Daarin ook een bespreking van C.G.N.de Vooys' profess. intreerede, die heel goed was:[273] Ten slotte dan je stukje Greebe, dat goed erbij aansluit. Je krijgt daarvan dus geen proef.-Het Sept^{r}n^{r}. laat ik je sturen. Het bevatte belangwekkende gedachten van Nine van der Schaaf en ook eenige van mij. Verder verschillende gedichten, en eenige prozastukjes

271 Kunsthandel Buffa was in het begin van de negentiende eeuw opgericht door François Buffa et Fils en was gevestigd in de Kalverstraat 221 te Amsterdam.

272 De in Charleroi geboren Thomas Canivez (1877-1969) had zich in 1910 in Nederland gevestigd. Hij was werkzaam als tweede solo-cellist in het orkest van het Concertgebouw.

273 In *De Beweging* 11 (1915) 4 (november), p. 159-164 zou Verwey in de rubriek 'Boeken, Menschen en Stroomingen' C.G.N. de Vooys' intreerede *Wording en verwording van letterkundige taal* bespreken.

van V.v.Vriesland.[274] Het ga jullie wel. Ik zag van ten Holt een Vlucht naar Egypte met goeds in de kleur. -

Je
Alb. V.

249. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 27 oktober 1915*

Florence, 27 Oct. '15

Zeer geachte Heer,

Van morgen ontving ik Uw briefkaart van 11 Oct. gister de proef, eenigen tijd geleden Uw brief. Ik schrijf U nu even in 't kort, op dat deze proef zoo gauw mogelijk weg kan. *Voor eerst* de verbeterde proef. Zoudt U zoo vriendelijk willen zijn vooral het oog te houden op de correctie van pag. 5 en 8, van welke laatste de betreffende passage op de laatste herhaald staat.[275] *Vervolgens*: bijgaand manuscript: Kunst en Kosmos. (Kosmos en Kunst is logischer!) Ik was het aan 't overschrijven, toen de proef kwam. Wanneer het U goed lijkt, had ik het wel gaarne in de aflevering *na* die van het Gesprek, Januari dus.[276] De briefvorm is natuurlijk een fictie, ter gemakkelijker aanknooping. *Ten derde*: mede hierbij 'Einde'. Maar het lijkt mij een beetje eenzaam. Dezer dagen zal ik U nog een manuscriptje zenden '*Het Gedicht*'. Misschien wilt U het over een tijdje met 'Einde' onder den titel 'Mijmeringen['], III en IV, plaatsen.[277] Ik heb nog een paar van zulke stukjes en ze passen alle wonderbaarlijk (niet zoo erg wonderbáárlijk!) bij die naam. Alleen ben ik bang dat U mij nu wat onbescheiden gaat vinden met de aangeboden bijdragerijkdom. *Ten vierde*, zond ik U onlangs een stukje over Greebe's Perk, hetgeen ik alleen vermeld, voor het geval U 't niet ontvangen mocht hebben. *Ten vijfde*, mijn studie over Baudelaire is af, kant en klaar, niet gecopieerd natuurlijk. Ik schat haar op 65 Bewegingpagina's. Te dezen aanzien wacht ik maar af, wat U er van denkt, wat betreft eventueele plaatsing.[278]

Ik heb noch De Beweging van September noch die van Oct. ontvangen. Vreeselijk jammer. Blij dat Uyldert over Mahlers Lied von der Erde schreef.[279] Zou Versluys ze wel gestuurd hebben? 't Is maar beter dat De B. hier nu niet meer komt. Zoudt U 't hem niet

274 In *De Beweging* 11 (1915) 3 (september) was van Nine van der Schaaf op p. 177-180 'Gedachten' verschenen en van Victor van Vriesland op p. 185-193 een tiental meditatieve teksten onder de titel 'Exaltatiën'.

275 De drukproef van de pagina's 193 en 196 van Van Eycks 'Gesprek op den Monte Mario', dat in de december-aflevering van *De Beweging* op p. 189-200 gepubliceerd zou worden.

276 'Kunst en Kosmos' zou inderdaad in *De Beweging* 12 (1916) 1 (januari), p. 15-22 geplaatst worden.

277 'Mijmeringen III en IV': 'Einde' en 'Het gedicht' zou verschijnen in *De Beweging* 12 (1916) 1 (februari), p. 138-144.

278 Deze tekst over Baudelaire zou niet in *De Beweging* verschijnen.

279 'Gustav Mahler: Das Lied von der Erde' van Maurits Uyldert was verschenen in *De Beweging* 11 (1915) 4 (oktober), p. 1-32.

eens willen zeggen? Mag ik op overdrukjes rekenen en wilt U die bewaren voor mij? Jammer dat U niet schrijft *hoe* ten Holts doek is. Hij is in Holland weer heelemaal op nieuw begonnen en heeft het in 6 weken gemaakt.[280] Beangstigend snel als ik denk hoe langzaam hij hier werkte. Schrijft U mij eens gauw? Ik U deze week opnieuw. Hartelijke groeten aan allen, ook van Nelly,
geheel Uw
P.N.v.Eyck

Hart.dank

250. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 4 november 1915*

Florence, 4 November

Zeergeachte Heer,

Hierbij zend ik U het prozastukje 'Het Gedicht[']', waarover ik in mijn vorige brief sprak. Ik hoop dat het U bevallen zal. Ik vergat nog te vragen om drukproef van Kunst en Kosmos, wanneer U dat wilt plaatsen. Zonder eigen correctie zou ik het niet gaarne zien verschijnen. Wat het handschrift betreft, ik heb erg mijn best gedaan, dat zult U wel gezien hebben.

Wat Baudelaire betreft, ik denk dat ik het in elk geval maar rustig laat liggen tot ik in Holland terug ben, om het dan te tijpen. Ik word ziek als ik aan overschrijven denk. Ik geloof wel, dat ik geslaagd ben. Wat ik wilde zeggen, heb ik allemaal gezegd, - wanneer de studie nu maar een goede eenheid is. De stof was enorm gecompliceerd en rijk. Mijn opbouw is nu bijzonder 'symmetrisch', een symmetrie overigens die niets kunstmatigs heeft.

I (Analyse)
1 a. De Dandy.
1 b De Monnik. 2 De Dichter.
II (Synthese.)
1. De Mensch. 2 Het Werk.

Zoo zijn ook de titels.[281] Het is misschien beter de woorden Analyse, en Synthese, als technisch, weg te laten. De scheiding is tòch wel duidelijk, dunkt U niet? Ik ben anders erg benieuwd Uw oordeel te hooren. Ik ben nu begonnen met de voorbereiding van een studie over Leopardi. Na deze de Vigny, dan een nieuwe, rijpere, juistere studie over Flaubert. In de volgorde B -dV.-L.-F zullen die dan misschien juist een boek vormen met

280 H.F. ten Holt was, volgens plan, na enige tijd in Italië doorgebracht te hebben in juni naar Nederland teruggekeerd. (Zie ook brief 203.)

281 De tekst over Baudelaire bestaat uit twee hoofdstukken: 'Analyse' onderverdeeld in de paragrafen 'De dandy en de monnik' en 'De dichter' en het hoofdstuk 'Synthese' dat eveneens in twee paragrafen is onderverdeeld: 'De mens' en 'Het werk'.

eenheid en samenhang.[282] Mijn eerste prozaboek dan. Ik kan U niet zeggen, hoe blij ik ben zooveel te doen te hebben en met zooveel mooie werkplannen in Holland terug te komen.

Aan dat drama - Caligula - heb ik weinig meer kunnen doen. De grondconceptie is er, eveneens die van C., dan die van zijn Zuster Drusilla, en een enkele bijfiguur, Voor het eerst - ontbreekt mij *alle* materiaal. Tientallen kleinigheden moet ik eerst door studie verkrijgen vóór ik de 'scenerie' in al haar onderdeelen kan vaststellen. Maar er is geen haast.[283]

Hoor ik spoedig van U? Zou Versluys mij De Beweging wel gezonden hebben? Er is niet de minste reden haar achter, te houden aan de censuur. Jammer, nu hoor ik niets. Ik zag dat v.Vriesland weer meegewerkt heeft?[284]

Hartelijke groeten aan Mevr. en allen van ons beidjes
geheel Uw
PN.vanEyck

Als 't mag van de dokter, komen wij Jan. in Holland. Als alles met Nelly maar goed blijft gaan. Op 't oogenblik ligt zij op bed, maar 't wordt al weer beter, gelukkig.

(Ik heb 't vers v.Baud. uit mijn hoofd geschreven. Van de interpunctie ben ik niet helemaal zeker.)

251. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 5 november 1915*

Florence, 5 November '15.

Zeer geachte Heer, Uw briefkaart van 22 Oct deed mij schrikken. Maakt het stukje den indruk, dat ik eenvoudig wilde zeggen elk zoeken naar de waarheid over iets is overbodig, wanneer onze opvatting er over, leugen of waarheid, eenmaal historisch gegroeid is? Gelukkig dan, dat U de hand aan 't stukje geslagen hebt, want ik die er altijd op uit was tegenover den historischen Baudelaire de werkelijke te stellen, zou mij zelf een klap in 't gezicht geven Het feit is: dat men, in gevallen, waarin als bv. met 't uiterlijk v.Homerus of Socrates *elke* opvatting oncontroleerbaar is (en dat is ze, in 't geval Perk, *waarschijnlijk*) van uit die oncontroleerbaarheid kan terug redeneeren naar een afwijzen van *elke* dergelijke poging. Wordt dit absoluut gedaan, - *deed* ik het

282 Van deze plannen is vrijwel niets tot uitvoering gebracht. Wel heeft Van Eyck enkele gedichten van Leopardi vertaald.

283 Het drama *Caligula* is nooit voltooid en er zijn ook geen fragmenten van gepubliceerd.

284 Dat Van Vriesland weer meegewerkt had aan *De Beweging* wist Van Eyck waarschijnlijk uit het overzicht van de tijdschriften gepubliceerd in de NRC. De september-aflevering van *De Beweging* had hij op dit moment nog niet ontvangen. Ook Verweys mededeling omtrent Van Vriesland, hoewel geschreven op 22 oktober, bereikte hem pas na 5 november.

absoluut, - dan heb ik mij door wrevel voor al die kwasi-wetenschappelijke inmengingen in poezie laten verleiden tot een kritische fout, waarover ik het land heb. Maar dat ik het niet absoluut bedoelde bewijst het eind waarin ik van heimwee naar de oude opvatting spreek (d.i. dus aanhankelijkheid aan de nieuwe, zoo zij juist blijkt, vóóronderstel.). Ik had er niet nog nader over geschreven, wanneer niet die gevaarlijke algemeene stelling van 't begin mijner briefk.uit te absolute uitdrukking te distilleeren ware. Hartelijk dank dus, dat U het onkruid vóór de publicatie hebt uitgeroeid.

Tegelijk ontving ik de Beweging v.september. Ik hoop nu maar dat November ook hier naar toe komt, want ik ben *buitengewoon* nieuwsgierig naar Uw lezing. Een interessant nummer, dat v.september. Ik vind, zooals altijd, v.d.Leeuw mooi, maar toch blijf ik er altijd een beetje buiten staan.[285] Het grijpt mij niet aan. Wanneer hij nog eens bundelt, zal ik voor mij zelf probeeren er precies achter te komen, waar dat in zit. De Exaltatien zeer merkwaardig.

Het weer is verschrikkelijk, gelijk in Holland denk ik. Van morgen de tijding van het nieuwe ontslag der Grieksche Ministers.[286] Wat een zinlooze janboel in de wereld. Ik las Uw stukje over revolutie.[287] Ik geloof dat ik een felle revolutionnair zou kunnen zijn. Mijn God, als al dat politieke, en diplomatieke enz.schuim eens van de wereld kon worden opgeruimd. Maar 't *geloof* dat het er beter door zou worden, mis ik, en U, denk ik, al evenzeer. Onverschilligheid en schaamtevolle woede, zijn eigenlijk de twee eenige gevoelens, die ik naar aanleiding der gebeurtenissen bespeur in mij, behalve dan de (min of meer minderwaardige) belangstelling in de *loop* der dingen.

Hart. gr. aan allen
Uw
PNvE

252. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 8 november 1915*

[Noordwijk 8.11.15]

Waarde v.Eyck. 28 Sept[r] zond ik je, naar Siena een lange brief, aangeteekend. Je boekbespreking Greebe, 4 of 5 oct verzonden ontving ik een dag of 10 later en schreef je een kaart. Je proeven M.Mario en Einde waren toen sedert ± 8 dagen naar je opweg, zoodat ik aanneem dat ze je de 18e moesten bereiken, op zijn laatst. Tot nu toe zijn ze

285 Aart van der Leeuw publiceerde in de september-aflevering van *De Beweging* 11 (1915) 3 (september), p. 181-184 een vijftal gedichten: ‘Natuur en de dienstknecht’, ‘Droomen in het lommer’, ‘Het woord’, ‘Lied van den waterzoeker’ en ‘Bede voor den wedzang’.

286 De Griekse regering onder minister-president Venizelos had al in maart 1915 aan de zijde van de Entente willen strijden. Zij steunde een plan om de expeditie naar de Dardanellen te helpen. Koning Konstantijn, door huwelijk en opleiding geporteerd voor de Centralen, riep een kroonraad bijeen die het plan verwierp. Venizelos diende toen - begin november 1915 - het ontslag van het kabinet in.

287 Waarschijnlijk doelde Van Eyck op Verweys tweede der ‘Europeesche gedachten’ gepubliceerd in *De Beweging* 11 (1915) 3 (september), p. 245-249.

niet teruggekeerd. Ook op mijn lange brief trouwens geen antwoord. De zoek geraakte Beweging deed ik je weer toezenden - Ook (naar Florence) 't Novrn^{r}. - Ik heb nu de schetsjes met de uiterste zorg nagezien. Laat ik je zeggen dat vooral de M.Mario me veel genoegen doet. Ik zou ze beide graag plaatsen in 't Dec^{r}n^{r}. Om verschillende redenen: ook omdat ten H's schilderij nog hangt. Zoodra ik weet of brieven aankomen, schrijf ik weer. Hoop voorloopig op een genadige Censor. Hart. gr. ook aan Nelly. Je
A.V.

253. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 10 november 1915*

[Noordwijk aan Zee 10.11.15]

10 Novr. Je aangeteekende met de proeven ontvangen. Alles hoogst welkom, zelfs, en niet weinig, de postzegel van [?]Una Lira[?], die Liesbet zoowel als mij verheugde. Ik zal nu de plaatsing van Einde uitstellen. Later samen met soortgenooten is ook zeker verkieselijk. Dat Versluys de Beweging zendt is wel zeker. Septr zelfs tweemaal. Ik geef hem telkens weer je adres op. Ik geloof niet dat het Tijdschr. in éenig land door de censuur wordt achtergehouden, maar wel dat er veel wegraakt. Ook van Gennep, en mijn zwager heb ik verschillende n^{rs} 2 maal moeten laten sturen.[288] Deze week is mijn bundel klaar. Een Ex. op holl.papier is jullie ten geschenke toegedacht, maar het is, dunkt me, beter dat ik het hier houd.[289] Ook overdrukjes bewaar ik. Een prachtig bericht dat je groote studie klaar is. Ik verlang er zeer naar haar te lezen en zal er wel prijs op stellen voor de Beweging. - Voorloopig dit in haast om je gerusttestellen. Na ontvangst van je aangekondigden 2^{e} brief, uitvoeriger.
Hartelijk groetend
Je
A.V.

254. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 19 november 1915*

Florence, 19 Nov. '15.

Zeergeachte Heer,
Uw briefkaart v. 3 of 8 Nov. was de storm die mijn bootje dreef naar een zee van onrust. Daar dobber ik nu rond. 27 Oct. heb ik verzonden: de proeven v.M.Mario, Einde en een nieuw stukje *Kunst en Kosmos*. Juist in 't gesprek heb ik allerlei verbeteringen waarop ik sta, - als U 't nu maar in 's lieven hemelsnaam ontvangen hebt. Ik heb de

288 Arnold van Gennep, een neef van moederszijde van Kitty Verwey-van Vloten, en Odo van Vloten.
289 Verweys bundel *Het zichtbaar geheim* .

naam v.'t schilderij weggedaan omdat ik 't niet op mijn geweten durf nemen, hem (t.H.) gedachten (en gevoel) te geven, die *ik* dan verraden zou. Het gesprek op de M.M. bevat *mijn* gedachten, en al hebben wij veel samen gepraat, en heb ik verschillende onderdeelen van hem gehoord, - het geheel is mijn, en ik geloof dat het onverantwoordelijk is hem die kalm weg toe te schrijven. Ik had ook niet gedacht dat zijn schilderij zou afkomen. Bovendien weet ik van dat schilderij *niets*, ik zag alleen de tweede staat, door hem zelf verlaten. Ik hoop dus maar dat U 't ontvangen hebt. Ik las in de krant de lezing v.Wijnschenk Dom. Wat denkt U daarvan?[290] - Ik kreeg Nov.v.De Beweging. Dien eersten dag las ik haar heelemaal uit. Bijzonderlijk Uw 2 bijdragen. De verandering in Greebe is juist als ik wilde. Gelukkig dat U spreekt v.d.*oorspr.* uitg. Ik zelf heb al jaren geleden mijn latere voor een der vorige, oorspr. verruild. Na ontvangst dezes adres *Post Restant Genua*. Hart.gr.

Uwe PNvE

255. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 19 november 1915*

[Noordwijk a. Zee 19.11.15.]

W.v.E. Voor drie dagen ontving ik je brief en Het Gedicht. Van Kunst en Kosmos zal ik binnen enkele dagen proef zenden. Begrijp ik je goed dat noch Septr noch Oct^{r}, noch Novr van deBeweging zijn aangekomen? Het zou dwaas zijn te denken dat Versluys die alle niet gezonden had. Septr. liet ik hem 2 maal zenden, voor de andere gaf ik nog eens afzonderlijk de adressen op. Wie kan ook weten wat tegenwoordig door Censoren wordt teruggehouden, of wat bij de verzending verongelukt! Ik zal je nu zelf 1 Ex. zenden van 't Septr n^{r}, en dat aangeteekend, komt 't over, dan wagen we 't met de ander. In elk geval kun je bij je terugkomst je stel vervolledigen. - Je werk gaat dus prachtig. Ik ben benieuwd naar Baudelaire. Het Gedicht heb ik naast zijn tekst gelegd. Er is niet van één maar van ‘des carillons’ sprake. Het is een goed stukje dat Einde uitmunted flankeeren kan. Ook namens mijn vrouw het beste met Nelly. Mijn boek is uit en jullie Ex. ligt hier. Hartelijk je

A.V

290 De lezing van Charles Antoine Wijnschenk Dom (1885-?), redacteur van het *Journaal* van De Nieuwe Kring, was verschenen in de NRC van 3 november (Av. A), p. 1.

256. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 20 november 1915*

Noordwijk/zee [20.11.15]

Ik ontvang je briefk.van 5 Novr en zie dat nu eindelijk het September-N^{r} door je ontvangen is. Nu zond ik juist gister aangeteekend weer een. Als dat je ter hand komt, wees dan zoo goed het mij aanget.terugtezenden. Versluys schreef me namelijk zooeven dat er geen enkel meer over is.-Van Greebe ontving ik een redeneering als volgt: 1° Perk stelde zijn Math. eerst samen onder den invloed van het Dominees-gezin. 2° later verwierp hij die - invloed? neen, Greebe zegt ‘godsdienstige overtuiging’. 3°. hij verwierf zich een nieuwe wereldbeschouwing Deinè Theos etc 4° Kloos heeft die twee wereldbeschouwingen door elkaar geschoven, zonder garantie in Perks handschriften. 5° Dit alles is precies 't tegen overgestelde van wat de hr van Eyck mij laat zeggen. - Het ontwarren van dit gehaspel doe je wel eens gedurende je middagslaapje.In de Bew. zullen we er niet op terugkomen.

Je schrijft niets over de gedachten van N.v.d.Schaaf, die toch als uiting, en ook als proza, niet gewoon zijn.[291]

Het ga jullie wel. Hartelijke groeten. Je A.V.

257. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 9 december 1915*

Florence, 9 Dec.'15

Zeergeachte Heer,

Eerst hartelijk, hartelijk dank voor het toegezegde oud-Holl.exemplaar van Uw bundel. Wij zijn er erg blij mee, en ik ben zeer verlangend hem te hebben. De proef zond ik terug. Daarbij een aanteekeningetje over Greebe. Ik heb mij, geloof ik, door mijn geheugen laten verwarren: het is vóór en niet na. Hetgeen er nu niet zoo erg toedoet, maar toch in elk geval een onjuistheid is die mij ergert en niet meer mag voorkomen. Blijft zij onaangeroerd, dan verzwak ik daardoor èn mij zelf, èn het oordeel over Greebe's boek, dat met de innerlijke kwestie niets te maken heeft. U zoudt mij dus wel veel genoegen doen met die paar regelen te laten drukken.[292] Had ik Uw oorspronkelijke raad de zaak te laten rusten maar gevolgd! De gedachten v. Nine v.d.Schaaf vond ik prachtig, bijzonder mooi proza ook.

Baudelaire zal ik in de koffer sluiten en hier laten moeten tot na den oorlog. Ik durf hem niet weg te zenden per post.

291 In ‘Gedachten’ verschenen in *De Beweging* 11 (1915) 3 (september), p. 177-180 mijmert Van der Schaaf in lyrisch proza over strijd en vrede, over goed en kwaad.

292 ‘Perk en Greebe’ van Van Eyck zou in *De Beweging* 12 (1916) 1 (januari), p. 80. verschijnen.

Met Nelly blijft alles gelukkig goed gaan. In Jan. komen wij waarschijnlijk. Ik zal helaas genoodzaakt zijn eenig honorarium te vragen voor mijn bijdragen over dit jaar, en tevens zal ik verzen aan De Gids of Onze Eeuw moeten zenden. Er staan veel kosten voor de deur. Ik denk U als carte manuscritte, te zenden 2 stukjes proza en een gedicht, ze *niet aanbiedend voor nu maar voor over een paar maanden*. Ik moet *al* wat ik heb wegzenden, want ik mag geen schriftuur meenemen. Die wordt anders afgenomen Hart.gr. Uw vE

258. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 31 december 1915*

Den Haag 31 Dec '15.

Zeergeachte Heer,
Mijn beste wenschen met het nieuwe jaar voor U en Mevr. en de heele familie. Gister teruggekomen in Nederland, hoop ik U zeer spoedig te zien Met Nelly is alles op de moeilijke reis goed gegaan en wij zijn heel blij rustig thuis te zijn. Ik zou heel blij zijn wanneer U mij van de week ontvangen kondt. Ik kan elke dag en wilt U dan nog even er bijschrijven, hoe de trams gaan, nu tijdens oorlog en winter. Wat zal ik in mijn schik zijn weer eens bij U te zijn. Tot zoolang hartelijke groeten voor allen*
Uw
PNvE

*ook namens Nelly

259. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 2 januari 1916*

Noordwijk/zee [2.1.16]

Beste Van Eyck, van je kaart uit den Haag keek [onleesbaar] ik geducht op. Dat je zelf in 't land was drong niet tot me door voor ik hem gelezen had. Hartelijk welkom en voor jezelf en Nelly in dit jaar mijn beste wenschen. Ik heb je getelegrafeerd, omdat ik niet wet of je niet mogelijk zeer bezet bent. Het zou kunnen zijn dat Maandag je 't makkelijkst uitkomt. Rustiger dag hier in huis is Woensdag of Donderdag. Zie dus maar wat je doet. Voorloopig groeten alle huisgenooten Nelly en jou hartelijk, je toegenegen Albert Verwey

260. *Nelly van Eyck-Benjamins en P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 8 januari 1916*

den Haag 8 Jan.[293]

Zeer Geachte Heer Verwey,

Woensdagavond kwam mijn man mij verrassen met Uw mooie, ook voor mij bestemde bundel, en met Het Lied van de Vuurroode bloem.[294] Ik ben er heel blij mee en dank er U hartelijk voor. Ik zou U gaarne reeds eerder bedankt hebben, maar Pierre en ik, wij kunnen nog zoo weinig tot rust komen dat iedere geschreven brief ons een wonder lijkt. De boeken waren mij zeer welkom, daar Pierre's bibliotheek nog ingepakt is, is ieder goed boek een heele aanwinst.

Zoo gaarne zou ik met Pierre meegekomen zijn om U, mevrouw en de kinderen te groeten, maar de dokter heeft mij aangeraden zoo min mogelijk in treinen en trams te gaan. Ik hoop dat wij U, wanneer U nog eens voor de redactievergadering in den [Haag] komt, bij ons zullen zien. Later komt U bij ons logeeren.

Hartelijke groeten, ook aan Mevrouw en de andere huisgenooten

Hoogachtend

Nelly van Eyck.

Zeergeachte Heer,

Ook met het proefje heb ik nog een paar dagen gewacht. Het is wonderlijk hoe weinig hokvast ik ben. Wanneer komt de rust? ‘Het Zichtbaar Geheim’ heb ik nog enkel opengesneden. Ik reken nu op de volgende week. U weet hoeveel ik van de eerste helft houd. Ik denk dat het heele boek een schatkamer voor mij zijn zal. U moet zich vooral niet door Versluys laten terughouden van de uitgave van ‘Het Zwaardjaar’.[295]

Wij maken berekeningen of wij, buiten wonend, niet zouden kunnen leven zonder dat ik een betrekking noodig heb. Kent U Aerdenhout? Hoeveel denkt U dat de huur van een aardig huisje daar zijn zou? Ik zie er tegen op mijn heele leven in een stad te slijten. Als 't eenigszins kan, zou ik naar buiten willen. Zilverdistel, literatuur en toeslag, - misschien zou 't gaan. 't Zou heerlijk zijn. Na de geboorte van ons kindje, in den mooien tijd van't jaar, in de natuur, gelukkig, en rustig voortwerken...

Ik heb 30 Dec. Versluys mijn adresverandering gemeld, Donderdag heb ik hem nog eens geschreven. Des niettegenstaande heb ik nog de Jan.aflev.der Beweging niet ontvangen. Wat moet ik nu doen? Hij kon toch in elk geval antwoorden. Ik hoop toch dat ik mijn aflevering krijgen zal. - Mijn Papini-brieven waren zeer slechter gecorrigeerd. Woorden uitgevallen, enz. Er is overigens oneindig veel meer over Papini te zeggen, en

293 Het jaartal 1916 is door Van Eyck later met de hand bijgeschreven.

294 Een gedicht met een dergelijke titel is niet opgenomen in *Het zichtbaar geheim*.

295 Op 14 december 1915 had Verwey *Het zwaardjaar* voltooid. De bundel omvatte gedichten geschreven tussen augustus 1914 en december 1915. In de zomer van 1916 zou de uitgave bij W. Versluys te Amsterdam verschijnen.

dat hoop ik te doen in een breedere studie.[296] Typisch dat ik in de derde brief juist de uitdrukking ‘op’ gebruik. Dit naar aanleiding van onze opmerkingen over ‘Un Uomo finito[’].

Binnenkort hoop ik U ‘De Blinde’ en ‘Allerzielen’ te sturen. Zet U de stukjes onder den titel ‘Mijmeringen’? Hartelijke groeten aan allen

Uw

PNvE

P.S.Ik ontving een briefk.v.Jacques. Een merkwaardige zin: ‘Voor Papini voel ik al heel weinig, om niet te zeggen niets (ik ken evenwel niets van hem)’.[297]

Zoudt U zoo vriendelijk willen zijn mij, zoo 't met weinig moeite kan, even te schrijven in welke nummers Uw stukken over de Get Doolhof, Getijden, Sterren en De richting der nieuwe ned.dichtk. voorkomen?

Ik solliciteerde naar de betrekking van commies-red. aan de secretarie te Rotterdam. Zou het erg onbescheiden zijn U een aanbevelingsschrijven te vragen? Niet aan een bepaalde persoon gericht en in algemeene termen? Hartelijk dank dan. Ik solliciteerde al vóór 't bovenstaand plan. Voor lang zou 't toch niet zijn.

261. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 11 januari 1916*

Noordwijk [11.1][298]

W.v.E. Wilt ge, zonder opgaaf van waarom, Bloem eens vragen of het waar iswat ik U omtrent dat gedicht[299] van v.d.L. mededeelde. En ook welke gedichten van hemzelf indertijd werden afgewezen. Ik mis zijn nader adres en vraag ook liever niet zelf. De Terugblik is toch nog geplaatst, zag ik.[300]

Groetend A.V.

296 Van Eyck schreef vier artikelen over de Italiaanse schrijver Giovanni Papini. Ze verschenen in de NRC van 5 januari (Av. A), 6 januari (Av. A) en 8 januari (Av. B). Een omvattender studie van Van Eyck over Papini is niet verschenen.

297 Zie *Bloem-van Eyck* I, p. 193, n. 5.

298 De briefkaart draagt in Van Eycks handschrift de datering: ‘11 Jan '16’.

299 De titel van het gedicht van Van der Leeuw is niet achterhaald.

300 ‘Terugblik’ verscheen in de NRC, 6 januari (Och. A), p. 1.

262. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 12 januari 1916*

Noordwijk/zee
12 Jan[i] 16

Waarde Van Eyck,

De kaart die je ontving had al een voorlooper. Die kwam terug, omdat ik *niet* nauwlettend geweest was en maar een half adres geschreven had, en die helft onjuist. Haastig en harteloos schreef ik over, als voor 't mannetje in de maan, wat ik oorspronkelijk vredig en vriendelijk voor *jou* had opgesteld.

De Getooide Doolhof: Sept[r] 1909. Getijden Jan[i] 1911. Sterren Jan[i] 12. Richting Hedend.Dichtk. Jan[i] 13.[301]

Anders dan Bloem, kende ik, om de ware werking van je artikelen te ondergaan, van Papini misschien te veel. Had ik niets van hem geweten, dan zou ik hem, uit je artikelen, een interessante figuur hebben gevonden. Nu bleef het beeld van juffr. Gosschalk's vertaling, en mijn voorrede, me veel scherper en treffender, zoodat ik het haast betreurde dat je de nederlandsche lezers niet ernaar verwees. Ik bedoel natuurlijk niet dat je dit hadt[sic!] moeten doen: je was nu eenmaal op iets anders uit, op een levens- en geschiedenis-beeld dat meer dan het afschijnsel van een of twee boeken moest inhouden; - maar de gedachte kwam bij me op toen ik overwoog met welke middelen men voor een bewonderd schrijven de sterkste aandacht trekt. Je wou nog breeder over hem schrijven. Ik geloof dat mijn scherpe en snelle omtrek, mijn intense verlichting zekerder werkt.

Aerdenhout lijkt me een villa-buurt; maar de streek is ruim: Santpoort, Bloemendaal. Misschien kan mijn broer ons daaromtrent inlichten, die te Santpoort (‘The Briars’) woont.[302]

Hartelijke groeten, dank - ook Nelly - voor brief.

Je

A.V.

301 ‘De getooide doolhof’ was verschenen in *De Beweging* 5 (1909) 3 (september), p. 323-332; ‘Getijden’ in 7 (1911) 1 (januari), p. 96-99; ‘Sterren’ in 8 (1912) 1 (januari), p. 100-106 en ‘De richting van de hedendaagsche poëzie’ in 11 (1913) 1 (januari), p. 52-66.

302 Verweys broer Christoffel woonde in Haarlem aan het Spaarne, maar hij bezat ook een huis in Santpoort.

263. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 13 januari 1916*

['s-Gravenhage 14·I 1916]

Zeergeachte Heer,

Jac.Bl. schrijft mij terug. Hij zegt een en ander, maar onder de voorwaarde dat ik er in *geen* geval eenig gebruik van maken zal. Voor v.d. Leeuw kan hij *natuurlijk* de verantwoording niet op zich nemen. Ik heb hem ook *niet* geschreven, voor wie en waarvoor, het is. Er zit dus niets anders op dan dat U hem zelf schrijft. Adres v.Jacques: Dr.J.E.v.d.Meulen, 40 Lange Nieuwstr. Utrecht.[303]

Uw brief ontving ik met veel dank. Wat Papini betreft: de brieven in De Beweging zijn *niets* dan een raam, een geraamte, - de verschillende deelen zijn onuitgewerkt. Die allereerste periode v. Pil.Cieco iséène, niet de literair interessantste, - van verschillende fasen. Had ik bij één deel langer stil gestaan, dan zou het nog niet bij dat eerste van zijn leven geweest zijn, waarschijnlijk. Het aandacht vragen voor Papini stelde enkel ik als doel, omdat het nu eenmaal krantenbrieven zijn zouden; voor *mij zelf* was dat het doel niet, omdat een krant er de aangewezen plaats niet voor is. Bovendien zou ik liever een psychologische studie schrijven over Papini als gegeven grootheid (die dus als bekend verondersteld wordt,) dan een propaganda-artikel voor een niet of nauwelijks bekende. Ik schrijf U dit omdat ik in Florence nog wel nagedacht heb juist over de verhouding brieven en studie. Verwijzen naar uw voorrede kan ongetwijfeld voldoende zijn om belangstelling te wekken, maar voor een studie over de heele figuur is het dat in geenen deele. En de brieven zijn *enkel* als een noodgedwongen *voorarbeid* der studie te beschouwen, als zoodanig provisorisch, schematisch, onvolledig. Is dit verkeerd geredeneerd? Acht *U* een studie overbodig?

Hart. gr. Geheel Uw vE

264. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 27 januari 1916*

Den Haag, 27 Jan.'16

Zeergeachte Heer,

In dezelfde enveloppe zend ik U 'Mijmering' V en VI,[304] in hoop dat ze U bevallen mogen Fraai zijn ze niet geschreven. Ik copieerde ze den laatsten dag in Florence om ze te kunnen overzenden naar Holland. Een proef der vorige heb ik nog eergister ontvangen.

303 Johannes Engbert van der Meulen (1890-1968) was een studiegenoot van Bloem. Het als deze was hij redactielid van het Utrechtse studentenweekblad *Minerva* .

304 'Mijmeringen V. De blinde' en 'VI. Allerzielen' werden beide geplaatst in *De Beweging* 12 (1916) 3 (maart), p. 201-208.

Ik zit nog tot de nok vol onrust. Dio Santo, wanneer zal daar een eind aankomen! Er is zooveel te doen voor het zoeken eener woning. Ik ben twee dagen naar Heemstede geweest met het riant resultaat dat ik niets gevonden heb. Nu heb ik geschreven naar een villatje van ƒ 350 op de Veluwe halfweg Arnhem - Schaersbergen. Dan heb ik in Huisterheiden nog een huis op 't oog. 't Is een lastige tijd. Alle huizen zijn duurder. Het hout is 100% in prijs gestegen. Evenzoo zink, koper, wol, ijzer, zoodat zoo ongeveer alle artikelen duurder zijn dan voorheen. En we hebben een bepaald bedrag gekregen waarvan we natuurlijk moeten rondkomen. Intusschen loop ik, wieler ik, rijd ik, in het ijle en in den regen, en vraag maar steeds: wanneer de rust?

Ik ben ook in Amsterdam [geweest] en heb daar mijn hart opgehaald aan de 'harte'-lijkelijkheid [*sic*] van ten Holt. Zijn 'Vlucht' is in Utrecht, maar hij had er een nieuw kleiner doek 'De Barmhartige Samaritaan[']', dat mij zéér aansprak. Ik ben zeer tevreden daar geweest te zijn en geloof dat ik Weyand,[305] ten Holt, Lau[306] meer waardeer dan U dat doet. Er was ook een groote teekening ['']Simson en de Leeuw' van ten Holt, die mij bijzonder veel genoegen deed. Alles bij elkaar een mooie dag. Die mij persoonlijk ook zoo veel vreugde gaf, omdat ik bij hen leven en streven voelde en een drift naar de toekomst en haar werk. Precies als in mij, precies datgene wat ik in o.a. Jacques zoo mis.

Ik ken eigenlijk enkel ten Holt en hij is feitelijk de geen die mij van alle jonge kunstenaars, dichters incluis, het naast is. Ik zie door hem heen de anderen en ken door hem heen hun streven. Misschien is dus mijn oordeel eenzijdig. Ik hoop hen allen beter te leeren kennen, - maar in de hoofdzaak vergis ik mij niet. De vierde 'Vlucht naar Egypte' van ten Holt zal wel veel mooier worden. Ik ontmoette Lefauconnier, die mij niet sympathiek is, noch persoonlijk, noch in zijn werk, dat, hoe knap ook, naar mijn gevoel, te weinig onderwoeld is, te weinig spanning van hart en geest heeft. Alles bij elkaar: te weinig diepte. Houden doe ik zeer beslist niet van hem, al vind ik verschillende dingen mooi.

Ik sprak U van Studies-uitgeven. De W.B. voelde er iets voor, v.Suchtelen vroeg mij opgave der onderwerpen. Ik noemde Tolstoj, Strindberg,Wagner, Pater, Dostojefsky, Flaubert, de Vigny, Baudelaire, Leopardi en een paar minderen. Dit deed de W.B bij monde v.v.Suchtelen van het plan afzien. 'De onderwerpen die U in Uw bundel behandelt geven ons toch den indruk dat dit werk in onze uitgaven niet op zijn plaats is. U schrijft (aldus v. Suchtelen, VAN SUCHTELEN) uitsluitend over kunstenaars waarvan wij nog niets hebben gepubliceerd en de ervaring leert dat in zulk een geval de belangstelling zich uitsluitend bepaalt tot enkele geletterden.' Ik heb hem geantwoord dat wanneer het waar is dat de Ned.lezers zich meer interesseeren voor Geertje,[307] Leo en Gerda,[308] De Koele Meren,[309] Anna v. Goch[310] [*sic*], enz.enz. onderwerpen der

305 De schilder Jaap C. Weyand was bestuurslid van de Moderne Kunst Kring.
306 De schilder M.J. (Thé) Lau.
307 De in 1905 verschenen roman *Geertje* van Johan de Meester.
308 De in 1911 verschenen roman *Leo en Gerda* van Aegidius W. Timmerman (1859-1941).
309 De in 1910 verschenen roman *Van de koele meren des doods* van Frederik van Eeden.
310 Anna van Gogh-Kaulbach (1869-1960).

studiebundels v.Querido[311] en v.Campen,[312] dan voor Dostojewsky en Flaubert, het hoog noodig tijd wordt hen tot breeder belangstelling op te voeden en zoo spoedig mogelijk naast E.Zahn[313] aan die twee een plaats in te ruimen. Dat een bundel van Flaub. Baud.Leop. Vigny uitgaat boven een beschrijving van 4 belangrijke kunstenaars omdat zij de vier stalen van gemoeds en geestesleven van een geheel en zeer interessant tijdperk te begrijpen geven, en dat ik de onderneming W.B.te zeer schatte, om met zijn oordeel dat dergelijke studies niet op hun plaats zijn in haar verzameling, meetegaan. Dat zou een sarcasme zijn dat ze niet verdient. Wanneer de genoemden voor enkele geletterden zijn voor wie is dan Spinoza's Ethica?[314] - Het is jammer, vooral nu ik geen betrekking neem. Maar er is niets aan te doen.

Qua Greebe - Perk: Ik sprak Timmerman, die niets van een fout in zijn stukje bemerkt had, ook niet inzag dat Greebe gelijk heeft met zijn brief aan U, en mij zeide dat Gr. zelfs ergens van Kloos' lezing spreekt als van de oorspronkelijke. 't Is een janboel. Bovendien, vertelt mij een gemeenschappelijke boekhandelaar,[315] wil Greebe nog 2 boeken over de kwestie schrijven![316]

Ik hoorde dat Mea geengageerd is met Mees.[317] Ik ontving geen kaartjes maar wensch U hierbij hartelijk geluk met dit engagement. Ik ken hem feitelijk niet, ken Rein,[318] zijn broer, heel goed, maar weet dat hij (O.) zeer kunstzinnig is. Op 't Lyceum, herinner ik mij van mijn aangetrouwde neef Sieuwertsz van Reesema[319] gehoord te hebben, vertaalde hij Euripides uit Shelleys vertaling in het Hollandsch. Een krachtprestatie! Ik zal Mea afzonderlijk schrijven.

Ik zit midden in Prometheus Unbound.[320] Mij dunkt: de kwestie ravine-ruin is *wel* beslist. Alleen de eerste editie heeft ruin, die van Mary S. van '39 ravine. Ook het handschrift in de Bodleyan, volgens Locock.[321] Rapisardi[322] vertaalt colmato abisso. Wij nemen natuurlijk de lezing ravine. Op 't oogenblik wordt ons kleine geschrift: Over

311 Israël Querido bundelde in 1904 en 1914 zijn essays onder de titel *Studiën* .
312 M.H. van Campen (1874-1943) werkte mee aan *De Gids* . In 1911 wijdde hij, als bewonderaar van Querido, een speciale studie aan diens *Studiën*.
313 De in het Duits publicerende Zwitserse auteur Ernst Zahn (1867-1952) had sinds 1893 veel succes met zijn populair geschreven romans.
314 In 1915 was Spinoza's *Ethica* in de vertaling van Nico van Suchtelen bij de Wereldbibliotheek te Amsterdam verschenen.
315 Vermoedelijk de firma Van der Haar en Van Ketel te Den Haag.
316 Van Greebe zijn verder geen publikaties over de kwestie Kloos-Perk verschenen.
317 In januari 1916 verloofde Mea Verwey zich met Constantinus (Conno) Alting Mees (1894-1978). Beiden studeerden letteren aan de Leidse universiteit.
318 Rein Mees was een oudere broer van C.A. Mees.
319 Niet achterhaald.
320 De Zilverdistel zou in 1918 een uitgave van *Prometheus unbound* van P.B. Shelley uitgeven.
321 Charles Dealtry Locock (1862-1946) publiceerde over cricket- en biljart, vertaalde uit oude talen en deed onderzoek naar de manuscripten van Shelley die zich in de Bodleian Library te Oxford bevinden.
322 De Italiaanse dichter en hoogleraar Mario Rapisardi (1844-1912).

Boekkunst en De zilverdistel gedrukt, een klein aardig boekje.[323] Ik hoop dat u er iets over zult willen zeggen, wanneer het U daar ten minste stof toe geeft.

En nu, basta. Ik heb heel wat geschreven. Hartelijke groeten aan allen geheel Uw toeg.

PNvE

265. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 7 februari 1916*

[Noordwijk a Zee 7.2.16][324]

W.v.E. Ik zend Mijmeringen V en VI naar van Nifterik.[325] Van Greshoff hoorde ik dat je toch in Heemstede gehuurd hebt. Let eens op of de schim van Beets je daar niet omzweven zal. - Dat de plaats bij Shelley ravin en niet ruim moet zijn, lijdt geen twijfel. Je schrijft: wij nemen natuurlijk de lezing ravine en citeert Rapisardi. Ik merk daaruit dat je Ackermann[326] volgt. Zijn uitgaaf heeft een goede naam, zoodat er in 't algemeen iets voor is, maar Shelley schreef ravin = prooi en niet ravine = rotskloof. - Van een instituut als de W.B. zullen wij persoonlijke een enkele maal genoegen beleven, maar overigens geen hulp ondervinden. dat kan niet anders. Het staat in dienst van een gedachte die op de massa gericht is, niet - zoals de onze- op de weinigen. Le Fauconnier is je niet sympathiek - maar of nu juist de tentoon.in de N.Kunstkr. zijn superioriteit bewijst? Mijn portret is nu hier. Het Zwaardjaar verschijnt dit voorjaar. hartelijke groeten, ook voor je vrouw en van de mijne. Bij mooi weer hoop ik je nog eens hier te zien.

Je

A.V.

266. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 7 februari 1916*

['s-Gravenhage] 7 Febr [1916]

Zeer geachte Heer, Hart. dank voor Uw briefkaart, wanneer ik al had uitgezien. Dat Het Zwaardjaar uitkomt doet mij bijzonder veel genoegen. Wanneer U iemand voor de revisie noodig hebt, ben ik gaarne disponibel. Hoe komt J.G. dien ik sinds 2 Jan.niet zag, aan 't bericht. Integendeel heb ik niets in Heemstede gevonden en ik zal in Driebergen terecht

323 *Over boekkunst en De Zilverdistel* van J.F. van Royen en P.N. van Eyck zou in 1916 verschijnen. Het werd door Van Royen op diens handpers gedrukt met de door S.H. de Roos getekende en gesneden Zilvertype.

324 De briefkaart draagt in Van Eycks handschrift de datering ‘7-2-'16’.

325 Drukkerij Van Nifterik was de drukker van *De Beweging*.

326 R. Ackermann bezorgde in 1908 *Prometheus unbound* in een tweetalige (Engels-Franse) editie.

komen, waar wij een aardig huis gevonden hebben.[327] Ik zal genoodzaakt zijn in meer tijdschriften te schrijven, maar dan is ook mijn bestaan zóó gewaarborgd. De honoraria kunnen gelukkig de nederige rol van aanvulling, zij 't een noodzakelijke, vervullen. - Wat Shelley betrof, ik bedoelde niet te zeggen dat ik [']kloof' wou nemen. Rapisardi haalde ik aan als versterking van 't feit dat het *niet* ruin moet zijn. Ravine was in die gedachtengang een slip. Ik begin nu met zorgvuldige vergelijking [?] v.Ackermann, de artikelen van Schick. in Herrigs archiv[328] en Locock. Deze laatste echter is weggeraakt op de K.B. Is het U misschien bekend, waar een ex. te vinden zou zijn? - Wat een mooi boek over Berlage zal dat zijn met die medewerkers en al die reproducties.[329] Ik zou het natuurlijk graag bezitten, maar 't is zeker te duur.

Vandaag had ik hevige aanvechtingen om over een 9 mnd. naar Italië terug te gaan.. Van die nostalgische gemoedsuitzettingen -Ik zou de superioriteit van Lefauconnier niet willen ontkennen, maar de instructie, van vreemdheid is daar mee niet te dooden. Ik genoot zéér van v.d.Leeuws verzen, sommige waarvan ik heel bijzonder vond.[330] - U hebt Bloem niet meer geschreven, zie ik. Ook zoo maakt de zin haar effect. Gaarne kom ik nog eens. Hartel. gr. ook namens Nelly aan allen

hoogachtend
Uw
vE

Geen overdrukken ontvangen.

Hebt U niet een schoone revisie voor me.

267. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 8 februari 1916*

[Noordwijk a Zee 8.2.16]

W.v.E. Ziehier, nevengaand, het blad zelf dat aan de drukkerij geweest is en waarop ik order gaf voor de overdrukjes. Aan Versluys schreef ik dat hij de vellen verdeelen moest. Waarschijnlijke fout: alles aan van der Leeuw gezonden. Vraag dien eens.
Hartelijk

A.V.

West Einde Voorburg.

327 Op 1 maart 1916 zou Van Eyck een huis aan de Burgemeesterlaan 10 te Driebergen betrekken.

328 De Duitse anglist en hoogleraar in de vergelijkende literatuurwetenschap Josef Schick (1859-1944) publiceerde over Shelley in het door Ludwig Herrig in 1846 opgerichtte *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*.

329 Aan de door W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij te Rotterdam uitgegeven huidebundel *Dr H.P. Berlage en zijn werk* werkten naast Verwey onder meer K.P.C. de Bazel en R.N. Roland Holst mee. S.H. de Roos verzorgde de illustratie.

330 In *De Beweging* 12 (1916) 2 (februari), p. 133-137 waren van Aart van der Leeuw 'Gebondenen', 'De boot', 'De landman tot den dichter', 'De stilte', 'De gulden tros' en 'Mijn vaders tuinen' verschenen.

268. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 12 februari 1916*

['s-Gravenhage] 12 Febr [1916]

Zeergeachte Heer,
Wanneer U er niets tegen hebt, zou ik graag Dinsdag bij U komen. Ik ga nu betrekkelijk zoo snel uit de buurt, dat ik den tijd wil benutten om, als 't kan, U nog eens een keer te zien. Ik hoop dat U geen verhindering hebt, daar Dinsdag en Zaterdag de eenige dagen zijn waarop ik kan, en Zaterdag is nog zoo ver.
Jacques was vandaag bij me. Hij is gezakt. Hij is er verwonderd over, waarom U niet aan hem zelf de inlichting over die verzen gevraagd hebt. Had hij geweten dat het voor U was, dan had hij geen oogenblik geaarzeld U het verlangde mede te deelen, maar nu hij in 't geheel niet wist voor wien en waarvoor ik het vroeg, vond hij zich niet verantwoord. Hij dacht dat een ander - ik ben vergeten wie - het mij had laten vragen. - Zijn bundel zal waarschijnlijk van 't jaar uitkomen, bij Brusse..-[331]
Vandaag heb ik de overdrukjes van Versluys ontvangen. 't Is toch een rare man. Met v.Dishoeck ben ik nu geheel gebroken, ofschoon ik hem alle gelegenheid gegeven heb de zaak goed te maken. Ik zal het Ronde Perk nu voor De Wereldbibliotheek bestemmen, voor 1917, 't is wel wat laat.[332] Enfin, ik hoop U spoedig te spreken. Als 't mag, wou ik probeeren weer met die vroegere trein te komen. Was dat niet *te* vroeg? Hartel. groeten ook namens Nelly
Hoogachtend
Uw vE,

269. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 24 februari 1916*

Den Haag, 24 Febr. [1916]

Hooggeachte Heer,
Hierbij de proeven retour.[333] Het is moeilijk typographische opmerkingen te maken. Bijna alles wat ik zou willen zeggen hangt samen met de vraag over de toelaatbaarheid (in zuiver-doordachten zin) van het door U gekozen systeem. Een systeem dat zeker tot betere resultaten kan leiden, in grooter formaat met de letter door U nu gekozen, of in kleiner formaat[,] met een kleinere letter soort (als in De Nieuwe Tuin). Op mij maakt

331 J.C. Bloems bundel *Het verlangen* zou in 1921 bij P.N. van Kampen en Zoon te Amsterdam verschijnen.
332 In 1917 zou *Gedichten* van Van Eyck bij de Wereldbibliotheek te Amsterdam verschijnen. Naast *Het ronde perk* werd ook *Lichtende golven* hierin opgenomen. Deze laatste bundel omvatte poëzie uit de Italiaanse periode (mei 1914-december 1915) en uit de jaren kort na de terugkeer in Nederland (1916-1917).
333 De drukproeven van de bundel *Het zwaardjaar* , waarvoor Verwey mogelijk Van Eyck mondeling om typografisch advies had gevraagd.

het, zooals het nu is, vooral ook door de vele ijle gedichtsbeginnen, een onbevredigende indruk. Het gaat mij aan mijn hart de gedichtseenheden meer te verbreken dan strikt noodzakelijk is. Waar dit laatste door lengte onvermijdelijk wordt, moet juist door de bouw der pagina's en door de verdeeling van 't gedicht er naar gestreefd worden, de eenheid van 't gedicht zooveel mogelijk onaangetast te houden. Heengeganen I, II, - voor mij pijnlijke voorbeelden van de kwade gevolgen van 't systeem.[334] En de doorgesneden sonnetten! 12 punts in klein formaat kan heel mooi zijn, maar in een massieve geserreerde zetting. - Ik zie dat U 4 punt spatie opgeeft. Ik hoorde dat U de Roos raadpleegde. Ik zou U de raad willen geven, althans bij de één deelige kleine leesteekens,.,, 3 punten te doen nemen, en de gedachtestreepen dadelijk aan de woorde[n] te laten aansluiten. De pagineering lijkt mij 't best, niet midden onderaan, maar links en rechts onderaan, één augustijn binnen de grens v/d drukspiegel. Drukfouten: Pag. 26 regel 10 v.o. en wilt U 28, regel 3 v.b. de, achter kleuren houden? Staat U op de breedheid der citaten bij Fourie I en II? En de titelpagina:

MDCCCCXVI
AMSTERDAM - W.VERSLUYS

lijkt mij mooier, met meer evenwicht dan die eene dunne regel. Hartelijke gr. ook ns Nelly Uw
vE

Van de bovenkant der korte letters tot aan de bovenkant der volgende regels is bij platte zetting 12 punt. Zoo kunt U zien hoeveel 4 punt is.

270. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 30 maart 1916*

Den Haag, 30[335]

Zeergeachte Heer,

Hierbij zend ik U weer eens een gedicht, hopend dat het U bevallen zal.[336] 't Is nog uit Siena, - hier schrijf ik niets. U weet niet wat een hoeveelheid beslommeringen zich voor doen enkel maar voor de komende gebeurtenissen. Met Nelly gaat gelukkig alles naar wensch. Zij maakt zich alleen nog bang over de gezondheid en welgeschapenheid van het kindje. Ik ook wel een beetje want men weet het toch nooit, maar niet zoo als zij. Ik wou maar dat het achter den rug was en goed afgeloopen. Overmorgen kan ik zeggen de volgende maand.

Het eerste wat in De Zilverdistel uitkomt (voor de Vijftig) is Leopolds Cheops, in drie kleuren, - 't zal een zeer bijzonder boekje worden, klein natuurlijk, maar niet te klein,

334 De beide sonnetten ‘De heengeganen I’ en ‘Terechtstelling van Josef Fourie II’ in de bundel *Het zwaardjaar*.
335 Nadere datering op grond van de eerste alinea van de brief.
336 Het gedicht ‘De laatste’ zou geplaatst worden in *De Beweging* 12 (1916) 5 (mei), p. 106-109.

het is wel een gedicht voor afzondering.[337] Ons boekje over Boekkunst en De Zilverdistel is bijna klaar. Mijn kistje boeken heb ik ontvangen, eindelijk. Het was een enorme teleurstelling. De waarde was niet meer dan 350 lire, - het heeft mij niet minder dan 125 lire gekost. Expediteurs zijn reusachtige dieven. Ik zal trachten nu nog een paar brieven voor de Rotterdammer te schrijven, zooals ik al in December van plan was.[338]

Over de Nederlandsche aangelegenheden heb ik mij zeer onrustig gemaakt. Wat zou er nu toch gebeuren bij die Regeering? Wat moeten wij nog langer met het stelletje Pleyte-Bosboom-Rambonnet-Postuma-Q (om de brave Cort v.d.Linden maar te vergeten) doen? Is het werkelijk in 's lands belang dat die prulleboel aanblijft? Ik erger me dood. Ook aan de stemming van het Nederlandsche volk (nu en dan met inbegrip van mij zelf). Het besef dat ik onmachtig ben knaagt aan mijn hart. En bij hoevelen is 't zoo? Wat is Nederlands grootste vijand: Engeland, Duitschland of de zevenster (want Postuma is een dubbele ezel) P-B-R-Po-O-C? En wie zal, dat is 't comble, ontkennen dat deze nobele Pleiade, die alleen zoo schittert omdat de Nederlandsche hemel zoo donker is, het Ned.volk rappresenteert? ‘Lamzakkigheid[’], ziedaar het woord dat mij de meest juiste karakteristiek voor den volksgeest toeschijnt, - dit in het volle besef van de onsuperieure onwijsheid die in een dergelijk invectief voor den schelder ligt opgesloten. Waarom, in naam der gerechtigheid, moest juist *ons* gezegend volk dat zoo goed een kastijdende wakkerschudding gebruiken kan, vrijloopen van de verschrikking van een oorlog, - terwijl het zeker is dat het tegelijk de vruchten zal trachten te plukken van andermans ellende? (Een domme, absurde gedachte, inderdaad, - als ieder kan ik haar absurditeit bewijzen - en toch?) Trouwens behoor ik tot hen die het een bewijs vinden van 's menschen verachtelijkheid dat hij zoo iets onredelijks als oorlog noodig toont te hebben als therapie; maar liever toch die verachtelijkheid aanvaarden kan, tegen beter weten in ad minorem humanitatis turpitudinem beweren, dat de menschheid den oorlog kan missen. De menschheid en de oorlog zijn elkander waard. Het bestaan van den oorlog is bewijs van zijn noodzakelijkheid. Een menschheid die zul een oorlog zóó lang verdraagt, mag niet klagen dat zij hem ondergaat. Wanneer ik niet *wist*, dat het niet om veranderbare bij-hoedanigheden der menschheid, maar om originaire, onveranderbare dingen gaat! Zoolang de menschheid zich nog tot oorlog in staat toont, heeft zij nog levenskracht, zit zij nog vast aan haar oorsprong, kan zij nog gevoed worden. Wat een schepsel, dat de onredelijkheid noodig heeft om in't leven te blijven omdat het aan zuivere redelijkheid zou te gronde gaan bij gebrek aan sappen, en niettemin dóór die redelijkheid gedwongen wordt om tot verachting van zich zelf te komen. Zeker zit daar de mogelijkheid van een zekere grootheid in, maar een echt-menschelijke, weer, onpeinsbaar bitter, - en hoe betrekkelijk, hoe on-absoluut, hoe onvoldoende.

Is dit nu een tijdsstemming, iets bestemd tot verdwijnen, steenige vrucht van malaise, op een goed oogenblik ontschild en als steenig getoond? Of is dit een waarheid die ons

337 In juli 1916 zou bij De Zilverdistel J.H. Leopolds *Cheops* verschijnen als eerste boek voor de Vereeniging van Vijftig. De bundel werd gedrukt in zwart, rood en blauw en mat 17x23,9 cm.

338 Van Eyck sloot zijn correspondentschap voor de NRC in Italië af met vier brieven over Papini, die begin januari 1916 werden gepubliceerd.

het heele leven vergezellen zal? Het zal voor U nauwlijks aangenaam zijn zoo'n brief te ontvangen. Wanneer U een ander was, zou ik zeggen: lees hem als een boutade. Ben ik wel zeker dat het geen boutade is? Als ieders wijsheid en onwijsheid?

Ik hoop dat ik spoedig weer eens iets van U hoor. Hartelijke groeten aan Mevr., de kinderen, ook van Nelly

Uw
PNvE

271. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 1 april 1916*

1 April 16

W.v.E. Goed dat Italië nog nawerkt, zij het dan ook dat de productie omineuslijk De Laatste heet. Holland zal dan een pendant moeten kweeken dat de Eerste voor titel heeft. Misschien blijkt de Eerste in dit geval geen gedicht, maar - een Dichter. Draag de bijkomende beslommeringen licht - ik zal niet zeggen: als ware hij je zevende, maar toch met de gepaste blijmoedigheid die voor alle goede dingen bevorderlijk is. - Den Haag zal gegonsd hebben bij de plotselinge oorlogsgong. Zelfs Noordwijk beefde. De berichten van vanmorgen maakten me niet wijzer. Meenen ze oorlog en met wie? Misschien weet je in den Haag iets dat je schrijven kan.[339] Hartelijk, ook aan Nelly, je

A.V.

272. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 2 april 1916*

['s-Gravenhage] 2 april '16.

Zeergeachte Heer, ‘Meenen ze oorlog en met wie?’ Is dat niet juist het verschrikkelijke? Als het te laat is worden wij er in gekend. Is Uw aandacht gevallen op het Ochtendbl. v.gister (1e pag 1e kol) van de Rotterdammer, het verslag van de reis der Breda dat met deze alinea eindigt: [‘]De Breda ondervond nog eenige wederwaardigheden van zoo ingrijpend belang, dat zij in deze omstandigheden niet kunnen gepubliceerd worden:? Bent U 't eens met die zwijgerij? Ik las vandaag het artikel van de Vooys, met bijzondere instemming.[340] Wat te denken van zoo'n 2e Kamer, die niets begrijpt dan enkel haar

339 Eind maart werden alle militaire verloven voorlopig opgeschort. Beweegredenen werden niet gegeven, waardoor onder de bevolking ernstige ongerustheid ontstond. Pas op 4 april zou in de dagbladen een verklaring van de regering verschijnen, waarin zij meedeelde dat het hier om een voorzorgsmaatregel ging om de Nederlandse neutraliteit te handhaven.

340 Van I.P. de Vooys verscheen in *De Beweging* 12 (1916) 4 (april), p. 1-20 ‘Het gezag van de Tweede Kamer’. Hij schreef het artikel naar aanleiding van de val van minister van financiën M.W.F. Treub. De Vooys betreurde het dat ‘een voortvarend en krachtig minister’ naar huis was gestuurd.

eigen kleinere belangetjes, en die niet eens goed. Heeft U gelezen wat Bos over de Tubantia geschreven heeft?[341] De volksgeest! Is het wat een boertje zei tegen mijn schoonvader, toen zij een bericht over de Tubantia samen lazen: ‘Gelukkig dat we zoo'n laffe regeering hebben, anders hadden wij al lang oorlog.’ Oorlog begeer ik toch waarlijk niet, maar met zoo'n geest is Nederland reddeloozer verloren dan wanneer het door hoe groote verschrikking ook tot een andere geest gebracht wordt. - Hart. dank voor Uw briefkaart. Ik wilde U bepaald eens schrijven, bij wijze van uiting. Ik zou nog graag eens naar Noordwijk komen, vóór de bevalling van Nelly. Hebt U het druk? Gister ben ik in Driebergen geweest Het was er heerlijk in de natuur. Wie weet of ik er ooit kom. Een heerlijke zon door een heerlijke rust. Met Nelly gaat alles goed, gelukkig. Hartelijk gegroet van ons beiden

Uw
vE

273. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 4 mei 1916*

[Noordwijk [a]/Zee 4.5.16.]

Wij heeten Robert Floris van harte welkom.[342] Aangezien er niets boven een goede naam gaat, en hij al begint met twee voortreffelijke, hebben wij hem niets toetewenschen dan dat hij oppeil blijft. Onze sterkendste groeten aan Nelly en de verzekering van ons meegevoel aan Nelly's echtgenoot, die nu ook vaderzorgen te dragen krijgt. De jonge man meent het trouwens goed met jullie. Kon iemand voor zijn eerste overlast mooier weer kiezen? Hartelijk

Albert Verwey
en huisgenooten

274. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 10 mei 1916*

Den Haag, 10 Mei '16

Zeergeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw gelukwenschen. Tot nu toe gingen ze in vervulling. Alles gaat naar wensch, Nelly voelt zich uitstekend terwijl de kleine jongen nu, na een week,

341 Op 16 maart 1916 werd de ‘Tubantia’, het vlaggeschip van de Koninklijke Hollandse Lloyd, getorpedeerd. De politicus en aanvoerder van de Vrijzinnig Democraten D. Bos (1862-1916) schreef naar aanleiding van dit incident en artikel in *De Vrijzinnige Democraat* . Fragmenten uit dit artikel waren in de NRC van 25 maart overgenomen.

342 Op 3 mei 1916 werd Van Eycks zoon Robert Floris geboren.

zijn oorspronkelijk gewicht van 6 pond weer terugheeft, wat zeer vlug schijnt te zijn. Ik verheug me over elke verrichting en wij zijn beiden gelukkig met ons kindje.

Ik zend U hierbij nog een tweetal mijmeringen, in de hoop dat ze welkom zijn zullen. Eerste Uitgang is van verleden jaar April, ik schreef het 's middags in bed. De Palm een herinnering van vlak vóór mijn ziekte.[343]

Ik zit diep in de Shelley teksten, met verrassende resultaten. Ik heb er nog over gedacht om voor De Beweging een klein stukje te schrijven, om de voornaamste afwijkingen te bespreken, maar daar ieder feitelijk de uitgaven van Ackermann, Hutchinson of Locock kan koopen is dat overbodig. Wel zou ik de kwestie ruin-ravin-ravine nog eens ter sprake willen brengen, aangezien Locock en Zupitza[344] beiden ravine lezen in het handschrift, en qua uitlegging deze lezing zeer bevredigend is. Ruin is natuurlijk heelemaal uitgesloten. De kwestie gaat tusschen ravin en ravine. Helaas heeft het ms. op de e een vlekje. Maar Zupitza geeft zonder aarzeling ravine, met de mededeeling van het vlekje, Locock beschouwt het vlekje als een doorschrapping van de e. In het laatste geval, aangenomen dat Shelley in geen van beide lezingen onzin bedoelde, heeft hij dus achtereenvolgens ravine en ravin gewild, waaruit blijkt, dat voor beide een plausibele uitlegging bestaan moet. De moeilijkheid is nu maar, uit te maken, *of* er een toevallig vlekje is, dan wel of er een schrapping is. Mag de meerdere mate van plausibiliteit de doorslag geven voor een der lezingen, nu onzekerheid zal blijven bestaan? Moeilijke kwestie. Ackermann twijfelt niet, geeft ravine en zegt achterin: eindelijk de eenig juiste lezing met duidelijken zin en citeert dan met instemming Rapisardi's vertaling van colmato abisso, (een vertaling die of op verkeerd begrip van ravin, of op conjectuur moet berusten, dunkt mij.)

Hebt U de op het handschrift gemaakte uitgaven heelemaal nagegaan. Sommige vondsten hebben mij zeer verrast. B.v.Act I 157 waar het handschrift voor cloud/Of glory arise, beam/From sunrise, leap geeft. D.w.z. de eerste lezing is doorgeschrapt en de andere er boven geschreven. Locock en Schick denken zonder één reden te geven dat Shelley tot zijn vroegere lezing wel teruggekeerd zal zijn. En motiveeren dat met de overweging dat de cloud ‘more appropriate’ zou zijn. Ackermann constateert dat zij niet één vermoeden, hoe zwak, ook, kunnen aanwijzen en volgt dus de tweede lezing. Ik voor mij, geloof dat er geen oogenblik van aarzeling mogelijk is. More appropriate is de 2e, niet de eerste lezing. Er is een discrepantie tusschen de statigheid van de cloud of glory die verrijst en de *spirit* of *keen* joy, - hoeveel relief komt er wanneer wij daarentegen zien: like a beam/From sunrise leap, a spirit of keen joy. Het is één volledig beeld geworden, en de band der drie ea-ea-ee-klanken bevestigt dit. - Ook in I 774 killing vereerd, moet zijn lulling lijkt de innerlijke zin alles te zeggen voor bevestiging van het hs. Evenzoo II, 50.'I see thin shapes within the mist moet zijn Seest thou shapes within the mist? waar trouwens precies na te gaan is, hoe Mary Shelley's handschrift verkeerd

343 ‘De palm’ werd geschreven in Assisi te Italië waar de Van Eycks van 17 juli tot 9 augustus 1915 hadden gelogeerd.

344 De Duitse anglist en hoogleraar Julius Zupitza (1844-1895).

gelezen heeft, bij 't overschrijven van 't drukexemplaar. Ook II, iv, 100 ranis voor reigns, enz. Onder 't werken is hoe langer hoe meer mijn verbazing over Kloos geklommen. Ik herlas onlangs zijn 2 stukken.[345] De onkunde en onhebbelijkheid dier 2 stukken is werkelijk buitengewoon. Jammer dat nooit op zijn laatste stuk met de uitdaging de bronnen te noemen, geantwoord is. Nu heft het de schijn, of U het antwoord schuldig gebleven zijt. Dat is ellendig. Zou ik niet nog een korte aanteekening schrijven? Hart groeten, ook namens Nelly en al Uw huisgenoten
Geheel Uw
vE

275. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 13 mei 1916*

Noordwijk/Zee
13 Mei 16

Waarde Van Eyck,

Mijmeringen VII en VIII laat ik in proef brengen.[346] De gunstige berichten omtrent Nelly en de kleine Querculus doen ons goed aan het hart. Je mededeelingen betreffende Locock waren oorzaak dat ik mijn Shelley weer opsloeg. Act I.157. Daarin kan ik met je meegaan. Eveneens in de lezingen II III. 50, en I 774, die trouwens beide aanvaard zijn door Hutchinson.

Act I 619. Of er ravine in het hs.gestaan mag hebben, maakt niets uit. Bedoeld is m.i. ontwijfelbaar ravin. Ik beroep me niet eens op de zin (die me bij lezing ravine onbegrijpelijk blijf maar op het accent. Ravin valt goed, ravine maakt een heksesprong.

Op Kloos' tweede schrijven heb ik niet geantwoord omdat hij zich beroept op Buxton Forman[347] en ik dus eerst zou weten of B.F. in een uitgaaf van na 1903 (jaar van Locock's correcties) bij zijn meening gebleven was. Zulk een uitgaaf heb ik evenwel vruchteloos gezocht, links en rechts erom geschreven. Niemand had er een.

Meen je de zaak met een enkel woord te kunnen afdoen, doe het dan.
Hartelijk groetend
je
A.V.

345 Over de vertaling van Shelley *Prometheus unbound* door Alex. Gutteling was een discussie tussen Willem Kloos en Verwey ontstaan. De vertaling was eerst in twee delen in *De Beweging* in resp. 4 (1908) 12 (december), p. 292-340 en 5 (1909) 1 (januari), p. 55-91 verschenen en in 1912 als boekuitgave. In *De Nieuwe Gids* (1912) I, p. 901-922 uitte Kloos scherpe kritiek op deze vertaling. Hij verweet Gutteling een onoordeelkundig gebruik van het woordenboek en een gebrek aan begrip voor de tekst. Verwey verdedigde daarop Guttelings vertaling, waarbij de discussie zich toespitste op één bepaalde plaats in de tekst van Shelley: 'In each human heart terror survives / The *ravin* it has gorged'.

346 'De palm' en 'Eerste uitgang', welke laatste tekst geschreven werd op 24 april 1915 te Frascati in Italië.

347 Harry Buxton Forman (1842-1917) bezorgde een in 1876-'77 gepubliceerde 'editio variorum' van Shelley's poëzie. In 1911 verscheen een door Forman verzorgde uitgave van *Note Books of Shelley*.

276. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 16 mei 1916*

16 Mei '16

Zeergeachte Heer
Hartelijk gefeliciteerd met Uw verjaardag, met Uw geheele familie, en namens Nelly. Ik had het gister willen doen, kon echter bijgaand stukje niet schrijven, en stelde de felicitatie uit tot heden. Ik kon het stukje niet korter maken, omdat de geloofwaardigheid der conclusies eischte, dat de bronnen en hun aard nauwkeurig vermeld worden.[348] Bevalt het u niet, dan gaat het maar in de prullemand.
Hartelijke groeten
geheel Uw
vE

277. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 22 mei 1916*

['s-Gravenhage] 22 Mei [1916]

Zeergeachte Heer,
Ik zie bij Nijhoff dat in 1914 bij de B.f.d.K. een aan Gundolf opgedragen boek van H. Friedemann over Plato verschenen is. Als 't een mooi boek is zou ik dat graag lezen De K.B. heeft het echter niet.[349] Bezit U 't misschien, is het mooi? En zoo ja, zou ik het dan van U mogen lezen? Ik zou daar heel blij mee zijn. - Ik ontving tot op heden nog geen proef der prozastukjes, dit voor inlichting voor 't geval zij voor de Juli aflevering bestemd waren. Tot mijn bijzondere vreugde is de Moderne Kunstkring uit elkaar gevallen. 't Is een heele strijd geweest. De waardevolle kern is nu bij elkaar zonder Kikkerts, Alma's, enz. Dat Jacques B. door zijn examen is,[350] verdient ook zeker wel een blijdschapvolle vermelding, al weet U 't natuurlijk al. Gelukkig maar. En wat hij nu beginnen zal! Advocaat in Alfen[*sic*]-Oudshoorn-Aarlanderveen. Dat houdt hij financieel beslist niet uit. Wij denken half Juni de verhuiswagen naar Driebergen te sturen. Hartelijke groeten aan alen van ons beiden die zeer verheugd zijn over ons kleine, gedijende kereltje. Nelly is al eenige malen uitgeweest.
Uw.
PNvE

348 'Gutteling's Prometheusvertaling', dat zou verschijnen in *De Beweging* 12 (1916) 6 (juni), p. 212-214.
349 Heinrich Friedemann, *Platon, Seine Gestalt* was in 1915 verschenen als uitgave van de *Blätter für die Kunst*.
350 Jacques Bloem had op 10 mei doctoraal examen rechten gedaan.

278. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 29 mei 1916*

Den Haag 29 Mei [1916]

Hooggeachte Heer,

Ik zond U, Donderdag meen ik, per postpaket een ex. van ons Zilverdistelboekje over Boekkunst?[351] Ik schreef er niet bij, - daar ik echter niets van U hoor ben ik bang dat 't niet terecht gekomen is. Voor de zekerheid verwittig ik U dus maar van de zending. - Ik kom nog een raad vragen. In Shelley's handschrift komen in de Eerste Acte telkens tooneelaanwijzingen voor. Na de 4 stemmen bv. enz.(Ik noem het voor 't gemak tooneelaanwijzingen.) Die vindt men in geen der uitgaven, ook niet in Ackermann en Locock. Geen zegt waaróm niet. Misschien acht men 't onwaarschijnlijk dat, stel dat de uitgever der 1e uitgave ze gesupprimeerd had, ook Mary Shelley dat zou gedaan hebben, en denkt men dat Shelley zelf Mary voor haar drukmanuscr. aanwijzing tot schrappen gaf of in 't handschrift schrapte, vergetend, later, het ook in 't lijfexemplaar te doen. Dit is echter een waarschijnlijkheidshypothese, waartegenover het *feit* staat dat het ms. die aanwijzing heeft. Wat moet ik doen, volgens uw meening? Mij neerleggen bij de niet toegelichte lezing ook der nieuwste uitgave, of het handschrift volgen. Een moeilijke keus. Wilt U mij met Uw gedachte bijstaan?

Met Nelly en mijn kleine Robbie gaat 't uitstekend. Eind Juni gaan wij naar Driebergen. Wilt U ons beider hart.gr. doen aan Mevr. en de familie en zelf ze aanvaarden? Komt U nooit eens in Den Haag? Hartelijke groeten

Uw
vE

279. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 3 juni 1916*

Noordwijk/Zee 3 Juni 16

Waarde Van Eyck,

Na lezing van het als drukwerk zoo voortreffelijke Zilverdisteluitgaafje dat je me gezonden hebt, moet ik òf zwijgen òf je bedroeven door de uiting van mijn teleurstelling. Ik doe het laatste omdat ik geloof dat je toch zelf aan openhartigheid mijnerzijds de voorkeur geeft. Van het eerste woord af, het klank- en zin.looze Boekkunst, heb ik me bedroefd en geërgerd over dit dorre, omslachtige proza, over die gewrongen, soms onontwarbare, soms zelfs klaarblijkelijk onvolbouwde volzinnen, over het weinigzeggende van de gedachten, over het opgeschroefde van hun toon, over hun gemeenplaatsigheid, over dit slechte huwelijk, in één woord tusschen letterkundige studie en aanprijzing van koopwaar. Je weet hoezeer ik je proza - het opstel over poëzie,

351 *Over boekkunst en De Zilverdistel* .

het gesprek op de Monte Mario - genoten en bewonderd heb. Maar wat wil je dat ik beginnen zal met de leege afgetrokkenheden van het eerste hoofdstuk, waarvan de slecht uitgedrukte gedachte: bedoelende dat alleen goede boeken goed gedrukt kunnen worden, door dit werkje zelf weersproken wordt, - met de volzinnenflora, half struikgewas, half knotwilg van blz. 21-22, - met de verstandelijke overdrevenheid waarmee in het laatste hoofdstuk getracht wordt aan de kunst van het boekdrukken een verhevenheid toetekennen, die met even veel recht door een kleermaker voor zijn kostuums zou kunnen worden opgeeischt.

Wat dit laatste betreft kun je antwoorden dat dan ook ieder goed vakman op een dergelijke verhevenheid voor zijn werk aanspraak mag maken, en dat het daarom niet verkeer is die aanspraak te doen gelden. Zeker, maar juist omdat *ieder* er recht op heeft, zal in wijsgeerige bespiegeling - en daartoe heb je je opgevoerd - de verheffing van één enkel vak niet met de werkelijkheid overeenkomen, maar onvermijdelijk aandoen als opgeschroefd.

Wat is het feit? Je wilt goed drukwerk leveren. Ieder goed drukwerk is een model in zijn soort en heeft als zoodanig waarde. Dat je daartoe liever goede geschriften kiest dan slechte, spreekt vanzelf, maar dat ook slechte geschriften goed kunnen gedrukt worden, bewijs je door deze uitgaaf. Wat je zegt over verband tusschen geschrift en druk, over hun onscheidbaarheid, hun eenheid, is dus minstens vatbaar voor bestrijding en kan - in de toon waarin je schrijft - beter worden weggelaten. Laat je dat weg dan krijg je ruimte om het wezenlijke - de waarde van goed handwerk en het bestaan van desnoods kostbare stalen - helder in het licht te stellen. Tegelijk vervalt dan de neiging aan het boek als drukwerk een overdreven beteekenis toetekennen.

Want die beteekenis *is* overdreven niet enkel omdat de beteekenis *die* het heeft, ook een ander goed handwerk toekomt, maar omdat ze wordt opgeblazen tot een schijnbeeld van die andere, hoogere waarde, welke aan de scheppingen van de voortbrengende - een andere dan de ordenende - geest behoort. Die hoogere waarde wil je eraan geven door de vermenging, de eenmaking van druk met geschrift, een eenmaking die zooals je zag, onhoudbaar is.

Hartelijk groetend,
Je A.V.

280. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 2 juni 1916*

Den Haag, 2 Juni '16

Hooggeachte Heer,

Uw brief heeft mij natuurlijk zeer teleurgesteld. Hij heeft mij nog meer verbaasd. Het antwoord op de vraag naar de mogelijkheid van Uw kritiek steekt in den halven zin: ‘Van het eerste woord af, het klank- en zinlooze Boekkunst, heb ik me bedroefd en geergerd...’ De boekkunst wordt door U niet als kunst naast poëzie, enz. erkend, - en U ergert zich derhalve over de waarde die door ons aan die schijnkunst toegekend wordt.

Ergernis is nooit de juiste stemming om tot een billijke beoordeeling van wat ook te geraken en reeds met het eerste woord had ons boekje zijn pleit bij U verloren! Alle kenschetsingen als opgeschroefdheid, opgeblazenheid, vloeien onmiddellijk voort uit Uw misvatting van het begrip boekkunst. Als zoodanig zijn ze natuurlijk en te verdragen, - zij moeten echter saam met de premisse verdwijnen, zoodra deze onhoudbaar blijkt.

Uw groote vergissing - niet minder dan negen maal in woord of zin uitgedrukt - is, volgens Uw brief, dat boekkunst en drukkunst identiek zijn. Hierdoor wordt duidelijk, waarom het woord U ergeren moet en tevens, hoezeer U niet gevoeld hebt, waar om het hier gaat. Een noodzakelijke vergelijking heldert dit op. U haalt den kleermaker, ik den bouwmeester in het geding. Drukwerk is een handwerk gelijk metselwerk een handwerk is. Boekkunst is een kunst gelijk bouwkunst er een is. Huizen worden gemaakt om menschen woningen te verschaffen, kerken, om een vereenigingslokaal te leveren tot vereering van den god, - een ander doel dan een van strikte utiliteit, heeft bouwkunst niet. Zoo is het bij boekkunst: haar doel is strikt een nuttigheidsdoel. Maar dezelfde neiging die het nuttige werk der woningverschaffing enz. tot een kunstbemoeiing gemaakt heeft, maakt ook die der schriftuurverspreiding tot een kunstbemoeiing. Zij de kerk de plaats der gemeenschap met God, dan is het boek, dat kunst bevat, een plaats der gemeenschap met den scheppenden menschelijken geest. En zoogoed de drang van den mensch zelf hem noopte aan die eerste plaats - streng genomen onnoodig - de bijzondere wijding te geven die schoone bouwkunst ontstaan deed, zoo noopte hij hem eveneens de hooge bestemming van het boek wijdingvol uit te drukken door het ‘kunst’ig op te bouwen. Deze functie, een van uiterste eerbied, is zoo sterk door ons aanvaard dat wij het voortreffelijkst boek tot 2 maal toe noemen als een volmaakte stilte rondom de zingende stem van den dichter.

Twee maal is deze zin herhaald. Zij sluit een eenheid van drukwerk en geschrift als waarvan U ons de stelling aanwrijft, reeds absoluut uit. ‘Verband tusschen inhoud en letter ligt daarom voor de hand, doch dit verband zij voor de boekkunst niet zoo opgevat dat elke inhoud zijn eigen letter zou behoeven, enz.’ Nochtans zou een onscheidbaarheid van inhoud en boek als die van welke U spreekt, hier toe dwingen. De fout der redeneering ligt in de positie die U inneemt, het standpunt van een letterkundige, terwijl het standpunt van een boekkunstenaar vereischt was. Volgens U zouden wij een boek een soort versteven literaire kritiek wenschen. Integendeel. Wij spreken van ‘objectiveering van den *geest* van den geschreven inhoud’. Die objectiveering geschiedt, niet door een kritikus, maar door een boekkunstenaar, d.w.z. niet met een kritiek, maar met dat boek als doel, en hierdoor wordt zij zelf dan ook bepaald. Zij is dus van huis uit een geheel andere als die, welke U als de door ons gewilde voorstelt, gelijk de teekening des kopergraveerders een geheel andere is, van huis uit, dan die van den zuiveren teekenaar zonder meer. De resultaten der objectiveering verkrijgen, zooals van zelf spreekt, door deze andere doelstelling een gansch ander karakter dan die van de letterkundige objectiveering. In het boekje is voldoende aangeduid wélk karakter zij heeft, - o.a. in de naast elkaar stelling van 2 lettertypen komt het al duidelijk uit.

U schrijft: ‘Wat is het feit? Je wilt goed drukwerk leveren’. Het is alsof U op letterkundig

gebied zoudt zeggen: je wilt een vorm-volmaakt sonnet schrijven. Neen, dat is juist *geen* feit. Er zijn mooie boeken met slecht drukwerk, onder de incunabelen b.v., zooals er mooie kunstwerken zijn, waaraan onderdeelen der technische afwerking te kort schieten. Uw weigering om te onderscheiden tusschen boekkunst en drukwerk doet U aan Uw onjuiste stelling vasthouden. Er is een andere herhaling in Uw brief...'het 1ste hoofdstuk, waarin de slecht uitgedrukte gedachte, bedoelende dat alleen goede boeken goed gedrukt kunnen worden, door dat werkje zelf weersproken wordt.' In dit, met zijn heele nasleep herhaalde zinnetje komt U er toe om - door Uw, ondanks al onze beweringen, hardnekkige doorvoeren der vermeende identiciteit van boekkunst en drukkunst - ons een krankzinnigheid toe te schrijven, die zou beteekenen dat bij een slecht werk plotseling papier, inkt, pers, letter, verhoudingen, in één woord, alles slecht zou worden. Hier ziet U hoe U, tengevolge van Uw verkeerde vooropstelling, volkomen langs het boekje heengegaan zijt, - zonder dat dit U daarna nog kon inlichten, daar de mogelijkheid zelf door U weggenomen was. Alle werken zijn goed te drukken, maar niet van alle schriftuur is een volledig-goed boek te maken. Is een winkel minder goed in elkaar gemetseld omdat tusschen Grieksche zuilen een modeuitstalling te kijk is? Volstrekt, niet, maar het is slechte bouwkunst die zoo'n winkel deed optrekken. Zoo is het ook bij het boek. Ik kan niet vinden uit welke zinsneden U deze sluitrede hebt afgeleid. Het zal ons niet moeilijk vallen haar onhoudbaarheid aan die zinsneden zelf te bewijzen.

U maakt bezwaar tegen 't toekennen van verhevenheid aan de boekkunst. Ik zie in Uw brief: een dichter die zich verzet tegen een verhevenheid, waarop hij alleen voor een viertal andere kunsten aanspraak maakt. U verwijst naar den kleermaker. Merkwaardig symbool, - wat zijn wij, als kunstenaars anders dan een hooger soort kleermakers? Het gaat, naar mijn overtuiging, niet aan den scheppenden en den ordenenden geest onderscheiden naast elkaar te stellen. Dit onderscheid bestaat niet. Ordenen is scheppen, scheppen is ordenen, - uit niets wordt niets. Er zijn voor mij geen verschillende bemoeiingen van verschillende orde, er is één groote bemoeiing met verschillende graden. Geen hierarchie tusschen verschillende bemoeiingen, maar een hierarchie binnen één groote soort van bemoeiingen, waarin kleermaken op een lage trap, dichten op een zeer hooge trap staat. Tusschen deze twee - er is in 't boekje voldoende gewezen op 't meer bescheiden gebied der boekkunst - ligt ook de boekkunst. Maar hierbij moet gezegd worden, dat *wel* de vergelijking met den kleermaker verder als kenschetsend moet worden afgewezen, maar niet die met de bouwkunst te ontkennen is. De bezigheid die een jas zoo voortreffelijk mogelijk maakt is van denzelfden rang als die goed drukwerk maakt, is van een anderen rang dan die een goed boek, of een goed gedicht maakt. Het boek behoort tot de bovenste helft. Het vervult voor de poëzie precies dezelfde functie als de kerk in de architectuur voor het geloof.* En deze telkens terugkeerende vergelijking met bouwkunst is geen literaire fraaiigheid, maar een werkelijkheid, die, zoo ze U binnen geschoten, of zoo ze door 't boekje U te binnengebracht was, den brief anders gemaakt had dan hij geworden is.

Ten slotte een protest. U spreekt van een 'slecht huwelijk tusschen letterkundige studie en een aanprijzing van koopwaar' Ik had niet gedacht door U dit mercantiel

argument in onze overwegingen ingeschakeld te zien. Niet alleen de wijze waarop wij gewerkt hebben, maar de heele toon en inhoud van ons betoog kon ons het achterwegeblijven van zulk een zienswijze doen verwacht hebben. De betaling onzer boeken is geen andere dan die, waarop de dichter aanspraak maakt, wanneer hij zijn gedichten, die de schilder verlangt, wanneer hij zijn schilderij afstaat. De zuiverste kunstbedoeling wordt door zulk beschouwen nutteloos beleedigd. Het is te grievender, daar elk mercantilisme in het boek zelf zoo geheel buitengesloten blijft, en het dus den schijn draagt, alsof wij het verborgen hadden onder het mom van - huichelachtige sacrilège - zuiver belangelooze kunstbemoeiing. Het heeft ons verbaasd dat in Nederland, nu nog, door een dichter van Uw beteekenis, zulk een inzicht in boekkunst mogelijk is.

U spreekt bij voortduring tot *mij*. Was ik door U overtuigd, ik zou, de volle verantwoordelijkheid dragend, op de ontstaanswijze niet afzonderlijk komen - het kon dan den indruk van een laffe terugtocht maken. Nu ik het boekje goed vind, moet ik nog zeggen, dat het de vrucht van een strenge samenwerking is, in dien zin dat het eene deel door v.R. geschreven, door mij bewerkt, een ander deel door mij geschreven, door v.R. gewerkt, een derde deel zóó door ons beiden geschreven en bewerkt is, dat wij de schrijver van dit of dat niet meer zonder de handschriften zouden kunnen aanwijzen.Tegenover v.R. acht ik mij verplicht dit nog even te zeggen.

Hiermede schreef ik de gedachten die mij door Uw brief zijn ingegeven. Ik hoop dat ik er in geslaagd ben nergens te kort te schieten in het verschuldigde respect, zonder aan den anderen kant iets onuitgesproken te laten. Verzet voelde ik als noodzakelijk te meer daar de slechts door Uw eigen misvatting gemotiveerde ergernis over het boekje, in toon en woordenkeus van Uw brief niet verhuld is. U zult het goed recht van dit verzet erkennen.

Hartelijke groeten,
geheel Uw vE

* In stede van aanmatigend tegenover de poezie te zijn is de boekkunst dus eerbiedig.

281. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 25 juni 1916*

Den Haag. 25 Juni '16

Zeergeachte Heer,

Het is nu 3 weken geleden sinds ik U mijn lange brief schreef in antwoord op Uw kritiek over het boekje. Ik ontving geen antwoord, hetgeen mij zeer teleurstelde. Een dergelijke omvangrijke repliek mocht toch wel een tegenwoord verwachten. Zwijgen is steeds een nog beter middel om tot vervreemding te komen dan schrijven, waarom ik dan ook principieel tegen zwijgen ben. Hopend iets van U te zullen hooren, met hart.gr.

Uw
PNvE

282. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 26 juni 1916*

[Noordwijk 26.6.16]

B.v.E. Ik houd mij aan het zeggen van Potgieter: I have had my say, let he have his. Vervreemding ontstaat daardoor niet, als ieder maar zorgvuldig overweegt wat in 't zeggen van de andere waar mag zijn. Van mijn schrijven was de hoofdzaak mijn ongunstige meening over het bedoelde opstel. De rest is bijzaak. Van het jouwe is de hoofdzaak een ongunstige meening omtrent mijn begrip van ‘boekkunst’. Wie heeft gelijk? Beide? Een van beide? Of geen van beide?

De dames in Driebergen schreven me dat ze een overdrukje van je aant. ontvangen hadden (ook Uyldert schreef me over dat stukje: het had hem heel veel pleizier gedaan) en dat ze met zooveel genoegen jullie huis zagen vorderen.

Hartelijk je A.V.

283. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 9 augustus 1916*

Driebergen 9 Aug.

Hooggeachte Heer

Wat zegt U wel van dit prachtige papier? Het is het papier van ‘Leonardo’, het tijdschrift van Papini en Prezzolini. Het vignet werd steeds gebruikt boven de afdeeling ‘Schermaglie’ van Papini, waarin hij menigeen verminkt heeft. ‘Verminkingen’ is de titel van zijn nieuwste boek met studies,[352] dat overigens maar voor een derde deel ‘verminkingen’ bevat. Ik heb, zegt hij in de voorrede, dit boek ‘Verminkingen’ genoemd, boven alles om redenen van commercieelen aard, omdat dat woord makkelijker de boosaardigheid en de nieuwsgierigheid trekt der menschen die, voor het pleizier van iemand te hooren mishandelen zelfs zóóver komen dat zij hun infame gierigheid overwinnen en een paar lires voor een boek uitgeven.’

Wij komen zoo langzamerhand prachtig op orde. Het huis is zoo goed als klaar. Ik begin weer wat tijd te krijgen voor lectuur. Voor uitgaan heb ik hem eenvoudig genomen. Ik ben opgetogen over de streek. Ik heb nog nooit zoo'n onuitputtelijke rijkdom aan heerlijke fietstochten gezien als hier. Elke dag kan ik een andere maken en altijd weer door de bosschen, heiden, wilde landwegen, waar ik zoo van houd. Van alle landschapsschoonheid is deze altijd mijn geliefkoosde geweest en waar ik ook heenga, overal vind ik dezelfde verlustiging. Ik ben dan ook zeer ingenomen met de keus van mijn woonplaats. Wat wandelen betreft, - de bosschen van Theeschuur staan voor ons open, zoodat wij waarlijk reden tot blijdschap hebben. Robbie groeit uitstekend en is een gezonde, stevige, levendige jongen, Wij hebben foto's laten maken, op alle drie heeft hij

352 In Papini's *Schermaglia* verschenen zijn gebundelde kritische artikelen.

zijn vuisten gebald, op de een in een bokshouding alsof hij klaar staat te beginnen met den uitval. Nelly is gezond en bevindt zich best.

Gister zijn wij eindelijk naar Mevr.G.gegaan. 't Kon niet eerder, omdat Maria er nog niet was en wij dus niet weg konden voor Robbie. Zij hebben ons zeer hartelijk ontvangen, wij zullen elkaar wel meer zien, denk ik. Mevr. Gutteling is meer onmiddellijk innemend dan Nine v.d.Schaaf.[353] Thuis gekomen las ik de brieven over die Gutteling mij van 1908 - 1909 schreef.[354] Was hij zelf een jaar of 5 ouder geweest, dan zouden zij, denk ik, wel iets anders geweest zijn, maar naar de zijne te oordeelen, moeten de mijne allerakeligst geweest zijn. Hij antwoordt ten minste met gematigheid op een paar door mij gedebiteerde naarheden (dat maakte ik tenminste op), die ik op 't oogenblik van een ander met mindere bereidwilligheid zou behandelen, al moest mijn eigen verleden mij tot clementie aanmanen. Ik heb ten minste met wrevel gedacht aan den adressant van de brieven, die door Gutteling in 1908-1909 beantwoord zijn. Ik kan mij niet voorstellen dat Mevr.Gutteling een zeer gunstige opinie van mijn persoonlijkheid heeft.

Ik hoorde met bijzonder genoegen dat van 't najaar de bundel van A.v.d.Leeuw komt, - het zal een lijvig deel zijn, het loopt over heel wat jaren.[355] Jacques' boek komt voorjaar 1917, mijn boekje van vóór de eeuwigheid (4 jaar) eveneens in 1917. Verder ben ik zoo onvruchtbaar als een onontgonnen hei. Binnenkort hoop ik evenwel in mijn hart een Heidemaatschappij op te richten, - als de hemel het wil, ziedaar weer een conditie die alles op losse schroeven zet. Rust heb ik hier in elk geval genoeg, wanneer Robbie ten minste niet schreeuwt, hij staat in het bibliotheekkamertje achter de studeerkamer.

Van mevr.G.hoorde ik, met vreugde, dat Gonda vooruitgaat. Ligt zij nog altijd op bed?[356] En gaat het met U, Mevrouw en het gansche verdere gezin goed? Hoe maakt Gerda van Beveren[357] het, of houdt ze een zomerslaapje? De laatste aflevering van De Beweging zonder een bijdrage van U, - dat gebeurt niet vaak.

Overigens moet ik zeggen dat ik walg van de Duitschers, in menig opzicht, maar, in mèèr opzichten van De Nederlanders. Wat een zoodje, 't is verschrikkelijk. Ik denk aan Nietzsches gezegde: [‘]mijn eetlust is verdwenen, wanneer ik er aan denk dat ik een Duitscher ben.’Een Hollander moet ook maar vermijden aan sommige dingen te denken. Het is een ander ding te constateeren dat een bepaalde volksgeest een historisch feit is dan hem te billijken Wanneer in Nederland een profeet mocht opstaan, vrees ik dat

353 De onderwijzeres Hermine de Vries (1878-1961) ontmoette in 1899 Alexander Gutteling (1884-1910) met wie zij in 1906 trouwde. Zij bleef na het overlijden van haar echtgenoot in Doorn wonen. Later voegde Nine van der Schaaf zich bij haar.

354 Voor de briefwisseling tussen Van Eyck en Gutteling: zie *Briefwisseling (I)*, n. 154.

355 In 1911 had Van der Leeuw *Liederen en balladen* gepubliceerd; in datzelfde jaar schreef hij de eerste gedichten die in *Herscheppingen* (1916) gebundeld zouden worden.

356 Gonda, het derde kind van Verwey en zijn vrouw Kitty, was herhaaldelijk ziek en verbleef vaak en langdurig in ziekenhuis of sanatorium.

357 Gerda van Beveren was een pseudoniem van Mea Verwey. Zij ontleende die naam aan de familie Van Beveren in Noordwijk, van wie dochters Kitty Verwey hielpen in de huishouding.

iedere buitenlander zal vragen: kan uit Nederland iets goeds voortkomen. Hoe gerechtvaardigd overigens deze verzuchting is, zoudt U nog beter kunnen beseffen, wanneer U niet de N.R.Ct. maar De Telegraaf laast.[358] De N.R.Ct doet nog meer kwaad door het vele dat zij verzwijgt dan door wat ze verdraait. Om van de overige, vrij walgelijke Nederlandsche pers niet te spreken.

Vergeef mij zoo ik weer eens een keertje aan mijn ergernis over Nederland heb luchtgegeven U bent de eenige aan wie ik zulke gedachten schrijf.D.w.z. dat ik zelf min of meer van hetzelfde stempel ben, want mijn dégoût moest mij tot schreeuwen onder de bloote hemel brengen. Overigens begin ik, geloof ik, grondig te genezen van al wat democratie is. U zult misschien Uw hoofd schudden, en mij tot kalmte manen? En aanraden de artisjokken van het goed humeur te kweeken? U moest ze eens zien groeien, en niet eens in de broeikas. Het is trouwens de vraag of wij Nederlanders het recht hebben op een goed humeur. Daar konden wij eens over praten wanneer Bosboom, Cort, Pleyte, Posthuma, enz. naar huis gestuurd zijn.

Hoor ik gauw eens van U? Heel graag. Met hartelijke groeten aan Mevr. en de kinderen van ons beiden

Hoogachtend
Uw
PNvE

284. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 1916*

1916

Driebergen

Zeergeachte Heer,

Ik had gedacht dat U spoediger in Driebergen zoudt komen dan het geval blijkt, anders had ik U wel eerder geschreven. Het is jammer dat U hier niet meer geweest bent, ik had er op gerekend dat wij in een lang gesprek al wandelend verder zouden komen dan in een brief. Is er geen kans dat U nu gauw komt? U kunt altijd koffiedrinken bij ons en, wanneer U geen haast hebt eten. (Vóór alles, hoe maakt Gonda het? Ziet de dokter al beterschap en mag zij zelf nu al bezoek ontvangen of is dat nog altijd verboden?)

U hebt misschien gezien dat ik lid geworden ben van De N.K. Het spreekt van zelf dat lidmaatschap van een kring voor ieder persoonlijk *niet* noodig [is], maar, eenmaal de noodzakelijkheid van een bepaald levensgevoel en -begrip aanvaard, wenschelijk is voor de bepleiting en bevordering van dat begrip. Daarin zie ik ook het bestaansrecht van een dergelijken kring.

358 *De Telegraaf* was in de Eerste Wereldoorlog sterk anti-Duits georiënteerd.

Het voornaamste is, dat U de motieven van mijn toetreden kent en begrijpt. Ik was zoo onzeker, zoo vaak en weifelend toen U hier was, dat het U alles vrij chaotisch zal hebben toegeschenen. Een correspondentie met Jacques Bloem[359] had dat nog erger gemaakt tot ik, dóór die voortdurende bezigheid van gedachten van zelf tot een oplossing kwam. En nu geloof ik, dat al de algemeene gedachten waarvan ik uitga, door U onmiddellijk aanvaard zullen worden, zij 't niet voor U zelf dan toch voor mij, maar dat U alleen al de praktische consequenties zult veroordeelen. Die algemeene gedachten berusten zelf feitelijk op het grondaxioma van Kants philosophie dat de grond is van die der Upanishads en Plato tegelijk dat de empirische werkelijkheid niet de ware werkelijkheid is, dat zij ons alleen de ware *schijnt*, omdat wij zelf deel van haar zijn en in ons verstand de denkvormen waardoor wij de wereld waarnemen gelijk wij doen, a priori aanwezig zijn. Het eenige wat wij nu zeggen: wanneer het leven zooals wij 't ervaren niet het ware leven is, dan moeten wij probeeren tot het ware leven te *komen*, die Eenheid, die wij enkel in de verschijning ervoeren, en die wij meestal voor de empirische wereld vergeten. Die empirische wereld is het eenige, waardoor wij het Eene beseffen kunnen, zij is dus ten eerste onvermijdelijk, maar zij wordt daardoor ook datgene, wat ons verhindert, met ons heele zijn in de ware werkelijkheid te wezen. Toch moeten wij daarnaar trachten. Er kan n.l. een verzoening plaats hebben, de empirische werkelijkheid kan in haar tijdelijkheid, ruimtelijkheid en oorzakelijkheid overwonnen worden en in sommige hooge oogenblikken van ons leven kunnen wij in de Eenheid zijn. Dit zijn de oogenblikken der extase. De rest van ons leven evenwel moet naar dit besef geordend worden, de *individualiteit*, tot nu iets zoo essentieels, moet als iets onwerkelijks overwonnen worden, het *Ik* moet gedood worden, omdat het de grootste hindernis is, in de poging om tot die oogenblikken te geraken. Naast die onmiddellijke ervaring... echter wordt de Kunst de hooge Middelaar, waardoor die oogenblikken van verzoening zijn vastteleggen. Deze functie *bepaalt* heel ons begrip van Kunst. Alles wat *enkel* en alleen *als* element dat deel heeft aan de empirische werkelijkheid in kunst zou willen verschijnen, niet alleen wat de inhoud, maar ook wat de vorm betreft, dat is te veroordeelen. D.w.z. de beeldspraak, *zooals zij op 't oogenblik* is, nagenoeg geheel. Het rijm, het metrum, de strofevorm, enz. - *zij kunnen in bepaalde gevallen zóó verinnerlijkt zijn, dat zij, ondanks hun zelf, dat middelaarschap tot stand brengen, maar als regel is dat niet mogelijk*. Het hoogste waartoe zij kunnen voeren is niet dat de verzoening *in* het gedicht ligt, maar dat de Eenheid *er achter* gevoeld wordt. Het woord zelf moeten wij beginnen te ontdoen van alles wat er zinnelijk aan is, het rhythme moet zoo geheel en al vergeestelijkt (in *onze* zin) worden, dat het niet meer is als een golfstroom, als een bloedbeweging, d.w.z. feitelijk moet het rhytme *verstillen*..

De groote vraag is deze: wij hebben niets dan de empirische werkelijkheid. Is wat ik wil *mogelijk*, of is juist het hoogste wat bereikt *kan* worden: dat al de middelen die ons voor kunst of leven *in* de empirische werkelijkheid beschikbaar staan, zoo hoog opgevoerd worden, *dat* die ware werkelijkheid van het Eene er achter *als* ware

359 Zie *Bloem-van Eyck* I, br. 116-118, p. 203-211.

werkelijkheid levend gevoeld wordt. Ik geloof dat U geneigd zoudt zijn juist daaraan het hoogste te erkennen. Het is wat de grootsten bereikt hebben. Deze definitie van het bereikbare onderstelt een grens: zij zegt: verder kan men niet. Alles wat ik nu denk is: wij moeten probeeren verder te kunnen, al onze aandacht daarop richten, onze leven[s] op het bereiken van dat eene doel stellen, ons leven des noods offeren. Doen wij dit niet dan berusten wij bij iets, wetend dat het 't ware, hoogste niet is, het geloof, in de diepste zin des woords, in ons werk ontbreekt dan feitelijk.

U vraagt mij natuurlijk, of ik mij dan reeds een *voorstelling* kan maken, hoe dat werk zal moeten zijn. Hoe zou ik? Ik heb er geen vage voorstelling van. Hoe kan het ook. Ik wil bereiken als *doel*, wat to nu toe hoofdzakelijk buiten het doel om, als toevallig bereikt wordt. Alles wat ik hier zoo theoretisch uitspreek, moet daarom eerst innerlijke ervaring geworden zijn. Waarschijnlijk zal eerst een heel intellectualistisch schijnende tijd moeten voorafgaan, juist omdat ik zoo vast zit aan mijn verleden en aan alle kunst die vóór mij geweest is. Misschien zal ik ook nooit iets bereiken. Maar dat *mag* toch geen reden zijn om de strijd niet te aanvaarden.

U vroegt mij, temidden van mijn verwarde uitlatingen: maar vriendschap, maar liefde dan? U begrijpt wel dat juist die hun hoogste beteekenis krijgen in een leven als ik het mij denk. Omdat zij de hoogste middelen zijn waardoor de mensch zijn identiteit met andere menschen *in de* Eenheid zelve, bewust wordt. Ik heb trouw altijd een van de mooiste menschelijke eigenschappen gevonden, zij krijgt iets van heiliging, wanneer zij trouw in zulke liefde, in zulke vriendschap beteekent. Maar er moet onderscheiden worden. Ik bedoel *niet* trouw aan overleefde beginselen, maar trouw aan het zuivere menschelijke gevoel. Die eerste trouw is geen werkelijke, maar de grootste vijand van noodzakelijke ontwikkeling. Wanneer ik die eerste ontrouw dan ook op mij moet nemen, zie ik niet in, waarom ik niet trouw zou blijven aan alle werkelijke vriendschap en liefde die mijn leven verrijkt hebben, en als ik verrijkt zeg dan is dat geen woord. Op dat standpunt stel ik mij van zelf ook tegenover al mijn vroegere vrienden in de kunst, zij zijn weinig in getal, maar waarom zou mijn gevoel tegenover hen veranderd zijn? Het is een andere vraag of zij op den duur evenzoo zullen denken. Ik hoop het.

Ik vrees dat ik veel dingen heel stunterig, onbeholpen en onvolledig gezegd heb. *Verlegen* gezegd heb, want ondanks alles - zoo vast zit een mensch - ondanks een vaste overtuiging is er toch zoo iets van een onredelijk schuldgevoel, of ik mij toch nog aan iets als ontrouw schuldig maken zou. U kent dat wel. Toch is het goed dat ik mij nu uitgesproken heb, voorzoover het uitspreken mag genoemd worden, waar zooveel dingen om zorgvuldiger uitdrukking, toelichting, aanvulling vragen. Ik hoop dat ik iets van U zal hooren en dat wij U gauw hier zullen zien. Met de hartelijke groeten van ons tweeën aan alle

Hoogachtend
Uw
PNvE

285. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 19 oktober 1916*

Noordwijk/zee 19 Oct$^{r.}$ 16

Waarde Van Eyck,

De overwegingen die je me schrijft heb ik met belangstelling gelezen. Ze zijn me niet nieuw. Een paar jaren na 1890 heeft menig jong mens er zich mee afgesloofd en het schijnt me wel dat ze periodisch terugkomen en dan vooral bij menschen van jouw leeftijd.

Zij die ermee vervuld zijn maken één fout. Ze scheppen zich een tegenstelling: God en Natuur, Wezen en Vorm, Zijn en Beeld, het Eene en het Vele en dan gaan ze zoover mogelijk in eén richting Dat is natuurlijk averechts. Tegenstellingen, eenmaal gesteld - en we stellen ze zonder ophouden - moeten onmiddelijk weer in onze levensbeweging worden opgeheven, of het loopt mis met ons. De gewone gezonde mensch weet dit: hij begrijpt dat tobben en met zijn gedachten in een kring draaien, schadelijk is voor de gezondheid. Kunstenaars begrijpen het ook: zij leggen er daarom onveranderlijk nadruk op dat de kunst in doen bestaat en niet in praten.

Een paar jaar geleden heb ik je de dringende raad gegeven onafgebroken te werken, en wel telkens niet een voor de hand liggend doel.[360] Van het volgen van die raad heb je alle profijt gehad. Ik heb nog altijd geen andere, juist voor jou niet.

Ik weet wel dat zulke bepeinzingen altijd het sterkst worden in tijden van geringe productie en dat niemand zich kan dwingen tot dichten. Maar het zou ook een groote vergissing zijn als je je geluk en je gezondheid afhankelijk stelde van de gedichten die je voortbrengt. Of de god ons bezoekt, ja of neen, is een zaak die buiten onze overweging valt. Wij hebben van dag tot dag te doen wat er te doen valt en de rest moeten we overlaten. Iemand die in de wereld geplaatst is zooals jij het bent, met een gezin, met vrienden met belangstelling, met een uitgeversonderneming, met letterkundige betrekkingen, zoo iemand kan het nooit ontbreken aan werk dat dadelijk gedaan moet worden, en *dat* werk is het voornaamste. Vergalt hij zijn leven en dat van anderen door meer of anders te willen, door te grijpen naar wat boven zijn bereik ligt of niet van zelf komt, dan heeft hij dat verdriet aan zich zelf te wijten.

Over je beschouwing van rijm, strofen, metrum en hoe het ritme zijn moet, heb ik niet veel te schrijven. De dichterlijke uiting is niet gebonden aan bepaalde vormen of soorten, nu niet en nooit niet, maar je weet dat ze er eerst zijn moet eer men over haar praten kan.

Ook wat je schrijft over ‘zien verder te komen’ - dat is een beschouwing die uitgaat van de foutieve veronderstelling die ik aanwees, alsof namelijk de tegenstelling ware werkelijkheid en empirische werkelijkheid tot iets anders door ons gemaakt werd dan om onmiddelijk te worden opgeheven. Niet op hun scheiding komt het aan maar op hun

360 Op 6 november 1913 had Verwey Van Eyck de volgende raad gegeven: ‘Ik zou je raden: zet die vraag wat die verzen zijn en wat ze waard zijn, uit je hoofd, werk door alsof je leven afhangt, niet van je dichterschap, maar van het bereiken van de naastbij liggende doeleinden. Mijn woord erop dat je dichterschap zich redden zal.’ (Zie *Briefwisseling (I)*, br. 162, p. 251.)

opheffing in onze levensbeweging en daarmee op de ongestoorde voortgang van die levensbeweging zelf.

Ik had gehoopt dat het deelhebben aan de werkzaamheid die door mij geleid wordt, je eigen werkzaamheid gaande zou houden en je bevredigen. Dat is niet gebeurd. Ik zie dat niet als ontrouw. Ik heb nooit ernaar gestreefd de vrijheid van iemands beweging te mijnen behoeve aan banden te leggen. Maar ik betreur het omdat ik geloof dat de behoefte *jezelf* op de een of andere wijs te bevredigen je op een lager plan zal brengen dan waarop ik je had willen houden.

Ik zeg dit laatste alleen omdat je de vraag van trouw etc. ter sprake brengt. Ieder moet zich in zijn eigen geweten afvragen waaraan zijn handelingen te wijten zijn en waartoe ze voeren kunnen. Je aansluiting aan de N.K. ziet er van buiten uit als iets zoo onbelangrijks dat niemand er notitie van genomen heeft. Maar voor jezelf is ze zeer belangrijk. Ze is het eind van een lange afwijking en het begin van een verdere. Of je daartoe gedreven bent door inzicht of gebrek aan inzicht kan een vraag ter bespreking zijn, zooals ik haar in deze brief ook al besproken heb. Of de motieven die ertoe leidden uit een idee of alleen uit je aard te verklaren zijn, zal de tijd leeren.

Wat mij betreft hoop ik het beste. D.w.z. geen onnoodig getob, maar vruchtdragende werkzaamheid. Die zal ten slotte het eenige bewijs kunnen zijn, als je je niet vergiste.

Met hartelijke groeten, ook aan Nelly, Je
Albert Verwey

Gonda is nog altijd niet voldoende aan 't eten, en daardoor verzwakt, zoodat bezoeken nog niet zijn aante raden. 't Bevalt haar daar overigens wel.

Blz. 1 ‘de nog kleine Nieuwe Kring’ net alsof hij ooit grooter zal worden. De N.K. is integendeel maar een, en een nog vrij onbelangrijk symptoom, van een groei die omstreeks '90 begonnen is en waardoor o.a. De Beweging ontstond. Mijn Van het Leven was er wel een vroegste uiting van.

Blz. 7 Is Talma's ordening van de dingen naar hun eeuwig wezen, die hij hun innerlijke waarheid noemt, niet hetzelfde wat het wezen van de dingen genoemd wordt? En kan men van hieruit niet juist de eenheid van geest en ruimtelijkheid, hun samenvallen in één wezens-gelijkheid betoogen? Ik wil zeggen: dat hier Talma's afwijken van ‘onze rechte weg’ zonder meer frappant is, vind ik niet duidelijk.

286. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 23 oktober 1916*

Driebergen, 23 oct '16

Zeergeachte Heer,

Ik dank U zeer voor Uw lange brief, die ik op sommige punten nog beantwoorden wilde. Ik moet mij onduidelijk uitgedrukt hebben, wanneer het op U zoo sterk den indruk

maakt, alsof ik mij afsloof met de tegenstellingen God en Natuur, het Eene en het Vele, enz. Ik maak die tegenstelling juist *niet, omdat* alleen het Eene werkelijkheid is, en het Vele slechts een voorstelling. Nieuw is de gedachte zeker niet, zooals ik dan ook schreef. Is het waar dat na 90 jonge mannen zich daarmee bezig gehouden hebben, dan kan ik, van uit mijn standpunt, alleen zeggen dat zij dat heel oppervlakkig gedaan hebben, omdat een besef als dit niet alleen een heel leven in beslag neemt, maar ook regenereert. Belangrijker is dan ook, dat groote mannen als de schrijvers der Upanishads, als Plato hun *gansche leven* aan dit eene inzicht gegeven hebben en begrepen dat dit heele leven er door bepaald moest worden, zou het anders dan de een of andere gedachtefantaisie zijn. ‘Tegenstellingen’ zegt U, ‘moeten onmiddellijk weer in onze levensbeweging worden opgeheven, of het loopt mis met ons[’]. Ik zei dat hier geen tegenstelling is. Maar stel even dat datgene, wat hoogstens een gedachtetegenstelling is (onwerkelijk dus) werkelijk *was* dan is het voor mij duidelijk dat die opheffing der tegenstelling in de levensbeweging niet ten voordeele van ons diepste Zelf zou geschieden, maar juist om het onze individualiteit mogelijk te maken zich vrijelijk te blijven bewegen. Dat komt neer hierop, dat wie daartoe in staat blijkt nooit de beteekenis - en de draagkracht van het eenig-toelaatbare inzicht doorzien heeft. Dat ook U dat niet ten volle gedaan hebt, blijkt uit Uw uitdrukkingen ‘tobben’, ‘praten’. Er is geen sprake van tobben, - tobben doet alleen dat deel van mijn persoonlijkheid dat aan het oude vastzit en er van scheiden moet. Er is geen sprake van ‘praten’ ‘Praten’ doet alleen wat er in mij aanwezig is van mijn vroegere ik en zijn opvattingen. Alles wat op 't oogenblik aan gedichten geleverd wordt behoort, aan de hoogste maat gemeten, op zeer weinig uitzonderingen na, tot de categorie ‘gepraat’. Het gaat buiten de eenige waarheid om en is daarmee veroordeeld. ‘Doen’ voor een kunstenaar is eerst dan aanwezig, wanneer hij een zuivere middelaar schept, waardoor de mensch zich voor een oogenblik aan zijn individualiteit ontheven voelt en zich bewust wordt van in de Eenheid te zijn. De gedachte dat ik, zoo voelend en denkend, mij op een lager plan zou bevinden, bewijst te meer dat U de beteekenis van wat ik schreef niet geheel inziet. Er kan toch wel geen twijfel zijn dat het hooger is in het Wezen te leven of te trachten daar in te leven, dan de tegenstelling van het Wezen en de Ver-schijn-ing op te hebben in wat U de levensbeweging noemt, wat dan neerkomt - een consequentie die onmiddellijk uit die opheffing voortvloeit, daar het begrip ‘Wezen’ of ‘Waarheid’ zich tegen dergelijke opheffing verzet - op negatie, vergeten of op den achtergrond dringen van het Wezen, en dat ten behoeve van de wereld der verschijningen.

Ik wil zelf in deze brief niet of weinig spreken over wat U aangaande mijn verleden en heden zegt. Iedere raad die goed is, wordt dankbaar aanvaard, zelfs met het besef dat hij volkomen nutteloos zou zijn, wanneer de predispositie tot het volgen niet aanwezig was. Wanneer ik goed gewerkt heb, dan is dat omdat het mijn noodzakelijkheid was, wanneer ik mij sterk voel in mijn overtuiging. Ondertusschen bereid ik mijn werk voor. Wat kan ik anders doen? Ik grijp niet naar wat boven mijn bereik ligt (en dan nog: to outreach my grasp, - is dat niet de voorwaarde om iets te bereiken, aangenomen dat iedere menschelijke daad onder zijn conceptie blijft?) ik grijp naar het waardevolste wat binnen ons aller bereik ligt, - alleen *nu* is het zooveel moeilijker, omdat de aandacht

gewend is op zooveel heel andere dingen gericht te zijn. ‘De ongestoorde voortgang van onze levensbeweging’. Ziedaar wat den mensch bij voortduring zal afhouden van wat hij doen moet. Dat is mijn overtuiging en U ziet wel dat ze met de Uwe dus onverzoenbaar is.

Wat de vraag betreft of een ‘idee’ of mijn aard mij drijft, - ik geloof dat een duidelijke ontwikkelingslijn loopt door mijn heele werk der laatste jaren, het zal dus wel een noodzakelijke ontwikkeling voor mij *zijn*.Het is mogelijk dat voor U de lijn neergaat, - maar ik voel dat niet zoo, en dan - ik kan niet anders. Inderdaad is in ieder opzicht afwachten het beste. Het is ook goed, dat niemand notitie genomen heeft van mijn toetreden tot De Nieuwe Kring. Dit geen notitienemen is tot op heden nooit een criterium voor werkelijk belang of niet-belang geweest. Stel dat men er notitie van genomen had, - welk voordeel zou daarvan te trekken geweest zijn, waar te voren vaststaat dat ‘men’ van alles verder afstaat dan van het beseffen, waar het om gaat? In stilte verder werken, hopend dat hoe langer hoe meer zich met ons vereenigen, dat is het eenige. En zoo sta ook ik hoopvol, en ga ik vertrouwensvol de toekomst tegemoet.

Het deed ons veel genoegen dat Gonda het beter maakt. Gister waren mevr. Gutteling en Juffr.Telschow[361] bij ons. Zij zag met interesse het portret van Andrian.[362] Met ons beider hartelijke groeten

Hoogachtend
Uw
PN.vE.

(De brief ziet er raar uit met die losse blaadjes. Ik had op de tweede helft eerst iets minder goed geformuleerd)

287. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 30 oktober 1916*

Driebergen [30.10.16]

Zeergeachte Heer, Ik kom U even vragen of U zoo vriendelijk zoudt willen wezen mij die verzameling gedichten te willen zenden, die ik U najaar 1913 gestuurd heb (op blauw papier, geloof ik) Ik wou ze graag doorzien, en bezit zelf geen copy ervan.[363] Naar aanleiding van wat ik schreef over de meeste hedendaagsche poezie kwam ik nog te denken aan mijn eigen stuk over Carmina.[364] Wanneer ik Oct. 1912 blz. 95 de laatste alinea lees, is het dan niet duidelijk dat ik vóór alles moet nalaten juist die fout te maken die ik Boutens verwijt, maar tevens dat mij alle poezie die in

361 De in Berlijn geboren Myriam Mathilde Hildegard Telschow (1885-1966) woonde enige tijd in Italië, waar zij kunstwetenschappen studeerde.
362 Zie *Briefwisseling (I)*, n. 344.
363 Waarschijnlijk de gedichten uit de bundel *Het ronde perk* .
364 ‘Boutens Carmina’ was verschenen in *De Beweging* 8 (1912) 10 (oktober), p. 87-99. De laatste alinea van p. 95 luidde als volgt: ‘Voor wie de ziel scheidt van het lichaam als het eeuwige van het tijdelijke, verliest het tijdelijke, verliezen de zinnelijke dingen der wereld hun grootste waarde: van om huns zelfs wil te bestaan en in zichzelf hun bestaansrecht en volmaaktheid te bezitten. De zinnelijke dingen, zij zijn tot vreugde of tot smart voor het lichaam wanneer dit als het tijdelijke, vergankelijke, als bouwvallige woonplaats der ziel, als het niet absolute en feitelijke min of meer waardelooze wordt beschouwd, verliest tegelijkertijd, wat van de zelfde orde is als het lichaam, zijn belang, zijn werkelijkheid, de dingen worden op hun hoogst vormen, waaraan een eigenlijke inhoud ontbreekt, al dat gene, wat onze aardschheid, onze menselijkheid uitmaakt, is niet meer de ware werkelijkheid, maar het afschijnsel, het onvolmaakte beeld der lichtende ideeën, in wier midden de onstoffelijke ziel als in haar eigen rijk wil wonen.’

meerdere of mindere mate op dat toen als mijn gedachte gegeven levensinzicht berust, vreemd geworden is? Ik

ontving v.d.Leeuws nieuwe bundel.[365] Juist nu - merkwaardig genoeg - zag ik plotseling de - in de eerste gedichten - betrekkelijke volmaaktheid van zijn gedichten. Zij zijn tegelijk buitengewoon vol van al die gevoeligheden voor kleur, en geur, en gestaltelijkheid in heel hun zinnelijke rijkdom, - die alleen van het eene werkelijke kunnen [a] *fhouden omdat* zij zoo gesublimeerd-gestaltelijk in de verzen aanwezig zijn, zoodat hun grootst bereiken tegelijk voor mij hun grootste zwakheid wordt. Zelfs de weemoed waarmee ik een gedicht als 'Avond'[366] (blz 16 of 17) lees, laat mij voelen hoe zwak ik zelf ben èn dit gedicht is, dat aan alle eischen van poezie voldoet zooals ik haar vroeger dacht. Hart.dank voor 't toezenden en hartel. groeten aan allen
Hoogachtend
Uw toeg.
PNvE

Wanneer komt U nu eens hier? Er zou zooveel te bespreken zijn.

288. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 30 oktober 1916*

Noordwijk/Zee 30 Oct[r] 16

Waarde Van Eyck, Hierbij het handschrift. Ik geloof niet dat ik gauw in Driebergen kom. Is het ook wel juist dat er zooveel te bespreken is? Als Van der Leeuw zijn verborgen Eroos (de Eroos van zijn gedicht De Grondtoon en van het mijne) in de vormen van zijn natuurheelal overbrengt, en als jij hem alleen absoluut vergeestelijkt erkennen wil, is dat voor mij dan een reden tot gesprekvoering? Ik zal jullie beiden, zooals ik het alle nederlandsche dichters doe, om je gedichten bewonderen en toejuichen. Maar praten over de vraag of aan de denkbeelden van de een of van de ander de voorrang toekomt, daar pas ik voor. Trouwens, ik geloof aan het altijd-durende van je tegenwoordige geloof al even weinig als ik het vroeger aan de onveranderlijkheid van je pessimisme deed. De stroom zal je straks vanzelf weer naar de andere kant brengen. Tenzij - natuurlijk - je ergens aan de kust een systeempje bouwt. Dat is wat die menschen van na '90 deden over wie ik je geschreven heb. Het gevolg is dat ze nog alleen maar hun rheumatische

365 *Herscheppingen* .
366 Van der Leeuws 'Avond' was eerder gepubliceerd in *De Beweging* 8 (1912) 7 (juli), p. 37-38.

Zelf kunnen bewonderen, en de wereld van de poëzie de [*lees*: die] ze dachten alléén te bezitten, uit het oog hebben verloren.

Waarom kun je een gedicht als Avond - en het heele boekje van van der Leeuw - niet *zonder* bijgedachte liefhebben? Waarom zouden de *gedachten* van Van Eyck belangrijker moeten zijn den de *gedichten* van anderen? Dit is nu wat *ik* individualistisch noem.

Het ga je wel. Met hartelijke groeten, ook aan Nelly, je toegenegen
Albert Verwey

289. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 15 december 1916*

Den Haag 15 Dec. '16

Zeergeachte Heer,

Daar ik niet op stadhouderspl.4, maar bij mijn moeder logeer, (later ga ik naar mijn schoonouders) ontving ik Uw briefkaart[367] gister avond. Van morgen op de K.B. heb ik alles van Verhaeren aangevraagd, wat niet uit was. Er was veel uit trouwens. Als ik mij niet vergis, ontvangt U van de bibliotheek:

Forces Tumultueuses.
Heures d'Après Midi.
Heures du Soir
Rythmes Souverains
Les Blés Mouvants.
Rembrandt.
Rubens.

Les Heures du Soir behoort tot de zeldzame uitgaven die niet uitgeleend worden, De directeur heeft echter permissie gegeven omdat het voor U is.

U hebt dus de navolgende boeken niet (gedeeltelijk zijn ze trouwens op de K.B. niet aanwezig.)

Poezie
PoèmesI n.l. *Les Flamandes* en *Au Bord de la Route* (tusschen hen in: Les Moines) fr. 3.50
Poemes II n.l *Les Soirs*, les *Déebacles*, les *Flambeaux Noirs*.fr.3.50
Les Heures Claires. (samen met les Heures d'Après Midi in één deel v.d.Mercure.v.fr. 3.50)
La Multiple Splendeur 3.f.50.
Les Ailes Rouges de la Guerre.(id.net verschenen)
proza:
Contes de Minuit (niet te krijgen)
Parmi les Cendres (75 centimes) en nog een boekje over Belgie

367 Deze briefkaart is niet teruggevonden.

La Belgique Sanglante. fr. 3.50.
drama:
Les Aubes. (niet te krijgen)
Hélène de Sparte. fr. 350.
Ik vergat tusschen de poezie nog Toute la Flandre, waarvan U 't eerste hebt.
De volgende zijn
La guirlande des Dunes
Les Héros
Les Villes à Pignons
Les Plains
elk fr. 5.

Nijhoff heeft van dit alles niets meer, omdat alles na V's dood verkocht is.[368] Er is hier echter een Belg.boekhand, waar geloof ik alles te vinden is. Maar 't is een heele boel geld. de fr. is n.l.60 ct. in de boekhandel! In elk geval is het voornaamste:

Poèmes II, = Les Soirs, enz. de groote krisis ten gevolgen der ziekte

Multiple Splendeur, het voornaamste en mooiste boek der latere periode (de liefdegedichten er buiten gerekend.)

Misschien wilt U in elk geval de oorlogsbundel[369] en La Belgique Sanglante ook hebben Zoo ja, dan hebt U slechts Uw instructies te schrijven en ik zal dadelijk naar die boekh. toegaan en U de boeken laten zenden die U wilt hebben. Ik schrijf in haast, want Nelly zit te wachten. Ik hoop spoedig van U te hooren. Wij hebben alle [sic!] erg aan verkoudheid geleden, nu begint het te beteren. Pleizier van ons uitstapje hebben wij nog niet gehad. Zeker hoop ik U te bezoeken, - wanneer ik eenmaal op Stadh.pl. ben. Excuseert U s.v.p dat ik niet meer schrijf. Mocht U nog inlichtingen willen over Verhaeren (gaat U over hem schrijven?) dan schrijft U natuurlijk. Hart.gr. van allen aan allen

Uw.
PNvE

Hoe gaat 't met Gonda en Mea?

290. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 9 januari 1917*

Den Haag [9.1.17.]

Zeergeachte Heer,

Mag ik Donderdag bij U komen? Wij hebben 't zoo rommelig-druk gehad, dat ik niet eerder kon. Trouwens zou ik U in Dec. misschien gestoord hebben met Uw

368 Emile Verhaeren was op 27 september overleden.
369 Waarschijnlijk de bundel *Parmi les cendres. La Belgique dévastée*.

Verhaerenwerk Ik zal blij zijn weer eens in Noordwijk te zijn. Mijn hoofd is de laatste maand een groot vacuum. Gaat alles goed met Gonda en Mea? Ik hoop maar dat het U gelegen komt. Maandag gaan wij naar Driebergen Hart.gr. aan allen
Uw
PNv E.

291. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 3 maart 1917*

Noordwijk/Zee 3 Maart 17

Beste Van Eyck, Ik hoorde uit Driebergen dat een bericht van het overlijden van je broer jullie plotseling naar den Haag deed gaan.[370] Ik kan mij denken dat jullie tegenwoordigheid je moeder goed zal doen. Je weet dat ik in alles wat je betreft deelneem: in dit geval geloof ik dat de noodzakelijkheid je moeder en zuster het verlies te helpen dragen jezelf sterken zal. Verzeker hun van mijn oprecht meegevoel.

Kun je uit den Haag een dag naar Noordwijk komen, dan zal mij dat veel genoegen doen. Ik zou ook kunnen overkomen en je in de stad ergens vinden. Er is een en ander waarover ik je spreken wil.

Met hartelijke groeten, ook van de huisgenooten, en aan Nelly, je toegenegen
Albert Verwey

292. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 6 maart 1917*

Driebergen 6 Maart 17

Zeergeachte Heer, Ik ontving Uw brief vlak voor ons vertrek uit Den Haag. Hartelijk dank. Alles was al op vertrek ingericht zoodat ik moeilijk langer kon blijven. Misschien kunt U schrijven? Gaarne zou ik hooren wat U bespreken wilde. -

Wij weten nog altijd niet waaraan mijn broer gestorven is. Hij was 30 jaar. In December is hij hier nog een week geweest. Wij hebben niets meer uit New York, waar hij overleed, gehoord. Alleen weten we dat hij is geopereerd. Voor mijn moeder is het een harde slag. Bovendien ontving zij van hem de noodige steun. Toen hij hier van daan ging had hij niets acuuts, maar alle organen als nieren, lever, enz. waren feitelijk geruineerd.

Ik hoop dus spoedig van U te hooren. Hart. gr. ook namens Nelly aan allen, uw PNvE

370 Van Eycks oudere broer Willem van Eijk (1886-1917) overleed eind februari 1917 in New York. Hij was het tweede kind uit het huwelijk van Pieter Johannes van Eijk en Jacoba van Vreeswijk. In 1906 was hij naar Tjandoer op Java vertrokken. Later was hij blijkbaar naar Amerika geëmigreerd.

293. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 12 maart 1917*

Noordwijk/zee 12 Maart 17

Waarde Van Eyck,

Hoe staat het met je werk? Ik heb dezer dagen met Uyldert besproken, dat met het vertrek van prof de Vooys naar het buitenland en dus: zijn uittreden uit de redactie, een groote verandering gepaard zal gaan.[371] Berlage, niet jong meer, zeer aan zijn werk gebonden, en daardoor vanzelf ook minder betrokken in de discussies omtrent de bouwkunst, zal van die gelegenheid gebruik maken om zich eveneens terug te trekken, liever dan een verantwoordelijkheid te blijven dragen die hij dan alleen: met mij deelen moet. De Beweging zal dan door mij, met twee van de medewerkers, moeten worden voortgezet. Zal ik dat evenwel doen, en wel in zijn tegenwoordige vorm, dan moet ik ook gesteund worden. Gebeurt dat niet, dan zal ik wel het tijdschrift als mijn eigen orgaan handhaven, maar ik heb geen reden maandelijksche nummers van een bepaalde omvang te beloven. Uyldert en jij zijn, mijns inziens, degenen die allereerst voor dat steunen in aanmerking komen. Niet alleen omdat jullie, van de jongere dichters het meest met mij verbonden zijn, maar ook omdat jullie levensrichting het meest aan een orgaan behoefte zal blijven hebben, en er dus kans is dat jullie op den duur het tijdschrift verder zoudt kunnen ontwikkelen. Ik zie dat als mogelijkheid, maar ik verheel me niet dat er voor die verwachting geen grond is in jullie medewerking van de laatste jaren. Er zou zelfs veel moeten gebeuren eer het naar buiten duidelijk werd dat jullie tot het tijdschrift in een engere betrekking staat dan onverschillig welke andere medewerkers. Het is de vraag of dat engere verband blijven kan, en of het gevolgen heeft. Schrijf mij dus eens openhartig hoe je je de ontwikkeling van je werk, daarmede van je uitgaven, daarmede van je verhouding tot de Beweging voorstelt, - een en ander in verband met je omstandigheden,

Met hartelijke groeten, ook aan Nelly,

Je Albert Verwey

294. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 16 maart 1917*

Driebergen 16 Maart '17

Hooggeachte Heer,

Ik vrees dat ik U zeer teleurstellen zal: het is mij onmogelijk voor eenig werk in De Beweging in te staan. Na mijn terugkeer in Driebergen, in Januari, heb ik het een en ander geschreven, ik dacht te zijn weergekeerd tot de dingen van vroeger, tot al de

371 Is.P. de Vooys was in 1917 benoemd tot directeur van de Nederlandsche Maatschappij tot Ontginning van Steenkolenvelden. Mogelijk heeft hij in die functie een studiereis naar buitenlandse kolenmijnen ondernomen om zich in de problemen in te werken.

gedachten van een paar maanden geleden weer terugkwamen, veel meer als overtuiging nu, en ik mij meer dan tevoren bewust werd een heel andere weg te moeten inslaan. Ik zal mijn heil nu niet meer zoeken in abstracte beschouwingen over volstrektheid en betrekkelijkheid, tegenstellingen die door 't verstand oogenblikkelijk *als* zelf óók betrekkelijkheden moeten worden begrepen, maar eenvoudig spreken van een geloof. Een geloof in iets dat ik dan toch het Absolute of God noem, zonder daarbij te vergeten dat deze beide woorden niets zijn dan de negatieve benamingen van wat positief noch te omschrijven, noch te begrijpen, maar alleen te gelooven is. Een geloof kan geen waarde hebben wanneer men niet tracht er naar te leven, - en een ander leven brengt noodzakelijk een andere kunst voort. Deze zal religieus, of liever mystiek zijn, niet omdat zij het mystieke tot inhoud, of motief heeft, maar zóó dat het goddelijke zelf aan haar motief verschijnt, dat al het natuurlijke, individueele aan den mensch overwonnen is door het wezenlijke aan den mensch, d.i. het bovenmenschelijke, door God. Een volkomen onethische handeling als die, waardoor de dichter zich *bevrijdt* van zijn persoonlijke gebeurlijkheden door ze buiten zich te stellen in zijn werken - Goethe schrijft dat zijn poezie bij hem die werking had[372] en ik zelf heb het zelden anders doorleefd - zonder poging om ze, tegenover erkende krachten als ze zijn in zijn strijd om het eenige noodige, te overwinnen, kan niet tot goede kunst leiden. Dit is één ernstig bezwaar. Het andere is: dat zelfs die hoogere soort verzen, wier inhoud bestaat in de verhouding van God tot mensch, aan de eenige waardevolle activiteit welke kunst kan opwekken, - die waardoor de mensch zich meer en meer bewust wordt van het Absolute - onmiddellijk alle kracht ontneemt door op het zelfde oogenblik waarop die activiteit zou kunnen ontstaan, deze te stillen door de *aesthetische* bevrediging, die zij qua mooi gedicht aan den lezer mededeelt. Ethisch, trouwens ook zuiver psychologisch gesproken, een gedachte die Flaubert heel sterk gevoeld heeft, is elke levensuitstorting in poezie een gevoelsvervalsching, en al is het mogelijk dat zij ondanks, misschien zelfs *door* die vervalsching, haar werkingskracht vergroot, toch blijft dit ethisch te veroordeelen. Ik geloof aan een heel andere werking van een heel andere kunst. Maar moet beginnen met de tijdelijke en zwakke bevrediging der vroegere af te wijzen, die niets met waarachtige bevrediging te maken heeft en de mogelijkheid om daartoe te komen, nog bovendien opheft, of zeer verzwakt.

Ik begrijp heel goed dat in deze uiteenzetting voor U iets *komisch* moet liggen. Als toen, zult U, en meer nog, omdat de ervaring U deze winter een tijdlang gelijk gaf, ook nu deze gedachten als tijdelijke afdwalingen kunnen lezen, en ik heb tegen die twijfel geen enkel argument. Het moet U dus van zelf wel toeschijnen of ik op grond van zoo wisselvallige gedachten, alle vastheid, die door mij positie aan de Beweging nog vergroot zou zijn, moedwillig vergooi. Toch kan ik niet anders. Zelfs al had ik het besef dat dit alles maar een krisis is, dan nog zou ik, daar de afloop onzeker ware, U geen waarborg mogen geven voor steun als U ze wenscht. Er is een afscheid in deze brief, en in dat afscheid een weemoed waaraan ik niet mag toegeven. De Beweging is heel veel

372 Waar Van Eyck deze mededeling gelezen heeft, is niet achterhaald.

voor mij geweest en ik had ook zelf vroeger gehoopt dat zij nog meer voor mij zou geworden zijn. Ik herinner mij nog hoe hoopvol ik was toen U mij daarover de eerste maal schreeft.[373] Het is onmogelijk. Het is des te meer pijnlijk omdat door deze houding van mij het voortbestaan van het tijdschrift in zijn tegenwoordige vorm, minder waarschijnlijk wordt, omdat door *mijn* toedoen, al blijft het ook onder andere vorm bestaan, een einde komt aan iets wat U met zooveel toewijding en offers hebt gekweekt. Ik hoop dat ik niet werkelijk op grond van onvaste bedenksels deze brief blijk geschreven te hebben. Ik ben er nu zeker van dat dit niet het geval is. Ik kan niet meer terug. Zelfs wanneer ik terugging zou mijn arbeid vóór mij blijven zweven in de sfeer van onzekerheid, omdat ik iets, wat het aller hoogste zou geweest zijn, eenmaal vermoed had, ik zou in mijn diepste hart aan mijn werk niet meer gelooven en dus zou het onvruchtbaar zijn, voor de menschen en voor mij. Ik ben er van overtuigd dat U dit begrijpen zult en mij de teleurstelling die het U brengt, vergeven. Als altijd Nelly's en mijn hartel. gr. aan U, Mevr. en de kinderen.

Uw
PNvE.

295. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 19 maart 1917*

Noordwijk/zee 19 Maart 17

Waarde Van Eyck, Ik had gehoopt je door mijn brief aan het werk te krijgen. Dat is niet gelukt en in zooverre is je antwoord zeker een teleurstelling. Toch zou ik niet willen dat het afscheidsgevoel waaraan je schrijven uiting geeft, pijnlijker werd door de gedachte dat je tekortkoming de Beweging schade doet. Er had heel wat moeten gebeuren, een lange en waardevolle medewerking had op je werkeloosheid moeten volgen, eer ik de verwachting, die ik me vroeger wel eens voorspiegelde, dat je meer voor het tijdschrift zou kunnen beteekenen dan anderen, ernstig had kunnen koesteren. Dat ik, na gewezen te hebben op je werkeloosheid, aan die verwachting herinnerde, was dan ook niet omdat ik er voor De Beweging dadelijk heil in zag, maar uitsluitend in de hoop dat ze een prikkel zou kunnen zijn voor je werkzaamheid. Het zou dwaasheid geweest zijn als ik je in de Beweging een andere positie had aangeboden dan die van een trouw medewerker, maar het was noodig je erop te wijzen dat werkzaamheid je tot een van de belangrijkste medewerkers maken kon. Zooals ik zeg, de poging heeft gefaald. Je kunt er niets aan veranderen, schrijf je. Ik kan het ook niet. Zooals je medewerking sedert lang was, verliest de Beweging niets eraan, en waar de finantieele toestand van het tijdschrift aanzienlijk beter is dan voor enkele jaren, behoef ik voor zijn voortbestaan niet bezorgd te zijn, te minder daar de, wegens uiterlijke omstandigheden voorgenomen redactiewijziging, in zichzelf al onbelangrijk, geen haast heeft en misschien niet noodig blijkt.

373 Zie *Briefwisseling (1)*, br. 78 en n. 227.

Het eenige wat overblijft is dus de teleurstelling dat ik niet in staat geweest ben je de weg te doen opgaan van weldadige voortbrenging. Niemand geeft graag iets op waarvoor hij zich jaren lang moeite gaf. Laten we hopen dat je op den duur, zonder verkeer met mij, tot vrede komt.

Met hartelijke groeten, ook aan Nelly,
Albert Verwey

296. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 7 juni 1917*

Noordwijk/zee 7 Juni 17

Beste Van Eyck, Hartelijk dank voor je gedicht.[374] Je hebt toch zeker geen oogenblik getwijfeld of *hier*mee zou je me welkom zijn.

Groet ook Nelly.
Je
A.V.

297. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 7 juni 1917*[375]

Noordwijk/Zee 7 Juni 17

Beste Van Eyck,

Dank voor je gedicht dat me dadelijk tot binnen in je bracht. Het is dezelfde diepte, die alleen maar bij ieder een ander gevoel opwekt. De weemoed om het onbereikbare. De vreugd van het beleven. Ieder voelt misschien beide, maar elks snaartuig is gestemd op één grondtoon. Ook verschil van gedachten is er. Ziehier een tekstuitleg. Jezus zegt: Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven. Hij zegt niet: Ik ben de weg náar de Waarheid. Maar: ik ben de Weg, de Waarheid. Dat wil zeggen: dat de Weg en de Waarheid dezelfde zijn. De Weg *is* de Waarheid. Zoo is ook (zie mijn Spinozagedicht in het Zwaardjaar) het Beeld hetzelfde als het Zijn.[376] En Luther had m.i. gelijk toen hij zei dat voor de geloovige het brood Gods vleesch *was* en niet enkel voorstelde. Gelukkig leven we niet in de tijden toen Lutheraan en Calvinist elkaar noodzakelijk uitwierpen. Er is dan alleen verschil tusschen de verstandelijke uitleggingen van een mysterie. Want het mysterie wordt niet geringer als we het zinnebeeld noemen inplaats van werkelijkheid en er toch de zelfde werking aan toeschrijven. - Beschouw dit als kantteekening bij je gedicht, waarop ik overigens een onmiddelijke weerslag gaf in het volgende.

374 'Aan Albert Verwey', dat gepubliceerd zou worden in *De Beweging* 13 (1917) 8 (augustus), p. 135-136.
375 Op deze brief staat een potloodaantekening van Van Eyck: 'Niet verzonden brief. Mij later door Mevr. Verwey gegeven'.
376 *Het zwaardjaar* (1916), p. 95-96.

Hartelijk
je A.V.

Niets is overtuigend
Van de oergrondige gloeden:
Dat ze blindend, zuigend,
In hun poel omwoedden,Als de poovre woorden:
Stukgebroken scherven
Taal, die 't vuur behoorden,
En 't opnieuw verwerven
Nu gij ze opnaamt om een brug te smeden
Naar aan de oever mijn ontbonden leden.

Door die taal alleenig
Kan ik tot u dalen:
Steil de gang en steenig,
Blinkend toch de stralen
Die mij lokken, glijden
Tusschen voet en leuning,
Mij van angst bevrijden,
Stil doen staan in kreuning,
Tot ik neerkom in de helle kerker
Me eindloos lichter voelend, eindloos sterker.

Want die lichtgedrenkte
Ronde, vormen-looze,
Die voorheen me al wenkte,
Spiegelt - wonderroze,
Aarde en hemel hullend
In haar bladervaagten,
Zich met ether vullend:
Ruimten, hoogten, laagten, -
Nu niet langer uw alleene holte,
Maar van 't heel heelal de oneindige volte.

Anders niet dan de uiting
Maakt het eindloos ledig
Tot de oneindige ontsluiting.
Ik die Ik verdedig,
Uit u en 't zal blijken
Dat ge uw oogen opent
Op de ik-looze rijken,
Iedre heining sloopend

Die de god belette een vorm te worden
En zichzelf te zijn in menschlijke orden.

Zie, ik zei: ik daalde.
Wist ik niet dat beelden
'T al te scherp bepaalde
Vaak vaagden of heelden?
Even goed was: rijzen.
Want dat kleine blinken
Dat ge omlaag leekt wijzen,
Waar ik heen dacht zinken.
Was niet anders dan het hoogste gloren,
Mensch geworden en dus nieuw geboren.[377]

298. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 3 juli 1917*

Driebergen, 9 Juni '17[378]

Zeergeachte Heer,

Na het toezenden van mijn gedicht ben ik voortdurend bezig geweest mijn houding in de N.K. te bepalen. Aanvankelijk scheen het of mijn inzicht een verandering in de kring zou teweegbrengen, waardoor deze, in plaats van een strenge en dogmatische kring, een vrije vereeniging van menschen met gelijke geestesstrekking zou worden. Ten slotte hebben zich Wijnschenk Dom, Talma en v.Domselaar daar tegen schrap gezet, met het gevolg dat ik Zaterdag, op de laatste vergadering, uitgetreden ben.

Zoo is er dus een eind gekomen aan wat U mijn lange afwijking noemde. Ik zou toch niet willen dat zij er *niet* geweest was, tenzij ik hetzelfde resultaat ook zonder haar zou bereikt hebben, - en wie kan dat zeggen? Eén oogenblik dacht ik dat ik alles kwijt was, - een reactie; maar ik heb nu althans een zekerheid gewonnen, die ik nooit gehad heb en die ik nu maar langzaam moet laten doorwerken. Ik zend U een aantal gedichten die ik een week of 3 geleden geschreven heb, - hopend dat U ze goed zult vinden. Wanneer U plaatsing van het gedicht aan U in het tijdschrift wenschelijk acht, - van mijn kant is er natuurlijk tegen een zoo openlijk ‘getuigenis’ geen bezwaar. Integendeel.

Bovenal hoop ik U dat ik binnen kort nog eens zal kunnen ontmoeten. [sic] Maar wanneer zal dat zijn? Met hartelijke groeten, aan Mevrouw en Uw kinderen, ook namens Nelly (die verbazend in haar schik is met de ‘verandering’)

377 Onder de titel ‘De weg van taal’ opgenomen in de in 1920 verschenen bundel *Goden en grenzen* , p. 165-167.

378 Deze brief is door Van Eyck gedateerd: ‘9 Juni '17’. De datum is doorgestreept en er is in Verweys hand in potlood boven geschreven: ‘3 Juli’.

als steeds uw
PN.van Eyck

299. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 7 juli 1917*

Noordwijk/zee 7 Juli 17

Beste Van Eyck, Ik heb in jaren niets van je gelezen dat ontroerender, en ontroerder is. Het gevoel dat zich door het gedicht-aan-mij als aanwezig kennen deed, heeft zich hier naar alle zijden uitgestort. Het stemt me gelukkig dat alles wat je sedert lang zoo smartelijk bewogen heeft, toch weer zijn dichterlijke uitdrukking heeft gevonden en daarin tevens het bewijs dat het niet van een aard was om ons te verdeelen, maar juist onder de oppervlakkige verdeeldheid een diepere verwantschap verborg. De verdeeldheid *is* er, in zooverre als bij jou altijd de gemoeds-richting, en daarmee de verhouding tot ons gemeenschappelijk innerlijk anders is. Anders is ook je estetiek, je uiting. Maar dat alles wisten we. Ik zelf heb meer dan eens mijn best gedaan je eigenaardig karakter te omschrijven en daarmee dat onderscheid vasttestellen. Dat nam evenwel niet weg dat hoe nadrukkelijker je gedachte tot eenheid drong en hoe duìdelijker een centrale sfeer in je schrijven naarvoren kwam, hoe meer ik in die sfeer en in die eenheid de verwantschap erkende met de mijne. Je verwarring bestond in niets anders - in de aan mij gerichte verzen zeg je het - dan dat je omtrent die gemeenschap niet zeker was, en meende dat je onderscheid met mij zich ook tot dit wezenlijkste door moest zetten. Dit laatste zou zijn alsof dat wezenlijke iets *persoonlijks* was. Ieder die het beleefd heeft, weet, dat het dit niet is, en dat zelfs als ons gevoel ons noodzaakt het ons voortestellen in persoons-verbeelding, het ons niet als de individueele mensch, maar alleen als zijn soort verschijnt. De onstoffelijke werkelijkheid omdat ze niet het eigendom van een voorbijgaande persoon is. Ze *bestaat*, onafhankelijk van de vraag door of aan welke personen ze verschijnen wil.

Wie dus zijn gemeenschap, in dit wezen, met mij erkent, zal eenerzijds alle persoonlijke eigenaardigheden, in zichzelf en in mij, onderschikken aan die eenheid. Maar anderzijds zal hij ze als uitingen, en noodzakelijke uitingen, van die eenheid liefhebben en eerbiedigen.

Je zult het hoe langer hoemeer merken dat alleen van het leven in die eenheid uit, mijn werk te verstaan en te beleven is.

Ik leg daar nadruk op omdat je gedicht aan mij een belijdenis inhoudt, waarvan de ernst je natuurlijk zelf bewust is, - maar waarvan de beteekenis, als je de verzen uitgeeft, ook de uiterlijke lijn van je leven bepalen zal. Blijf je erbij, stuur me dan een afschrift dat ik naar de drukkerij kan zenden. Ik zal het dan in het eerstvolgende nummer uitgeven.

De nieuwe reeks zou ik willen bestemmen voor het September-n[r].[379]

Bij gelegenheid, als jij de mijne of ik jouw kant uitkom, hoop ik zeker dat we elkaar zien zullen. Geloof me inmiddels met hartelijke groeten, ook aan Nelly en van de huisgenooten, als steeds, je toegenegen

Albert Verwey

300. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 8 juli 1917*

Driebergen, 8 Juli '17

Hooggeachte Heer,

Dat ik Uw oordeel over mijn gedichten met vreugde las, behoef ik U nauwlijks te zeggen. Tot het inzicht te komen dat een gemeenschap bestaat - wat een zuiver menschelijke verhouding kan teweegbrengen - is iets anders dan bevestigd te zien dat het dichterlijk vermogen tot uiting niet verloren of verzwakt is. Voor samenwerking immers komt het op het laatste aan en daarover spreekt U dan ook in de tweede helft van Uw brief.

U zegt 'je zult hoe langer hoe meer merken dat alleen van het leven in die eenheid uit mijn werk te verstaan en te beleven is.' *Dat* ik dit gemerkt heb, is één der doorslaggevende ondervindingen van de laatste tijd geweest. Behalve U zelf, was het Jany Holst die onlangs tegen mij zeide: 'Wat jullie wilt is toch feitelijk wat Verwey altijd gewild heeft en wat ook ik wil, al ben ik het met de realisatie daarvan in De Beweging meestal niet eens. Een titel als Doorgloeide Wolken of als het Zichtbaar Geheim alleen al bewijst het.'[380] Ik moet bekennen dat ik toen plotseling voor het eerst de laatste titel *begrepen* heb, en ik las daarna een paar dagen lang niet veel anders dan Het Zichtbaar Geheim, met verwondering bemerkend dat ik *zelfs* het Eigen Rijk als voor de eerste maal las, dat ik b.v. een gedicht als De Voetwassching nooit in zijn kern begrepen had.[381] En daar ik het Rijk in de Wereld voor een groot deel veel minder goed kende, vond ik het daarin nog sterker en onmiddellijker uitgesproken. Ik vond daar wat ik langzamerhand als het levende in de N.Kringgedachte was gaan voelen (ten onrechte, is gebleken, want *zij* willen iets anders dan *ik*) maar zonder die dingen (dogma's, theorieën enz.) die de verwerkelijking onmogelijk gemaakt hadden. Tevoren reeds had ik tegen de theorie over de dichtkunst van W.Dom de mijne opgesteld, en die de noodzakelijkheid van een poëzie

379 De reeks 'Het eene vuur' zou worden gepubliceerd in *De Beweging* 13 (1917) 9 (september), p. 168-173.

380 *Doorgloeide wolken* was een bloemlezing uit Alex. Guttelings gedichten, samengesteld en ingeleid door Albert Verwey in 1911.

381 Verweys gedicht 'De voetwassching' is opgenomen in de in 1915 verschenen bundel *Het zichtbaar geheim*, p. 66-69.

openstelde als Het Zichtbaar Geheim in zijn principe geeft.[382] Dit ondervond ik dan ook, bij de lezing, en dat mijn twee ervaringen elkander over en weer bevestigden en versterkten is één der voornaamste dingen geweest die mij uit mijn moeilijkheid getild hebben. Van daar dan ook als oogenblikkelijke reactie het gedicht aan U, dat een paar weken later door de andere gevolgd werd.

Ik schrijf dit om nog eens uitdrukkelijk te zeggen dat voor mij het gevoel van eenheid met U *een zekerheid* is, en dat dat voor mij geen ander gevolg kan hebben, dan het verlangen samen met U te werken aan de doorwerking van een geloof, dat nog zoo schaarsch is en dat toch juist 'die nieuwe overtuiging' is, waarin wij de mogelijkheid van een diepere menschheid zien en voor wier belijdenis 'De Beweging' opgericht is. Dat ik, om welke redenen dan ook, vaak blijk aftewijken van U wat betreft het oordeel over bepaalde gedichten, het zal wel als toeteschrijven aan persoonlijkheidsverschillen noodzakelijk zijn. Het spreekt van zelf dat èn die andere gemoedsrichting èn de andere aesthetiek waarvan U spreekt (met het leeftijdsverschil, misschien, dat U ruimer doet zijn dan ik nog wezen kan) het mij onmogelijk maken steeds in een aantal bijdragen te zien wat U er in ziet. Ben ik nog te 'vol' van mijn eigen bemoeienissen om er óf de positieve waarde of de kiemen daarvan, in te erkennen? Voor een deel mis ik het contact dat ze mij kan doen liefhebben, en objectief treffen zij mij te weinig om ze op zich zelf te bewonderen (z.a. ik dat b.v. een deel van v.d.Leeuws gedichten doe) Maar het essentieele ligt niet hierin. Dat ligt in het gemeenschappelijk geloof en daarop wil ik bouwen en werken. Naarmate dat sterker wordt worden de verschillen van minder beteekenis. Toch wou ik ze niet verzwijgen, nu U zelf aan de publicatie van het gedicht Consequenties hecht die zij noodzakelijk hebben moet.Het gaat hierbij. Ik hoop dat ik nu weer geregeld aan het werk zal blijven en dus ook geregeld mijn bijdragen aan het tijdschrift zal kunnen leveren.

Gaat alles goed met Gonda? En is Mea weer heelemaal de oude? Hartelijke groeten aan Mevrouw, de kinderen en Uzelf

van Uw toegen.

PNvE

Ik zend U hierbij 2 stukjes. Niet zozeer kritieken als wel een paar gedachten. Een *kritiek* over Nijhoff naast de uwe zou geen zin hebben. *Wel* misschien dit stukje, welks doel (en dus wezen) anders is. Misschien kunt U ze gebruiken. Zoo niet dan krijg ik ze wel bij gelegenheid terug.[383]

382 In *Het Journaal van de Nieuwe Kring* publiceerde C.A. Wijnschenk Dom een artikel over de 'Nieuwe dichtkunst'. Van Eycks reactie is noch in *Het Journaal van de Nieuwe Kring*, noch in *De Beweging* opgenomen.

383 Beide stukjes werden opgenomen in *De Beweging* 13 (1917) 8 (augustus), p. 149-152 onder de overkoepelende titel 'Lezing en Herdenking: I Gossaert's Experimenten; II. Nijhoff's Wandelaar'.
Albert Verwey had over Nijhoffs bundel *De wandelaar* een breder artikel geschreven in zijn rubriek 'Boeken, Menschen en Stroomingen' in *De Beweging* 13 (1917) 2 (februari), p. 137-139.

301. *P.N. van Eyck aan Albert Veryvey, 14 juli 1917*

14 Juli Driebergen

Zeergeachte heer,
Drie dagen geleden eerst merkte ik dat Kloos nog geantwoord heeft. Hierbij een paar korte regelen tot wederwoord - voor 't laatst.[384] Wij schieten goed op maar zijn doodmoe. Spoedig zal ik meer schrijven, - ik heb nu alleen dit stukje willen zenden. Eerstdaags gaan wij ook naar Mevr.Gutteling: Het weer is verschrikkelijk. Hartelijke groeten ook van Nelly geheel Uw
PNvE

Hart.gr. ook aan Mevr. en de familie.

302. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 23 juli 1917*

Driebergen [23.VII.17]

Zeergeachte Heer, Gister bracht me de post de proef der twee kleine stukjes. Tot mijn vreugde, want ik was bang geweest dat U zich zoudt hebben afgevraagd: hoe is 't mogelijk dat iemand die net weer eenige zekerheid over zich zelf gekregen heeft, weer dadelijk over anderen begint Dat over Gerretson is trouwens van deze winter, uit mijn ‘tusschenperiode’. Ik zou voor mij zelf gaarne geregeld zulke stukjes schrijven over binnen- of buitenlandsche boeken. Niet eigenlijk boek-besprekingen, - maar in de trant van deze. Mocht U daarvoor iets voelen, dan zou het misschien beter zijn de algemeene titel breeder te maken. ‘Onder het Lezen’ * alleen of zoo iets. Misschien weet U wat beters? - Ik hoorde dat U misschien met Mevrouw deze week in Driebergen komt. Ik hoop het zeer, en vooral dat U dan niet de kortste tijd bij mij doorbrengt. Wij hebben mijn moeder en zuster te logeeren, maar dat is geen bezwaar al kan ik U helaas nu niet logeeren. Dat was wellicht Uw plan ook niet? Mientje Gutteling vertelde iets van een rondreis. Wij hopen dus dat wij U een dezer dagen zien zullen. Ik zal alle morgens thuisblijven.
Hart. gr. ook aan Mevr. en namens Nelly Uw
PNvE

Krijg ik van beide bijdragen een paar losse vellen?

* Gedachten onder het Lezen?
'over Boeken?

384 Zie n. 345.

Aanteekeningen over Boeken?
'na het Lezen.

Zou Aanteekeningen tout court niet beter zijn? En dan nummertjes?
I voor Goss. II voor Nijhoff.
Krijg ik *alstublieft* een revisie? 't Zag er zoo verschrikkelijk uit. P.o. terugzending garandeer ik. Voortaan zal ik duidelijker schrijven. Ik had toen haast met de post.

303. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 24 juli 1917*

[Noordwijk 24] Juli'17

W.v.E. Maak voorloopig gerust je morgen-wandeling. Het spijt me dat onze vage fladder-bewegingen jullie te Driebergen in verwarring brachten. Wij wisten dat wij gingen uitvliegen. Waarheen wisten wij eerst later. Morgen gaan wij - ik met een omweg over den Haag - naar Nunspeet. Niet dadelijk, maar vandaar, kom ik rustig bij jullie mijn bezoek brengen en ik beloof je dat een morgenwandeling op ons beider program zal staan. Je titel heb ik veranderd in Lezing en Herdenking I - II. Zoodra ik kom moet ik je nog eens hartelijk danken voor Leopolds Cheops. De uitgaaf is een model.[385]
je
A.V.

304. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 11 augustus 1917*

Huize Zeeweg, Nunspeet
11 Aug, 17

Beste Van Eyck,
Aan Van den Bergh heb ik geschreven en dank je voor het gebruik van de brochure. Nu is het anderzijds natuurlijk niet in het belang van de Beweging er veel van te spreken...[386] Dank voor de lezing van Péguy. Het boekje gaat hierbij terug. Zou het niet

385 Voor De Zilverdistel had J.F. van Royen in juli 1916 *Cheops* van J.H. Leopold gedrukt in een oplage van zeventig exemplaren.

386 Verweys opmerking heeft betrekking op Herman van den Bergh (1897-1967), wiens studie 'Henri de Régnier en zijn werk' in *De Beweging* 13 (1917) 8 (augustus), p. 106-134 zou worden opgenomen. Op 11 augustus schreef Verwey hem een brief, waarin hij Van den Bergh beschuldigde voor dit artikel Jean de Gourmonts 'Henri de Régnier et son oeuvre' te hebben geplagiëerd. (Zie J. Meijer, 'Herman van den Bergh en Albert Verwey', in *De Nieuwe Taalgids* 64 (1971) 4, p. 258-267, m.n.p. 262-263.)

zeer veel dunner geweest zijn als de schrijver minder leed aan woordherhaling?[387]

Hierbij ook De Sparren. Deze zending natuurlijk strikt vertrouwelijk. Er zijn prachtige verzen, beelden, rijmen in. Het is dan ook alleen die booze door zijn vriend opgewekte argwaan die nu een nader onderzoek naar de oorspronkelijkheid van het gedicht gewenscht laat voorkomen. Heeft het naar je meening geen prototype dan is er niets dat de plaatsing zou hoeven te verhinderen.[388]

Na een veel te late trein met onze Martha te hebben afgewacht, kwam ik zelf, in een al meer verlate trein, tusschen half zeven en zeven in Nunspeet. Vanochtend, toen de tijdschriftzaken behandeld waren, maakte ik tusschen twee buien alweer een weldadige wandeling en herdacht de aangename dagen in Driebergen. Groet allen hartelijk. Steeds je toegenegen

A.V.

Ons verblijf hier zal korter zijn dan we dachten, 't Huis te Noordwijk komt de 15e weer open en dan trekken wij er weer in. Zend mij de Sparren dus daarheen terug.

De brochure houd ik nog even

305. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 14 augustus 1917*

Driebergen 14 Aug' 17

Zeergeachte Heer,

Hierbij het gedicht terug. Ik kan geen prototype vinden, zend U hierbij echter een staatje ter keuze: òf als bijdrage in een toekomstige vertaling van het gedicht in het Fransch, of als begin van bewijs bij geschrifte dat het Hollandsche vers zelf al vertaald is. Er zullen toevalligheden zijn, maar U zult er ook dingen in vinden, die een aparte verklaring behoeven. Zoo bv. die schaduwbanden (blz 3) en die sarabanden. ‘hun’ tocht slaat op de winden, maar is dan inderdaad bende niet juister, en zou dit dan niet op een (onjuiste) vertaling wijzen? Er zijn rijmparen, die haast *te* merkwaardiger zijn monastère... champ de fougère bijvoorbeeld, neige-cortège/soudain: violet et carmin maar ik wijs vooral op de 4 laatste regels van 't gedicht. Er is echter nog één paar woorden dat voor mij beteekenisvol is. In beide gevallen heeft het Fransch *één* woord, terwijl in het Nederlandsch een minder teekenende *omschrijving* plaats heeft: *1°*. lage geboomte voor futaie (wat dan zoo natuurlijk mogelijk rijmt op plaie (kwetsuren) *2°*. een

387 Bedoeld is *Notre patrie* dat Charles Péguy (1873-1914) in 1905 had geschreven n.a.v. de Tanger-kwestie, een poging van Duitse zijde om in de Marokkaanse kwestie politiek voordeel te behalen. Péguy zag daarin een groot gevaar voor Frankrijk.

388 Via Herman van den Bergh had Martin Permijs (pseud. van M.J. Premsela, 1896-1960) het gedicht ‘De sparren’ naar *De Beweging* ingezonden. ‘De sparren’ zou pas worden gepubliceerd in de in 1925 gepubliceerde bundel *De sparren* . (Zie ook n. 387.)

nog sterker geval ‘open boschplek’ voor clairière, dat dan rijmt A, op chaumière, dat in elk geval een juister woord zou zijn dan schuren, waar *in deze omgeving* van *stroo* sprake is. B op salle *mortuaire*, sterfzaal, dat ook in zijn rijmen op clairière een (door de aard van het beeld) haast àl te merkwaardige coincidentie zou opleveren. Ik hecht ook veel aan de laatste 4 regels. Wat de 2 laatste betreft; hun in 't fransch *gepaard* rijm doet het hem beter dan in het Hollandsch waar dagen 7 regels terug zijn rijm terugvindt, terwijl in het Fransch de 2 regels *niet anders dan* gerijmd te vertalen zijn. Er zijn overigens nog meer mogelijkheden van rijm, die ik niet opgenoemd heb, omdat ik zoo gauw geen voldoende volzinconstructie kon bedenken. Op blz.3 onderaan bv. ontdooien en statige pleidooien, waar dégèlent kan rijmen op plaidoisies solennelles, maar 't noodig zou zijn van toen wanneer te maken. Op de zelfde pagina halm en korrel en kaf: grain, rijmend op coupait les mains (ook al weer *iets* waarschijnlijker omdat de straf *wel* hand afsnijden, maar niet arm afsnijden was) Dan vergat ik nog landes... guirlandes, waar 't eerste door landen vertaald zou zijn en 't Fransch een Verhaerenachtig woord zou geven. Verder op dezelfde pag.

continûment, continûment

... soulagement.

Op de volgende blz. bleek-teer: pâlotte vertroeteling in werkwoordvorm: dorlote op blz.7. op epée: balaye (glinster*vegen*)

Wat nu? Is dit alles toevallig? Of heeft Permijs zijn gedicht eerst in 't Fransch geschreven? 't Lijkt mij onwaarschijnlijk. Ik ben werkelijk heel benieuwd naar Uw verder oordeel. Ik ben 't geheel met U eens dat er Prachtige beelden in staan, maar ik meen dat verschillende van die beelden op Fransche prototypen zijn terug te brengen. Jammer dat ik, in plaats van U zekerheid te geven, de onzekerheid nog vergroot heb. Ik elk geval hoor ik Uw bevinden? Natuurlijk spreek ik tegen niemand over v.d.Berch [sic!] en ik heb al aan Hilde gezegd er niet over te spreken (gister was Cronheim hier, en ik zag haar net nog tevoren) Ik zou trouwens uit mij zelf mijn mond wel gehouden hebben.

Het boek van George heb ik dadelijk besteld. Wat zal dat zijn? Ik herlas gister nog een paar van zijn gedichten, o.a. Die Hüter des Vorhofs, waar ik zoo bijzonder veel van houd en het motto van Schiller voor Gundolfs boekje over George.

Wat U over Péguy zegt, heb ook ik gezegd na de lezing van het eerste wat ik van hem in handen kreeg. Dat was ‘note sur Bergson’ en ik was het verleden voorjaar juist aan 't lezen toen U in Den Haag bij mij was.[389] Ook toen vroegt U wat ik er van dacht en vermeldde ik de vele herhalingen. Nu wil ik het niet zoo bepaald van Notre Patrie zeggen, maar van zijn latere prozawerk durf ik toch stellig beweren, dat in stede van een belemmering te zijn, de z.g.herhalingen van Péguy, die beter uitbreidingen kunnen heeten, als de eenig-mogelijke en dus noodzakelijke uitingsvorm van Péguy met vreugde aanvaard kunnen en moeten worden. De stijl van Péguy karakteriseert hem in al zijn eigenschappen en men kan niet Péguy aanvaarden en zijn uitbreidingen verwerpen, want dit laatste is in waarheid de heele Péguy verwerpen. Zijn stijl is de exacte spiegel van

389 *Note sur Bergson et la philosophie bergsonnienne* (1914).

zijn denkwijze en het is merkwaardig hoe hartstochtelijk dit proza is, hoe levendig, hoe men bij voortduring de sterke stem van Péguy zonder befloersing hoort, en hoe sterk den stroom met al zijn vertakkingen, *niettegenstaande* deze, ongestoord door de voorgeschreven bedding stuwt. Maar het is waar dat er meer lectuur voor noodig is, om dat te zien, of het moest zijn dat, 'Notre Jeunesse' en 'Victor Hugo' de eerste lectuur waren. Binnenkort hoop ik U dat deel der Oeuvres Completes, waarvan nog maar 2 dln.uit zijn, te zenden, zoo U er belang in blijft stellen.[390] Het is ook typisch dat dit proza, dat in strijd is met alle noties over het Fransche proza, door een paar van de fijnste representanten onder de prozaschrijvers, gekarakteriseerd of bewonderd is. Zoo Barrès, en zoo Gide. De laatste schrijft er over, maar begrijpt de *ruig*heid, de boersche strakheid niet van Péguy. Halévy schrijft: 'océans de paroles, océans non tumultueux comme il semble d'abord mais réglés au contraire souverainement réglés: *car les flots se suivent, le flux monte*; et un ordre lent, sûr, anime ces pages dont la densité est un effroi pour l'oeil['']. Het beeld der golven is karakteristiek. Gide aesthetiseert 'Le style de Péguy est semblable à celui des très anciennes litanies. Il est semblable aux chants arabes, aux chants monotones de la lande; il est comparable au désert. Le style de Péguy est semblable aux cailloux du désert qui se suivent et se ressemblent, où chacun est pareil à l'autre, mais un tout petit peu différent; d'une différence qui se reprend, se ressaisit, se répète, *semble* se répéter, s'accentue, s'affirme et toujours plus nettement; on avance.' Porché zegt, (hij vergelijkt P's stijl met het marschrhythme) 'Ce rythme m'est apparu souvent comme le rythme intérieur de la prose même de Péguy. Et c'est pourquoi elle donne quelquefois au lecteur mal préparé l'impression du piétinement. Erreur. Péguy ne piétine jamais sur place, mais il est vrai qu'il n'avance que d'un pas à la fois... Dure est la route et lointaine l'étape, et il faut aussi surveiller la droite et surveiller la gauche, le fusil sous le bras, parce qu'il y a des buissons pleins d'embûches.' Ik haal deze schrijvers natuurlijk niet aan om door hun autoriteit *mijn* gedachte kracht te geven, maar omdat alle drie aan het zelf de verschijnsel hun *eigen* interpretatie geven en de drie beelden elkaar merkwaardig bevestigen en aanvullen. En hier is de laatste karakteristiek, van Péguy zelf: Les tenaces aïeux, paysans, vignerons, les vieux hommes de Vianey et de Saint Jean de Braye....'. Les ancêtres au pied pertinent, les hommes noueux comme les ceps, enroulés comme les vrilles de la vigne, fins comme les sarments et qui comme les sarments ont retournés en cendre. Et les femmes au battoir, les gros pacquets de linge bien gonflés roulant dans les brouettes, les femmes qui lavaient la lessive à la rivière. Ma grand mère qui gardait les vaches....'

Ik heb U nu lang genoeg bezig gehouden. Ik zeg 'bezig', misschien dwaalden Uw gedachten al af naar nijpender bezigheden. Ook wij zijn heel blij dat U nu eens hier geweest bent. Jammer dat U al zoo gauw uit de streek weg gaat. Cronheim belooft mij een proef van de vertaling. Ik zag een proef van drie gedichten voor de Almanak. Ook Michael. Ik vind 'Streitbar *geist* wie keins' minder mooi dan 't Georgesche. Hartelijke groeten van ons beiden, Uw toegen. PNvE

390 Péguys *Oeuvres complètes* begonnen te verschijnen in 1916; het vijftiende en laatste deel verscheen in 1954.

306. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 17 augustus 1917*

[Noordwijk aan Zee.8.17][391]

B.v.E. Veel dank voor de zorg waarmee je het gedicht hebt nagegaan. Ik blijf zeker niet ver van je conclusie als ik duidelijke invloed van fransche verzen, maar geen opzettelijke navolging van een fransch voorbeeld vaststel. Een belangrijk punt dat in overweging komt, is ook: dat verschillende goed-gevonden rijmen *niet* van fransche kunnen worden afgeleid en dat, ook buiten de rijmen, en waar de uitdrukking een zeer spontane indruk maakt, even gelukkige woordvondsten voorkomen. - H.v.d.B. verontschuldigde zich - tot mijn spijt met al te veel makkelijkheid. Ook v.d.Leeuw was zijn ongerechtigheden op het spoor gekomen.[392] - Je verdediging van Péguy is m.i. de ware - altijd voor zooveel ik naar dat enkele staal mag oordeelen. Er is een zware en sterke aaneenschakeling in zijn zinsdeelen. Hartelijk
A.V.

307. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 18 augustus 1917*

1917 Driebergen 18 Aug

Zeer geachte Heer Verwey, Hart.dank voor het boekje en de moederlijke zorg waarmee U aan mijn hyperaesthesie op 't punt van denken bent tegemoetgekomen (ook al vindt U 't eigenlijk een ondeugd.) Ook Uw briefkaart in dank ontvangen. Ik ben op het stuk van Permijs' gedicht nog niet gerust, - als is het zeker mijn plicht zoo lang mogelijk goed van vertrouwen te blijven. Het is niet noodig dat de treffende rijmen altijd weer te vinden zijn als Fransche rijmen, en omgekeerd. Zie bv. monastère - fougère. Hier is 't wel rijm, maar naar achter, in 't Hollandsch naar voren, - bijna dwingend klooster-rooster. futaie, clairière geen rijmen in 't Hollandsch. Zou 't dan niet mogelijk zijn dat Permijs zijn eigen gedicht *vertaald* heeft? Ik zou het akelig vinden, als wij *na* de druk er achterkwamen dat het een vertaling of bewerking is. Dat v.d.Berch [sic!] het zich gemakkelijk maakt, verwondert mij niet. Er behoort zoo'n onbeschaamdheid toe om niettegenstaande Uw opmerkingen de fictie vol te houden dat het niet denkbaar is, dat de man plotseling scrupuleus zou zijn geworden, nadat hij 't na uw vraag omtrent de tijdschriftjes niet werd. 't Is jammer. Zooals U ziet heb ik de gedichten een naam gegeven, waarvan ik slechts kan zeggen dat ik hoop hem eenmaal aan een gansche

391 De datum van het poststempel is deels onleesbaar. In Van Eycks hand is de briefkaart gedateerd: '17 Aug.'

392 Zie J. Meijer, 'Herman van den Bergh en Albert Verwey', in *De Nieuwe Taalgids* 64 (1971) 4, p. 258-267, m.n. p. 263 resp. p. 264-265 voor Herman van den Berghs reactie en Aart van der Leeuws brief aan Verwey. (Zie voorts n. 386.)

bundel te kunnen geven, en aan een bundel van nog heel andere verzen als deze.[393]
-

Bent U weer ingeburgerd in Uw eigen doen? Hart groeten ook aan Mevr. en de thuis zijnde kinderen.

Uw hart. genegen
PNvE

308. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 29 augustus 1917*

[Driebergen] 29 Aug '17

Zeergeachte Heer, Ik kom U even iets vragen. Nadat ik de proef van de Furia Dormiens indertijd ontvangen had, zond ik U uit Rome een briefkaart met een paar correcties die te laat kwam voor de aflevering (*Febr.1915*) Waarschijnlijk hebt U die briefkaart nog in Uw Beweging dossier. Zoo ja, zoudt U dan zoo vriendelijk willen zijn mij even de bedoelde correcties op te geven? Bij voorbaat mijn hartelijke dank. Mijn bundel in de Wereldbibliotheek zal behalve uit *Het Ronde Perk* , nog bestaan uit een tweede kleine bundel, n.l. *Lichtende Golven* . Ik ben blij dat de redactie bereidwillig was; nu beslaat het boekje voorjaar 1912 - voorjaar 1917.

Ik ontving het boekje van Alb. Besnard. Ik zou er misschien wel een klein stukje voor mijn rubriekje over willen schrijven. Voelt U iets daarvoor?[394]

Gister ontving ik Der Krieg, Dichtung von Stefan George. Ik kan U niet zeggen hoe blij ik was toen ik het gelezen had. Het is als een laatst en definitief Zeitgedicht, door en door George. Het lijkt me, ten opzichte van al wat in Duitschland publicist is, ook een *daad*.[395]. Ik had met mijn stuk over Friedemann's Platon, waarvoor ik nog altijd werk, willen wachten tot deze uitgave van George. Ik kan nu zéker met gerust hart verder aan het werk tijgen. Hart. gr. van huis tot huis Uw

PN vE

393 In de in de september-aflevering van *De Beweging* gepubliceerde gedichten van Van Eyck droegen de overkoepelende titel ‘Het eene vuur’. Ze vormden het uitgangspunt voor de bundel *Inkeer* die in 1922 als bibliofiele uitgave zou verschijnen in de Palladiumreeks van Jan van Krimpen.

394 In *De Beweging* 13 (1917) 10 (oktober), p. 294-298 nam Van Eyck in de derde aflevering van zijn rubriek ‘Lezing en Herdenking’ een bespreking op van Albert Besnards in de in 1917 in de Palladiumreeks verschenen bundel *Sonnetten* . Albert Besnard (1877-1966) was bevriend met J.C. Bloem en J. Greshoff en werkte als journalist bij de *Nieuwe Arnhemsche Courant*.

395 *Der Krieg* van Stefan George was in 1917 verschenen. Met de opmerking ‘een laatst en definitief Zeitgedicht’ refereert Van Eyck aan de herfst 1907 bij de de *Blätter für die Kunst* verschenen bundel *Der siebente Ring*, die opende met veertien ‘Zeitgedichte’.

309. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, september 1917*[396]

[Noordwijk [xxx?].8.17.]

W.v.E. Nazoeken in een bestoven portefeuille heeft niet de bedoelde briefkaart opgeleverd. Wél een brief van 9 feb^{i} waaruit blijkt dat je 'goddlijk hart' door 'matte ziel' had willen vervangen en van 'de twee 'onverganklijk'-en, beide op dezelfde plaats staande, een, dat bovendien onjuìst was, wegwerken'. - Over het boekje van Besnard mag wel een woordje gezegd worden. Met de lezing van George's boek ben je me voor geweest. Ik heb het nog niet ontvangen. - Redactioneele en editoriale beslommeringen wreken mijn tijdelijke afwezigheid op me. Inmiddels is het Sep^{t}n^{r} gereed gekomen en niet zoo buitensporig laat als dat van Aug^{s}. Het ga jullie wel. Mijn Driebergensche herinneringen houden nog altijd iets van hun dennegeur. Hart.
A.V.

De Driebergsche boomenmoordenaars krijgen nu toch hun boschwet.[397]

310. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 31 augustus 1917*

Driebergen, 31 Augustus '17

Zeergeachte Heer,
Hartelijk dank voor Uw moeite. Het was die brief, - ik dacht dat het een briefkaart was. Verschillende dingen bewegen mij tot schrijven. *1°* vertaalde ik* van de week plotseling 9 Brief van Schillers Aesthetische Erziehung, + de laatste alinea van de vorige brief. Wilt U misschien in Uw Schiller eens nazien of het iets voor De Beweging zou zijn. Anders schrijf ik het niet over.[398]
2° heb ik het plan opgevat om te probeeren zelf iets uittegeven. Allereerst door Mijmeringen kwam ik daar toe (ik denk het boekje 'Opgang' te noemen, met als drie laatste Het Gesprek, Allerzielen en Het Meer. [het laatste zend ik U nog met Il Chiù].)[399] In het formaat van Besnard, of zoo. Nu had ik gedacht, zou ik niet nog meer boekjes kunnen uitgeven, b.v. Grenzen en Goden? Op 't zelfde formaat, zelfde 'Buchausstattung' 't Is maar een opwerpsel. Ik heb aan v.Amerongen geschreven, met de papierhandelaar heb ik connecties. En dus.... Wat denkt U, - wanneer ik zelf tenminste niet van het plan terugkom? Zoo U er iets voor zoudt voelen, in principe, - zoudt U mij dan niet willen opgeven, hoeveel exemplaren als minimum gewoonlijk van Uw bundels bij verschijnen

396 De datum van het poststempel van deze briefkaart is slechts gedeeltelijk leesbaar.
397 Er is niet achterhaald waarop Verwey doelde.
398 Van Eycks vertaling van de negende van de in 1795 verschenen zevenentwintig *Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen* van Friedrich von Schiller is niet in *De Beweging* gepubliceerd.
399 'Het meer' en 'De Chiù' werden niet in *De Beweging* gepubliceerd.

verkocht worden, en op hoeveel vel U 't boek schat bij 1 sonnet, of 5 strofen v 4.regels, ongeveer, per bladzijde. Bevalt het mij, en gaan de kosten er uit, dan zou ik meer kunnen uitgeven, al mijn eigen werk bijvoorbeeld, misschien Bloems bundel, of eens een van Jany Holst. Niet beginnend met het plan officieel uitgever te worden, zou ik toch langzamerhand een kleine rij goede boeken kunnen uitgeven, met een eigen boekcachet. Weet U dat de Insel ook eerst een particuliere schrijversonderneming was?[400] Hoor ik dit eens van U.?

Der Krieg is geen boek maar een Zeitgedicht van 12 strofen en kost 1 Mark. ('t Zal later zeldzaam worden, zegt de bibliofiel in me) Ik had een tweede exemplaar besteld bij Nijhoff, maar dat stuurt hij mij ongeloovelijk [*sic*] slordig in een envelop zoodat het geheel gekreukt is. Ik stuur het hem terug, maar in de gedachte dat U 't wel gaarne lezen zult, en 't misschien niet zoo gauw ontvangt, zal ik 't U zenden, met het verzoek het dan na lezing in dezelfde verpakking aan Nijhoff te zenden (Lange Voorhout) liefst niet langer dan een dag later. Mocht U 't al ontvangen hebben, dan wilt U zeker wel even 't adres veranderen.

Ik ben erg benieuwd naar Uw oordeel over mijn uitgeefplannen, waarvan misschien niets komt. Hartelijke groeten van huis tot huis,

geheel Uw
PNvE.

De tweede kleine bundel ‘Lichtende Golven’ begint met Furia Dormiens en eindigt met als afdeeling IV het gedicht aan U. De laatste strofe daarvan (als laatste tegelijk van *dit* gedicht) is het aangewezen slot. Het wordt nu een boekje van 150 pag. met 8 strofen v. 4 regels per pagina. Ik ben blij dat ik nu ook ‘schoon schip’ gemaakt heb. Dat geeft mij een gevoel als een afrekening.[401]

* als vooroefening voor de Goethevertaling.

311. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 1 september 1917*

Noordwijk/zee [1.9.17.]

B.v.E. Hoe kan je wenschen dat ik een gedicht dat me zoo interesseert naar Nijhoff doorstuur. Natuurlijk houd ik het en hoop je de prijs aanstonds af te dragen. Zeg Nijh. maar dat een vriend er onderwijl beslag op heeft gelegd.

Je brief vergt overigens aandachtige overweging. Heel gauw meer daarvan.
Je A.V.

400 In 1899 had A.W. Heymel het initiatief genomen een uitgeverij te verbinden aan het door O.J. Bierbaum, R.A. Schröder en hemzelf geredigeerde tijdschrift *Die Insel*.

401 De bundel *Gedichten* omvatte de afdeling ‘Het ronde perk’, waarin gedichten uit de periode 1912 tot begin 1914 waren opgenomen, en ‘Lichtende golven’, dat gedichten van mei 1914 tot zomer 1917 bevatte.

312. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 4 september 1917*

Noordwijk/zee 4 Septr 17

Beste van Eyck,

Schillers Briefe über die Aesthetische Erziehung hebben m.i. altijd nog zooveel belang dat een prijzend ter sprake brengen niet in de Beweging misplaatst zou zijn. Een enkele vertaling van Brief 9 lijkt mij daarentegen teveel en te weinig. Teveel nadruk op het fragment en te weinig uiting van datgene wat bij het fragment behoort en wat het in de gedachte moet doen opkomen.

Voor je uitgeversplan voel ik veel. Dat je zelf op den duur zoo iets noodig hebt vind ik onweersprekelijk. Dat aan de Beweging een vrij-staand uitgeversschap ten goede kan komen, evenzeer. En ook ik, persoonlijk, heb er behoefte aan. Maar juist mijn omstandigheden ten opzichte van het uitgeven zijn zoo dat ze overwegingen opwekken die niet zoo makkelijk tot een besluit leiden. Ten eerste: mijn verhouding tot Versluys is zoo geworden, dat ik met nieuwe gedichten niet meer bij hem wil aankomen, en de Beweging liever bij hem vandaan had. De uitgever die beide, of alleen gedichten van mij, in de hand neemt, moet evenwel ook de verdere verkoop van Jonker Jan van der Noot en Toen de Gids werd opgericht, toezeggen, en de voorraad daarvan bij zich opslaan. Ik heb bovendien meer. Afgezien van kleinere uitgaven als mijn Vertaalde Gedichten en de vertalingen van Miltons Samson en Paradise Regained, wordt op den duur een uitgaaf van mijn proza noodzakelijk.[402] Ik moet dus een uitgever hebben die wat aandurft, en nu is het wel zeker dat ik, om zulk een moed te geven, niet beginnen moet met mijn uitgaven te versnipperen. Wie veel wil zal alles willen. Of zoo'n alleswiller zal opduiken, blijft intusschen onzeker. Ik wil hem een kans geven. Ik wil afwachten, zoolang het gaat, ook met Goden en Grenzen.[403] Maar ik zeg niet dat ik lang zal wachten. Zooals je onlangs opmerkte, het ontstaan van weer een nieuw dichtwerk maakt het vanzelf al wenschelijk het vorige in het licht te brengen. Het is een boek van 9 vel, volgens de berekening die je aangeeft en die ook ongeveer de mijne is.

Het doet me genoegen dat je eigen gedichten nu spoedig aan 't licht komen. Succes ermee.

Met hartelijke groeten, ook aan Nelly

A.V.

402 Pas in 1921 verscheen het eerste deel van een tiendelige uitgave van Verweys *Proza*. Uitgevers waren Em. Querido en Van Holkema & Warendorf in Amsterdam.

403 De bundel *Goden en grenzen* zou pas zomer 1920 door W. Versluys' Uitgeversmaatschappij in Amsterdam worden gepubliceerd.

313. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 4 september 1917*

4 September '17.

Zeergeachte Heer,

Hierbij het stukje over Besnard. 't Is meer dan ‘enkele woorden’, maar het onderwerp bracht dat, althans voor mij, mee.

Ik hoorde gister nog een merkwaardig staaltje van Versluys. Hij schreef voor een paar weken aan Nine of ze hem vergunnen wou de rest van de oplaag van Santos en Lypra te *vernietigen*. Dat is toch kras.

Ik ben benieuwd of U over George's gedicht nog schrijft, of het vertaald hebt.

Karakteristiek voor de[n] Duitschen geest zijn de zeer annexionistisch gekleurde juichtonen (verzoeke op deze moderne combinatie geen ergerend oog te slaan (om op zijn Jan Greshoffs te schrijven)) naar aanleiding van Riga, dat heelemaal een Duitsche stad is en dus blijven moet. Hoor ik spoedig eens wat van U.

Hartel.gr. van huis tot huis

Uw

PNvE.

314. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 5 september 1917*[404]

[Noordwijk/zee 9.17]

B.v.E. Ook aan de Vooys deed Versluys eenzelfde verzoek.[405] Je geestelijk portret van Besnard is scherp en duidelijk. Het zal de rij waardig voortzetten. Heeft Gossaert je nog geschreven? Hij was van plan het te doen, reden waarom ik het aan hemzelf overliet je te zeggen (wat hij mij schreef) hoe bizonder ingenomen hij was met je bespreking. - Van Georges gedicht geef ik een korte karakteristiek, van buiten naar binnen, zooals het gedicht zelf een karakteristiek van binnen naar buiten is.[406] Op het eind ontmoeten we elkander maar als bewegingen in tegengestelde richtingen. Beste bewijs van eenheid, zegt Hegel.

Het ga je wel.

Hartelijk

A.V.

404 De datum van het poststempel van deze briefkaart is slechts gedeeltelijk leesbaar.

405 Waarschijnlijk betrof Versluys' verzoek de in 1903 verschenen bundel *Van de armen* van Is.P. de Vooys.

406 In *De Beweging* 13 (1917) 10 (oktober), p. 299-300 zou Verwey in de rubriek ‘Boekbeoordeelingen’ de bundel *Der Krieg* van Stefan George bespreken.

315. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 7 september 1917*

[Driebergen] 7 Sept '17.

Zeergeachte Heer,

Dank U zeer voor brief en briefkaart. Wat de uitgeverij betreft, kan ik Uw gedachte zeer goed begrijpen. Alleen zal 't moeilijk zijn iemand te vinden die behalve alleswillend ook kapitaalkrachtig genoeg is om dat alles te bekostigen. Ondertusschen zult U toch òf tot Versluys moeten terugkeeren, of een andere uitgever voor Uw dichtbundel alleen zoeken. - Brusse schreef vandaag dat hij bereid is mijn prozaboekje uittegeven voorjaar 1918.[407] Dat behoef ik dus niet zelf te doen. Maar *daarmee vervalt mijn plan in 't geheel* niet. De Beweging zou uit de aard der zaak geen kapitaalkrachtig man vragen, omdat de uitgever ervan veeleer zijn moeite vergoed krijgt. Maar 't lijkt mij een *uitgebreide* moeite. Is het niet zoo? 't Is een lastige kwestie.

Ik ben buitengewoon benieuwd naar Uw stuk over George. Heeft hij 't U niet laten zenden? Zou hij 't zóó als een intern-Duitsche zaak beschouwd willen zien, dat hij 't daarom niet aan U gestuurd heeft? Hier in Driebergen heeft 't boekje succes. Ik bestelde al het 4e exemplaar, voor Mientje Gutteling, die 't beslist wou hebben.

Krijg ik de proef niette laat, als 't kan?

De tweede helft van November gaan wij naar Den Haag. Ik hoop dan ook in Noordwijk te komen, als U 't goed vindt. Ik ben vandaag ziek van 't proeven corrigeeren. 't Is verschrikkelijk. Victor van Vriesland gaat trouwen.[408] Van morgen een annonce. Ik denk dat hij wel nooit veel (goeds) zal produceeren, vooral niet als hij in 't buitenland blijft.

Hart. gr. v. huis tot huis

Uw PN.vE

316. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 13 september 1917*

Driebergen 13 September '17

Zeergeachte Heer,

Hierbij een stukje proza dat ik U nog toezend in de gedachte dat het misschien nog niet te laat is voor het Octobernummer. Desnoods wilt U dan misschien het stukje over Besnard uitstellen.[409]

407 *Opgang* verscheen in voorjaar 1918 bij W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij te Rotterdam.

408 Victor van Vriesland trad in het huwelijk met de Zwitserse Marie Huguenin Dumittan. Zij woonden aanvankelijk in Zwitserland, maar zouden in 1918 naar Nederland verhuizen.

409 'Tot het nieuwe leven' zou door Verwey niet in *De Beweging* worden geplaatst.

U zoudt mij een groot genoegen doen met mij na eigen lezing het September-nummer van De Gids te zenden. Ik zou gaarne het artikel over Van Deventer lezen.[410]

Mientje is weer terug en Nine weer in haar eigen huis dus. Bij ons gaat alles goed en wij hopen dat het zelfde bij U het geval is.

Hart.gr. van huis tot huis

Uw PN.vE.

317. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 22 september 1917*

[Driebergen 22.9.17.]

Zeer geachte Heer, Verleden week Donderdag of Vrijdag zond ik U een brief met de copy van een klein artikel ‘Tot het Nieuwe Leven’ Ik vroeg of u 't misschien in October reeds plaatsen wilde, desnoods met uitstel van Besnard. Tevens vroeg ik of ik De Gids van September van U mocht leenen. Van morgen kreeg ik nu enkel de proef van Besnard, en daar ik ook op het overige niets hoorde ben ik nu bang dat de brief weggeraakt is. Wat mij zeer zou spijten, èn om de moeite die dat zou opleveren, *en* omdat het vertraagd zou zijn, ofschoon dat natuurlijk niet zoo erg is, ik zelf echter dat stukje graag aan dat van Besnard voorafgaand, of dit laatste althans in dezelfde afl. achter het andere zou gezien hebben. Ik schrijf U nu maar even, om te informeeren. (in haast, want 't is net voor de lichting)

Ik ben hard aan 't werk, maar de drukproeven van mijn bundel houden mij op en vervelen mij boven mate. Hebt U nog over de uitgave van Uw bundel gedacht? Nifterik is laat deze keer, maar de proef gaat met keerende post, zonder één overslaan terug, zoodat hij best een revisie kan sturen. De proef ziet er Spaansch uit. Gaat alles goed op Noordwijk? Hartelijke groeten van huis tot huis.

Hoogachtend

Uw

PNvanEyck

318. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 23 september 1917*

Noordwijk/zee 23 Septr 17

Beste Van Eyck, Een bezoek van Cronheim dat we wisten te rekken van Maandag tot Zaterdag gaf gelegenheid tot een omwenteling die ik niet voor mogelijk gehouden had,

410 In *De Gids* 81 (1917) 9 (september), p. 445-476 publiceerde Ch.M. van Deventer het vermoedelijk autobiografische ‘Snuffelaar's zwerftocht door stoffige avonturen, waarbij de duivel meer dan eens verschijnt’.

en die, eens begonnen, al mijn aandacht in beslag nam. Mijn kamer is leeggehaald, zoodat geen mug er zich meer verbergen kon. Daarna is alles, vernieuwd, stofvrij, overzichtelijk en ordelijk weer in elkaar gezet. *Incipit vita nova*.

Intusschen was dat niet alleen de reden waarom ik de Beweging-inhoud, eens vastgesteld, zichzelf voltooien liet en geen verandering maakte in mijn keus van je bijdrage. De zaak is dat ik aan het stukje over Besnard op zichzelf verre de voorkeur geef. Naar mijn meening behoort het andere stukje, hoezeer het van het nieuwe leven spreekt, tot de achtergrond waartegen je levende beelden moeten uitkomen, en toont niet die beelden zelf. Het is nieuwe-kring-reminiscens en hoort niet in De Beweging.

Naar mijn vaste overtuiging liggen gezondheid en voortbrenging voor jou niet in de richting van de intellectueele dogmatiek - die in de Nieuwe Kring op een slappe en saaie manier verzandde - maar in die van de gevoels- en fantasie-uiting, waarvan de Beweging het voorbeeld geeft. Achter de eene en de andere ligt een hervormingsdrang en die drang dateert niet van vandaag of gisteren. Hij is ook niet in de eerste plaats daar waar hij verstandelijk of leerstellig erkend wordt. Integendeel is hij het sterkst als hij duurzame vormen schept, waar hij zich, schijnt soms, in verbergt, maar waardoor hij op dikwijls onnaspeurbare wijs, toch onweerstaanbaar en langs allerlei wegen, werkt. Wat ons persoonlijk betreft, is hij in De Beweging.

Wie dogmatisch en verketterend wil werken moet een kerk stichten. Wie in gedichten en proza poëzie en gedachte hun wijdste, hun wereldhervormende strekking wil geven, zal in De Beweging de bevrediging en de gemeenschap vinden waaraan hij behoefte heeft.

George is een groot dichter. Toch heeft zijn beperkte, pangermanistische profetisme de dichterlijke gemeenschap een sektarisch karakter opgedrongen, tot schade van hare en eigen poëtische vruchtbaarheid. Der Krieg is een treffend bewijs ervan. Hij stelt zich daarmee, niet naast ons in veelzijdige verwantschap, maar tegenover ons in uitsluitende duitsche sekte. En dat ondanks dat we de behoefte aan hervorming van binnen uit, en het geloof aan de Droom als drijvende kracht, gemeen hebben.

Tusschen de schoonmaak door heb ik voor twee jaar papier gekocht. Het was niet anders te krijgen dan door het, tegen hooger prijs en in díe hoeveelheid, te laten aanmaken. Als gevolg daarvan moet eindelijk de abonnementsprijs met een rijksdaalder verhoogd worden. Waar de Vragen des Tijds met 4, 3, soms 2 vel per nummer, evenveel vraagt, zijn we nog niet veeleischend.[411]

Met mijn bundel zal ik nog even treuzelen. Op 't oogenblik houden mijn duitsche uitgaven mij bezig.[412] Ik denk soms of ik niet best zal doen het effekt daarvan op de hollandsche belangstelling aftewachten.

411 *Vragen des Tijds* was een algemeen maandblad onder redactie van Wijnand Heineken, Sam. van Houten en Arnold Kerdijk. Het verscheen van 1875 tot september 1930.

412 De in 1917 bij de Insel-Verlag te verschijnen bloemlezing met door Paul Cronheim vertaalde *Gedichte* en de door Hilde Telschow vertaalde *Europäische Aufsätze*, die in 1919 bij dezelfde uitgeverij zouden verschijnen.

Voorloopig hartelijke groeten, ook aan Nelly, en aan de dames. Ik had Mientje al lang moeten, en willen schrijven. Aan mijn verblijf in de Zonstraat denk ik nog dikwijls. Het bezoek van Nine hier is nog wat uitgesteld.

Het ga je wel
A.V.

319. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 26 september 1917*

Driebergen, 26 September '17

Hooggeachte Heer,

Doordat mijn oude gymnasium-vriend vanEck[413] (die zich ontpopte als een der genen die de handschriften van van 't Lindenhout overgeschreven hebben en die ik dus over 't geval Noorduyn interpelleerde) een paar dagen bij mij gelogeerd heeft, kon ik U niet eerder antwoorden. U hebt gelijk dat ik dogmatische neigingen bezit en dat het intransigente overtuigd zijn van eigen meening bij mij de drang verwekt om haar met uitsluiting van al het andere voor te staan en te trachten haar aan anderen bij te brengen. Ik ben het verder geheel met U eens dat ieder het zijne doen moet, en dus een dichter wat des dichters is. Maar de langzaamheid waarmee alles gaat, het inzicht dat het meerendeel der menschen niet alleen, maar zelfs het meerendeel van hen die zich met iets beters bezighouden dan gewin, en dergelijks, van niets zoover af is en af blijft als van wat noodig is, verwekt een ongeduld, dat graag onmiddellijke werking zag en dus in onmiddellijke woorden, leerstellig, spreekt van wat het gedaan wil hebben. Er is dan toch nog een groote afstand tusschen sektarisme en dat. Er zal ongetwijfeld een tijdperk van actieve strijd moeten komen (de strijd is er natuurlijk ook nu, in elk werk dat verzadigd is van nieuwe overtuiging, maar ik bedoel een andere) en die strijd leidt van zelf tot een beperking. Iedere concentratie is toch een beperking, en er wordt dan onderscheiden tusschen wat op zich zelf goed is, maar ten opzichte van de toekomst op dat oogenblik reeds overleefd - en wat hee en al naar de toekomst gespannen is. Dan zal toch ook in de poezie dezelfde beperking plaats vinden als in de romanliteratuur: zooals U in een op zich zelf beschouwd goede real.roman toch geen heil ziet, omdat het beste in het soort geleverd is en het belang der geestelijke beweging verder ligt, dan dat van een op zich zelf min of meer goede realistisch psychologische roman. En waarom kunnen de *beginselen*, naar welke die onderscheiding tot stand gebracht wordt, niet éénmaal *als* beginselen worden uitgesproken? Is er zooveel bezwaar behalve ‘de beelden’ ook de achtergrond te geven waarvoor ze uitkomen? En waarom is dat Nieuwe-Kringreminiscens. Ik zeg in dat stukje ‘deze waarheid is bloed van ons bloed en de aanvang van al ons hopen, verwachten en arbeiden!’ Dat is geen letterkunde, maar levende overtuiging, en op de werkelijkheid gericht levend geloof. Dáaraan zal ik, in al wat ik

413 M.A. van Eck was een klasgenoot van Van Eyck geweest op het Gymnasium Haganum.

schrijf, uitdrukking moeten geven en essentieele reden, waarom het één N.K.reminiscens zou zijn, het andere niet, bestaat er voor mij niet. Die *zou* voor mij bestaan, wannéér het nog was bij mij als in De N.K. Een *redeneereng* [*sic*] naar een kunstvorm toe, in afwachting dat de kunst zelf komen zou. Nu heb ik zóó het gevoel dat de zelfde stroom door alles gaat, door het uitgesproken geloof en door het geteekende beeld, dat ik in het uitspreken van dat geloof niet alleen geen gevaar zie, maar het zelfs goed acht. Evenwel, mijn N.K. avontuur *maakt* mij voorzichtig en daarom aanvaard ik voorloopig Uw beslissing. De geest heeft de tijd, zooals Mea schrijft, en al zou het een fout zijn in die gedachte stil te zitten, - in dat geval staat de mogelijkheid op andere wijze te werken open. Er behoeft niets geforceerd te worden en zooals U zegt, die hervormingsdrang is niet van vandaag of gister, en zal ook niet van morgen en overmorgen alleen zijn. -

Gister kwam juffr. Telschow plotseling in Driebergen. Het onderwerp Der Krieg (van George) kwam al gauw naar boven en maakte zich van ons meester. ‘Ieder ander Duitscher had dat gedicht kunnen schrijven; en wat het eigenlijk wou: het gaf toch geen lösung aan van het conflict.’ zei juffr.T. Ik betwijfel toch of zij de eigenlijke Georgeidee,.die achter dit gedicht er de vooronderstelling er [*sic*] van is, begrijpt. Het hangt misschien samen met haar vasthouden aan een aantal min of meer dwaze details van de George-vergoding, die zij mij vertelde. Ik kan ze niet zonder meer in *die* nuance als waar aannemen. Dan: te eischen dat een dichter eine politische lösung zou geven, is op zich zelf al dwaas, maar in dit geval, nu de ondergrond is het geloof dat *geen enkele* politische lösung, maar enkel de inkeer van het volk, of van de menschheid, tot zich zelf, (en inkeer niet enkel, maar hervorming en wedergeboorte) de lösung kan brengen, is de eisch onhoudbaar, en onbegrijpelijk voor wie weet waar 't om gaat. 't Is vreemd. Onkunde omtrent George en te veel kennis van kwaadwillige anecdotes over hem lijken mij de beste verklaring, - een onkunde die haast noodzakelijk is tengevolge van H.T.'s karakteraanleg.(Daartusschendoor weer het zwakke verwijt dat *Rilke* zich nooit bij George had kunnen aansluiten.) In ieder geval zou ik toch wel willen weten in hoeverre al die anecdotes nu inderdaad waar zijn. Ik als Hollander, lees het gedrukte, maar hoe George *praktisch* in engere kring het gedrukte in zijn leven belichaamt, kan *ik* niet beoordeelen. Het schijnt dat juist daartegen bijzonder veel kritiek gaat.

Hartelijk gelukgewenscht met Uw schoonmaak, en met Uw vita nova in villa nova. Altemaal namelijke omina. De Gids heb ik in dank ontvangen. Wij genieten van de fijne herfstdagen, - ze zijn heerlijk. Wilt U de heele familie mijn beste groeten (en die van Nelly overbrengen?)

Hartel. ook van mij
geheel Uw
PNvE.

320. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 5 oktober 1917*

5 Oct '17

Zeergeachte Heer,

Ik moet beginnen met mijn vreugde uit te spreken dat U het Duinpad *toch* in De Beweging gepubliceerd hebt. Het is een prachtige serie, waarvan een aantal mij nog bijzonder getroffen hebben [*sic*]. Het is nu maar te hopen dat de heele bundel gauw komt.[414]

En verder heb ik eigenlijk niets te vertellen. Hierbij gaan de 2 laatste mijmeringen, waarvan Het Meer ook het laatste van mijn boekje is. Brusse wil het keurig uitgeven, maar meent ƒ 3,25 ing. en ƒ4,25 gebonden te kunnen vragen, zoodat ik vrees na deze uitgave mijn uitgever weer te zullen kwijtraken. Decopy die ik zend, is indertijd haastiglijk overgeschreven, maar ik geloof dat zij toch leesbaar genoeg is. U zult wel niet van mij vergen het nogmaals over te schrijven.

Zooals altijd had ik op de revisie van mijn stukje mijn gewone losse vellen gevraagd en ziet, daar zendt Versluys tot mijn schrik 12 prachtige overdrukken (bij gebrek aan kennissen veel te veel) +... de rekening. Vervelend.

Met veel instemming heb ik Uw stukje over George gelezen. Hilde (wij noemen elkaar nu bij de naam) zal nu wel teruggekomen zijn van haar bezwaar over de ontbrekende lösung.

Ik ben sinds weken reusachtig a/d arbeid. In plaats van Goethe,[415] die najaar 1918 moet komen, verschijnt in 't volgend voorjaar een Plato bloemlezing met inleiding.[416] Zij is reeds over de helft. Wat een kunstenaar is Plato geweest! Zelfs de meest technischphilosophische dialoog zit vol leven en spanning. Zou een of ander fragment (de Palinodie uit de Phaidros bv.) niet iets voor De Beweging zijn?[417] Het is werkelijk heerlijk veel arbeid te hebben, en de lust, en de tijd.

Hartel. v.huis tot huis
geheel Uw
P N van Eyck

414 'Het duinpad' was opgenomen in *De Beweging* 13 (1917) 10 (oktober), p. 225-243.
415 Een door Van Eyck samengestelde bloemlezing uit Goethes werk is nooit verschenen.
416 *Uren met Platoon* , een keuze van stukken uit zijn werken, vertaald en van inleidingen en aantekeningen voorzien door Van Eyck zou in 1923 in de reeks Boeken van Wijsheid en Schoonheid' bij de Hollandiadrukkerij te Baarn verschijnen.
417 'Over Socrates Palinodie in Platoons Phaidros' zou worden gepubliceerd in *De Beweging* 13 (1917) 12 (december), p. 385-395.

321. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 6 oktober 1917*

[Noordwijk A. Zee 6.10.17.]

B.v.E. De fraaiheid van je overdrukjes is een fout van de drukker; de rekening evenwel is er een van Versluys. Ik gaf hem nadrukkelijk op dat je je overdrukjes *gratis* had. Wees dus zoo goed ze eenvoudig *niet* te betalen. Ik schrijf 't hem trouwens. Voor Krekel en Meer zal ik plaats maken.[418] Zoo wel Mea als martha bleken De aphrodite van Cyrene geroofd te hebben. Beiden kwamen ermee aanloopen. Aangezien Mea ook een Ex. van 't N^{r} heeft, wordt de hare je hiernevens toegezonden.Ze hoeft niet terug. Ik *schrijf* verzen, ik *schrijf* de Beweging, maar uitgeven! ik ben beu ervan. Hartelijke groeten, ook aan Nelly.

je
A.V

322. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 7 oktober 1917*

[Driebergen] 7 Oct '17

Zeer geachte Heer, Dank U zeer voor Uw antwoord, en voor de toezending van het stukje. Het spaart mij een morgen uit. Eveneens voor Uw moeite met Versluys. Ik had nog vergeten iets te vragen. Mientje vertelt mij dat U toen de jongens klein waren, een ijzeren hekje om Uw kachel hadt. Nu wilde ik U vragen of U dat misschien nog op zolder hebt staan, en zoo ja, en U gebruikt niet voor een ander doel, of wij 't dan zouden mogen overnemen of leenen.IJzer is zoo duur, en wij hebben nog zooveel onkosten met de verwachte tweedeling voor de borst, dat wij liefst geen nieuw zouden koopen en Robbie is buitengewoon woelig. Ik hoop dat U het niet lastig zult vinden, dat ik met iets dergelijks mij bij U aanmeld. U schrijft maar gerust wanneer U 't niet missen kunt.- Gister maakte ik een prospectus op voor Prometheus (Gek, door het versnipperde corrigeeren vond ik er op laatst niets meer aan, maar nu herlas ik groote fragmenten en ze waren weer prachtig.) In de voorrede deed de volgende zin mij aan Uw vorige brief denken: My purpose has hitherto been simply to familiarize the highly refined imagination of poetical readers with beautiful idealisms of moral excellence, aware that until the mind can love, and admire, and trust, and hope and endure, reasoned principles of moral conduct are deeds cast upon the highway of life which the unconscious passenger tramples into dust.' Shelley zag de dichters in zijn tijd al als forerunners of some change in our social conditions or in the opinions which cement it. Nu, honderd jaar later, zijn nòg de beste niet meer dan forerunners. Opnieuw: de geest heeft de tijd, z.a. Mea zegt. Hart. van huis tot huis Uw PNvE

418 Ondanks deze toezegging werden 'Het meer' en 'De Chiù' niet in *De Beweging* gepubliceerd.

U antwoordt niet op Plato. Zoo U 't niet geschikt vindt, - het is *mij* eender. Ik denk toch wel geregeld bijdragen te zullen hebben.

323. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 8 oktober 1917*

[Noordwijk A.Zee 8.10.17.]

Het hekje, zooals het is - met een paar ijzerdraadjes maak je't in orde - is al aan je afgezonden. Tusschen 't vuur en Robbie's hand vorme 't een doorzichtge wand. Goden schutten zoo de menschen voor 't verbranden dat zij wenschen. Plato ontschoot me terwijl ik je antwoordde. Natuurlijk zal het me welkom zijn. A propos van het hekje: beschouw het als een geschenk van Mientje aan Robbie en zijn mededing(st)er. Hartelijke groeten, ook van mijn vrouw en aan Nelly.

Je
A.V.

324. *P.N. van Eyck en Nelly van Eyck-Benjamins aan Albert Verwey, 9 oktober 1917*

Driebergen, 9 Oct '17

Zeergeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw geschenk. Wij hebben het nog niet ontvangen, maar toch wil ik U eerst even bedanken, en zal het van middag de petefee gaan doen, die ons opmerkzaam maakte op het hekje. Uw rijm is zinvol. Ook Nelly zal, denk ik, nog een woordje van dank toevoegen.

Hierbij zend ik U een bespreking van Nine's Gedichten, waarvan ik bijzonder veel houd en die ik gaarne nog eens graag [*sic*] onder de aandacht gebracht[419] zag.* Ik hoop maar dat U het stuk goed en niet te lang vindt. Ik heb mij ditmaal niet met citaten beperkt, juist om dat mijn uitdrukkingsmanier zwaarder is, en dus allicht de weergave v.d.inhoud der gedichten het karakteristieke van hun toon zou vermoorden. Sinds maanden ligt de copy van haar bundel bij de W.B. Misschien kan een bespreking nog eens aanleiding zijn voor v.Suchtelen om eens na te denken over de uitgave. 't Is toch wel ergerlijk, dat sinds 1908 geen boek van haar heeft kunnen verschijnen.[420]

Ik zelf zou 't graag in November hebben. Maar dan komen de Mijmeringen in 't gedrang waarschijnlijk. Zoo ja, dan zou ik ze liever voorloopig *terug nemen*. Brusse

419 In *De Beweging* 13 (1917) 11 (november), p. 342-351 nam Van Eyck in de vierde aflevering van zijn rubriek ‘Lezing en Herdenking’ een artikel op over Nine van der Schaafs poëzie.

420 Van Nine van der Schaaf zou geen bundel bij de Wereldbibliotheek verschijnen. Haar laatste publikatie was het prozawerk *Amanië en Brodo* geweest, dat in 1908 bij Maas en Van Suchtelen te Amsterdam was verschenen. In 1919 zou haar bundel *Poëzie* bij C.A. Mees te Voorschoten verschijnen.

vraag mij nl. van morgen om de copy voor Opgang, dat hij reeds wil laten drukken, al verschijnt het pas in 't voorjaar. Later kunnen zij dan misschien nog wel eens geplaatst worden.

Mijn Plato-boek staat nu op 130 bladzijden van de 210 vertaalde bladzijden (de inleiding schat ik op 20-30) Ik heb hard gewerkt, het heeft mij een mooie spanning gegeven, dikwijls. Ik zal op mijn gemak dat mooie boek voor De Beweging klaar maken. Wanneer ik doorwerk als nu, denk ik voor December een stuk te hebben over John Webster, naar aanleiding van het posthume boek van Rupert Brooke (de Engelsche dichter die in Gallipoli gesneuveld is.)[421]

Het bij elkaar zoeken van ook nog de gedichten uit veel vroegere jaargangen van Nine, speelde mij de aflevering van 1908 in handen over Dichterschap en Werkelijkheid. Alleen de laatste zin was mij bijgebleven, omdat ik voor de rest v.d.inhoud ver van rijp genoeg was. Ik heb het met klimmende belangstelling (gelijk men zegt) gelezen, en het is de laatste overtuigende kracht geworden naar aanleiding van Uw weigering van het voorgaande stukje. Zoo komen alle dingen wonderbaarlijk en van zelf terecht.

Als papier niet zoo duur was, zou ik wenschen dat dit pakje gauw op is. Elk velletje ergert mij door zijn scheefheid. (Dat staat mij dus honderd malen voor de borst)(en stuit er honderdmaal tegen.) Hartel.gr. van huis tot huis

Uw

PNv.E.

* Voor mijzelf was het interessant ook als tegenhanger tegen Besnard.

Zeer Geachte Heer en Mevrouw,

Ook ik kom U nog even hartelijk bedanken voor het ijzeren hekje, dat onze eersteling moet beschutten voor het vuur. Ik ben erg blij dat U het kunt missen en ik hoop dat Robbie er na de kleine Verweyen geen ongunstig figuur bij zal maken in zijn pogingen om de verboden kachel aan te raken. Nogmaals dankend met vriendelijke groeten aan allen

Uw Nelly van Eyck.

325. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 10 oktober 1917*

[Noordwijk A Zee 10.10.17.]

B.v.E. Ik zend vanmiddag de nieuwe bijdrage, die me zeer bevalt, aan v.Nifterik, in de hoop dat de zetter nog niet aan de Mijmeringen begonnen is. Ik verzoek hem je dat stuk

421 Aan het in 1916 verschenen *John Webster and the Elisabethan Drama* van Rupert Chawner Brooke (1887-1915) heeft Van Eyck geen artikel in *De Beweging* gewijd.

terugtezenden. Het n[r] wordt nu behalve verzen v.d.Leeuw en het vervolg van de Haan geheel en al boekbespreking. Van je plannen nam ik goede nota. Ik bedoel van je schrijfplannen. Denkende aan je uitgeef-dito schreef ik gister aan Marie Cremers je eens te raadplegen over de uitgaaf van een tweede bundeltje.[422] Zij stuitte (bij Veen) ook op papier-nood. Schreef ik je al dat voor de Beweging moest laten aanmaken? 1000 kilo tegen 1100 gld en nog dankbaar zijn.)

Je
A.V

326. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 24 oktober 1917*

[Driebergen] 24 oct. [17.]

Zeergeachte Heer,

Zou ik òf nog een revisie kunnen krijgen òf *U* mogen vragen even de verbeterde revisie naast de nieuwe en laatste die U in elk geval krijgt, te leggen en even te controleeren? Zoo ja, dan hartelijk dank. Ik had er nog een paar zinnetjes ingevoegd, en de vorige proef was zoo vol dat ik daarop niet alles kon aangeven. - Hilde is hier weer en heeft een uitstekende kamer, - menschen die het als de vervulling van een levensideaal beschouwen dat zij een Duitsche bij zich hebben, omdat zij niet van Duitschers hooren kunnen zonder warm in hun borst te worden. Van Hilde's hospita is het welhaast klassieke woord:...Dan voel ik hoe waar het is: ‘ben ik van Duitschen bloed.’-Het hekje bewijst uitnemende diensten. Wij moesten gaan stoken want mijn zoon kreeg het te koud, en Nelly openbaart zich als dochter van het Zuiden. Ik had net al de N.Gids met Pallieter klaargelegd met de gedachte er over te schrijven, toen ik v.v.Nifterik per abuis de copy van de ‘Kinnie’ onderteekende interessante, soms moeizaam òf precieus geschreven bespreking ontving.[423] En las.

Hart.gr. van huis tot huis Uw PNvE

422 De bundel *Verzen* van Marie Cremers (1874-1960) was in 1914 verschenen. Zij werkte mee aan *De Beweging*. Haar tweede bundel *Nieuwe loten* verscheen pas in 1923 onder de imprint Trajactum ad Mosam van A.A.M. Stols, nadat de bundel door Palladium was geweigerd.

423 Voor de Eerste Wereldoorlog waren in *De Nieuwe Gids* fragmenten van *Pallieter* van Felix Timmermans verschenen. Timmermans' boek verscheen in 1916. De Vlaamse onderwijzer Gérard Kinnie (1883-1925) schreef een kritische beschouwing over *Pallieter* in *De Beweging* 13 (1917) 11 (november), p. 367-384.

327. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 26 oktober 1917*

Driebergen, 26 Oct. '17

Zeergeachte Heer,

Ik zend U hierbij de inleiding, die ik geschreven heb voor mijn vertaling van de Palinodie. Zij is, z.a. U ziet bijna zoo groot als het stuk over Nine. Daarom, even onderstellend dat Uw oordeel gunstig is, zie ik drie mogelijkheden. Of het stuk komt in mijn rubriek onder N° 5, en de vertaling blijft achterwege. In niets staat te lezen dat de vertaling volgen zal. òf in de eene aflevering komt dit stuk, in de volgende de vertaling. Of beide komen in één aflevering, maar dan is het een buitengewoon groote bijdrage. De vertaling n.l.bedraagt bladzijden als deze. Voor de tweede mogelijkheid voel ik niet veel, want, aangenomen dat U mijn bijdragen dan niet te talrijk vindt worden, zou ik wanneer dit in Dec. kwam, voor Januari weer een vrij omvangrijke bijdrage hebben, grooter dan deze (niet Webster nog) en aangezien ik nog meerdere plannen heb en niets hun uitvoering in de weg staat, is er ook voor verdere afleveringen nog genoeg te doen. Overigens hecht ik *ook* niet aan de derde mogelijkheid, omdat het voor mij voldoende is, en een bevrediging, wanneer Platoon in mijn serie zijn plaats gekregen heeft. Ik laat het dus verder maar heelemaal aan U over.

Wat het stuk zelf betreft, - ik hoop zéér dat U het goed vindt. Ik heb het mij zelf uit het hart geschreven. Ik houd vast aan mijn plan over ook het boek van Friedemann nog afzonderlijk te spreken, in verband dan met George en zijn groep. Ik geloof dat er essentieel verschillen zijn in zijn en mijn gezicht op Platoon, zooals er verschillen zijn tusschen De Beweging en de Blätter. - Verder had ik op een keer graag nog eens een paar bladzijden geschreven over Platoons kunstleer, waarover zeer begrijpelijk nog al wat verwarring heerscht. En dan zou ik ook nog eens heel graag een verbinding maken tusschen Spinoza en Platoon. Ik maakte er opzettelijk geen toespeling op, maar U zult duidelijk in de alinea's over de ideeenleer (n'en déplaise Chamberlain!)[424] de eenheid van innerlijk geloof in hem en Platoon herkennen. -Ik zend het U expres wat vroeg. De vertaling ligt half afgeschreven. Wordt die niet vereischt op 't oogenblik, dan laat ik haar voorloopig. -

Piet Geyl is over uit Engeland en komt een paar dagen logeeren. Ik verheug er mij zeer op. Zijn derde toneelstuk ‘De verlaten Post’ is door Royaards geaccepteerd, waarmee hij zeer in zijn schik is.[425] - Sinds ik, meer dan drie maanden geleden Jacques Bloem dat stukje gezonden heb (waar geen persoonlijkheid in was) heb ik niets meer van hem gehoord. Ik begrijp het niet en vind het jammer.

424 De Duitse publicist van Engelse afkomst Houston Stewart Chamberlain (1855-1927), die in 1908 getrouwd was met een dochter van Richard Wagner. Chamberlain was aanhanger van de rassentheorie en een fel anti-semiet.

425 *De verlaten post* van Pieter Geyl was weliswaar door Willem Royaards aanvaard, maar werd niet opgevoerd door een conflict tussen de regisseur en de actrice die de hoofdrol zou spelen. Het stuk was wèl gespeeld in Londen door een gezelschap van amateurs uit de Nederlandse Club.

Ik hoor van Nine van groote Uitgeversambities van Mees. Dat zou wat zijn. Energiek geexploiteerd, is een centrale uitgeverij een aanwinst. Wij hebben een massa bomen hier, maar geen bosch. - Brusse is coulant ten opzichte van mijn wenschen. - Die arme Mientje heeft laatst een ex. van Guttelings eerste bundeltje besteld bij Versluys. Postwissel ingesloten. Toen die niet gauw betaald werd, heeft hij per postkwitantie beschikt. Royaliteit schijnt ook al niet tot Versluys' deugden te behooren. Hartelijke groeten van huis tot huis

Uw
PNvanEyck

Om niet nog eens *heelemaal* over te schrijven, heb ik deze copy bij elkaar geknipt. Vandaar zijn voorkomen.

328. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 30 oktober 1917*

Noordwijk/zee 30 Oct[r] 17

Beste Van Eyck,

Straks komen de Lefauconniers. Zelf probeer ik inmiddels de pijnlijkheid te boven te komen die de blazende winden samen met de italjaansche berichten me hebben aangedaan. Gisteren las ik je stuk en genoot er zeer van. Niet alleen dat het vaart heeft, helder is, en in een verwante idee verschillende tegenstrijdigheden opheft, maar ook is het meer ontledende en zelfs polemische deel erin zoo overzichtelijk behandeld en in de loop van het geheel opgenomen, dat het niet bezwaart en wel grooter gezag verleent. Ik plaats het in het December-n[r] en vind beter; vooral nu je verdere bijdragen in petto hebt, dat we de vertaling weglaten.

Een woord waaraan ik een instinktieve hekel heb -je gebruikt het, geloof ik, nog in 't stukje over Nine - is ‘aanvoeling’. Het lijkt mij te hooren tot de taal van sensualisme of sensitivisme, en niet de diepere aanraking uittedrukken die door je bedoeld wordt. Ik plaats de opmerking hier omdat ik er juist aan denk en ze me al lang op de tong lag. Het is een eender geval als met ‘woordkunst’ dat ik evenmin kan uitstaan.

Kinnie heet Kinnie. Eigenlijk Gérard Kinnie, maar zijn voornaam wou hij weglaten. Misschien om er niet voor uittekomen dat hij, onder dien naam, tien of elf jaar geleden een zeer onrijp boekje[426] geschreven heeft, dat, evenwel, onrijp als het was, in de richting van mijn tuin groeide. Zijn stuk geeft de nakomende verklaring waarom ik Timmermans indertijd heb afgewezen.

Je stukje over Nine bevalt me bij herlezing uitnemend. Het zal haar veel genoegen doen. En verrassen, want wij zwegen ervan.

Conno's probeersel beperkt zich tot eenige maanden proefwerk bij v. Huffel in

426 Waarschijnlijk doelde Verwey op het in 1907 verschenen *Door de dagen* van Gérard Kinnie.

Utrecht.[427] Is hij geschikt ervoor en dat antiquariaat geschikt voor hem, dan vindt hij er mogelijk meer bevrediging dan in een museum-betrekking. Intusschen werkt hij toch door voor zijn doktoraat. Uitgeversplannen liggen in droomverte.

Het Nov^{r}n^{r} is afgedrukt.

Het ga je wel. Hartelijke groeten van de huisgenooten, ook aan Nelly.

Je

A.V.

329. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 5 november 1917*

Driebergen 5 Nov.'17

Zeergeachte Heer,

Ik dank U hartelijk voor Uw briefkaart[428] over mijn nieuwe bundel. Zoudt U op blz. 52 regel 5 v.b. wellust vervangen willen door weelde. Het is een afschrijffout die altijd is blijven staan. Ik heb al meer fouten ontdekt, maar ik zat toen ook zoo in de proeven dat de moed me soms ontzonk. - Ik was blij met Uw oordeel over mijn Platoon stukje. Het lijkt mij zóó de beste regeling. De Beweging is nu, de 5e, nog niet gekomen. Ik had er op gewacht met antwoorden. ‘Aanvoelen’, - daar ben ik het volmaakt met U eens. Het is een slipping.Het zou in strijd zijn met wat ik in het Gesprek zeg over de onvruchtbaarheid van een ‘contact’.[429] Ik weet niet hoe 't staat, maar wellicht kan ik 't in doorvoelen veranderen. Jammer dat ik 't niet eerder wist. Half November gaan wij naar Den Haag. Gaarne zou ik dan nog in November in Noordwijk komen (met broodkaart!) als het U en Mevrouw niet lastig is. - Ik heb bericht van Bloem. Hij heeft mijn stukje nooit gelezen, en daarom ook niet geschreven! Hij is nu adj. commies in Almelo, met ƒ 750, er dus niet op vooruitgegaan.[430]

Hart. gr.v.huis tot huis

Uw PNvE

427 C.A. Mees was volontair bij Van Huffel's Antiquariaat in Utrecht.

428 Deze briefkaart is niet weergevonden.

429 ‘Gesprek op de Monte Mario’, dat werd opgenomen in de bundel *Opgang*. In de tekst worden deze woorden gesproken door de schilder, maar in een begeleidende brief aan Verwey deelde Van Eyck mee dat het gesprek zijn eigen gedachten weergaf (Zie br. 254.)

430 Zie Bloem-Van Eyck, br. 129.

330. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 14 november 1917*

Driebergen, 14 Nov. '17

Zeergeachte Heer,

Vóór morgen naar Den Haag (Stadhoudersplein 4) te vertrekken, gebruik makend van de noodzakelijkheid om adres-verandering op te geven, zend ik hierbij een artikel Over Kunst en Mystiek.[431] Het is feitelijk, zooals U zien zult, een vervolg op het stuk over Platoon. De aanleiding is het boekje met lezingen van Talma en Wijnschenk Dom, ofschoon ik enkel over de eerste, die verreweg superieur is boven W.D. spreek. Het stuk is echter niet in beteekenis negatief, polemisch, opbouwend en positief. Het einddoel is eenvoudig de Verbeelding en haar beteekenis nog eens te bespreken. Ik had dat vroeger nooit zoo gekund, omdat het mij zelf eerst kort duidelijk is geworden. Ik hoop dan ook zeer dat U het goed zult vinden.

Gaarne zal ik vóór 1 Dec. eens in Noordwijk komen, waarschijnlijk van Haarlem uit. Hoe lang is het wandelen van U naar Pietgijzenbrug?[432] Dat zou dan het beste zijn. Natuurlijk breng ik mijn broodkaart mee. Of hebt U 't misschien te druk. Ik heb nog een massa te doen en laat het hier dus bij. Hartelijke groeten van huis tot huis

geheel Uw
PNvEyck

331. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 16 november 1917*

[Noordwijk A/zee 16.11.17.]

B.v.E. 't Zij uit den Haag 't zij uit Haarlem zul je welkom zijn. Je artikel is goed, dunkt me. Bijna *te* goed, want dat wordt nu een heele campagne. Een kleine bespreking van de 4 lezingen komt nl. al in 't December-n^{r}. Hoewel ik dus een uitvoeriger veldtocht zeker niet zou hebben voorgesteld, kan ik hem niet afweren op grond dat je strategische operaties deze vijand te veel eer aandoen. Geniete hij van 't voordeel in groote stijl verslagen te worden. De wandeling van P.G. is 1 uur.

Hart. gr. ook aan Nelly en van de huisgenooten. Je A.V.

431 'Over kunst en mystiek' zou verschijnen in *De Beweging* 14 (1918) 1 (januari), p. 25-39. Het artikel is een reactie op de in 1917 verschenen publikatie *Over de nieuwe kunst. Vier lezingen* van De Nieuwe Kring. De voordrachten waren uitgesproken in de periode van november 1916 tot en met april 1917 door P. Talma en C.A. Wijnschenk Dom te Amsterdam.

432 Bedoelde tramhalte lag aan de lijn Leiden-Haarlem ongeveer halverwege Noordwijk-Noordwijkerhout.

332. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 17 november 1917*

['s-Gravenhage] 17 Nov. '17.

Zeergeachte Heer,

Hart. dank voor Uw briefkaart. Voor mij zelf ontmoeten zich in dat stuk de uitkomsten van verschillende bedoelingen, behalve die van een polemiek tegen De N.K. Ik ben zeer benieuwd naar Uw stukje. Ik had over een dier bedoelingen, die aan 't eind aangegeven wordt, graag eens breedvoerig met U gesproken, zoodat ik blij ben dat ik U spoedig zal kunnen bezoeken. Ik had aanvankelijk voor Jan. een vrij groot stuk bestemd, dat in een raam van herinnering aan Assisi twee karakteristieken bevat van Leopardi en de heilige Frans. Maar misschien heb ik voor Februari nu een paar kleinere besprekinkjes (misschien de ontmoetingen v.Dowson[433] (als 't mij bevalt, in mijn eigen stukken-plan valt en U 't niet doet, *2°*. Dehmel, Kriegsbrevier[434] (gedicht) *3o*. R.M. Rilke 24 sonnetten v. een Lyonsche dichteres v.1555, oertext en vertaling in de Inselbücher.)[435] Als dit gebeurt zou ik dus misschien voor Maart mijn Assisistuk hebben. Ik schrijf U dit niet om plannen te etaleeren, maar als een soort poging om U op de hoogte te helpen en eventueele coïncidenties te voorkomen. - Daarna wou ik bijzonder graag schrijven over Le Sentiment de la Vie Tragique van Miguel de Unamuno, een net verschenen, omvangrijk pleidooi voor het Katholicisme der toekomst.[436] Dat is mooi in verband te brengen met Bickari[437] [lees: Psichari], Claudel,[438] Péguy. - Dan als tegenpool mijn stuk over Webster en het individualisme.[439] Ik heb dus een programma, dat bovendien nog telkens plotseling onderbroken wordt door toevallige andere aanleidingen. Binnenkort hoop ik te schrijven, wanneer ik gaarne wou komen Hart. gr v.N. en mij aan allen Uw PNvE

433 Aan het werk van Ernest Dowson (1867-1900) wijdde Van Eyck geen bespreking in *De Beweging*.

434 In de rubriek ‘Boekbeoordeelingen’ in *De Beweging* 14 (1918) 3 (maart), p. 217-220 wijdde Van Eyck een bespreking aan *Kriegsbrevier* van Richard Dehmel (1863-1920), dat in 1917 bij de Insel-Verlag te Leipzig was verschenen.

435 In de rubriek ‘Boekbeoordeelingen’ in *De Beweging* 14 (1918) 3 (maart), p. 220-223 wijdde Van Eyck een bespreking aan *Die vierundzwanzig Sonette der Louize Labé*. De gedichten van Louïze Labé (1522-1566) waren vertaald door Rainer Maria Rilke. Zijn vertaling was in 1917 verschenen bij de Insel-Verlag te Leipzig.

436 Aan de Franse vertaling van het in 1913 verschenen *De sentimento tragico de la vida en les hombres y en les pueblos* van de Spaanse filosoof Miguel de Unamuno y Jugo (1864-1936) heeft Van Eyck in *De Beweging* geen bespreking gewijd. In Unamuno's studie wordt een poging gedaan om een synthese tot stand te brengen van de traditionele christelijke leer en ideeën van negentiende-eeuwse denkers.

437 Ernest Psichari (1883-1914) was vooral bekend door zijn in 1913 verschenen *L'appèl des armes* en het in 1916 postuum verschenen *Le voyage du centurion.* Psichari was in 1913 rooms-katholiek geworden.

438 De Franse dichter, toneelschrijver, prozaïst en diplomaat Paul Claudel (1869-1955) keerde in 1888, mede onder invloed van het symbolisme, terug naar de rooms-katholieke kerk.

439 Aan het werk van de Engelse toneelschrijver John Webster (± 1578-1632) heeft Van Eyck in *De Beweging* geen bespreking gewijd. (Zie ook n. 421.)

333. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 23 november 1917*

Den Haag 23 Nov '17

Zeergeachte Heer, Ik ben ditmaal heel lastig geweest met mijn proef zoodat ik van 6 pag. een tweede revisie noodig heb. Ik hoop dat ik die nog krijg. Zorg voor groote overzichtelijkheid in de opbouw der ideeenleer, en vrees voor verkeerde interpretatie hebben mij tot tweemaal toe een paar zinnetjes of zinsdeelen doen invoegen, waardoor het geheel nu gewonnen heeft. Zijn er de volgende week dagen dat U mij *niet* kunt hebben? Ik zou dat graag weten met het oog op mijn gang naar Haarlem. Ik schrijf U dan nog welke dag ik gaarne verschijnen zou. Ik verheug er mij zeer op. - Ik vroeg om 10 losse vellen, deze keer. Daar is zeker geen bezwaar tegen voor één maal. De bundel van Jan Prins was een verrassing, en een tweede druk van Tochten.[440] Ik zag dat Versluys nog verschillende andere bundeltjes [heeft] uitgegeven! 't Zou beter geweest zijn, als hij Nine's verzen uitgegeven had, dan 'Aanroepinge' of dergelijke.[441] Hoor ik nog van U? Hartel.gr. van huis tot huis

Uw
PNvanEyck

334. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 24 november 1917*

Noordwijk a/zee 24 Nov[r] '17

Kies, na Maandag, de dag die je gelegen komt, mits je 't vooruit even weten laat. De drukker schreeuwt moord en brand over je. Het boekje van Prins zag ik geadverteerd, maar heb het niet ontvangen. Wel van Doorn.[442] Ook de Haan.[443] Hart.

A.V.

335. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 27 november 1917*

['s-Gravenhage 27·XI 1917]

Zeergeachte Heer, Gaarne zou ik Vrijdag komen. Zonder tegen bericht hoop ik dus te verschijnen. Het doet mij bijzonder veel genoegen Het spijt mij daarentegen dat de

440 Eind 1917 verscheen de bundel *Getijden* van Jan Prins; tegelijkertijd een herdruk van *Tochten. Getijden* was de tweede bundel van de de zeeman Jan Prins (pseud. van Christiaan Louis Schepp, 1876-1946).

441 Bij uitgeverij Versluys was in 1917 *Aanroepingen* , een bundel lyrisch proza van Joost van Keppel verschenen.

442 Van Willem van Doorn (1875-1959) was in 1917 de dichtbundel *Een tuin op het noorden* verschenen.

443 Van Jacob Israël de Haan was in 1917 de bundel *Liederen* verschenen.

drukker moord en brand schreeuwt. Er is één verontschuldiging: dat de eerste proef slordig verbeterd was. Verder wacht hij altijd een dag of drie tusschen proef en revisie. Een halve dag na 't verzenden v.d.proef schreef ik hem een brief met nadere verbeteringen, maar de drukker heeft natuurlijk van alle keeren juist deze eene uitgekozen om vlug te zijn. Ik ben dan zacht als appelbloesem. Wanneer hij verder éven die 5 pag. in revisie gezonden had zonder eerst Uw toestemming te vragen, dan was de laatste revisie, mij nu door U gezonden, niet te laat gekomen en had hij U geen last bezorgd. Ik zal voor de zekerheid de nu bij U liggende copy weer meenemen en na de rust nog eens aan een grondig onderzoek onderwerpen opdat ik de olie van een goede copy werpe op de ziedende golven van des drukkers moord en brandschreeuwerij.

Hart.groeten van Uw PNvE

336. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 2 december 1917*

Den Haag, 2 Dec '17.

Zeergeachte Heer,

Ik wil U nog even danken voor de dag die ik bij U heb doorgebracht en het voorlezen van al de verzen. Ik had allang verlangd nog eens in Noordwijk te zijn en ben blij dat ik nu geweest ben. Jammer dat de dag perslot zoo spoedig om was.

Ik vergat nog mijn copy mee te nemen. Ik zou haar toch bijzonder graag nog hebben, vooral ook omdat ik zeker weet dat ik anders de drukker weer tot ergernis, en de rekening tot bezwaring zou zijn. Mag ik dus nog even de moeite van U vragen, haar toe te zenden, en er even bij aan te teekenen, wat de laatste dag is, waarop U haar moet terughebben. Of kan ik haar naar Leiden zenden?

Zoudt U Mevrouw willen zeggen dat Nelly het recept niet uit haar hoofd weet en dat zij 't zal schrijven, wanneer zij weer in Driebergen is? Verder veel hartelijke groeten, ook namens Nelly, die helaas veel aan kiespijn lijdt, aan allen en aan U.

Hoogachtend
geheel Uw
PNvE

337. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 4 december 1917*

Noordwijk/zee 4 Dec^{r}17

Beste Van Eyck,

Hierbij je opstel dat ik graag uiterlijk de 15^{e} terug zal zien.[444] Vroeger zending

444 ‘Over kunst en mystiek’.

bevordert natuurlijk de ruimte voor proeflezing, daar vooral met de Kerstmis van laat gereed komen geen spraak mag zijn.

Ik geloof trouwens niet dat je goed zoudt doen met aan het stuk, dat in-eens geschreven schijnt, veel te veranderen. Een paar opmerkingen van bijkomstig belang heb ik op bijgaand blad gesteld.[445]

In het algemeen geloof ik dat Talma aandacht verdient, maar niet de Nieuwe Kring als lichaam, - bestaat het zelfs nog wel? -; zooals ik ook zeker ben dat je zelf op den duur hoe langer hoe meer zult terugkomen van de meening dat de wijsgeerig-religieuse vernieuwing een aandrang van je eigen tijd zou zijn. De oorsprong van die meening ligt in onkunde aangaande wat hier sedert '80 is omgegaan, in het bijzonder datgene wat tot het groote publiek niet doordrong en zich in tegenstelling met het als Nieuwe-Gidsrichting gepropageerde en gedoodverfde (zie een nog pas verschenen brochure van d^{S} Wielinga) uitsprak of voorbereidde.[446]

Je sprak ervan mij te vergelijken met Péguy en George. Maar hoe zul je vergelijken wat je nog in zichzelf niet kent? Wat heb ik vóór '88 onbewust bedoeld? Wat heb ik na '88 bewust gedaan? Waarom heb ik aan mijn werk als eenheid - die niet gedachte en niet vorm is, maar werkelijkheid - zooveel waarde gehecht dat ik besloten zou hebben ervoor te leven, als ik het niet zonder besluit al had moeten doen. Maar nu *leefde* ik voort in een hooger zin dan wat leeft omdat het nu eenmaal leeft.

Ik zeg je dat niet om mezelf - dan had ik het al eer kunnen doen - maar omdat je behoeft zult hebben aan het bevroeden van de waardemeter achter mijn oordeelen.

Het ga je wel. Hartelijke groeten, ook aan Nelly, en het beste met haar ‘ergste van alle pijnen’.

Je
A.V.

338. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 8 december 1917*

Den Haag 8 Dec '17

Zeergeachte Heer,

Hierbij zend ik U het stuk terug. Uw eerste aanstoot, op blz.1, over ‘de nog kleine NK’ is verdwenen. Hij ging enkel tegen een onnauwkeurige zegging. Ik bedoelde niet dat ik in De N.K. expansiemogelijkheid zie, maar dat de groep van als zij denkenden nu nog klein is. Wat de tweede opmerking aangaat - een toevoeging op de tegenwoordige

445 Het blad met Verweys commentaar op ‘Over kunst en mystiek’ is niet bij de correspondentie aangetroffen.

446 De theoloog en literator B. Wielinga (1873-1949) was medewerker aan *Stemmen des Tijds* , een algemeen tijdschrift op protestants-christelijke grondslag van ethische signatuur. In 1917 publiceerde hij daarin twee bijdragen: ‘Willem Kloos als litterair profeet’ en ‘Louis Couperus als type van den modernen mensch’. Beide opstellen werden in datzelfde jaar gebundeld uitgegegevn bij J.H. Kok N.V. te Kampen.

blz.10 wijst duidelijk het essentieele verschil aan. - Ik ben blij nog een en ander verbeterd te hebben. Het geheel hangt [in? nu? vrijwel onleesbaar] niets meer op een philosophiegeschiedkundige tegenstelling.

In mijn Platoonstukje zijn 2 fouten gebleven, blz.393 regel 6 v.o. moet zijn band, er staat ‘bouw van ziel en lichaam’ blz 395 regel 11 v.b staat met Phaidros, moet zijn: en Phaidros.

Ik wou U nog antwoorden op het betoog van Uw eigenlijke brief. Ik begrijp Uw bedoeling feitelijk niet geheel. U schijnt, - waarom weet ik niet te onderstellen - dat ik sprekend over wijsgeerig-religieuse vernieuwing haar aanvang stel ongeveer op de datum, dat *mijn* oogen voor haar zijn open[ge]gaan. Dat wil zeggen, dat ik dan het inzicht zou missen in wat U onbewust vóór, bewust na 1888 gewild hebt (en natuurlijk ook de beteekenis van Gorters, en Henriette v.d.Schalks, en anderer doen en zoeken na '90). Waaruit weer volgt dat het van mij minstens genomen voorbarig zou zijn een studie over U te schrijven, U, wiens geestelijke ontwikkeling mij immers nog ontgaat. De eene gedachte volgt de andere en het gaat hier dus maar om de eerste. Maar ik kan mij niet begrijpen hoe het mogelijk zou zijn dat een dergelijke onwetendheid, na mijn hernieuwde lezing van Uw werk als het gevolg eener hernieuwde visie op Uw persoonlijkheid (want 1917 zal *mijn* 1888 zijn), bovendien na alles wat U zelf daarover reeds tijdens mijn lidmaatschap van de N.K. en daarna geschreven hebt, en na alles wat door U met mij daarover besproken is, bij mij bestaan zou. Daargelaten het feit dat ik in het begin van dit laatste stuk zeg dat de Ned.poezie reeds lang met het impressionisme heeft afgerekend, en dat sinds een *kwarteeuw* verschillende religieuse richtingen tot bloei gekomen zijn, zou ik, wanneer ik de onderstelde neiging had, voor Uw verschijning staan als een absoluut onverklaarbaar en in de lucht hangend wonder. Ik noem mijn tijd Uw tijd, en hoe weinig ik de mijne met ± 1910 begin te dateeren, en hoezeer het hier voor mij gaat om iets dat niet enkel van Nederland is, maar van de heele wereld, dat blijkt uit mijn wensch om die afzonderlijke studies te maken, óók over George, óók over Péguy, omdat beide figuren, hoe verschillend ook, grootendeels de uitkomst zijn van een zelfde geestestheorie, waarvan *U* een uitkomst bent. Wanneer ik dan toch een dichterbij liggende scheidingslijn schijn te maken, dan is dat omdat de oorlog voor een groot deel der menschheid de diepe kloof zal blijken tusschen verleden en toekomst; en voor dat deel dus de eerste krachtige stoot tot plotselinge ommekeer zal zijn wat zich voor ons als de versnellende aandrang van een reeds begonnen proces zal openbaren. Niet precies begrijpend waardoor U tot de beschouwing van Uw brief gekomen bent, heb ik U dit in alle geval nog even willen schrijven, omdat U reeds meermalen op het zelfde geïnsisteerd hebt, en ik feitelijk geen reden gegeven heb te twijfelen of Uw gezichtspunt in dezen wel door mij aanvaard wordt.

Wij denken in de loop van deze week naar Driebergen te gaan. De proef zal dus wel daarheen gestuurd moeten worden. Ik ben blij dat ik weer terugga, want ik heb veel te doen en hier is werken bezwaarlijk. Nelly vraagt mij U en de heele familie de hartelijke groeten te doen. Ik voeg er de mijne bij.

Met de meeste Hoogachtend

Geheel Uw
PNvEyck

Ik zend hier tegelijk mijn 6 gedichten, die U misschien te eener of anderer tijd gebruiken kunt.[447]

339. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 17 december 1917*

Driebergen 17 December 1917

Zeergeachte Heer,

Van morgen heb ik de proef ontvangen. Ditmaal zijn er nagenoeg enkel zetfouten te verbeteren geweest. Ik heb maar hier en daar wat veranderd. Ik zie dat U ook dat stuk weer niet in de rubriek geplaatst hebt. Het is misschien beter omdat het boekje zoo niet het onderwerp van een bespreking, maar aanleiding tot een algemeene beschouwing is.

Toen mijn vorige brief gepost was en ik er nog eens over nadacht, schoot mij te binnen, dat U mijn opmerkingen over Uw laatste brief zou[d]t kunnen lezen als voortgekomen uit eenige geprikkeldheid van mijn ijdelheid: omdat het mij onaangenaam zou getroffen hebben, dat U een zoo volledige onkunde bij mij onderstelde van een gegeven, dat ik reeds meende mij al zoo eigen gemaakt te hebben. Ik hoop dat U het niet zoo zult verklaard hebben, want mijn beweegreden tot het neerschrijven ervan was juist het afwijzen van een bij U mogelijk geachte onderstelling van ijdelheid in mij, een ijdelheid die mij, verblind voor de werkelijkheid, iets nieuws in mijn eigen ervaring, en mij zelf als de inluider van dat nieuws zou doen zien. Ik geloof dat dergelijke ijdelheid door de zin en de waarde van mijn levensgevoel wordt ontkend en buitengesloten en daarom schreef ik, temeer daar Uw aanhouden op dit punt voor mij iets als een waarschuwen tegen ik-bemoeiingen beteekende.

Wij zijn hier heel tevreden, en ik heradem. Ik ben dadelijk aan het werk getogen en hoop U binnen kort de copy voor Februari te zenden. Nelly gedijt hier eveneens en Robbie vergoedde deze dagen veel verleden drukte door voorbeeldige liefheid. Mientje vertelde mij dat zij voor een maand of 4 een betrekking wou zoeken, om de treurige staat van haar kapitaaltje. Ik hoop dat het niet noodig zal blijken. Het zou ook niet noodig zijn, wanneer haar geld anders belegd was. Zij raadpleegde mij maar ik voel mij wel zeer bezwaard door die verantwoordelijkheid. - Vanavond komt Nine haar nieuwe werk voorlezen.[448] Ik ben er heel benieuwd naar.

447 Mogelijk de zeven in *De Beweging* 14 (1918) 3 (maart), p. 196-202 opgenomen gedichten. (Zie ook br. 343.)

448 Vermoedelijk was dat het dramatische stuk ‘Socialisten. Toneelspel in zes bedrijven’ dat in *De Beweging* 14 (1918) 4 (april), p. 225-258 en 5 (mei), p. 305-352 zou worden opgenomen.

Ik vond bij een kennis een klein boekje van U over Ellen-Joh. Viator,[449] dat mij door zijn positieve inhoud en door zijn proza zeer interesseerde. Bestaat 'de Voogd' nog en zou het nog te krijgen zijn? En zou 'De Joden' nog te krijgen zijn?[450] Ik zou beide boekjes graag bezitten. Wilt U de hartel.gr. doen ook namens Nelly, aan allen? Ook zelf hart.gegr. van

Uw
PNvEyck

340. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 20 december 1917*

Noordwijk/Zee 20 Decr 17

Beste Van Eyck,

Op een paar exemplaren van De Joden hoop ik de hand te kunnen leggen. Beter zou zijn als ik alle die in omloop zijn kon bemachtigen. Geschreven als tekst, om gezegd te worden, heeft de druk me altijd gehinderd door oneffenheden, die - me toen tempteerden, maar die ik nu zou willen wegwerken.

De brochure is van een of twee jaar later en heeft in het wijzigen van de toenmalige literaire constellatie groote invloed gehad.[451] Ik ben bezig te informeeren of D.de Voogd nog bestaat. Hij betaalde goed en droeg een pelsjas, - hoorde dus niet tot het (toenmalige) eerzame gilde van de beroeps-uitgevers. Er is daarom alle kans dat, in de 20 jaar dat ik niets van hem gehoord heb, hij het vak verlaten heeft. Als hij nog leeft, hoop ik, binnenkort van hem te hooren.

Mordechai lijkt me, met nog enkele kleinere wijzigingen nadat ik het je voorlas, gereed te zijn en ligt voorloopig als Mythe bij de andere[n?]. Als ik je zeg dat 1/3 nieuw, 1/3 totaal overgeschreven en 1/3 nog niet geheel in zijn oude staat gebleven is, dan zul je me toegeven dat ik het dateeren mag als een werk van 1917.[452] Gedichten met een conceptie van jaren geleden heb ik meer geschreven. Alleen herinner ik me niet dat ik ooit van een uitgewerkte conceptie heb gebruik gemaakt.

Je stuk heeft gewonnen. Hoewel, mijns inziens, het vorige beter was - gelijkmatiger en inslaander - vind ik toch dit polemisch voortgaan langs een breede linie een daad waarvan ik de noodzakelijkheid erken en die ik voor De Beweging op prijs stel. De wijziging à propos van de beteekenis die je aan de N.Kring toeschreef, neemt ook het kleine steentje des aanstoots weg, dat me misschien noopte tot mijn persoonlijke uitval. Toch, als ik het stuk nu herlees, en hoewel ik heel goed weet dat we in dezelfde lijn zijn en dat je dit ten volle erkent, begrijp ik dat dit stuk me die uitval in de pen gaf en keur

449 Albert Verwey, *Letterkundige kritiek. Frederik van Eeden: Ellen - Johannes Viator* dat in 1894 bij D. de Voogd te Amsterdam was verschenen.
450 Albert Verwey, *De Joden* dat in 1892 bij Mouton & Co. te 's-Gravenhage was verschenen.
451 *Letterkundige kritiek. Frederik van Eeden: Ellen - Johannes Viator*.
452 'Mordechai' werd opgenomen in *Goden en Grenzen* .

dat goed, zonder dat ik daarmee ook maar in de geringste mate je persoon in 't vizier heb. Het is namelijk zoo: wij vertegenwoordigen verschillende leeftijden. En nu is het voor een jongere mogelijk van een oudere, zijn werk en zijn leven, al het geschrevene te weten, toch blijft er iets over dat alleen langzamerhand, in de omgang, soms ook door stooten en botsingen tot zijn bewustzijn komt, en dat ook tot zijn bewustzijn komen *wil*. Nu geven gelijkheden, zelfs als [ze] gevoeld worden als verwantschappen, altijd eerst het algemeene. Vandaar dat je jezelf aan een oudere verbonden kunt voelen, en die oudere in gemeenschap zien met andere ouderen, eerder dan dat je hem zelf ziet, zoo wezenlijk als hij toch voelt dat hij gezien moet worden. Dit temeer, naarmate de jongere sterker aanleg tot generaliseeren heeft. Jij hebt die aanleg, en ziedaar voor mij de noodzakelijkheid vergroot om je aandacht te trekken naar mijn persoonlijke bizonderheid.

Je voelt dat daarmee niets tegen jou gezegd wordt, maar op de eenige mij mogelijke manier voortgewerkt aan onze gemeenschappelijke verstandhouding. Je zult mijn oppervlak er niet anders door zien maar wel dieper mijn wortels die in een tijd liggen waarvan je alleen de uitingen kennen kunt, maar die je niet meeleefde.

Ook *mijn* individualiteit blijft daarbij buiten bespreking. Er is alleen sprake van dat boven-persoonlijke schepsel, die Idee, die niet alleen mijn werk maar ook mijn leven gemaakt heeft, en terwille van wie ik belang moet toeschrijven aan dat leven, - dat ik overigens, als persoon, niet belangrijker vind dan het leven van ieder ander dichter of schrijver.

Niet wat ik zelf gedaan heb, maar wat de Idee met me gedaan heeft, boeit me, en dat is de reden waarom ik eerst *uit mijn soort* wil springen, en gezien wil worden op mezelf.

Je bericht omtrent Mientje verontrust me. Het is dáárom misschien dat ze me zoo weinig van zich hooren laat. Ik hoop dat zij mij er eens over schrijft: anders zal ik het haar doen.

En Nine heeft haar dramatisch werk gereed.[453] Daar ben ik benieuwd naar.

Het Jan^{i}N^{r} is bijna geheel gezet. Met de bloemen op de ruiten verheugt mijn kille pen zich over de komst van 1918. Vrede - hoop ik. En nieuwe vooruitzichten.

Het ga je wel. Groet Nelly hartelijk.

Je

A.V.

Nu schreef ik nog niets over je 6 gedichten. Ik las ze met voldoening en zal ze plaatsen.[454]

453 ‘Socialisten. Toneelspel in zes bedrijven’.

454 Zie n. 447.

341. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 27 december 1917*

Driebergen 27 Dec. '17

Zeer geachte Heer,

Hartelijk dank voor het boekje met opdracht,[455] waarmee ik zeer in mijn schik ben. Ik had U al eerder geschreven, maar wilde gaarne tegelijk bijgaande copy zenden, bespreking van 2 romans.[456] Ik ben natuurlijk niet van plan voortaan veel romans te bespreken, maar wel, als deze een paar typische voorbeelden. Daarom heb ik het niet met een paar opmerkingen gedaan, maar meer uitvoerig.

Ik wilde nog vragen of U in der tijd van Ploegsma in Zeist *v.d.Berch v.Eysenga's* [*sic*] *Christusmysterie*[457] ontvangen hebt. Zo ja, zou ik dat dan van U mogen lezen? Ik heb n.l. hier nu 4 nieuwe Christusgeschiedenissen, George Moore,[458] Lipsius,[459] Timmermans,[460] v.Schendel.[461] en zou nu wel gaarne ook dat andere boek er bij lezen.[462]

Uw vorige, lange brief heeft mij heel veel genoegen gedaan. Inderdaad heb ik de neiging tot generaliseeren, ik geloof dat dat nog een jeugd-eigenschap is. Goede wil en de tijd zal er het te veel, hop ik, van neutraliseeren. Mientje vertelde mij dat zij nu een lange brief geschreven heeft. Ik weet niet of zij U ook over haar geldzaken gesproken heeft (waarin ik haar naar mijn beste weten geholpen heb) maar in elk geval zoudt U mij pleizier doen met niet te laten merken dat ik er iets over gezegd heb. Natuurlijk heeft zij geen bezwaar dat *U* er iets van weet, maar *ik* wil liever niet de schijn hebben, of ik haar zaken niet onder mij kan houden. Ik zou ze ook aan anderen kunnen vertellen. In elk geval is het jammer dat zij er niet een jaar vroeger over begonnen is.

Ik zou zoo graag Mordechai nog eens gelezen hebben. Jammer dat het nu weer voor eenige jaren in de trommel gaat. U hebt al weer te veel voor een 4^{e} deel Verzamelde Gedichten: Zichtbaar Geheim, Zwaardjaar, Grenzen en Goden. Anders zou ook dat

455 *De Joden*.

456 In *De Beweging* 14 (1918) 2 (februari), p. 106-118 nam Van Eyck als vijfde en zesde aflevering van zijn rubriek ‘Lezing en Herdenking’ besprekingen op van Louis Couperus' *De komedianten* en van R. van Genderen Storts *Hélène Marveil* .

457 De hervormde predikant Henri W.Ph.E. van den Bergh van Eysinga (1868-1922) publiceerde in 1917 *Het Christusmysterie. Een onderzoek naar den oorsprong en de esoterische betekenis van onzen godsdienst* .

458 Van de naturalistische Ierse romacier George A. Moore (1852-1933) was in 1916 *The Brook Kerith* verschenen, een leven van Jezus verweven met ‘biografische’ elementen van Jozef van Arimathea en Paulus.

459 Richard A. Lipsius (1830-1892) was hoogleraar in de theologie in Jena. Hij vertegenwoordigde een gematigd liberalisme.

460 Van de populaire Vlaamse romanschrijver Felix Timmermans (1886-1947) was begin 1918 *Het Kindeken Jezus in Vlaanderen* verschenen, een aan Vlaamse omgeving en gewoonten aangepaste ‘levensgeschiedenis’ van Jezus. Van Eyck besprak het boek in de tiende aflevering van zijn rubriek ‘Lezing en Herdenking’ in *De Beweging* 14 (1918) 5 (mei), p. 373-376.

461 Arthur van Schendel (1874-1946) had in 1916 *De mensch van Nazareth* gepubliceerd.

462 Van Eyck doelde op de drie delen *Verzamelde gedichten* van Verwey die in 1911 en 1912 bij W. Versluys te Amsterdam waren verschenen. Een vierde deel kwam echter niet tot stand.

vierde met een tooneel-werk kunnen eindigen. Trouwens zouden Zwaardjaar en Goden en Grenzen niet veel plaats beslaan, en Mordechai ook minder dan Rienzi. Maar 't zal zeker wel lang duren, voor zulk een 4e deel kan worden uitgegeven.

En de vrede! Wat denkt U? Amerika, Engeland, Frankrijk blijven op hun stuk, en zoolang herstel van België niet beloofd wordt, principieel terecht, al is het niet duidelijk, voorloopig, wat militair nu nog bereikt kan worden. Zou Reventlow c.s. zich na de verklaring van Crevain stil houden? Ik heb de Kerstrede v. Troelstra met heel wat ergernis gelezen. Zelfs de woordbreuk van Italië komt weer eens op de proppen. V.d.Goes heeft eenig tegengif toegediend.[463] De S.D.A.P. hier te lande vlot toch ook maar mee op de wisselende tijdsomstandigheden, en de Vooys voorspelling in 1907 in Zedelijkheid-Socialisme, dat de leiders in geval van revolutie of oorlog wel eens geleiden konden blijken bij gebrek aan innerlijke vastheid van inzicht en overtuiging, is zeer juist gebleken.[464] Misschien is van deze oorlog dan ook voor goed de doorbraak van het Neo-Kantiaansche door het Marxistische socialisme te verwachten? Hart. groeten van huis tot huis

geheel Uw
PNvanEyck

342. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, eind 1917*[465]

Hartelijk dank! Ik dacht niet dat het boek zoo gauw op de vlakte kwam, en ben nu verrast, ook omdat het wel degelijk een *boek* is, voldoende één en met goede verscheidenheid.[466] Ik heb er gister, in tram en trein naar den Haag, met veel voldoening een deel van gelezen, ongeveer een derde, en toen verder gebladerd. Ik kan zeggen dat je

463 Van 22 t/m 24 december 1917 hield de Sociaal Demokratische Arbeiders Partij een buitengewoon congres in Utrecht. Het was gewijd aan de door socialisten ondernomen pogingen om de vrede dichterbij te brengen. Daartoe was n 1917 een internationale bijeenkomst geweest in Stockholm, hoewel het door de oorlog aangewakkerde nationalisme de deelname ernstig beperkte. Troelstra, voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van de S.D.A.P., bracht op 23 december verslag van de bijeenkomst in Stockholm uit in een grote Kerstrede.
Frank van der Goes, redacteur van *Het Volk*, waardeerde Troelstra's streven naar bovenpartijdigheid, wat de nationale leider der socialisten een internationale kwaliteit gaf. Maar hij zag, anders dan de voorzitter van de partij, de oorzaak van het mislukken van de gehouden vredesconferentie vooral in de houding van de meerderheid van de Duitse socialisten. In 1916 had die de regering gesteund en zo de hoop op vrede tot een illusie gemaakt.

464 In *De Beweging* 3 (1907) 8 (augustus), p. 207-224, 9 (september), p. 320-343 en 10 (oktober), p. 81-102) had Is.P de Vooys een groot artikel geschreven onder de titel ‘Zedelijkheid en Socialisme’.

465 Deze briefkaart is ongedateerd en draagt geen poststempel. In Van Eycks hand is met potlood de datering: ‘Eind 1917’ aangebracht.

466 Van Eycks bundel *Opgang* was nog voor oudejaarsdag 1917 voor de boekhandel gereed, maar verscheen officiëel pas in 1918.

innerlijk leven veel meer een doorloopende lijn toont dan je uiterlijke strubbelingen zouden doen vermoeden. Geluk ermee, en later meer hierover.
Hartelijk
A.V.

343. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 31 december 1917*

Driebergen, 31 Dec. '17.

Zeergeachte Heer,
Ik kan niet nalaten na dit jaar, waarin zooveel, ook voor mij, gebeurd is, U hartelijk geluk te wenschen voor het nieuwe, dat ons hoop ik een bevredigende vrede en vruchtbare politieke veranderingen zal brengen. Ik hoop dat het ook voor Uw werk een goed jaar zal worden en dat de Beweging een heeleboel goede bijdragen moge brengen. U zult mij veel genoegen doen met mijn beste wenschen, ook namens Nelly, aan Mevrouw en de geheele familie over te brengen. Het is gelukkig dat Gonda weer beter is, en Mea zal wel kans hebben haar doctoranda-papier te bemachtigen. Wat ons betreft, - de geboorte van ons tweede kind zal wel weer een groote gebeurtenis zijn.
Ik zend U hier bij nog een gedicht. Ik heb er de laatste tijd weer een paar gemaakt, maar zou dit eene graag tusschen de bij U berustende hebben, wanneer U het goed vindt. Wilt U ze dan op deze volgorde leggen.

I Nog kan ik, nu rondom...
II Achter't gordijn...
III Die jong zijn...
IV Mijn ziel heeft haar huis..
V O dood geheime nachtegaal...
VII Wie zijn lijden eeuwge noodzaak...
VIII Het hart klopt luid...[467]

Nine's stuk ‘socialisten’ heb ik gelezen. Ik vind het in menig opzicht zeer goed Het is zeker als veelzijdige uitbeelding van eigen innerlijk het volledigste wat zij tot nu toe gegeven heeft. Ik heb het tweemaal gelezen, maar zal het heel graag gedrukt nog eens doen. Ik heb haar aangeraden om het, na eventueele plaatsing in De Beweging aan Brusse te zenden (de W.B. heeft verzen teruggezonden). Als socialist, uitgever van Henr Holst, Scheltema, enz. gaat hij dan misschien om het onderwerp tot de uitgave over. Mij dunkt dat zij, om te beginnen, meer kans hiermee heeft dan met haar bundel. Is het stuk eenmaal genomen, dan volgt die van zelf.

467 Zie n. 447.

Verder hartelijke groeten van huis tot huis
Uw
PN.vanEyck

344. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 3 januari 1918*[468]

Driebergen, 3 Januari '17

Zeergeachte Heer,

Hierbij zend ik U een nieuw stuk, over Schartens 'Kroniek', - een definitieve afrekening, wier bestaansrecht U, denk ik, wel erkennen zult.[469] Ik hoorde in een tijd niets van U, alleen vertelde Nine mij een briefkaart ontvangen te hebben. Ik hoop dat U mij nu spoedig nog eens zult schrijven.

Ik vergat bij mijn vorige zending nog te schrijven, dat, mocht U Uw eigen indrukken van Hélène Marveil met de mijne willen vergelijken en daartoe De N.Gids nemen, - daarbij geweten moet worden, dat het heele eind uit De N.G. - waarin de schrijver zijn Brodech figuur omver gooide, door hem naar Hélène te laten toegaan - omgewerkt of liever door een ander stuk vervangen is. Daarvan is de laatste alinea nog niet goed, maar daarvoor staan [*sic*] nu een aantal goede pagina's mijmering, van Brodech, waaruit ik ook iets citeerde. Of er nog meer omgewerkt is, weet ik niet. In de N.G.ontbreekt wel de tweede helft van 't tweede hoofdstuk, waarin geen onoorbaar woord voorkomt, maar die Kloos niettemin voor zijn tijdschrift onoorbaar achtte. v.G.Stort, die ik al jaren ken, is verleden jaar onherroepelijk blind geworden.

Ik dank U nog hartelijk voor Uw woord naar aanleiding van mijn bundeltje. Ik hoop dat, naarmate ik innerlijk vaster zal worden, de warmte van een geloof sterk genoeg zal zijn om de neiging tot dogmatiseeren de baas te zijn. Dat ik in het verleden gevaren te boven gekomen ben, doet hopen dat ik daartoe ook later in staat zal blijken.

Wanneer U het stuk over Scharten gelezen hebt, de tweede helft, over De Beweging, U en ons, dan zult U begrijpen *dat* ik dit stuk geschreven heb, niettegenstaande het onderwerp op zich zelf weinig aanlokkelijk is.Wanneer ik goed gedaan heb met die tweede helft, heeft Scharten mij de aanleiding gegeven mijn serie met een duidelijk betoog te vermeerderen, dat er op den duur niet in mag ontbreken, en dat vroeg of laat had moeten komen.

Hartelijke gr.v.Nelly-mij aan allen
Uw
PNvE

468 De brief is abusievelijk gedateerd '3 Januari 1917', maar is gezien de inhoud uit 1918 afkomstig.

469 In *De Beweging* 14 (1918) 2 (februari), p. 118-127 publiceerde Van Eyck als zevende en achtste aflevering van zijn rubriek 'Lezing en Herdenking' een bespreking van Carel Schartens *Kroniek der Nederlandsche letteren, 1916* en van diens *De roeping der kunst*.

Heeft Mea examen gedaan? En mocht U v.d. Berch[*sic*] v.Eys[in]ga hebben, zou ik dan ook Pannwitz van U mogen lezen?[470] Dat interesseert mij zeer.

345. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 5 januari 1918*

Noordwijk/Zee, 5 Jan. 18

Beste Van Eyck,

Ik had je na de lezing van je twee eerste besprekingen - Couperus en Van Genderen Stort - al dadelijk kunnen schrijven dat je geschiktheid voor dit soort werk me verrastte[*sic*]. Ik deed het niet en heb nu het voordeel dat ik drie vliegen in één klap kan slaan. Je gedicht is de reeks komen vergrooten en je afstraffing van Scharten is aan de twee besprekingen toegevoegd. Je hebt gelijk dat die afrekening niet uit kon blijven. Vroeger en later heb ik alle aanvallen over mijn kant laten gaan, dikwijls stellig tot mijn schade. Maar het verweer hoorde zoo weinig bij mijn houding en ik rekende zoo vast erop tenslotte door de werkelijkheid zelf in het gelijk te worden gesteld dat ik zelfs zoo lang ik kon anderen van polemiek heb teruggehouden en bij verschillende gelegenheden opzettelijk de Beweging ervoor gesloten hield. Toch maakte ik in mijn gedachten één uitzondering. Als er iemand was die er het talent voor had, die eraan kon toegeven zonder zichzelf te schaden, en die in het beginsel van de Beweging zoo was doorgedrongen dat hij tot in het afgelegenste van daaruit zijn slagen richten kon, - dan, vond ik, mocht ik geen bezwaar maken. In jouw geval is dat zoo. Niet alleen deze laatste besprekingen, maar al je beoordeelingen, kortere en langere, van het laatste halfjaar - ook je stuk over Plato[471] - bewijzen dat je er de man voor bent en dat je naast je dichterlijke werkzaamheden hoe langer hoe meer die kritische zult kunnen ontwikkelen. Voor de Beweging zal dat een voordeel zijn en voor jezelf een gelegenheid om veel van je lektuur en gedachten om een stellige aktiviteit samentetrekken. Doe je dat, dan ben ik bereid ingezonden boeken tot je beschikking te stellen of zal je verzoeken ze namens de Beweging aantevragen. Het laatste moet al dadelijk het geval zijn met Van den Berghs Christus-mysterie: de uitgever heeft het me niet toegezonden.

Tegelijk hiermee Pannwitz. Geniet èn-kritiseer hem. Hij is het type van iemand die onder een dubbele obsessie - van stof en van gedachte - leeft.

Hartelijk dank voor je bemoeiingen met Mientje. - Ten opzichte van de wereldgebeurtenissen ben ik in groote spanning. We zijn op het punt geraakt waar de leus van Engeland samenvalt met de eisch van de revolutionairen.[472] Dat is de ware

470 Waarschijnlijk doelde Van Eyck op het in 1917 verschenen essay *Die Krisis der europäische Kultuur* van de tot de periferie van de kring rond Stefan George behorende dichter en filosoof Rudolf Pannwitz (1881-1969). Verwey besprak dit essay in *De Beweging* 14 (1918) 1 (januari), p. 58-63.

471 'Over Socrates Palinodie in Platoons Phaidros'.

472 Engeland verlangde naar een staakt het vuren, gevolgd door vredesbesprekingen. Dit was ook de wens van de Russische 'revolutionairen'.

Entente, al is de kans groot dat ze Europa eerst uitbreiding van de Revolutie en daarna pas vrede geeft.

Hartelijk, met groeten en wenschen, ook aan Nelly en van de huisgenooten,
je
A.V.

Het examen van Mea heeft nog de tijd. Ze deed een tentamen.

346. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 6 januari 1918*

Driebergen 6 Januari 1918

Zeergeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw brief. Ik ben heel blij dat U de stukken goed vindt en zin ziet in een dergelijke actieviteit. Ik ben zoo goed als U overtuigd dat de werkelijkheid zelf het gelijk zou aantoonen, maar acht het zeker, dat zulke noodzakelijke processen, zoo goed als ze tegengewerkt kunnen worden, ook in de hand te werken zijn. Weet ik dit, en mag ik aannemen dat werkelijk mijn eigenlijke dichterlijke arbeid geen schade zal lijden, dan is het voor mij duidelijk, dat er voor mij hier een plicht te vervullen is. In zoover zal ik dus gaarne boeken ontvangen. Natuurlijk blijft het bespreken vrij? Het heeft als regel niets voor maar veel tegen, om na de behandeling van een voorbeeld andere, mindere te bespreken, die als type geheel onder dat van de eerste vallen. Dit bent U, denk ik, met mij eens.

Een enkel boek heb ik al aangevraagd: Timmermans Kindeke Jezus en Jörgensens Leven van Santa Catarina di Siena. Als tegenhanger tegen mijn nog te schrijven Assisistuk.

Nine kwam mij van morgen Uw oordeel over haar stuk brengen. Ik ben heel blij dat het dus in De Beweging komt.[473] Het *moet* herlezen worden, en dat kan altijd gebeuren na de eerste kennisname in 't tijdschrift. Ik ben nu maar benieuwd of Brusse het daarna in boekvorm wil uitgeven. Ik hoop het maar.

Pannwitz zal ik morgenochtend wel krijgen. Veel dank voor de zending.

Ik wou U nog vragen of U, wanneer de drie beoordeelingen in 't Februari nummer komen, ze elk nu een eigen nummer wilt geven, en de titel Twee Romans doorschrappen. De boeken die ik van Noordwijk meenam heb ik nu dus afgehandeld behalve Lipsius' Leben Jesu. Voor het volgend nummer heb ik hoogstwaarschijnlijk een artikeltje over Léon Bloy.

Heb ik U de lotgevallen van De N.K. reeds verteld? Ik geloof het niet. Door een meer dan arrogante manier van handelen v.d.kant van W.D,[474] is v.Domselaar[475] uit D

473 'Socialisten. Toneelspel in zes bedrijven' zou in april in *De Beweging* worden gepubliceerd.
474 C.A. Wijnschenk Dom.
475 De musicus en componist Jakob van Domselaar (1890-1960).

N.K.gegaan (gevolgd door, wat minder belangrijk is, Lau en Willy ten Holt.) Nu zijn dus enkel W.D. en Talma overgebleven, de laatste klaarblijkelijk volkomen onder Wijnschenks 'magnetiseerende' invloed. Van v.Domselaar, die een oprechte, potente en kundige kerel is, en een mensch, vind ik het een veel goeds voorspellende daad. Mijn vriend ten Holt, die theoretisch natuurlijk niet altijd zoo zeker is, had geloof ik een beetje moeite met mijn laatste artikel. Hij schrijft mij nu, dat v.Domselaar bij hem was 'We spraken over allerlei dingen en bij alles moest ik zeggen: 'zoo denkt van Eyck er ook over.' Ik vond dat erg prettig en een bewijs dat wij veel aan elkaar zullen hebben'. Wanneer ten Holt daar juist in gezien heeft, doet mij dat bijzonder veel genoegen, want is v.D. op zich zelf inderdaad mijn gedachten genaderd, heeft ook hij de noodzakelijke correctie gevonden voor wat er verkeerds lag in het N.K.-geloof, dan is hij voor de toekomst een aanwinst, omdat dan ook in de muziek een creatieve figuur aan het werk is. Naar wat ik van hem weet en gehoord heb, zou hij misschien wel een man zijn, van wie een monumentale muziek-uiting te verwachten ware van een leven zooals wij het hopen en gelooven. Sterk, sober, essentieel, als ik mij niet vergis is hij dit of kan het worden. Zeer veel van zijn inzichten in muziek en muziekgeschiedenis kan hij behouden. Ik hoop dus van harte dat Friso zich niet bedriegt.

De onderhandelingen schijnen op niets uit te loopen. Waarlijk toch omdat Duitschland met Rusland alléén geen vrede wenscht te sluiten, zoodat het zelf de moeilijkheden die de onderhandelingen *doen* mislukken, geschapen heeft expres daaróm? Daar tegenover een uitgewerkt program van Lloyd George, dat de deugd heeft van ondubbelzinnigheid. En het Duitsche volk? Het is typisch dat Hilde, niettegenstaande haar door haar verblijf in Holland zoo gewijzigde denkbeelden, toch bij de dames heeft zitten beweren, dat Riga een Duitsche stad is en dus...[476]

Uw dank aan mij voor de raad aan Mientje beschaamt mij. Ik heb hem niet verdiend. De zaak wikkelt zich nu langzaam af. Het merkwaardige is dat zelfs onder de Amerikaansche obligaties zij een paar van de minst courante, ik kan voor één soort wel zeggen incourante soorten bezit. Daar wacht zij nu op.

Wanneer U zin hebt nog eens paar dagen te Driebergen te verpoozen, dan staat ons huis voor U wagenwijd open. Ik had Uw aanduiding over Mordechai niet goed begrepen. Dat de laatste afdeeling v. Goden en Grenzen Mythen heet was me ontgaan en ik dacht dat U het stuk wou leggen bij andere niet gepubliceerde gedichten en die later als zoodanig 'Mythen' noemen. Wij hebben dus nu kans op publiceering dit jaar?

- Dr.Groot[477] heeft zich, na de schertsenderwijs door mij gezonden circulaire weer geabonneerd. Van Versluys echter tot heden zijn nummer *niet* gekregen. Ook mijn vriend v.Eck heeft zich nu geabonneerd. Hoe is de stand nu? Hart.gr. v.h.t.h. Uw

PNv.E

476 Riga behoorde sinds 1710 tot Rusland; na de Eerste Wereld Oorlog werd Riga de hoofdstad van een zelfstandig Letland. Slechts in de jaren 1561 tot 1582 had Riga van het Duitse rijk deel uitgemaakt.

477 De huisarts van de familie Van Eyck toen deze in Driebergen woonde.

Ik heb met bijz.veel interesse en instemming de Vooys gelezen.[478] De heele opbouw der aflev.is treffend.

347. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 16 januari 1918*[479]

Driebergen, 16 Januari '18

Hooggeachte Heer,

Ik kom hier met een tweede stuk over Scharten, nu naar aanleiding van het bij de W.B.verschenen nieuwe boek 'De Roeping der Kunst'. Wanneer U 't gelezen hebt, zult U de bestaansreden van dit tweede stuk erkennen. Is in de eerste algemeener over 'U en ons in De Beweging' gesproken, in dit tweede spreek ik veel specialer over twee samenhangende hoofdkwesties. Ik zag het boek in Den Haag, waar ik drie dagen was om te vouwen. Mocht U 't ontvangen hebben, dan zult U mij er veel genoegen mee doen, want ik heb het nog niet heelemaal *gelezen*, wel doorgezien.

Mocht de kritische bijdrage tegroot zijn, dan zoudt U misschien de twee Schartenstukjes en de twee roman-stukjes over 2 afleveringen kunnen verdeelen, maar dan geef ik de voorkeur aan het éérst drukken van de Scharten-stukjes (wanneer U ten minste dit laatste aanvaardt.)

Het is toch eigenlijk wel bar dat de W.B. zulke dikke bundels met gewone kritiekjes uitgeeft, maar bang is met een boek besprekingen van wereldfiguren aan te komen Zij kon wel wat paedagogischer werken.

Ik heb in lang niets van U gehoord. Misschien is dit stukje een aanleiding. Hartelijke groeten ook namens Nelly aan Uw heele familie, U in begrepen, van

Uw

PN.vanEyck

348. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 17 januari 1918*

Noordwyk/Zee 17 Jan.18

Beste Van Eyck,

Scharten is tot je beschikking. Als het eenigszins kan, plaats ik al je besprekingen achter elkander. Is het niet wonderlijk dat iemand, die van zijn prille jeugd af, mijn boeken bij hun verschijnen gelezen heeft - want dat heeft Scharten - nu nog je middelaarschap noodig heeft, en zelfs, vermoedelijk, er geen gebruik van zal weten te maken? De zaak is - zooals je in dit geval ook heel terecht aanneemt - dat zulke

478 Is.P. de Vooys, 'Nieuwe politiek', in *De Beweging* 14 (1918) 1 (januari), p. 40-54.

479 Met potlood is de datering '1917' gewijzigd in '1918'.

beoordeelaars een uiterlijk gelijk hebben, dat alleen bij diepere beschouwing tot een leugen wordt. In de laatste Lit.Echo heeft een zekere Julius Bab het over Georges Der Krieg. Hochmütige abseitige Rede meent hij.[480] Natuurlijk, dat is het ook. Maar Miltons Engelen spreken nooit anders. En gesteld nu dat George uit de verbeelding van zulk een engel spreekt? dat hij in het diepst van zijn gedachten zulk een engel *is*? Wie weet - denk ik dan - of de hoogmoed niet misschien aan de andere zijde is, of niet Bab zich te hoog voelt om een ander toetelaten dat hij zich als engel droomt. Zulke menschen ontkennen het bestaansrecht van de dichters wier bestaan een ontkenning van het hunne is. Het is hun ellende, maar ze kunnen niet anders. Ook Scharten kan het niet.

Raad eens met wie ik me de laatste weken heb beziggehouden? Met Baudelaire.[481] En zooals meestal bij het verdiepen in buitenlandsche dichters eindigde ik met hem te vertalen. Half wat me bizonder boeide, half wat gemakkelijk hollandsch werd. In elk geval voldoende om me te doordringen zoowel van zijn gevoel als van zijn denkbeelden. Het groote gedicht Le Voyage is erbij en ik begrijp nu goed waarom dat aan het end staat. Het geeft waarlijk uitsluitsel.

In Den Haag hadden we elkaar kunnen ontmoeten. Ik was er Zaterdag. Van de aangevraagde boeken en van je plan over Bloy te schrijven nam ik nota.

Het handschrift van Nine is nu in orde. Ook Uyldert heeft een bundel klaar. Waar Versluys niet meer aannemelijk is en Brusse zich uitbreidt zou het naar mijn meening kunnen worden overwogen of de laatste als uitgever voor een heele groep geschikt zou zijn, beter dan dat ieder op eigen gelegenheid zijn heil zoekt. Hij zou dan moeten gepolst worden of er moest hem een wenk worden gegeven. Wat dunkt je ervan? In elk geval zou Nine kunnen voorgaan.[482]

Wilson, de engelsche arbeiders, Trotzky en de duitschers convergeeren langzaam naar hetzelfde middelpunt. Maar langzaam: de laatsten hebben bij iedere stap het gevaar van binnenlandsche moeilijkheden.

Je schreef van Domselaar. Meen je dat hij op den duur in aanmerking komt voor de Beweging?

Het ga je wel. Hartelijke groeten van huis tot huis.

Je

A.V.

Vriendelijk dank voor je aanbod om te logeeren. Pas maar op, want ik bewaar het voor later.

480 In de december-aflevering 1917 van *Das literarische Echo* had Julius Bab een kritiek gepubliceerd over Stefan Georges *Der Krieg*.

481 Verwey vertaalde een aantal gedichten uit Charles Baudelaires *Les fleurs du mal* naar de uitgave van 1861.

482 Op 25 januari 1918 vroeg Van Eyck aan uitgeverij W.L. en J. Brusse te Rotterdam of de firma het toneelspel *Socialisten* van Nine van der Schaaf wil uitgeven. Daarnaast informeerde hij bij Brusse of deze het werk van Albert Verwey in zijn fonds zou willen opnemen, omdat deze geen lust meer had in de samenwerking met Versluys. Brusse wees het verzoek op 30 januari 1918 af en benadrukte met in brief van 18 februari nog eens, dat hij geen schrijvers van andere uitgevers wil afpakken.

Wil je voor mij een Ex. reserveeren van je Prometheus.[483] Als ik het niet dadelijk kan betalen zal ik toch het geld in de loop van het jaar afdragen.-

349. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 22 januari 1918*

[Driebergen 22.1.18.]

Zeergeachte Heer, Eerst meld ik U dat ik op heden, 22 Jan. de proef nog *niet* ontvangen heb. Ik heb gewacht met antwoorden tot ik haar zou gekregen hebben, voor 't geval ik er nog iets over te zeggen zou hebben. - Brusse heb ik gepolst, ik ben erg benieuwd naar zijn antwoord - Mag ik U aan Scharten nog even herinneren? - Ik dank U zeer voor Uw inteekening op Prometheus. Ik had U de prospectus maar gezonden om U zijn tekst te laten zien. Ik hoop dat U het boek niet alleen neemt om mij een pleizier te doen, want dan zou ik spijt hebben van het zenden v.d.prospectus. De uitgave is een succes. We hebben reeds 73 inteekenaars, en hebben nog niet eens antwoord uit Engeland. De exemplaren die niet gedurende 't loopende jaar betaald worden, - over de prijs daarvan wordt altijd in Febr. beschikt. U hebt dus alle tijd. Alleen kunnen wij geen perkamenten banden leveren. Enkel perkamenten ruggen. Maar ook zóó is het mooi. In Duitschland betaalt men op 't oogenblik hooge prijzen voor boeken, ook Zilverdistelboeken. De laatste Verlaine à ƒ 100 is verkocht in Berlijn. Der Garten is allang uitverkocht, de laatste exx. voor ƒ 50.-[484] Wij denken na 't verschijnen van Prometheus ook op te slaan, tot ƒ 60. We zullen dan niet meer dan 20 exx.over hebben. Het is goed dat op deze wijze De Zilverdistel weder goed maakt, wat aan de andere kant afgebrokkeld is. Hartelijke groeten aan Mevr. en de heele familie van ons beiden

Uw
PNvE

350. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 5 februari 1918*

[Driebergen 5.2.18.]

Zeergeachte Heer,

Van morgen was Mientje hier. Zij vertelde dat zij van nacht om half vier U een briefje geschreven heeft. Voor het geval U het plan mocht opvatten naar Driebergen te komen, behoef ik U zeker niet te zeggen dat wij U *graag* te logeeren zullen hebben. Ik had het

483 *Prometheus unbound. A lyrical drama in four acts* van P.B. Shelley was de vijftiende publikatie van De Zilverdistel.

484 Paul Verlaine *Romances sans paroles* was in 1914 als tiende uitgave van De Zilverdistel verschenen, *Der Garten der Erkenntnis* van Leopold von Andrian in 1913 als vijfde uitgave.

daar al met Mientje over. Zij vond nl, dat het in dat geval voor alles mogelijk moet zijn dat zij eens *alleen* met U vrij uit kan praten, wat in haar huisje natuurlijk moeilijk gaat. Bij ons zou daar gelegenheid voor zijn zonder pijnlijkheden.

Ik had U waarschijnlijk mijn stuk over Bloy reeds gestuurd, wanneer niet de verschillende gesprekken mij telkens het verder schrijven onmogelijk gemaakt hadden.[485] Van middag denk ik het tot een goed einde te brengen. Mocht U hier komen, en het bundeltje van H.v.d.Berch [*sic*.] iets ter beoordeeling vinden voor mij, wilt U 't dan meebrengen?[486] Ook namens Nelly en aan de heele familie, Mevrouw in de eerste plaats, hartelijke groeten

geheel Uw
PNv.E

351. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 6 februari 1918*

[Driebergen] 6 Febr! [18.]

Zeergeachte Heer, In de 2vellen waarin mijn stukken staan, komen de verzen van Uyldert niet voor. Ik kreeg gister een brief van instemming van hem, en zal het hem nog schrijven. Mijn stuk over Bloy is af, het zal wel ongeveer 20 blz. 18 misschien beslaan. Ik moet het echter nog bewerken en dan overschrijven. Ik kom U daarom even vragen of U niet denkt dat het te veel wordt op die manier. Ik weet niet wanneer U mijn verzen wilt plaatsen, maar misschien zou dat in Maart kunnen. Ik zou dan nog kleine aankondigingen of boekbesprekingen kunnen leveren over een uitgave naar aanleiding v.Bloy door v.d. Meer enz.(bloemlezing, en bibliografie), Rilke's Louise Labié [*sic*], Dehmels Kriegsbrevier, en misschien van v.d.Berch [*sic*], die ik in Den Haag een dag op zicht had. Voor de 15e zou ik ze kunnen zenden. Maar als U toch Bloy wilt hebben, zal ik natuurlijk maken dat het klaar komt. -

De revolutie is inderdaad betreurenswaard.[487] *Op den duur* zal Nine er misschien het slachtoffer van worden, want 't is een groote vraag of 't bij haar moeder goed zal gaan, en een betrekking komt voor haar, zegt Dr.Groot, absoluut niet in aanmerking. Maar 't is zóó te probeeren. 't Is een ingewikkelde karakterkwestie eigenlijk van jaren her, maar waaraan de aanwezigheid v.Hilde, meer door de werkelijk buitengewone expansieviteit v.Mientje, dan door eenige daad van haar zelf, geen goed gedaan heeft. Met hartelijke groeten Uw PNvE.

485 In de rubriek ‘Boekbeoordeelingen’ zou in *De Beweging* 14 (1918) 3 (maart), p. 215-217 een bespreking door Van Eyck verschijnen over *Léon Bloy. Zijn persoon en zijn werk. Opstellen. Vertaalde fragmenten en Bibliographie door Pieter van der Meer de Walcheren, Vincent Cleerdin, Willem Nieuwenhuis en Mr. Henri van Haastert* .

486 In 1917 was de bundel *De boog* van Herman van den Bergh verschenen.

487 Met ‘revolutie’ doelde Van Eyck op de problemen en de daarmee samenhangende onenigheden tussen de dames Hermine Gutteling-de Vries, Nine van der Schaaf en Hilde Telschow.

Vindt U v.d.Berch [*sic*] beoordeelingsfähig, wilt U hem dan zenden?

352. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 8 februari 1918*

Driebergen 8 Februari 1918

Zeergeachte Heer,

Hierbij drie beoordeelingen. Zijn ze te lang, dan kan op blz.4 een der citaten en met een kleine wijziging het sonnet op bladz.8 vervallen. Maar ze lijken door die aanhalingen, die met kleine letters gedrukt worden, langer dan ze zijn. Ik ben blij dat ik Bloy, in zijn geschreven toestand, rustig een maandje kan bewaren, om nu eens voorloopig hoofdzakelijk aan mijn Platoon-boek te werken. Alles komt dus prachtig uit. - Ik heb ook van Jacob Isr. de Haan een vriendelijke brief ontvangen. Hij bewaart mijn gedichten en artikelen altijd voor Vrijdagavond, schrijft hij.

Nu ik een brief schrijf grijp ik de gelegenheid aan om, mede naar aanleiding Uwer opmerking in deze briefkaart,[488] nog even op onze Driebergsche verwikkeling terug te komen. Er is één ding, waarover U zich door eenzijdige voorlichting eener-, en waarschijnlijk heelemaal geen voorlichting anderzijds een te optimistische voorstelling maakt. Dat is Mientjes ‘expansieviteit’. U zegt dat het gevaar daarvan zoo goed als overwonnen was. In waarheid echter was dit heelemaal het geval *niet*. Mientje zelf verbeeldde zich dat misschien, en voor Hilde was het misschien naar haar terugkeer uit Huizen zoo geworden dat er bij te leven viel, - maar het feit is dat Mientje in de kleinste kleinigheden haar ‘verliefdheid’ - daar lijkt het op - liet merken. Zelfs voor ons was dat vaak hinderlijk om aan te zien en aan te hooren, hoe goed wij het van Mientje overigens begrijpen kunnen. Dat Nine zich er bij voortduring aan gestooten heeft, Nine die er altijd bij was en die steeds de tusschenpersoon geweest was bij iedere collisie, dat is werkelijk heel verklaarbaar. Daarbij komt dat Nine zelf een dépit te verkroppen had: zij zelf had gerekend op een innerlijke verstandhouding met Hilde. In plaats van deze kreeg zij het ‘drama’ Mientje - Hilde met al zijn tormenten en doorschreide nachtwaken van Mientje te doorleven en zag ten slotte een zeker evenwicht alleen bereikt worden toen de verhouding tusschen Mientje en Hilde zóó geworden was, dat Nine haar met haar opvatting van waardigheid, onwaardig en ergerlijk vond. Het merkwaardige is dat voor Hilde zelf een omgang met Mientje alleen zonder Nine weinig bekoring heeft, en Hilde zelf dus ook slachtoffer geworden is van een genegenheid, die zij zeker niet in zoo hevige mate begeerd had. Maar Hilde héeft een eigenaardig karakter - ik heb nu veel met haar gesproken en zelfs (op volkomen vriendschappelijke toon) over eigen bezwaren tegen haar karakter - en het kan niet ontkend worden dat zij soms buitenmate prikkelend werkt, en daarvoor natuurlijk ook niet altijd *die* oogenblikken kiest, waarop een ander

488 Deze briefkaart is niet teruggevonden.

het 't beste verdragen kan. Het is misschien toevallig, maar 't treft toch zoo. Nine was steeds weken hypernerveus, had voortdurend hoofdpijn of verhooging, en had juist die avond alleen rust en stilte gewild. Ik geloof dat zij op 't oogenblik degeen is die over de ontknooping zelf het zuiverste oordeel heeft. - Wat de voórgeschiedenis aangaat: Mientje is vóór alles iemand die zich, zooals Hilde zegt ‘mit Haut und Haar’ wil overgeven, en de meest voor de handliggende natuurlijke manier is haar ontnomen. Nine heeft begrepen dat, hoe goed een vriendschapsverhouding ook zijn kan, vrienden in *dien* zin elkander niet *gelukkig* kunnen maken, en heeft dus ook niet getracht dat te doen. Maar Mientje heeft dat feitelijk *niet* begrepen. Vandaar opgekropte grieven tegen Nine's koelheid. Deze grieven tezamen met Nine's z.g. heerschzucht hebben in Mientje een latente stemming verwekt die na haar samenkomen met Hilde actief werd. Wat Mientje bij Nine niet vond - zonder schuld van Nine - dat zoekt zij nu bij Hilde, en met een onstuimigheid die werkelijk - ik zeg U dit natuurlijk in vertrouwen - volgens dr.Groot iets pathologisch had. Ik geloof dat Mientje buitengewoon onder deze geschiedenis met Hilde geleden heeft, en helaas is Hilde niet iemand om altijd de juiste weg te kiezen. Ten eerste stond haar de onstuimigheid tegen, maar soms liet zij zich het aanleunen. Uit dankbaarheid en omdat dankbaarheid Mientje zoo goed doet? Hilde zegt het, maar er komt ook grilligheid van eigen stemming bij, en het heele verloop van het laatste jaar was zóó dat Mientje zich zelf trachtte in te perken maar daar niet in slaagde en dan gelukkig was als zij bij Hilde een goed onthaal vond. Nine kan in menig opzicht, vooral ook in haar zelfconcentratie en de exclusieviteit die daarmee samenhangt, lastig zijn, ik geloof niet dat aan haar recht gedaan is noch door Hilde noch door Mientje. Zij heeft bij voortduring de rol van fâcheuse moeten spelen en zij was het receptaculum van al Mientje's klachten en grieven en verwijten *tegen* Hilde. Mientje heeft, haars ondanks, Nine feitelijk *opgevoed* in antipathie tegen Hilde en ik zou zeggen: *dat* Nine nog denkt over Hilde zooals ze doet, zou menigeen haar niet nadoen na háár ondervindingen. Er was een modus vivendi mogelijk geweest. Als Hilde er in toegestemd had om bepaalde avonden en uren bij Mientje te komen, dan zou Nine naar haar moeder gegaan zijn voor die tijd. Maar Hilde heeft dat geweigerd. Fijngevoelig, ongetwijfeld. Maar het is misschien wel eens goed je eigen fijngevoeligheden te verloochenen om de samenleving tusschen twee andere menschen, die op elkaar zijn aangewezen, mogelijk te maken. (Ik vergeet hierbij niet, dat ik geen partij ben en dus gemakkelijk kan ‘oordeelen’.)Nelly zeide mij dat Nine van morgen haast onbewimpeld zeide, dat zij zeker weer terug zou gaan, als Mientje het haar vroeg. Mientje zelf heeft in de loop van 1 week ontelbare veranderingen ondergaan. En, zooals Nine het opmerkt, het vreemde is dat Hilde's afstooten van haar vroeger wel, maar op 't oogenblik niet het gevolg heeft van toenadering naar Nine. Mientje heeft wel een sterke raadgever noodig en een andere dan Hilde. *Ik* ben te jong en word gecenseerd te weinig van vroegere verhoudingen op de hoogte te zijn, om veel te kunnen doen. Daarom heb ik U alles nog eens geschreven, in de hoop dat U in mijn beschouwingen hier en daar nog wat ontbrekend materiaal zult vinden. U bent voortdurend Mientje's geknipte raadsman geweest en U zult dus, wanneer Mientje zelf in Arnhem tot kalmte gekomen is, veel bij haar kunnen uitrichten. De laatste dagen leek Nine mij er het naarst aan toe. Zij lag vaak stilletjes te huilen, en

het is voor haar een groote overgang, en misschien een groot verlies als het zoo blijven moest. Lijkt U dat nu noodig? Ook Mientje krijgt er niets voor in de plaats. Hilde verdwijnt van 't jaar en zal haar bovendien niet geven wat zij verlangt. Zij zegt zelf dat Mientje haar nog al eens verveelt. Zou het nu werkelijk niet mogelijk zijn dat Mientje en Nine weer gaan samenwonen?

Brusse heeft mij geantwoord dat hij 't zéér op prijs zou stellen, zoo ik hem geestverwanten die nog *geen* gevestigde uitgever hebben, aanbeveel, maar dat hij liever geen boeken uitgeeft van schrijvers die reeds een vaste uitgever hebben, omdat het hoe langer hoe meer de gewoonte tusschen groote uitgevers geworden is elkander geen schrijvers af te nemen. Met Versluys staat hij overigens op zéér vriendschappelijke voet, schrijft hij; en daar niet alleen U, maar ook v.d.Leeuw, Uyldert, Prins bij Versluys zijn zal er van een groepsuitgever niet veel komen, denk ik. Het kan een rare methode worden om een schrijver die zijn uitgever niet meer lust te dwingen desondanks bij hem te blijven. Ik heb met veel genoegen sommige dingen in de opbouw der laatste aflevering opgemerkt. Uw gedicht in uitnemende correspondentie met mijn stuk. Tusschen dit en de Haans eerste sonnet het vers van Henriette Labberton, dat in de Haans sonnet geen duidelijker tegenstelling en rectificatie kon vinden. Het is merkwaardig hoe ‘beperkt’ de blik is[489] bij de Labbertons, niettegenstaande de edelste en warmste bedoelingen. Hoor ik spoedig van U? Als troost voor Uw ontworteldheid gelde dat ik, behalve de ongeriefelijkheden die ik met U deel, nog de drukte van een iederen morgen om zijn wandeling krijtend kind heb. Hij begint om half elf en rust niet voor hij wordt aangekleed. Ik verheug mij op lente en zomer.

Hartelijke groeten, ook namens Nelly, en aan Mevr. en de heele familie

Uw

PNvEyck

353. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 11 februari 1918*

Noordwijk/Zee 11 feb[i] 18

Beste Van Eyck,

Je drie boekbeoordeelingen en je verzen heb ik vanochtend aan de drukkerij bezorgd. Is het niet een wonderlijke trek, die van Rilke - en ook de duitsche bewerker van Hadewich [*sic*] in de Insel-Verlag vertoonde hem - die behoefte om vooral de sensualiteit, niet alleen te accentueeren, maar op eigen verantwoording in de plaats te stellen van klaarblijkelijk spiritueeler verrukkingen? Daarom juist mag ik Rilke niet, omdat hij als religieuse drift wil doen aannemen wat inderdaad de ongeklaarde, hoezeer

489 In *De Beweging* 14 (1918) 2 (februari), p. 93-97 verscheen van Verwey het gedicht ‘De beoordeelaar en de dichter’. Op p. 106-127 volgden een viertal afleveringen van Van Eycks rubriek ‘Lezing en Herdenking’, vervolgens op p. 128 het gedicht ‘Inkeer’ van H. Labberton-Drabbe, en tenslotte op p. 129-131 ‘t Herleefde lied’ van Jacob Israël de Haan.

door het intellekt bijeengehoudene, toch brokkelige, namelijk in facetten weerspiegelde, gevoeligheid voor enkel-indrukken is. Het is dezelfde reden waarom ik, vooral in zijn vroegste periode, Rodin niet mocht.[490] Tegenover de vertalingen van Louise Labé zou ik dus zelfs een sterker wenk dan die je nu gaf, heel goed hebben begrepen. Met je beide andere stukjes, je oordeel Erens-Bloy-Huysmans zoowel als je karakteristiek van Dehmel ben ik het geheel eens. Ik las van de laatste eenige jaren geleden vrij veel en stond verbaasd over de lichtvaardigheid, waarmee hij almaar doorgistend, alles behield wat hij uit de te klaren vloeistof had moeten uit-scheiden. En te denken dat er een jaar geweest is, toen deze man in Berlijn de leiding nam in kringen waar George had kunnen erkend worden.

Je uitvoerige uiteenzetting van de toestand Nine-Mientje-Hilde was me bijzonder welkom. Ook ik zou niets liever zien dan dat de twee eerstgenoemde [*sic*] elkaar weer vonden. Er is evenwel een ding dat ik even graag zou zien, namelijk dat Nine en Hilde elkaar weer vonden. Van de gemoedsstemming van Mientje wist ik alles sedert mijn bezoek in Juli. Toen al lag het heele gevaar voor de goede verstandhouding naar alle kanten in die gemoedsstemming [*sic*]. Maar ik houd vol dat sedert enkele weken dat gevaar buitengewoon verminderd leek, en ik geloof niet dat dit enkel schijn was. Dat daarna een uitbarsting van Nine de toestand onhoudbaar maakte, is een feit dat niet te ontkennen valt, hoe begrijpelijk overigens die uitbarsting me mag voorkomen. Het is tevoren geen oogenblik in me opgekomen dat Nine zich tegen Hilde zou kunnen wenden en ik geloof dat je gelijk hebt als je zegt dat er een zeker dépit achter school, dat Nine juist met Hilde een goede verhouding gewenscht zou hebben, en dat dus de uitbarsting meer tegen Mientje dan tegen haar gericht was. Is dit zoo, dan kan het niet in Nine's bedoeling liggen de eenige vreemdeling die ooit haar werk begrepen, bewonderd en vertaald heeft, onder de indruk te laten dat zij haar heeft willen beleedigen. Het zou - ik zeg nu niet: tegen haar belang - maar ik geloof dat het tegen haar natuur zou zijn.

Kan eenerzijds Nine ertoe overgaan haar verhouding tot Hilde zoo te doen worden als die klaarblijkelijk zijn moet, - anderzijds Mientje ertoe gebracht worden haar toestand duidelijk intezien, dan moet, al is het niet dadelijk, en al blijven er litteekens, een goede omgang tusschen de drie partijen mogelijk zijn. Er blijft dan over, de vormen waarin die omgang zich zal hebben te bewegen, eens opzettelijk nategaan. Een groot nadeel lag in het saamwonen tot nu toe door gebrek aan ruimte en de noodzakelijkheid waarin ieder was om aan het leven van de andere [*sic*] in alle onderdeelen deel te nemen.

Dank voor je polsen van Brusse. Zijn antwoord is niet onbegrijpelijk. Er is evenwel tegen aantevoeren dat noch Van der Leeuw noch Uyldert noch ik vanzins zijn Versluys meer iets aantebieden. Ik laat daar dat ik Versluys nooit voor vast uitgever gehad heb, en op 't oogenblik ook nog met de Wereld-bibl.[491] en Tjeenk Willink in relatie sta.[492] Wordt

490 De Franse beeldhouwer, tekenaar, etser en schilder Auguste Rodin (1840-1917). Rainer Maria Rilke was in 1902 secretaris van Rodin.

491 Van Verwey was in 1905 zijn *Inleiding tot de nieuwere Nederlandsche dichtkunst* in 1905 en in 1916 het essay *Holland en de oorlog* bij de Wereldbibliotheek te Amsterdam verschenen.

492 Van Verwey was in 1903 bij H.D. Tjeenk Willink te Haarlem *Het leven van Potgieter* verschenen.

dit, door Brusse of door een ander, in overweging genomen, dan geloof ik dat zij er op den duur rekening mee zullen houden. Nog beter zou natuurlijk zijn als de Beweging een eigen uitgeverij bezat.

Het ga je wel. Van der Leeuw schreef mij met veel voldoening over je proza, waarvan hij vooral het artikel over Kunst en Mystiek om zijn klaarheid en volledigheid bewonderd had.

Hartelijke groeten, ook van de huisgenooten en aan Nelly.

je

A.V.

Brusses antwoord in je brief herlezend, treft het me nog meer dat het *geen* weigering is. Hij zou niet anders kunnen schrijven als hij wèl wou, maar omtrent de aard van onze verhouding tot Versluys nader wou worden ingelicht. Dat de afspraak van de uitgevers onderling tegen de schrijvers gericht zou zijn, kan ik niet aannemen. Eer dat ze dient tot beperking van unfaire concurrentie.

354. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 12 februari 1918*

Dinsdag 12 Februari '19[493]

Zeergeachte Heer,

Ik antwoord U even naar aanleiding van Brusse. Hij schreef ‘Wij komen tot de conclusie, dat wij liever niets voorstellen’, enz. Ik heb hem dan ook geantwoord, dat ik niet gesproken had van voorstellen van *zijn* kant. Een weigering was het niet. Ik heb natuurlijk aanvankelijk niet geschreven: Verwey, v.d.Leeuw, Uyldert *willen* Versluys eenvoudig niet meer, want daarmede zou ik U en de andere dingen toegeschreven hebben die ik niet kon verantwoorden. Daargelaten dat ik 't van v.d.L. heelemaal niet *wist*. Misschien verandert de zaak evenwel wanneer categorisch gezegd wordt: er is geen kwestie van auteurs afnemen, want de auteurs verkiezen eenvoudig Versluys niet[s] meer, dus: of U, of een ander. Ik wil hem, dat spreekt van zelf, gaarne weer schrijven, maar zou het niet beter zijn wanneer hij een positief voorstel van U b.v. ontving? - En dan: denkt U dat Versluys De Beweging zal willen houden, wanneer U Uw boeken bij een ander uitgeeft? Zou het hen niet zóó ontstemmen, dat hij zegt: alles of niets?

Ik ben het over Rilke volmaakt met U eens. Ik heb nooit in hem gevonden wat Hilde in hem vond. Ik heb het al een paar jaar geprobeerd, maar 't gaat nooit heelemaal. Misschien kan ik een zinnetje invoegen dat verband legt tusschen deze vertaling en den aard van Rilke.

‘Ik geloof dat het tegen haar natuur zou zijn’ schrijft U over Nine, om Hilde onder de indruk te laten dat zij haar heeft willen beleedigen. Eergister kwam zij bij mij en

493 Op grond van de inhoud van de brief geplaatst in het jaar 1918. 12 februari 1918 viel op een dinsdag.

verzocht mij aan Hilde over te brengen, dat het haar spijtte [*sic*] haar in een driftbui onredelijk beleedigd te hebben. Ik heb het nog niet aan Hilde kunnen zeggen, want Hilde houdt haar kamer en ik heb voor 2 dagen mijn vriend v.Eck te logeeren. U hebt U dus niet in Nine vergist. Alleen be-'nadruk'-te ze uitdrukkelijk dat zij 't niet als een poging tot toenadering beschouwde, maar alleen als de vervulling van een plicht. Zij zegt dat er een zeker wantrouwen blijft tegen Hilde, dat haar verhindert verder te gaan. En *dat* zij dat wantrouwen heeft, het is niet heelemaal onredelijk. De oorzaak ligt voor een derde in haar zelf, en voor 2/3 aan Mientje en Hilde. Ik hoop dat geen der partijen zich door de overweging 'dat het toch nooit meer wordt wat het geweest is' zal laten weerhouden om een hernieuwing te beginnen.

Wilt U dus dat *ik* nog een stap doe bij Brusse, dan hoor ik dat wel van U. Ik heb dus de laatste maanden nog al instemming gehad. Dat doet mij toch pleizier.
Hartelijke groeten van huis tot huis

geheel Uw
PN van Eyck

355. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 16 februari 1918*

Noordwijk/zee [16.II.18.]

B.v.E. Heb je 12 stel losse vellen gekregen en kun je daaruit zes stuks overdrukjes voor Uyldert afzonderen, doe mij het pleizier en stuur ze hem. (Lomanstraat 21^{II}, Amsterdam). Hij vroeg ze aan toen het voor de drukker te laat was.

Hartelijke groeten A.V.

De Vooys uit Utrecht schreef mij zijn bijzondere voldoening over je S.bespreking. Persoonlijk ben ik treurig over de revolutie in 3 monts.

356. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 20 februari 1918*

Noordwijk/Zee 20 feb^{i} 18

Beste Van Eyck,

Dank voor de brief van Brusse. Dat is een bereidverklaring, zonder twijfel. Ik spreek dezer dagen Berlage en vraag hem dan eens naar zijn voorwaarden. Wil je me ondertusschen ook de jouwe sturen? voorwaarden: nl. die van Berlage en van jou met

Brusse overeengekomen. Ik sta nu tusschen Brusse en van Looy, van wie elk iets voor en iets tegen heeft.[494]

De driebergsche storm heeft voorloopig uitgeraasd. Ik zie nog niet hoe de verstrooide schuitjes ieder voor zich in veilige haven komen. Met je hoop dat ze niet uit vrees een vernieuwing van de vroegere verhouding zouden opgeven, stemde ik van harte in. Het bericht - me ook door Nine gestuurd - dat tusschen haar en Hilde een eerste toenadering had plaats gehad, deed me dan ook groot genoegen. Aan Mientje had ik juist geschreven en mijn best gedaan haar tot het vroegere Mientje terug tebrengen. Erna schreef ik ook aan Nine. Het gevolg was aan beide kanten voorloopig averechts. Nine voelt zich beleedigd door Mientje en Mientje door Nine. Nine bolwerkt zich achter haar zedelijke verontwaardiging, Mientje hijscht zich op de stelten van onafhankelijke vrouw, die zich door Nine in haar vrijheid belemmerd voelde. Laten we afwachten, dat bolwerk en stelten vanzelf in elkaar vallen.

En de Duitschers zitten in het wespennest. Oostenrijk heeft zich al gestoken en trekt één hand terug. Trotzki teekent de ‘gedikteerde’ vrede. Tegelijk maakt hij bekend dat van duitsche kant ook ‘schadevergoeding’ is geëischt. Twee steken voor een! Klaarblijkelijk vindt hij dat Duitschland nu voldoende met de revolutie in eigen land te doen zal krijgen. Inmiddels krijgt hij dan de Oekraine klein en kaapt het koren weg. Eén vraag interesseert me nu: *is* dit de sociale revolutie en zal ze zich doorzetten? Of is het alleen een anarchistische ontbinding? Ik hoop 't niet, dit laatste, en ik kan 't niet gelooven. Het, zelfs bloedig, doorzetten van de noodzakelijke omwenteling zou tenslotte een zegen zijn; maar wat te zeggen van een toestand die, erger dan oorlog, een chaos achter liet!

Het ga je wel. Mijn schrift getuigt hoe verkleumd mijn vingers zijn.

Je A.V.

357. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 21 februari 1918*

Driebergen, 21 Febr. '18

Zeergeachte Heer,

De voorwaarden die Brusse mij voorlegde waren: afstand van auteursrecht en de helft der winst. Ik heb toen een 8-tal* inperkende bepalingen gemaakt, die hij dadelijk geaccepteerd heeft De afstand bleef principieel gehandhaafd, omdat hij de eenige zekerheid van de uitgever is voor bestendigheid der schrijvers:

1. Brusse risico der uitgave
2. Grootte oplage en prijs.

494 Bij S.L. van Looy te Amsterdam had Verwey van 1893 tot 1897 zes delen *Nederlandsche dichters* gepubliceerd. In 1891 was bij dezelfde uitgever Verweys vertaling van Sidneys *An apologie for poetry* onder de titel *Dichters verdediging* gepubliceerd.

3. Aantal presentexx.
4. Toestemming voor overname in bloemlezingen bij onderling overleg. Baten daarvan gedeeld.
5. Beide de helft der winst (opbrengst verk. exx. min productiekosten, (met 6% 's.jaars rente) en exploitatiekosten (= 10% bruto opbrengst.)
7. Zijn 3 jaar verloopen na uitverkoop en gaat de uitgever niet op verzoek v.d.schrijver tot herdruk over, dan herkrijgt deze zijn auteursrecht.
8. Schrijver heeft 't recht 15 jaar na de verschijning 't werk op te nemen in zijn verzamelde werken (die *15* jaar heb *ik* voorgesteld, omdat er voor mij toch niet eerder sprake van is) Eventueele baten voor dit deel voor de oorspr.uitgev. en schrijver samen.
9. Uitgever mag recht en rest der oplage enkel aan uitgevers van gevestigde naam met uitsluiting v.2e hands uitgevers of opkoopers verkoopen. De kooper moet dit contract aanvaarden. Schrijver heeft voorrecht voor koop tegen de prijs van de hoogstbiedende andere kooper-candidaat.
10. Overgang op erfgenamen.
    Van vLooy heb ik vaak gehoord dat hij zeer weinig diligent is en meer plannen *opwerpt* dan *uitvoert*. Ik hoop dat U spoedig gereed zult zijn met Uw keuze en Uw onderhandelingen.

'De onafhankelijke vrouw' van Mientje, waarover ze ook al verscheiden malen sprak, is inderdaad de merkwaardige bevestiging van haar essentieele afhankelijkheid, want dat ideaal heeft zij van en door voorbeeld van Hilde. Nine is koppig en wenscht de betuiging van spijt geen duimbreed uittebreiden buiten de spijt over een drift en tant que drift. Hilde heeft de betuiging zonder eenige appreciatie aanvaard. Het was mij alleen *erg* tegengevallen dat Nine aan Hilde niets geschreven heeft naar aanleiding van de dood van Hilde's moeder. De laatste vertelde mij nu van morgen, dat Nine haar onderweg heeft aangesproken, deelneming betuigd heeft maar op de meest geforceerde en ijzige manier. Enfin, zei ik tegen Hilde, Nine *is* een Friesche en je moet het feit zwaarder laten wegen dan het hoe.

Nelly en ik liepen verleden week te wandelen over de hei, toen wij Hilde zagen. Ze wou zich eerst goed houden, maar kreeg toen plotseling een zenuwtoeval, viel op de grond en begon op schreeuwen af te snikken. Nelly schrok vreeselijk en ik van zelf in het eerste oogenblik meer over Nelly's schrik, in deze toestand, dan over Hilde. Het duurde een tijdje vóór we wisten dat haar moeder gestorven is. Dat ze niet goed met haar was, verergerde de zaak natuurlijk. Wij hebben haar meegenomen, zij heeft bij ons gegeten en is gebleven. Daarna nog een paar avonden en zij is nu gelukkig weer kalmer. Onze verhouding wordt, geloof ik, telkens vriendschappelijker en dat doet mij pleizier. Hilde behoort niet tot de menschen die mij *aanvankelijk* kunnen innemen, en ik apprecieer het dus des te meer dat wij de aanvangsmoeilijkheden te boven gekomen zijn. Ik heb aan haar natuurlijk van de drie dames ook het meeste. Wij hebben veel gemeen.* En zij leest en heeft om haar directe belangstelling veel wijdere grenzen dan Nine die niet leest en zeer voelbare grenzen om haar directe belangstelling heeft. Juist daardoor echter krijgt Nine iets heel oorspronkelijks en rechtlijnigs in haar persoonlijkheid, dat aan haar wat bijzondere aantrekkelijkheden geeft. Ik ben heel benieuwd naar Hilde's

ideologische roman, die op 15 blz. na klaar is.[495] Hartelijke groeten van mij en Nelly, ook aan Mevrouw en de kinderen
Uw PNvE

* Ik heb nog nooit een *vriend* gehad, die *mijn* intenties ook zoo goed begrijpt, omdat ze globaal genomen met de hare overeenkomen. Dat is wel iets om te waardeeren als een aanwinst voor me.

358. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 27 februari 1918*

[Driebergen] 27 Febr.'18

Z.G.H. Dinsdagavond half acht ontving ik de proef. Daar een half uur later de avondlichting aan 't postkantoor is, heb ik hem gecorrigeerd en juist op tijd afgegeven, zoodat telegrafeeren niet nodig is daar de proef zelf morgen met de eerste bestelling in Leiden bezorgd wordt. Ik dank U intusschen zeer voor Uw rücksicht met mijn revisiegevoeligheid. De proef bewees trouwens, hoeveel dingen, òf verkeerd gecorrigeerd worden, òf over 't hoofd gezien. Ik ben de laatste 2 weken nu weer heerlijk opgeschoten met mijn Platoon-studie. Eerst zal ik nu Bloy gaan gereedmaken en dan verder mijn boekje voleindigen. V.d.Berch [*sic*] heb ik eens doorgebladerd. Tot heden is 't vrij verschrikkelijk. De poezie is gemeenlijk voor hem nog een heel lang Procrustesbed, waarop hij zijn gedachten en sentimenten uitrekt. Ze schreeuwen er van, wat geen wonder is bij zoo'n onnatuurlijke martelie. Ik zal er dus niet over schrijven.
De toevoeging aan de laatste zin over Rilke's vertaling zult U hebben opgemerkt.
Inmiddels, na hart.gr aan de heele familie van de mijne
geheel Uw
PNvE

359. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 4 maart 1918*

1918 4 Maart, Driebergen.

Zeergeachte Heer,
Gaarne bewaar ik mijn Bloy voor de Mei-aflevering, om dan nòg een maand rustig aan Platoon te kunnen werken. Voor April zend ik U dan bijgaande ‘Lezing en Herdenking’[496] en denk U ook nog een bespreking van Timmermans [*sic*] Kindeke Jezus

495 Er is niet achterhaald op welke roman Van Eyck doelt.
496 In *De Beweging* 14 (1918) 1 (april), p. 285-293 zou als negende aflevering van de rubriek ‘Lezing en Herdenking’ een bespreking van *Hersenen en cultuur* van L. Bolk verschijnen.

te kunnen sturen. Ik doe dan aan mijn toezegging van een 20 pagina's niet veel meer te kort. Wat het nu gezondene betreft, ik hoop dat het U bevallen zal. een zeer overbodige opmerking! Ik wou U alleen nog vragen of U 't boekje ontvangen hebt. Zoo niet, dan zal ik 't voor mij zelf aanvragen - ik heb het geleend - zoo ja, dan, wanneer U er geen bijzondere prijs op stelt, zout U er mij veel genoegen mee doen. Ik bezit graag de boeken die ik besproken heb.

Voor heden zal ik U weinig méér schrijven. De brief moet weg. Ik las met veel belangstelling Uw sobere en spannende geschiedenis van den Spanjaard, en eveneens Uw mooie kritiek op Danser. 'Ontmoetingen',[497] - is 't geen karakteristieke titel tegenover een als 'Herscheppingen'?

Wanneer U boeken of boekjes ontvangt, waarvan U vermoeden kunt dat zij een goede aanleiding zijn, en U bespreekt ze niet zelf, dan houd ik mij aanbevolen. Met hartelijke groeten van ons beiden aan U en de heele familie, en ook aan Mientje, die ik op 't oogenblik met pleizier in Uw huiselijke avondkring denk,

geheel Uw
PN.v.Eyck

Kan ik de proeven niet iets eerder ontvangen? De 25ste! *Was*, het vel al afgedrukt? Wat de puntjes in het eerste gedicht (derde strofe) beteekenen, zal de lezer een mysterie zijn. In de overdrukken staan ze *niet*! Een tweede mysterie.

360. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 6 maart 1918*

Driebergen, 6 Maart '18

Zeergeachte Heer,

Hierbij nu ook mijn Lezing en Herdenking over Timmermans. En nu tijg ik weer voor een paar weken uitsluitend aan Platoon, dat 1 Mei af moet zijn.

't Bevalt Mientje zeker uitstekend bij U? Nine is weg, Hilde wou weggaan voor een paar dagen, naar Den Haag, - zoo wordt de kolonie verlaten.

Hartel. groeten van huis tot huis
geheel Uw
PN.vanEyck

497 In *De Beweging* 14 (1918) 1 (maart), p. 145-165 was 'Een Spaansch gevangene in een Duitsch kamp' verschenen en op p. 210-214 in de rubriek 'Boeken, Menschen en Stroomingen' een bespreking van de bundel *Ontmoetingen* van J.G. Danser.

361. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 11 maart 1918*

Noordwijk/zee 11 Maart 18

Beste Van Eyck,

Zou het onmogelijk zijn de Beweging in eigen beheer uittegeven? Ik veronderstel niet dat het oogenblikkelijk noodig is. Ik ben in onderhandeling met Versluys en slaagt die, dan is het zelfs niet uitgesloten dat het tijdschrift op den duur bij hem blijft. Maar ze kan ook mislukken, en dan moet ik klaar staan om uiterlijk 1919, desnoods zelfs eerder, de uitgaaf in de hand te nemen. Een ander uitgever te zoeken, lokt me niet aan. De volslagen onafhankelijkheid ten opzichte van rentabiliteit etc, waarin ik het tijdschrift wensch te houden, was met Versluys alleen vereenigbaar zoolang hij gemoedelijk was en niet zakelijk. Nu hij het laatste op een slechte manier wordt, moet ik erkennen dat goede zakelijkheid te verkiezen zou zijn; maar ook de beste komt niet overeen met de bewegings-vrijheid van De Beweging. Geen uitgever dus - D.w.z. zelf uitgever. Maar hoe? Dat is wat ik van je weten zou. Er zijn twee mogelijkheden. Ten eerste: Iemand van ons neemt directie en administratie op zich en ontvangt daarvoor de vergoeding die anders een uitgever krijgt. Ten tweede: de Beweging, als uitgever, draagt de administratie op aan de drukker, die daarvoor dezelfde vergoeding ontvangt. Welke van die twee zou de beste zijn? Of weet je een derde.

Je twee besprekingen heb ik ontvangen en die over Bolk naar de drukkerij gestuurd. Je vindt wel goed dat ik de andere plaats of uitstel naar gelang van ruimte. Dat stukje over Bolk vind ik belangrijk. Ik las het met veel instemming. Bij gelegenheid hoop ik het geschrift zelf te zien. Ik zal hierbij een lijstje insluiten van boeken die nog beschikbaar zijn; dan hoor ik wel wat je bespreken wilt.

In Leopold zag ik een portret van je dat ons bijster beviel.[498] Bestaat er van die foto nog een afdruk, dan houd ik me aanbevolen.

Je stukje over Timmermans bestaat uit twee deelen, en daar is geen bezwaar tegen. Als de kritiek tot op zekere hoogte instantané blijft, heeft de besprokene wel recht op twee, zoo niet meer instantanés [*sic*]. Toch geloof ik dat in dit geval het eerste instantané rechtvaardiger is dan het tweede. Het gaf je bij herlezing de indruk dat er wat aan ontbrak en je trachtte dat goed te maken. Maar daarbij zag je over 't hoofd dat in Timmermans-zelf de onmogelijkheid ligt van een bespreking die aan een zekere uitstraling buiten iedere getrokken omtrek recht zou doen. Hij heeft, komt het me voor, allerlei aanloopen naar eigenschappen die buiten het midden van zijn kracht vallen. Maar het blijven aanloopen. Juister nog: een kern heeft hij niet: zijn natuur *bestaat* uit de gevoels-vermenging van ongelijksoortigheden. Je eerste deel geeft dat heel goed weer. Tracht je daarom, in je tweede, hem een kern te geven, door hem met Beets te laten

498 De in 1917 bij J.B. Wolters Uitgevers Maatschappij verschenen schoolbloemlezing *Nederlandsche schrijvers en schrijfsters* van L. Leopold.

samenvallen, dan ben je er m.i. veel meer naast dan eerst Juist Hildebrands stevige onvoorwaardelijke *omtrekken* van werkelijkheid hebben de Camera haar waarde doen behouden. Had hij het hybridische dat in de humoristische beschouwing ligt alleen als *gevoelsstaat* gegeven, dan zou hij naast Timmermans zijn komen te staan, en waardeloos zijn geweest. Wat hem gered heeft is zijn niet-hybridische, maar zeer positieve oppervlakte-kunst,

Ik geloof dat het beter is voor een bespreking, van jouw kant oordeelend, het bij de eerste helft te laten, al weet je dat iedere strenge beschouwing uit een bepaald oogpunt geen schrijver recht kan doen die in een vlottend gevoel zijn voornaamste eigenaardigheid heeft.

Vóór ik het vergeet: welk boekje vroeg je of ik had: Bolk of het Kindeke Jezus. Ik ontving ze geen van beide. Vraag dus aan wat je hebben wou.

Mientje is hier en zal nog wat blijven. Zij maakt het best. En hoe gaat het met Nine?

Raad eens wat ik dezer dagen van Uyldert kreeg...

Der Garten der Erkentniss, de oorspronkelijke druk. Niet mijn eigen vroegere exemplaar (dat gebonden was) maar het zijne, in geel omslag. Ik leende een oogenblik jouw hart om me de waarde bewust te maken.

Van harte het beste met Nelly en met de toekomstige. (Hoe nuttig toch dat ik de naamvals-n heb afgeschaft.)

Je

A.V.

Voorloopig deze:

J.de Meester, Gedenk te leven.

Emmy v.Lokhorst: Phils amoureuze perikelen.(Brusse)

J.W.de Boer: de Gek (Brusse.

De Zomertocht van den Reus door Johan Wesselink (v.Looy)

Van Suchtelen's Uit de diepten der ziel interesseert ook mij, maar als je 't bespreken wilt, is het je afgestaan. Ik kom er niet toe.

362. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 12 maart 1918*

Driebergen, 12 Maart 1918

Zeergeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw lange brief. Ik handel maar eerst het stukje over Timmermans af. Mijn *bedoeling* was niet eenige *karakteristiek* der Camera te geven, ik wou de met Timmermans overeenkomende succes-verschaffende eigenschappen vergelijken. De *werkelijke* kwaliteit der Camera bleef daarbij uitgeschakeld. Ik vroeg mij wel af of een vergelijking op grond van dingen buiten die werkelijke kwaliteit om reden van bestaan had, en besliste van wel. Maar nu ik zie dat die bedoeling niet duidelijk is uitgekomen, en die onduidelijkheid misschien het gevolg is van mijn onjuiste beslissing, laat ik de

vergelijking het liefst heelemaal vallen Vooral de publieke aandacht op Timmermans maakt het wenschelijk zoo onaanvechtbaar mogelijk ‘in het krijt’ te treden. Temeer, daar de eerste ‘opname’ uitnemend wat in de tweede nog gezegd moest worden, in zich kan opnemen. Ten bewijze daarvan (ik hoop het althans) zend ik U een nieuw slot. Veel dank voor Uw opmerking.

De Beweging . De beste oplossing lijkt mij dat ik (*U* blijft toch uitgesloten, vind ik) de administratie op mij neem. De drukker zou het *kunnen* doen, maar de behartiging mag in geen geval geregeld worden naar de bezigheden ter drukkerij en daarvoor bestaat altijd gevaar. Wordt de Beweging uitgegeven door ‘De Beweging’ dan is er een volstrekte onafhankelijkheid, (zelfs van advertenties!) en een zekerheid tegen onvoorzienbare verdere evoluties der firma Versluys. In principe ben ik dus bereid. Ik zie deze bezigheden:

1º vervaardigen van adressen en verzending.

2º vervaardigen kwitanties en beschikking over abonnementsgelden.

3º het doen der noodige betalingen.

4º de boekhouding over 2 en 3. (dat zal niet moeilijk te leeren zijn!)

Zijn er nog méér?*) Alleen is reclame voor verspreiding dan uitgesloten, Maar dat is ze *factisch* bij Versluys eveneens, en de uitgeverij van De Beweging kan een basis en middelpunt worden van een uitgavencomplex, zooals dat in Frankrijk bij de Cahiers, in Italië bij La Voce het geval was.[499] Maar zou het dan wel goed zijn ten aanzien van De Beweging de relaties met Versluys langer te rekken? Ik hoop dat ik spoedig van U zal hooren. U schreeft mij niet over Brusse en Uw eigen werk.

Het portretje gaat hierbij. Mijn familie vindt het ‘norsch’, maar ik dacht óók dat het een bevredigend afbeeldsel is van mijn vleeschelijk kleed, mijn sterfelijke rok, zooals Brandt het zou noemen. De heer Pik heeft mij de twijfelachtige eer aangedaan de Ode aan het Land te vragen.[500] Ik kon haar zelf niet herlezen zonder eenige wrevel tegen de zoo lange behandeling van een zoo simpele tegenstelling. U vondt haar indertijd net op 't kantje. Ik denk dat ik haar bij een herdruk van de Doolhof maar óver het kantje zal rekenen.

Ik heb Jany Holst een nacht te logeeren gehad. Ook Hilde heeft hem bijgewoond. Ik had het er op gezet met hem tot een uiteenzetting te komen, en hem daarom uitgenoodigd op zijn terugreis van van Schendel bij mij te komen. Ik heb hem, na *zijn* beschouwingen er op gewezen dat wij niets gemeen hebben als het rohmaterial van een overal elders aanwezige religieuze aandrift en ik heb betoogd dat dat voor een gemeenschap op zich zelf beschouwd nog *niets* is. *Hij* verklaart zich met de beginselen van De Beweging accoord! en ziet in haar haar eigen grootste vijandin. Zoo dat hij, terwijl hij het met hen *niet* eens [is], in Leopold, Boutens, Henr.v.d.Schalk en v.Schendel groote dichters, maar in De Beweging geen werkelijk dichterschap aanwezig ziet. Ik

499 Zowel *Les Cahiers de la Quinzaine* als het van 1908 tot 1911 verschenen *La Voce* hadden naast het tijdschrift een uitgeverij voor het werk van de in het tijdschrift publicerende auteurs opgericht.

500 ‘Ode aan het land’ uit het in 1909 verschenen *De getooide doolhof* .

vroeg hem of hij die lijst niet hoogst merkwaardig vond en of hij niet dacht dat hij *heelemaal* tot hen behoort, *ook* door de denkwijze (die hij van de hunne afscheidt) omdat zij enkel in het vage, uitstroomende, vernevelende haar heil zoekt en haar karakter toont, en reeds in zijn denkbeeld van poezie - de uitvaart uit de aarde en eerste nederzetting *buiten* de aarde op de weg naar het Elysium, - voldoende bewijs geeft wie en wat hij in werkelijkheid is. Maar Jany Holst is niet iemand om door een ander overtuigd te worden. De cerebraliteit van U, van mij, de 'ouderwetschheid, saaiheid' van v.d.Leeuw, dat zijn zijn groote grieven tegen De Beweging en zoo heb ik hem nu maar afgeschreven uit 'il libro delle mie speranze'. Ik ben geeindigd te zeggen dat ik hem, in plaats van een in de praktijk verschillende eensdenker, veeleer een reactionnaire, een belemmerend figuur vond. Overigens is *hij* het niet alleen niet met mij eens, maar hij *ontkent* zelfs mijn dichterschap voor nu zoowel als voor het verleden. Verder is er voor mij dus weinig te praten.

Ik dank U zeer voor Uw goede wenschen. Het zal nu wel al heel gauw gebeuren, denk ik, - de volgende week. Mientje blijft dus nog. Nine komt vandaag theeen. Hilde is vandaag naar Marie Cremers, eerst wandelend naar Amersfoort. Wilt U Mientje ook de hartelijke groeten doen, en evenzoo Mevrouw, en de verdere familie. Hartelijk

geheel Uw
PN.v Eyck

P.S. Wat het boekenlijstje betreft: Het eenige is Joh.de Meester.[501] Maar dan zou ik een korte karakteristiek van hem maken, als heele figuur. Daarvoor heb ik echter meer noodig, dan dit ééne boekje. Verleden jaar is ook nog iets met de titel van Harlekijntje verschenen, hebt U dat ontvangen? Er is in ieder geval geen haast bij.

v.Suchtelen zou ik wel graag lezen, maar voorloopig heb ik geen tijd.[502] Komt *U* er dus niet toe, dan kan ik U altijd over een paar maanden er nog eens over vragen, vindt U niet?

De Garten is een aanwinst. Het is bovendien een kostbaar boekje. Vooral nu, na de laatste algemeene prijsverhoogingen in het Duitsche antiquariaat.

Voor Prometheus hebben wij toch nog perkament gevonden tegen ƒ 22,50 per velletje. De banden worden daardoor veel te duur. Maar qu'y faire?

vE

Het gezondene begint precies waar het 'tweede instantané' begon met de woorden 'Ik herlees het geschrevene' Het is zoo meteen één instantané geworden, dunkt mij.[503] Mag ik het verworpene in Uw antwoord van U terug ter collatie bij de correctie? Ik heb het

501 Johan de Meester, *Gedenk te leven* (1918) en zijn in 1917 verschenen *Uit de kindsheid van Harlekijntje* . Over De Meester is geen bijdrage van Van Eyck verschenen in *De Beweging*.

502 Nico van Suchtelen *Uit de diepten der ziel* . Over Van Suchtelen is geen bijdrage van Van Eyck verschenen in *De Beweging*.

503 Zie br. 362 (p. 204-205).

tegendeel van bezwaar tegen uitstel. Waarschijnlijk zend ik U dan voor Mei nog een beoordeeling van Douglas' 'Wilde and myself'.[504]

*) Ik herinner mij niet precies wat U mij deze winter als administratieloon noemde. Zijn daar verzend en beschikkingskosten in begrepen?

363. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 14 maart 1918*

Noordwijk/zee 14 Maart 18

Beste Van Eyck,

Hierbij het uitgevallen gedeelte. De operatie is geslaagd. Alle lof voor je chirurgische koelbloedigheid. Bij de twee de Meesters voeg ik nog drie zooeven ontvangen boeken[505] die je misschien - huisvader, musicus en literair criticus! - ter bespreking aanvaardbaar vindt.

Over de Beweging, en je bereidheid de uitgevers-zorg daarvoor op je te nemen, spreken we nader. *Dadelijk* zal Versluys me wel niet nopen hem los te laten, en als hij er me niet toe noopt, mag ik hem niet bruskeeren. Daarvoor zijn, ondanks mijn reeële grieven, onze betrekkingen, zakelijke en persoonlijke, van te oude datum, en moet ik tezeer rekening houden met zijn uitgeverschap over mijn andere werken. Er komt bij dat juist in de uitgaaf van de Beweging zijn vroegere vriendschappelijkheid het duidelijkst is uitgekomen. Een vergoeding van honderd gulden 's jaars - want dit is het bedrag dat hij krijgt, waar dan overigens niets af hoeft - zou geen enkel uitgever hebben aangelokt.

Intusschen ben ik heel niet zeker dat hij, bij voortzetting van de onderhandelingen, op deze voet door wil gaan of aan mijn eischen betreffende samenwerking tusschen redactie en uitgever wil te gemoet komen. Zoodra iets gedecideerd is, hoor je ervan.

Dat op Jany Holst redenen geen vat hebben, geloof ik graag. Hij is van de Beweging niet afgescheiden door een verschillende waardeering van ons werk of onze beginselen, maar door een verschillende waardeering van *zijn* werk en *zijn* beteekenis. Was zijn werk zoo goed, zijn beteekenis zoo groot geweest, dat ik het eerste aanvaard, de tweede erkend had, dan zou hij zich aan ons verbonden hebben geacht. Nu ik dat niet deed, en hij zijn meening over *zichzelf* niet veranderde, bleef hij van ons gescheiden en zoekt daarvoor nu redenen *in ons*. Best is daar nooit op in te gaan; hem alleen te zeggen dat hij zich overschat.

504 Over zijn vriendschap met Oscar Wilde had Lord Alfred Bruce Douglas (1870-1945) in 1914 *Oscar Wilde and myself* gepubliceerd. Van Eyck zou niet over deze uitgave in *De Beweging* publiceren.

505 Mogelijk Emmy van Lokhorsts *Phils amoureuze perikelen* , J.W. de Boers *De gek* en Johan Wesselinks *De zomertocht van den Reus* . Geen van deze boeken is door Van Eyck in *De Beweging* besproken. (Zie br. 361.)

Hartelijke groeten, en het beste.
A.V.

Dank voor het portret. Allen hier vinden het hoogstgelijkend.

364. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 18 maart 1918*

[Driebergen 18.3.18]

Zeergeachte Heer,
Zaterdagavond hebben wij een zoontje gekregen.[506] Hij is gezond en zijn moeder evenzoo. Zijn namen zijn
Aldo Ernest
De boeken in dank ontvangen.
Hart. gr. ook aan Mevr, Mientje en d familie
van
Uw hart gr
PNv.Eyck

365. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 18 maart 1918*

Noordwijk/zee 18 Maart 18.

> Prente zich in zijn geest, geen werk van veile machinen.
> Maar van zorgvuldige hand, onverganklijk bezit.
> Zoo zag ik d'Ilias eens, letters nog zwart als git:
> Die een zeer oude, de onze de jongste van de Aldinen[507]

Albert Verwey

366. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 22 maart 1918*

[Driebergen 22.3.18]

Zeergeachte Heer, Hart. dank, mede namens Nelly, ten eerste met Mevrouw en allen, voor Uw gelukwenschen, dan, alleen, voor Uw epigram dat den zoon des

506 Op 16 maart 1918 werd Aldo Ernest van Eyck geboren.
507 Verwey maakt hier een toespeling op de Venetiaanse drukker Aldus Manutius (1448?-1515).

Zilverdistelaars, de naamganger van Aldo Manuccio, de wensch van schoonheid en gedegenheid meegeeft. Het gedichtje zal zijn eereplaats krijgen tusschen de geboorterelikwieën. Aldie zoowel als Nelly maken het best, U wilt zeker Mientje wel zeggen, dat Nelly haar, dankend voor 't fraaie Kapertje, zal antwoorden wanneer ze - spoedig! - weer op is. Wat mij aangaat, ik vrees dat ik U niets anders voor Mei zal kunnen zenden. Ik heb veel tijd voor de arbeid verloren en Platoon vraagt op 't oogenblik al mijn aandacht. Intusschen, tot de 10e liggen nog 18 dagen, en op vaste uren lees ik.

Ik wou U nog iets vragen. Jacques Bloem schreef mij dat hij mijn laatste verzen het beste vindt wat ik geschreven heb, en geheel retoriekloos. Maar hij vindt het laatste verreweg het minste en vindt daarin *wel* mijn zwakheden.[508] Nu hield ik daarvan het meest. *Heeft hij* nu gelijk of mijn gevoel? Dat interesseert mij bijzonder.
Hart. gr.v. huis tot huis
geheel Uw
PN.v.Eyck

367. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 1 april 1918*

Driebergen, 1 April 1918.

Zeergeachte Heer,

Hedenmiddag vroeg mijn schoonvader of ik U niet eens wilde vragen of de Vooys nog aandeel heeft in distributiecommissies of -werkzaamheden. Mijn zwager (even oud als ik, gymnasiale opleiding, acte middb. Fransch.) wilde gaarne een betrekking hebben aan de distributie, en mijn schoonvader wilde daarom gaarne weten of een woordje van U mijn zwager[509] zou kunnen helpen. Ik heb dadelijk gezegd dat ik geloof dat de Vooys door zijn tegenwoordige betrekking, in distributiezaken wel niet veel aandeel meer zal hebben maar ik vergis mij misschien en kom daarom even bij U informeeren. Bij voorbaat mijn hartelijken dank.

Gisteravond bij Hilde aanloopend werd ik zeer getroffen door een plan van haar om voor goed naar Duitschland, - naar München te gaan. Het kwam uit de lucht vallen en ik hoop dat het even schielijk weer ter plaatse van herkomst, de lucht, belanden zal. Ik vind haar beweegredenen zóó onredelijk, dat ik er niet aan twijfel of zij zal bij nader overleg de onmogelijkheid van het geimproviseerde plan inzien. Het is mij een raadsel wat zij er mee denkt te bereiken. Gunstige uitwerking op de verhouding Mientje - Nine zal het niet hebben, want Mientje heeft reeds meermalen een blijvende rancune voorzegd wanneer Hilde, van wie zij nu eenmaal meer houdt, dan van Nine, om Nine uit Driebergen zou

508 Deze verzen waren verschenen in *De Beweging* 14 (1918) 1 (maart), p. 196-202. J.C. Bloem doelde op ‘Het hart rust nooit, 't heeft enkel zijn verlangen’.
509 Bert Benjamins, een van de broers van Nelly van Eyck-Benjamins.

weggaan. Bovendien heeft Mientje nog nooit éénmaal iets van spijt over de scheiding betuigd. Uit Noordwijk nog schreef zij over haar verlichting en over het ‘poelige’ dat het zonder de scheiding gebleven ware. Zoo als ik op 't oogenblik de zaak beoordeelen moet, zou het naar elkaar toedrijven van Nine en Mientje, de laatste weer onder een druk brengen die zij niet begeert, en waarin zij, of zij hem leert aanvaarden of niet, zeker geen bevrediging zal vinden. Wat Nine betreft: juist Nine's karakter heeft mijn zienswijze zeer veranderd vergeleken met wat zij vroeger was. Nine zelf heeft de opvatting dat zij voor Mientje onmisbaar is of moest zijn. Zij vindt een weer samenwonen zonder meer onmogelijk. Dat ‘meer’ - zij heeft het mij duidelijk te verstaan gegeven - bestaat pas wanneer Mientje niet alleen gevraagd heeft om weer terug te komen, maar zich een jaartje *bestendig* getoond heeft in dat verzoek, d.w.z. al ‘hongerende’ doordrongen is geworden van Nine's onmisbaarheid. Al gaat Hilde weg, Nine zal er niet minder selfcentred door worden, niet *praktisch* in staat blijken tot actieve, gévende warmte aan iemand die aan het gedichte evangelie der liefde niet voldoende heeft. *Te verwachten* is er dus van H's vertrek weinig. Toch ware het als experiment te probeeren, wanneer het de andere partij vrij onverschillig was. Maar voor Hilde beteekent weggaan een *volledig offer* en ik geloof niet dat de zeer twijfelachtige resultaten (Nine is al weer flink aan 't werk, geloof ik) dat offer waard zijn. Ik heb genoeg met Hilde over haar en haar verleden gesproken om te weten wat het voor haar zou zijn nu weg tegaan. Het *was* in Duitschland voor haar een uitputtende beproeving; wanneer ze daar terug is, zal het dat nog veel meer zijn. In Nederland heeft zij een geestessfeer gevonden die zij de hare voelt. In Duitschland komt zij in een tijd dat de *algemeene* stemming haar enkel kwaad kan doen, en *bijzondere* omgang in innerlijke gemeenschap onmogelijk of zéér onwaarschijnlijk is. *Hier* stond, staat zij in voortdurend verkeer met U, - haar omgang met ons, met mij blijft in de zelfde geestelijke streek, zij woont in een natuur die haar bevredigt en waar zij nog graag een paar jaar zou gebleven zijn. ‘Anregungen’ als München haar misschien geven kan (maar irritaties zijn waarschijnlijker) begeert zij niet, zij begeert verdieping van het gewonnene, en als zij anregungen noodig heeft, dan vindt zij die hier meer dan genoeg en van betere soort. In Nederland heeft zij flink kunnen werken, en *zal* zij goed kunnen werken, in Duitschland is daarentegen alles onzeker. Wil zij in Duitschland hebben, wat zij *hier* heeft dan moet zij 1º vindbaar zijn, aanwezig zijn, 2º moet ze het *veroveren* wat een verspilling van energie beteekenen zou, die zij beter positief gebruiken kan voor haar innerlijke ausbau en arbeid. En dit alles zou zij moeten prijsgeven en wagen ter wille van de problematische wederaanknooping van een problematisch-wenschelijke verhouding? Het is niet alleen irrationeel, het zou van de kunstenares in Hilde roekeloos zijn. Zich zelf uit vruchtbare bodem en in gunstig klimaat te ontwortelen om zich in onvruchtbare bodem in ongunstig klimaat over te planten, - het is haast het levensdilettantisme van een tweederangsch romanticus. Ik hoop dan ook maar dat er niets van komt. Nelly en ik hebben er trouwens enkel bij te verliezen, want aan Hilde hebben wij natuurlijk verreweg het meest van de drie, voor de persoonlijke omgang. Het was of Hilde zich als een gast voelt die haar bezoek te lang gerekt en dusdoende haar gastheeren wat vermoeid heeft. Ik heb haar gezegd dat in de sfeer, waarin haar gemeenschap met ons ligt, geen sprake kan zijn van gast of gastheer, vooral

niet wanneer de nationaliteit dat zou moeten uitmaken. En ik kreeg de indruk dat haar besluit vooral genomen is onder de invloed van *Uw* aanvaarden als werkelijke mogelijkheid van een gedachte die enkel als *stemming* geuit was. Zij had misschien verzet verwacht, en in dat verzet een steun tegen innerlijke weifelingen als iedereen wel door maakt. Daarom schrijf ik U zoo uitvoerig over de zaak. U zult dezelfde gedachte hebben als ik, n.l. dat zij tegenover zich zelf verplichtingen heeft die zwaarder wegen dan de eenigszins met hysterie aangedane irritabiliteit van twee door onderlinge incomptabiliteit bij wederzijdsche hulpbehoevendheid in impasse geraakte vriendinnen. U begrijpt dat de laatste omschrijving niets is als scherpe omgrenzing van een ‘geval’, afgezien van afzonderlijke sympathie of vriendschap voor elk van die twee zelfde vriendinnen. Nine is weer aan 't werk, een gunstig symptoom; een vertrek van Hilde zou voor Mientje het gevolg hebben, dat zij met één slag de herwonnen (!) gemoedsrust weer verloor; voor Hilde zou het funest zijn. Mij dunkt, er *is* haast geen keuze.

Eindelijk zal ik weer rustig aan de arbeid kunnen gaan. Baker, schoonmoeder zijn vertrokken, en betrekkelijke rust is weer ingetreden. Iddio sia laudato. U hebt zeker niet zonder aangename gestreeldheid gelezen dat wij volgens Cort v.d. Linden[510] de laatste gentlemen van Europa zijn. Wanneer gentlemen noodzakelijk edelmoedig zijn, en wij *waren* gentlemen - dan bevonden wij ons sinds augustus 1914 in oorlog met (en de macht van) Duitschland.

Maar mijn brief is reeds al lang. Hart.groeten van ons allen aan allen
Geheel Uw
PN.vEyck

P.S. Martha[511] vertelde mij dat U dacht dat Aldo geen *voo*maam is. De Aldini zijn juist genoemd naar de eerste van hun geslacht die drukker was: Aldo Manuccio. Maar ik heb daar eigenlijk niet aangedacht.

368. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 7 april 1918*

Noordwijk/Zee 7 April 18

Beste Van Eyck,

Ik vrees dat er van hulp van de Vooys in de zaak van je zwager weinig terecht kan komen. De Vooys staat niet alleen sedert lang geheel buiten de distributie, maar is met de loop die de administratie daarvan genomen heeft, en met de persoonlijkheden die haar drijven, allesbehalve ingenomen. Best zou zijn als je zwager zijn aanspraak zocht in de

510 Pieter Wilhelm Adrianus Cort van der Linden (1846-1935) was van 1913 tot en met 1918 ministerpresident.

511 Martha Verwey (1897-1946), de vierde en jongste dochter van het echtpaar Verwey-van Vloten.

richting van Schim van der Loeff. Die wordt na 't uittreden van Kröller voor de heele boel aansprakelijk.[512]

Binnenkort spreken we nu eens over de Beweging. De verhouding tot Versluys is nu wel zoo wankel mogelijk.

Hilde vertelde me van haar plannen. Ik zou het verkeerd vinden als die bepaald werden door de toestanden in Driebergen. Is het noodig dat wij die nog zwaarder laten wegen dan Mientje en Nine zelf het doen? Nine heeft me verder niet geschreven, maar ze korrespondeerde met Mientje. Mientje zelf was al heel wat rustiger, al zal ze altijd blootstaan aan het gevaar van haar eigen meegaandheid. Maar even hartstochtelijk als je eerst haar beoordeelde, doe je het nu Nine, die je eerst verdedigde. Je merkt het zelf op en hebt er natuurlijk ook je reden voor. Toch geloof ik dat het wijzer zou zijn als wij buitenstaanden ons zooveel mogelijk bepaalden tot afwachten. Laat ieder van de personen wie 't aangaat haar rust, dan zal elk voor zich het best uitvinden wat ze beslissen moet en ik zie niet in waarom juist Hilde dan gedwongen zou zijn een keus te doen die haar schadelijk is. De keus moet juist los en vrij, en alleen naar de behoeften van haar eigen natuur en haar eigen ontwikkeling gedaan worden. Het best zou zijn als er vooruit over de heele zaak niet gesproken werd.

Ik hoop dat Nelly en Aldus welvaren. Juist op Aldo Manucci zinspeelde ik. Maar ik heb mijn twijfel geuit of de naam, en dat tegenwoordig nog, als een italjaansche voornaam geldt. In de Dizionario van Weber ontbreekt hij.

En je werkt weer in Plato? - Benijdbaar!

Hartelijke groeten, ook aan Nelly en van de huisgenooten.

Je

A.V.

369. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 9 april 1918*

[Driebergen] 9 April [18.]

Zeergeachte Heer, Ik heb naar aanleiding van en met eindblik op Cheops van Leopold een artikel geschreven over het Individualisme, dat ongeveer 20 pagina's zou beslaan.[513] Ik kom nu even bij U informeeren, of U het voor Mei wenscht of voor Juni. In het laatste geval zal ik het U later wel sturen, in het eerste geval direct. Zoudt U mij dat misschien

512 Met ingang van 1 april 1918 was een commissie benoemd om toezicht te houden op de uitvoering van de Distributiewet van 1916. De drie leden waren mr. M.M. Schim van der Loeff (lid van de Tweede Kamer), A.G. Kröller (directeur van de firma W m.H. Müller) en C.O. Reitsma (secretaris van de Algemene Nederlandsche Zuivelbond). Van der Loeff kreeg de leiding van de commissie met de persoonlijke titel van directeur-generaal bij het ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel.

513 Een artikel over het ‘individualisme’ zou Van Eyck niet publiceren in *De Beweging*. In *Cheops* zag Van Eyck een teken dat J.H. Leopold ‘verstijfde’ in zijn individualisme. Hij zou deze gedachte verwerken in een artikel in *De Gids* van september 1924.

even willen melden? Ik denk wel dat U het met interesse zult lezen, het is het meest centrale prozastuk, dat ik tot nu toe geschreven heb, en het lag mij sinds lang op het hart. Ik hoop dan later een tweede te schrijven, ook over het individualisme, maar dan naar aanleiding van Webster en Tourneur.[514] - Gelijk met de beantwoording van het verzochte bericht, beantwoord ik Uw brief van gisteren.

Ik ontving van morgen een brief van Prof. Bolk, met zeer veel waardering en bovendien gaf hij mij gelijk.[515] Dat is dus een voldoening. - Hoor ik van U? Hart. gr. geheel Uw

PNv Eyck

370. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 10 april 1918*

[Noordwijk 10.4.18.]

B.v.E. Mei is bezet. Juni dus. Ik ben zeer benieuwd naar de lezing. Wat is de beste vertaling van de stukken die Schleiermacher onvertaald liet?[516] Is na Lutoslawski (omstr.1900) de kwestie van de chronologie al afgehandeld. Ik snijd dezer dagen de Plato-sfeer, van onze nederlandsche 16e eeuw uit, en zie dat mijn gereedschap - van Friedemann's Plato afgezien - al vrij oud is. Antwoord graag bij gelegenheid.

Hartelijk je

A.V.

371. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 19 april 1918*

Noordwijk/Zee 19 april 18

Beste Van Eyck, Daarin vergiste je je: juist de Wetten (De Legibus zeggen mijn 16e eeuwsche vrienden) wekken mijn belangstelling. Ik heb nu deze, zoowel als de Timaios, in de vertaling van Victor Cousin, uit de Bibliotheek te Leiden.[517] Hartelijk dankbaar blijf ik je intusschen voor je uitvoerige opgaven en lijsten.

514 John Webster schreef verscheidene stukken in samenwerking met andere auteurs, onder wie Cyril Tourneur(± 1575-1626).

515 De Nederlandse anatoom Louis Bolk (1866-1930) was hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam. Zijn *Hersenen en cultuur* (1918) was door Van Eyck in april in *De Beweging* besproken.

516 De Berlijnse predikant en hoogleraar Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834) had de door Friedrich Schlegel begonnen Plato-vertaling voortgezet, maar vertaalde niet al Plato's werk.

517 De Franse wijsgeer Victor Cousin (1792-1867) was van 1815 tot 1851 hoogleraar aan de Parijse Sorbonne. Hij had van Plato onder andere *Wetten* en *Timaios* vertaald.

Ik zou je al eer hebben geschreven als ik niet plan had gehad naar Amsterdam te gaan en daar zelf te zien hoe het met Toen de Gids[518] stond. Ik was er eergister. Tot mijn spijt bleken gebonden exemplaren niet meer aanwezig. Een ongebonden Ex. zal ik je van hier toezenden. Laat ik het als geschenk aan je verzameling van mijn werken mogen toevoegen.

Ja, de Beweging-uitgaaf dringt langzamerhand tot bespreking. Behalve dat mijn verhouding tot Versluys een geregelde, maandelijksche samenwerking voor de toekomst onmogelijk maakt, beperkt zijn zorg voor de exploitatie zich zoozeer tot het striktnoodige dat ik iedere keer tusschen hem, de drukker, de medewerkers en de abonnees moet ingrijpen. Dat is een beslommering die ik op den duur nevens mijn eigen werk niet dragen kan.

Uiterlijk met 1919 moet ik dus òf het tijdschrift in eigen beheer nemen (en daarvoor hulp vinden) òf een overeenkomst treffen met, hetzij een boekhandelaar of een andere uitgever.

Nu heeft het eerste, ook met jouw hulp, eigenaardige moeielijkheden. Jij bent geneigd die licht te achten. Maar als ik ze alle overzie, dan meen ik dat ze niet zullen meevallen. Ze omvatten niet alleen verpakking, verzending, inning van abonnementsgelden, papieraankoop, boekhouding, afrekening etc., maar ook een voortdurend zorg dragen voor overdrukjes, verkoop van losse nummers, tusschentijdsche in- en afschrijving van bestellingen, - in 't kort alles waarop een uitgever of boekhandelaar is ingericht, maar waarop ik zelfs aan een gedeeltelijk erop ingerichte drukkerij niet heelemaal vertrouwen zou.

Dit maakt dat ik, hoezeer je aanbod me ook toelacht, de aanvaarding ervan niet makkelijk aandurf. Ik vraag me telkens af of - gegeven de kwade kansen die de meeste uitgevers mee in 't spel brengen - een goed boekhandelaar niet het wenschelijkst is. Vooral namelijk, als die in Leiden woont, zoodat de moeielijkheden van verzending etc zijn uitgeschakeld. Dit is het punt dat ik graag uitvoerig met je bespreken wou. Maar hoe? Is er kans dat we elkaar ontmoeten? Wanneer en waar zou dat, wat jou betreft, mogelijk zijn?

Een bijkomende moeielijkheid is het plotseling - na de verhooging van Januari - optreden van loonstijging aan de drukkerij; zoodat op 10% verhooging wordt aangedrongen. Zelfs de toeneming van bijdragen - een verheugend verschijnsel op zichzelf - wordt daardoor een schadepost.

Het is dus de heele toestand van De Beweging die tusschen ons ter sprake moet komen. Eerst daarna kan ik tegenover Versluys mijn besluit nemen en het hem meedeelen.

Hartelijke groeten, ook aan Nelly.

Je A.V.

518 *Toen de Gids werd opgericht*.... was in 1897 verschenen bij Scheltema en Holkema's Boekhandel te Amsterdam. Het restant van deze uitgave zou in 1922 worden overgenomen door C.A. Mees te Santpoort.

372. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 22 april 1918*

22 April '18

Zeergeachte Heer,

Hartelijk dank voor Uw geschenk, dat in uitstekende orde gearriveerd, alreeds opengesneden tusschen zijn broeders staat. Eveneens veel dank voor Uw brief. U ontmoeten, - het zal van *mijn* kant niet kunnen komen. Ik kan niet weg met deze twee kleine spruiten in huis, zonder gezelschap voor Nelly. En, - dit is niet onbelangrijk - mijn financieele positie is op het oogenblik zoo uiterst precair, dat ik zoo zuinig mogelijk moet zijn. Wat de inhoud van Uw brief betreft, ziet U de zaak niet wat zwaar? Het spreekt van zelf dat ik het werk niet onderschatte, maar ik kan toch moeilijk schrijven, mij zelf voorstellend, met manifeste verzuchtingen onder de woorden. Ik weet dus wel dat er wat kijken komt. Wat U nog toevoegt, had ik al bedacht. De vraag is nu maar, of U de expeditie-gemakken het hoogst aan slaat. Wanneer U zelf op 't oogenblik telkens tusschen beide moet komen, bewijst dit, dat Versluys zich *niet* tot het striktnoodzakelijke bepaalt, maar *daaronder* blijft. Mij dunkt dat juist van een boekhandelaar U pas het strikt-noodzakelijke, en niet meer, kunt verwachten. Toch zijn er dingen, ziekte b.v. van mij, die moeilijkheden teweeg kunnen brengen, die in een zaak ondervangen blijven. Er is dus tegen het een en het ander wat te zeggen, en de vraag is nu maar, of voor U de Leidsche nabijheid van het heel Beweging-geschäft niet beslissend zal zijn. - Hoe staat het ondertusschen met Uw eigen werk? Ik hoorde van Hilde dat U met Brusse niet in verbinding getreden bent. Nu ik hem eenmaal gepolst heb, denk ik daaruit te kunnen opmaken, dat U er après tout niet veel voor voelt. Zoo niet, dan is het, lijkt mij beter niet al te lang te wachten met opening, omdat de kans hoe langer hoe grooter wordt dat Brusse het lange tusschenverloop op *zijn* manier uitlegt, n.l.denkt, dat U eerst nog bij andere uitgevers geweest bent, en dat U, na weigering, eindelijk toch bij hem belandt. Wat voor hem dan weer een reden kan zijn, verder van uitgave af te zien. U neemt mij deze opmerking niet kwalijk. U hebt mij zelf eenmaal gevraagd om Brusse te schrijven, en daarom ga ik hier nog eens uit eigen beweging op de zaak in.

Mijn studie is een groot ding geworden. Zij heet nu ‘De Poezie der Gemeenschap’ met de ondertitel ‘Idealisme en Realisme in de Nederlandsche Poezie sinds 1880.’ Het zal minstens 35 pagina druk zijn, denk ik, en vrees dus dat U 't in één nummer niet zult kunnen plaatsen. Hoewel het mij *zeer* zou spijten, het in tweeen gesneden, en daardoor zijn werking verminderd te zien. Van de week denk ik het aftekrijgen en dan zal ik het U dadelijk zenden.[519]

Voor heden heb ik verder niets te schrijven. Hart. gr. aan Mevr. en de heele familie, ook namens Nelly,

Hoogachtend
geheel Uw
P.N.vEyck

519 Dit artikel zou niet in *De Beweging* worden opgenomen.

373. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 30 april 1918*

Driebergen, 30 April '18

Zeergeachte Heer,
Hierbij bied ik U ten eerste een exemplaar van mijn Opgang, - waar van ik hoop dat het U bevallen zal. Eerst al[s] boek, als samenhang, kunnen de stukken eerst [*sic*] tot hun recht komen. Ten tweede zend ik U mijn artikel, dat 61 bladzijden groot is, een heele arbeid, van snel concipieeren en lang overdenken, snel-nederschrijven en lang doorwerken. Ik hoop dat ook dat U bevallen zal, en dat U zich met de tien karakteristieken, die het bevat, vereenigen kunt. Ik wil het gaarne met de middagpost weghebben. Daarom schrijf ik maar weinig. U verwacht zeker met spanning de afloop van de crisis, d.w.z. haar inhoud, want de afloop schijnt vast te staan.
Hart. groeten,
ook namens Nelly, en aan Mevr.en de kinderen
Uw toeg.
P.NvanEyck

Komt U nu niet eens hier?

374. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 4 mei 1918*

Noordwijk/zee 4 Mei 18

Beste Van Eyck, Eergister heb ik je opstel gelezen. Gister heb ik, tusschen Noordwijk en Amsterdam erover nagedacht. Het is een gewichtige verhandeling, en zooveel zie ik wel, dat ik niet met een enkel woord je vraag of ze me ‘bevalt’ zal kunnen beantwoorden.
Eenerzijds is het stuk de uitkomst van veel dat in De Beweging geschreven is. Anderzijds blijkt eruit dat iedere idee die tot in het volstrekte wordt doorgetrokken. op een gegeven oogenblik in konflikt komt met de werkelijkheid.
Je stuk is een absoluut-idealistische karakteristiek en kritiek van de poëzie sedert '80. Als idealistisch ziet ze in het realisme haar tegenpool, als absoluut in het individualisme. Dat is goed, mits één ding wordt in het oog gehouden, dat nl. noch idealisme, noch realisme of individualisme het wezen zelf zijn, maar enkel beschouwings-wijzen ervan. Uit het feit dat dit zoo is volgt dat de *onmiddelijke* uitdrukking van het wezen, als buiten de beschouwingswijze om ontstaande, haar waarde niet ontleenen kan aan haar samenhang met die beschouwingswijze. Je erkent dit zelf waar je, hoewel absoluutidealist zijnde, de verzen van Kloos, van Leopold, als onaantastbaar erkent. Want, òf ze drukken het individualisme uit, maar zonder het wezen - en dan zijn ze niet onaantastbaar, maar waardeloos - òf ze drukken het wezen uit, maar dan wordt het minder belangrijk of ze dat al of niet doen door middel van individialistische [*sic*] beschouwing. Dat je ze, ondanks je veroordeeling van hun beschouwing geheel en al als

kunst gelden laat, bewijst dat je de waarde van de kunst niet in het uitdrukken van de beschouwing zoekt, maar in een wezen achter die [be]schouwing; en wel in een wezen dat geen ander zijn kan dan het ook in jouw beschouwing en in iedere beschouwing zich openbarende.

Kom je nu evenwel tot de bespreking van de idealistische dichter, dan schijn je dat juiste inzicht los te laten. Je zoekt dan namelijk zijn waarde in zijn idealisme, acht al het andere bijkomstig, en meent dat als hij in niet-idealistische uitingen van anderen het Wezen erkend heeft, hij dit tegen zijn natuur moest doen. Het noodzakelijk eindpunt van je bespreking wordt dan ook, niet de werkelijke dichter die in zijn werk voor je openligt, maar een toekomstige dichter die, als hij zich van alle andere dichters zal onderscheiden, niet de uitdrukker van het wezen zijn kan - want dat drukken alle dichters uit - maar alleen de volmaakte uitdrukker van de idealistische beschouwings-wijs.

In deze vervanging van het wezen door de beschouwings-wijs ligt dus de afwijking die, als maatstaf van kritiek aan gedichten aangelegd, zich zelf tot werkeloosheid brengt, en dus door zichzelf als onbruikbaar veroordeeld wordt.

Ik bewonder de gloed, de fantasie, en het onderscheidings-vermogen waarmee je al die verschillende karakteristieken tot eenheid gevoerd hebt, en met de gegevens die je ten dienste [s]tonden je gedachte ontwikkelde en tot een einde bracht. Maar dat einde plaatst je buiten De Beweging, wier doel juist is de Poëzie altijd in haar Wezen te benaderen, en altijd ervoor te waken dat één wijs van [b]eschouwing, hoe verkieselijk op zichzelf ze ook zijn moge, zich in de plaats van dat Wezen stelt.

Geef je het opstel dus op zichzelf uit - wat ik heel mogelijk acht, hoewel er praktische redenen tegen pleiten - dan zal het wel de taak van De Beweging zijn haar houding ertegenover te bepalen, maar niet er zich mee te vereenzelvigen.

Van de praktische redenen ertegen zijn er vooral twee waarop ik het oog heb. De eene is het eenigszins geharnast kleed van schooltermen waaraan de lezer zich te wagen heeft, en dit in verband met de vrij groote kennis van de besproken schrijvers die bij hem verondersteld wordt. De andere is de algemeenheid van de aanval, die vrijwel alle dichters treft, zonder dat de laatste sterkte waarop je je zou moeten terugtrekken: de voortreffelijkheid van de eene beschouwingswijs boven de andere, je genoegzaam zal kunnen verdedigen, waar je immers de aanwezigheid van het Wezen in de aanhangers van de andere beschouwingswijs hebt toegegeven, en je ook niet op een volkomen dichter-zooals-je-bedoelt beroepen kan.

De grootste beteekenis die ik aan je geschrift toeschrijf, is deze, en dat is een stellig zeer waardevolle: dat je, de grondfout eenmaal daargelaten, een nauwsluitend en ook in onderdeelen verdedigbaar ge[h]eel hebt gegeven, zoodat, als je het bestaan van die grondfout als zoodanig niet aanvaardt, ik geen enkel argument heb om je de uitgaaf afteraden. Je staat of valt dan met je zienswijs.

Uiterlijke kritiek zou kunnen geoefend worden in enkele punten. Voornamelijk betreffen ze de onevenredigheid van oppervlakkige en uitvoerige behandeling. Van Deyssel zeer goed en zeer uitvoerig. Van Eeden, zeer vluchtig; je van hem afmakend, terwijl hij toch als dichter meer dan v.Deyssel in de reeks op zijn plaats is. Gossaert naarvoren gebracht, eigenlijk meer om zijn persoonlijke samenhang met jezelf dan om

de waarde van zijn werk onder dat van de jongere dichters. Boutens zeer kort, Leopold zeer uitvoerig (en zeer verdienstelijk!) besproken.

Ziedaar alles wat ik, bij noodzakelijk saamvattende aanduiding, te zeggen heb. Genoeg intusschen voor jou om erover natedenken.

Aan Brusse heb ik voor eenige weken geschreven met een voorloopige aanbieding van mijn bundel. Hij antwoordde met hetzelfde bezwaar dat hij jou schreef, waarop ik on[m]iddelijk mijn aanbod heb teruggetrokken.

Daarna schreef ik aan S.L. van Looy, die bereid bleek het boek uittegeven. Binnenkort hoop ik met hem aftesluiten.[520]

Wat de Beweging betreft zal ik Versluys tegen 1919 opzeggen.[521] Verder zien we dan wat er gedaan moet worden. Merkwaardig dat juist nu het aantal bijdragen toeneemt, zoodat ik minder moeite met vullen heb dan met zorgdragen dat ik binnen de perken blijf van mijn drukkerskosten.

Als ik de kans zag, bv. bij Mientje logeerende, een paar dagen in Driebergen doortebrengen, zou ik daar wel toe te bewegen zijn; maar ook mijn werk, huiselijke omstandigheden daargelaten, geeft me er nog niet de vrijheid toe. Zoodra het mogelijk is, hoor je ervan.

Mea deed gister het eerste deel van haar examen. En met goed gevolg. De eerste acht dagen heeft ze nu te besteden aan twee scripties, en dan is die studie tenminste afgeloopen.

Nine schreef me dat ze aan twee uitgevers tegelijk geschreven heeft. Dat is een stout stuk. De hemel geve dat ze beiden aannemen, dan is ze daardoor gedwongen een tweede drama te schrijven, dat dan óók Socialisten heeten moet. De stof ligt voor 't grijpen. Bazel aan 't eene uiteinde, Stockholm aan 't andere: of wel, Stockholm als midden aannemend aan 't andere einde het Haagsche Vredes-Paleis.[522] De oorlog als toekomst, heden en verleden is de achtergrond. Op de voorgrond de strijd tusschen engelen en duivelen: Hindenburg,[523] en Trotzky, de Keizer[524] en Troelstra,[525] Lloyd George[526] en

520 *Goden en grenzen* zou in mei 1920 bij W. Versluys' Uitgeversmaatschappij te Amsterdam verschijnen.

521 In 1919 zou *De Beweging* worden uitgegeven door N.V. v/h L. van Nifterik Hz te Leiden. Na deze jaargang werd het tijdschrift gestaakt.

522 In Bazel en in 1917 in Stockholm waren socialisten in internationaal verband bijeengekomen om te overleggen over beginselen en doeleinden van het socialisme en over de strijd voor versterking van de socialistische invloed op de vredessluiting. Het Vredespaleis was in 1913 in Den Haag geopend als resultaat van de Haagse Vredesconferenties die in 1899 en 1907 werden gehouden.

523 De Duitse generaal Paul von Hindenburg (1847-1934).

524 Wilhelm II (1859-1941) was sinds 1888 keizer van Duitsland. In 1918 zou hij naar Nederland vluchten, waar hij in Doorn geïnterneerd werd.

525 De Friese dichter, politicus en journalist Pieter Jelles Troelstra (1860-1930) was in 1874 één van de oprichters van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij geweest. Van 1879 tot 1925 leidde hij de fractie van die partij in de Tweede Kamer. In november 1918 stond hij aan het hoofd van een mislukte revolutiepoging.

526 De Britse liberale politicus David Lloyd George (1863-1945) was vanaf 1916 premier.

Romain Rolland,[527] Von Kühlmann[528] en Henriette Holst.[529]

Cronheim ging gister of vandaag de grens over.

We hopen dat het de kleine goed blijft gaan. Doe onze hartelijke groeten aan Nelly, ook aan wie van de dames je ontmoeten moogt.

Je toegenegen

A.V.

Slagter.

375. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 5 mei 1918*

Driebergen 5 Mei '18

Zeergeachte Heer,

U begrijpt dat ik Uw brief ditmaal met bijzonder interesse gelezen heb. Met het resultaat van Uw oordeel over mijn studie kan ik zéér tevreden zijn, want daar ik geloof de grondfout, waar van U spreekt, gemakkelijk uit Uw gedachte te kunnen doen verdwijnen, en daarmede tegelijk Uw kleinere bezwaren tegen onevenredigheid vervallen, is in de grond dat oordeel ten aanzien van dit voor mij zoo centrale stuk, zéér gunstig. Dat enkele moeilijkheden, - ééne groote - zich zouden voordoen, bevroedde ik en daarom was mijn hoop, dat mijn karakteristieken U bevallen zouden, niet een phrase, maar een werkelijke het oog op die mogelijke moeilijkheid hier uitgesproken. Ik zal Uw brief beantwoorden als antwoordde ik op het in het vooruitzicht gesteld verweer Uwerzijds, dat ik door mijn betoog onnoodig hoop te maken.

Mijn voornaamste bezwaar tegen Uw beschouwing ligt in het feit dat U, voor zoover ik dat althans uit Uw brief kan opmaken, in strijd met wat de eerste pagina als grondstellingen vastlegt en wat telkens weder uitdrukkelijk - o.a. in het stukje over Henr. Holst - op de voorgrond gesteld wordt, het *literaire* kernonderscheid dat ik maakte, niet vastgehouden hebt. Ik citeer de volgende passages uit Uw brief, vrij lange, omdat het op de preciese woorden aankomt. ‘Je erkent dit zelf, waar je, *hoewel* absoluut-idealist zijnde, de verzen van Kloos, van Leopold, als onaantastbaar erkent. Want òf ze drukken het individualisme uit, maar zonder het wezen - en dan zijn ze niet onaantastbaar, maar waardeloos - òf ze drukken het wezen uit, maar dan wordt het minder belangrijk *of ze dat al of niet doen door* middel van individualistische beschouwing. - Dat je ze ondanks

527 De Franse schrijver en pacifist Romain Rolland (1886-1945). Zijn ethische geaardheid dreef hem tot pacifisme temidden van het oorlogsgeweld.

528 De Duitse diplomaat Richard von Kühlmann (1873-1948) was van 1917-1918 minister van buitenlandse zaken en sloot in 1918 de vredes van Brest-Litowsk en Boekarest. In ditzelfde jaar zou hij proberen de Rijksdag over te halen om de oorlog langs diplomatieke weg te beëindigen; in juli moest hij echter aftreden door toedoen van generaal Ludendorff.

529 De schrijfster Henriëtte Roland Holst-van der Schalk (1869-1952).

je veroordeeling van hun beschouwing geheel en al als kunst gelden laat, bewijst dat je de waarde van de kunst niet in het uitdrukken van de beschouwing zoekt, maar in een Wezen achter die beschouwing en wel in een wezen dat geen ander zijn kan dan het ook in jouw beschouwing en in iedere beschouwing zich openbarende'.'.... maar een toekomstige dichter die, als hij zich van alle andere dichters zal onderscheiden, niet de uitdrukker van het wezen zijn kan - want dat drukken alle dichters uit - maar alleen de volmaakte uitdrukker van de idealistische beschouwingswijs.' Ik behoef nu maar één ding van U te vragen: *de eerste alinea van mijn Inleiding*, na de lectuur van Uw eigen woorden, *te herlezen*, en met Uw eigen uitspraken te vergelijken. Ik geloof zeker dat U mij dan dadelijk zult toegeven dat beide beschouwingen volkomen langs elkaar gaan. Ik sprak van een *literair* kernverschil dat mijn heele stuk beheerschte. Dat U dat, (misschien doordat U Uwe gedachten los van het stuk, en na éénmaal lezen, gevormd hebt,) over het hoofd zaagt, verklaart voor mij verder Uw betoog. Het onderscheid ligt tusschen *Expressie* en *Verbeelding*. Het verwondert mij dat *juist U* in Uw brief *wel* spreekt over het onderscheid tusschen de philosophisch omschreven levensgevoelens, maar *niet* over dit in de eerste definitie gefixeerde literaire onderscheid, dat trouwens slechts literaire uitdrukking is van het philosophische, zooals dit laatste: philosophische uitdrukking van het literaire is. U maakt in het eerste citaat een òf-òf. Het eerste lid van dit entweder, oder, U zegt het zelf, is er eigenlijk geen, want in dat geval is er geen poezie. Pas in het tweede lid komt echter het *werkelijke* òf-òf, dat door U genegeerd wordt, n.l. dat tusschen de *Expressie*, die de literaire uitingsmiddelen van het realistisch levensgevoel, en de *Verbeelding*, die de literaire uitingsmiddelen van het idealistisch levensbewustzijn bepaalt Wanneer U dan ook schrijft: 'of ze dat al of niet doen door middel van individualistische beschouwing,' draag ik U,in mijn artikel te verifieeren, twee bezwaren voor. 1º Sluit ik de *mogelijkheid* dat *door middel van* individualistische beschouwing, of zelfs (want dáárover, en niet over 'beschouwingswijzen' heb ik het in mijn gansche stuk) levensgevoel, poezie kan tot stand komen, *absoluut uit*. Dit is wel weer een bewijs dat Uw gedachtegang niet de mijne gevolgd is. Ik heb in het begin, en overal, duidelijk gezegd dat de Poezie *hier* de adem Gods is dóór de materie, het enkele Leven, - genadewerking van het Wezen, door den dichter, zonder dat deze zijn materie *aan* het Wezen heeft onderworpen, - ja haar zelfs in het individualistisch levensgevoel *tegen* het Wezen *opstelt*. D.w.z. niet alleen 'expressie is van individueele emotie, maar, *buiten de wil* des dichters, expressie van onindividueel leven.' Het treft mij dat U, juist U, in het citaat, zoo min als in Uw gansche brief, van iets anders spreekt als 'uitdrukking', terwijl juist het heele stuk door de tegenstelling der verbeelding en der expressie gedrágen wordt. 2º dringt U hier de 'beschouwingswijze' naar voren, en gaat daarin zoover dat U, in tegenstelling met wat telkens en telkens, en *met* de meeste nadrukkelijkheid in beeld en *definitie* wordt uitgesproken, in mijn toekomstigen dichter de uitdrukker van de idealistische beschouwingswijze ziet. U komt hier, zonder dat mijn stuk *hier* aanleiding toe geeft, tot precies het tegenovergestelde van wat ik bedoel. Dit, terwijl het stuk *begint* met de definitie: kunst is *verbeelding* van *leven*; *eindigt* met: Kunst is in vergankelijke materie overgankelijk *verbeeld* Extaze. Dit terwijl hier en daar gesproken wordt van 'verbeelding tot reine aanschouwbaarheid van het Wezen', van

‘roerlooze godsgestalte van het ééne vuur’, van de genade ‘waardoor God zich verzichtbaart tot zijn zelfs lichamelijk beeld in de bedwongen, onderworpen *materie* van des dichters ervaringen, zijns zien en denken en voelen, zijn ik en de wereld, - de natuur en de mensch in haar.’ Ik geloof U hiermede wel overtuigd te hebben tot wat ongetwijfeld een tweede lezing U had doen zien: dat U mijn stuk niet alleen in zijn bedoelingen, maar in zijn positieve, overal doorwerkende uitspraken miskent. Ik zie twee redenen: dat U dit onderscheid tusschen verbeelding en expressie - waar alles aan hangt - niet hebt vastgehouden; en daarná een eenzijdige dogmatische doordrijving ziet, waar het heenwijzen is naar de *opperste levensverdieping èn -verrijking*, - dat U n.l., met logische consequentie wel, maar: na het verlies van mijn onderscheid noodzakelijk zijwaarts, als philosophie leest wat *leven* is; in zijn gebruik van *woorden* slechts gedwongen zich op die woorden te bezinnen, om daarná in het onderzoek van de voorhanden stof de scherpste literaire scheidingen en verbindingen te kunnen maken.

Wat ik voor *mij* van het grootste belang vind is nu, dat U dit stuk *buiten* De Beweging voelt liggen. Al wat volgt, berust op Uw brief zooals die voor mij ligt. Heb ik U overtuigd, dan verandert natuurlijk reeds zéér veel. Ten eerste, zal U uit herlezing en uit het voorgaande gebleken zijn, dat ik bij voortduring het Poëtische in de Realistische Expressiekunst vasthoud. Niet hierom, - het is slechts een gevolg van de grondvergissing dat U dit denkt, - is er reden om aan te nemen, dat ik met dat artikel buiten De Beweging geraakt zou zijn. Het gaat hier niet om *beschouwingswijzen*, maar om Het Wezen - ‘*Het* Leven’ - en hoe dát in de poezie zijn hoogste verwerkelijking kan vinden. Die vindt het in De Verbeelding - *De* Verbeelding - en in niets anders. En dáárnaar hebben wij te streven, d.w.z. daar in ligt van poezie en leven De Beweging - *De* Beweging. Ik sta hier dus niet *buiten* de Beweging, maar *in* haar; *en in haar hart*. Hiermee zal zij zich dan ook zeker kunnen vereenzelvigen. Ten tweede ben ik aan dit gewichtige, maar moeilijke punt gekomen: Wat is De Beweging? U staat mij natuurlijk dadelijk toe, de praktische eigendomskwestie volkomen uitteschakelen. U zegt eerst ‘*dat einde plaatst je buiten De Beweging*’ en ‘*dan zal het wel de taak van De Beweging zijn haar houding er tegenover te bepalen, maar niet er zich mee te vereenzelvigen*.’ Wat U hier doet is feitelijk De Beweging met U zelf vereenzelvigen. Dit echter is in strijd met de werkelijkheid. Ik noem een tijdschrift van hen, die er het karakter en de richting van bepalen. De Beweging is het tijdschrift van den dichter van ‘‘t Leven is in de Idee’, - en van mij. Waarschijnlijk vertegenwoordig ik een iets verder stadium in de innerlijke ontwikkelingsgang onzer poezie dan U. *Moet nu de groote figuur die voor het essentieelste gewerkt en gestreden heeft waarvoor ik mijn leven lang hoop te werken en te strijden*, - eer teruggrijpende naar zijn verleden als vooruitgrijpend naar de toekomst, - om elementen die hij uit vroeger stadium behouden heeft, - de *éénige kracht* die op het oogenblik behalve hem zelf *staat* voor zijn geloof, buiten De Beweging stellen, waartoe hij de *praktische macht*, maar niet het *feitelijk recht* heeft? De argumenten die U in Uw brief aanvoerde, mogen, vergissingen als zij zijn, dergelijke consequenties niet met zich voeren. Juist *dit* stuk behoort in De Beweging. Wanneer het er *niet* in thuis hoort, behoort geen enkel mijner stukken er in, want zij zijn alle van uit dezelfde overtuiging, hetzelfde geloof, geschreven. Ook al wordt het er niet uitdrukkelijk in uitgesproken, het

is het eenig gezichtspunt, van waaruit alles beoordeeld wordt. Daarom *kan* ik Uw brief niet lezen als een bedekte vraag om het stuk terug te nemen. Ik weet dat ik U daarmee voor een keus stel, die voor De Beweging van gewicht zal zijn, omdat de uitslag verder dragende gevolgen moet hebben. Ik geloof dat U zelf iets dergelijks gevoeld hebt - Toen U mij, voor een jaar bijna, na de eerste zending mijner gedichten schreeft: 'Overigens hebben wij onze verschillen, die wij van elkander te aanvaarden hebben,' zeide U de waarheid. Maar daarom zou ik ook, achter mijn artikel, wel ten *persoonlijke* uiting van *persoonlijk* meeningsverschil, willen zien, maar *niet* een Bewegingartikel. U zult dat volkomen kunnen begrijpen. U schrijft: 'aanvaard ik (dwz.v.E.) het bestaan dier grondfout niet, dan sta ik of val ik met mijn zienswijze.' Ik voeg hierbij, dat de moeilijkheid naar mijn innigste overtuiging niet gaat tusschen U en mij, maar tusschen de Priesterdichter Verwey en mij eenerzijds, en de Bouwmeester-dichter en redacteur Verwey anders]zijds. Ik geloof dat dit conflict in U voorbestemd lag, - het is dus feitelijk een beslissing in U zelf. Voor mij *kan* er geen aarzeling zijn, ik weet dat de beslissing maar één mag zijn. Die wacht ik dus af, en met spanning. Nog liever zou het mij zijn wanneer U, nu beide standpunten omlijnd zijn, aan Uw plan om hier te komen gevolg geeft. Ik zou dan in staat zijn allerlei dingen uittewerken, en uitvoerig toetelichten. Ik kan mij geen beter moment voorstellen.

Uw bezwaar tegen onevenredigheid. Ik heb vergeten een inhoudsopgave bij te zenden, die de bouw van het stuk, met één oogopslag begrijpen doet. Zij gaat hierbij. Het is U misschien ontgaan, dat U in Uw tegenoverstellingen telkens een dichter uit de echte *vormende* machtssfeer met een uit de *vervormende* macht genomen hebt. Juist aan hun tot *die* eerste sfeer behooren, ontleenen de dichters van de eerste groep hun recht op eenigszins exhaustieve behandeling. De tweede groep bestaat uit half-figuren, die ik in juist zooverre heb behandeld als ik noodig had. Wel is het stukje over Boutens in zijn kortheid een kortbegrip van zijn intiemste dichterschap, maar dat is hier bij komstig. Van van Eeden heb ik mij niet zoozeer afgemaakt, maar hem gegeven wat hem in *deze* beschouwing m.i. toekomt. Ik schat hem niet hoog. Hij heeft bijna geen enkel bijzonder gedicht geschreven. Verder heb ik *alle* scherpomlijnde dichterfiguren sinds 80 genomen, onder hen Gossaert die U, geloof ik, een beetje onderschat, en die ik naast de Katholieke en Platonistische als Calvinistische vertegenwoordiger der noodzakelijk religieus aangelegde 'vervorm[en]de' groep gezien heb. Persoonlijke samenhang voel ik niet. Zelfs schreef ik, dat ik aarzelde, of hij niet bij de eerste groep behoort! Overigens is Gossaert als 'Gestalter' van zijn innerlijke leven voor mij meer waard dan van Eeden. Maar deze moet dan ook eerst van zijn historische N.Gidser aureool ontdaan worden, vóór men hem in zijn werkelijkheid ziet.

Ten slotte het harnas van school-uitdrukkingen. De inleidende definities bedoelde ik in *kleine letter* te geven. Ik kan ze ook als bijvoegsel achteraan zetten, met een verwijzende noot op de eerste bladzijde. Schooltermen zijn zij nauwlijks. Het zijn de honderdmaal gebruikte woorden, alleen afzonderlijk begrensd. Als systeem van definities zijn ze meer van *mij* dan dat ze schooltermen zijn. Wie zich niet de moeite getroosten wil hetzij vóór, hetzij tijdens de lezing van het stuk, deze definities even te overdenken, - voor die behoef ik niet te schrijven. Alleen om de *schijn* te vermijden van

als philosoof in plaats van als dichter te spreken, zou ik ze achterin willen zetten.

Ik ben blij dat G. en Gr. nu eindelijk verschijnen zal.[530] Ik had nog graag een woordje over Opgang gelezen, dat in de knel geraakt is. Vindt U 't niet keurig uitgegeven? Hartelijk gelukgewenscht met Mea's succes, en beste wenschen voor 't vervolg. Aldo groeit de laatste weken uitstekend. Ik zelf ben nu weer aan Platoon getogen. Ik denk erover het stuk als afzonderlijk boekje uittegeven, - ik hoop dus maar dat het eerste gedeelte in Juni zal kunnen verschijnen. In dat geval ontvang ik weer gaarne zoo vroeg [*mogelijk*?] de proeven. De 13e April heb ik de revisie over Timmermans al verzonden. - Of Nine's plannen gelukken zullen? Ik vrees er voor. Wat ik van lezers hoor, is niet bemoedigend, en uitgevers zijn gewone lezers. Ik hoop dat ik een spoedig antwoord van U zal ontvangen. Er is zooveel in deze correspondentie, waarvan ik spoedige oplossing begeer, dat ik het onaangenaam zou vinden om lang te moeten wachten. Het beste met Mea. Hartelijke groeten van huis tot huis

van Uw
PN.van Eyck

'Je zoekt dan namelijk zijn waarde in zijn idealisme, acht al het andere bijkomstig, en meent dat als hij in niet-idealistische uitingen van anderen het Wezen erkend heeft, hij dit tegen zijn natuur moet doen.' Is de grootste helft van mijn stuk niet óók niet uitsluitend bijna die erkentenis van het Wezen in niet-idealistische uitingen? Ik zeg alleen dat voor hoogste poezie niet voldoende is dat het Wezen *aanwezig* is, maar dat *alles* er in opgegaan is, zoodat het zich tot *beeld* van het Wezen herschapen heeft. Wéér: het kernverschil, dat vastgehouden moet blijven om mijn laatste hoofdstuk te begrijpen.[531]

530 *Goden en grenzen*.

531 Van Eyck voegde de volgende schema's aan deze brief toe:

Inleiding.
Eerste Hoofdstuk. I De Realistisch-Individualistische Poezie
A 1 Haar karakter.
2 Haar uitingswijze.

B. Het Individualisme als *vormende* macht der poezie
1. De Periode van het Geloof.
2. De Periode van de Ontgoocheling.

C. Het Indiv. als *vervormende* macht der poezie.

Eerste Hoofdstuk II de Realistisch-Socialistische Poezie.
Tweede Hoofdstuk. De Idealistische Poezie.

De Poezie sinds 1880
Realistische
individualistische
vormende macht
geloovende en genietende periode
Kloos
Van Deyssel
Gorter
ontgoochelde en lijdende periode
Leopold
versvormende
Gossaert *Prot.*
Boutens *Plat.*
Diepenbrock *Kath.*

Van Eeden *Christ. Comm.*
socialistische
Henriette Holst
Idealistische
Albert Verwey

376. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 9 mei 1918*

Noordwijk/zee 9 Mei 18 (Hemelvaartsdag)

Beste Van Eyck, Ik dacht wel dat mijn eerste brief je niet dadelijk overtuigen zou. Hij bevatte het beste deel van mijn indruk en ik moest al tevreden zijn als hij uitwerkte dat je tusschen die indruk en je bedoeling een onderscheid zag. Je hebt met dat stuk je doel niet bereikt - op mij niet; en je zult het op niemand bereiken. De zaak is dat je op een toon van absolute waarheid zegt wat zachtjes aangedrongen, verklaard, met voorwaarden omgeven en bewezen moet worden. Stof voor een dik boek, maar die na alles wat je gezegd hebt nog op bewerking wacht. Noch je tegenstelling: Expressie-Verbeelding, die er, zonder meer gesteld, geene is, noch Kloos' onzinnige definitie uit zijn nadagen - definitie waaraan tijdens de N.G. beweging niemand geloofd heeft - leveren een basis op voor zooveel waarheid als je er op bouwen wilt. Het blijven, zoolang je er niet in het gevoel van de lezer iets van te maken weet, willekeurige veronderstellingen.

Je stuk is noch uit belangstelling voor de lezer, noch uit liefde voor de voorafgegane dichtkunst voortgekomen, maar uit een intellectuele drang om met één duw op zij te schuiven wat alleen misschien door de arbeid van een lang leven zou te overwinnen zijn, als ooit poëzie van voorgangers overwonnen wordt, of overwonnen heeft.

Je laatste brief komt uit dezelfde geest voort. Je vergeet er de werkelijkheid, zoowel die van mijn persoon, als van de Beweging en van jezelf.

Je meent dat dit artikel uit dezelfde overtuiging, uit hetzelfde geloof, geschreven is als je vorige. Waarom ook niet? Maar de vorige waren geschreven en dit is het niet. Indien tenminste onder geschreven verstaan wordt: ook voor anderen en niet alleen voor jezelf.

De reden waarom ik het voor de Beweging weiger is dan ook niet dat er meeningen in zijn uitgedrukt die ik niet deelen kan. Ik laat ieder vrijheid voor de zijne optekomen. Mijn reden is dat het stuk niet geslaagd en dientengevolge onplaatsbaar is. Zeker had ik liever gezien dat je uit mijn vorige schrijven die gevolgtrekking gemaakt en het stuk teruggetrokken had. Na die brief had ik - zoo schreef ik je - geen argumenten meer. Alleen een naakt oordeel, waarvan ik niet kan aannemen dat je, in de stemming die je brief toont, het aanvaarden zult. Toch is er niets aan te veranderen: het is na aandachtige en herhaalde lezing en overdenking van je artikel opgemaakt.

Met hartelijke groeten
A.V.

377. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 11 mei 1918*

Noordwijk/zee 11 Mei 18

Beste Van Eyck, Hierbij je artikel, waarvan ik ook na lezing van je brief de uitgaaf blijf afraden. Mijn eigen werk neemt me dezer dagen tezeer in beslag dan dat ik door gesprek of brief iets aan mijn vorig schrijven kan toevoegen.

Ik verzuimde je te bedanken voor Opgang. Je hebt gelijk: de uitgaaf maakt een voortreffelijke indruk. Van Wendingen[532] ontving ik tot mijn spijt geen overdrukjes, alleen toevallig drie nummers dubbel, die ik aan Hilde stuurde.

Mea is gister geslaagd, zoodat dat leed alweer geleden is.

Hartelijke groeten van huis tot huis.

Je A.V.

532 In maart 1918 had Verwey aan *Wendingen, Maandblad voor Bouwen en Sieren* 'Een nieuw werk van Mendes da Costa' bijgedragen.

378. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 15 mei 1918*

[Driebergen] 15 Mei '18

Zeer geachte Heer,
Mede namens Nelly wensch ik U hartelijk geluk met Uw verjaardag, - hopend dat die blijde zal zijn gelijk het volgend jaar zelf, - en dit dus in de eerste plaats een eind maakt aan de oorlog-cauchemar. Een dezer dagen zou ik U gaarne nog schrijven, mede naar aanleiding van Uw briefkaart aan Hilde, die wel voor háár was, maar waarvoor *ik* U toch dank zeg. Hartelijke groeten, als de wenschen ook voor Mevr. en Uw geheele gezin
geheel Uw
PN.vEyck.

Scharten heeft op mijn kritiek Zaterdag geantwoord in een der boosaardigste kritieken die ik gelezen heb. U herinnert zich mijn: In cauda venenum, Scharten moge dat op *mij* toepassen'? Dat heeft hij ook inderdaad gedaan. Natuurlijk is zijn kritiek van 7 jaar geleden *de inspiratoire der mijne* geweest!!

319. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 15 mei 1918*

Driebergen, 15 Mei '18.

Zeergeachte Heer,
Een paar woorden van Nelly op onze middagwandeling van gister, deed mij plotseling voelen dat mijn artikel ten opzichte van Uw figuur een groote onjuistheid, één onrecht bevat, dat ik geen oogenblik onuitgesproken wil laten: de Mozes-vergelijking, en haar gevolgen. Terwijl U in de kracht van Uw leven èn van Uw innerlijke groei verkeert, *mag* en *kan* ik niet aannemen dat Uw werk reeds definitief omlijnd en dus beperkt zou zijn, temeer daar ik er door in strijd kom met de laatste zin van mijn stuk, dat in *elk* de gereedheid eischt, in *elk* de mogelijkheid legt, - zooveel te eerder in U, die reeds zooveel meer dan elk ouder gegeven en bereikt hebt. Het is niet door het doortrekken mijner idee tot in het absolute dat ik dat gedaan heb, maar doordat ik eenerzijds het Ideaal zoo hoog, en hel, en ver stel, dat benaderende verwerkelijking voorloopig onmogelijk scheen, anderszijds [sic!] mij te veel liet leiden door de begeerte naar scherpe omtrekken om mijn karakteristieken, - terecht bij al de anderen, die juist *door* hun individualistische of realistische determinatie essentieel beperkt *zijn*, ten onrechte bij U, die juist *door* Uw idealistische determinatie essentieel *on*beperkt bent (en ten hoogste in het bouwmeestersdeel van Uw werk *be*perkt.) Ik zal nadenken welke gevolgen dat inzicht voor het laatste hoofdstuk moet hebben, en kom daar straks nog even op terug.
Eerst wil ik nog iets zeggen over Uw en mijn brief. Uit Uw briefkaart[533] aan Hilde

533 Deze briefkaart van Verwey aan Hilde Telschow is niet achterhaald.

blijkt dat mijn brief U als agressief pijnlijk getroffen heeft door de onderstelling van ‘oppervlakkige’ (het woord is niet van mij) lezing. Wat de agressieviteit betreft, zij lag niet in mijn bedoeling, maar haar aanwezigheid zal, omdat zij verklaarbaar is, wel aanvaard moeten worden door mij zelf, die als, U in Uw briefkaart, mag zeggen: Wat kon ik anders doen? Uw brief plaatste *mij* - want het stuk is mijn dichterlijke geloofsbelijdenis, - *buiten* De Beweging, en zeide met groote rust, dat De Beweging zich daartegenover zou stellen, - zonder zich om de emotioneele uitwerking op den destinatair te bekommeren. Uw brief moest ik lezen als de doodbedaarde afsnijding van mijn werk uit De Beweging, waarin het, volgens een brief van onlangs, - niet tot haar peripherie, maar tot haar centrum - volgens Uw uitspraak behoorde. Wat kon *ik* toen doen dan, in mijn overtuiging dat niets in mij veranderd is, - mijn deel, mij door U zelf toegekend, opeischen, - en onomwonden, daar ik vertrouwde dat U in de stuwkracht van mijn brief de stuwkracht der zaak, en niets anders, zien zoudt? Dit deed ik, - en mijn brief leed aan *agressieve bewogenheid* zooals de Uwe aan *afwerende rust: deze* reactie volgde op *die* actie. De warmte waarmee ik mijn stuk schreef, door U erkend, was een aanduiding dat ik Uw brief niet aequo animo kon opnemen. Het andere punt is dat van Uw lezing. Er is hier een betreurenswaardige misinterpretatie, waartoe de onduidelijkheid van mijn woorden misschien aanleiding gegeven hebben [sic!]. Hoe kunt U denken dat ik U tout court van ‘oppervlakkige lezing’ betichten kon? Dit wijst er op dat U in mij vóór alles persoonlijke irritatie zaagt, - want zulke argumenten zijn de argumenten van gekwetstheid. Ik sprak van ‘eenmaal lezen’ (ik geef toe dat Uw ‘eergister heb ik je stuk gelezen’ evengoed drie-maal lezen beteekenen kan) en van ‘onafhankelijk van het *stuk* nadenken’. Wanneer U overweegt dat ik, wat U mij toeschrijft lijnrecht in strijd met mijn bedoelingen, en wat het werk betreft *niet* alleen met de praemissen, maar met het overal doorgevoerde (de mogelijkheid van 7/8 mijner beschouwingen immers berust daarop!) gevoelde, *moest* ik dus denken, dat bij die eene lezing een *misverstand* moest zijn gerezen, dat bij de overdenking de lens was, waardoor U het *heele* stuk gebroken aanschouwd hadt. Kon ik dat misverstand, ‘die vergissing’ ‘uit Uw gedachte doen verdwijnen’, dan was daarmee aan mijn bedoeling haar werkingskracht teruggegeven; en om het voor U gemakkelijk te maken, de miskenning, die ik mij aangedaan voelde, te verklaren, deed ik *zelf* die mogelijkheid aan de hand. Wellicht ligt in de bovenbedoelde fout voor een belangrijk deel de *aanleiding*, in schijn een persoonlijke - wat het voor U vervelend kan maken er over te spreken, - in wezen een essentieele, omdat mijn laatste hoofdstuk niet een eenvoudig slot, een hek is, maar een toppunt of bekroning, een fout waarin zich op de heele onderbouw kan wreken. - Toen ik Uw ‘abrupte’, voor mij haast onwaarschijnlijk-abrupte antwoord kreeg, zag ik mij de kans op een oplossing afgesneden, want U zelf sloot brief of gesprek uit. Gelukkig hief Uw briefkaart van gister die onbereidwilligheid weer op, zoodat ik nu, vergeef mij dat ik weer zeg ‘gemakkelijk’ - mijn heele houding verklaren kan, zooals de Uwe door Uw briefkaart verklaard is.

Ik heb overlegd dat ik het heele laatste hoofdstuk nog omwerken moet. Als ik het wel heb, maakt U mij een verwijt ervan, dat ik Uw poezie, *niet* als poëzie, maar naar haar inhoud lees.* Daartegenover staat dat U in Uw kritiek mijn onderscheid tusschen

expressie en verbeelding niet zoo scherp ziet als ik wilde. Het zal dus noodig zijn dat heele laatste hoofdstuk klaarder lijnen en helderder uitdrukking te geven (benevens de noodige wijzigingen in zake mijn begin-bekentenis.) Ben ik daarmee gereed, dan zal ik, na ook Uw andere bezwaren nog eens overwogen te hebben, het stuk als afzonderlijk boekje uitgeven.[534] Ondertusschen ga ik rustig voort. U mijn eventueele bijdragen te zenden. Verschijnt het boekje, dan kan Uw kritiek misschien zóó uitvallen, dat ik er bij kan berusten. Zoo niet, dan kan ik een verweer schrijven en U dat zenden. Dat verweer kan dan ten slotte het uitgangspunt worden eener bespreking of stuk en antwoord mij *buiten* De Beweging plaatsen, dan wel of mijn bijdragen in De Beweging alleen een met haar wezen, zooals U het ziet, niet strijdige *richting* vertegenwoordigen, en mijn medewerking - ik hoop niets liever - bestendigd kan blijven. Is dit niet de allerbeste oplossing?

Inmiddels zend ik hierbij een klein gedichtje,** dat misschien een schalmpje voor Juni kan zijn in mijn ononderbroken, bijna onderbroken bijdragenketen.[535] Ik kan U niet zeggen hoe ik hoop dat op deze wijze alles weder in het reine komt en ik zal dan ook verheugd zijn, wanneer ik een met die hoop overeenstemmend antwoord zal ontvangen. Mijn hartelijke groeten, en die van Nelly, aan U, Mevrouw, en de heele familie, geheel Uw

P.N.vanEyck

* In strijd met wat ik in mijn kritiek op Scharten naar aanleiding van Uw ‘Spinoza’ zeg.

** eenige tijd geleden geschreven, en in geen verband passend

380. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 17 mei 1918*

Noordwijk/zee 17 Mei 18

Beste Van Eyck,

Dank voor je gelukwenschen en voor die van Nelly. Je gedichtje, dat aardige versje, gaat vandaag drukkerij-waarts.

Wat je artikel betreft - mijn bezwaar gaat niet tegen het slot, hoewel ook daar natuurlijk het m.i. verkeerde van de opzet duidelijk wordt. De innigste fout zie ik hierin dat het stuk niet uit liefde voor éénige *bestaande*, maar uit een denkbeeld van een *mogelijke* poëzie is voortgekomen. Terwille van dat denkbeeld heb je die definitie uit Kloos' nadagen vooropgesteld, die toentertijd voor niemand beteekenis had, - heb je het idealistische in de toenmalige individualistische poëzie voorbijgezien, - heb je licht en

534 ‘Poëzie der Gemeenschap’ is niet als afzonderlijke uitgave verschenen.

535 De titel van het gedicht is niet achterhaald. In de juni-aflevering van *De Beweging* zou geen gedicht van Van Eyck worden opgenomen. Pas in de september-aflevering zou een veel groter gedicht ‘Belijdenis’ worden gepubliceerd.

donker zoo verdeeld dat belangrijke waarden wegvielen en betrekkelijke waarden gezag kregen. Ten slotte moest je in mijn werk een scheiding maken tusschen dat wat niet en dat wat wel met je denkbeeld overeenstemde.

Ik vind het je beste stuk niet. Integendeel. Ik vind het een misgreep.Een overgrijpen, uit het beleven van een werkelijkheid, waarin je je denkbeeld herkennen zou, maar de verneveling van dat denkbeeld, als volstrekt gedacht.

Dat is lijnrecht tegen de geest van De Beweging, waarin altijd alleen naar verwerkelijking en werkelijk beleven gevraagd is en tekeer gegaan tegen iedere kunst die de werkelijkheid - innerlijke of uiterlijke - losliet terwille van een schema.

Ik vind het jammer van het talent dat aan het stuk kenbaar is, en van de groote inspanning en arbeid die eraan besteed moeten zijn. Niets daarvan misken ik. Maar het is mijn vaste overtuiging dat ze dit keer *verkeerd* besteed waren.

Zie in hoeverre je mijn gedachten deelen kunt en kijk in jezelf hoe het zoo geloopen is.

Hartelijke groeten, ook aan Nelly.
je A.V.

381. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 18 mei 1918*

[Driebergen] 18 Mei'18.

Zeergeachte Heer,

Ik moet Dinsdag voor De Zilverdistel naar Den Haag, Zou ik nu misschien Woensdag in Noordwijk kunnen komen? Na Uw brief, waarvoor mijn hart. dank, zou ik graag eens breedvoerig met U spreken. Bovendien zal ik blij zijn U nog eens te ontmoeten. Zoo U dus een dagje voor mij vrij kunt maken, zou mij dat bijzonder veel pleizier doen (de broodkaart vergeet ik niet) Wilt U Uw antwoord zenden Stadhoudersplein 4, Den Haag? Ik moet pakken, daar Prometheus klaar is. Ik zal Uw exemplaar meebrengen. Het proefje heb ik reeds ontvangen, - zonder één fout er in. Ik ben blij dat ik in de Juli-aflevering dan toch iets heb. Met hart. groeten v.huis tot huis

Uw
PNvanEyck

382. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 28 mei 1918*

[Driebergen 28 Mei '18]

Zeergeachte Heer,

Gister ben ik hier teruggekeerd na veel arbeids. Ik wou U nu even hierover schrijven: Ik heb gesolliciteerd naar de betrekking van commies bij het bureau van

Monumentenzorg, directeur *Drs. Jan Kalf[f]*[536]. Van alle betrekkingen lijkt mij dat de alleraangenaamste en voor mijn eigen ontwikkeling vruchtbaarste. Nu zeide Hilde, dat U Kalff kent, en Kalff is de eenige feitelijk die de zaak beslist. Zou het U nu erg lastig vallen mij bij Kalff aan te bevelen? Ik geloof wel dat ik kans heb en wat zou het akelig zijn, wanneer ik een administratieve betrekking moest krijgen, nadat ik zoo iets goeds gezien had. Zoo het U mogelijk is (het adres van Kalf[f]s bureau is: Bureau voor Monumentenzorg, Buitenhof, Den Haag) zoudt U mij daar zeker erg mee helpen en ik zou U zeer dankbaar zijn.

Ik denk met bijzonder pleizier aan de prettige en vruchtbare dag in Noordwijk. Er is veel besproken, en veel wat, hoop ik, overwogen, goede resultaten zal geven. Ik ben blij dat ik bij U geweest ben, en vóór dat al die betrekking-bemoeienissen, die zooveel van mijn tijd in beslag nemen, mijn aandacht verstoren kwamen. Zou ik U misschien nooit meer in Driebergen bij mij zien?

Hart. groeten, namens Nelly tevens, aan U, Mevr. en allen van
Uw
PNvanEyck

383. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 1 juni 1918*

[Driebergen 1.6.18]

Zeergeachte Heer, Ik heb een tegencandidaat, die 't werk meer bij de hand gehad heeft, maar *ik* lijk aan Kalf[f] meer aanbevelenswaardig. Hij laat het echter aan de Commissie over. De Commissie van behand. De overwegende man is Van Overvoorde, archivaris te Leiden.[537] Kent U die misschien, of kent U die hem kennen en *mij* voldoende om mij te durven aanbevelen? Zou - ik durf het haast niet vragen - Berlage niet durven of willen aanbevelen, hetzij bij v.Overvoorde, hetzij bij de Commissie? Vindt U mij alstublieft niet onbescheiden, ik heb een gevoel of alles er voor mij van afhangt of ik *deze* betrekking krijg en geen ander. Mag ik dus mij zelf aan U aan bevelen? Ik voel zooveel voor het werk, dat ik het ellendig zou vinden als een ander het kreeg. Hart.gr v.huis tot huis en hart dank.

Uw
PN.vanEyck

Wat ik schrijf over die tegencandidaat en Kalff is zéér geheim!

536 Jan Kalff (1873-1954) was in de jaren 1918-1939 directeur van het Bureau voor Monumentenzorg.

537 Van Overvoorde was in 1918 archivaris in Leiden. Hij was lid van de commissie tot benoeming van een commies bij het Bureau voor Monumentenzorg.

384. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 1918*

Beste Van Eyck, Ik heb, behalve het schrijven aan Kalff, deksels weinig voor je kunnen doen. Ondanks alle nadenken zag ik geen kans O. met hoop op succes te naderen, en in de stal zoekende naar Architectura, blijken juist de maanden waar 't om gaat, niet aanwezig. Of overigens deze betrekking - al lokt ze je aan - bij je studie en je neiging passen zou, betwijfel ik. Alles daarin is ‘oudheidkunde’, die wel gelegenheid tot studie geeft, maar weinig ruimte laat voor bespiegeling. De werk-uren mogen er weinig zijn: wie zich aan het ‘vak’ niet geheel overgeeft kan er zich niet in bevredigen. Getroost dus, als 't tegenslaat. Er *kan* beters zijn.

Hartelijk
A.V.

385. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 7 juni 1918*

Driebergen, 7 Juni '18

Zeergeachte Heer,

Door al de sollicitatie-beslommeringen heb ik niets kunnen doen. Daarom zend ik U, om de jaarring vol te maken, bijgaand gedicht.[538] Ik hoop dat het U behagen zal.

Ik heb natuurlijk nog niets gehoord, maar ik zal het wel niet krijgen, 't Zou te mooi zijn als ik, eenmaal een betrekking noodig hebbende, juist deze krijgen kon. Er is misschien anders over mij beschikt. Ik hoop in elk geval kracht en geloof genoeg te hebben, om mij door de moeilijkheden, die alle betrekkingen wel zullen opleveren, heen te slaan. Alleen is het een raadsel waar ik moet zoeken wanneer dit misloopt. Misschien aan de distributie, wie weet het? Ik hoop dat ik het U met mijn diverse briefkaarten niet te lastig gemaakt heb.

Ik zag een boek van Havelaar: De Symboliek der Kunst.[539] Hebt U het ontvangen? Bespreekt *U* het? Of is het iets voor mij?

Verder voor 't oogenblik geen nieuws. Alle drie de dame's ontbreken hier.

Hart.groeten van huis tot huis
geheel Uw
PN.vEyck

538 Het gedicht ‘Belijdenis’ zou worden opgenomen in *De Beweging* 14 (1918) 2 (september), p. 208-210.

539 *De symboliek der kunst* van de Nederlandse kunstcriticus en essayist Just Havelaar (1880-1930). Op grond van zijn humanistische levensbeschouwing, kreeg het ethische in zijn kritieken een sterker accent dan het esthetische.

386. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 10 juni 1918*

[Noordwijk 10][540]

B.v.E. Het boek van Havelaar heb ik niet ontvangen en zal het niet bespreken. Denk je dat 't iets voor je is, vraag 't dan bij Bohn aan. Het gedicht zal ik laten zetten en wat de plaatsing betreft op zienkomen spelen.

Hartelijke groeten van huis tot huis.

Je

A.V.

387. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 21 juli 1918*

Driebergen 21 Juli [1918]

Zeergeachte Heer,

U zult U verwonderd hebben niets van mij gehoord te hebben naar aanleiding Uwer bespreking van Opgang, waarvoor ik U hartelijk dank zeg.[541] De zaak is, dat ik na vele onnut[t]igheden[?] in dienst getreden ben bij Crisiszaken, Bureau Volksvoeding, en nu enkel van Zaterdag-Maandag in Driebergen ben. Daar ik van 9-5 uur bureau heb, ben ik voorloopig 's avonds te moe, om dan nog te schrijven. Wat een omwentelingen! De beslissing van Monumentenzorg is nog altijd niet gevallen. Ik kon er niet op wachten. Ik heb dus vaarwel gezegd aan mijn eigen arbeid in ‘vrijheid en vrije tijd’ zooals Platoon zegt, en heb het ‘kleed eens arbeidslaafs’ aangetrokken. Ik hoop intusschen genoeg energie en lust te hebben om, eenmaal gewend, geregeld 's avonds weer aan 't werk te tijgen. Platoon is nog niet af en moet 1 Sept. af zijn. Ik zie met belangstelling naar de naaste toekomst: wát ik me zelf zal ervaren te doen, of niet te doen. Het is in elk geval een experiment. En *nuttig* maak ik me intusschen voor het gemeen met deze betrekking ongetwijfeld. Hart.gr. van huis tot huis. Als ik eens iets van U hooren mocht, gaarne. Uw

PNvE.

4 Stadhoudersplein, Den Haag

540 Het poststempel van deze briefkaart is maar ten dele leesbaar; nadere datering op grond van de inhoud.

541 Verwey zou *Opgang* bespreken in zijn rubriek ‘Boeken, Menschen en Stroomingen’ in *De Beweging* 14 (1918) 1 (juli), p. 61-65.

388. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 25 juli 1918*

Noordwijk/zee 25 Juli 18

Beste van Eyck,

Dat dit plotseling breken met je levenswijs en je werkgewoonten niet zonder hartzeer gaat, begrijp ik al zeg je het niet. De eenige winst ligt in de moed waarmee je je aanpast. Intusschen zal dat, juist in het begin krachten vergen. Houd daar rekening mee: de Forel raakt te zekerder binnen boord, als je tijd hebt, en de lijn een poos schieten laat. Ook voor Nelly is de scheiding nu en de overgang later pijnlijk. 't Geluk hangt wel niet van een plaats af; maar wij zelf hangen aan de plaats waar we gelukkig zijn. Ook ik zal later, kom ik in Driebergen, een weemoedige blik werpen naar het balkon, waar ik je 's morgens op staan zag, toen ik je kwam halen voor een wandeling. Ik hoop als jullie in den Haag woont, dat het niet te ver van de duinen zijn zal en Robbie en Aldo tenminste als vergoeding de zeelucht en het warme zand genieten.

En je hebt kennis met Van der Leeuw gemaakt.[542] Dat doet me genoegen. Hij is bijna je tegendeel, en staat toch dichter bij je dan bv. onze vriend Gerretson. De fout is niet dat die innerlijk een dubbel leven leidt, maar dat hij zich met die dubbelheid niet verzoenen kan en zijn onvrede wreekt op zichzelf en anderen, - op zichzelf in de eerste plaats.

Ik had stellig gehoopt dat er in 't Aug^{s}n^{r} plaats zou zijn voor je Belijdenis. Ik heb het in de proef meer dan eens herlezen en vind het een zuiver en gelukkig gedicht. Het moet evenwel nog een maand in proef blijven, tenminste als ik niet op het laatste oogenblik nog mijn mozaiek verschikken moet.

De grootste ruimte wordt dit keer ingenomen door Spieghel en dat zal de eerstvolgende maanden zoo doorgaan. Het is een uitvoerig werk geworden, correctie en druk vereischen mijn stip[t]ste aandacht, waarvan ik niet weet of ik ze na dit najaar nog eraan geven kan. Waar een uitgever zich niet zoo spoedig belezen laat, is dus de eenige oplossing dat ik het volledig in de Beweging plaats.[543]

Het ga je wel. Groet Nelly hartelijk.

Je toegenegen

A.V.

542 Sinds november 1917 waren Aart van der Leeuw en Van Eyck in correspondentie. In juli 1918 hadden Van der Leeuw en Van Eyck via Hilde Telschow met elkaar kennis gemaakt. (*De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw* (ed. Piet Delen), 's-Gravenhage 1973, p. 16.)

543 De studie ‘Hendrick Laurensz. Spieghel’ verscheen van augustus tot en met november 1918 in *De Beweging*. In 1919 verscheen zij in boekvorm bij J.B. Wolters' U.M. te Groningen.

389. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 9 september 1918*

['s-Gravenhage] Zondag, 9 Sept 1918

Zeergeachte Heer,
Ik wil U eens even een briefkaart schrijven, en U nog danken voor Uw brief van 6 weken geleden. Ik heb niets gelezen noch geschreven al die tijd, omdat ik zoo bezet was. Het bureau duurt tot 5% uur en dan eten. Pas om 7 uur kan ik wat aan 't huis gaan doen. Vandaag heb ik voor het eerst wat gewerkt; aan de inleiding tot de Platoonbloemlezing. Het eerste stuk v.Spieghel heb ik wel, het tweede helaas nog niet gelezen. Ik hoop nu maar op de tijd na mijn vestiging. Ik ben ook niet zeker van al mijn avonden, wat betreft mijn bureau en 't kan zijn, dat 'k veel avonden zal moeten missen. Ik verdien nu ƒ 3000, en heb hard gewerkt om er in te komen. Wilt U de hart.gr. doen aan Mevr. en de heele familie. Ook zelf mijn beste wenschen
Uw
PNvE

4 Stadhouderspl.

Een dezer ex. [*dagen*?] hoop ik U een exemplaartje van Zuster Bertken te zenden.[544]

390. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 12 september 1918*

Den Haag [12·IX] 1918

Zeergeachte Heer,
Mag ik U even p.o. een inlichting vragen. Kunt U zich nog herinneren of: [']O de begeerte naar genieten machtig' van Kloos, (het laatste van die cyclus vroege sonnetten, die, in de bundel, vóór: ‘O Judas-kus’ staat,) inderdaad, zooals naar de plaats, al in de NGidsbijdrage, waarschijnlijk is, tot die vroege sonnetten behoort. Ik zou het erg prettig vinden, als ik dat even van U mocht hooren. Hart. gr. aan allen Uw
PNvEyck

544 *Een boecxken gemaket van Suster Bertken die LVII jaren besloten heeft gheseten tot Utrecht in de buerkercke* verscheen in 1918 als uitgave van De Zilverdistel.

391. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 13 september 1918*

[Noordwijk A Zee 13.9.18]

Beste Van Eyck, Het bedoelde sonnet is naar mijn mening van 1892. Iets vroeger is mogelijk, maar tot de gedichten van vóór 1889 hoort het zeker niet. Ik was blij iets van je te hooren en vind het heel hartelijk dat je me een Zuster Bertken heb toegedacht. Hier is alles wel en ik verheug me bovenmate over het begin van de lange avonden en de rustige winterstudie. Wat een haastige winter! Vroeger dan ooit is Noordwijk leeg geweest.

Hartelijk
je A.V.

392. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 16 september 1918*

Den Haag l6 Sept '18

Zeergeachte Heer,

Hart. dank voor Uw briefkaart. Zuster Bertken gaat hierbij. U zult er wel voldoening van hebben, denk ik. Helaas kan ik U niet hetzelfde nummer zenden als van een paar vorige boeken.

De regen is verschrikkelijk. Morgen moet ik naar Driebergen om de boel in de wagen te doen. Dat zal een feest zijn in die nattigheid. Tevens ben ik morgen 2 maanden in dienst waar ik nu ƒ 3150 verdien, (over 't salaris kan ik dus niet klagen) Lezen heb ik niet meer gedaan en schrijven dus ook niet. Zelfs Platoon zal ik niet afkrijgen, - het moest 1 September afgeleverd worden! Ik hoop nu ook maar op de lange avonden van de winter ofschoon de arbeid van 9- half zes vermoeiend is, vooral omdat ik zooals ze op 't bureau zeggen, niet de gave heb om langzaam te kunnen werken. Gisteravond gaf ik mij bij van *Royen* nog eens over aan mijn oude liefhebberij van een beetje hardop over poezie te rêvasseeren, met citaten, enz. Ik eindigde natuurlijk met Baudelaire. - De Zilverdistel is nu met Kloos[545] bezig, en onderwijl wordt Francois [*sic*] Villon in *de disteltype voorbereid en gezet*.[546]

Ik dank U zeer vóór Uw inlichting aangaande het sonnet. Ik had het reeds aan v.R. gezegd, dat de heele constructie, om niet te zeggen *manier* van het gedicht, van de latere Kloos was. Mag ik U nog één dienst vragen. Hierachter volgen de sonnetten van de eerste cyclus die tusschen Sappho en Okeanos in komen. Is er misschien toch nog een later sonnet ingeslopen? Ik denk het niet. Alleen 'O vrouw, oziel o bleeke...['] staat in de

545 Willem Kloos *Verzen uit de jaren 1880-1890* was verscheen in 1919 als laatste uitgave van De Zilverdistel.

546 Een uitgave van François Villon zou niet bij De Zilverdistel verschijnen.

N.Gids in een ander verband. Wanneer U dat nog even in Uw bericht van ontvangst zoudt willen melden, zou ik het zeer op prijs stellen.

Van Mea ontvingen wij een brief.

Verder hartelijke groeten van Nelly en mij, ook aan Mevr. en de kinderen.

Hoogachtend.

Geheel Uw

PN. vEyck

de 6 eerste uit de bundel 84/85
O vrouwe, ik weet niet.. 81
Als een eenzelvig kind 83
Wee mij dat ik.. 81
Ik wil niet zeggen
Ik ween om bloemen 83/84 - 84 *Getallen*
't Was niet het op- en neerslaan 83
Ik hield U dierder 85
Gelaat lief als lente 93/94
Omdat mij andere en ouder 83
De klare lentedag 85
Ik lag en weende om... 83/84
O vrouwe, o ziele,. 82
Lilith triumphatrix 82/84
't Gevoel op 's levensheerweg 83/84[547]

393. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 17 september 1918*

Noordwijk/zee 17 Sept[r] 18

Beste van Eyck,

Ik begon deze brief gister, maar bracht het niet verder dan tot de aanspraak. Mijn vreugde over het fraaie boekje is dus een dag ouder, maar niet minder frisch. Ze deelt het bloemachtige dat die verrukkelijke uitgaaf eigen is. In ruil kan ik je niets gelijkwaardigs aanbieden. Alleen een Ex. van Cronheims vertaling.[548] De band schijnt een voorloopige. Tenminste, de Verlag dacht erover hem te doen vervangen door een betere, - zoodat het boek nog niet in de handel is Vergis ik me niet, dan heb ik je in 1913 mijn dateering van Kloos' verzen geschreven.[549]

547 Deze opsomming in het handschrift van Verwey is bij brief 392 gevoegd.
548 De in 1917 bij de Insel-Verlag te Leipzig verschenen bundel *Gedichte*.
549 Zie voor deze kwestie *Briefwisseling (1)*, p. 254-257. Er zijn geen mededelingen van Verwey aan Van Eyck omtrent de datering van Kloos' gedichten achterhaald in de brieven uit 1913.

In het lijstje dat je me opgeeft staan gedichten van 1881-'85 door elkaar en dan is er één bij dat ik in '92/93 plaats, namelijk Gelaat lief als lente.

Ik moet erbij zeggen dat een volkomen nauwkeurige rangschikking - hoewel alsnog mogelijk - door mij nooit beproefd is. Ik raadpleegde indertijd de meest voor de hand liggende gegevens, niet meer dan ik voor het schrijven van een beoordeeling noodig had. Bezit je mijn brief niet meer, dan ben ik bereid je ook over de andere sonnetten van je lijstje nog even intelichten.

Het weer was gisteren goed; in Driebergen ook, hoop ik. Een verhuiswagen in de regen is, behalve een natte werkelijkheid, zoo'n aandoenlijk symbool van het weedoende scheiden dat de hemel dank verdient als hij 't jullie bespaart. Dat wordt daar dus een dubbele uittocht, want ik hoorde dat ook Hilde dezer dagen haar haagsche vacantie neemt.

Hier is alles wel. Na zes maanden bedieninglоosheid, voor 't eerst weer een nieuwe hulp en huisgenoot.[550] 't Ga jullie naar wensch. Je toegenegen

A.V.

Ik stuur tegelijk de ƒ 42,50 voor Prometheus.

Dezer dagen werd me gevraagd of ik een kooper weet voor een schilderijtje uit de jeugd van Ed. Karsen:[551] wei met koetjes. Het is een stukje waar ik persoonlijk veel van houd en dat ik niet aan ieder gunnen zou. Weet je iemand die 't hebben wil en op prijs zal stellen?

394. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 1 oktober 1918*

Den Haag 1 Oct '18.

Zeergeachte Heer,

Uw pakje kwam juist, toen ook de wagen uit Driebergen hier arriveerde. Het duurde dus eenige dagen vóór ik, op mijn bureau, U bedankte. Maar die brief bleef in mijn zak zitten is nu zóó verfomfaaid, dat ik hem niet meer verzenden kan. Ik herhaal hem, daar ik juist weer een half uurtje vrij heb. Het doet mij bijzonder veel genoegen, dat U Zuster Bertken zoo mooi vindt. Ik dank U zéér voor Uw geschenk. Ik ben blij het te bezitten. De bandte/ekening is inderdaad niet fraai, maar 't is verder een kloek en eenvoudig deel. Het is toch vreemd die verzen allemaal in 't Duitsch te lezen. Ik kan natuurlijk niet beoordeelen, hoe iemand die het origineel niet kent, er tegenover staat. Voor mij blijven ze natuurlijk allemaal achter bij het Holland[sch]. Een gedichtje als ‘Vriend, ik peins de zachte regendagen’ b.v. Maar dat neemt niet weg, dat de vertaling een zeer knap stuk is. Ik zou nu nog wel eens de vertaling van b.v. Nietzsche van de Blätter en van Cronheim

550 De derde dochter van de familie Van Bevaren was als hulp in dienst getreden.
551 De schilder Eduard Karsen (1860-1941).

vergelen. [*sic*] Die van Kandinsky van Wolfskehl heb ik niet, helaas. Ik ben bepaald van plan de Blätter vertaling, voorzoover zij de zelfde gedichten heeft, eens nauwkeurig te vergelijken. Misschien wijdt me dat een beetje in, in de geheimen der vertaalkunst.

Gelezen heb ik overigens nog niets, laat staan geschreven. Wij wonen nog altijd niet in ons huis, omdat een staking de aanleg van gas, om te koken verhindert. 't Is wel jammer, want het wordt nu gauw te koud om nog van mijn kamer te profiteeren. Wonen we hier en U gaat naar de Vooys, dan reken ik er op, dat U eens bij ons komt.

Uw brief over Kloos van eertijds heb ik natuurlijk nog, maar 't lijstje was toen kleiner. Ook afgescheiden van onze uitgave, lijkt het mij toch goed, wanneer U eens een dateering der verzen maakte. Voor later zal dat een uitnemend bezit zijn Latere philologen zullen moeite hebben zich in den tegenwoordigen baaierd thuis te vinden.

Wanneer komt Goden en Grenzen? Zeker deze winter? Platoon moet ik natuurlijk weer uitstellen. En verder ga ik 's morgens ten bureele, en kom er's avonds van terug. Er zijn interessante dingen, het spreekt van zelf. Alleen is 't er met deze minister niet beter geworden.[552] Als hij zoo doorgaat, ligt over een paar maanden niet alleen het heele departement maar de heele voedselvoorziening in elkaar. Verder schijnt hij iedereen door verregaande onbeschoftheid af te stooten. Morgen heb ik bij hem een vergadering met het Rijkskantoor voor Suiker bij te wonen. Ik ben benieuwd, hoe hij zal doen tegen die suikermagnaten als Spakler,[553] enz.

Hart. groeten aan Mevr, U, allen. Ik houd mij aanbevolen voor bericht. Wat zegt U van de overstelpende oorlogsberichten? 't Is geweldig, 't Is om [of?] de verstoktste aanhanger van de gedachte, dat door vechten geen overwinning te behalen is, nu weerlegd wordt. Nog eens hart. groeten geheel Uw

PNvEyck

395. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 31 december 1918*

['s-Gravenhage] 31 XII ' 18

Hooggeachte Heer,

Ik kom U even mijn en Nelly's beste wenschen brengen voor't nieuwe jaar. Wilt U ze aan Mevr. en de kinderen overbrengen? Mocht het nieuwe beter worden dan het oude.

Gister ontving ik de Zwart-eigele Beweging. Als eerste gevolg van de uitgeversverandering reeds den 30 Dec. Prachtig! Ik las Mordechai vóór 't naar bed gaan. Bij de eerste lezing troffen mij vooral de gedeelten in 5-voeters. Ik hoop het spoedig te herlezen. En nog eens iets van U te hooren.

552 Folkert Evert Posthuma (1874-1943) was in 1914 als minister van Landbouw, Nijverheid en Handel toegetreden tot het kabinet-Cort van der Linden.

553 Niet achterhaald.

Hart. groeten v. huis tot huis
Uw
PN.v Eyck

396. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 2 januari 1919*

Noordwijk/zee [2.1.19.]

Dank voor je gelukwensch, die wij van harte met de onze voor jezelf, Nelly en de kinderen beantwoorden. Aardig zou het zijn als je voorkeur voor de gedeelten in vijfvoeters nu tevens de scheidingslijn tusschen vroegere en latere bewerking getroffen had; maar dat is niet het geval. Begin eens met de kompositie, en niet met de verzen. Zoo juist schreef ik aan de Stoppelaar, wiens fraaie verzen en gezonde vasthoudendheid mij veel genoegen deden.[554] Hoe gaat het met je omstandigheden, je plannen, je brood- en je dichtwerk? Weet je wel dat ik op 't oogenblik van de Stoppel's leven in Dampik[555] meer weet dan van het jouwe in de Boetselaarlaan? - We zullen trachten van 1919 wat goeds te maken. Maar wat stijgen de drukkosten! Is dat overal zoo, denk je? -
Hartelijk
A.V.

397. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 15 februari 1919*

[Noordwijk A Zee 15.2.19.]

Hoe gaat het? Geen griep, geen distributie-ontsteking? Pen- hersen- of hartrheumatismen, wat zijn het? Woon je niet langer in de Boetzelaerlaan? Heeft een journalistieke wervelwind je ergens in een europeesche hoofdstad neergezet? In Londen, in Parijs, in Rome? Of schuilt het argwaan in je geheugen of in je boekenkast? Of in *mijn* geheugen of boekenkast? Geef eens antwoord, Pieter, of vrees dat ik Querculus[556] tot Stastok verdoopen zal. En hoe maken het de huisgenooten?
Je
A.V.

554 Van J.J. de Stoppelaar waren in *De Beweging* 15 (1919) 1 (januari), p. 51-54 onder de overkoepelende titel ‘Sonnetten’ ‘Twee paradijssonnetten’ en ‘Vier sonnetten van Tristan en Isolde’ verschenen.
555 J.J. de Stoppelaar woonde op dat moment in Nederlands-Indië in Dampit op het eiland Java.
556 Querculus (= eikeboompje of eikje) was de naam die F.C. Gerretson in zijn correspondentie voor Van Eyck gebruikte.

398. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 8 februari 1919*

VBoetzelaerlaan 308 Febr '19

Zeergeachte Heer Verwey,

Hierbij zend ik U de twee boeken. Ik had ze juist klaargelegd en kon het niet eerder doen, daar Pannwitz[557] nog onder groote stapels* bedolven lag en opgezocht moest worden, terwijl mij daar toe overdag de tijd ontbreekt. Ik heb overdag tusschen 13 en 2 n.1. net de tijd om behoorlijk mijn brood te eten, en deze week was het, door de verhuizing van Crisiszaken naar 't Bezuidenhout extra druk. Ik hoop, dat ik U door een paar dagen niet gedupeerd heb. Ik was 's avonds wel begonnen met een brief, tot op 2% bladzijde gevorderd, - maar Uw tweede briefkaart vraagt eerst explicatie, zoodat ik een nieuw velletje genomen heb.

Sinds Uw Nieuwjaarsantwoord ging ik bijna iederen dag met het voornemen U te schrijven. Maar ik ben iedere *avond* eerst om 7 uur klaar met eten, wat ik onmiddellijk na mijn thuiskomst doe, - en dan zóó moe, dat ik nergens toe kom en heel vroeg naar bed ga. Ik kom er dan niet toe het papier - dat vroeger onder mijn bereik lag! - voor den dag te halen. Mijn stilzwijgen is dan ook wel universeel en de isolatie, die daarvan het gevolg is, bemerk ik tusschen beide met regrets. Ik ben niet veel anders dan een papierarbeider, met korte uitvluchten in andere levenssfeeren, te kort om me er weer thuis te voelen, maar voldoende om voortdurend de hoop te laten knetteren, dat ik binnen afzienbare tijd aan dat soort van leven zal ontkomen. Ik heb, in de gedachte dat alles beter is dan de houding van Bloem tegenover betrekkingdwang, van het begin af mijn best gedaan, om ‘er in te komen’, niet omdat ik het ‘er in zijn’ amiabel vind, maar omdat het nu eenmaal mijn plicht bleek en omdat alleen zóó het bestaan dragelijk is. Ik ben er godlof in geslaagd. Het spreekt overigens haast van zelf, dat ook andere drijfveeren mogelijk geweest waren. Hilde b.v. zou U hebben kunnen zeggen - zeer scherpzinnig en zeer menschkundig - dat ik door de manifeste eerzucht der arrivisterij was aangetast. Nonsens natuurlijk. Wannéér ik tot mijn eigen werk zal mogen terugkomen, zal ik geen spijt hebben over dit jaar, waarin ik heel veel geleerd heb en met veel in aanraking gekomen ben. Maar mocht ik er in *blijven* moeten, dan zie ik niet in, hoe ik met mijn tegenwoordige physieke gesteldheid in staat zal zijn, iets anders te realiseeren. Hoewel ik ook dan nog de mogelijkheid zou hebben, dat ik mij langzamerhand zou aanpassen, en er in slagen de twee sfeeren geheel te scheiden, en in beide mijn werk te doen.

De kans dat ik hier vandaan ga is betrekkelijk groot. Eerst was er de mogelijkheid van Parijs. Als man en vader zou ik dat moeten accepteeren, omdat het mij wel vrijheid zou overlaten en dan mijn huishoudelijke positie *geheel* zeker zou zijn. Maar de oude correspondent[558] van Parijs gaat tegen aller verwachting in terug. Nu blijft Italie, waar ik meer voor voel, maar dat allerlei onzekere factoren overlaat. Ik zou correspondent van

557 *Die Krisis der europäischen Kultur*.
558 Niet achterhaald.

meer dan een krant zijn en bovendien met literaire studies wat moeten verdienen. Ik kan, voor de keus staand: hier in een dergelijke betrekking als de tegenwoordige blijven, of in Italie aan betrekkelijk zeer groote vrijheid hebben voor mijn werk, niet aarzelen. Ik zie in Nederland geen enkele mogelijkheid van een eenigszins behoorlijk rendeerende betrekking die tijd overlaat. En dit is feitelijk mijn eenige verlangen wat betreft het alledaagsch leven: tijd, tijd voor mijn werk, waarvoor ik aangelegd ben en waarop ik recht heb.

Aan Platoon, - dat Juni 1918 had moeten verschijnen heb ik sinds Mei 1918 niet meer gewerkt. Ook aan mijn groote verhandeling heb ik niet meer gewerkt, ofschoon mijn hersenen van tijd tot tijd arbeiden aan haar definitieve vorm. Er heeft een jaar tusschen moeten komen, voor ik het kon afmaken. Ongetwijfeld zal dat zijn voordeel hebben. Een gedicht heb ik sinds ruim een jaar niet meer geschreven. Ik ben, als de heele wereld, in de smeltkroes en werkend afwachten is dus het beste. Pas geleden ontving ik een lange brief van Hilde. ‘Darum bin ich so sehr gegen Ämter die fortwährend mit relativen Anschauungsweisen rechnen müssen für Dichter, die ihr Glück doch nur in der Erkenntnis der grossen Einsamkeit - abseits der Modulationen - *erleben* können. Denn was man nicht erlebt, - wie könnte man es dichten.’ Het klinkt eenigszins of men een veroordeelde met compunctie zou betoogen, hoe noodlottig de galg voor den gehangene is. En ik betwijfel of ik op de wereld ben om Glück te erleben. Ik ben op de wereld om ‘het mijne’ te doen, of dat nu geluk of ongeluk teweeg brengt, en ik vraag alleen *die* vreugde als *begeleidingsverschijnsel*, die intreedt, wanneer ik niet door van buiten komende, voor mij onveranderbare omstandigheden, dáárin belemmerd word. Overigens staat ook déze vraag nog open: of voor hen, die de natuurlijke aandrift hebben om *alleen* met absolute anschauungsweisen te rekenen, de *noodzaak* om het ook met relative te doen niet een ged*wong*en evenwicht tot stand brengt waar toe zij *vrij* niet makkelijk komen zouden. En ten slotte, en boven alles, kan men de kernovertuiging bezitten, dat de dichter zijn geluk, meer, zijn eigen werkelijkheid niet bereikt in de erkenntnis der grossen Einsamkeit, - wat een *relative* anschauungsweise is, *de* relative anschauungsweise in haar uiterste potentie - maar in de levende ontroering der groote, alles omvattende gemeenschap.

Wat praat ik over - mij zelf! Maar U verweet mij immers, dat U meer weet van de Stoppelaar in Dampit dan van mij in de Boetzelaerlaan! Komt U nooit voor de redactie in de Verhulststraat en zoudt U dan niet eens bij ons kunnen eten?[559] Wij hebben heel gemakkelijke trams om naar 't station te komen. Ik wou dat er mogelijkheid was. In elk geval hoop ik, dat ik spoedig eens iets van U hoor. Met hartelijke groeten van ons beiden en twee welvarende jongens aan Uw geheele familie.

Uw
P.N. vanEyck

* op de zolderkamer

559 In de Verhulststraat 53 te Den Haag woonde Is.P. de Vooys.

399. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 18 februari 1919*

Noordwijk/zee 18 feb[i] 19

Beste Van Eyck,

Je begrijpt dat ik niet het eerst naar de boeken gekeken heb, maar of er een brief bij was. Ik heb de drie zijdjes dadelijk gelezen en ze als een instantané van jezelf in me opgenomen. Zoo! en zoo ben je dus nu! En je bent me niet tegengevallen. Papierarbeider - heu! Maar toch een jaar waarvan je geen spijt zult hebben. Geen tijd voor letterkundig werk; maar toch zeker dat je zoo doen moet als je doet, dat leven vóór schrijven gaat. Je kijkt uit naar wat anders. Natuurlijk, dat doe je altijd. Zul je ook altijd doen. Niet kwaad dat iemand die de lucht in wil een touwtje heeft aan het betrekkelijke... Voortreffelijk; alle vliegers gaat het zoo. Ten overvloede nog tijd en aisance om me ten eten te vragen; wat, vooral in deze tijd, heel wat zeggen wil.

Er komt bij dat ik van je brieven altijd nog een zekere habitueele gedruktheid aftrek, en weet dat die niet bestaat zoodra je in aktie bent. En in aktie ben je, ook bij je bureauwerk, ik ben er zeker van. Is het zooveel beter als het hoofd op boeken werkt dan op menschen? Groeit een innerlijk zooveel slechter onder het matglas van de bureauuren als onder de loupe van het zelfbewustzijn? Ik heb altijd gevonden dat de resultaten van onze inwendige werkplaats toch wel aan 't licht komen als ze klaar zijn. En klaar komen ze, bij jou net zoo goed als bij andere menschen die een levende geest hebben.

Ik heb al die tijd wel eens verlangd je te zien; maar niet om je te storen in de bedrijvigheid die nu noodzakelijk is. Ik stelde me daarom tevreden met de wetenschap, dat mijn vriend de Vooys je nu en dan naar je bureau zag fietsen.

Overigens stel ik me voor dat je belangstelling in kunst, literatuur, en de gang van de wereld bij lange niet is afgestorven en je over tal van verschijnselen je eigen gedachten hebt. Al zit je van 7-11 met Nelly bij 't haardje, je zult het noch zonder boeken noch zonder gesprekken doen, -zelfs niet altijd zonder gasten, en zelfs niet altijd in jullie eigen huis. Ook op straat zijn gesprekken mogelijk. En zoo kom ik van de eenzelvige personaadje in je brief al tot het onafgebroken trillende toestel dat je bent, en dat van alle kanten de seinen opneemt en beantwoordt. Zelfs in je betrekking - ambtenaar en terug in den Haag - zie ik een uitbreiding van je telefoon-centrale, van je relaties, van je zelfbewustzijn, van je uitzichten, plannen, verwikkelingen... Ga eens na, hoe, als ik zoo doorga, het modeste silhouetje van je brief - afdoende verklaring van maandenlang stilzwijgen - langzamerhand een duizend-voudig bewegende persoonlijkheid wordt, een stralende question brûlante, waarop ik ook in de uitvoerigste correspondentie nog niet het uitputtend antwoord zou hebben gehad.

Intusschen zit ik hier op het doodstille Noordwijk de absolute eenzaamheid te genieten die Hilde - de onvoorzichtige, de wreede, - je wou aanprijzen. Is dat niet een zeer betrekkelijke vreugde, en moesten mijn jongere tijdgenooten daaraan niet een korrespondentie-droppel van hun veelvoudiger levens-eigens toevoegen?

Je kunt je voorstellen dat ik me warm aan de vrienden in mijn boekenkast (kolen zijn er niet meer), dat ik brieven aan mezelf schrijf, dat ik oorlogen en veldslagen verwek in

mijn innerlijk, uit pure wanhoop dat *de* oorlog uit is en zelfs de kranten niets meer meedeelen dan het knibbelspel van de parijsche conferentie.[560]

Mijn kachel is uit, het sneeuwt, en hoe warm mijn hart is, van het schrijven krijg ik géén warme handen. En - bittere ironie! - de laatste post bracht brieven en verzen van Jacob Israël de Haan, uit Rome, vanwaar hij opweg is naar Jeruzalem.[561]

Niets is eeuwig dan het oogenblik, schrijft hij. Dat komt wonderlijk wel overeen met mijn gedachten. Wie het eeuwige oogenblik in zich heeft, wat maakt het voor hem uit of hij uit of thuis is, en in 't eene of het andere werk.

Ik denk dat Hilde ook wel een andere eenzaamheid dan de gewone uitwendige bedoelde....

Het ga je wel. Groet Nelly hartelijk van ons. Als ik kom eten zal ik het haar vooruit meedeelen. Of bestaan er in den Haag nog keukenmeiden?

Je
A.V.

Ingesloten een briefkaart die je mee had ingepakt.

400. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 10 april 1919*

[Noordwijk 10.IV] 1919

B.v.E. Ik zoek gegevens over de oudste Christendom die ik indertijd moet hebben gelezen in een boek dat Cronheim voor me uit Duitschland meebracht.[562] Mijn geheugen is zoo bedroevend dat ik nu zelfs noch titel noch schrijversnaam me kan te binnen brengen. Alleen meen ik me te herinneren dat je 't exemplaar bij je laatste bezoek mee ter lezing nam. Is dat zoo, zend het me dan s.v.p. per ommegaande. Misschien wil je er 't boekje van Pannwitz bijvoegen[563], die me sindsdien alweer twee nieuwe uitgaven van zijn hand gezonden heeft. Hartelijk

A.V.

560 In Parijs confereerden de grote mogendheden over de vredesvoorwaarden die uiteindelijk op 28 juni 1919 te Versailles ondertekend werden.
561 Jacob Israël de Haan was een overtuigd Zionist en wilde zich in Jeruzalem vestigen.
562 Niet achterhaald.
563 *Die Krisis der europäischen Kultur*.

401. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 3 juli 1919*

's-Gravenhage, 3 Juli 1919.

Zeergeachte Heer,

Wanneer U het niet alreeds in de Rotterdammer gelezen hebt, kom ik U vertellen, dat ik als correspondent van de Rotterdammer naar Londen ga.[564] Geyl ging daar voor zijn professoraat vandaan, - Italie is zóó onzeker wat betreft verdienste, toestand, enz. - dat ik niet beter meende te kunnen doen dan naar Londen solliciteeren. Ik heb daar een assistent, die het overgroote deel van het telegrammenwerk verricht; - alles wat ik aan het laatste te doen heb, speelt zich tijdgedwongen af tusschen 7 en 8 's morgens, - verder heb ik ± 3 brieven per week te schrijven. Daarmee is mijn bestaan en een betrekkelijk groote vrijheid gewaarborgd. Natuurlijk ga ik buiten Londen wonen. Zoodat ik de mooie omstreken zóó onder de hand heb.[565] Ik geloof dus, dat dit alles bij elkaar een schikking is waarvoor ik reden heb dankbaar te zijn. Ik heb bovendien 4 weken vacantie, en daar mijn inkomen dat, zoodra ietwat normale omstandigheden zijn ingetreden, wel zal toelaten, heb ik geen geringe mogelijkheid om toch nog geregeld Italie te gaan aanschouwen. Ik ben erg benieuwd wat Uw gedachten over al deze plannen zijn. Met een gunstige opvatting van mijn taak, lijkt het mij ook interessant de in- en uitwendige geschiedenis van een land als Engeland na de oorlog gadeteslaan.

En dan zal er ook weer tijd voor werk zijn. Ik heb het nog bij voortduring met uit- en invoer kwesties en likwidatiemoeilijkheden zoo volhandig, dat er nooit iets van eigen arbeid komt. Ik lees wel, maar zonder eenige lijn, nu dit, dan dat. En nooit veel, want de avonduren, als de Kinderen eenmaal naar bed zijn, is krap gemeten.

Ik hoop, vóór mijn vertrek, naar Noordwijk te komen. Gaarne zou ik nog eens een dag bij U doorbrengen en over allerlei dingen spreken.

Ik moet U en Mevrouw mijn verontschuldigingen aanbieden dat ik U niet gelukgewenscht heb bij de geboorte van Uw eerste kleinkind.[566] Ik was in Vorden greep een briefkaart van Ada Geyl vast, om Mea te feliciteeren, en zoo bleef een brief *in* den slof, die zeer zeker *uit* den slof zou gekomen zijn, wanneer ik mij voor het schrijven aan Mea, apart gezet had. U zult het feit met genoegen ondergaan hebben.

Ik onderga, niet *altijd* met genoegen, het vaderschap. Mijn jongens beoefenen de kunst der uitvindingen. Zij zoeken klaarblijkelijk het perpetuum mobile te vinden, de een met zijn spieren, de jongste met zijn stembanden, - het laatste is het ergste. Hij is erg nerveus, zie de dokter, en moest in Utrecht wonen. O bittere ironie des toevals, dat wij daar juist vandaan kwamen. Maar misschien zal de Engelsche buitenlucht hem goed doen.

564 Van Eycks benoeming als correspondent voor de NRC in Londen zou per 1 september 1919 ingaan. Zijn voorganger P.C.A. Geyl werd op die datum hoogleraar Nederlandsche Studieën en Geschiedenis aan de Universiteit van Londen.

565 Het gezin Van Eyck vestigde zich in Golder's Green niet buiten Londen maar even buiten de City.

566 Reinhilde Mees, de dochter van Mea Verwey en Conno Mees.

Ik hoorde van Hilde dat U George en Gundolf ontmoet hebt. Ik hoop dat er spoedig weer boeken van hen verschijnen zoodat het hopeloos gevoel van afgebrokenheid weer kan worden opgeheven. Ik zag dat bij Wolff een zeer groot en zeer pompeus halfjaarlijksch tijdschrift[567] verscheen van jongeren. Ook Werfel schrijft er in. Ik kreeg een indruk - [*xxx*] en een dergelijke op bibliophilie aangelegde bijzonderheid (in niet al te gunstige zin) lijkt mij psychologisch geen waardeerbaar verschijnsel.

Heeft U het boek van Huizinga gelezen?[568] Ik las er een paar hoofdstukken uit, die over kunst, mystiek en literatuur.

U zult mij veel genoegen doen, wanneer U iets van U laat hooren. Hart. groeten van ons beiden aan de heele famihe als altijd

Uw
Pn vEyck

402. *P.N. van Eyck aan Albert Verwey, 29 augustus 1919*

Den Haag 308 vBoetzelaerl. 29 Aug.[569]

Zeergeachte Heer Verwey,

Het zou mij zóó spijten om naar Engeland te vertrekken zonder nog eens veel met U gesproken te hebben, dat ik toestemming kom vragen Maandag - een vrije dag - bij U te komen. Bent U druk bezig, dan zou ik 's middags kunnen weggaan, is dat niet het geval, dan zou ik graag als van ouds 'S avonds vertrekken. Zoudt U mij nog kunnen melden of het goed is? Hartelijke groeten, ook aan Mevr. en de kinderen,

geheel Uw
P.N.vanEyck

403. *Albert Verwey aan P.N. van Eyck, 1919*

Noordwijk/zee [1919][570]

Waarde Van Eyck,

Maandag ben ik tot je beschikking, en het zal ons genoegen doen als je gedurende de maaltijden ons kleingeworden gezin wat levendigheid wilt bijzetten.

Met hartelijke groeten, ook aan Nelly, Je
A.V.

567 Niet achterhaald.
568 Het in 1919 bij H.D. Tjeenk Willink te Haarlem verschenen *Herfsttij der Middeleeuwen* van Johan Huizinga.
569 Op grond van de inhoud van de brief in het jaar 1919 geplaatst.
570 Op grond van de inhoud van de brief in het jaar 1919 geplaatst.

Lijst van vaak voorkomende af- en verkortingen

Av.	Avondblad
Bloem-Van Eyck	J.C. Bloem, *Brieven aan P.N. van Eyck* (ed. G.J. Dorleijn [et al.], 's-Gravenhage 1980.
Briefwisseling (1)	*De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Albert Verwey, (1) juli 1904-april 1914* (ed. H.A. Wage), dl. 1, 's-Gravenhage 1988.
Dichtspel	Albert Verwey, *Dichtspel. Oorspronkelijke en vertaalde gedichten* (ed. Mea Nijland-Verwey), Amsterdam 1983.
Friso	Friso ten Holt
Hilde	Hilde Telschow
Mientje	Hermine Gutteling-de Vries
Nelly	Nelly Estelle van Eyck-Benjamins
Nine	Nine van der Schaaf
N.K.	De Nieuwe Kring
NRC	*Nieuwe Rotterdamsche Courant*
Ocht.	Ochtendblad
OD	Albert Verwey, *Oorspronkelijk dichtwerk* ([ed. Mea Verwey]), Amsterdam-Santpoort 1938.
Uyldert I	Maurits Uyldert, *De jeugd van een dichter. Uit het leven van Albert Verwey, I*, Amsterdam 1948.
Uyldert II	Maurits Uyldevt, *Dichterlijke strijdbaarheid. Uit het leven van Albert Verwey, II*, Amsterdam 1955.
Uyldert III	Maurits Uyldert, *Naar de voltooiing. Uit het leven van Albert Verwey, III*, Amsterdam 1959.
VW	P.N. van Eyck, *Verzameld werk* (ed. C. Bittremieux [et al.]), Amsterdam 1958-1964.
Wage	H.A. Wage, *Dagend dichterschap. een onderzoek naar de ontwikkeling van de dichter P.N. van Eyck tot en met de Italiaanse periode*, Leiden 1967.

Verantwoording

Bronnen

Het tweede deel de briefwisseling P.N. van Eyck en Albert Verwey omvat 208 documenten en beslaat de periode mei 1914-augustus 1919. Het merendeel van de correspondentie bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag; de brieven met de nummers 378 en 392 berusten in het Verwey-archief van de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam.

Dit tweede deel sluit aan bij het in 1988 verscheen eerste deel van de briefwisseling tussen Van Eyck en Verwey, dat de periode juli 1904-april 1914 besloeg. Van de in dit deel gepubliceerde documenten zijn er 122 van de hand van Van Eyck en zijn vrouw en 86 afkomstig van Verwey.

In deze uitgave zijn ook de brieven die namens Van Eyck of Verwey zijn geschreven zijn en bijschrijvingen door derden op brieven van Van Eyck en Verwey opgenomen. In dergelijke gevallen wordt dit in de vaste kopregel bij de brieven expliciet vermeld.

Omdat deze editie bedoeld is als leeseditie, is het verschil in schrijfmateriaal niet bij de brieven verantwoord. Om dezelfde reden worden geen gegevens verstrekt over papiersoort en -formaat. Verder is ervan afgezien in de tekst met behulp van cijfers aan te geven uit hoeveel kantjes of losse blaadjes de brief bestaat.

De briefwisseling tussen Van Eyck en Verwey is nog doorgelopen tot en met 1937. Deze documenten zullen in een derde deel worden gepubliceerd.

Datering

De documenten zijn chronologisch gerangschikt en, aansluitend op de nummering van het eerste deel van deze uitgave, doorlopend genummerd.

De door beide briefschrijvers gebezigde datering is niet geüniformeerd, maar ongewijzigd overgenomen. In een enkel geval is een brief in gedeelten op verschillende dagen geschreven. Dergelijke documenten zijn als één geheel beschouwd en in de chronologische rangschikking opgenomen onder de datum waarop de brief afgesloten is.

Bij ongedateerde briefkaarten is de datum van het poststempel overgenomen en tussen teksthaken boven de brief geplaatst. In andere gevallen is een poging gedaan de datering vast te stellen of te schatten op grond van de inhoud van de brief. Deze datering is in de kopregel bij het document geplaatst. Ongedateerde brieven die slechts in een bepaald jaar onder te brengen waren zijn na de gedateerde brieven uit het betreffende jaar afgedrukt. In al deze gevallen wordt de gekozen datering verantwoord in een annotatie bij het document.

Tekstconstitutie

Er is gekozen voor de volgende principes.

De spelling van de brieven is, inclusief spellingseigenaardigheden, gehandhaafd.

De alinea-indeling van de brieven is gehandhaafd. Witregels in de brieven ter aanduiding van een nieuwe alinea zijn weggelaten.

De plaats van de datering en van de ondertekening is geüniformeerd, namelijk respectievelijk linksboven de brief.

De plaats van verzending is ongewijzigd overgenomen. Als deze ontleend is aan een voorbedrukt briefhoofd, is ze tussen teksthaken boven de brief geplaatst. Aan het poststempel ontleende verzendplaatsen zijn eveneens tussen teksthaken boven de brief geplaatst. In de brieven gegeven adresseringen zijn weggelaten.

Van de voorbedrukte briefhoofden zijn alleen de plaats en in een enkel geval de datering overgenomen.

Postscripta die boven de aanhef van de brief staan, of die aan de zijkant van de brief zijn geschreven, zijn na de ondertekening geplaatst.

Kantlijnaantekeningen die naar de belendende tekst verwijzen, worden achter de brief, maar voor eventueel aanwezige postscripta, afgedrukt.

Later op de brief geplaatste aantekeningen, worden in een annotatie weergeven.

Ontbrekende aanhalingstekens, trema's en punten zijn stilzwijgend toegevoegd. Voor het overige is de interpunctie gehandhaafd.

Omdat de brief als een doorlopend geheel wordt afgedrukt, zonder dat wordt aangegeven dat de briefschrijver aan een nieuw blad begint, doorschrijft in de kantlijn of iets dergelijks, zijn bladzijdecijfers en aanduidingen als ‘z.o.z.’ niet overgenomen.

Dubbele aanhalingstekens zijn vervangen door enkele.

Er wordt niet verantwoord of een tekstgedeelte eenmaal, meervoudig of met een golflijn onderstreept is, noch of kapitaal dan wel een afwijkende kleur gebruikt is. Alle onderstreepte, ter nadruk kapitaal of in een andere kleur geschreven tekstgedeelten zijn steeds gecursiveerd, met uitzondering van de ondertekening.

Alle verschrijvingen, schrijf- of typefouten zijn ongewijzigd overgenomen. Alleen wanneer deze resulteerden in vreemde zinsconstructies, onafgemaakte zinnen of andere onduidelijkheden wordt gebruik gemaakt van de toevoeging ‘[*sic*]’ om aan te geven dat de daaraan voorafgaande lezing juist is. Spel- of grammaticale fouten vallen hier niet onder. Tot verwarring leidende schrijffouten worden tussen teksthaken gevolgd door de juiste lezing, voorafgegaan door ‘[*lees*:]’. In sommige brieven van Verwey is een poging gedaan het voegwoord ‘en’ te vervangen door een nieuw symbool; in enkele gevallen neigt dat naar een +-teken, maar in andere lijkt een navolging van het &-teken nagestreefd. Waar het in een beperkt aantal brieven voorkwam, is het weergegeven door ‘en’.

In de brieven komen weinig doorhalingen, dooreenschrijvingen en (latere) toevoegingen voor. Deze zijn, gezien de aard van onderhavige editie, niet verantwoord.

Van vaak voorkomende af- en verkortingen en voornamen wordt in een aparte lijst de oplossing gegeven.

Woorden waarvan de lezing onzeker is, worden gevolgd door een vraagteken tussen teksthaken.

Woorden die ik niet heb kunnen ontcijferen, worden aangegeven door drie x-en tussen teksthaken.

Ter vermijding van onduidelijkheid tussen de tekst en de door de bezorger benutte diacritische tekens, zijn verder in brief 357 zijn door Van Eyck gebruikte teksthaken vervangen door ronde teksthaken.

Commentaar

In de inleiding is de achtergrondinformatie verstrekt die nodig is voor een juist begrip van de context van de briefwisseling.

Vragen die de tekst van de brieven bij de hedendaagse lezer zou kunnen oproepen, zijn zo mogelijk in een annotatie beantwoord. Deze toelichtingen worden per brief gegeven en staan onderaan de pagina afgedrukt. Toegelicht worden namen en titels van in de brieven al dan niet expliciet genoemde historische personen en gebeurtenissen, namen van uitgeverijen, citaten, titels van boeken en tijdschriftbijdragen.

Tenzij anders vermeld, wordt in de annotaties bij publikaties steeds verwezen naar de eerste druk. Er is van afgezien eventuele opname in latere bundelingen of verzamelwerken te vermelden.

Annotaties zijn doorlopend genummerd.

Register

In het register zijn opgenomen de namen en titels van in de inleiding, brieven en annotaties al dan niet expliciet genoemde historische personen, uitgeverijen, dag- en weekbladen en tijdschriften. Voorts zijn, conform de praktijk van *Briefwisseling (1)*, de titels van de bundels, verzen en artikelen van Van Eyck opgenomen.

Het register is alfabetisch ingericht. Gehuwde vrouwen hebben een hoofdingang op hun werkelijke naam, met een ‘zie’-verwijzing bij hun mansnaam. Schrijvers onder pseudoniem hebben een hoofdingang op hun pseudoniem, met een ‘zie’-verwijzing bij hun werkelijke naam.

Publikaties zijn onder titel in het alfabet opgenomen en niet onder de naam van de schrijver van de publikatie; lidwoorden zijn bij de alfabetisering genegeerd.

Cijfers in het register verwijzen naar de bladzijdnummers.

Register

Ackermann, R. 112, 113, 119, 122
Adama van Scheltema, C.S. 39, 80, 184
Alberdingk Thijm, K.J.L. *zie*: Deyssel, Lodewijk van
Alma, P. 121
Drukkerij Van Amerongen 93, 156
De Amsterdammer (*zie ook: De Groene Amsterdammer/De Nieuwe Amsterdammer*) 15, 17, 21, 80, 81, 82 (een weekblad)
Andrian, Leopold von 135, 204 (Der Garten der Erkenntnis), 206 (De Garten)
Architectura 39, 231
Architectura et Amicitia 39
Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen
Ars Aemula Naturea (Leiden) 7
Arti et Amicitiae (Amsterdam) 93
The Atheneum 94
Baanders, Martina (Tine) 7, 9
Bab, Julius, 190
Barrès, Maurice 153
Baseleer, Richard 92, 93
Bastiaanse, W.A.F. 61, 62
Baudelaire, Charles 74, 81, 82, 88, 95, 98, 99, 100, 103, 110, 111, 190, 235
Bazel, K.P.C. de 113
Bedolo, Calza 37
Beer Poortugael, J.I. 92
Beets, Nicolaas 112, 203-205
Benedictus XV 23, 49
Benjamins, Bert 209
Benjamins, H.D. 5 (ouders), 10 (schoonouders), 23 (schoonouders), 27, 35 (schoonvader), 59 (familie), 69 (schoonouders), 77, 90 (ouders van Nelly), 209 (mijn schoonvader)
Benjamins, Nelly Estelle 5, 7, 9, 12, 20, 22, 23, 28, 31, 34, 35, 36, 38, 44, 46, 49, 53 (een vrouw), 54, 57, 59, 60, 62 (mijn vrouw), 64, 65, 66, 69, 70 (je vrouw), 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81 (ma femme), 83 (je vrouw), 86, 89, 90, 91, 97, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 108, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 121, 122, 128, 133, 138, 139, 143, 149, 150, 163, 164, 167, 168, 169, 176, 177, 178, 179, 200, 204, 208 (zijn moeder), 209, 210, 212, 215, 226, 228, 232, 238, 239, 242, 243, 247
Bergh, Herman van den 150-151, 152, 154, 192, 193, 201
Bergh van Eysinga, W.P.H.E. van den 182, 186
Berlage, H.P. 198
Berkel, J. (ps. van Joh. van 't Lindenhout jr.) 8, 163
Berlage, H.P. 16, 21, 22, 35, 87, 93, 113, 140, 230
Besnard, Albert 155, 156, 159, 160, 161, 162
Bernard, Emile 10
Besnard, Paul-Albert 10
Beveren, Gerda van (ps. van Mea Verwey) 128
De Beweging 7, 8, 10, 14, 15, 18, 22, 25, 28, 29, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 45, 46, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66 ('t April nr.), 67, 70 (het April-nr), 71, 73, 74, 75, 77, 78 (een aflev.), 79, 80 (le beau numéro de juin), 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101,

102, 103, 104, 105, 106, 107 (welke nummers), 108, 109, 113, 115, 117, 119, 120, 121, 128, 133, 136, 140-143, 147, 148, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 179, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 195, 197, 201, 202, 203, 205-206, 207, 209, 212, 213, 214, 215, 216,

217, 218, 221-222, 225, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 238, 239
Bierbaum, O.J. 157
Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde 54
Bijgaarden, W. van 8
Blankenstein, Marcus van 30, 59, 66
Blätter für die Kunst 39, 40, 42, 71, 121, 155, 170, 237-238
Bloem, J.C. 7, 31, 32, 33, 49 (Jacques), 55, 58, 65 (Jacques), 66, 70, 71 (hem), 74, 81, 82, 89, 91, 92, 94, 107, 108, 109, 113, 114 (Jacques), 121, 128 (Jacques), 130, 155, 157, 170, 172, 209, 240
Blok, P.J. 54, 61
Bloy, Léon 187, 190, 192, 193, 196, 201
Bock, Eugène de 34, 35 (de Bom), 36
Boehringer 15
Boeken van Wijsheid en Schoonheid (reeks) 19
Boer, J.W. de 204, 207
Boer, Tjitze de 38, 40, 82
Erven F. Bohn (Haarlem) 232
Bolk, L. 201, 203, 204, 213
Bonger, Jo 9, 18
Bond van Nederlandse Architecten 7
Bonn, Salomon 91
Bontekoe, Willem Ysbrandtsz. 81, 82
Bos, D. 118
Bosboom, N. 116, 129
Bosch, C.A. van den 29
Bosch Kemper, J. de 43
Bosch-Pinke, G.G. (Ine) van den *zie*: Pinke, G.G. (Ine)
Botticelli, Sandro di Mariano Filipepi 11
Boutens, P.C. 19, 74, 80, 87, 135-136, 205, 218, 222, 224
Brandeler-den Beer Poortugael, J.I, van den *zie*: Beer Poortugael, J.I.
Braque, Georges 86
Breitner, G.H. 93
Brooke, Rupert 168
Brooshooft, Pieter 22
Browning, Robert 53
Brunt, Agatha Christina (Aty) 17
Brunt, Maria Paulina (Nini) 17
W.L. & J. Brusse's Uitgevers Maatschappij (Rotterdam) 15, 17, 113, 114, 160, 165, 167-168, 171, 184, 190, 191, 195, 196-197, 198-200, 205, 215, 218
Buckingham, James Silk 94
Bülow, Bernhard von 68
Buffa, François 97
Kunsthandel Buffa (Amsterdam) 97
Bukowsky, Else 46
Buning, J.W.F. Werumeus 85
Burckhardt, Jacob 41
Busken Huet, Cd. 43
Les Cahiers de la Quinzaine 205
Caligula 44, 100
Campen, M.H. van 111
Canivez, Thomas 97

Castelfranco, Giorgio da *zie*: Il Giorgione
Castiaux, Paul 71
Catharina van Siena 86
Cercle de l'Art Moderne *zie*: Moderne Kunstkring
Chamberlain, H.S. 170
Chantepie de la Saussaye, P.D. 61
Christelijke Historische Unie 49
Claudel, Paul 174
Clemens VIII 11
Clerq, S. de 16
Concertgebouw (Amsterdam) 97
Cosmopolis, Internationale Revue 33
Coster, Dirk 18, 19
Couperus, Louis 177, 182, 186
Cousin, Victor 213
Cremers, Marie 169, 206
Cronheim, Paul 46, 52, 57, 71, 80, 86, 89, 92, 93, 153, 161-162, 219, 236, 237, 243
Dake, L.C. 93
Danser, J.G. 202

Dehmel, Richard 174, 192, 196
Derain, André 86
Derkinderen, Antoon 16, 21, 22
Deventer, C.Th. van 94, 161
Deventer weekblad 43
Deyssel, Lodewijk van (ps. van K.J.L. Alberdingk Thijm) 217, 224
Diepenbrock, Alphons 224
Diomedes 14
C.A.J. van Dishoeck (Bussum) 11, 12, 20, 32, 48, 59, 69, 75, 90, 94, 114
Doesburg, Theo van (ps. van C.E.M. Küpper) 33
Domselaer, Jakob van 145, 187, 188
Doorn, Willem van 175
Dostojewsky, F.M. 31, 33, 63, 68, 110, 111
Douglas, Lord Alfred 207
Douwes Dekker, E. *zie*: Multatuli
Doves Press 52
Dowson, Ernest 174
Drabbe, Henriette 195
Drusilla 100
Dumittan, M.H. 160
Eck, M.A. van 163, 188, 198
Eeden, Frederik van 71, 110, 217, 222, 224
Eekhoven, Margaretha van 35
Eijk, Willem van 139
Joh. Enschedé en Zonen (Haarlem) 7, 52, 53
Eragny-Press 52
Erens, Frans 196
Euripides 111
Eyck, Aldo van 204 (de toekomstige), 208, 209, 211, 212, 223, 233
Eyck, P.N. *Passim*
- ‘Aan Albert Verwey’ 6, 143, 145 (mijn gedicht), 146 (het gedicht-aanmij), 157 (het gedicht aan U)
- ‘Aanteekeningen over rhetoriek’ 91
- ‘Achter 't gordijn’ 179, 181, 184
- ‘Allerzielen’ 107, 109, 112, 156
- ‘De Aphroditè van Cyrene’ 64, 66 (nieuwe kopy), 67 (Je stukje), 70 (je mooie stukje over Venus), 77, 79
- ‘Belijdenis’ 228, 231, 232 (het gedicht), 233
- ‘De blinde’ 107, 109, 112
- ‘Boutens Carmina’ 135-136
- *Caligula* 81 (mon drame), 85 (drama), 88 (drama), 100
- ‘Charles Baudelaire’ 81 (mon article sur Baudelaire), 82, 88, 95, 98, 99, 103, 104
- ‘De chiù’ 156, 166
- ‘Die jong zijn’ 179, 181, 184
- ‘Eerste uitgang’ 119, 120
- ‘Het einde’ 90, 95, 97, 98, 101, 102, 103
- ‘Epiloog’ 10, 42, 58, 91
- ‘De fontein’ 74, 76 (twee prozastukjes), 77, 78, 82 (de Mijmeringen)
- ‘Furia dormiens’ 43, 52 (de twee bewuste gedichten.), 56, 57, 58 (twee verzen), 60 (mijn verzen), 64, 66 (proef), 91, 155, 156, 157

- ‘Het gedicht’ 98, 99, 103
- *Gedichten* 10, 11, 42, 114, 155 (Mijn bundel), 157
- ‘Het gesprek’ 156
- ‘Gesprek op den Monte Mario’ 90, 92 (je proza), 94, (je proza), 95 (je zending), 97, 98, 101, 102, 103, 123, 172
- *Getijden* 107, 108
- *De getooide doolhof* 107, 108, 205
- ‘De gouddelver’ 30, 32
- ‘Het hart klopt luid’ 179, 181, 184
- 't Hart rust nooit’ 209
- *Inkeer zie ook: Het ronde perk* 12, 154
- ‘Italië's onzijdigheid’ 28, 45
- ‘De kabinetscrisis’ 50
- ‘Kunst en kosmos’ 98, 99, 102, 103

- ‘Het laatste’ 115, 117
- ‘Lezing en Herdenking’ 148, 149-150 (‘Onder het Lezen’), 155, 167, 182, 185, 195, 201, 202
- ‘Libye’ 78
- *Lichtende golven* 42, 114, 155, 157
- ‘Het meer’ 156, 165, 166
- ‘Mijn ziel heeft haar huis’ 179, 185
- ‘M-Stralen’ 25
- *Naar het zelf zie ook: Inkeer zie ook: Het ronde perk* 11, 12
- ‘Nachtwaken’ 42
- ‘Een nieuwe Vaticaanse gezant’ 45
- ‘Nog kan ik, nu rondom’ 179, 181, 184
- ‘Ode aan het land’ 205
- ‘O dood geheime nachtegaal’ 179, 184
- ‘De onlusten’ 14
- *Opgang* 156, 160, 161 (mijn bundel), 165, 168, 172 (mijn nieuwe bundel), 216, 223, 225, 232
- ‘Op wacht’ 28
- *Over boekkunst en de Zilverdistel* (met J.F. van Royen) 53, 111-112, 116, 122-127
- ‘Over kunst en mystiek’ 173, 176, 180-181 (je stuk), 197
- ‘De palm’ 119, 120
- ‘Parlementairdebat’ 42
- ‘Perk en Greebe’ 104
- ‘Poëzie der gemeenschap’ 215, 216-218 (mijn artikel/je opstel), 219-223 (mijn studie), 224-225 (je stuk), 226-228 (mijn artikel), 229-230 (je artikel), 241 (mijn groote verhandeling)
- ‘Praxiteles en Phrynè’ 32, 43, 58, 68, 76 (het gedicht), 77 (het gedicht), 78 (je gedicht), 80 (mijn gedicht), 81 (mon poème), 83 (mon poème), 82, 84, 88, 89 (overdrukjes van het gedicht), 90, 91, 94
- ‘Het recht van Italië’ 79
- *Het ronde perk zie ook: Inkeer/Naar het zelf* 12, 33, 42, 46 (gedichtenhandschr.), 72 (je nieuwe bundel), 75, 90 (mijn bundel), 114, 135, 155, 157
- ‘Het Roode-Weekproces I’ 50
- *De sterren* 91, 107, 108
- ‘Tot het nieuwe leven’ 160, 161
- *Uitzichten* 32, 91
- *Uren met Platoon* 165, 168 (Mijn Plato-boek), 201, 202, 223, 232, 234, 235, 238, 241
- ‘Van Italiaansche zijde. Oorlog of onzijdigheid?’ 68
- ‘De vlam’ 74, 76 (twee prozastukjes), 77, 78, 82 (de Mijmeringen)
- ‘De wandeling’ 43, 52 (de twee bewuste gedichten.), 56 (twee gedichten), 57 (mijn gedichten), 58 (twee verzen), 60 (mijn verzen), 75
- ‘Wie zijn lijden eeuwge noodzaak’ 179, 181, 184
- *Worstelingen* 7

Eyck, Robert van 5 (eerste kind), 115 (het kindje), 118-119, 120, 121, 122, 127-128, 166, 167, 168, 169 (mijn zoon), 179, 233

Eyck-Benjamins, Nelly Estelle van *zie*: Benjamins, Nelly Estelle
Eyck-van Vreeswijk, J. van *zie*: Vreeswijk, J. van
Flaubert, Gustave 60, 79, 99, 110, 141
Forman, Harry Buxton 120
Franciscus van Assisi 86, 174, 187
Friedem, 213ann, H. 121, 154, 170
Fruin, R. 54
Gemeentelijke Openbare Leeszaal en Bibliotheek (Amsterdam) 68, 75
Genderen Stort, R. van 182, 185 (Hélène Marveil), 186
Genootschap van Kunstenaren Moderne Kunstkring *zie*: Moderne Kunstkring
Gennep, Arnold van 102
Gennep, J.E.H.G. van 35

George, Stefan 27, 28, 33, 34, 40, 42, 44, 46, 51, 61, 63, 66, 152, 155, 156, 157, 159, 160, 162, 164, 165, 170, 177, 178, 186, 190, 191, 196, 245
Gerretson, F.C. (*zie ook*: Gossaert, Geerten) 19, 22, 55, 61, 64, 65, 66, 70, 73, 74, 81, 89, 92, 95, 149, 233, 239
Geyl, P.C.A. 30, 43, 50, 77, 78, 81, 82, 84, 170, 244
Gide, André 153
De Gids 61, 79, 87, 94, 105, 161, 164
Giolitti, G. 42, 43, 50
Il Giorgione 11
Giornale d'Italia 37
Goes, Frank van der 183
Goethe, J.W. von 12, 18, 64, 66, 67, 141, 157, 165
Gogh, Theo van 9, 15 (zijn broer)
Gogh, Vincent van 9, 10, 15 (Vincent), 18, 93
Gogh-Bonger, Jo van *zie*: Bonger, Jo
Gogh-Kaulbach, Anna van *zie*: Kaulbach, Anna
Gonggrijp, G.L. 71
Gorter, Herman 178, 224
Gossaert, Geerten (ps. van F.C. Gerretson) 148, 149 (twee kleine stukjes), 150, 159, 217, 222, 224
Gosschalk, Elise 38
Greebe, A.C.J.A. 60, 62, 69, 74, 82, 91, 95, 96, 97, 98, 101, 103, 104, 111
Greshoff, J. 7, 17, 35, 42, 49, 58, 71, 72, 112, 155, 159
Greshoff-Brunt, Agatha Christina (Aty) *zie*: Brunt, Agatha Christina (Aty)
De Groene zie ook: De Amsterdammer 15
Groot Nederland 58, 82
Gruyter, J. de 82
Gundelfinger, Friedrich *zie*: Gundolf, Friedrich
Gundolf, Friedrich (ps. van Friedrich Gundelfinger) 34, 39, 42, 44, 121, 152, 245
Gutteling, Alex 71, 120, 121, 147, 171
Guttteling-de Vries, Hermine (Mientje) *zie*: Vries, Hermine de
Haan, Hanna de 28, 36
Haan, J.I. de 71, 80, 81, 89, 169, 175, 193, 195, 243
Haan, Willem de 36, 55, 65, 72
Firma Van der Haar en Ketel (Den Haag) 111
Halévy, D. 153
Hamaker 22
Hamburger, H.J. 16, 21, 22 (rectormagnificus)
Harden, Maximilian (tot 1886 Isidor Witkowski) 84
Hardenberg, Friedrich Leopold Freiherr von *zie*: Novalis
Haspels, G.F. 61
Havelaar, Just 231, 232
Heineken, W. 162
Hellingrath, Norbert von 15, 41, 49
Hensen, A.H.L. 13
Hercules 14
Groothertog van Hessen 36
Heymel, A.W. 157
Hijman, Stenfert Kroese en Van der Zande (Arnhem) 12
Hindenburg, Paul von 218

Hodler, Ferdinand, 35
Hoek, Z. 16
Hoeven, G.G. van der 17, 51
Holbein, Hans de Jonge 10, 14(?)
Holbein, Hans de Oude 10, 14(?)
Hölderlin, Friedrich 15, 26, 27, 41, 48, 53
Van Holkema & Warendorf (Amsterdam) 158
Hollandia-drukkerij (Baarn) 12, 19, 165
Holt, Henri Friso (Friso) ten 6, 26, 33, 58, 62, 67, 89, 91, 93, 97, 98, 99, 102 (ten H's), 110, 188, 247

Homerus 96, 100
Hoogewerff, G.J. 13, 41, 81
Hoogewerf-Taminen, Helma Maya *zie*: Taminen, Helma Maya
Houten, Sam. van 162
Howard, Henry 45
Van Huffel's Antiquariaat (Utrecht) 171-172
Huizinga, J.H. 245
Huysmans, J.-K. 196
Insel-Verlag 46, 57, 157, 162, 174, 195, 236
Internationale Kunsttentoonstelling 7, 8
In Weer en Wind 8
Israels, Is. 97
Het Jaar der Dichters (Almanak) 42, 49, 58, 71, 72
Jenson, N. 52
Jezus 43
Jörgensen, J.J. 86, 187
Joffre, J.J.C. 31, 35
Journaal 33, 103
Het Journaal van den Nieuwen Kring 6, 148
Kalff, G. 70
Kalff, Jan 230, 231
Kamerlingh Onnes, Jenny 7
Kamp, J. 25
P.N. van Kampen en Zn. (Amsterdam) 32, 114
Kandinsky, Wassily 33, 71, 238
Kant, I. 130-131
Karel de Grote 52
Karsen, Eduard 37
Kaulbach, Anna 110
Keats, John 20
Keppel, Joost van 175
Kerdijk, A. 162
Kern, J.H. 16
Kickert, Conrad 33, 93, 121
Kielstra, E.B. 61
Kinnie, Gérard 169, 171
Kippenberg, Anton 46
Kloos, Willem 52, 53, 60, 61, 82, 96, 111, 120, 149, 177, 185, 216, 219, 224, 228, 234, 235-237, 238
Koelman, Laura 13, 15, 34, 60, 64, 67, 73
Koelman, Virginie 13, 15, 34
J.H. Kok (Kampen) 177
Konstantijn 101
Koopmans, J. 72
Krimpen, Jan van 12, 15, 17, 58
Krimpen-Brunt, Maria Paulina (Nini) *zie*: Brunt, Maria Paulina (Nini)
Kröller, A.G. 212
Kühlmann, Richard von 219
Kunera Pers 7
Küpper, C.E.M. *zie* Doesburg, Theo van
Laband, Paul 65

Labé, Louize 174, 192, 196
Labberton-Drabbe, Henriette *zie*: Drabbe, Henriette
Labberton J.H. 80, 81, 195
Lacerba 45, 52
Lanceloet-serie 52
Lanceloet van Denemerken 76
Lau, M.J. (Thé) 188
Leeuw, Aart van der 66, 77, 81, 101, 107, 109, 113, 128, 136-137, 148, 154, 169, 195, 196, 197, 206, 233
Le Fauconnier, Henri 67, 71, 85, 89, 93, 97, 112, 113, 171
Leiden, A. van (ps. van Adriaan Rappard) 8
Leipoldt, C. Louis 25
Leonardo 127
Leopardi, G. 88, 99, 100, 110, 111, 173
Leopold, J.H. 115, 116, 150, 205, 212, 216, 218, 219, 224
Leopold, L. 80, 203
Liebknecht, Karl 44
Limburg, J. 16
Linden, P.W.A. Cort van der 116, 129, 211
Lindenhout, Jac. van 't 8

Lindenhout, Joh. van 't *zie*: Berkel, J.
Linnankoski, Johannes 13 (Lunakowsky)
Lippi, Filippino 11
Lippi, Fra Filippo 11
Lipsius, Richard A. 182, 187
Liszt, Franz von 59, 65
Das literarische Echo 80, 94, 190
Literarische Faculteits Vereeniging (Groningen) 93, 97
Locock, Ch.D. 111, 113, 119, 120, 122
De Locomotief 22
Lokhorst, Emmy van 204, 207
Looy, Jacobus van 90
S.L. van Looy (Amsterdam) 200, 204, 218
Loudon, J. 49
Lloyd George, David 218
Ludwig van Beieren 79, 82 (een of andere Beier), 84 (du roi de Bavière), 85 (monsieur de Bavière)
Maas en Van Suchtelen (Amsterdam) 167
Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst (Amsterdam) 93
Maatschappij van Nederlandse Letterkunde 81
Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur *zie ook*: Wereldbibliotheek 9, 10, 18, 42
Mahler, Gustav 98
Mallarmé, Stéphane 32, 33
Manutius, Aldus 208, 209
Marinetti, F.T. 52
Medici 11, 15
Medici, Giulio de 11
Meer de Walcheren, Pieter van der 192
Mees, C.A. (Conno) 111, 171-172, 244
C.A. Mees (Voorschoten/Santpoort) 167, 171, 214
Mees, Rein 39, 40, 68, 111
Mees, Reinhilde 244
Mees-Verwey, Mea *zie*: Verwey, Mea
Meester, Johan de 17, 67, 74, 76, 80, 82, 110, 204, 206, 207
Mendes da Costa, Joseph 21, 22
Mercure de France 94
Meredith, George 62
Mereszkovski, D.S. 63
Meulen, J.E. van der 109
Meyer, C.F. 62
Michelangelo 11
Milton, John 158, 190
Minerva 39
Moderne Kunstkring 6, 33, 93, 121
Mörike 56
Molenmaker, J. (ps. van Vooys, Is.P. de) 16, 72, 85
Mondriaan, Piet 33, 93
Moore, George A. 182
Morwitz, Ernst 42
Mouton & Co (Den Haag) 180

Muller, P.L. 54
Multatuli (ps. van E. Douwes Dekker) 43
Het Museum 54
Mussche, Käthe (ps. van Catharina Roeling) 8
Nederlands Historisch Instituut (Rome) 13
Nielsen, Sidney (ps. van J.J. de Stoppelaar) 83, 84, 87
Nietzsche, Friedrich 24, 29, 31, 39, 59, 63, 68, 128, 237
De Nieuwe Amsterdammer (*zie ook: De Amsterdammer / De Groene*) 17, 79, 80, 93
Nieuwe Arnhemsche Courant 155
De Nieuwe Gids 120, 169, 177, 185, 222, 224
De Nieuwe Kring 6, 33, 103, 129-130, 133, 135, 145, 147-148, 162, 163-164, 173, 174, 177, 178, 180, 187-188, 247
De Nieuwe Kunstkring 112
Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC) 5, 6, 7, 8, 14, 15, 17, 18, 21, 23, 28, 30, 31, 32, 35, 37, 42, 43, 45, 49 (onzijdig blad), 50, 51 (een krant), 55, 59, 63, 67, 68, 72, 74, 78, 79, 80, 82, 89, 97, 100,

103, 107, 116, 117, 129, 240-241 (de oude correspondent), 244, 247
Nieuwkerken, J. van 16
Nieuwkerken, J.J.M.A. van 16
Het Nieuws van den Dag 13
N.V. Boekdrukkerij v/h L. van Nifterik Hz 38, 112, 161, 168, 169, 175-176, 218
Nijgh, Hendrik 21, 24, 78
Nijhoff, Martinus 148, 149 (twee kleine stukjes), 150
Martinus Nijhoff (Den Haag) 60, 61, 121, 138, 157
Nijland-Verwey, Mea *zie*: Verwey, Mea
Nijlen, Jan van 35
Nijlen-Eekhoven, Margaretha van *zie*: Eekhoven, Margaretha van
Noordewier, Hendrik Jan 17, 43, 49, 50, 51, 54, 55 (N's), 68, 72
Éd. de la Nouvelle Revue Française 51
Novalis (ps. van Friedrich Leopold Freiherr von Hardenberg) 18, 52
Onze Eeuw 61, 105
Orsini 44
Ortmans, Fernand 33
Overvoorde, J.C. van 230, 231
Palladium 12, 155
Pannwitz, Rudolf 186, 187, 240, 243
Papini, Giovanni 38, 39, 40, 44, 45, 51, 52, 106, 107, 108, 109, 116, 127
Pascoli, Giovanni 51
Pater, Walter 41, 110
Péguy, Charles 150-151, 152-153, 154, 174, 177, 178
Perk, Jacques 60, 61, 62, 64, 65, 66, 69, 91, 96, 97, 98, 100, 104, 111
Permijs, Martin (ps. van M.J. Premsela) 151-152, 154
Persmuseum 13
Picard, Leo 82
Picasso, Pablo 86
Pinke, G.G. (Ine) 29
Pissarro, Camille 52
Pissarro, Lucien 7, 52
Pius X 24
Plato 121, 130-131, 165, 167, 168, 170 (Palinodie), 172, 173, 178, 186, 193, 201, 202, 212, 213, 223, 232, 234
Pleijte, Th.B. 116, 129
Ploegsma (Zeist) 182
Poort, [?] 39
Posthuma, F.E. 238
Potgieter, E.J. 127
Postuma, F.E. 116, 129
Premsela, M.J. *zie*: Permys, Martin
Prezzolini, G. 45, 127
Prins, Jan (ps. van C.L. Schepp) 175
Prinsen, J 61, 62
Provinciale Groninger Courant 39
Psichari, Ernest 174
Puchinger, G. 19
Em. Querido (Amsterdam) 158
Querido, Israël 42, 46, 61, 62, 111
Quincey, Thomas de 63

Rambonnet, J.J. 116
Rapisardi, Mario 111, 112, 113
Rappard, Adriaan *zie*: Leiden, A. van
Ratbolt, Erhard 52
Reesema, S. van 111
Reitsma, C.O. 212
Ridder, A. de 80, 81, 82, 87
Rijksacademie (Amsterdam) 93
Rilke, R.M. 164, 174, 192, 195-196, 197, 201
Ritschl, Giza 61
Rodin, A. 196
Roeling, Catharina *zie*: Mussche, Käthe
Roland Holst, A. (Jany) 19, 44, 48, 80, 147, 157, 205-206, 207
Roland Holst, R.N. 113
Roland Holst-van der Schalk, Henriëtte *zie*: Schalk, Henriëtte van der
Rolland, Romain 219
Roos, S.H. de 7, 14, 17, 21, 52, 53, 83, 87, 113, 115
Rotterdamsche Kunstkring 67
Royaards, Willem 170

Royen, J.F. van 7, 9, 17, 21, 52, 53, 112, 126, 150, 235
Russe, Ellen 39
Sabatier, Paul 86 (Sabatini)
Salandra, Antonio 43
Salomons, A. 39
Salvemini, G. 68
San Giuliano, Antonio di 42, 49
Savonarola 11
Savornin Lohman, Jhr. Alexander Frederik de 49
Schaaf, Nine van der 95, 97, 98, 104, 128, 159, 161, 163, 167, 168, 170, 171, 175, 179, 181, 184, 185, 187, 190, 192, 193-195, 196, 197-198, 199, 200, 202, 204, 206, 209, 210-211, 212, 218, 223, 247
Schalk, Henriëtte van der 44, 74, 80 (Jet Holst), 87, 90, 178, 184, 205, 219, 224
Scharten, Carel 79, 185, 186, 189, 198 (je S. bespreking), 226, 228
Schelfhout, Lod. 93
Scheltema & Holkema's Boekhandel (Amsterdam) 214
Schendel, Arthur van 182, 205
Schepp, C.L. *zie*: Prins, Jan
Schick, Josef 113
Schiller, Fr. von 152, 156, 158
Schim van der Loeff, M.M. 212
Schlegel, F. 213
Schleiermacher, F. 213
Schröder, R.A. 157
Schutter, Willem 22
Sevensma, T.P. 68
Shakespeare, W. 26
Shelley, Mary 111, 119, 122
Shelley, P.B. 20, 53, 85, 111, 112, 113, 119-120, 122, 6, 191, 206 (Prometheus), 29 (Prometheus), 237 (Prometheus)
Simons, Leo 91
Sluyters, Jan 93
Smits en Fels 16
Snelleman, Joh. 27
Spieghel, H.L. 233, 234
Spinoza 111, 143, 170, 228
Stedelijk Museum (Amsterdam) 93
Stein, Charlotte von 18
Stemmen des Tijds 177
Stols, A.A.M. 169
Stoppelaar, J.J. de (*zie ook*: Nielsen, Sidney) 239, 241
Streuvels, Stijn 70, 72
Strindberg, August 110
Stuiveling, G. 61
Suchtelen, Nico van 18, 110, 167, 204, 206
Talma, P. 33, 133, 145, 173, 177, 188
Taminen, Helma Maya 13
De Telegraaf 13, 129

Telschow, M.M.H. (Hilde) 135, 162, 164, 165, 169, 192, 193-195, 196, 197-198, 199, 200-201, 202, 205, 206, 209, 210-211, 212, 215, 225, 226, 230, 233, 237, 240, 241, 242, 243, 245, 247
Thode, Henry 86
Thomas a Kempis 10, 42
Thomson, J.J. 71, 74, 76, 80, 81
Thorbecke, J.R. 43
Tiberius 27
The Times 43
Timmerman, Aegidius W. 82, 110, 111
Timmermans, Felix 169 (Palliter), 171, 182, 187, 201-202, 203-205, 223
Titiaan 11
H.D. Tjeenk Willink (Haarlem) 196, 245
Tolman, Rinke 8
Tolstoj, L.N. 110
Toorop, J.Th. 7
Tourneur, Cyril 213
Trajactum ad Mosam 169
Treub, M.W.F. 117
Troelstra, P.J. 183, 218
Trotzki, L. 218
Twijnstra, Tj.J. 61, 62, 64
Ulivi 25

Unamuno, Miguel de 174
Uyldert, Maurits 9, 13, 37, 46, 71, 86, 89, 92, 98, 127, 140, 190, 192, 195, 197, 198, 204
L.J. Veen's Uitgeverij (Amsterdam) 70, 169
Venizelos 101
Verdam, J. 11
Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheids Kunst 7
Verhaeren, Emile 51, 59, 60, 63, 65, 137-138, 139
Verlauine, Paul 191
Verster, Floris 7, 9, 93
W. Versluys (Amsterdam) 13, 18, 22, 23, 31, 34, 36, 38, 56, 62, 69, 71, 72, 73, 75, 78, 83, 94, 98, 100, 102, 103, 104, 106, 113, 114, 115, 158, 159, 160, 165, 166, 171, 175, 182, 188, 190, 185, 196-197, 203, 205, 207, 212, 214, 215, 218
Verwey, Albert *Passim*
Verwey, Christoffel 108
Verwey, Gerlof 7
Verwey, Gonda 15, 22, 128, 129, 133, 135, 139, 148
Verwey, Jan 29
Verwey, Liesbet 7, 9, 16, 27, 102
Verwey, Martha 151, 166, 211
Verwey, Mea 28, 29, 39, 40, 78, 82, 85, 89, 111, 128, 139, 148, 166, 186, 218, 223, 236, 244
Verwey-van Vloten, Kitty *zie*: Vloten, Kitty van
Vigny, Alfred de de 99, 110, 111
Villon, François 235
De Vlaamsche Stem 92
Vloten, Joh. van 43
Vloten, Kitty van 7, 12, 13, 15, 16, 22, 28, 34, 36, 44, 49, 54 (Mevrouw), 60 (Mevrouw), 62 (Mevr.), 65 (U beiden), 67 (Mevrouw), 69 (Mevrouw), 75 (Mevrouw), 76 (Mevrouw), 77 (mevrouw), 78 (allen), 80 (Mevrouw), 81 (madame), 82 (tous), 84 (votre famille), 86, 95 (de huisgenooten), 100 (Mevr.), 102, 103 (mijn vrouw), 105 (Mevr.), 106, 128, 129, 149, 155, 176, 208 (Mevrouw), 238
Vloten, Odo van 86, 102
Vloten-van Gennep, J.E.H.G. van *zie*: Gennep, J.E.H.G. van
La Voce 45, 205
Vogelsang, W. 13
Het Volk 63, 71
Volksblad 43
D. de Voogd (Amsterdam) 180
Vosmaer, C. 61
Vooys, C.G.N. de 25, 97, 198
Vooys, I.P. de 29, 117, 140, 159, 183, 189, 209, 211, 238, 241, 242
Vragen des Tijds 162
Vreeswijk, J. van 23 (mijn moeder), 139
Vries, Hermine (Mientje) de 128, 135 (mevr. Gutteling), 149 (mevr. Gutteling), 160, 161, 163, 166, 167, 171, 179, 181, 186, 188, 191-195, 196, 198, 199, 200, 202, 204, 206, 208, 209, 210-211, 212, 218, 247
Vriesland, Victor E. van 98, 100, 160
Vriesland-Dumittan, M.H. van *zie*: Dumittan, M.H.
De Vrijzinnige Democraat

Waals, Laurens van der 39
Wage, H.A. 19, 44
Wagner, Richard 59, 60, 62, 66, 73, 75, 77, 78, 79, 82, 110, 170
Walch, Jan 39
De Wandelaar 8
Waxweiler, Emile 93
Webster, John 168, 170, 174, 213
Wendingen 225
Wereldbibliotheek *zie ook*: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur
9, 32, 61, 110, 112, 114, 154, 167, 184, 189, 196
Werfel, Franz 245

Wesselink, Johan 204, 207
West-Indische Gids 27
Wetenschappelijke Tijdingen 92
Weyand, Jaap C. 110
G.W. van der Wiel & Co. 7
Wielinga, B. 177
Wiessing, H.P.L. 17, 21, 51, 59, 65
Wijck, B.H.C.K. van der 61
Wijnschenk Dom, Ch.A. 33, 103, 145, 147-148, 173, 187-188
Wilde, Oscar 207
Wilhelm II 218
Willem I 54
Witkowski, Isidor *zie*: Harden, Maximilian
De Witte Mier 71
Woestijne, K.P.E.M. van de 14, 30, 32, 50, 59, 62, 66, 69, 72, 73, 74
Wolff, Kurt 245
Wolfskehl, Karl 34, 36, 38, 44, 71, 238
Wolfskehl-de Haan, Hanna *zie*: Haan, Hanna de
J.B. Wolters Uitgevers Mij. 203, 233
Wordsworth 63, 74
Wouters, J.Th. 16
Zahn, Ernst 111
Zilcken, Philippe 9
De Zilverdistel 7, 9, 15, 17, 24, 41, 48, 52, 53, 55, 59, 71, 106, 111-112, 115-116, 122, 150, 191, 209, 229, 234, 235
Die Zukunft 84
Zupitza, Julius 119